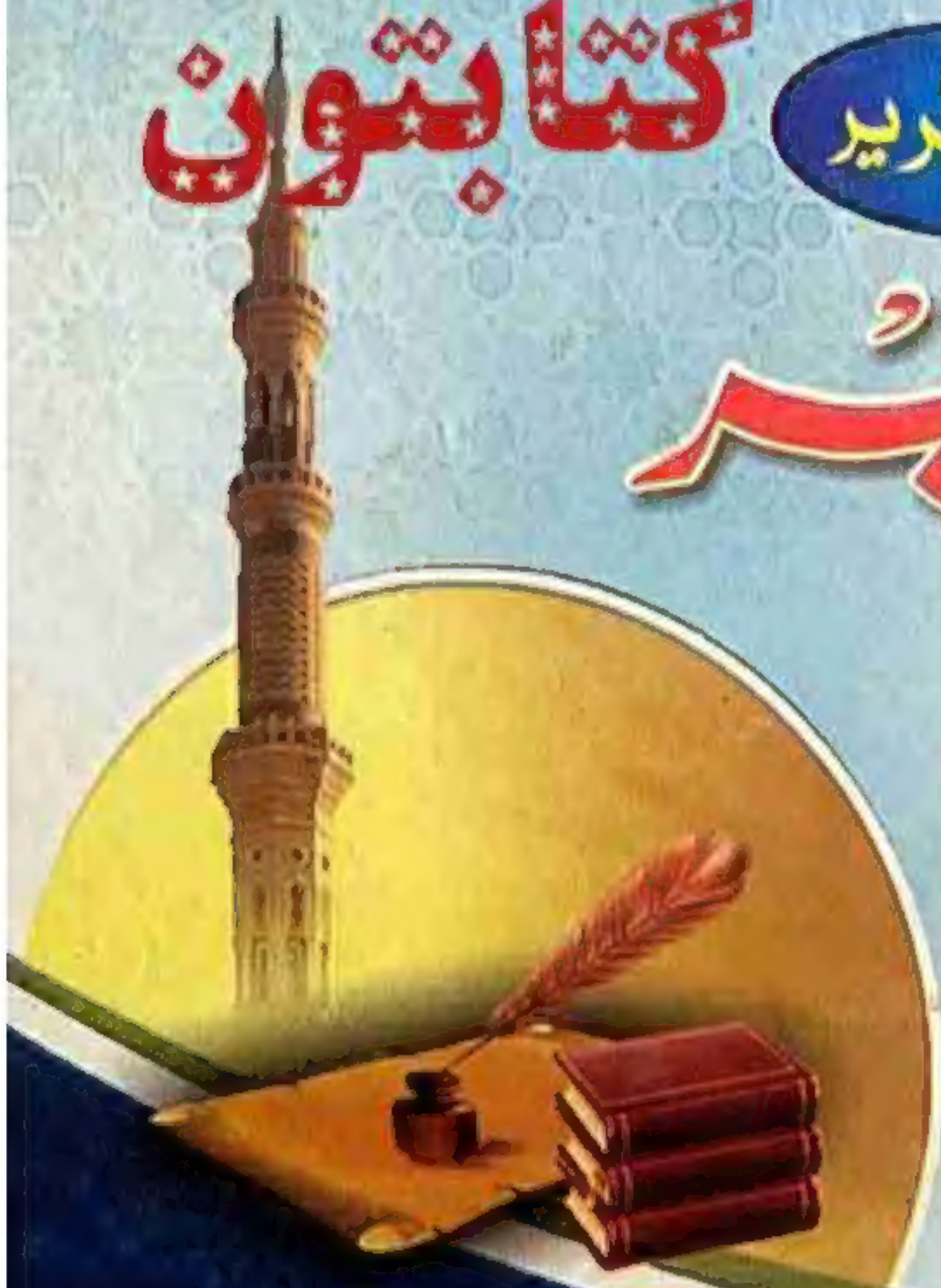

پستو تقریر

استاد جامعہ اسلامیہ (علامہ ٹاؤن) چمن

کمانی روڈ۔ کوٹہ۔

د طباعت او کتابت حقوق محفوظ دي:

- د کتاب نوم:.....بیان یسیر
- افادات:.....مولانا طبع الله صاحب
- ترتیب و ترتین و مایه:.....حافظ کلیم الله صاحب
- نظر ثانی:... مولوی محمد هارون صاحب - مانع کلیم الله صاحب
- فن:.....علم النحو
- کمپوز:.....عبدالوهاب "عظم"
- معاون:.....طالب العلم موسی کلیم

**دغه کتاب د العثماني کتابتون تلگرام او واتساف
څخه دانلودسوی**

ستاسو خادمان ابو محمد حقاني 0093 70 063 5414

وابوشبیر همت فاریابی 0093787640639

بریشنايي کونکي همت فاریابی

د ملا وېدو ځایونه:

۱. مکتبه محمدیه:.....اباسین رود چمن
۲. اسلامي کتب خانه:.....تاج میر خان رود چمن
۳. مکتبه محمودیه:.....سرخاب رود پشین
۴. مکتبه غفاریه:.....ارگ بازار قندهار
۵. جامع مسجد حاجي عبدالودود:.....چمن

۱۷	۱. < سریزه:.....
۱۹	۲. < عرض مرتب:.....
	(الدروس الأولى)
۲۲	۳. < اوله خبره مقدمه او مبادیات د نحو:.....
۲۳	۴. < دوهمه خبره د علم نحو اصطلاحی تعریف:.....
۲۴	۵. < دریمه خبره د علم نحو فضیلت:.....
۲۴	۶. < څلورمه خبره د علم نحو جنسیت:.....
۲۵	۷. < پنځمه خبره د علم نحو موجد:.....
۲۶	۸. < شپږمه خبره د مصنف حالات:.....
	(الدروس الثانی)
۲۷	۹. < اوله خبره سوال او جواب:.....
۲۸	۱۰. < دوهمه خبره د "الحمد لله" تحقیق:.....
۲۹	۱۱. < دریمه خبره د "رب" تحقیق:.....
۳۰	۱۲. < څلورمه خبره د "رب" د لفظ ترکیبی حیثیت:.....
۳۰	۱۳. < پنځمه خبره د "العاقبة" د لفظ تحقیق:.....
۳۱	۱۴. < شپږمه خبره د "صلوة" تحقیق:.....
	(الدروس الثالث)
۳۲	۱۵. < اوله خبره د "محمد" د لفظ تحقیق:.....

د مضامینو تفصیلی فهرست:

۳۳	..... < دوهمه خبره د "آل" د لفظ تحقیق:	۱۶.
۳۳	..... < دریمه خبره سوال او جواب:	۱۷.
۳۴	..... < څلورمه خبره د بعض الفاظو تشریح:	۱۸.
۳۵	..... < پنځمه خبره د مصنف اعلان:	۱۹.
۳۵	..... < حل سوي جملې او تمرین:	۲۰.
	(الفهرس الرابع)	
۳۶	..... < اوله خبره د لفظ تقسیم:	۲۱.
۳۸	..... < دوهمه خبره وجه د حصر:	۲۲.
۳۸	..... < دریمه خبره د اسم تعریف:	۲۳.
۴۰	..... < څلورمه خبره علامات د اسم:	۲۴.
۴۱	..... < پنځمه خبره د فعل تعریف:	۲۵.
۴۳	..... < شپږمه خبره د فعل علامات:	۲۶.
۴۳	..... < حل سوي جملې او تمرین:	۲۷.
	(الفهرس الخامس)	
۴۵	..... < اوله خبره د لفظ دوهم قسم:	۲۸.
۴۷	..... < دوهمه خبره د جملې تقسیم:	۲۹.
۴۷	..... < دریمه خبره د جمله اسمیه تعریف:	۳۰.
۴۸	..... < څلورمه خبره د مبتداء او خبر د پېژندلو طریقه:	۳۱.
۵۰	..... < پنځمه خبره د مبتداء اقسام:	۳۲.
۵۱	..... < حل سوي جملې او تمرین:	۳۳.
	(الفهرس السادس)	
۵۲	..... < اوله خبره د جمله فعلیه تعریف:	۳۴.
۵۳	..... < دوهمه خبره د جمله ظرفیه تعریف:	۳۵.

۵۴	دریمه خبره د جار او مجرور د ترکیب طریقه:	۳۶
۵۵	خلورمه خبره د ظرف مستقر تعریف:	۳۷
۵۷	پنځمه خبره د کلمه اعراییه اقسام:	۳۸
۵۷	شپږمه خبره د مسند تعریف:	۳۹
۵۸	اوومه خبره د فضله تعریف:	۴۰
۵۹	حل سوي جملې او تمرین:	۴۱
(الدروس المتتابعه)		
۶۱	اوله خبره د جمله انشائیة تعریف:	۴۲
۶۲	دوهمه خبره د جمله انشائیة علامات:	۴۳
۶۵	دریمه خبره د مرکب غیر مفید تعریف:	۴۴
۶۶	خلورمه خبره د مضاف او مضاف الیه علامات:	۴۵
۶۷	پنځمه خبره د مضاف او مضاف الیه د پېژندلو طریقه:	۴۶
۶۸	شپږمه خبره اسماء لازمة الاضافه:	۴۷
۶۹	حل سوي جملې او تمرین:	۴۸
(الدروس الثامنة)		
۷۰	اوله خبره د مرکب توصیفی تعریف:	۴۹
۷۱	دوهمه خبره د صفت مفرد بیان:	۵۰
۷۳	دریمه خبره د "ابن" د لفظ تحقیق:	۵۱
۷۳	خلورمه خبره د مرکب غیر تقيدي اقسام:	۵۲
۷۵	پنځمه خبره د مرکب منع صرف تعریف:	۵۳
۷۶	شپږمه خبره سوال او جواب:	۵۴
۷۶	اوومه خبره اعتراض او جواب:	۵۵
۷۷	حل سوي جملې او تمرین:	۵۶

(الدروس الخامس)

۷۸	اوله خبره د مطالعی اجمالی طریقه:	۵۷
۷۸	دوهمه خبره د مطالعی تفصیلی طریقه:	۵۸
۷۹	دریمه خبره د مرکب د اجراء طریقه:	۵۹
۸۰	خلورمه خبره د علامی لغوی او اصطلاحی معنی:	۶۰
۸۴	حل سوي جملې او تمرین:	۶۱

(الدروس السادس)

۸۳	اوله خبره د معرب لغوی معنی:	۶۲
۸۵	دوهمه خبره د معرب او مبني د پېژندلو طریقه:	۶۳
۸۵	دریمه خبره د مبني اقسام:	۶۴
۸۷	خلورمه خبره د اسم غیر متمکن تعریف:	۶۵
۸۸	پنځمه خبره د شبه اقسام:	۶۶
۸۹	حل سوي جملې او تمرین:	۶۷

(الدروس السابع عشر)

۹۰	اوله خبره د ضمیر لغوی او اصطلاحی معنی:	۶۸
۹۲	دوهمه خبره د مرجع معنوي اقسام:	۶۹
۹۳	دریمه خبره د ضمیر تقسیمات:	۷۰
۹۴	خلورمه خبره د ضمیر دوهم تقسیم:	۷۱
۹۵	پنځمه خبره د ضمیر دریم تقسیم:	۷۲
۹۶	شپږمه خبره د ضمیر مستتر اقسام:	۷۳
۹۹	حل سوي جملې او تمرین:	۷۴

(الدروس الثامن عشر)

۱۰۰	اوله خبره د اسماء اشارات لغوی او اصطلاحی معنی:	۷۵
-----	--	----

۱۰۱	دوهمه خبره د اسماء اشارات ترکیبي حیثیت:.....	۷۶.
۱۰۲	دریمه خبره د اسماء اشارات اقسام:.....	۷۷.
۱۰۳	څلورمه خبره فائده:.....	۷۸.
۱۰۳	پنځمه خبره د اسماء موصولات لغوي او اصطلاحي معنی:.....	۷۹.
۱۰۴	شپږمه خبره د اسماء موصولات اقسام:.....	۸۰.
۱۰۵	اوومه خبره د اسماء موصولات عامه وو مختصره تشریح:.....	۸۱.
۱۰۷	حل سوي جملې او تمرین:.....	۸۲.
(الدروس الثالث عشر)		
۱۰۸	اوله خبره د "آئ" او "آیة" د لفظ تحقیق:.....	۸۳.
۱۰۹	دوهمه خبره د اسماء افعال تشریح:.....	۸۴.
۱۱۰	دریمه خبره د اسماء افعال دوهم تقسیم:.....	۸۵.
۱۱۱	څلورمه خبره د اسماء افعال دوهم قسم:.....	۸۶.
۱۱۲	پنځمه خبره د اسماء افعال دریم قسم:.....	۸۷.
۱۱۴	شپږمه خبره د اسماء افعال عدد:.....	۸۸.
۱۱۵	اوومه خبره اسماء اصوات:.....	۸۹.
۱۱۶	حل سوي جملې او تمرین:.....	۹۰.
(الدروس الرابع عشر)		
۱۱۷	اوله خبره د اسماء ظروف اصطلاحي معنی:.....	۹۱.
۱۱۸	دوهمه خبره د ظروف زمانیه وو مختصره وضاحت:.....	۹۲.
۱۲۰	دریمه خبره د "کیف" د لفظ تحقیق:.....	۹۳.
۱۲۱	څلورمه خبره د "مذ" او "منذ" معنی:.....	۹۴.
۱۲۳	پنځمه خبره ظروف مکان:.....	۹۵.

د مضامينو تفصيلي فهرست:

١٢٤	..... < شپږمه خبره د "حيث" د لفظ تحقيق:	٩٦.
١٢٥	..... < اوومه خبره اسماء كنائيات:	٩٧.
١٢٧	..... < حل سوي جملې او تمرين:	٩٨.

(الدرس الخامس عشر)

١٢٨	..... < اوله خبره د اسم اول تقسيم:	٩٩.
١٣١	..... < دوهمه خبره فائده:	١٠٠.
١٣٢	..... < دريمه خبره د تانيث علامات:	١٠١.
١٣٤	..... < څلورمه خبره فائده:	١٠٢.
١٣٥	..... < پنځمه خبره د مؤنث تقسيمات:	١٠٣.
١٣٦	..... < شپږمه خبره فائده:	١٠٤.
١٣٨	..... < اوومه خبره د چند اوزانو استعمال على السويه دى:	١٠٥.
١٣٩	..... < حل سوي جملې او تمرين:	١٠٦.

(الدرس السادس عشر)

١٤١	..... < اوله خبره د اسم دريم تقسيم:	١٠٧.
١٤٣	..... < دوهمه خبره د تشبيه مجازي تعريف:	١٠٨.
١٤٤	..... < دريمه خبره د جمع حكمي تعريف:	١٠٩.
١٤٦	..... < څلورمه خبره د اسم جمع تعريف:	١١٠.
١٤٧	..... < پنځمه خبره د تغير حكمي د پېژندلو طريقه:	١١١.

د مضامینو تفصیلی فهرست:

۱۸۱	اوله خبره د فعل مضارع اعراب:	۱۳۲
۱۸۲	دوهمه خبره افعال په نزد د نحاسو:	۱۳۳
۱۸۳	دریمه خبره د فعل مضارع اقسام:	۱۳۴
۱۸۴	خلورمه خبره د معتل الفی بیان:	۱۳۵
۱۸۵	پنځمه خبره د عامل لغوي او اصطلاحی معنی:	۱۳۶
۱۸۶	شپږمه خبره د عامل لفظي تقسیم:	۱۳۷
۱۸۹	حل سوي جملې او تمرین:	۱۳۸

(الدروس العشرین)

۱۹۱	اوله خبره حروف جاره:	۱۳۹
۱۹۳	دوهمه خبره د جار او مجرور مختصره تشریح:	۱۴۰
۱۹۵	دریمه خبره هغه حروف جاره چې متعلق نه غواړي:	۱۴۱
۱۹۶	خلورمه خبره حروف مشبه بالفعل:	۱۴۲
۱۹۸	پنځمه خبره د حروف مشبه بالفعل عملي حیثیت:	۱۴۳
۱۹۹	شپږمه خبره ما ولا مشبهتین بلیس:	۱۴۴
۲۰۱	اوومه خبره د "لا" د عمل دپاره شرائط:	۱۴۵
۲۰۲	حل سوي جملې او تمرین:	۱۴۶

(الدروس الحادي والعشرون)

۲۰۳	اوله خبره د "إِنَّ" مکسوره او مفتوحه بحث:	۱۴۷
۲۰۴	دوهمه خبره "أَنَّ" مفتوحه مواقع:	۱۴۸
۲۰۷	دریمه خبره د لاء نفی جنس:	۱۴۹
۲۰۹	خلورمه خبره د لاء نفی جنس د اسم اقسام:	۱۵۰
۲۰۹	پنځمه خبره:	۱۵۱
۲۱۰	شپږمه خبره د لاء نفی جنس د اسم او خبر حذف:	۱۵۲

۱۴۸	..... < شپږمه خبره فائده:	۱۱۲
۱۵۱	..... < اوومه خبره فائده:	۱۱۳
۱۵۲	..... < حل سوي جملې او تمرين:	۱۱۴

(الدروس السابعة عشر)

۱۵۳	..... < اوله خبره د معرب اقسام:	۱۱۵
۱۵۵	..... < دوهمه خبره د غير منصرف اسباب:	۱۱۶
۱۵۶	..... < دريمه خبره د عدل اقسام:	۱۱۷
۱۵۷	..... < خلورمه خبره د وصف تعريف:	۱۱۸
۱۵۹	..... < پنځمه خبره د تانيث بيان:	۱۱۹
۱۶۰	..... < شپږمه خبره د عجمه بيان:	۱۲۰
۱۶۳	..... < اوومه خبره د وزن فعل بيان:	۱۲۱
۱۶۴	..... < اتمه خبره د انبياء ﷺ نومونه باعتبار انصراف او غير انصراف:	۱۲۲
۱۶۶	..... < حل سوي جملې او تمرين:	۱۲۳

(الدروس الثامنة عشر)

۱۶۹	..... < اوله خبره د اسماء اعراب:	۱۲۴
۱۷۰	..... < دوهمه خبره د اعراب تعريف:	۱۲۵
۱۷۰	..... < دريمه خبره فائده:	۱۲۶
۱۷۱	..... < خلورمه خبره د اعراب اقسام:	۱۲۷
۱۷۳	..... < پنځمه خبره د جمع مؤنث سالمې اعراب:	۱۲۸
۱۷۵	..... < شپږمه خبره د تشبيه حقيقي وضاحت:	۱۲۹
۱۷۶	..... < اوومه خبره د جمع مذكر سالم حقيقي وضاحت:	۱۳۰
۱۷۸	..... < حل سوي جملې او تمرين:	۱۳۱

(الدروس التاسعة عشر)

د مضامینو تفصیلی فهرست:

۲۱۲	..... < اوومه خبره د "لا" مشابهت د "ان" سره:	۱۵۳
۲۱۳	..... < حل سوي جملې او تمرین:	۱۵۴
(الدروس الثاني والعشرون)		
۱۱۴	..... < اوله خبره حروف نداء:	۱۵۵
۱۱۵	..... < دوهمه خبره د منادی اقسام:	۱۵۶
۱۱۸	..... < دریمه خبره منادی معرف باللام:	۱۵۷
۱۲۱	..... < څلورمه خبره حروف نواصب او جوازم:	۱۵۸
۱۲۳	..... < پنځمه خبره د "ان" مقدره ځایونه:	۱۵۹
۱۲۴	..... < شپږمه خبره د "واو صرف" شرطونه:	۱۶۰
۱۲۵	..... < حل سوي جملې او تمرین:	۱۶۱
(الدروس الثالث والعشرون)		
۲۲۷	..... < اوله خبره د "لن" معنی:	۱۶۲
۲۲۸	..... < دوهمه خبره د "أن" معنی:	۱۶۳
۲۳۰	..... < دریمه خبره حروف جوازم:	۱۶۴
۲۳۲	..... < څلورمه خبره د شرط او جزاء صورتونه:	۱۶۵
۲۳۲	..... < پنځمه خبره د فعل مضارع د جزم ځایونه:	۱۶۶
۲۳۴	..... < شپږمه خبره د "لم" او "لما" معنی:	۱۶۷
۲۳۵	..... < اوومه خبره د "لما" ظرفیه بیان:	۱۶۸
۲۳۶	..... < حل سوي جملې او تمرین:	۱۶۹
(الدروس الرابع والعشرون)		
۲۳۸	..... < اوله خبره د افعال عامله بیان:	۱۷۰
۲۳۹	..... < دوهمه خبره د فعل څلورم قسم:	۱۷۱

د مضامينو تفصيلي فهرست:

۲۴۲	..... < دريمه خبره د فاعل تعريف:	۱۷۲
۲۴۴	..... < څلورمه خبره د مفعول مطلق تعريف:	۱۷۳
۲۴۷	..... < پنځمه خبره د مفعول فيده تعريف:	۱۷۴
۲۴۹	..... < شپږمه خبره د ظرف مکان مبهم تعريف:	۱۷۵
۲۵۰	..... < اوومه خبره د مفعول معه تعريف:	۱۷۶
۲۵۲	..... < حل سوي جملې او تمرين:	۱۷۷

(الدروس الخامس والعشرون)

۲۵۳	..... < اوله خبره د مفعول له تعريف:	۱۷۸
۲۵۴	..... < دوهمه خبره د مفعول به تعريف:	۱۷۹
۲۵۵	..... < دريمه خبره د مفعول به د عامل حذف وجوباً:	۱۸۰
۲۵۶	..... < څلورمه خبره د مفعول به تقديم وجوباً:	۱۸۱
۲۵۷	..... < پنځمه خبره د مفعول به تاخير وجوباً:	۱۸۲
۲۵۷	..... < شپږمه خبره د مفعول به حذف ناجائز دي:	۱۸۳
۲۵۸	..... < حل سوي جملې او تمرين:	۱۸۴

(الدروس السادس والعشرون)

۲۵۹	..... < اوله خبره د حال تعريف:	۱۸۵
۲۶۱	..... < دوهمه خبره د ذوالحال معرفه کېدل:	۱۸۶
۲۶۱	..... < دريمه خبره د حال جامد بيان:	۱۸۷
۲۶۳	..... < څلورمه خبره د حال اقسام:	۱۸۸
۲۶۵	..... < پنځمه خبره د تمیز تعريف:	۱۸۹
۲۶۷	..... < شپږمه خبره د تمیز دوهم قسم:	۱۹۰
۲۶۹	..... < اوومه خبره د حال او تمیز ما به الاشتراک:	۱۹۱
۲۷۰	..... < حل سوي جملې او تمرين:	۱۹۲

د مضامينو تفصيلي فهرست:

(الفصل السابع والعشرون)

۲۷۲	.....	اوله خبره د فاعل اقسام:	۱۹۳
۲۷۴	.....	دوهمه خبره د فاعل اسم ظاهر د جمع صورتونه:	۱۹۴
۲۷۵	.....	درېمه خبره د فاعل استعمال صورتونه:	۱۹۵
۲۷۷	.....	څلورمه خبره فعل مجهول:	۱۹۶
۲۷۸	.....	پنځمه خبره د فعل متعدي اقسام:	۱۹۷
۲۸۱	.....	شپږمه خبره افعال تصيير يا تحويل:	۱۹۸
۲۸۲	.....	اوومه خبره د افعال قلوب او افعال تصيير مشترک اقسام:	۱۹۹
۲۸۳	.....	حل سوي جملې او تمرين:	۲۰۰

(الفصل الثامن والعشرون)

۲۸۶	.....	اوله خبره د فعل قاصر اقسام:	۲۰۱
۲۸۸	.....	دوهمه خبره د افعال ناقصه و معاني:	۲۰۲
۲۹۱	.....	درېمه خبره افعال مقاربه:	۲۰۳
۲۹۲	.....	څلورمه خبره د افعال مقاربه وود خبر اقسام:	۲۰۴
۲۹۴	.....	پنځمه خبره افعال مدح و ذم:	۲۰۵
۲۹۵	.....	شپږمه خبره د "حبدا" تركيب:	۲۰۶
۲۹۶	.....	اوومه خبره افعال تعجب:	۲۰۷
۲۹۸	.....	حل سوي جملې او تمرين:	۲۰۸

د مضامینو تفصیلی فهرست

(الدروس التاسع والعشرون)

۲۰۹. < اوله خبره اسماء شرطیه: ۳۰۰
۲۱۰. < دوهمه خبره د اسماء تقسیم ثانی: ۳۰۳
۲۱۱. < دریمه خبره د "کیفیا" تحقیق: ۳۰۴
۲۱۲. < څلورمه خبره اسماء افعال: ۳۰۵
۲۱۳. < پنځمه خبره اسم فاعل: ۳۰۸
۲۱۴. < شپږمه خبره فاعل: ۳۱۰
۲۱۵. < اوومه خبره اسم مفعول: ۳۱۱
۲۱۶. < حل سوي جملې او تمرین: ۳۱۳

(الدروس الثلاثون)

۲۱۷. < اوله خبره صفت مشبهه: ۳۱۵
۲۱۸. < دوهمه خبره د صفت مشبهه اوزان: ۳۱۷
۲۱۹. < دریمه خبره د صفت مشبهه استعمال صورتونه: ۳۱۹
۲۲۰. < څلورمه خبره د صفت مشبهه تفصیل او مثالونه: ۳۲۰
۲۲۱. < پنځمه خبره د معرف باللام صورتونه: ۳۲۱
۲۲۲. < حل سوي جملې او تمرین: ۳۲۱

(الدروس الحادي والثلاثون)

۲۲۳. < اوله خبره اسم تفضیل: ۳۲۳
۲۲۴. < دوهمه خبره د اسم تفضیل عمل په حال او ظرف کې: ۳۲۵
۲۲۵. < دریمه خبره د اسم تفضیل استعمال صورتونه: ۳۲۷
۲۲۶. < څلورمه خبره د اسم تفضیل استعمال دریمه طریقه: ۳۲۸
۲۲۷. < پنځمه خبره د مصدر وضاحت: ۳۳۰

۲۲۸	◀ شپړمه خبره د مصدر عمل:.....	۳۰۲
۲۲۹	◀ اوومه خبره د مصدر ميمي وضاحت:.....	۳۳۳
۲۳۰	◀ حل سوي جملې او تمرين:.....	۳۳۴
(الدرس الثاني والثلاثون)		
۲۳۱	◀ اوله خبره اسم مضاف:.....	۳۳۷
۲۳۲	◀ دوهمه خبره د اضافت معنوي تعريف:.....	۳۳۸
۲۳۳	◀ دريمه خبره د اضافت معنوي اقسام:.....	۳۳۸
۲۳۴	◀ څلورمه خبره د مضاف احكام:.....	۳۳۹
۲۳۵	◀ پنځمه خبره د اضافت معنوي اقسام په اعتبار د نسبت سره:.....	۳۴۰
۲۳۶	◀ شپړمه خبره د اضافت معنوي احكام:.....	۳۴۲
۲۳۷	◀ اوومه خبره د اسم تام وضاحت:.....	۳۴۳
۲۳۸	◀ حل سوي جملې او تمرين:.....	۳۴۴
(الدرس الثالث والثلاثون)		
۲۳۹	◀ اوله خبره د اسم عدد تميز:.....	۳۴۵
۲۴۰	◀ دوهمه خبره د عدد اقل بيان:.....	۳۴۷
۲۴۱	◀ دريمه خبره اسماء كنایات:.....	۳۴۸
۲۴۲	◀ څلورمه خبره "كم" استفهاميه:.....	۳۵۰
۲۴۳	◀ پنځمه خبره د "كم" د لفظ اعراب او تركيب:.....	۳۵۱
۲۴۴	◀ شپړمه خبره د "كم" استفهامينه او خبريه تميز:.....	۳۵۲
۲۴۵	◀ اوومه خبره د "كاین" بحث:.....	۳۵۳
۲۴۶	◀ حل سوي جملې او تمرين:.....	۳۵۴
(الدرس الرابع والثلاثون)		
۲۴۷	◀ اوله خبره د عامل معنوي بيان:.....	۳۵۷

د مضامینو تفصیلی فهرست:

۲۵۸	..... < دوهمه خبره د مبتداء احکام:	۲۴۸
۲۶۰	..... < دریمه خبره د مبتداء اقسام:	۲۴۹
۲۶۰	..... < څلورمه خبره د مبتداء قسم ثاني:	۲۵۰
۲۶۲	..... < پنځمه خبره د مبتداء د قسم ثاني خلاصه:	۲۵۱
۲۶۳	..... < شپږمه خبره د خبر احکام:	۲۵۲
۲۶۴	..... < اوومه خبره د خبر حذف کېدل و جوړېا:	۲۵۳
۲۶۵	..... < حل سوي جملې او تمرین:	۲۵۴
(الفروع الخامس والثلاثون)		
۲۶۸	..... < اوله خبره د تابع تعريف:	۲۵۵
۲۶۹	..... < دوهمه خبره د تابع او متبوع په مينځ کي فصل:	۲۵۶
۲۷۰	..... < دریمه خبره د صفت تعريف:	۲۵۷
۲۷۲	..... < څلورمه خبره د صفت اقسام:	۲۵۸
۲۷۳	..... < پنځمه خبره د صفت دریم قسم:	۲۵۹
۲۷۳	..... < شپږمه خبره د صفت او موصوف اقسام:	۲۶۰
۲۷۵	..... < اوومه خبره د صفت او موصوف نسبت:	۲۶۱
۲۷۶	..... < حل سوي جملې او تمرین:	۲۶۲
(الفروع السادس والثلاثون)		
۲۷۹	..... < اوله خبره د تاکید:	۲۶۳
۲۷۹	..... < دوهمه خبره د تاکید اقسام:	۲۶۴
۲۸۱	..... < دریمه خبره د تاکید معنوي:	۲۶۵
۲۸۳	..... < څلورمه خبره د "کلا" او "کلتا" بیان:	۲۶۶
۲۸۴	..... < پنځمه خبره د اجمع، جمعاء بیان:	۲۶۷
۲۸۵	..... < شپږمه خبره د بدل:	۲۶۸

د مضامینو تفصیلی فهرست:

۳۸۶	..... < اوومه خبره د بدل بعض او بدل اشتغال مشترک شرطونه:	۲۶۹
۳۸۸	..... < حل سوي جملې او تمرین:	۲۷۰
(الفري السطبع والثلاثون)		
۳۹۱	..... < اوله خبره د بدل او مبدل منه اقسام:	۲۷۱
۳۹۳	..... < دوهمه خبره د بدل او مبدل منه اقسام په اعتبار د تعريف او تنکیر:	۲۷۲
۳۹۴	..... < دريمه خبره عطف بالحرف:	۲۷۳
۳۹۵	..... < څلورمه خبره د اسماء افعالو او جملو يو پر بل عطف:	۲۷۴
۳۹۶	..... < پنځمه خبره عطف د جملې پر جملې:	۲۷۵
۳۹۷	..... < شپږمه خبره عطف بيان:	۲۷۶
۳۹۹	..... < اوومه خبره د بدل او عطف بيان فرق:	۲۷۷
۴۰۰	..... < حل سوي جملې او تمرین:	۲۷۸
(الفري السطبع والثلاثون)		
۴۰۶	..... < اوله خبره حروف غير عامله:	۲۷۹
۴۰۶	..... < دوهمه خبره د حروف تنبيه بيان:	۲۸۰
۴۰۷	..... < دريمه خبره حروف ايجاب:	۲۸۱
۴۰۹	..... < څلورمه خبره حروف تفسير:	۲۸۲
۴۱۰	..... < پنځمه خبره حروف مصدرية:	۲۸۳
۴۱۱	..... < شپږمه خبره حروف توقع:	۲۸۴
۴۱۲	..... < اوومه خبره حروف استفهام:	۲۸۵
۴۱۳	..... < حل سوي جملې او تمرین:	۲۸۶
(الفري السطبع والثلاثون)		
۴۱۶	..... < اوله خبره د تنوين بيان:	۲۸۷
۴۱۷	..... < دوهمه خبره حروف زيادت:	۲۸۸

د مضامینو تفصیلی فهرست:

۴۱۹	دریمه خبره حروف شرط:	۲۸۹
۴۲۱	څلورمه خبره د "لولا" بیان:	۲۹۰
۴۲۱	پنځمه خبره د "ما" بیان:	۲۹۱
۴۲۲	شپږمه خبره د "ام" بیان:	۲۹۲
۴۲۳	اوومه خبره د "بل" بیان:	۲۹۳
۴۲۴	حل سوي جملې او تمرین:	۲۹۴
(الدروس الأربعة)		
۴۲۸	اوله خبره د مستثنی بحث:	۲۹۵
۴۲۹	دوهمه خبره د مستثنی اقسام:	۲۹۶
۴۳۰	دریمه خبره د مستثنی دوهم تقسیم:	۲۹۷
۴۳۰	څلورمه خبره د مستثنی اعراب:	۲۹۸
۴۳۱	پنځمه خبره د دوهم قسم اعراب:	۲۹۹
۴۳۲	شپږمه خبره د څلورم قسم اعراب:	۳۰۰
۴۳۲	اوومه خبره د لفظ "غیر" معنی:	۳۰۱
۴۳۴	حل سوي جملې او تمرین:	۳۰۲
۴۳۶	د مکمل نحو میر خلاصه:	۳۰۳
۴۴۲	د زنځیري ترکیب نمونه:	۳۰۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سریزه:

حَدَّثَ اللَّهُ حَدًّا لَا فَنَاءَ... وَحَدَّ الْعِلْمِ لَا يَعْلَمُ سِوَاهُ
لَهُ أَسْمَاءُ وَصِفَاتٌ قَدْ تَعَالَتْ... جَلَّتْ وَاجَلَّتْ فَأَظْلُبُ رِضَاهُ
نُصَلِّي ثُمَّ بَعْدَ الْحَمْدِ صِدْقًا... عَلَى خَيْرِ الْبَرِيَّةِ مُصْطَفَاهُ

دا حقیقت و هر چاته بنکاره دی چي د علمي سفر په دوران کي پر علم نحو باندي تېرېدل ضروري دي او علم نحو د ډیرو ضروري علومو څخه بلل سوې ده.

صاحب د (مدینه العلوم) او صاحب د (مفتاح السعادة) لیکلي دي چي د علم نحو زده کول د فروض کفایه وو څخه دي، ځکه د کتاب الله، او سنه رسول الله، څخه په استدلال کولو کي و علم نحو ته ډېر احتیاج پیدا کیږي.

د حضرت عمر رضی الله عنه قول را منقول دی چي ده مبارک به فرمایل: "تَعَلَّمُوا النَّحْوَ كَمَا تَتَعَلَّمُونَ الشُّنْنَ وَالْفَرَائِضَ" علم نحو داسي زده کوی لکه تاسو چي فرائض او سنن زده کوی.

داغه رنگه د شیخینو یعنی ابو بکر صدیق او عمر فاروق رضی الله عنهما فرمان دی چي "إِعْرَابُ الْقُرْآنِ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِنْ تَعَلُّمِ حُرُوفِهِ" د قرآن کریم اعراب صحیح ویل موږ ته د هغه د جروف تر زده کړه ډېر محبوب دی.

لېکن زموږ د علاقې طالبان که څه هم محنت کونکي دي، خو د هغو په ذهن کي د علم نحو زده کړه دا ده چي د علم نحو د لوی کتابو پر عبارت او حاشیو او نکتو زده کولو باندي خپل طاقت او کوشش ختم کي.

او د عربي ترکیب او په عربي عبارتو کي د علم نحو د قواعدو د اجراء د هغوی سره هیڅ فکر نه وو.

نو د هغه به دا نتیجه وه چي طالب العلم به په خپل علمي سفر کي انتهاء ته ورسېدی لېکن په عربي عبارتو کي به د ترکیب په لحاظ د غلطۍ کولو څخه محفوظ نه وو.

نو بنده د دې کمزورۍ ليري کولو په خاطر د کال په آخيري رخصتیو کي یو کال طالبانو ته (نحو میر) د خلاصې په شکل کي د څه ضروري قواعدو وړ د زباوې، خو په هغه کي به زیات په

بسم الله الرحمن الرحيم

عرض مرتب:

(الْحَمْدُ لِلَّهِ وَكَفَى وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى).

احقر العباد بنده ناچيز د هر څه څخه مخکي د الله تعالى شکر ادا کوي چي الله تعالى محض په خپل فضل و کرم سره بغير د څه استحقاق او د خپلو محترمو استاذانو او بزرگانو خصوصاً د بنده د محبوب شيخ حضرت صوفي شاه فيروز عبد الله ميمن صاحب (مت براتم) خليفه مجاز بيعت شيخ العرب و العجم عارف بالله حضرت مولانا شاه حکيم محمد اختر صاحب رحمته الله د خصوصي مشورو او دعاگانو په برکت سره د (بيان يسير) چي تقرير د نحو مير د پېښتو ژبه او په کتابي شکل کي يې تکميل و کړئ.

د دې مسودې د تيارولو وجه او سبب هم هغه دئ کم چي د (بيان الصرف) تقرير ارشاد الصرف په تيارولو کي بيان سوي دئ، بالاخر د بنده مشرور او استاذ محترم حضرت مولانا اطيع الله صاحب (مت براتم) و بنده ته د دې تقرير د تيارولو امر و کړئ.

نو بنده د حضرت (مت براتم) په امر او حکم باندي د خپل کم علمي او تهی دستي د اعتراف او تدريسي او نورو مصروفياتو باوجوده صرف د الله د مبارک نوم په ويلو سره د حضرت موصوف (مت براتم) په نگراني او سرپرستي کي د دغه تقرير په مرتب کولو کي شروع و کړه چي الله تعالى محض په خپل فضل او کرم سره پايله تکميل ته ورساوي.

بنده د حضرت موصوف (مت براتم) د افاداتو يو ليکل سوي مسوده مخ ته کښېښوله او پر هغه باندي يې د تصحيح کار شروع کړئ او په تصحيح کولو کي بنده د مختلفو عربي او اردو شروحو څخه استفاده کړې ده خصوصاً د دې تقرير په متن او جاشيه کي د درو قابل الذکر شروحو څخه اخذ سوي دئ هغه لکه: جامع الدروس العربية (عربي شرح) چي د الشيخ مصطفى الغلاييني تاليف دئ.

او دوي اردو شرحي يوه شرح په نامه د (تثوير) چي د حضرت مفتي عطاء الرحمن ملتاني صاحب تاليف دئ. او بله په نامه د (نصر الخبير) چي د بنده د مشتفق استاذ ابو حذيفه حضرت مولانا حسين قاسم صاحب (مت براتم) استاذ دارالعلوم کراچي تاليف دئ. او د اجراء په حل او ترکيب کي اکثر د (اعراب القرآن) څخه استفاده سوي ده، که څوک مراجعت و غواړي نو دغه مذکور شروحو ته رجوع کولای سي، او د دې څخه علاوه د نورو کتابو حواله په حاشيه کي موجوده ده.

عباراتو کي د قواعدو د اجراء خیال ساتل کېدئ. او بل کال به (ارشاد الصرف) پر داغه ترتیب ویل کېدئ.

او په هغه کي به مبتدي او منتهي طالبانو په ډېر کثرت سره شرکت کاوئ، چي کله طالبانو د هغه فائده زیاته محسوسه کړه نو دوی به همېشه د نحو میر او ارشاد الصرف د تقریرونو سره د اجراء د لیکلو تمثی بنکاره کوله.

خو د دوی دا تمثی د بنده کشر ورور ذکي او با استعداد فاضل او مدرس حافظ مفتي کلیم الله صاحب په ښه طریقه ورپوره کړه.

یو ځل یې هغه د دورې ویل سوي د (ارشاد الصرف) سبقان سره د اجراء او ضروري قواعدو او فوایدو سره راجمع کړل او هغه یې د (بیان الصرف) په نامه چاپ کړل.

او دوهم ځل یې د نحو میر ویل سوي سبقان سره د اجراء راجمع کړل او د هغه سره یې بهترینه حاشیه اضافه کړه او د (بیان یسیر) په نامه یې چاپ ته برابر کړل، الله دي د ده په عمر او علم کي برکت واچوي او الله تعالی دي د ده دا محنت قبول وگرځوي.

او الله تعالی دي دواړه تقریرونه د طالبانو د "صرفي" او "نحوي" تشنگۍ څخه د سېرا بولو ذریعه او سبب وگرځوي.

او په آخر کي د الله تعالی په دربار کي دا تمثی پېشوم چي هر چا د دې تقریرونو په راجمع کولو او برابرولو کي په هر قسم سره کوشش کړی وي، الله تعالی دي زموږ او د هغو ټولو د پاره د نجات ذریعه وگرځوي.

”وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ“

اطیع الله (عفی عنه) (ولد) حاجي ملا عبدالعزیز (مرحوم)

جامعه اسلامیة (علامه تاون) بانی پاس رود چمن

۱۴ ازی الحجة ۱۴۳۶ هجری

مطابق: ۲۹ / ۸ / ۲۰۱۵

د دې کتاب پر خصوصیاتو یو نظر:

الحمد لله (بیان الصرف) په شان باندې په دې تقریر کې هم د هر قسم استعداد لرونکي طالب العلم خیال ساتل سوی دی، او هر طالب العلم د خپل استعداد مطابق استفاده ځني کولای سي، او دا تقریر پر یو څو خصوصیاتو باندې مشتمل دی چې ذکر یې په لاندې ډول دی.

۱. دا تقریر پر څلویښت سبقانو او درسو باندې لیکل سوی دی چې د هر سبق خلاصه تقریبا پر اوو خبرو باندې مشتمله ده چې هر استاد او طالب العلم د هغه څخه د خپل مقصد اخذ په ښه طریقه کولای سي.

۲. د نحو میر د فارسي عبارت آسانه او سلیسه پښتو ترجمه په دې تقریر کې ورکول سوې ده. چې د ابتدائي طالب العلم دپاره د نحو میر د فارسي عبارت په یادولو کې د یو ښه معاون حیثیت لري ځکه د عبارت معنی یې ازده وي نو په یادولو کې یې شوق زیات وي.

۳. د دې تقریر پښتو ژبه بالکل آسانه او ساده ژبه ده چې په هغه کې ادبي پښتو ژبه نه ده استعمال سوې نو ځکه د پښتو هر قسم ژبه ویونکي خواه که پشاورۍ وي او که قندهارۍ وي او که بل پښتو ژبه ویونکي وي د دې تقریر څخه په ډېر آسانه خپل مقصد حاصلوای سي.

۴. د دغه تقریر متن د اوس موجوده عصر حاضر د طالب علمانو د استعداد مطابق لیکل سوی دی چې نه ډېر مختصر دی او نه ډېر مطول بلکه متوسط دی، چې کم از کم د یو طالب العلم په علم نحو کې څه نا څه په دغه خبرو سر خلاص وي چې بیا دی ځان ته په نخوي اعتبار هم فائده ورسوي، او سړي په ترکیب خلاص سي چې د عربي عبارت صحیح او پر مقصده ترجمه راوباسي، او بل ته هم فائده ورسوي او بیا د علم نحو په درس کې پرېشاني ورته نه وي.

۵. پر دغه تقریر یو مختصره حاشیه اضافه سوې ده، چې د متن زیاته تشریح یې کړې ده، هر طالب العلم خصوصا ابتدائي مدرسین د نحو میر په درسولو کې بطور تفریح استفاده ځني کولای سي.

۶. د دې تقریر آخري امتیازي خصوصیت دا دی: چې په دې تقریر کې د هر سبق څخه وروسته د اجراء دپاره دوولس حل شده مثالونه او اته یالس غیر حل شده مثالونه صرف د تمرین دپاره چې اکثره قرآني مثالونه دي ورکول سوي دي، چې هغه د حضرت موصوف (مت ۱۴۴م) د محترم استاد حضرت مولانا نصر الله خان صاحب (رحم) طرز دی.

او د اسماء عاملو څخه د حضرت موصوف (مت ۱۴۴م) د یو خصوصي مشورې مطابق یو علیحده طرز ورکول سوی دی چې هغه په آخر کې د ترکیب په اعتبار سره ډېر مفید وي انشاء الله تعالی.

د دې تقرير څخه د استفاده کولو طريقه:

بقول حضرت موصوف (مت ۱۴۴م) د دغه تقرير څخه د استفاده کولو طريقه به دا وي چي که چيري نحو مير په دوره کي درس کيږي نو بيا که چيري په څلوېښت ورځي کي د طالب علمانو د استعداد مطابق د دې تقرير د متن او حاشيه څخه په استفاده کولو درس سي نو به ډېر ښه وي.

او که چيري و ابتدائي طالب علمانو ته په کال کي نحو مير درسيږي نو بيا يې اولاد در سولو طريقه د استاد پر صواب ديد باندې موقوفه ده چي په نه (۹) مياشتي کي يې د طالبانو د استعداد مطابق درس کي، او د متن او حاشيې څخه يې د طالب علمانو د استعداد مطابق او دخپل صواب ديد مطابق اخذ وکي، بيا هم کچيري په نه (۹) مياشتي کي روزانه په يوه يوه خبره يا په دوه دوه خبرو باندې وويل سي نو به ډېر مفيد وي انشاء الله.

بنده ناچيز هم چونکه د ښکې په کار کي د شموليت او قاعده (الْأَمْرُ فَوْقُ الْأَدَبِ) په تقاضا سره د دې تقرير په ترتيب او تزيين کي حصه اخستي ده حتی الوسع بنده د دې تقرير په ترتيب ور کولو کي د غلطۍ تصحيح کړې ده، بيا هم که چيري د بشري کمزوري د تقاضا پر بنياد باندې د بنده څخه د دې تقرير په ترتيب او تزيين و غيره کي يو غلطې سوې وي، نو بنده اولاد الله تعالی څخه او ثانياً د ټولو مسلمانانو څخه د معافي طلب گار دی.

او د محترموناظرينو پر اطلاع باندې به انشاء الله تعالی په آئنده چاپ کي د هغه غلطۍ اصلاح کيږي. او په آخر کي د بنده د ټولو مسلمانانو خصوصاً د ناظرينو حضراتو څخه غوښتنه او خواست دا دی چي بنده او د بنده شيخ (مت ۱۴۴م) او د بنده والدين، استاذان، شاگردان، او تر قيامته پوري راتلونکي جمله ذريات په خپلو خصوصي دعاگانو کي ياد وساتي او الله تعالی دي و دې تقرير ته تر قيامته پوري په هر اعتبار سره شرف قبوليت ور نصيب کړي، چي خالص د الله تعالی درضا سبب وگرځي. آمين

بنده ناچيز: کلیم الله (ابن) ملا عبد العزيز (مړم)

مدرس جامعه اسلاميه (علامه تاوکن) بالی پاس رود چمن

۸ ذی الحجه ۱۴۳۶ هجری

مطابق: ۲۰۱۵-۸-۲۲ اگست

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ.

ترجمه:

ٲول تعريفونه خاص الله ٲاك لره دي، چي د ٲولو جهانو ٲالونكي دي، او بنه انجام د ٲرهېزگارانو دٲاره دي، او درود او سلام دي وي، ٲر داسي ذات چي تر ٲول مخلوق غوره او بهتره دي، يعني ٲر محمد ﷺ او د ده ٲر اولاد او ٲر تمامو صحابه كرامو ﷺ باندي.

الدرس الاول:

د نن د سبقه خلاصه شپږ (۶) خبري دي:

اوله خبره:مقدمه:مباديات د نحو:

د هر علم د شروع كولو څخه مخكي د اوو شيانو ٲېژندل ضروري دي: (۱) تعريف د علم. (۲) غرض او غايت د علم. (۳) موضوع د علم. (۴) واضع د علم. (۵) فضيلت د علم. (۶) وجه د تسميه د علم. (۷) جنسيت د علم.

د نحو د لفظ لغوي معني:

لفظ د نحو په لغت كي د مختلفو معناگانو دٲاره استعمال ٲېږي: (۱) جهت، طرف. (۲) مثل. (۳) نوع. (۴) لاره. (۵) مقدار. (۶) گرځول. (۷) قصد او اراده. (۸) بعضيت. (۹) قبيله. (۱۰) اندازه. (۱۱) ٲرېښول. (۱۲) قسم. (۱۳) صيانت (ساتل). (۱۴) فصاحت. (۱۵) اعراض، لكه: څنگه چي يو شاعر په دې شعر كي سره راجمع كړي دي.

شعر:

”لِلنَّحْوِ سَبْعُ مَعَانٍ قَدْ أَتَتْ لُغَةً: جَمَعْتُهَا ضَمْنٌ بَيْتٌ مُفْرَدٌ كَمَلًا“
 ”قَصْدٌ وَ مِثْلٌ وَ مِقْدَارٌ وَ نَاجِيَةٌ: نَوْعٌ وَ بَعْضٌ وَ صَرَفٌ قَا حَفِظَ الْمَثَلَا“
 ”نَحْوْنَا نَحْوُ نَحْوِكَ يَا حَبِيبِي: نَحْوْنَا نَحْوُ أَلْفٍ مِنْ رَقِيبِي“
 ”وَجَدْنَا هُمْ مِرَاضًا نَحْوُ قَلْبِي: تَمَثَّلُوا مِنْكَ نَحْوًا مِنْ رَقِيبِي“

ترجمه:

نحو په لغت کي په اوو معناگانو سره راځي، ما دا ټولي معناگانې د يو مفرد بيت (شعر) په ضمن کي را جمع کړي دي: قصد، مثل، مقدار، طرف، نوع، بعضيت، گرځول او ته دا ټوله مثالونه ياد کړه.

ما قصد و کړئ ستا د قبيلې و طرفته اې زما محبوبه او ما پرېښول اندازا (تقريباً) زر (۱۰۰۰) رقيبان. ما دي پيدا کړي ناجوره زما د زړه په شان او ده آرزو کوله ستا څخه د کشمش د يو قسم.

دوهمه خبره:

د علم نحو اصطلاحي تعريف:

”النَّحْوُ عِلْمٌ بِأَصُولٍ يُعْرَفُ بِهَا أَخْوَالُ الْأَوَاخِرِ الْكَلِمِ الثَّلَاثِ مِنْ حَيْثُ الْإِعْرَابِ وَالْبِنَاءِ وَكَيْفِيَّةُ التَّزْكِينِ بَعْضُهَا مَعَ بَعْضٍ“.

ترجمه: علم نحو يو داسي علم دی چي په هغه کي داسي قواعد بيانېږي چي د هغه په ذريعه سره د دوو شيانو معرفت حاصلېږي (۱) يو خود دا درو کلمو يعني د اسم، فعل او حرف د آخر د حالاتو معرفت په دې اعتبار چي معرب دی او که مبني دی. (۲) دا چي د بعض کلمو د نورو بعضو کلمو سره د ملاوېدو په وخت کي کمه کلمه مقدمه او کمه کلمه مؤخره سي او کمه يوه معرفه راوړل سي او کمه يوه نکره راوړل سي.

د علم نحو غرض او غايت:

”صِيَانَةُ الدِّهْنِ عَنِ الْخَطَاِ اللَّفْظِيِّ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ“ يعني ذهن (ژبه) په کلام عربي کي د واقع کېدونکي لفظي غلطۍ څخه ساتل.

د علم نحو موضوع:

”الْكَلِمَةُ وَالْكَلَامُ“.

د علم نحو واضع:

د علم نحو د واضع په باره کي څلور اقوال دي: چي په هغه کي اول قول معتمد دی.

۱. اول قول: حضرت علي عليه السلام.

۲. دوهم قول: حضرت ابو الاسود ظالم بن عمرو بن جندل بن سفيان الدولي.

۳. دريم قول: حضرت عبدالرحمان بن هرمز الاعرج.

۴. څلورم قول: نصر بن عاصم.

در يمه خبره:

د علم نحو فضيلت:

د عربو يوه مقوله ده: ”النَّحْوُ فِي الْكَلَامِ كَالْيَلْحِ فِي الطَّعَامِ“. ځکه د کتاب الله او سنة رسول الله ﷺ څخه

په استدلال کولو کي د علم نحو ضرورت پېښېږي نو ځکه د دې علم حاصلول د فروضو کفايه وو

څخه دی داغه رنگه د حضرت عمر رضي الله عنه قول دی: ”تَعَلَّمُوا النَّحْوَ كَمَا تَتَعَلَّمُونَ الشُّنَّ وَالْفَرَائِضَ“ علم

نحو داسي ايزده کړئ لکه څنگه چي تاسو فرائض او سنن ايزده کوئ د ايوب سختياني قول دی:

”تَعَلَّمُوا النَّحْوَ فَإِنَّهُ جَبَالٌ لِلْوَضِيعِ وَتَرْكُهُ هُجْنَةٌ لِلشَّرِيفِ“ تاسو علم نحو ايزده کړئ ځکه دا د کمزوري

سړي دپاره باعث د بنائست ده او د شريف دپاره د دې پرېښول لوی عيب دی.

د علم نحو وجه د تسميه:

علم نحو ته ځکه علم نحو وايي: چي د نحو يوه معنی ده لاره او طريقه نو دا هم د قرآن کریم د ايزده

کولو دپاره يو واضحه او ټيکاره لاره ده.

څلورمه خبره:

د علم نحو جنسيت:

علوم آؤلا پر دوه قسمه دي: (۱) علوم عقليه. (۲) علوم نقليه. بيا په دوی کي هريو پر دوه دوه قسمه

دی (۱) عاليه. (۲) آليه. نو ټوله څلور قسمه سوه.

۱. علوم عقليه عاليه لکه: فلسفه.

۲. علوم عقلیه آلیه. لکه منطق.

۳. علوم نقلیه عالیہ لکه: تفسیر، حدیث، فقہ، و غیره.

۴. علوم نقلیه آلیہ لکه: علوم عربیت، صرف، و نحو و غیره.

پہ دی ٲولو قسمو کی اشرف او غوره دریم قسم دی: یعنی تفسیر، و حدیث، و فقہ و غیره. او اہم او ضروری آخري ثلورم قسم دی یعنی نحو صرف و غیره.

پنجمہ خبرہ:

د علم نحو موجد (جوړونکی):

د دی علم د ایجاد او جوړلو پہ باره کی بعض مؤرخینو لیکلي دي چي د سیدنا عمر فاروق ؓ پہ زمانه خلافت کی د دی علم ایجاد وسو او وجه د ایجاد یی دا بیان کړی ده چي یوه ورځ یو اعرابي د حضرت عمر فاروق ؓ پہ خدمت کی حاضر سو نو یو قاري دا آیت کریمه چي ”أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ“ یی د ”رَسُولُهُ“ د لام د ضمی (پېښ) پر ځای یی د لام پہ کسره (زېر) سره ووايي او معنی یی بالکل غلطه راوړي.

ځکه په دی صورت کی بیا د ”رَسُولُهُ“ عطف پر لفظ د ”الْمُشْرِكِينَ“ باندي راځي چي مطلب او معنی یی دا راوړي چي الله تعالی د مشرکینو او ”نَعُوذُ بِاللَّهِ“ د خپل رسول څخه بېزاره دی نو دا مطلب بالکل خلاف مقصود دی حالانکه د قرآن کریم د مشهوره قرائت مطابق ”رَسُولُهُ“ په ضمه د لام سره دی او دی عطف دی پر لفظ د ”الله“ باندي، او لفظ د ”الله“ محلا مرفوع دی، نو بیا یی معنی او مقصد دا راوړي چي الله او د ده رسول دواړه بېزاره دي د مشرکینو څخه او دا معنی بالکل صحیح ده او د آیت مبارک د مقصد مطابق ده.

خلاصه: دا چي کله دا معامله د حضرت عمر ؓ په مخ کی پېښ سوه نو په دی وخت کی حضرت عمر ؓ ته دا فکر وړولوېدی چي کم خلک د عربي ژبي سره نابله او ناواقف وي نو هغه خلک خو به قرآن کریم ډېر غلط وایي.

نو ځکه حضرت عمر ؓ دا امر وکړی چي یو داسي قواعد دي وضع سي چي د هغه قواعدو په رڼا کی انسان د اعراب د غلطۍ څخه وساتل سي چنانچه د دی دپاره یو څه قواعد او ضوابط وضع سول او د علم نحو مختصره ځا که تیاره سوه او یو څه اصول او مسائل وضع سول.

چنانچه په بعض تاریخي روایاتو کې راغلي دي: چې لاندې اصول وضع سول:

۱. "الْكَلِمَةُ ثَلَاثٌ: اِسْمٌ، فِعْلٌ، حَرْفٌ".
۲. "كُلُّ فَاعِلٍ مَرْفُوعٌ، كُلُّ مَفْعُولٍ مَنْصُوبٌ، كُلُّ مُضَافٍ اِلَيْهِ مَجْرُورٌ". تدریجاً دې علم تدوین او رواج پیدا کوی حتی چې د خلیفه رابع د حضرت علي (ع) په دور خلافت کې په دې علم کې ډېره ترقي وسو.

چونکه د حضرت علي (ع) دار الخلافه کوفه وه نو ځکه دغه علم په بصره او کوفه کې ډېره ترقي وکړه او د دې علم کاملین علماء اکثره په دغه علاقه کې پیدا سول او د دوی په خپل مینځ کې د اختلاف رائي په وجه دوه جلا مذهبونه و منل سوه چې یو کوفیین دي او بل بصریین دي. بالآخر په سنه دوه سوه (۲۰۰) هجري کې علم نحو یو معركة الاراء فن جوړ سو او په کوفه او بصره کې دوی درسگاه وي د دې علم په اشاعت کې قائمي سوې.

شپږمه خبره:

د نحو میر د مصنف د ژوند مختصره حالات:

نوم کنیت و نسب: دده نوم علي بن محمد بن علي وو او دده کنیت ابو الحسن وو دده نسبي تعلق د جرجان د خاندان سره وو او د سادات خاندان سره د نسبي تعلق په وجه دی د سید شریف په لقب سره مشهوره سو او دی د پرزیاات ذکي او فهیم انسان وو. دده د پیدائش نېټه او کال:

دی په سنه اووه سوه څلوېښت (۷۴۰) هجري کې د شعبان المعظم د میاشتي پر دوه ویشتمه (۲۲) د جرجان په ښار کې د (طاغو) په کلي کې پیدا سو نو ځکه وده ته جرجاني ویل کیږي، او دده د شیراز په ښار کې خپله استوگنه اختیار کړه.

تصنیفات:

د سید شریف د یو څو مشهورو کتابو نومونه په دې ډول دي:

۱. ترجمه قرآن در فارسي. ۲. حاشیه بیضاوي. ۳. حاشیه مشکوة شریف.
۴. صغری و کبری. ۵. میر قطبي. ۶. نحو میر.

٧. شرح الفرائض السراجيه. ٨. شرح مواقف. ٩. شريفيه.
١٠. تعريف الاشياء. ١١. حاشيه هدايه. ١٢. حاشيه مطول.

وفات:

٧٥ كاله ٦ مياشتي او ١٤ ورځي الله تعالى ژوند ورنصيب كړې په ٨١٦ اته سوه شپاړس هجري كي پر شپږمه ٦ دربيع الاول په ورځ د چهارشنبې باندي سيد صاحب وفات سو.

استاذان:

د ده په مشهوره استاذانو كي مبارك شاه، شيخ اكمل الدين، محمد بن محمود بابر تي حنفي، او علي بن قطب الدين رازي موجود وو.

الدرس الثاني:

د نن د سبقه خلاصه شپږ (٦) خبري دي:

اوله خبره:

سوال: د مصنف څخه شروع په "بِسْمِ اللَّهِ" سره پر ځای د دې چي په خپل مقصد سره يې شروع كړې وای دا "إِشْتَغَالَ بِمَا لَا يَغْنِي" دئ يعني په بې فائدي كار باندي مشغوله كېدل دي او "إِشْتَغَالَ بِمَا لَا يَغْنِي" عبث دئ. و "كُلُّ عَبَثٍ حَرَامٌ" او هر عبث كار حرام دئ.

جواب: چي كله د يو شي د راوړلو لپاره يوه فائده وي نو هغه عبث نه بلل كيږي، د "بِسْمِ اللَّهِ" د راوړلو لپاره پنځه فائدي دي:

١. تبرک.
٢. استعانت.
٣. موافقت د قران كريم سره.
٤. امثال په حديث مشهور سره، ﴿كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَّهُ يُبْدَأُ فِيهِ بِبِسْمِ اللَّهِ فَهُوَ اقْطَعُ وَأَنْتَ وَأَجْزَمُ﴾ هر هغه د نېكۍ كار چي شروع يې په "بِسْمِ اللَّهِ" سره نه وسي هغه بې برکته وي.

۵. پنجمه فائده د "بِسْمِ اللَّهِ" د راوړلو لپاره، هغه دفع د وسوسې د شیطان ده.

او بیا یې خاص په کتابت سره "بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ" ولیکه، عملاً بالحدیث ﴿أَلَا مَنْ كَتَبَ كِتَابًا فَلْيَكْتُبْ فِي أَوَّلِهِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ (۱) څوک چې یو خط لیکي په کار دا دی چې په شروع کې یې "بِسْمِ اللَّهِ" ولیکي.

دوهمه خبره:

په "الْحَمْدُ لِلَّهِ" (۲) کې درې تعمیمه دي او یو تخصیص دی:

۱. تعمیم د حمد.

۲. تعمیم د حامد.

۳. تعمیم د زمانې.

تعمیم د حمد د الف لام څخه معلومېږي.

تعمیم د حامد د نه ذکر څخه د فاعل معلومېږي.

تعمیم د زمانې د جملې اسميې څخه معلومېږي.

تخصیص د لام جاره (۳) څخه معلومېږي، ځکه لام د اختصاص لپاره راځي، لکه: "الْجُلُ لِقَرَسٍ أَيْ مُخْتَصٌّ لِقَرَسٍ".

(۱) شپږمه فائده پر شیطان باندي تکلیف را وستل دي، ځکه نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: "مَنْ قَالَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ يَذُوبُ الشَّيْطَانُ كَمَا يَذُوبُ الرَّصَاصُ بِالنَّارِ".

یعني "شیطان" د "بسم الله" په ویلو سره داسي ویلي کیږي لکه: قلعي (یعني سرف) په اور سره.

(۲) د "الْحَمْدُ لِلَّهِ" معنی "کُلُّ حَمْدٍ مِنَ الْأَوَّلِ إِلَى الْأَبَدِ مِنْ أَيْ حَامِدٍ مِنَ الْخَالِقِ أَوْ مِنْ مَخْلُوقِهِ مُخْتَصٌّ لِلَّهِ تَعَالَى".

د حمد تعریف: "هُوَ الثَّنَاءُ بِاللِّسَانِ عَلَى الْجَبِيلِ الْإِخْتِيَارِيِّ نِعْمَةً كَانَ أَوْ غَيْرَهَا".

د مدح تعریف: "هُوَ الثَّنَاءُ بِاللِّسَانِ عَلَى الْجَبِيلِ نِعْمَةً كَانَ أَوْ غَيْرَهَا".

د شکر تعریف: "هُوَ فِعْلٌ يُنْبِئُ عَنْ تَعْظِيمِ النِّعَمِ سَوَاءً كَانَ بِاللِّسَانِ أَوْ بِالْجَنَانِ أَوْ بِالْأَرْكَانِ".

(۳) په لفظ "الله" کې یا لام د تملیک دپاره دی یعنې د حمد مالک الله تعالی دی لفظ الله د صحیح قول مطابق عربي جامد لفظ

دی او علم دی د هغه ذات چې واجب الوجود دی او تعریف یې دا دی "اللَّهُ عِلْمُ لِدَاتِ الْوَاجِبِ الْوُجُودِ الْمُسْتَجِبِ لِجَمِيعِ صِفَاتِ الْكَمَالِ"

دریمه خبره:

د "رَبُّ" د لفظ تحقیق:

"رَبِّ الْعَالَمِينَ": "رَبُّ":

۱. یا صیغه د صفت مشبه ده په اصل کې "رَبُّ" و وپروژن د "فَعْلٌ" په معنی د تربیت سره، تربیت ویل کیږي: ﴿تَبْلِيغُ الشَّيْءِ إِلَى كَمَالِهِ بِحَسَبِ اسْتِعْدَادِهِ شَيْئًا فَشَيْئًا﴾ یو شی د خپل صلاحیت مطابق درجه په درجه و کمال ته رسول.

سوال: "رَبُّ" که چیرې د صفت مشبه صیغه سي، نو بیا د "رَبُّ" اضافت و "الْعَالَمِينَ" ته اضافت لفظي دی، چي نه مفید د تعریف دی او نه مفید د تخصیص دی، بلکه صرف تخفیف فی اللفظ فائده کوي، او دلته دی د لفظ الله د پاره صفت واقع سوی دی، او لفظ الله معرفه دی، نو نکره صفت د معرفه جوړیږي او دا هیڅ کله جائز نه دي.

جواب: دغه قاعده صرف د هغه صفاتو په باره کې ده چي په کمو صفاتو کې معنی د تجدد او حدوث وي، چونکه په دغه صفاتو کې معنی د دوام او استمرار ده نو ځکه اضافت مفید د تعریف دی. "فَلَا يَرُدُّ مَا وَرَدَ" او د الله تعالی په ټولو صفاتو کې معنی د دوام او استمرار سته.

۲. او یا "رَبُّ" صیغه د مصدر ده د "رَبَّ، يَرْبُ، رَبًّا" یعني د "نَصَرَ، يَنْصُرُ" د باب شخه هم په معنی د تربیت سره.

سوال: "رَبُّ" که چیرې د مصدر صیغه سي او مصدر صرف وصف دی او دلته دی حمل دی پر لفظ د الله باندي او لفظ د الله ذات دی، نو حمل د صرف وصف پر ذات باندي لازمیږي او حمل د صرف وصف پر ذات باندي باطل دی.

جواب:

۱. یا خود لته حمل مبالغه دی لکه په "زَيْدٌ عَذْلٌ" کې (گویا زید په خپله سراسر عدل دی).

وَالْمُتَزَوِّعُ مِنَ النَّفْسِ وَالرِّذَالِ لفظ "الله" په اصل کې "إِلَهٌ" و و همزه ځنې حذف سو او بیه شروع کې لام تغریف راوړل سو او بیا لام په لام کې مدغم سو "الله" سو، او د لفظ "الله" په همزه کې دوه اعتباره دي:

۱. تعویض: یعني عوضي لکه په "يَا الله" کې نو ځکه نه حذف کیږي.

۲. تعریف: لکه په "قَالَهُ خَيْرٌ حَافِظًا" غیر منادی کې چي حذف کیږي، (مختصر المعاني).

۲. او یا حمل مجازاً دی، چي "رَبُّ" مصدر په معنی د "رَابَّ" مشتق سره اخستل په طریقه د مجاز سره دی، نو حمل د ذات مع الوصف پر مطلق ذات باندې جائز دی.

خلورمه خبره:

د "رَبُّ" د لفظ ترکیبي حیثیت:

پر لفظ د "رَبُّ" باندې درې قسم اعراب ویل جائز دي:

۱. یا مرفوع بنا بر خبریت دی چي د "هُوَ" مبتداء محذوف دپاره خبر دی "أَنْ هُوَ رَبُّ الْعَالَمِينَ".

۲. یا منصوب بنا بر مفعولیت دی چي د "أَخَذَ" یا "أَغْنَى" فعل دپاره مفعول دی "أَنْ أَخَذَ رَبُّ الْعَالَمِينَ".

۳. یا مجرور بنا بر بدلیت یا بنا بر عطف بیان دی، د لفظ د "الله" مخه "أَنْ يَلَهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ".

د "الْعَالَمِينَ" د لفظ تحقیق:

"الْعَالَمِينَ" جمع د "عالم" ده او "عالم" صیغه د اسم آله (۱) ده په معنی د "مَا يُعْلَمُ بِهِ" سره راځي لکه: "خَاتَمٌ" په معنی د "مَا يُخْتَمُ بِهِ" سره راځي او دا دواړي ضیغې د اسم آله دي.

پنځمه خبره:

د "الْعَاقِبَةُ" د لفظ تحقیق:

(۱) اسم آله و دې ته ویل کیږي چي د هغه باب د مصدر د حصول ذریعه او آله وي لکه "خاتم" چي د حصول "ختم" یعنی د مهر د لگولو ذریعه ده نو "عالم" د لغوي معنی په اعتبار سره عام سو کم شی چي هم په کائناتو کي د بل شی د علم د حصول ذریعه جوړه سي نو و هغه ته "عالم" ویل کیږي، لیکن اوس د "عالم" اطلاق پر "جَمِيعُ مَا سِوَا اللَّهِ كُلُّ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ" باندې کیږي ځکه د جمیع کائنات څخه د صانع علم حاصلیږي او "عالمین" په اعتبار د انواعو سره جمع راوړل سوی دی، یعنی عالم انس، عالم جن، عالم ملائکه ټولو لره شامل دي.

د "الْعَاقِبَةُ" الف لام خو یا عهد خارجی دی او یا د مضاف محذوف په عوض کی دی نو بیا تقدیر د عبارت "حُسْنُ الْعَاقِبَةِ يَا خَيْرُ الْعَاقِبَةِ" راوخی (۱).

"وَالْعَاقِبَةُ" صیغه د مصدر ده او مصدر کله کله پر وزن د "فَاعِلَةٌ" هم راخی، لکه: "كَادِبَةٌ" او کله پر وزن د "فَعِيلٌ" راخی، لکه: "خَرِيْقٌ" او کله پر وزن د "مَفْعُولٌ" راخی، لکه: "مَفْتُونٌ".
د "مُتَّقِينَ" د لفظ تحقیق:

"مُتَّقِينَ" جمع د "مُتَّقِي" ده، شرعاً د "مُتَّقِي" درې معناوي دي (۲).

۱. "مَنْ يَتَّقِ نَفْسَهُ مِنَ الشُّرُكِ وَكُتِبَ الْكِبَائِرُ" متقی هغه دی چي خپل ځان د شرک او د کبیره گناهونو څخه وساتي.

۲. "مَنْ قَانَ قَالَ يَتَوَّعْتُكَ يَتَوَّعْتُكَ يَتَوَّعْتُكَ" متقی هغه دی چي وينا او خاموشي يې دواړه د الله د پاره وي.

۳. "مَنْ لَا يَزِي نَفْسَهُ خَيْرًا مِنْ أَحَدٍ" متقی هغه دی چي خپل ځان تر هيڅ چا ښه نه ويني.
متصود د دې جملې څخه و طلباء کرامو ته د تقوی او د عمل تر غیب ور کول دي، ځکه چي نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: ﴿لَوْ كَانَ لِلْعِلْمِ شَرٌّ بِدُونِ التَّقْوَى لَكَانَ الشَّيْطَانُ أَغْلَ مَنْزِلَةً﴾ که چيري بغير د تقوی څخه علم لره يو څه اعتبار يا شرافت وای نو شیطان به تر ټولو لوی مرتبې والا وای.

شپږمه خبره:

د "سَلَوَةٌ" د لفظ تحقیق:

"سَلَوَةٌ" یا خو مصدر دی، د تفعیل د باب او د ده ماده د مجردو څخه نه ده مستعمله او یا اسم مصدر دی، د تصلیه د پاره نوم دی.

د لغوي معنی په اعتبار سره یا خو مشترک لفظي دی په معنی د رحمت، دعا، استغفار، تسبیح.

(۱) لکه د دې مثال په قرآن کریم کی د الله تعالی قول دی: "وَجَاءَ رِبِّكَ أَنْ أَمُرَ بِكَ".

(۲) په بل تعبیر سره تقوی پر درې قسمه ده: (۱) تقوی د عوامو، (۲) تقوی د خواصو، (۳) تقوی د اخص الخواص. (تثویر)

دوہمہ خبرہ:

د "آل" د لفظ تحقیق:

"آل" پہ اصل کی "اَوَّل" یا "أَهْل" دی علی اختلاف القولین د "آل" نسبت ہمیشہ و اشرافو ته کیری خواہ شرافت دنیوی و رتہ حاصل وی، او کہ اخروی لکہ آل فرعون.

او "أَهْل" عام دی، پہ اشرافو او ارزالو دوارو کی استعمالی پری.

اود "آل" پہ مصداق کی شپہ اقوال دی:

۱. "كُلُّ نَفْسٍ نَقِيَّةٍ فَهِيَ آلِي" ہر متقی او پرهیزگارہ زما آل دی.

۲. عند الشوافع بنو ہاشم دی.

۳. عند الاحناف بنو ہاشم او بنو عبدالمطلب دی.

۴. عند الروافض د نبی کریم ﷺ لونہی خاص بی بی فاطمہ ﷺ اود دہ یوزوم حضرت

علی ﷺ.

۵. ازواج مطہرات او بعضو علماء لونہی ہم کی داخلی کری دی.

۶. تہولہ قریش دی. لیکن راجع اول قول دی.

دریمہ خبرہ:

اما بعد: بدان ازشدک اللہ تعالیٰ فی الدارین کہ این مختصریت مضبوط در علم نحو کہ مبتدی را بعد حفظ مفردات لغت الخ:..... الی قولہ بتوفیق اللہ و عونہ.

ترجمہ: پوہ سہ! اللہ تعالیٰ دی تا نیک بختہ کری چہ دغہ مختصرہ رسالہ ضبط سوہ دہ پہ علم نحو کی چہ و مبتدی تہ د لغات مفردہ د یادولو او د اشتقاق د پېژندلو او د علم الصرف د اہمو قواعد و یادولو وروستہ د عربی د ترکیب د کیفیت و طرفتہ د پرہ رہنمائی کوی، او ژر پہ ہفہ کی د معرب او مبني د پېژندلو استعداد پیدا کوی، او بل د عربی عبارت پہ ویلو کی ملکہ ورتہ حاصلی پری د اللہ تعالیٰ پہ توفیق او مدد سرہ.

سوال: مصنف "بدان" دخہ غرض لپارہ ویلی دی؟

جواب: دطالب د اگاہی او بیداری لپارہ.

سوال: کتاب فارسی دی نو دعاء بی ولی پہ عربی ژبہ سرہ راوری دہ؟

او یا مشترک معنوی دی، وضع یی د معنی کلي (الاله لیر) دپاره ده کله چي یی نسبت و الله ته وسي مراد ځني رحمت دی، او کله چي یی نسبت و انسان ته وسي، مراد ځني دعاء ده، او کله چي یی نسبت ملائکو ته وسي، مراد ځني استغفار دی، او کله چي یی نسبت و حوش او طیور ته وسي، مراد ځني تسبیح و تهلیل دی.

“صَلَوَةٌ” یی پر نبی کریم ﷺ باندې کتابه څکه ویلی دی عملاً بالحديث ﴿مَنْ صَلَّى عَلَيَّ فِي كِتَابٍ لَمْ تَزَلِ الْمَلَائِكَةُ تَسْتَغْفِرُ لَهُ مَا دَامَ إِسْمِي فِي ذَلِكَ الْكِتَابِ﴾ څوک چي پر ما باندې په کتاب کي درود ووايي: نو ملائکه همپشه دده دپاره بخښنه غواړي ترڅو چي زما نوم په دې کتاب کي وي. او سلام یی ورسره ملگری کړی دی “لِتَتَابَعَهُ الْقُرْآنُ” ﴿صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾.

الدرس الثالث:

د نن د سبقه خلاصه پنځه (۵) خبري دي:

اوله خبره:

د “مُحَمَّدٌ” د لفظ تحقيق:

“مُحَمَّدٌ” صیغه د اسم مفعول ده د تفعیل د باب څخه د مبالغې دپاره د “حَمَدٌ” څخه مشتق سوی دی، او په تفعیل کي یوه خاصه د تکثیر هم سته نو معنی یی دا ده چي محمد هغه ذات دی، چي دده ډېر اوصاف بیان سوي دي، او د محمد ﷺ صفت هم په مخکو او آسمانو کي سوی دی.

د “مُحَمَّدٌ” د لفظ ترکیبي حیثیت:

کله چي د لقب څخه وروسته علم ذکر سي نو بیا په هغه کي درې سره اعرابه ویل جائز دي:

۱. یا مجرور بنا بر بدل کل یا بنا بر عطف بیان دی د “رَسُولِهِ” د لفظ څخه یا د “خَيْرِ خَلْقِهِ” د لفظ څخه.

۲. یا منصوب بنا بر حالیت یا منصوب علی سبیل المدح دی “أَيُّ أَمْدَحُ مُحَمَّدًا”.

۳. یا مرفوع بنا بر خبریت دی د مبتداء محذوف دپاره “أَيُّ هُوَ مُحَمَّدٌ”.

جواب: په عربي ژبه دعاء ژر قبليري. حکمہ نبي ﷺ فرمايلي دي: ﴿الدُّعَاءُ بِاللِّسَانِ الْعَرَبِيَّةِ أَسْرَعُ لِلْجَابَةِ﴾ دعا په عربي ژبه ژر قبليري. او بل نبي ﷺ د دې ژبي فضيلت داسي بيان کړې دى: ﴿أَنَا عَرَبِيٌّ وَالْقُرْآنُ عَرَبِيٌّ وَلِسَانُ أَهْلِ الْجَنَّةِ فِي الْجَنَّةِ عَرَبِيٌّ﴾ (مفهوم) زه عربي يم قرآن عربي دى او د جنتيانو ژبه په جنت کي عربي ده.

خلورمه خبره:

که این مختصر است مضبوط در علم نحو که مبتدی را بعد حفظ مفردات لغت اربع: ..... الی قوله بتوفیق الله و عونه.
په عبارت کي د بعضو الفاظو تشریح:

یو مختصر دى، یو مطول دى (۱) یوه رساله ده او یوه فتاوی ده.

۱. مختصر: "قَلِيلُ الْأَلْفَاظِ كَثِيرُ الْمَعَانِي".

۲. مطول: "كَثِيرُ الْأَلْفَاظِ قَلِيلُ الْمَعَانِي".

۳. رساله: "قَلِيلُ الْأَلْفَاظِ قَلِيلُ الْمَعَانِي".

۴. فتاوی: "كَثِيرُ الْأَلْفَاظِ كَثِيرُ الْمَعَانِي".

۵. مبتدي: "مَنْ شَرَعَ فِي أَوَّلِ الْجُزْءِ مَعَ قَصْدِ تَحْصِيلِ بَاقِي الْأَجْزَاءِ" شوک چي د کتاب په اول جزء کي شروع وکړي سره ذارادي د حاصلولو د باقي اجزاؤو.

۶. منتهي: "مَنْ وَصَلَ إِلَى آخِرِ الْأَجْزَاءِ" شوک چي و آخر جزء ته رسېدلى وي.

(۱) مصنف رحمه الله عليه مختصر ذکر کړى و دې خبري ته يې اشاره و کړه چي زما کتاب پر مطالب کثيره باندې مشتمل دى، او د حشوي او تطويل څخه محفوظ دى.

حشوه و دې ته ويل کيږي چي په هغه کي زيادت بلا فائده وي، او زيادت متعين وي، او تطويل و دې ته ويل کيږي. چي پر اصل مراد باندې زياتوب بلا فائده وي، او زيادت متعين نه وي.

اختصار ايجاز او تلخيص درې سره د قلت پر معنى دلالت کوي، ليکن فرق يې دادى چي "اختصار" په کمو الفاظو سره زياته معنى ادا کول، او "ايجاز" چي د مقصود په بيانولو کي څومره عبارت استعمالول مشهور وي، د هغه څخه په کمو الفاظو کي مقصود بيانول، "تلخيص" مقصود په ښه انداز واضح کول.

او د دوى مقابل دوه لفظونه مشهور دي، چي پر کثرت باندې دلالت کوي، (۱) اطناب (۲) تطويل. اطناب چي په څومره الفاظو باندې مقصود ادا کول مشهور وي، د هغه څخه په زياتو الفاظو باندې مقصود ادا کول. تطويل چي اصل مراد په څومره عبارت باندې ادا کيږي د هغه څخه زائد عبارت راوړل. (تثوير)

پنجمه خبره:

مصنف ^{رحمه الله} و طالبانو ته یو اعلان کوي، که چیري تاسو زما کتاب په ښه طریقه وواياست نو درې فائدي به و تاسو ته حاصلې سي:

۱. اوله فائده: په عربي عبارت کي به ترکیب ښه کولای سئ.
  ۲. دوهمه فائده: معرب او مبني به وپیژنئ.
  ۳. دریمه فائده: په عربي عبارت کي به ملکه پیدا کړئ. یعنی عربي عبارت به په ښه طریقه او په روانه کي سره ویلای سئ.
- خو دا درې فائدي مشروطه په درو شرطو سره دي.

۱. اول شرط یې دا دی: حفظ به دي د مفرداتو د علم لغت کړی وي. یعنی د الفاظو معاني به دي زده وي.
  ۲. دوهم شرط یې دا دی: اشتقاق به دي زده کړی وي.
  ۳. دریم شرط یې دا دی: د علم الصرف اهم قوانین به دي یاد کړي وي.
- خو دا ټوله کارونه چي کيږي په توفیق د الله ^{رحمه الله} سره "وَبِعَوْنِهِ" او په مدد د الله ^{رحمه الله} سره.

جملې:

علامات	اسم، فعل، حرف	مفرد، مرکب	مشمل، مهل	مثال
علم، (نوم)	اسم	مفرد	مشمل	الله
علم، (نوم) تنوین	اسم	مفرد	مشمل	مُحَمَّدٌ
تنوین	اسم	مفرد	مشمل	دین
نمی بر فت	فعل	مفرد	مشمل	آمین
خالي والی د علامو څخه	حرف	مفرد	مشمل	لَیْسَ
+	+	+	مهل	دَیْرٌ
حروف اتین	فعل	مفرد	مشمل	یَنْفِقُونَ
تنوین	اسم	مفرد	مشمل	وَسُوْلٌ
+	+	+	مهل	جَنَسٌ
خالي والی د علامو څخه	حرف	مفرد	مشمل	مِنْ
حروف چوارم	فعل	مفرد	مشمل	لَمْ یَجْعَلْ

عنوان	مستقل، مهمل	مفرد، مرکب	اسم، فعل، حرف	علامت
الْأَرْضُ	مستقل	مفرد	اسم	الف لام
إِمْرَأَةٌ	مستقل	مفرد	اسم	تاء، واو، یاء، ثوین
عَنْ	مستقل	مفرد	حرف	خالی والی د علامو خخه
أَفْعَانِ	مستقل	مفرد	اسم	ثوین، یاء، سبجی

التمرین:

”يَخْتَلِفُونَ، مِهَادًا، النَّبَأُ، كَلًّا، ذَهَبَ، قَلَمٌ، كِتَابٌ، قُرَيْشٌ، قَامَ، حَتَّى، اشْتَرَى، مَسْجِدٌ، صَبَرُوا، بَابٌ، لَكِنَّ“.

فصل: بدانکه لفظ مستقل در سخن عرب الخ:..... الی قوله چنانکه در تشریف معلوم شده است.

ترجمه:

پوه سه! په کلام د عربو کي چي کم الفاظ استعمالیږي هغه پر دوه قسمه دي، اول مفرد، دوهم مرکب. مفرد هغه لفظ دی، چي یواځي یو لفظ وي او پر یوه معنی دلالت کوي، و داسي لفظ ته کلمه هم ویل کیږي (چونکه دغه نوم زیات مشهور وو نو ځکه مصنف ښه د اقسامو په ذکر کولو کي دغه نوم ذکر کړی دی) کلمه پر درې قسمه ده: (۱) اسم لکه ”رَجُلٌ“ (۲) فعل لکه ”ضَرَبَ“ (۳) حرف لکه ”فَلَنْ“. لکه څنگه چي په علم صرفو کي دغه خبره معلومه سوې ده.

الدرس الرابع:

د نن د سبقه خلاصه شپږ (۶) خبري دي:

اوله خبره:

د لفظ تقسیم:

لفظ پر دوه قسمه دی: (۱)

(۱) لفظ په لغت کي ”رَفِي“ يعني غورځولو ته وايي: او په اصطلاح کي لفظ هغه بې معنی یا با معنی آواز ته ویل کیږي چي انسان یې د خپلي خولې څخه را باسي یا یې را ایستلای سي حقیقتاً وي لکه: ”زَيْدٌ“ یا تقدیراً وي لکه: ”إِضْرِبْ“ چي د ”أَنْتَ“ ضمیر پکښي مستردی. (نصر الخیر)

۱. لفظ با معنی.

۲. لفظ بی معنی.

و لفظ با معنی ته لفظ مستعمل، موضوع، او غیر مهمل هم وایی: لکه "زَیْدٌ".

و لفظ بی معنی ته لفظ غیر مستعمل، غیر موضوع، او مهمل هم وایی: لکه "ذَیْرٌ".

فائده:

چونکہ په کلام عربی کی د لفظ مهمل څخه بحث نه کیږي نو ځکه مصنف د لفظ مستعمل په تقسیم سره شروع وکړه.

د لفظ مستعمل تقسیم:

لفظ مستعمل پر دوه قسمه دی:

۱. مفرد (۱).

۲. مرکب.

د مفرد تعریف:

مفرد یو لفظ دی تنها چي پریوه معنی دلالت کوي لکه: "زَیْدٌ". د مفرد دوهم نوم کلمه ده.

د کلمې اقسام:

کلمه پر درې قسمه ده:

۱. اسم لکه "رَجُلٌ".

(۱) مفرد په لغت کی تنها شده ته وایی او په اصطلاح کی یو لفظ چي پریوه معنی دلالت کوي، یعنی جزء د لفظ یې پر جزء د معنی دلالت نه کوي لکه: "زَیْدٌ".

مفرد د پنځو شیانو مقابل راځي:

۱. مفرد بمقابلہ تشبیه او جمع.

۲. مفرد بمقابلہ مرکب.

۳. مفرد بمقابلہ جمله.

۴. مفرد بمقابلہ مضاف.

۵. مفرد بمقابلہ شبه مضاف.

دلته مفرد مقابل د مرکب او جملي دی. (نصر الخیر)

۲. فعل لکه "ضَرَبَ".

۳. او حرف لکه "هَلْ".

دوهمه خبره:

وجه د حصر:

وجه د حصر یې داده (۱) چي دا کلمه به خالي نه وي يا به دلالت پر خپله معنی بلا ضم د کلمې آخری کوي يا به یې نه کوي که یې دلالت نه کوي هغه حرف دی لکه: "مِنْ وَ اِلَى": که یې دلالت بلا ضم د کلمې آخری کوي بیا به خالي نه وي يا به اقتراڼ په یوه د درو زمانو پوري لري، يا به یې نه لري، که یې نه درلودی هغه اسم دی لکه: "رَجُلٌ". که یې اقتراڼ درلودی هغه فعل دی لکه: "ضَرَبَ".

مختصره وجه د حصر یې داده: چي دا کلمه به خالي نه وي يا به دلالت پر ذات کوي يا به دلالت پر وصف کوي يا به دلالت پر ربط کوي. که یې دلالت پر ذات کوي هغه اسم دی لکه: "رَجُلٌ". که یې دلالت پر وصف کوي هغه فعل دی لکه: "ضَرَبَ، شَرِبَ، اَكَلَ". که یې دلالت پر ربط کوي هغه حرف دی لکه: "مِنْ وَ اِلَى".

دریمه خبره:

د اسم تعریف:

اسم په لغت کې "عُلُو" یعنی لوړ والي ته وايي او په اصطلاح کې دا یوه کلمه ده چي دلالت کوي پر خپله معنی بلا ضم د کلمې آخری او معنی یې مقتزنه نه وي په یوه د دې درو زمانو پوري لکه: "رَجُلٌ".

(۱) ابن الانباري د دې حصر علت او حکمت دا لیکلی دی، چي کله په دغه اقسام ثلاثو سره د جميع ماقي الضمير تعبير کېږي او خپل ټول خیالات په ادا کېدای سي نو بیا د څلورم قسم ضرورت نسته نو دا ضرورت نه پیدا کېدل د حصر دلیل دی. او ابو جعفر نحوي (اسم فعل) څلورم قسم جوړ کړی دی، او د هغه نوم یې "خالفه" ایښی دی.

۸. یاء نسبتی ده (۱) لکه: "جُزْجَانِي".
۹. تاء متحرکه مدوره ده لکه: "ضَارِبَةٌ".
۱۰. الف مقصوره دی (۲) لکه: "خُبْل".
۱۱. الف مدوده دی (۳) لکه: "خِرَاء".
۱۲. جمع الاقصی ده (۴) لکه: "مَصَابِيح".
۱۳. مضاف دی (۵) لکه: "غَلَامٌ زَيْدٍ".
۱۴. موصوف دی (۶) لکه: "رَجُلٌ عَلِيمٌ".
۱۵. مسند الیه دی لکه: "زَيْدٌ قَائِمٌ".
۱۶. تشبیه ده (۷) لکه: "ضَارِبَانِ".
۱۷. جمع ده لکه: "ضَارِبُونَ".

خلورمه خبره:

۱۸. حروف مشبیه بالفعل دي لکه: "إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ".
- او حروف مشبه بالفعل شپړ دي: إِنَّ، بَأَنَّ، كَأَنَّ، لَيْتَ، لَكِنَّ، لَعَلَّ.

(۱) د اسم په آخر کي د یاء نسبتی څخه مقصود د یو اسم د بل شي سره تعلق ښکاره کول وي، لکه: پاکستاني، افغاني.

(۲) هغه الف چي د کلمې په آخر کي راسي ده څخه وروسته همزه نه وي.

(۳) هغه الف چي د کلمې په آخر کي راسي ده څخه وروسته همزه وي (النحو الوافي).

(۴) چي په جمعیت کي انتهاء ته رسیدلې وي، بیا دوباره په جمع تکسیره سره نسي جمع کېدای لکه د "قَوْل" جمع مکسره "أَقْوَال" او د "أَقْوَال" جمع منتهی الجموع "أَقْوَالٌ" ده.

(۵) د صحیح قول مطابق مطلق اضافت د اسم خاصه ده خواه که مضاف وي او که مضاف الیه وي.

(۶) د صفت په ذریعه په موصوف کي تخصیص، تعریف، یا توضیح راځي، او دا ټولي خاصي د اسم دي. نو صفت هم خاصه د اسم ده.

(۷) د "فَرَبًا، فَرَبًا" په وجه سره باید اعتراض وارد نسي ځکه هلته ضمیر تشبیه او جمع کیږي نه فعل او ضمیر اسم دي. (از مرتب غني عنه)

۱۹. تنوين مقدر دئ (۱) لکه: "أَضْرَبَ".
۲۰. کسر ده (۲) لکه: "غَلَامٍ".
۲۱. لا التي لنفي الجنس دئ، لکه: "لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ".
۲۲. ما ولا مُشبهتان بليس دي لکه: "مَا زَيْدٌ قَائِمًا، وَلَا أَمَةٌ جَالِسَةً".
۲۳. مکبر دئ لکه: "ضَارِبٌ".
۲۴. منصرف دئ لکه: "مَسْجِدٌ".
۲۵. غیر منصرف دئ لکه: "أَخَذَ، عَمَرُ".
۲۶. مستثنی ده لکه په "جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا" کی "زَيْدًا".
۲۷. مستثنی منه ده لکه: په "لَمَّا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا بَكْرًا" کی "أَحَدٌ".
۲۸. معرفه ده لکه: "الرَّجُلُ".
۲۹. نکره ده لکه: "رَجُلٌ".
۳۰. ذوالحال دئ لکه: په "جَاءَنِي زَيْدٌ رَاكِبًا" کی "زَيْدٌ".
۳۱. مذکر دئ لکه "رَجُلٌ".
۳۲. مؤنث دئ لکه: "إِمْرَأَةٌ".
۳۳. فاعل دئ لکه: په "قَامَ زَيْدٌ" کی "زَيْدٌ".
۳۴. مفعول دئ لکه: په "ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا" کی "عَمْرًا".
۳۵. منادی ده لکه: "يَا زَيْدُ".

پنجمه خبره:

د فعل تعريف:

(۱) "أَضْرَبَ" چي کله راسي نو د وزن فعل او وصفیت په وجه باندي غیر منصرف دئ، نو ځکه پر ده باندي تنوين مقدر وي.

(۲) د یاد مناسبت په وجه ده پر آخر کسره راځي ځکه دا په اصل کې "غَلَامِي" ووييایه، حذف سوه پر ميم باندي کسره پاته سوه. (الموجز في قواعد اللغة العربية)

فعل په لغت کي حدث او کار ته ویل کیږي. په اصطلاح کي دا یوه کلمه ده چي دلالت کوي پر خپله معنی او مقترنه وي په یوه د درو زمانو پوري (۱) لکه: "ضَرَبَ".

د فعل علامات:

د فعل یویشته (۲۱) علامې دي:

۱. حروف آتین دي، لکه: "يَضْرِبُ، تَضْرِبُ، أَضْرِبُ، نَضْرِبُ".
۲. حرف قد دی (۲) لکه: "قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ".
۳. سین دی (۳) لکه: "سَيَعْلَمُونَ".
۴. سوف دی، لکه: "سَوْفَ تَعْلَمُونَ".
۵. حروف جوازم دي، لکه: "لَمْ يَضْرِبْ".
- او حروف جوازم شپږ (۶) دي: اِنْ، وَلَمْ، لَمَّا، وَتَامَ امر، تَامَ نهي.
۶. حروف نواصب دي، لکه: "لَنْ يَضْرِبَ".
- او حروف نواصب خلور دي: اَنَّ، لَنْ، كُنْ، اِذَنْ.
۷. امر دی، لکه: "اِضْرِبْ".
۸. نهي دی لکه: "لَا تَضْرِبْ".
۹. لانا فيه دی، لکه: "لَا يَضْرِبْ".

(۱) درې زمانې (۱) ماضي. (۲) حال. (۳) استقبال.

(۱) حرف "قَدْ" د تقریب فائده ورکوي چي کله د ده مدخول ماضي وي، لکه: "قَدْ كَانَ". او د تقلیل فائده ورکوي چي کله د ده مدخول فعل مضارع وي، لکه: "قَدْ يَضْرِبُ" او کله کله د تحقیق فائده ورکوي خواه مدخول يې ماضي وي او که مضارع لکه: "قَدْ تَرَى ثَقَلَبَ".

(۲) "سین" د استقبال قریب دپاره راځي او دی پر اووه قسمه دی، (۱) طلب. (۲) تحقیق. (۳) تحویل (۴) استقبال. (۵) زیادت. (۶) اتصاف (۷) سکنه صرف دغه آخرنی قسم په اسم پوري خاص دی، باقي ټوله په فعل پوري خاص دي. (همع الهوامع)

۱۰. نون ثقیله دی، لکه: "إِضْرِبَنَّ".

۱۱. نون خفیفه دی، لکه: "إِضْرِبَنَّ".

شپړمه خبره:

۱۲. مبني بر فتحه وي، لکه: "ضَرْبٌ، دُخْرَجٌ".

۱۳. الف ضمیري دی، لکه: "ضَرْبًا".

۱۴. واو ضمیري دی، لکه: "ضَرْبُهَا".

۱۵. تاء ساکنه مطوله ده، لکه: "ضَرْبَتْ".

۱۶. نون ضمیري دی، لکه: "ضَرْبَنَّ".

۱۷. تاء متحرکه مطوله ده، لکه: "ضَرْبَتْ".

۱۸. ثَمَّ ضمیري دی، لکه: "ضَرْبُثَمَّ".

۱۹. ثُمَّ ضمیري دی، لکه: "ضَرْبُثُمَّ".

۲۰. ثَنْ ضمیري دی، لکه: "ضَرْبُثَنْ".

۲۱. ثَا ضمیري دی، لکه: "ضَرْبُثَا".

د حرف تعریف:

حرف په لغت کي و طرف ته وایي او په اصطلاح کي: دایوه کلمه ده چي دلالت نه کوي پر خپله معنی

باندې بلا ضم د کلمې آخری لکه: "مِنْ وَ إِلَى".

د حرف علامه داده: چي د اسم او فعل علامې نه وي پکښي هغه حرف دی.

جملې:

عنوان	بمفرد، مرکب	مفید، غیر مفید	خبریه، انشائی	اسمیه، فعلیه
اَللّٰهُ وَاَحَدٌ	مرکب	مفید	خبریه	اسمیه
مُحَمَّدٌ رَّسُولٌ	مرکب	مفید	خبریه	اسمیه
بَدْرٌ خَالِدٌ	مرکب	مفید	خبریه	فعلیه

معنوں	ملفوظ مرکب	مفید، غیر مفید	خبریہ، انشائیہ	اسم، فعلیہ
الْقُرْآنُ يَتْلَاهُمَا	مرکب	مفید، غیر مفید، اضافی	خبریہ	اسم
وَاللَّهُ عَلَيْهِمْ حَكِيمٌ	مرکب	مفید	خبریہ	اسم
الْمَدْرَسَةُ جَيِّلَةٌ	مرکب	مفید	خبریہ	اسم
قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَكُرَآ	مرکب	مفید	خبریہ	فعلیہ
شَرِبَتْ لَيْلٌ	مرکب	مفید	خبریہ	فعلیہ
نَامَ مَجْنُونٌ	مرکب	مفید	خبریہ	فعلیہ
تَهَجَّدَ الْقَالِبُ	مرکب	مفید	خبریہ	فعلیہ
الْجَنَّةُ حَقٌّ	مرکب	مفید	خبریہ	اسم
الْإِنْسَانُ عَائِمٌ	مرکب	مفید	خبریہ	اسم
النَّارُ حَقٌّ	مرکب	مفید	خبریہ	اسم
ضَرَبَ زَيْدٌ	مرکب	مفید	خبریہ	اسم
قَتَلَ بَكْرٌ	مرکب	مفید	خبریہ	فعلیہ

التمرین:

”هُمُ الْفَاضِلُونَ . يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ . أَسَلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ . قَالَتْ نَسْلَةٌ . اللَّهُ الصَّدُّ . وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ . لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ . أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ . يَنْصُرُوا مَنْ يَشَاءُ . هُمْ غَافِلُونَ . ظَهَرَ الْفَسَادُ . وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى . يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ . وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا . سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ “

اسم مرکب نقلی باشد الخ: ..... الی قولہ بدانکہ جملہ خبریہ آن است.

ترجمہ:

لیکن مرکب ہفہ لفظ تہ ویل کیڑی چي د دوو یا تر دوو زیاتو کلمو ٹخہ جور سوی وی، مثلاً (عَبْدُ اللَّهِ، اللَّهُ مَوْجُودٌ، وغیرہ) بیا مرکب پر دوہ قسمہ دی: (۱) مرکب مفید (۲) مرکب غیر مفید. مرکب مفید ہفہ تہ ویل کیڑی چي کله خبری کونکی خبرہ وکری او خاموشہ سی نو اور پدونکی د ہفہ ٹخہ یو خبر یا طلب معلوم کری. (د مرکب غیر مفید تعریف وروستہ راخی) مرکب مفید تہ جملہ ہم ویل کیڑی او کلام ہم (چونکہ د مرکب مفید مشہورہ نوم جملہ دی، نو ٹخہ مصنفہ ہفہ د

مرکب مفید پر خای په هر مقام کی د جملې لفظ استعمالوي (جمله پر دوه قسمه ده (۱) خبریه، (۲) انشائیة.

الدرس الخامس:

د نن د سبقه خلاصه پنځه (۵) خبري دي:

اوله خبره:

د لفظ مستعمل دوهم قسم مرکب دی:

او د مرکب لپاره درې شيان دي:

۱. تعريف.

۲. تقسيم.

۳. نمونه.

د مرکب تعريف (۱):

مرکب هغه لفظ دی، چي د دوو يا تر دوو زياتو کلمو څخه جوړسوی وي پر دوو يا تر دوو زياتو معناوو باندي دلالت کوي.

د مرکب تقسيم:

مرکب پر دوه قسمه دی:

۱. مفيد.

۲. غير مفيد.

(۱) عقلاً د ترکیب شپږ (۶) صورتونه جوړیږي (۱) اسم و اسم، (۲) فعل و اسم، (۳) فعل و فعل (۴) فعل و حرف (۵) حرف و حرف، (۶) اسم و حرف په اول او دوهم صورت کي د مرکب څخه جمله جوړیږي او په باقي څلورو صورتو کي جمله نه جوړیږي.

سوال: د مرکب تعريف جامع خپلو افرادو لره نه دی ځکه لفظ "عبدالله" چي علم سي پر ذات معين باندي دلالت کوي، يعني جزء د لفظ يې پر جزء د معنی دلالت نه کوي، مفرد دی، حالانکه په ده کي علامه د مرکب موجوده ده چي هغه اجراء د اعرابونو يو پر مضاف او بل پر مضاف اليه دی.

جواب: په اعلامو جمع د علم (نوم) کي کله کله د وضع سابقي د لحاظ کولو په وجه باندي دوه اعرابه جاري کیږي او لفظ "عبدالله" چونکه د علميت څخه مخکي مرکب اضافي و نو ځکه پر ده باندي د اضافت د لحاظه دوه اعرابه جاري سوي دي، نه د مرکب والي په وجه باندي، (جامي)

د مرکب غیر مفید تعریف وروسته راځي.
مرکب مفید هغه مرکب ته وایي چي قائل پر هغه سکوت وکړي سامع ته خبر په جمله خبریه کي او
طلب په جمله انشائییه کي معلوم سي.

د مرکب مفید نومونه:

د مرکب مفید پنځه نومونه دي:

۱. مرکب مفید:

۲. مرکب تام یعنی (اسناد تام).

۳. مرکب اسنادي.

۴. جمله (۱).

۵. کلام.

پس جمله پر دوه قسم است خبریه و انشائییه فصل بدانکه جمله خبریه آن است الخ :: ..... الی قوله دوم آنکه جزء اول.

ترجمه:

وروسته جمله پر دوه قسمه ده: خبریه و انشائییه.

پوښه! چي جمله خبریه و هغه جملې ته ویل کیږي چي د هغه قائل (ادا کونکي) (د هغه جملې په وجه) په صدق او کذب سره موصوفه کېدای سي. او جمله خبریه پر دوه قسمه ده، اول دا چي جزء اول یې اسم وي نو دغي جملې ته جمله اسمیه ویل کیږي. لکه: "زَيْدٌ عَالِمٌ" (۲) یعنی زید عالم (پوه) دی. د دې جزء اول مسند الیه دی او هغه ته مبتداء ویل کیږي، دوهم جزء یې مسند دی و هغه ته خبر ویل کیږي.

(۱) شذذ البعض جمله او کلام مترادف دي. او د دوی په مینځ کي نسبت د مساواة دی. لیکن "عند النحاة" د دوی په منځ کي نسبت د عموم خصوص مطلق دی. کلام اخص مطلق دی، او جمله اعم مطلق ده. ځکه د دوی په نزد په کلام کي نسبت مقصودي شرط دی، او په جمله کي شرط نه دی، خواه که نسبت مقصودي وي او که غیر مقصودي وي، نو هر کلام جمله ده او هر جمله کلام نه دی. (معنی اللیب)

(۲) "زَيْدٌ عَالِمٌ" "زَيْدٌ" مبتداء، "عَالِمٌ" خبر جمله اسمیه خبریه.

دوهمه خبره:

جمله پر دوه قسمه ده:

۱. خبریه.

۲. انشائیہ.

جمله خبریه: هغه جملې ته وایي چي قائل (ویونکی) یې په صدق (رشتیا) او کذب (درواغو) سره موصوفه کېدای شي (۱) لکه "زَيْدٌ قَائِمٌ".

فائده:

ځکه چي په جمله خبریه کي حکایت (واقعہ) د محکي عنه (د کم شي څخه چي حکایت کېږي او واقعہ یې بیانېږي) څخه کېږي. که حکایت د محکي عنه سره برابر وو بیا قائل په صدق سره موصوف کېږي. که حکایت د محکي عنه سره نه وو برابر بیا قائل په کذب سره موصوف کېږي. د جملې خبریې اقسام:

جمله خبریه پر څلور قسمه ده:

۱. اسمیه.

۲. فعلیه.

۳. ظرفیه.

۴. شرطیه.

دریمه خبره:

د جملې اسمیه تعریف:

(۱) په جمله خبریه کي د قائل د صدق او کذب فیصله و نفس کلام ته په کتلو سره کېږي. قطع نظر د واقع او امر خارج څخه کېږي په نفس کلام کي د قائل په صدق او کذب سره موصوفه کول صحیح وو نو هغه جمله خبریه ده خواه که په واقع او نفس الامر کي هغه جمله صادق وي او که کاذبه وي. نو ځکه بیا اعتراض په "أَللهُ وَاحِدٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، الْأَرْضُ قَوْقَنَا، وَالسَّمَاءُ تَحْتَنَا" سره نه واردېږي. (نصر الخیر)

جمله اسمیه هغه جمله ده (۱) چي د اجزاء و اصلیه و و څخه یې اول جزء اسم وي او اجزاء اصلیه د جملې مسند او مسند الیه دي لکه: "زَيْدٌ عَالِمٌ" (زید عالم دی) یا لکه "الشَّمْسُ طَالِعَةٌ" (لمر را ختوونکی دی).

فائده:

د جملې اسميې اول جزء مسند الیه دی چي مبتداء ورته ویل کیږي او دوهم جزء یې مسند دی چي خبر ورته ویل کیږي.

د جملې اسميې د جزء اول نور نومونه هم سته: (۱) مبتداء، (۲) مسند الیه (۳) محکوم علیه (۴) مخبر عنه (۵) موضوع (۶) مقدم مشهور ترکیبي نوم یې "مبتداء" ده (۲).

د جملې اسميې د دوهم جزء نومونه: (۱) خبر (۲) مسند، (۳) مسند به (۴) محکوم (۵) محکوم به (۶) مخبر (۷) مخبر به (۸) حکم (۹) محمول (۱۰) لي مشهور ترکیبي نوم یې خبر دی.

خلور مه خبره:

په جمله اسمیه کې د مبتداء او خبر د پېژندلو طریقه او علامات:

۱. ضمیر مرفوع منفصل همیشه مبتداء واقع کیږي د ده څخه وروسته لفظ خبر راځي کله چي دې د فصل او تاکید دپاره نه وي لکه: "هُوَ اللَّهُ" یا "أَنَا زَيْدٌ".

(۱) جمله اسمیه پر خلور قسمه ده (۱) کله مصدره په مبتداء سره وي، مثال یې لکه: "هَذَا الْاَوَّلُ وَالْآخِرُ" (۲) کله مصدره په حروف مشبه بالفعل سره وي مثال یې لکه: "إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ"، (۳) کله مصدره په "مَا" او "لَا" مشبهتین بلیس سره وي، مثال یې لکه: "مَا هَذَا بَشَرًا" "لَا رَجُلٌ أَفْضَلُ مِنْكَ" (۴) کله مصدره په لا نفي جنس سره وي، مثال یې لکه: "لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ". (العلامات النحويه)

(۱) عموماً مبتداء او خبر په حالت رفعي کې وي، کله کله مبتداء یوه وي، او خبرونه یې متعدد وي، لکه: "اللَّهُ سَمِيعٌ بَصِيرٌ" او کله کله مبتداء متعدده وي او خبر یې یو وي، لکه: "مُحَمَّدٌ وَأَخِي خَالِدٌ" او بعضی وخت مبتداء او خبر دواړه مفرد وي، لکه: "خَالِدٌ مُتَعَلِّمٌ" او کله دواړه مرکب وي، لکه: "بَيْتُ اللَّهِ قَبْلُنَا" او کله یو مفرد بل مرکب وي، لکه: "رَسُولُ اللَّهِ شَافِعٌ". (نصر الخیر)

۲. د کلام په شروع کي د الف لام والا اسم چي کله راسي او د ده څخه وروسته بغير الف لام والا اسم وي يا فعل وي يا جار و مجرور وي نو اول مبتداء او دوهم خبر واقع کيږي لکه: "اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ" "الْبَيْعُ يَنْعَقِدُ" "الشِّرْكَهٗ عَلَى ضَرْبَيْنِ".

۳. چي کله د اسم اشاره څخه وروسته بغير الف لام والا اسم راسي نو اسم اشاره مبتداء دا وروسته لفظ خبر واقع کيږي (بِشَرْطِ صِحَّةِ الْمَعْنَى) لکه: "هَذَا ذِكْرٌ" "هَذَا كِتَابٌ".

۴. د جزاء په مقام کي د "فاء" جزائيه څخه وروسته او د "إِنَّ، أَنْ" څخه وروسته متصل او د "لَيْسَ" څخه وروسته او د "استئناف" د علامې څخه وروسته چي جار و مجرور راسي نو جار و مجرور خبر مقدم وي او وروسته لفظ يې مبتداء يا اسم مؤخر وي لکه: "مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا" "إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لِسِحْرًا" "لَيْسَ فِي الْوَدِيِّ وَ الْمَذِي غُسْلٌ" "وَفِي اللِّسَانِ الذِّيَّةُ" "وَفِي شَعْرِ الرَّأْسِ الذِّيَّةُ".

۵. چي کله يو مبهم جار او مجرور يا لفظ د حرف يا لفظ د فعل ذکر سي او مقصود د دوی څخه لفظ وي نه معنی او د دوی څخه په وروستو الفاظو باندي د دوی تفسير يا اصطلاح معنی يا د دوی معرفت ذکر سي نو دوی مبتداء او وروسته الفاظ يې خبر واقع کيږي لکه: "فِي سَبِيلِ اللَّهِ مُنْقَطِعُ الْغَزَاةِ" "إِنَّ لِلشَّرِطِ وَالْجَزَاءِ" "ضَرْبٌ صَيْغَةُ مَاضٍ".

۶. په کتابو کي چي څومره عنوانات دي عام طور دوی خبر واقع کيږي د مبتداء محذوفي دپاره يا مبتداء واقع کيږي د خبر محذوف دپاره. لکه: "كِتَابُ الصَّلَاةِ" "هَذَا كِتَابُ الصَّلَاةِ" يا "كِتَابُ الصَّلَاةِ هَذَا".

۷. د "عَلَم" څخه وروسته چي کله بغير الف لام والا اسم راسي خواه که معرفه وي او که نکره وي اول مبتداء دوهم خبر وي، لکه: "مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ" "مُحَمَّدٌ رَسُولٌ".

پنجمه خبره:

۸. کله چي د یو شي تقسیم وي او وروسته یې تفصیل وي نو په تفصیل کي هر لفظ خبر وي د مبتداء (۱) محذوفی دپاره لکه: "الْإِسْمُ عَلَى نَوْعَيْنِ: مُعَرَّبٌ وَ مَبْنِيٌّ: أَيْ أَحَدُهُمَا مُعَرَّبٌ وَ ثَانِيَهُمَا مَبْنِيٌّ".

۹. "مُعَرَّفَات" (د کمو شيانو چي تعريف کيږي) ټوله مبتداء واقع کيږي او مکمل تعريفونه یې خبر واقع کيږي لکه: "الْكَلِمَةُ (مُعَرَّفٌ) لَفْظٌ وَضِعَ لِمَعْنَى مُفْرَدٍ (تعريف) "الْكَلَامُ" مَا تَضَمَّنَ الْكَلِمَتَيْنِ بِالْإِسْنَادِ".

۱۰. د "إِنَّمَا" څخه وروسته لفظ مبتداء وي او مابعد یې خبر وي، لکه: "إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ" د "أَمَّا" څخه وروسته اسم مبتداء قائم مقام د شرط وي، او د فاء څخه وروسته اسم خبر قائم مقام د جزاء وي په دې شرط چي د "أَمَّا" څخه وروسته اسم به ظرف يعني "بَعْدُ" و غیره نه وي، لکه: "أَمَّا الْمُقَدِّمَةُ فَبِالْمَبَادِي".

۱۱. د "نَحْوُ" لفظ د ماقبل مبتداء محذوفی دپاره خبر او مابعد ته مضاف وي، او د ده مبتداء "مِثَالُهُ يَا مِثَالَهَا" محذوفه را وزي لکه: "نَحْوُ قَوْلِهِ تَعَالَى إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَيْ مِثَالُهُ نَحْوُ قَوْلِهِ تَعَالَى".

(۱) د "مبتداء" او "خبر" په مینځ کي مطابقت په پنځو شيانو کي ضروري دی او په هر ترکیب کي به په یوه وخت کي دوه شيان موجود وي، لپکن د مطابقت دپاره نه (۹) شرطونه دي، (۱) "مبتداء" او "خبر" به دواړه اسم ظاهر وي، احترازي مثال یې لکه: "مَنْ إِسْمُهُ وَ فِعْلُهُ وَ حَزَنٌ" (۲) خبر به مشتق وي، احترازي مثال یې لکه: "الْكَلِمَةُ لَفْظٌ" (۳) خبر به حامل وي "لضبط البتداء" احترازي مثال "زَيْنَتٌ وَ سَقَرٌ وَ مَاءٌ وَ جُوزٌ مُنْتَنِعٌ مِنَ الضَّرْفِ". (۴) خبر به اسم تفضیل مستعمل په "مِنْ" سره نه وي، احترازي مثال یې لکه: "الضَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النُّورِ". (۵) خبر به د الفاظو مشترکونو بین المذکر او المؤنث څخه نه وي، احترازي مثال یې لکه: "الْأَمْرَةُ خَيْرٌ مِنَ الْوَجْدِ". (۶) خبر به د الفاظو مختصوو بالمؤنث څخه نه وي، احترازي مثال یې لکه: "الْأَمْرَةُ خَيْرٌ مِنَ الْوَجْدِ". (۷) خبر به د اسماء متوغلله فی الابهام څخه نه وي يعني هغه اسماء چي د اضافت الی المعرفې باوجوده نه معرفه کيږي لکه: "غَيْرُ" "بَيْنَهُ" "مِثْلُ" "قَبْلُ" "بَعْدُ" "يَمِينُ" "شِمَالُ" "فَوْقُ" "أَوْ تَحْتَ". (۸) خبر به صیغه د مبالغې نه وي احترازي مثال لکه: "زَيْدٌ ظَلَامٌ". (۹) د خبر فاعل به اسم ظاهر نه وي، احترازي مثال لکه: "هَذِهِ امْرَأَةٌ قَائِمَةٌ أَبْوَمَا" ځکه په دې وخت کي رعایت د فاعل کيږي. (کاشفه شرح کانيه)

۱۲. د مثال په شروع کي چي د "کاف" لفظ راسي هغه د "ثَبَّتَ" يا "ثَابِتٌ" پوري تعلق نيسي خبر جوړېږي د مبتداء محذوفي "مِثَالُهُ" يا د "مِثَالُهَا" دپاره لکه: "كَالْخَلِّ: اَيِّ مِثَالُهُ كَالْخَلِّ".

۱۳. د مبتداء وروسته چي "أَنَّ" راسي نو دى سره د فعل په تاويل د مصدر سره خبر جوړېږي د مبتداء دپاره لکه: "أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَنْ تُشْبِعَ كَيْدًا جَائِعًا".

۱۴. کله چي د کلام په شروع کي مضاف او مضاف اليه راسي او د دوى څخه وروسته بغير د الف لام والا اسم وي، نو مضاف او مضاف اليه مبتداء او وروسته اسم خبر وي، لکه: "صَدَقَةُ الْفِطْرِ وَاجِبَةٌ".

جملې:

عنوان	مفرد، مرکب	مفيد، غير مفيد	خبريه، انشائي	اسميه، فاعليه
أَلْعَلِمَ نُوُزٌ	مرکب	مفيد	خبريه	اسميه
قَرَأْتُ الْكِتَابَ	مرکب	مفيد	خبريه	فاعليه
وَاللَّهُ أَجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ	مرکب	مفيد	انشائي	اسميه
اللَّهُ يُطْعِمُنِي	مرکب	مفيد	خبريه	اسميه
اللَّهُ أَكْبَرُ	مرکب	مفيد	خبريه	اسميه
وَاللَّهُ قَدِيرٌ	مرکب	مفيد	خبريه	اسميه
تَرَكْتُ الْجَبْنَ	مرکب	مفيد	خبريه	فاعليه
الشَّمْسُ عَالِمَةٌ	مرکب	مفيد	خبريه	اسميه
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ	مرکب	مفيد	انشائي	اسميه
الْبَاءُ بَارِدٌ	مرکب	مفيد	خبريه	اسميه

التمرین:

"الطَّعَامُ لَذِيذٌ.. عَبْدُ اللَّهِ مُتَعَلِّمٌ.. أَمَنْتُ بِاللَّهِ.. السَّمَاءُ مُنْطَرِقَةٌ.. الْمَسْجِدُ وَاسِعٌ.. الرِّجَالُ قَوَّامُونَ.. كَيْتُ الشَّبَابِ يَعُودُ، الْإِنْسَانُ جَمِيلٌ".

دوم انکه جزء اولش فعل باشد مثل: ..... الی قوله بدانکه جمله انشائیة.

ترجمه:

دوهم هغه جمله ده: چي د هغه جزء اول فعل وي، هغه ته جمله فعلیه ویل کیږي لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ"
(۱) د دې جزء اول مسند دئ هغه ته فعل ویل کیږي او دوهم جزء یې مسند الیه دئ، هغه ته فاعل
ویل کیږي.

او پوهه! چي مسند محکوم به دئ او مسند الیه ذات دئ چي پر ده باندي حکم کیږي، (او د دریو
کلمو) یعنی اسم، فعل، حرف څخه "اسم" مسند او مسند الیه دواړه راتلای سي او "فعل" مسند
راتلای سي مسند الیه نسي راتلای او "حرف" ته مسند راتلای سي نه مسند الیه.

الدرس السادس:

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

د جملې فعلیه تعریف:

د جملې خبریه دوهم قسم جمله فعلیه ده (۲): جمله فعلیه هغه جمله ده چي د اجزاء اصلیو و و څخه
یې اول جزء فعل وي، لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ" (زید وهل کړي وه) یا "صَلَّى حَامِدٌ" (حامد لمونځ کړی
وو).

(۱) "ضَرَبَ زَيْدٌ" "ضَرَبَ" فعل "زَيْدٌ" فاعل جمله فعلیه خبریه.

(۲) فائده:

د جملې "اسمیت" او "فعلیت" په خبریه پوري نه دئ خاص بلکه جمله انشائیة هم اسمیه او فعلیه راتلای سي.
فائده:

د جملې اسمیې او فعلیې د جزء اول د اعتبار کولو دا مطلب نه دئ چي د ټولو څخه مخکي کم لفظ آدا سي نو ته به هغه جزء اول
بولې ځکه کله کله حرف جزء اول واقع سي نو باید جمله حرفیه وبلل سي لېکن دا جمله نسته بلکه کچيري د یوې جملې په شروع
کني حرف وي، نو د حرف څخه وروسته "لفظ" ته په کتلو سره د جملې د اسمیت او فعلیت فیصله کیږي. لکه: "مَا قَامَ زَيْدٌ" "لَا
رَجُلٌ فِي الدَّارِ". (نصر الخیر)

فائده:

د جملې فعلیه اول جزء مسند دی چې فعل ورته ویل کیږي او دوهم جزء یې مسند الیه دی، چې فاعل ورته ویل کیږي. او د جملې فعلیه د اول جزء هغه نومونه دي، کم چې د جملې اسمیه د دوهم جزء دي، او د دوهم جزء یې هغه نومونه دي کم چې د جملې اسمیه د اول جزء دي، ماسوای د یو څو نومو څخه.

د جملې فعلیې اقسام:

جمله فعلیه پر دوه قسمه ده: اول هغه چې "مُصَدَّرَة" (شروع سوې) په افعالو مطلقو سره وي دوهم هغه چې "مُصَدَّرَة" بغیر د افعالو مطلقو سره وي.

او "مُصَدَّرَة" په افعالو مطلقو سره بیا پر دوه قسمه ده:

۱. کله "مُصَدَّرَة" په فعل معلوم سره وي لکه "ضَرَبَ زَيْدٌ".

۲. او کله "مُصَدَّرَة" په فعل مجهول سره وي لکه "ضُرِبَ زَيْدٌ".

دوهم قسم د جملې فعلیه چې "مُصَدَّرَة" په غیر د افعال مطلقو سره وي، هغه پر پنځه قسمه ده:

۱. کله "مُصَدَّرَة" په افعال قلوب سره وي لکه: "وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ".

۲. کله "مُصَدَّرَة" په افعال ناقصه و سره وي لکه: "وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا".

۳. کله "مُصَدَّرَة" په افعال مقاربه و سره وي لکه: "عَسَى رَبُّنَا أَنْ يُبَدِّلَنَا خَيْرًا مِنْهَا".

۴. او کله "مُصَدَّرَة" په افعال مدح و ذم سره وي لکه: "فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ الْوَكِيلُ".

۵. او کله "مُصَدَّرَة" په افعال تعجب سره وي لکه: "أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصُرْ".

دوهمه خبره:

د جملې ظرفیې تعریف:

جمله ظرفیه هغه جمله ده چې د اجزاء اصلیې و څخه یې اول جزء ظرف وي، لکه: "عِنْدِي دَارٌ" "فِي الدَّارِ رَجُلٌ". ددې جملو درې قسمه ترکیب کېدای سي:

۱. اول ترکیب: "عِنْدِي" ظرف مضاف سره د خپل مضاف الیه دا به تعلق تر "ثَابِت" پوري ونیسي، "ثَابِت" صیغه د اسم فاعل سره دخپل فاعله چي د "هُوَ" ضمیر دی سره دخپل "مُتَعَلِّق" چي "عِنْدِي" دی خبر مقدم، "رَجُل" دا به مبتداء مؤخره سي، خبر مقدم سره د مبتداء مؤخري دا به جمله اسمیه سي.

۲. دوهم ترکیب: "عِنْدِي" ظرف مضاف سره د خپل مضاف الیه دا به تعلق تر "ثَبَّت" پوري ونیسي، "رَجُل" دا به فاعل د "ثَبَّت" سي، "ثَبَّت" فعل سره دخپله فاعله چي "رَجُل" دی سره دخپله متعلقه چي "عِنْدِي" دی دا به جمله فعلیه سي.

۳. دریم ترکیب: "عِنْدِي" مضاف سره د خپل مضاف الیه دا به ظرف قائم مقام د فعل سي، "رَجُل" دا به یې فاعل سي، ظرف سره دخپله فاعله دا به جمله ظرفیه سي. په "فِي الدَّارِ رَجُلٌ" کي بعینه داغه درې (۳) ترکیبونه کیږي.

دریمه خبره:

د جار او مجرور د ترکیب طریقه او د ظرف اقسام:
ظرف پر دوه قسمه دی:

۱. ظرف حقیقي یعني زمان او مکان.

۲. ظرف مجازي یعني جار او مجرور (۱).

ظرف مجازي (او داغه رنگه بعضي ظروف حقیقي لکه "قَبْلُ" و "بَعْدُ" و غیره) پر دوه قسمه دي:

۱. ظرف لغو (۲).

۲. ظرف مستقر (۱).

(۱) جار او مجرور ته ځکه ظرف وایي: ظرف په معنی د برتن او لوښي سره دی، نو د حرف جر مدخول هم د فعل او شبه فعل د معنی دپاره په منزله د برتن او لوښي وي. لکه: "حَتَّمَهُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ".

(۲) ظرف لغو ته ځکه ظرف لغو وایي: لغو په معنی د محروم سره دی نو دی هم د خپل عامل د ځای نیولو څخه محروم دی. ځکه د ده عامل په لفظ کي ذکر وي. (العلامات النحویة)

ظرف لغو: هغه ظرف دی چي د هغه متعلق په لفظ کي ذکر سوی وي خواه که د افعال عامه وو څخه وي او که د افعال خاصه وو څخه وي.

د ظرف لغو د پېژندلو طریقه:

کله چي د فعل او اسم فاعل، اسم مفعول، اسم تفضیل، صفت مشبه، او د مصدر څخه وروسته جار او مجرور راسي نو دغه جار او مجرور په دغه مذکور شيانو پوري تعلق نیسي ^(۱) لکه: "خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ" "إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً".

څلورمه خبره:

د ظرف مستقر تعریف:

ظرف مستقر هغه ظرف دی چي د هغه متعلق محذوف وي، خواه که د افعال عامه وو ^(۲) څخه وي او که د افعال خاصه وو څخه وي.

(۱) ظرف مستقر ته ځکه ظرف مستقر وايي مستقر د استقرار څخه دی په معنی د قرار نیولو سره نو دی هم په لفظ کي د خپل عامل ځای نیسي ځکه ده عامل په لفظ کي محذوف وي.

(۲) کچيري د جار او مجرور څخه مخکي متعدد عوامل يعني فعل، اسم فاعل او اسم مفعول و غیره ذکر وي نو بیا چي د جار او مجرور معنی د کم عامل سره په تعلق نیولو سره صحیح کيږي نو دی په هغه پوري تعلق نیسي لکه: "قَدْ نَرَى ثِقْلَ بَنِي إِسْرَءِيلَ فِي السَّمَاءِ".

(۳) د افعال عامه وو تعریف:

افعال عامه "مَا لَا يَخْلُوَا عَنْهُ فِعْلٌ" يعني چي د دوی څخه یو فعل هم خالي نه وي، افعال عامه اته دي، څلور مشهور څلور غیر مشهور.

مشهوره: افعال عامه چهار اندر باب قول..... کون است وجود است ثبوت، حصول.

غیر مشهوره: غیب، لوق، لوق، لذوق، څلور سره په معنی د ملا وېدلو راځي.

د افعال خاصه وو تعریف:

افعال خاصه "مَا يَخْلُوَا عَنْهُ فِعْلٌ" يعني چي د دوی څخه یو فعل خالي وي، د دې اتو افعال عامه وو څخه ما سوا باقي ټوله افعال خاصه دي. ځکه چي د دې اتو څخه علاوه چي څومره افعال دي، هغه خامخا د یو فعل نه یو فعل څخه خالي وي، لکه: "هَرَبَ وَ نَصَرَ" مثلاً د "اَكَلَ" او "هَرَبَ" والا فعل څخه خالي دي. لیکن د افعال عامه وو څخه یو فعل هم نه دی خالي، مثلاً "قِيَامَاتٌ" وینا یو فعل دی په دې کي څلور سره افعال کون، ثبوت، وجود، حصول موجود دي ځکه وینا ده دا "کون" دی. وینا ثابته ده نو دا "ثبوت" دی. وینا حاصله ده نو دا "حصول" دی. وینا موجوده ده نو دا "وجود" دی. (العلامات النحويه)

د ظرف مستقر مقامات:

ظرف مستقر په څلورو ځایو کې واقع کیږي (۱) په ځای کې د خبر (۲) صله (۳) صفت (۴) او حال.
 ۱. مقام خبر: که چیرې ظرف مستقر د خبر په مقام کې وو نو عند البصرین د ده متعلق فعل راوځي ځکه دی د عامل پر ځای واقع سوی دی، او اصل په عمل کې فعل دی، لکه:
 "الْحَمْدُ لِلَّهِ" "أَيُّ ثَبَتَ لِلَّهِ".

عند الكوفيين د ده متعلق اسم راوړي ځکه دی د خبر په مقام کې واقع سوی دی، او اصل په خبر کې افراد دی نو اسم هم مفرد وي نه جمله لکه: "الْحَمْدُ لِلَّهِ" "أَيُّ ثَابِتَ لِلَّهِ".

۲. مقام صله: که چیرې ظرف مستقر د صله په مقام کې واقع سي نو بیا دده متعلق فعل راوځي ځکه صله جمله وي، او فعل هم سره د خپله فاعله جمله جوړیږي لکه: "وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ" "أَيُّ ثَبَتُوا مِنْ قَبْلِكُمْ".

۳. مقام صفت: که چیرې ظرف مستقر د صفت په مقام کې واقع سي نو عند الاكثر د ده متعلق فعل دی، عند البعض اسم دی لکه: "عَلَى مَعْنَى فِي نَفْسِهَا" "أَيُّ ثَبَتَ أَوْ ثَابِتٌ فِي نَفْسِهَا".

۴. مقام حال: که چیرې ظرف مستقر د حال په مقام کې واقع سي نو عند الاكثر د ده متعلق فعل دی، او عند البعض اسم دی لکه: "قَالَ لَفْظِيَّةٌ مِنْهَا عَلَى نَوْعَيْنِ" "أَيُّ ثَبَتَتْ أَوْ ثَابِتَةٌ مِنْهَا".

د جملې شرطیې تعریف:

څلورم قسم د جملې خبریې جمله شرطیه ده، جمله شرطیه (۱): هغه جمله ده چې دا جوړه د دوو جملو څخه وي، د اولي جملې مسند او مسند الیه ته شرط وایي: او د دوهمي جملې مسند او مسند الیه ته جزاء وایي عام طور د جزاء والا فعل مُعَلَّقٌ وي، د شرط والا فعل سره لکه: "إِنْ دَخَلْتَ الدَّارَ فَأَنْتِ ظَالِمٌ" او کله کله د شرط والا فعل مُعَلَّقٌ وي په جزاء والا فعل پوري، لکه: "قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي" دلته د الله تعالی محبت مُعَلَّقٌ او ترلی دی د نبي کریم ﷺ د اتباع سره.

(۱) عند البعض د جملې شرطیې حکم په جزاء کې وي، او شرط صرف قید وي د جزاء د پاره لېکن عند الآخرين حکم د جزاء او شرط په منع کې وي، نو ځکه د دې حضراتو په نزد باندې جمله شرطیه د جملې خبریې یو مستقل قسم دی، نو په دې صورت کې دا د جملې انشائیې قسم نسي راتلای خواه که جزاء امروي او که نهې وغیره وي.

په جمله شرطیه کي شرط دادی چي دا به مدخوله د حروف شرطیه وو یا د اسماء شرطیه وو وي، د حروف شرطیه وو او اسماء شرطیه وو تفصلي بحث وروسته راځي.

پنځمه خبره:

د کلمه اعرابیه اقسام:

کلمه اعرابیه پر څلور قسمه ده: (۱) مسند الیه (۲) مسند (۳) فضله (۴) اداة. د مسند الیه تعریف:

”مَا حُكِمَ عَلَيْهِ بِشَيْءٍ“ او مسند الیه به همېشه اسم وي او حکم د مسند الیه همېشه رفع ده یعني دی به همېشه مرفوع وي په دې شرط که چیري عوامل لفظیه نه وه پر داخل سوي.

مسند الیه په کلام کي اوه (۷) شيان را تلای سي:

۱. فاعل: لکه: په ”ضَرَبَ زَيْدٌ“ کي ”زَيْدٌ“.
۲. نائب فاعل: لکه: په ”ضَرَبَ زَيْدٌ“ کي ”زَيْدٌ“.
۳. مبتداء: لکه: په ”زَيْدٌ قَائِمٌ“ کي ”زَيْدٌ“.
۴. اسم د حروف مشبهه بالفعل: لکه: په ”إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ“ کي ”زَيْدًا“.
۵. اسم د افعال ناقصه وو: لکه: په ”لَيْسَ زَيْدٌ قَائِمًا“ کي ”زَيْدٌ“.
۶. اسم د ”مَا“ و ”لَا“ المشبهتان بليس: لکه: په ”مَا زَيْدٌ قَائِمًا“ کي ”زَيْدٌ“.
۷. اسم د ”لَا“ التي لنفي الجنس: لکه: په ”لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ“ کي ”رَجُلٌ“.

شپږمه خبره:

د مسند تعریف:

”مَا حُكِمَ بِهِ عَلَى الشَّيْءِ“ او دمسند حکم دادی: که چیري اسم وي همپشه به مرفوع وي (۱) په دې شرط که عوامل لفظیه نه وه پر داخل سوي.

مسند په کلام کي اوه (۷) شيان واقع کيږي:

۱. فعل: لکه: په ”ضَرَبَ زَيْدٌ“ کي ”ضَرَبَ“.

۲. اسم فعل: لکه: په ”هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ“ کي ”هَيْهَاتَ“.

۳. خبر د مبتداء: لکه: په ”زَيْدٌ قَائِمٌ“ کي ”قَائِمٌ“.

۴. خبر د حروف مشبهه بالفعل: لکه: په ”إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ“ کي ”قَائِمٌ“.

۵. خبر د افعال ناقصه وو: لکه: په ”لَيْسَ زَيْدٌ قَائِمًا“ کي ”قَائِمًا“.

۶. خبر د ”مَا“ و ”لَا“ المشبهتان بليس: لکه: په ”مَا زَيْدٌ قَائِمًا“ کي ”قَائِمًا“.

۷. خبر د ”لَا“ التي لنفي الجنس: لکه: په ”لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ“ کي ”فِي الدَّارِ“ په اعتبار د

مُتَعَلِّقٍ سره.

اوومه خبره:

د فضله تعريف:

دریم شی په جمله کي فضله راځي، د فضله تعريف دادی: ”مَا ذَكَرْتُ لِكِتَابِي مَعْنَى الْجُمْلَةِ“ د فضله حکم:

چي دئ به همپشه منصوب وي په دې شرط چي دی به مدخول د مضاف او حرف جر نه وي احترازي مثال، لکه: ”كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ“ ”رَأَيْتُ غُلَامَ زَيْدٍ“.

د ”اداة“ تعريف:

خلورم شی په جمله کي اداه واقع کيږي او د ”اداة“ تعريف دادی: ”هِيَ كَلِمَةٌ رَابِطَةٌ بَيْنَ جُزْأَيِ الْجُمْلَةِ أَوْ بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ الْفَضْلَةِ أَوْ بَيْنَ جُمْلَتَيْنِ“ لکه: ”ضَرَبْتُ زَيْدًا بِالْخَشَبَةِ“.

(۱) مسند که چیري فعل وي يا به ماضي وي يا به امروزي يا به مضارع وي که چیري ماضي او امر حاضر وي نو به مبني وي او که چیري مضارع وي نو بيا به مرفوع وي په دې شرط چي د نون تاکید او نون د جمع مؤنث او د عامل لفظي څخه به خالي وي چونکه مسند او مسند الیه د کلام رکن جوړيږي نو ځکه دوی ته عمده ويل کيږي.

د اداة حکم (۱):

چی مبنی به پر خیل حال وی، لیکن که چیری دی پر خای دیو اسم معرب را غلی نو پیا ده اعراب محلی دی، کله کله مسند الیه وی، لکه: "مَنْ أَمِيزُكَ" (۱) دلتہ "مَنْ" پر خای د مبتداء واقع سوی دی مرفوع محلاً دی او کله کله مسند وی، مثال یی لکه: "خَيْرُ مَا لَكَ مَا أَنْفَقْتَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ". او کله کله فضله وی، لکه: "أَكْرَمِ الَّذِينَ يُخِي السُّنَّةَ وَيُمِيتُ الْبِدْعَةَ".

جملي:

ممنون	مفرد، مرکب	تقدیر اسم، فعل، حرف	خبر، انشاء	اقسام و بده	مسند الیه	مسند	مفعول	اداة
اللَّهُ رَبُّنَا (۲)	مرکب	۳- اسم	خبر	اسمیه	اللَّهُ	رَبُّنَا	x	x
الضَّلَاةُ وَاجِبَةٌ (۴)	مرکب	۳- اسم	خبر	اسمیه	الضَّلَاةُ	وَاجِبَةٌ	x	x
يَشْتَدُّ الْحَرْزُ فِي الصَّيْفِ (۵)	مرکب	۲- اسم، ۱- فعل، ۱- حرف	خبر	لصیغ	الْحَرْزُ	يَشْتَدُّ	الصَّيْفِ	فِي
إِنْ أَكْرَمْتَنِي أَكْرَمْتَكَ (۱)	مرکب	۳- اسم، ۲- فعل، ۱- حرف	خبر	شرطیه	ت. ت. ت.	أَكْرَمْتَنِي أَكْرَمْتَكَ	ک. ف. ف.	إِنْ

(۱) هغه اسم چي د هغه عمدیت او فضلیت دواړه جائز وی، نو پر ده باندي رفع او نصب دواړه ویل کېدای سی په هغه صورت کي چي کله مستثنی په کلام منفي کي وی، او مستثنی منه ذکر سوې وی، مثال یی لکه: "مَا جَاءَ أَحَدٌ إِلَّا سَعِيدًا" (جامع الدروس العربیة جلد ۱ صفحه ۲۲)

(۱) دلتہ د اداة څخه مراد حرف نه دی چي بیا اعتراض په "مَنْ" استفهامیه سره واقع سی چي په "مَنْ أَمِيزُكَ" کي خو "مَنْ" اسم دی اداة او حرف نه دی بلکي دلتہ د اداة څخه مراد رابط دی هغه لکه: اداة الشرط، استفهام، تمنی، ترجی، نواصب، جوازم، او حروف جاره و غیره او "مَنْ" دلتہ د اداة استفهام څخه دی.

(۲) د مثالو ترکیب:

"اللَّهُ" مبتداء "رَبُّنَا" مضاف او مضاف الیه خبر دپاره د مبتداء، جمله اسمیه خبریه.

(۴) "الضَّلَاةُ" مبتداء "وَاجِبَةٌ" صیغه د اسم فاعل ضمیر پکښي دی هغه یی فاعل دی اسم فاعل سره د خپله فاعله خبر دپاره د مبتداء، او دا جمله اسمیه خبریه ده.

(۵) "يَشْتَدُّ" فعل "الْحَرْزُ" فاعل "فِي" حرف جار "الصَّيْفِ" مجرور جار سره د خپله مجروره ظرف لغو متعلق تر "يَشْتَدُّ" پوري فعل سره د خپله فاعله او د خپله متعلقه جمله فعلیه خبریه.

(۱) "إِنْ" حرف شرط "أَكْرَمْتَنِي" فعل و فاعل "تُون" د و قایي "یا" د متکلم مفعول به فعل سره د خپله فاعله او مفعول به دا به شرط سی "أَكْرَمْتَكَ" فعل او فاعل او مفعول دا به جزاء د شرط سی، شرط سره د خپلي جزاء جمله خبریه شرطیه.

مترادف	طرح، مرکب	تعداد اسم، فعل، حرف	نوع، انشاء	انعام، مبرم	مصدر	مصدر	لفظ	نوع
خَلَقْتَ زَيْدًا ^(۱)	مرکب	۳ اسم	خبر	عربی	زید	خَلَفَ	ک	x
لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتْلًا	مرکب	۳ اسم، ۱ فعل، ۱ حرف	خبر	عربی	قَتْلًا	يَدْخُلُ	الْجَنَّةَ	لا
جَلِيسُ الشَّوْهِ شَيْطَانٌ	مرکب	۳ اسم	خبر	عربی	عَلَفَ الشَّوْهِ	شَيْطَانٌ	x	x
صَلَّى زَيْدٌ	مرکب	۱ اسم، ۱ فعل	خبر	عربی	زید	صَلَّى	x	x
إِنْ اجْتَهَدْتَ فَقَدْ أَفْلَحْتَ	مرکب	۳ اسم، ۲ فعل، ۳ حرف	خبر	عربی	ک. ک	اجْتَهَدْتَ	أَفْلَحْتَ	إِنْ قَدْ
الْمُؤْمِنُونَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ	مرکب	۳ اسم، ۱ فعل	خبر	عربی	الْمُؤْمِنُونَ	يَدْخُلُونَ	الْجَنَّةَ	x
اجْتَهَدَ عَالِبٌ فِي الدَّرْسِ	مرکب	۳ اسم، ۱ فعل، ۱ حرف	خبر	عربی	طالِبٌ	اجْتَهَدَ	الدَّرْسِ	فِي
نَحْنُ مُسْتَغْفِرُونَ	مرکب	۳ اسم	خبر	عربی	نَحْنُ	مُسْتَغْفِرُونَ	x	x
مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ	مرکب	۳ اسم	خبر	عربی	مُحَمَّدٌ	رَسُولُ اللَّهِ	x	x
مُحَمَّدٌ رَسُولُ آمِينَ	مرکب	۳ اسم	خبر	عربی	مُحَمَّدٌ	رَسُولُ آمِينَ	x	x

التمرین:

”وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ.. وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ.. ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ.. وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ.. كُلُّ لَهُ قَانِثُونَ..
الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا.. وَإِذَا أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ.. أَلَيْ وَاسْتَكْبَرَ.. وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ.. يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ“
بدانکه جمله انشائیہ آن است کہ تا کث را بصدق و کذب الخ:..... الی قولہ فصل بدانکہ مرکب غیر مفید.

ترجمہ:

پوہ سہ! چي جملہ انشائیہ ہفہ جملہ دہ چي قائل یی (د ہفہ جملہ پےوجہ باندي) پے صدق او کذب
سرہ نہ سی موصوفہ کیدای دا پر شو قسمہ دہ: اول امر لکہ: ”إِضْرِبْ“. دوہم نہی لکہ: ”لَا
تَضْرِبْ“. دریم استفہام لکہ: ”هَلْ ضَرَبَ زَيْدٌ“. خلورم تمنی لکہ: ”لَيْتَ زَيْدًا حَاضِرٌ“ پنجم ترجی
لکہ: ”لَعَلَّ عَمْرًا غَائِبٌ“. شپرم عقود لکہ: ”بِعْتُ وَاشْتَرَيْتُ“ اووم نداء لکہ: ”يَا اللَّهُ“. اتم عرض

(۱) ”خَلَفَ“ ظرف مضاف الیہ مضاف سرہ د خپلہ مضاف الیہ خبر مقدم ”زَيْدٌ“ مبتداء مؤخرہ دا بہ جملہ
ظرفیدہ سی.

لکه: "أَلَا تَنْزِلُ بِنَا فَتُصِيبَ خَيْرًا". نهم قسم لکه: "وَاللَّهِ لَا ضَرِبَنَّ زَيْدًا". لسم تعجب لکه: "مَا أَحْسَنَ زَيْدٌ وَأَحْسَنُ بِهِ".

الدرس السابع:

د نن د سبقه خلاصه شپږ (۶) خبري دي:

اوله خبره:

د جملې انشائيده تعريف: (۱)

جمله انشائيده هغه جمله ده چې قائل يې په صدق او کذب سره نسي موصوف کېدای. څکه چې په جمله انشائيده کې حکايت د محکي عنه څخه نه وي بلکه انشاء يعني "إِيْجَادُ مَا لَمْ يُوْجَدْ" (نوی شی پیدا کول) وي.

د جملې انشائيده اقسام:

جمله انشائيده پر درې (۳) قسمه ده:

۱. اسميه.

۲. فعليه.

۳. ظرفيه.

جمله انشائيده اسميه هغه جمله ده: چې د اجزاء اصليه وو څخه يې اول جزء اسم وي او پر سريې د انشاء د علاماتو څخه يوه علامه دا له سوې وي لکه: "كَيْتَ زَيْدًا حَاضِرٌ".

جمله انشائيده فعليه: هغه جمله ده: چې د اجزاء اصليه وو څخه يې اول جزء فعل وي او پر سريې يوه علامه د علاماتو څخه د انشاء داخله سوې وي لکه: "هَلْ ضَرَبَ زَيْدٌ".

(۱) د جمله انشائيده نور اصطلاحي قسمونه دا دي: (۱) جمله ابتدائيه (۲) جمله دعائيه (۳) افعال مقاربه (۴) افعال مدح و ذم (۵) شرط: لېکن بعضي نحواتو افعال مقاربه او افعال مدح و ذم خبريه شمار کړي دي. فائده: په حقيقت کې د جملې دوه قسمه دي: (۱) ذاتي (۲) وصفي. بيا ذاتي پر څلور قسمه ده (۱) اسميه (۲) فعليه (۳) شرطيه (۴) ظرفيه. او وصفي پر نه (۹) قسمه ده: (۱) حالیه (۲) معطوفه (۳) نتيجه (۴) مبینه (۵) مقطوعه (۶) معلله (۷) مستانفده (۸) معترضه (۹) ابتدائيه. (نصر الخبير)

جمله انشائیہ ظرفیہ ہفہ جملہ دہ: چي د اجزاء اصلیہ و و ٹخہ یی اول جزء ظرف وی او پر سری یوہ علامہ د علامتو ٹخہ د انشاء داخلہ سو ی وی لکہ: "هَلْ فِي الدَّارِ رَجُلٌ".

دوہمہ خبرہ:

د جملہ انشائیہ علامات:

د جملی انشائی ی لس (۱۰) علامی دی: (۱) امر (۲) نہی (۳) استفہام (۴) تمنی (۵) ترجی (۶) عقود (۷) نداء (۸) عرض (۹) قسم (۱۰) تعجب.

د جملی انشائیہ د علامتو لغوی او اصطلاحی معنی:

۱. امر (۱) پہ لغت کی حکم کولو تہ وایی: او پہ اصطلاح کی ہفہ صیغہ دہ چي د ہفہ پہ ذریعہ

سرہ فاعل د مخاطب ٹخہ دیو فعل طلب و کړي لکہ: "إِضْرِبْ". (۱)

۲. نہی (۱) پہ لغت کی منع کولو تہ وایی: او پہ صطلاح کی ہفہ صیغہ دہ چي د ہفہ پہ ذریعہ

سرہ فاعل د مخاطب ٹخہ دیو فعل ترک طلب و کړي لکہ: "لَا تَضْرِبْ".

(۱) د امر دري درجہ دی: (۱) امر: حکم د اعلی و ادنی تہ لکہ: "أَقِمْ الصَّلَاةَ". (۲) دعاء: طلب د ادنی د اعلی ٹخہ لکہ: "رَبِّ اغْفِرْ لِي". (۳) التماس: طلب د مساوی د مساوی ٹخہ لکہ: "مِنْ فَضْلِكَ أَعْطِنِي الْقَلَمَ".

(۱) "إِضْرِبْ" فعل "أَنْتَ" فاعل جملہ فعلیہ انشائیہ. "لَا تَضْرِبْ" فعل "أَنْتَ" فاعل جملہ فعلیہ انشائیہ. "هَلْ ضَرَبَ زَيْدٌ" "هَلْ"

حرف استفہام "ضَرَبَ" فعل "زَيْدٌ" فاعل جملہ فعلیہ انشائیہ. "لَيْتَ زَيْدًا حَاضِرٌ" "لَيْتَ" حرف مشبہ با الفعل "زَيْدًا" اسم د لیت

"حَاضِرٌ" خبر د لیت جملہ اسمیہ انشائیہ. "لَعَلَّ عَمْرًا غَائِبٌ" "لَعَلَّ" حرف مشبہ بالفعل "عَمْرًا" اسم د "لَعَلَّ" "غَائِبٌ" خبر د

"لَعَلَّ" جملہ اسمیہ انشائیہ. "بَغْتُ وَإِشْتَرَيْتُ" "بَغْتُ" فعل و فاعل جملہ انشائیہ معطوف علیہ "و" حرف عطف "إِشْتَرَيْتُ" فعل

و فاعل جملہ انشائیہ. معطوف سرہ د معطوف علیہ جملہ معطوفہ انشائیہ. "يَا اللَّهُ" "يَا" حرف نداء قائم مقام د "أَدْعُو" فعل

"أَنَا" ضمیر یی فاعل "اللَّهُ" منادی مفعول بہ فعل فاعل مفعول بہ جملہ فعلیہ ندائیہ. "أَلَا تَنْزِلُ بِنَا فَتُصِيبُ حَيًّا" "أَلَا" حرف

عرض "تَنْزِلُ" فعل و فاعل "بَا" جار "نَا" ضمیر یی مجرور جار سرہ د مجرورہ ظرف لغو متعلق تر "تَنْزِلُ" پوری فعل سرہ د خپلہ

فاعلہ او متعلقہ جملہ فعلیہ بغرض "فَا" برای جواب عرض "تُصِيبُ" فعل و فاعل "حَيًّا" مفعول بہ فعل سرہ د خپلہ فاعل او

مفعول جواب د بغرض عرض سرہ د خپلہ جوابہ دا بہ جملہ فعلیہ انشائیہ سی. "وَاللَّهِ لَا ضَرِبَنَّ زَيْدًا" "و" حرف جار برای قسم

"اللَّهُ" مجرور جار مع المجرور متعلق تر "أُقْسِمُ" فعل مقدر پوری "أُقْسِمُ" فعل "أَنَا" فاعل فعل سرہ د خپلہ فاعلہ او متعلق

جملہ فعلیہ قسم "لَا ضَرِبَنَّ" فعل "أَنَا" فاعل "زَيْدًا" مفعول بہ فعل، فاعل، مفعول بہ جملہ فعلیہ جواب قسم قسم سرہ د جوابہ

جملہ انشائیہ قسمیہ. (نصر الخیر)

۳. استفهام (۱) په لغت کي طلب د فهم ته ویل کیږي او په اصطلاح کي استفهام هغه جمله انشائية ده چي د هغه په شروع کي حرف استفهام وي، او په هغه کي نا واقف متکلم د یو واقف مخاطبه څخه د یو شي د فهمولو خواهش وکړي. لکه: "هَلْ ضَرَبَ زَيْدٌ؟".
۴. تمنی (۲) په لغت کي ارزو او خواهش ته ویل کیږي او په اصطلاح کي هغه جمله انشائية ده چي د هغه په ذریعه سره د یو شي ارزو او خواهش ښکاره سي لکه: "لَيْتَ زَيْدًا عَالِمٌ" (کاشکي زید عالم وای).
۵. ترجی په لغت کي امید ښکاره کولو ته ویل کیږي او په اصطلاح کي هغه جمله انشائية ده چي د هغه په ذریعه سره د یو شي امید ښکاره سي لکه: "لَعَلَّ عَمْرًا غَائِبٌ". (امید دی چي عمر دي غائب وي).
۶. عقود (۴) په لغت کي غوټه ور کولو ته وايي: او په اصطلاح کي د عقود څخه مراد هغه جملې وي چي د هغه په ذریعه سره رانیول او خرڅول کیږي لکه: "بِعْتُ وَاشْتَرَيْتُ".
۷. نداء (۵) په لغت کي آواز ور کولو ته وايي: او په اصطلاح کي هغه جمله انشائية ده چي د هغه په ذریعه سره بل څوک خپل ځان ته متوجه کیږي لکه "يَا اَللهُ".

(۱) د نهی او نفی فرق دا دی چي په نهی کي د منهي عنه ممکنه کېدل د "مَنْهِي" (منع کونکی) په قدرت کي داخلېدل شرط دي. نو ځکه وړانده ته "لَا تَنْظُرْ" نه سي ویل کېدلای او نفی عام وي.

(۲) که چیري یو واقف متکلم حرف استفهام په خپله استعمال کړي نو هغه ته استخبار ویل کیږي لکه: د الله ﷻ دا قول: "هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ" او حروف استفهام درې دي: همزه، ما، هَلْ.

(۳) تمنی په ممکناتو او ممتنعاتو دواړو کي استعمالېدای سي لېکن ترجی صرف په ممکناتو کي استعمالیږي او تمنی صرف په اشیاء محبوبه وو کي استعمالیږي او ترجی عامه ده په اشیاء مبغوضه وو کي هم مستعملیږي.

(۴) د عقود جملې یعني "بِعْتُ" و "اشْتَرَيْتُ" که چیري په حالت د بیع کولو کي استعمال سي نو دوی جملې انشائیه دي او که د بیع او شراء وروسته استعمال سي نو بیا جملې خبریه دي.

(۵) نداء پر دوه قسمه ده: (۱) حقیقي، که چیري منادای ذوی العقول او حاضره وي لکه "يَا زَيْدُ" (۲) مجازي، که چیري منادای غیر ذوی العقول او یا غائبه وي لکه "يَا ظَالِمًا جَبَلًا" او منادای خو جمله انشائية وي، لېکن د مقصود یا النداء جمله انشائية کېدل ضروري نه دي.

۸. عرض (۱) په لغت کي پیشولو ته وایي: او په اصطلاح کي هغه جمله انشائیة ده چي د هغه په ذریعه سره د یو شي د حاصلولو تر غیب په نر می او سنجیدگی سره ور کول سي لکه: "أَلَا تَنْزِلُ بِنَا فَتُصِيبُ خَيْدًا" (ته ولي موږ ته نه راځي چي تاته خیر ورسیري).

۹. قسم (۲) په لغت کي قسم اخستلو ته وایي: او په اصطلاح کي هغه جمله انشائیة ده چي د هغه په ذریعه سره پر یو شي باندي قسم واخستل سي، لکه: "وَاللّٰهُ لَا ضَرْبَ بْنَ زَيْدًا" (زما دي په خدای سره قسم وي چي زه به خامخا زید و هم).

۱۰. تعجب (۳) په لغت کي هغه کیفیت ته ویل کیږي چي پر یو ناولده شي باندي د علم راوستولو څخه وروسته پیدا سي او په اصطلاح کي هغه جمله انشائیة ده چي د هغه په ذریعه سره پر یو خبره باندي اظهار د تعجب وسي لکه: "مَا أَحْسَنَهُ وَأَخْسَنُ بِهِ" (څومره بنائسته دی).

بدانکه مرکب غیر مفید ان است الخ: ..... الی قوله دوم مرکب مثال.

ترجمه:

پوه سه! چي مرکب غیر مفید هغه دی: چي خبري کونکی پر هغه باندي خاموشه سي اورېدونکي ته خبر يا طلب حاصل نه سي: مرکب غیر مفید پر درې قسمه دی: اول مرکب اضافي لکه: "عَلَامَ زَيْدٍ"

(۱) "أَلَا تَنْزِلُ بِنَا" جمله انشائیة ده "فَاء" عاطفه ده "فَتُصِيبُ خَيْدًا" جمله خبریه ده. چونکه عطف د خبر پر انشاء باندي ناجائز دی نو تاویل یې دا کیږي "أَلَا يَكُونُ مِنْكَ نَزُولٌ فَيَكُونُ إِصَابَةٌ خَيْرٌ مِنِّي" نو عطف د خبر به پر خبر راسي.

(۲) په قسم کي جواب قسم جمله خبریه وي. (معارف النحو)

(۳) د "مَا أَحْسَنَهُ" تقدیر عبارت "مَا أَحْسَنَ زَيْدًا" دی عند الامام السبويه "مَا" موصوفه تقدیره "شَيْئٌ عَظِيمٌ أَحْسَنَ زَيْدًا" "شَيْئٌ" موصوف "عَظِيمٌ" صفت موصوف سره د خپله صفته مبتداء "أَحْسَنَ زَيْدًا" فعل، فاعل، مفعول خبر برای مبتداء جمله اسمیه انشائیة.

عند الامام الفراء "مَا" استفهامیه تقدیره "أَيُّ شَيْئٍ أَحْسَنَ زَيْدًا" "أَيُّ شَيْئٍ" مضاف او مضاف الیه مبتداء "أَحْسَنَ زَيْدًا" فعل فاعل مفعول به خبر برای مبتداء جمله اسمیه انشائیة.

عند الامام الاخفش "مَا" موصوله دی تقدیره "الَّذِي أَحْسَنَ زَيْدًا شَيْئٌ عَظِيمٌ" "الَّذِي" اسم موصول "أَحْسَنَ زَيْدًا" فعل، فاعل مفعول صله د موصول، موصول مع الصلة مبتداء "شَيْئٌ عَظِيمٌ" موصوف او صفت خبر برای مبتداء جمله اسمیه انشائیة.

"أَخْسَنُ بِهِ: أَيُّ خَسَنَ زَيْدًا" "خَسَنَ" فعل "بِهِ" زائده "زَيْدًا" فاعل جمله فعلیه انشائیة. (نصر الخبير)

جزء اول ته مضاف وایي: او جزء دوهم ته مضاف الیه. (یاد ساتھ). او مضاف الیه ہمیشہ مجرورہ وی.

دریمہ خبرہ:

د مرکب غیر مفید تعریف:

مرکب غیر مفید: وهغه ته وایي چي قائل پر هغه سکوت وکړي سامع ته خبر په صورت د جملې خبرې کي او طلب په صورت د جملې انشائیې کي حاصل نه سي. مرکب غیر مفید پر دوه (۲) قسمه دی:

۱. تقيدي.

۲. غیر تقيدي.

د مرکب تقيدي تعریف:

مرکب تقيدي: وهغه ته وایي چي ثاني جزء قيد وي د اول دپاره يعني اول جزء عام وي ثاني تخصیص ورکړی وي لکه: "غَلَامٌ زَيْدٌ". او مرکب تقيدي پر دوه (۲) قسمه دی:

۱. اضافي (۱).

۲. توصیفي.

د مرکب اضافي تعریف:

مرکب اضافي: هغه مرکب دی چي په هغه کي د یو شي تعلق د بل شي سره ښکاره کول مقصود وي، جزء اول ته یې مضاف او جزء ثاني ته یې مضاف الیه ویل کیږي (۲). مضاف الیه به همیشہ مجرور وي (۱).

(۱) مضاف او مضاف الیه همیشہ جزء د جملې جوړیږي کله مبتداء وي، لکه: "مَظَلُّ الْفَنِيِّ ظَلَمٌ"، کله خبر وي، لکه: "أَلَدُنِّيَا سِخْنُ التَّوْمِينِ". کله مبتداء او خبر دواړه وي، لکه: "أَوَّلُ النَّاسِ أَوَّلُ نَاسٍ"، کله فاعل وي، لکه: "وَإِذَا قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَأِئِكَةِ"، او کله مفعول وي، لکه: "أَعْبُدُوا رَبَّكُمْ"، کله حال وي، لکه: "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَخَدُّهُ لَا شَرِيكَ لَهُ" "وَخَدُّهُ" بتاویل "مُنْفَرِدًا". (توضیح النحو)

(۲) د مضاف او مضاف الیه په منع کي فصل نا مناسب دی، نو ځکه د مضاف صفت د مضاف الیه څخه وروسته راوړل پکار دي لکه: "غَلَامٌ التَّمْزُؤُ الصَّالِحُ". (معلم العربي)

دمضاف سره که عامل ذکر و و دى به په طبق سره دخپل عامل وي، که عامل درفع و و دى به مرفوع وي که عامل د نصب و و دى به منصوب وي که عامل د جر و و دى به مجرور وي، لکه: "جَاكُنِي غُلَامٌ زَيْدٌ، وَرَأَيْتُ غُلَامًا زَيْدًا، وَ مَرَرْتُ بِغُلَامٍ زَيْدٍ".

که چیري عامل نه و و ورسره ذکر بیا مضاف مبنی علی السکون دى او شوک چي اعراب وړ باندې وایي دا غلط مشهور دى.

خلورمه خبره:

د مضاف او مضاف الیه علامات او د پېژندلو طریقه:

۱. دوه اسمونه وي پر اول باندي الف لام نه وي، لکه: "كِتَابُ الصَّلَاةِ" یا درې اسمونه وي، پر اولو دوو باندي الف لام نه وي، لکه: "بَابُ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ" یا خلور اسمونه وي، پر اولو درو باندي الف لام نه وي، لکه: "وَمَعْرِفَةُ مِقْدَارِ رَأْسِ الْمَالِ" یا پنځه اسمونه وي، پر اولو خلورو باندي الف لام نه وي، لکه: "بَابُ مُتَابَعَةِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ".
په دې صورتو کي بغير الف لام والا اسمونه مضاف او د دوى څخه وروسته الف لام والا اسم مضاف الیه جوړېږي.

۲. یو اسم وي بغير الف لام دده څخه وروسته ضمير راسي لکه: "عَلَى سَنَعِهِمْ" یا دوه اسمونه بغير الف لام وي، دریم ځای ضمير وي، لکه: "غَسُلُ يَدَيْهِ" یا درې اسمونه بغير د الف لام وي، خلورم ځای ضمير وي، لکه: "وَمَسَحُ رُبْعِ رَأْسِهِ". یا خلور اسمونه بغير د الف لام څخه وي او پنځم ځای ضمير راسي لکه: "وَجَمِيعُ مَدَّةِ انْقِطَاعِ رَأْيِي".
په دې ټولو صورتو کي اسمونه مضاف او ضمير مضاف الیه جوړېږي.

(۱) مضاف الیه هميشه مجرور وي، او پر مضاف باندي الف لام نه سي راتلای لېکن اسماء مشتقه لکه: اسم فاعل، اسم مفعول، اسم تفضيل، مبالغه او صفت مشبهه د دې قاعدې څخه مستثنی دي. (نصر الخبير)

۳. د اسم اشاره خنجه مخکي یو اسم بغير الف لام وي لکه: "رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ" یا دوه اسمونه بغير الف لام وي، لکه: "وَتَرْثِينَ دِيْبَاَجَةَ هَذَا الْكِتَابِ" یا درې اسمونه بغير الف لام وي، لکه: "وَبَيَانُ إِبْتِخَارِ صِفَةِ ذَلِكَ الْجُرْءِ".

پنځمه خبره:

داغه رنگه د اسم موصول خنجه مخکي یو اسم بغير الف لام وي، لکه: "سُبْحَانَ الَّذِي". یا دوه اسمونه بغير الف لام وي، لکه: "مِثْلُ أَيَّامِ الَّذِينَ".
یا د علم خنجه مخکي یو اسم بغير الف لام وي، لکه: "كِتَابُ اللَّهِ" یا دوه اسمونه بغير الف لام وي، لکه: "خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ" یا درې اسمونه بغير الف لام وي، لکه: "بَابُ قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ".
په دې ټولو صورتو کې بغير الف لام والا اسمونه مضاف او اسم اشاره، اسم موصول او علم مضاف الیه جوړېږي.

۴. د یوه خنجه بیا تر لسو پوري عدد او د "مِائَةٌ" او "أَلْفٌ" عدد همېشه او کسور لکه: نصف، ربع، ثلث، و غیره اکثریت خپل ما بعد ته مضاف وي، لکه: "سَبْعَةُ أَيَّامٍ" یا "مِائَةٌ عَامٍ" یا "رُبْعُ الرَّأْسِ" یا "رُبْعُ الرَّأْسِ".

۵. د "مَا" او "مَنْ" خنجه مخکي بغير الف لام والا اسم راسي لکه: "جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى" یا "يَمُوتِ مَا لَا دَمَ لَهُ" داغه رنگه د عدد خنجه مخکي بغير الف لام والا اسم کله یو وي او کله دوه وي، لکه: "تَرْبُصُ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ، عَلَى رَأْسٍ كُلِّ مِائَةِ سَنَةٍ" او داغه رنگه کله چې لفظ د حرف ذکر سي مراد هم لفظ وي، کله د ده خنجه مخکي یو اسم بغير الف لام راسي کله دوه او کله درې او کله څلور لکه: "خَبَرُ إِنْ، نَعْتُ إِسْمٍ لَا، فِي مَوَاقِعِ اسْتِعْمَالِ كَلِمَةٍ إِلَى، بَيَانِ مَوَاضِعِ اسْتِعْمَالِ كَلِمَةٍ حَتَّى" او داغه رنگه لفظ د فعل یا د جملې ذکر سي او مراد لفظ وي، نو کله یې مخکي یو اسم بغير الف لام وي او کله دوه لکه: "مِنْ بَابِ عَلِمْتُ، بِخِلَافِ بَابِ أُعْطِيتُ" نو په دې ټولو صورتو کې دوی په خپل مینځ کې مضاف او مضاف الیه سره جوړېږي.

شیر ۵ خبره:

شل (۲۰) داسی اسماء دی چي لازم الاضافة دي (۱):

۱. کُلُّ	۷. مِثْلُ	۱۳. عِنْدُ
۲. ذُو	۸. بَعْضُ	۱۴. بَيْنُ

(۱)

اول: بعضی هغه اسماء دي چي په هغه کي اضافت او افراد دواړه صحيح وي، لکه: "هَلَامُ، تُوْثُ وغيره".
دوهم: هغه اسماء دي، چي د هغه اضافت نه واقع کيږي لکه: مضمرات، اشارات، موصولات، اسماء الشرط او استفهام ما
سواي د "أَيُّ" څخه.

دریم: هغه اسماء دي، چي لازم الاضافة الی المفرد وي، بیا هغه پر دوه قسمه دي: اول (۱) چي د هغه مضاف الیه حذف کول جائز وي يعني مضاف الیه منوي په ذهن کي وي هغه بعض ظروف دي، لکه: "أَوَّلُ، دُونُ، فَوْقَ، تَحْتَ، بَيْنَ، شِمَالُ، أَمَامُ، قُدَامُ، خَلْفَ، وَرَاءَ، تِلْقَاءَ، لُجَاءَ، إِزَاءَ، جِزَاءَ، قَبْلُ، بَعْدُ، مَعَ" او بعض غیر ظروف دي لکه: "کُلُّ، بَعْضُ، هَرُّ، جَمِيعُ، حَسْبُ، أَيْ". مثال يې لکه: "وَكُلٌّ فِي قَلْبِكَ يَسْتَبِخِرُونَ" "فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ" یا لکه: "أَيَّامًا" (۲) چي د هغه مضاف الیه په لفظ کي حذف کول جائز نه وي، هغه هم بعض ظروف دي: لکه: "عِنْدَ، لَدَى، لَدُنْ، بَيْنَ، وَسَطَ" او بعض غیر ظروف دي لکه: "شِبْهَ، قَابَ، كَلَا، وَكِلْتَا، سِوَايَ، ذُو، ذَاتَ، ذَوَا، ذَوَاتَا، ذَوُ، ذَوَاتٍ، أَوْلُو، أَوْلَاتٍ، قَصَارَى، سُبْحَانَ، مَعَاذَ، سَائِرُ، وَحْدُ، لَبَّيْكَ، سَعْدَيْكَ، حَنَانِيكَ، دَوَالِيكَ". هغه بیا پر درې قسمه دي:

۱. چي اسم ظاهر او ضمير دواړو ته مضاف وي، لکه: "كِلْتَا، لَدَى، لَدُنْ، عِنْدَ، سِوَايَ، بَيْنَ، لَعْرَى، قَصَارَى، وَسَطَ، مِثْلُ، ذَوُ، مَعَ، سُبْحَانَ، سَائِرُ، شِبْهَ".
۲. چي صرف و اسم ظاهر ته مضاف وي، لکه: "أَوَّلُ، أَوْلَاتٍ، ذِي، ذَاتَ، أَوْلُو، ذُو، ذَوَا، ذَوَاتَ، قَابَ، مَعَاذَ" مثال يې لکه: "تَحْنُ أَوْلُو قُرَّةٍ" یا "أَوْلَاتُ الْأَخْصَالِ" "ذَاتُ بَهْجَةٍ".
۳. چي صرف په ضمير پوري خاص وي، هغه بیا پر دوه قسمه دي: (۱) چي د هر ضمير و طرفته مضاف کيږي هغه لفظ د "وَحْدَ" دی لکه: "إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ، وَحْدَهَا، وَحْدَهُمَا، وَحْدَكُمْ، الْخ" (۲) چي صرف د مخاطب و ضمير ته مضاف کيږي هغه مصادر دي چي لفظاً تشبيه وي او معنی د تکرار ور کوي لکه: "لَبَّيْكَ، إِجَابَةٌ لَكَ بَعْدَ إِجَابَةٍ، سَعْدَيْكَ، إِسْعَادًا لَكَ بَعْدَ إِسْعَادٍ" "حَنَانِيكَ" "تَحَنُّنًا عَلَيْكَ بَعْدَ تَحَنُّنٍ" "دَوَالِيكَ" "تَدَاوُلًا بَعْدَ تَدَاوُلٍ" چي صرف د مخاطب و ضمير ته مضاف وي لکه: "لَبَّيْكَ، لَبَّيْكُمْ، سَعْدَيْكُمْ".

خلورم: هغه اسماء چي لازم الاضافة وي و جمله ته لکه: "إِذَا، حَيْثُ، إِذَا، لَمَّا، مَلَمَّا، مَتَدًا" مثال يې لکه: "وَأَذْكُرُوا إِذَا أَنْتُمْ قَلِيلٌ" "وَأَذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا" "فَاتَّوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ" "إِجْلِسْ حَيْثُ الْعِلْمُ مَوْجُودٌ" "إِذَا جَاءَ عَلِيٌّ أَلْزَمْنَاهُ" "وَلَمَّا جَاءَ خَالِدٌ أَعْطَيْنَاهُ" "مَا زَأَيْتُكَ مَدَّ سَافِرٌ سَعِيدٌ" "وَمَا اجْتَمَعْنَا مِثْلَ سَعِيدٍ مُسَافِرٍ". (جامع الدروس العربية جلد ۳ صفحه ۱۶۵)

۳. جَمِيعٌ. ۹. شِبْهٌ. ۱۵. لَدُنْ.
 ۴. حَسْبُ. ۱۰. إِذْ. ۱۶. دُونَ.
 ۵. ذَاتُ. ۱۱. إِذَا. ۱۷. حَيْثُ.
 ۶. غَيْرُ. ۱۲. أُولُو. ۱۹. سِوَايَ.

۲۰. جهات سته، کُنْ، تَعُدْ، تَخُتْ، تَوَقَّ، تَبَيِّنْ، يَتَنَلَّ

فائده:

د لوری حاشیه اسماء هم په لازم الاضافة کي داخل دي.

جملې:

عنوان	مركب	فرد اسم، فعل، حرف	نشاء	علامات	الاسم ربه	مصدر	مفعول به	لغته	اول
لَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا	مركب	۳- اسم ۲- حرف ۱- فعل	نشاء	نهي	فعل	لَا تُشْرِكُوا	أَلشَّيْءَ	شَيْئًا	لا، پ
أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ	مركب	۲- اسم ۱- فعل	نشاء	دعاء	فعل	أَسْتَغْفِرُ	أَلَا	لَفظ (الله)	*
مَنْ أَلَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	مركب	۳- اسم ۲- فعل ۱- حرف	نشاء	دعاء	فعل	مَنْ أَلَّهِ وَسَلَّمَ	أَلله، هُوَ	هُوَ	و، نقل
أَعْبُدُوا اللَّهَ	مركب	۲- اسم ۱- فعل	نشاء	امر	فعل	أَعْبُدُوا	أَلشَّيْءَ	لَفظ (الله)	*
لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ	مركب	۲- اسم ۱- حرف	نشاء	ترجی	اسمیه	قَرِيبٌ	أَلسَّاعَةَ	*	لَعَلَّ
لَيْتَ سَعِيدًا خَاسِرٌ	مركب	۲- اسم ۱- حرف	نشاء	تمنی	اسمیه	خَاسِرٌ	سَعِيدًا	*	لَيْتَ
آمَنُوا	مركب	۱- اسم ۱- فعل	خبر	+	فعل	آمَنُوا	هُمْ	*	*
آمِنُوا	مركب	۱- اسم ۱- فعل	نشاء	امر	فعل	آمِنُوا	أَنْتُمْ	*	*
مَا فِي النَّبِيِّ بَعْذٌ	مركب	۳- اسم ۲- حرف	خبر	+	حرف	بَعْذٌ	بَعْذٌ	النَّبِيِّ	مَا، فِي
فِي الْإِيمَانِ يَكُونُ الرَّجُلُ أَذَىٰ	مركب	۳- اسم ۲- فعل ۱- حرف	خبر	+	حرف	يَكُونُ	الرَّجُلُ، هُوَ	الْإِيمَانِ	فِي، أَذَىٰ
مَنْ أَرَادَ الْحَجَّ فَلْيَعْتَمِلْ	مركب	۳- اسم ۲- فعل ۱- حرف	خبر	+	اسمیه	أَرَادَ، فَلْيَعْتَمِلْ	هُوَ، هُوَ	الْحَجَّ	ن
وَالْيَقِينِ وَالرَّايِضِينَ	مركب	۳- اسم ۲- فعل ۱- حرف	نشاء	تم	اسمیه	أَقْبَسُ	أَنَا	الْيَقِينِ وَالرَّايِضِينَ	و، وَ
لَمَّا كُنْتُ لِلْفُلُوحَاتِ	مركب	۳- اسم ۲- فعل ۱- حرف	نشاء	ترجی	فعل	لَمَّا كُنْتُ	لَمْ	+	لَمَّا

التمرین:

”أَنْظُرْنَا.. وَلَا تَقُولُوا.. هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ.. وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ.. لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ.. لَعَلَّكَ بَاخِعٌ
 نَفْسَكَ.. مَا أَضْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ.. لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا.. مَا أَكْفَرَهُ.. يَلِيَّتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فَلَانًا خَلِيلًا.“
 دوم مرکب بنالی الخ: ..... الی قوله فصل بدانکه چون کلمات جمله بسیار باشد.

ترجمه:

دوهم مرکب بنائي هغه مرکب دی چي دوه اسمونه یې سره یو ځای کړي وي، او اسم دوهم متضمن (شامل) حرف عطف لره وي، لکه: "أَحَدَ عَشَرَ" بیا تر "تِسْعَةَ عَشَرَ" پوري. په اصل کي "أَحَدَ عَشَرَ" او "تِسْعَةَ عَشَرَ" وو. واو یې حذف کړئ او دواړه اسمونه یې سره یو ځای کړل. د دې مرکب دواړه جزونه مبني بر فتحه دي، ما سواي د "إِثْنَا عَشَرَ" څخه. د هغه جزء اول معرب دی. دریم مرکب منع صرف هغه مرکب دی چي دوه اسمونه یې سره یو ځای کړي وي، او اسم دوهم متضمن حرف لره نه وي، لکه: "بَعْلَبُكَ" و "حَضَرَ مَوْتَ". جزء اول یې مبني بر فتحه دی پر مذهب د اکثر و علماؤ او جزء دوهم یې معرب دی.

پوه سه! چي مرکب غیر مفید همیشه جزء د جملې وي، لکه: "غَلَامُ زَيْدٍ قَائِمٌ" (۱) "عِنْدِي أَحَدَ عَشَرَ دِرْهَمًا" "جَاءَ بَعْلَبُكَ".

الدرس الثامن:

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

د مرکب توصيفي تعريف:

دوهم قسم د مرکب تقيد ي مرکب توصيفي دی:

مرکب توصيفي: هغه مرکب دی چي د صفت او موصوف څخه جوړ وي لکه "رَجُلٌ عَالِمٌ" اول جزء ته موصوف او دوهم جزء ته صفت وايي.

(۱) "غَلَامُ زَيْدٍ قَائِمٌ" مضاف اليه مضاف سره د خپله مضاف اليه مبتداء "قَائِمٌ" صيغه د اسم فاعل سره له فاعله خبر د مبتداء مبتداء سره د خپله خبره جمله اسميه خبريه. "عِنْدِي أَحَدَ عَشَرَ دِرْهَمًا" "عِنْدِي" ظرف مضاف "ي" متکلم مضاف اليه دا مفعول فيده موجود "مَوْجُودٌ" صيغه د اسم مفعول ضمير مستتر يې فاعل "عِنْدِي" مفعول فيده سره د خپل متعلق دا به خبر مقدم سي "أَحَدَ عَشَرَ" ممیز "دِرْهَمًا" تمیز ممیز سره د خپله تمیزه مبتداء مؤخره دا به جمله اسميه خبريه سي. "جَاءَ بَعْلَبُكَ" فعل "جَاءَ" فاعل جمله فعلیه خبریه. (نصر الخیر)

د موصوف او صفت علامات او د پېژندلو طریقه:

د صفت او موصوف په معنی کې د پښتو په ژبه کې د "هسي" لفظ زیاتول کېږي لکه: "جَائِئِي رَجُلٌ" (ما لره راغلئ هسي سړی چې عالم وو یعنې ما لره عالم سړی راغلئ) ودې ته صفت حقیقي ویل کېږي یعنې "صفت بحالہ".

صفت به یا جمله وي او یا به مفرد وي که چیرې جمله وي نو بیا د ده د پاره درې شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دا دی: چې صفت به جمله خبریه وي.
۲. دوهم شرط یې دا دی: چې په صفت کې به یو ضمیر وي، چې راجع به وي و موصوف ته.
۳. دریم شرط یې دا دی: چې موصوف به نکره وي، لکه: "جَائِئِي رَجُلٌ أَبْوَهُ عَالِمٌ" (مالره راغلئ هسي سړی چې د ده پلار عالم وو) ودې ته صفت سببي ویل کېږي یعنې "صفت بحال متعلقه".

دوهمه خبره:

او که چیرې صفت مفرد وو نو بیا خویې د معلومولو یوه لویه طریقه په اعتبار د معنی سره ده چې تېره سوه لېکن په لفظ کې یې د معلومولو یو څو مشهوره طریقې او علامې په دې شکل دي:

۱. که چیرې دواړه اسمونه معرفه وي یا دواړه نکره وي نو عموماً دوی موصوف او صفت جوړېږي، په دې شرط چې حکم به نه وي وړباندې سوی لکه: "زَيْدٌ الْعَالِمُ، رَجُلٌ عَالِمٌ".
۲. د اسم اشاره وروسته چې کله معرف باللام راسي لکه: "ذَلِكَ الْكِتَابُ"، نو عام طور اسم اشاره موصوف او هغه وروسته اسم صفت بلل کېږي.
۳. کله دوه اسمونه وي، پر دواړو الف لام وي^(۱) لکه: "الْصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ" یا درې څلور پنځه اسمونه وي، پر ټولو الف لام وي، لکه: "هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ" یا دوه اسمونه وي،

(۱) شرط یې دا دی چې دواړه به یا مفرد وي، خواه که مفرد صریحي وي، او که تاویلي وي، یا به دواړه تشبیه وي، او یا به دواړه جمع وي، او معنی به یې هم صحیح وي، یعنې حمل به د صفت پر موصوف باندې صحیح وي.

پر دواړو تنوین وي (۱) او نکره وي، لکه: "صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا" په دې ټولو صورتو کې اول موصوف او دوهم صفت واقع کیږي.

۴. کله چې د نکره څخه وروسته فعل راسي (۲) لکه: "الْكَلِمَةُ لَفْظٌ وَضِعَ لِمَعْنَى" یا جار و مجرور راسي (۳) لکه: "مَعْنَى فِي نَفْسِهَا" یا د "ذَاتٌ" لفظ راسي لکه: "فِي كُلِّ صَلَوةٍ ذَاتٌ دُكُوعٌ وَسُجُودٌ" یا "مِنْ" بیانیه راسي لکه: "وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ" یا د "غَيْرٌ" لفظ راسي لکه: "إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ" په دې ټولو صورتو کې اول اسم موصوف او دوهم صفت وي.
۵. کله چې یو اسم مضاف وي، و ضمیر ته او د ده څخه وروسته الف لام والا اسم راسي لکه: "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى" یا اسم موصول راسي لکه: "وَأُمَمَائُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ" یا اسم اشاره راسي لکه: "مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا" په دې صورتو کې اول اسم موصوف او دوهم صفت وي.
۶. کله چې د اسم اشاره (۴) څخه وروسته الف لام والا اسم راسي لکه: "رَبِّ هَذَا الْبَيْتِ" یا د اسم موصول څخه مخکې الف لام والا اسم راسي لکه: "هَذِي لِمُتَّقِينَ الَّذِينَ" اول اسم موصوف او دوهم صفت وي.

(۱) شرط یې دا دی چې اول اسم به د چا دپاره علم نه وي او دواړه اسمونه به د "كَانَ" و غیره او حروف مشبهه با الفعل څخه وروسته نه وي، که چیرې اول اسم د چا دپاره نوم وي، نو بیا په ابتداء کلام کې هغه مبتداء او خبر جوړیږي لکه: "زَيْدٌ قَائِمٌ" او که چیرې د "كَانَ" او حروف مشبهه با الفعل څخه وروسته وي، نو بیا په بعضو مقاماتو کې دوه جلا جلا خبرونه جوړیږي لکه: "إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ" او "وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا".

(۲) په دې شرط چې فعل به د جزاء په مقام کې نه وي، که چیرې فعل د جزاء په مقام کې وي، بیا موصوف او صفت نه جوړیږي، لکه: "مَنْ بَنَى لِلَّهِ مَسْجِدًا، بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ".

(۳) په دې شرط چې جار او مجرور به په ماقبل کې د دغه نکره یا د بل لفظ سره متعلق نه وي.

(۴) شرط یې دا دی چې د یو بل ترکیب قرینه به نه وي موجوده لکه: "أَنْ يَخْبِيَ هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا" په دې ترکیب کې "هَذِهِ" منقول به مقدم دی. (العلامات النحوية)

دریمه خبره:

۷. لفظ د "ابن" د ماقبل دپاره صفت او و مابعد ته مضاف وي، لکه: "أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ حَسَنِ".

۸. چي کله لفظ د حرف ذکر سي او مراد هم لفظ وي، نه معنی او دده څخه وروسته الف لام والا اسم راسي لکه: "مَا وَلَا الْمُشَبَّهَاتَانِ بِلَيْسَ" اول اسم موصوف او دوهم صفت وي.

۹. کله صفت مضاف وي و موصوف ته لکه: "بِكَرِيمٍ خَطَابِهِ: أَيْ الْخَطَابُ الْكَرِيمُ" يعني کریمانه خطاب، او کله موصوف مضاف وي، و صفت ته لکه: "بِرُوحٍ الْقُدُسِ" يعني پاکیزه روح.

د موصوف او صفت د مبتداء او خبر څخه فرق:

۱. اول فرق يې په حکم سره کيږي که چيري د "دی" او د "نه دی" حکم ور باندي لگېدلی وي نو مبتداء او خبر بلل کيږي او که نه وي نو بيا موصوف و صفت دي لکه: "زَيْدٌ عَالِمٌ" زید عالم دی، "زَيْدٌ عَالِمٌ" هسي زید چي عالم يعني عالم زید.

۲. دوهم يې فرق په لفظ کي دی که چيري دواړه نکره وي يا دواړه معرفه وي خو په مابين کي يې ضمير فصل نه وي نو صفت او موصوف دي.

او که چيري يو نکره او بل معرفه وي يا دواړه معرفه وي خو په مابين کي يې ضمير فصل وي نو بيا مبتداء او خبر بلل کيږي لکه: "زَيْدٌ قَائِمٌ، أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ".

څلورمه خبره:

د مرکب غیر تقيدی اقسام:

دوهم قسم، د مرکب غیر مفید، مرکب غیر تقيدی دی او مرکب غیر تقيدی پر درې (۳) قسمه دی:

۱. مرکب بنائي، يا عددي.

۲. مرکب منع صرف، يا مزجي.

۳. مرکب صوتي.

د مرکب بنائي تعريف:

مرکب بنائی هغه مرکب غیر مفید دی چي دوه اسمونه یې سره یو ځای کړي وي، او اسم دوه هم متضمن حرف لره وي، لکه: "أَحَدَ عَشَرَ" (۱) په اصل کې "أَحَدٌ وَعَشَرٌ" وو او دواړه جزونه یې مبني دي.

د مرکب بنائي اقسام:

مرکب بنائي پر درې قسمه دی:

۱. کله مرکب من العدد وي، لکه: "أَحَدَ عَشَرَ" دواړه جزونه یې مبني پر فتحه دي، اول جزء ځکه مبني (۱) دی چي آخر حرف یې په وسط د کلمې کې راغلی دی او پر وسط د کلمې اعراب نسي جاري کېدای، او دوه هم جزء ځکه مبني دی، چي متضمن حرف لره دی (۲) او حرف مبني الاصل دی.

۲. کله مرکب من الظروف وي، لکه: "مَنْ لَا يَصْرِفُ الْوَاشِينَ عَنْهُ صَبَاحَ مَسَاءٍ يَبْغُوهُ خَبَالًا" په اصل کې "صَبَاحًا وَمَسَاءً" وو، د بنا وجه یې په اول قسم کې تېره سوه.

۳. کله مرکب من الاحوال وي، لکه: "فُلَانٌ جَارِي يَبْتَ بَيْتٌ" په اصل کې "بَيْتًا لِبَيْتٍ أَيْ مَلَا صِقًا" قَدْ مَرَّ وَجْهٌ بِنَائِهِ فِي الْقِسْمِ الْأَوَّلِ.

(۱) د "أَحَدَ عَشَرَ" څخه بیا تر "تِسْعَةَ عَشَرَ" پوري دواړه جزونه مبني دي، مگر په "اِثْنًا عَشَرَ" کې اول جزء معرب دی ځکه دا په اصل کې "اِثْنَانِ" وو، لفظاً او معناً د تشبیه سره مشابه دی تشبیه چي کله مضاف وي، نون یې غورځي او دا معربه وي، نو "اِثْنَانِ" و "اِثْنَانِ" هم د تشبیه سره د شبه اضافت په وجه باندې معرب وي، او داغه رنگه که چیرې اسم عدد د "قَاعِلٌ" پر وزن راسي او د "عَشَرَ" سره مرکب وي، هغه به هم مبني پر فتحه وي، لکه: "ثَلَاثَ عَشَرَ". لېکن که چیرې ناقص یایي وي، نو بیا به جزء اول مبني بر سکون وي، لکه: "خَادِي عَشَرَ".

(۲) د جزء اول دوه هم وجه د بناء دا ده چي جزء ثاني د تاء متحرکه حیثیت لري لکه: څنگه چي تا خپل ماقبل مبني پر فتحه گرځوي لکه: په "ضَارِبَةٌ" کې او داغه رنگه جزء ثاني هم جزء اول مبني پر فتحه گرځوي.

(۳) و او حرف دی او جمله حروف مبني الاصل دي ضابطه دا ده چي کم شی د مبني الاصل معنی لره متضمن وي، هغه هم مبني وي، او دوی مبني علی حرکت ځکه دی چي دوی مشابه د مبني الاصل دی او مبني پر فتحه ځکه دی. چي فتحه اخف الحركات ده.

پنجمه خبره:

د مرکب منع صرف تعریف:

دوهم قسم د مرکب غیر تقیدی (۱) مرکب منع صرف دی.

مرکب منع صرف هغه مرکب غیر مفید دی چي دوه اسمونه یې سره یوځای کړي وي، او اسم دوهم متضمن حرف لره نه وي، لکه: "بَعْلَبَکْ، حَضَرَ مَوْتُ" د مرکب منع صرف په اعراب کي درې مذهبنه دي.

د مرکب منع صرف په اعراب کي د نحویانو اختلاف:

۱. عند البعض د مرکب منع صرف دواړه اجزاء معرب دي اول مضاف او دوهم مضاف الیه

منصرف دی. لکه: "جَائِنِي بَعْلَبَکْ" "وَرَأَيْتُ بَعْلَبَکْ" "وَمَرَزْتُ بِبَعْلَبَکْ".

۲. عند البعض دواړه جزئونه معرب دي لېکن اول معرب مضاف دوهم معرب مضاف الیه غیر

منصرف دی لکه: "جَائِنِي بَعْلَبَکْ" "وَرَأَيْتُ بَعْلَبَکْ" "وَمَرَزْتُ بِبَعْلَبَکْ".

۳. عند اکثر جزء اول یې مبني بر فتحه دی جزء دوهم یې معرب غیر منصرف دی لکه: "جَائِنِي

بَعْلَبَکْ" "وَرَأَيْتُ بَعْلَبَکْ" "وَمَرَزْتُ بِبَعْلَبَکْ".

د مرکب صوتي تعریف:

مرکب صوتي هغه مرکب غیر مفید دی چي دوه اسمونه یې سره یوځای کړي وي، او اسم دوهم صوت وي، او دی د ترکیبه څخه مخکي مبني دی، او اول جزء یې بیا ځکه مبني دی چي آخري یې په وسط کي راغلی دی. لکه: "سَبَّوْنِي، نَفْطَوْنِي".

(۱) د مرکب وجه د حصر: مرکب به د دوو خالو څخه خالي نه وي، یا به د دوه دواړو جزئو په مابین کي نسبت وي، یا به نه وي، کچيري نسبت وو، هغه به یا تام وي یا به ناقص وي، کچيري تام وو، هغه اول (۱) قسم مرکب تام دی. که یې نسبت ناقصه وو، یا به انفصال وي، یا به اتصال وي، که انفصال وو، هغه (۲) دوهم قسم مرکب عطفی دی. که اتصال وو، یا به اتصال لفظي وي، یا به معنوي وي، که لفظي وو، هغه (۳) دریم قسم مرکب اضافي دی او که معنوي وو یا به عامل او معمول جوړېدای شي یا به نسبي جوړېدای که نه سو جوړېدای هغه (۴) څلورم قسم مرکب توصیفي دی او که جوړېدای سو هغه پنځم (۵) قسم شبه جمله ده.

او کچيري د اجزاوو په مابین کي نسبت نه وو، یا به دوهم جزء صوت وي، هغه (۶) شپږم قسم مرکب صوتي دی او که نه وو، یا به اول جزء متضمن حرف لره وي، یا به نه وي، که نه وو (۷) اووم قسم مرکب منع صرف دی، که وو یا به مرکب من الاحوال وي هغه (۸) اتم قسم دی یا به مرکب من الظروف هغه (۹) نهم قسم دی یا به مرکب من العدد وي هغه (۱۰) لسم قسم دی. (شرح شذوَر الذهب)

شپږمه خبره:

سوال: کله چي دا مرکب غیر مفید دی او پرده څه فائده مشتمله نه ده نو نحوي حضرات دی د څه غرض دپاره ذکر کوي.

جواب: که څه هم دی پوره جمله نسي واقع کېدای لېکن جزء د جملې ضرور واقع کېږي، د دوه هم جزء سره چي یو ځای سي نو بیا پوره جمله ځني جوړېږي.
بدانکه یچ جمله کترانچ: ..... الی قوله بدانکه چون کلمات جمله بسیار شود.

ترجمه:

پوه سه! چي جمله (خواه خبریه وي او که انشائیة) تر دوو کلمو کمه نه وي مرکبه، خواه که هغه دواړي کلمې ښکاره وي، لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ، زَيْدٌ قَائِمٌ" (۱) یا یوه ښکاره او بله پټه وي، لکه: "إِضْرِبْ" چي د "أَنْتَ" ضمیر پکښي پټ دی، او د دې څخه د زیاتو کلمو څخه هم جمله مرکبه کېدای سي. او زیاتوب لره څه حد او اندازه نسته.

اوومه خبره:

اعتراض: مخکي د جملې يعني د مرکب مفید په تعریف کي دا خبره تېره سوه چي دی به د دوو یا تر دوو زیاتو لفظو څخه مرکب وي، لېکن "إِضْرِبْ" یوه کلمه ده بیا هم و دې ته جمله ویل کېږي.
جواب: جمله عامه ده کله یې دواړه اجزاء لفظي وي، لکه: په "ضَرَبَ زَيْدٌ، زَيْدٌ قَائِمٌ" او کله یو لفظي او بل تقدیري وي، لکه په "إِضْرِبْ" کي چي د "أَنْتَ" ضمیر پکښي مستتر دی.

سوال: د "أَنْتَ" ضمیر مرفوع منفصل دی او استتار يعني پتوالی خو خاصه د مرفوع متصل ده.
جواب: په "إِضْرِبْ" کي مرفوع متصل ضمیر مستتر دی (۲) خو "مُعَبَّرٌ" په "أَنْتَ" سره دی لېکن تعبیر یې د استتار اختیار کړی دی د مبتدیانو د سهولت دپاره:

(۱) "ضَرَبَ زَيْدٌ، وَ زَيْدٌ قَائِمٌ" فعل و فاعل معطوف علیه "زَيْدٌ قَائِمٌ" مبتداء او خبر معطوف دا به جمله معطوفه سي.
(۲) د مستتر ضماير و دپاره څه شکل او صورت نه وي، لېکن د مبتدیانو د سهولت دپاره موږ دا وايو چي په "إِضْرِبْ" کي "أَنْتَ" مستتر دی.

جملی:

مکان	ام، فل و ل	فعل	الام و اید	فعل مرکب لیر علی	معد	معدله	لفظ	نوع
مَدْلُکَةُ الْبَطْرِ وَاجِبَةٌ	ام. ۴	فعل	اسم	مرکب قیدی بصورت انشائی	وَاجِبَةٌ	مَدْلُکَةُ الْبَطْرِ	•	•
جَمْعُ بَنِي إِسْرَافِيلَ رُسُلَانُ أَمَلُونَ	ام. ۱. ۵	فعل	اسم	مرکب قیدی بصورت فاعلی	رُسُلَانُ أَمَلُونَ	جَمْعُ بَنِي إِسْرَافِيلَ	فعل	فعل
الْفَرْزُ أَزَلُّ مَنَزَلٍ مِنْ مَنَازِلِ الْأَجْزَاءِ	ام. ۱. ۵	فعل	اسم	مرکب قیدی بصورت انشائی	أَزَلُّ مَنَزَلٍ	الْفَرْزُ	مَنَازِلِ الْأَجْزَاءِ	مِنَ
قِيَامُ اللَّيْلِ ذَاتُ الصَّالِحِينَ	ام. ۳	فعل	اسم	مرکب قیدی بصورت انشائی	ذَاتُ الصَّالِحِينَ	قِيَامُ اللَّيْلِ	•	•
خَطْبُ سُبُوتٍ	ام. ۱. ۱	فعل	اسم	مرکب لیر قیدی بصورت موصی	خَطْبُ	سُبُوتٍ	•	•
عَذَابُ الْقَبْرِ عَنِّي	ام. ۳	فعل	اسم	مرکب قیدی بصورت انشائی	عَنِّي	عَذَابُ الْقَبْرِ	•	•
جَائِئِي أَخَذَ عَشْرَ مَعْلِيَا	ام. ۱. ۳	فعل	اسم	مرکب لیر قیدی بصورت موصی	أَخَذَ عَشْرَ	جَائِئِي	مَعْلِيَا	فِي مَعْلِيَا
وَأَخُو يَوْمَ رَجُلٍ صَالِحٍ	ام. ۳	فعل	اسم	مرکب قیدی بصورت موصی	وَأَخُو يَوْمَ	رَجُلٍ صَالِحٍ	•	•
خَضِرٌ مَوْثٌ بَلَدٌ كَبِيرَةٌ	ام. ۳	فعل	اسم	مرکب لیر قیدی بصورت موصی	بَلَدٌ كَبِيرَةٌ	خَضِرٌ مَوْثٌ	•	•
لَا تُجْزِ الْأَعْلَى خَلْفَ شَكْرِ الشَّقَاةِ	ام. ۱. ۳	فعل	اسم	مرکب قیدی بصورت انشائی	لَا تُجْزِ	الْأَعْلَى	خَلْفَ شَكْرِ الشَّقَاةِ	•
صَامَةٌ مَغْدِيغَةٌ	ام. ۱. ۱	فعل	اسم	مرکب لیر قیدی بصورت موصی	صَامَةٌ	مَغْدِيغَةٌ	•	•
أَذْبُ الْأَشْثَاوِ لَا يَزُومُ	ام. ۳	فعل	اسم	مرکب قیدی بصورت انشائی	لَا يَزُومُ	أَذْبُ الْأَشْثَاوِ	•	•

التمرین:

”رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كُوكَبًا، إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ، إِنْ تَقُوا اللَّهَ حَتَّى تُقَاتِيَهُ، مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ، فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ، إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ، بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ“.

بدانکه چون کلمات جمله بسیار باشد الخ: (۱) ..... الی قوله بدانکه علامات اسم آن است.

(۱) مصنف رحمة الله علیه فرماید: چي په جمله کي زیاتي کلمې هم راځي او زیاتوب لره څه حد او اندازه نسته په دې خبره کي د نجاتو اختلاف دی چي آیا د مسند او مسند الیه د متعلقاتو په کلام کي دخل سته او که نه د صاحب المفصل د کلام د تعریف څخه دا معلومېږي چي کلام صرف په دوو لفظو کي حصر دی د متعلقاتو او ملحقاتو په کلام کي قطعاً دخل نسته لکه: په ”ضَرْبَتْ زَيْدًا قَائِمًا“ کي کلام فقط ”ضَرْبَتْ“ دی ”زَيْدًا قَائِمًا“ د کلام څخه خارج دي. ځکه ده د کلام تعریف ”الْكَلَامُ هُوَ الْمَرْكَبُ“ کړی دی کله چي ضمیر فصل د مبتداء او خبر په میانځ کي د معرفتوب په حالت کي راسي نو بیا د حصر فائده ورکوي.

او د علامه ابن حاجب د کافیه د عبارت څخه په ظاهر دا معلومېږي چي متعلقاتو لره په کلام کي دخل سته ځکه هغو په تعریف د کلام کي نه دیو حصر کلمه راوړې ده او نه یې قید د فقط ذکر کړی دی. (تثویر)

ترجمہ:

پوہ سہ! چي پڄي ڪله ڪلماٽ زياتي وي، (نو پيا د هري ڪلمي پڙندل پڪار دي) چي ڪمه ڪلمه اسم ده او ڪمه فعل ده او ڪمه حرف ده، او پيا ودي ته ڪتل پڪار دي چي ڪمه ڪلمه معرب ده او ڪمه ڪلمه مبني ده عامل ڪم يو دي او معمول ڪم يو دي دا هم پڙندل پڪار دي، چي دي ڪلمو پڄي خپل ميانخ ڪي ڇه رنگه تعلق دي چي پڄي ڪله ڪي مسند او مسند اليه پيدا سي او د جملي معنيٰ پڄي تحقيق سره معلومه سي.

الدرس التاسع:

د نن سبقه خلاصه څلور (۴) خبري دي:

اوله خبره:

د مطالعي اجمالي طريقه:

مصنف ڏيکارڻ دي ڇا ڇا ڇڻي، ڇا ڇا ڇڻي ڇا ڇا ڇڻي: دستور المطالعة اجمالاً ذکر کوي چي پڄي ڪلام عربي ڪي ڪله ستا و مخ ته لفظ راسي.

۱. اول: به پڄي ڪله ڪي اسم، فعل او حرف معلوموي.
۲. دوهم: به معرفه او نکره معلوموي.
۳. دريم: به مذکر او مؤنث معلوموي.
۴. څلورم: به معرب او مبني معلوموي.
۵. پنجم: به اعراب معلوموي چي دال لفظ مرفوع دي منصوب دي او ڪه مجرور دي.
۶. شپڻم: به وجهه د اعراب معلوموي چي بنا بر فاعليت، مفعوليت، اضافت، وغيره اعراب ور ڪول سوي دي، يا ڀر بله بنا باندی.
۷. اووم: به عامل او معمول معلوموي.

دوهمه خبره:

د مطالعي تفصيلي طريقه:

دستور او (طريقه) د مطالعي تفصيلاً په دې شكل وي چي په كلام كي به اول مفرد او مركب معلوموي كه چيري مفرد وو. بيا به په دې كي اسم، فعل او حرف پيژني كه چيري اسم وو، بيا به په اسم كي پنځه شيان گوري (۱) معرفه او نكره (۲) مذكر او مؤنث (۳) منصرف او غير منصرف (۴) معرب او مبني (۵) عامل او معمول.

كه چيري فعل وو، په هغه كي به هم پنځه شيان گوري (۱) معلوم او مجهول (۲) لازمي او متعدي (۳) متعدي بيك مفعول بدو مفعول بسه مفعول. (۴) معرب او مبني (۵) عامل او معمول. كه چيري حرف وو، بيا به دوه شيان پكښي گوري (۱) حروف عامله (۲) حروف غير عامله. كه حروف عامله وه بيا په اوو انواعو كي د حروفو كمه نوعه ده. او كه غير عامله وه، بيا په شپاړس اقسامو كي د حروف غير عامله كم قسم دي.

درېمه خبره:

د لفظ مركب د اجراء طريقه:

كه چيري لفظ مركب وو، بيا په هغه كي د يو څو شيانو پيژندل ضروري دي:

۱. مفيد او غير مفيد.
۲. كه چيري مركب مفيد وو، نو بيا خبريه او انشائيه معلومول.
۳. كه چيري خبريه وه بيا په خبريه كي اسميه، فعليه، ظرفيه، او شرطيه معلومول.
۴. كه چيري انشائيه وه بيا په انشائيه كي اسميه، فعليه، ظرفيه او د انشاء علامه معلومول.
۵. كه چيري مركب غير مفيد وو بيا به تقيدوي وي او يا به غير تقيدوي وي.
۶. كه چيري تقيدوي وو، بيا په مركب تقيدوي كي اضافي، توصيفي معلومول.
۷. كه چيري غير تقيدوي وو، بيا په غير تقيدوي كي مركب منع صرف، مركب صوتي، او مركب بنائي معلومول دي. بيا په مركب بنائي كي مركب من العدد، مركب من الظروف او مركب من الاحوال معلومول ضروري دي.

فصل بدانكه علامات اسم آن است الخ: ..... الى قوله فصل بدانكه جمله كلمات عرب برود قسم است.

ترجمہ:

د اسم علامہ داده چي الف لام يا حرف جريي په سر کي وي، لکه: "الْحَنْدُ" و "بَزِيدُ" يا يي تنوين په آخر کي وي، لکه: "زَيْدٌ". يا مسند اليه وي، لکه: په "زَيْدٌ قَائِمٌ" کي "زَيْدٌ" يا مضاف وي، لکه: په "غُلَامٌ زَيْدٌ" کي "غُلَامٌ" يا تصغير وي، لکه: "قُرَيْشٌ" يا ياء نسبي يي په آخر کي راغلي وي، لکه: "بَغْدَادِيٌّ" يا تشبيه وي، لکه: "رَجُلَانِ" يا جمع وي، لکه: "رِجَالٌ" يا موصوف وي، لکه: په "جَاءَ رَجُلٌ عَالِمٌ" (۱) کي "رَجُلٌ" يا تاء متحرکه دهغه په آخر کي راغلي وي، لکه: "ضَارِبَةٌ".

او د فعل علامه داده: چي "قَدْ" يي په شروع کي راغلي وي، لکه: "قَدْ ضَرَبَ" يا "سَيْنَ" وي، لکه: "سَيَضْرِبُ" يا "سَوْفَ" وي، لکه: "سَوْفَ يَضْرِبُ" يا حرف جزم وي، لکه: "لَمْ يَضْرِبْ". يا ضمير مرفوع متصل يي په آخر کي راغلي وي، لکه: "ضَرَبْتُ" يا "امر" وي، لکه: "إِضْرِبْ" يا "نهي" وي، لکه: "لَا تَضْرِبْ".

او د حرف علامه داده: چي يوه علامه د علامو څخه د اسم او فعل په ده کي نه وي.

څلورمه خبره:

د علامې لغوي او اصطلاحي معنی:

يو وجود ذهني دشي وي چي (هغه په تعريف سره معلومېږي او هغه تېر سو) يو وجود خارجي دشي وي (هغه په علامو سره معلومېږي).

اوس مصنف رحمه الله د اسم او فعل علامې ذکر کوي. علامه په لغت کي نښانې ته وايي او په اصطلاح کي "عَلَامَةُ الشَّيْءِ مَا يُوجَدُ فِيهِ وَلَا يُوجَدُ فِي غَيْرِهِ".

د اسم او د فعل او د حرف علامې موږ مخکي په تفصيل سره ذکر کړې او يوه علامه د اسم تنوين هم دی.

د تنوين لغوي او اصطلاحي معنی:

(۱) "جَاءَ رَجُلٌ عَالِمٌ" "جَاءَ" فعل "رَجُلٌ" موصوف "عَالِمٌ" صفت موصوف مع الصفت فاعل د فعل جمله فعلیه خبریه.

تنوین پہ لغت کی نون دادن تہ ویل کیڑی یعنی یو کلمہ تہ پہ وینا کی نون ور کول نہ پہ کتابت کی لکہ پہ ”ضَارِبٌ“ کی او پہ اصطلاح کی ”نُونٌ سَاكِنَةٌ تَتَّبِعُ حَرَكَةَ آخِرِ الْكَلِمَةِ لَا لِتَاكِيدِ الْفِعْلِ“ تنوین ہغہ نون ساکن دی چي د کلمی د آخر حرف تابعداری کوی یعنی کہ د کلمی آخر حرف مضموم وو دی بہ ہم مضموم وی لکہ پہ ”ضَارِبٌ“ کی او کہ ہغہ منصوب یا مکسور وو دی بہ ہم منصوب یا مکسور وی او د فعل د تاکید دیارہ نہ راخی لکہ پہ ”إِضْرِبَنَّ“ او ”إِضْرِبَنَّ“ کی د تنوین اقسام:

تنوین پر پنخہ (۵) قسمہ دی:

۴. تنوین تنکیر.

۱. تنوین تمکن.

۵. تنوین ترنم.

۲. تنوین تقابل.

۳. تنوین عوض.

تنوین تمکن: ہغہ تنوین دی چي پر اسم متمکن باندی راخی لکہ: ”سَعِيدٌ“.

تنوین تقابل: ہغہ تنوین دی چي د جمع مؤنث پہ اخیر کی راوړل کیڑی پہ مقابلہ کی د (نون) د جمع مذکر سالم کی لکہ: ”مُسْلِمَاتٌ“.

تنوین عوض: ہغہ تنوین دی چي د مضاف الیہ محذوف پہ عوض کی پر مضاف باندی راوړل کیڑی لکہ: ”يَوْمَئِذٍ، حِينِئِذٍ“ پہ اصل کی ”يَوْمَ إِذْ كَانَ كَذَا، حِينَ إِذْ كَانَ كَذَا“ وو.

تنوین تنکیر: ہغہ تنوین دی چي د نکرہ جوړولو پہ صورت کی راخی لکہ: ”هَؤُلَاءِ أَسْكُتُ سَكُوتًا مَا فِي وَقْتٍ مَا“ ہسی پہ یو وخت کی خاموشہ سہ.

فائدہ: د تنوین دغہ خلور قسمہ پہ اسم پوری خاص دی.

تنوین ترنم: ہغہ تنوین دی چي صرف د وزن د برابریدو دیارہ د شعرو پہ آخر کی راوړل کیڑی لکہ: پہ ”عِتَابَنَّ“ او ”أَصَابَنَّ“ کی پہ دې شعر کی: ”أَقْلَى اللَّوْمِ عَاذِلٌ وَالْعِتَابَنَّ... وَقُولِي إِنَّ أَصَبْتُ لَقَدْ أَصَابَنَّ“ (ای محبوبہ پر ما باندی ملامتیا او سرزنش کم کرہ چي زہ کلہ یو سم کار و کریم نو تہ وایی چي تانبہ و کرہ). دغہ تنوین (ترنم) پر اسم، فعل، حرف پر ټولو باندی راتلای سی.

جملې:

منون	اسم، فعل، حرف	نمبر، انشاء	الاسم درجہ یا صفت	فعل مرکب غیر منفید	معد	معد الیه	لغله	نوع
إِنَّ الْإِنْسَانَ لِفِي غُشْرٍ	۳- اسم حرف	فخر	اسم	*	لَفِي	الْإِنْسَان	غُشْرٍ	إِنَّ، لَ، فِي
قُرُونٌ ثَنَانِيَّةٌ غُفْرٌ كَثَانًا	۳- اسم فعل	فخر	فعل	مرکب بدل صورت اسم عدد	قُرُونٌ	ثَنَانِيَّةٌ	غُفْرٌ	*
مَاءُ الْعَرَضِ حَارٌّ	۳- اسم	فخر	اسم	مرکب قیدی صورت اضافی	حَارٌّ	مَاءُ الْعَرَضِ	*	*
جَلِيسُ الشُّومِ شَيْطَانٌ	۳- اسم	فخر	اسم	مرکب قیدی صورت اضافی	شَيْطَانٌ	جَلِيسُ الشُّومِ	*	*
أَذَاهُ الرُّكُوءِ بَرَزُهُ النَّالِ	۳- اسم	فخر	اسم	۲- مرکب قیدی صورت اضافی	بَرَزُهُ النَّالِ	أَذَاهُ الرُّكُوءِ	*	*
رَأَيْتُ مَعْدِي مَكْرُوتٌ	۲- اسم فعل	فخر	فعل	مرکب مع صرف	مَكْرُوتٌ	مَعْدِي	مَعْدِي مَكْرُوتٌ	*
إِلْحَاقُ رُزْقٍ ثَوْبٌ بِكَمَرٍ	۲- اسم فعل	فخر	فعل	مرکب قیدی صورت اضافی	ثَوْبٌ بِكَمَرٍ	إِلْحَاقُ رُزْقٍ	*	*
مُحَمَّدٌ رَسُولُ آمِينَ	۳- اسم	فخر	اسم	مرکب قیدی صورت توسیل	رَسُولُ آمِينَ	مُحَمَّدٌ	*	*
الدُّلَّيْطُ يَرْسُخُ الْمُؤْمِنُ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ	۵- اسم حرف	فخر	اسم	مرکب قیدی ۲- اضافی	وَجَنَّةُ الْكَافِرِ	يَرْسُخُ الْمُؤْمِنُ	الدُّلَّيْطُ	*
الْعَيَاءُ خُصْبَةٌ مِنَ الْإِنْتَانِ	۵- اسم حرف	فخر	اسم	مرکب قیدی صورت توسیل	خُصْبَةٌ	الْعَيَاءُ	الْإِنْتَانِ	مِنْ
الْمُؤْمِنُ يَرْزُقُهُ وَالْفَاجِرُ حَبْلٌ لَيْسُهُ	۸- اسم حرف	فخر	اسم	+	حَبْلٌ لَيْسُهُ	يَرْزُقُهُ	الْمُؤْمِنُ	*
الْأَنَاءُ مِنَ اللَّهِ وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ	۸- اسم حرف	فخر	اسم	*	لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ	الْأَنَاءُ مِنَ اللَّهِ	الْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ	مِنْ، مِنْ
الْعُزْرُ جُنَاحُ الْإِلْمِ	۳- اسم	فخر	اسم	مرکب اضافی	جُنَاحُ الْإِلْمِ	الْعُزْرُ	*	*
الْبِنَاءُ خَبْلُ الشَّيْطَانِ	۳- اسم	فخر	اسم	مرکب اضافی	خَبْلُ الشَّيْطَانِ	الْبِنَاءُ	*	*

التمرین:

”وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى.. وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَ الْيَتَامَى.. فَاعْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ.. وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ.. قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ.. وَمِثْلُ كَلِمَةِ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ.. وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَذِرٌ مِنْ مُشْرِكٍ.. إِنَّ الَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا“.

بدانکه جمله کلمات عرب بردو قسم است الف: ..... الى قوله بدانکه اسم غیر متمکن هشت قسم است.

ترجمه:

پوهه! چي جمله کلمات د عربو پردوه قسمه دي اول معرب: هغه دي چي آخر د ده مختلف کيږي په اختلاف د عوامل سره لکه: ”جَائِي زَيْدٌ“ و ”رَأَيْتُ زَيْدًا“ و ”مَرَزْتُ زَيْدًا“ (په مثال اول کي) ”جَاءَ“ عامل دي ”زَيْدٌ“ معرب (معمول) دي او ”ضمه“ اعراب ده او ”دال“ محل د اعراب دي.

او مبنی هغه ته ویل کیږي چي آخر د ده نه مختلف کیږي په اختلاف د عوامل سره لکه: "هؤلاء" په حال د رفع او نصب او جر کي یو رنگه دی.

پوه سده! چي ټوله حروف مبنی دي، او په افعالو کي فعل ماضي (او د هغه ټول گردانونه) او د فعل مضارع هغه صیغې چي په هغه کي نون د جمع مؤنثي وي، یا نونی د تاکید (ثقیله او خفیفه) راغلي وي، هغه مبنی دي.

پوه سده! چي اسم غیر متمکن مبنی دی او اسم متمکن معرب دی په دې شرط چي په ترکیب کي واقع سوی وي، او د فعل مضارع هغه ټولي صیغې معرب دي، چي په هغه کي نون د جمع مؤنثي او نونی د تاکید نه وي، پس په کلام عرب کي زیات تردې دوو قسمو معرب نسته باقي ټوله مبنی دي. اسم غیر متمکن هغه اسم دی چي د مبنی الاصل سره مشابهت لري او مبنی الاصل درې شیان دي، (۱) فعل ماضي (۲) امر حاضر معروف (۳) جمله حروف. او اسم متمکن هغه اسم دی چي د مبنی الاصل سره مشابهت نه لري.

الدرس العاشر:

د نن د سبقه خلاصه پنځه (۵) خبري دي:

اوله خبره:

د معرب لغوي معنی (۱):

(۱) د معرب د پاره څلور شیان ضروري دي، (۱) اعراب (۲) عامل (۳) سبب اعراب (۴) محل اعراب.

اعراب: هغه حرف یا حرکت دی چي د هغه سره د معرب آخري لفظ بدلیږي یعني د چا په ذریعه سره چي د عامل اثر ښکاره وي.

عامل: چي د چا په وجه د کلمې آخر بدلیږي یعني چي د اعراب تقاضا کونکې معنی په معرب کي پیدا کوي.

سبب اعراب: یعني هغه معنی چي اغراب غواړي.

محل اعراب: د کلمې هغه آخري حرف چي پر هغه باندي د اعراب تبدیلی ښکاره کیږي. (نصر الخیر)

فائده:

عموماً دا ویل کیږي چي د عامل په وجه باندي د معرب آخر بدلیږي مگر تحقیق دا دی چي عامل پر معرب داخلېږي په معرب کي

معنی پیدا کوي، بیا هغه معنی د اعراب تقاضا کوي، بیا هغه اعراب پر داخلېږي چي د هغه په وجه باندي د معرب آخر بدلیږي

لکه: "قَامَ زَيْدٌ" نو ځکه اعراب سبب قریب سو، معنی مقتضي سبب بغید سو، او عامل سبب ابعـد سو. د اسم اعراب رفع، نصب،

معرب د ظرف مکان صیغه ده مشتق دی د اعراب څخه اعراب وایي: اظهار ته نو د معرب معنی (جائ ظهور).

د معرب اصطلاحی معنی:

معرب په اصطلاح کي "الْمَرْكَبُ الَّذِي لَمْ يُشْبِهْ مَبْنِي الْأَصْلِ".

د معرب وجه د تسمیې:

معرب ته ځکه معرب وایي: چي د معرب معنی (جائ ظهور) یعنی ځای د ښکاره کېدو نو پر معرب باندي هم درې قسمه اعراب لفظاً ښکاره کیږي کله حرفاً وي لکه: واو، الف، یا، کله حرکت وي لکه: رفع، نصب، جر، د حرکاتو او حروفو د تبدیلی په وجه باندي معنی د فاعلیت، مفعولیت او اضافت ښکاره کیږي.

د معرب حکم:

"مَا يَتَغَيَّرُ آخِرُهُ بِدُخُولِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَةِ عَلَيْهِ" لکه: "جَائِنِي زَيْدٌ" "وَرَأَيْتُ زَيْدًا" "وَمَرَرْتُ بِزَيْدٍ".

د مبني معنی لغوي:

"مَبْنِيٌّ" بروزن "مَرْمِيٌّ" د اسم مفعول صیغه ده مشتق د بناء څخه په معنی د مضبوط والي سره راځي.

د مبني معنی اصطلاحی:

مبني په اصطلاح کي: "مَا نَاسَبَ مَبْنِيَّ الْأَصْلِ أَوْ وَقَعَ غَيْرَ مُرَكَّبٍ".

د مبني وجه د تسمیې:

مبني ته ځکه مبني وایي: چي د مبني معنی مضبوط والی او د ده آخر هم مضبوطه وي د عواملو د اثراتو څخه.

د مبني حکم:

"مَا لَا يَتَغَيَّرُ آخِرُهُ بِدُخُولِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَةِ عَلَيْهِ" لکه: "جَائِنِي هَؤُلَاءِ" "وَرَأَيْتُ هَؤُلَاءِ" "وَمَرَرْتُ بِهِؤُلَاءِ".

او جردي. او د فعل اعراب رفع، نصب، جزم دي. د معرب د حرکاتو نوم رفع، نصب او جردي د مبني د حرکاتو نوم: ضمه، فتحه او کسره دي. (تثویر)

دوهمه خبره:

د معرب او مبني د پېژندلو طريقه:

چي کله د مطالعې په دوران کي جمله مخته راسي نو "جُمْلَه مِنْ حَيْثُ الْجُمْلَه" د مبني په حکم کي ده او که مفرد مخته راسي کچيري حروف وه نو جمله حروف مبني دي، او که افعال وه نو په افعالو کي فعل ماضي، امر حاضر معروف، او فعل مضارع سره د نون د تاکيد او نون د جمع مؤنثي مبني ده. او که چيري نون د جمع مؤنثي يا نون د تاکيد نه وو ورسره بيا معربه ده. او که چيري اسم مخته راسي، نو په اسماء وړ کي اسم غير متمکن او اسم متمکن چي په ترکيب کي نه وي واقع سوی مبني دئ، او که په ترکيب کي واقع سوی وو، بيا معرب دئ. د معرب او مبني د اقسامو خلاصه:

نو خلاصه د کلام دا سوه چي په ټوله کلام عربي کي صرف دوه شيان معرب واقع کيږي:

١. فعل مضارع چي کله د نون د تاکيد او د نون د جمع مؤنثي څخه خالي وي لکه: "يَضْرِبُ".
٢. اسم متمکن چي کله په ترکيب کي د عامل سره واقع سوی وي لکه: "زَيْدٌ" په "جَاءَنِي زَيْدٌ" کي.

درېمه خبره:

د مبني اقسام:

مبني پر دوه قسمه دئ:

١. مبني الاصل.

٢. مبني غير اصل.

د مبني الاصل تعريف:

مبني الاصل هغه مبني دئ چي په اصل وضع کي مبني وي، او د چا سره د مشابهت په وجه نه وي مبني سوی.

او مبني الاصل درې شيان دي:

١. جمله حروف (١).

(١) حروف څکه مبني دي، چي په دوی کي هغه معنی مقتضي د اعراب چي فاعليت، مفعوليت، اضافت ده نه پيدا کيږي.

۲. فعل ماضی (۱).

۳. امر حاضر معروف.

د مبنی غیر اصل تعریف:

مبنی غیر اصل هغه مبنی دی چې په اصل وضع کي نه وي مبنی بلکه د یو مبنی الاصل سره په یو شي کي د مشابهت په وجه مبنی سوی وي.

او مبنی غیر اصل څلور شيان دي (۲):

۱. "جُئِلَهُ مِنْ حَيْثُ الْجُئِلَهُ" (۳).

۲. اسم غیر متمکن.

۳. اسم متمکن چې په ترکیب کي نه وي واقع سوی.

۴. فعل مضارع چې نونات د تاکید او یا نون د جمع مؤنثي ورسره وي.

سوال: "الْبَاءُ، أَلْتَاءُ" حروف دي بیا هم اعراب پر جاري سوی دی.

جواب: دا حروف نه دي، بلکه د حروفو اسماء دي او دا پر دوه قسمه دي: یو هغه دي چې د شکل او صورت په اعتبار سره د مسمی څخه غیر وي، لکه: (ب) مسمی ده او "أَلْتَاءُ" یې اسم دی نو په دې صورت کي اسم معرب دی مسمی مبنی ده. دوهم هغه دی چې اسم د مسمی سره عین وي، لکه: "حَتَّى" اسم هم دی مسمی هم دی دا رنگه "نِي" په دې صورت کي اسم او مسمی دواړه مبنی دي، ځکه که چیري د عامل په وجه باندې تغیر پکښي وسي نو په مبنی الاصل کي تغیر کول لازميږي چې باطل دی.

(۱) فعل ماضی ځکه مبنی ده چې اصل په افعالو کي بناء ده.

(۲) مبنی غیر اصل پر دوه قسمه دی: (۱) مبنی غیر اصل لازمي (۲) مبنی غیر اصل عارضی. مبنی غیر اصل لازمي چې د مبنی الاصل سره مشابهت لري هغه پر دولس (۱۲) قسمه دی:

(۱) مضمورات (۲) اشارات (۳) موصولات (۴) اسماء افعال (۵) بعضی ظروف (۶) اسماء اصوات (۷) اسماء کنایات (۸) مرکب بنائي (۹) اسماء شرط (۱۰) استفهام (۱۱) "مَنْ وَمَا أَلَمْ تَوْفَتَانِ" (۱۲) "لَا، هَلْ، لَيْسَ، حَسْبُ".

مبنی غیر اصل عارضی هغه دی چې یا خو مرکب نه وي، او که مرکب وي، خود خپل عامل سره مرکب نه وي، لکه: "غَلَامٌ" په "غَلَامٌ زَيْدٌ" کي او دا پر پنځه قسمه دی: (۱) اسماء معدوده مفردة (۲) اسماء مضافه، (۳) اسم د "لَا" نفی جتنس چي کله نکره غیر مضاف وي، لکه: "لَا وَجَلَ فِي الدَّارِ". (۴) منادای مفردة معرفه لکه: "يَا زَيْدٌ" (۵) منادای نکره مقصوده لکه: "يَا رَجُلٌ". (علل النحو)

(۳) که جمله چي د کلام په شروع کي واقع سي هغه مبنی ده لپکن که چیري د کلام په مینځ کي واقع سي یا د یو عامل معمول واقع سي نو د صحیح قول مطابق معرب ده.

خلورمه خبره:

د اسم غير متمكن تعزيف:

اسم غير متمكن هغه اسم دی چي د مبنی الاصل سره مشابهت لري.

د مشابهت اقسام:

مشابهت پر لس (۱۰) قسمه دی:

۱. شبه وضعي (۱): شبه وضعي هغه شبه ده چي يوشی په وزن کي د مبنی الاصل سره مشابه وي؛ لکه: په "جُثْتُ" کي "ث" مشابه ده د "ب" سره يا په "ضَرَبْنَا" کي "نَا" مشابه دی د "قَدْ اَوْبَلْتُ" سره.

۲. شبه معنوي (۲): شبه معنوي هغه شبه ده چي يوشی په معنی کي د مبنی الاصل سره مشابه وي؛ لکه: اسماء شرطیه او اسماء استفهامیه د حروف شرطیه وو او د حروف استفهامیه وو سره په معنی د استفهام او شرط کي مشابهت لري.

۳. شبه استعمالی: شبه استعمالی هغه شبه ده چي يوشی د مبنی الاصل سره په استعمال کي مشابهت لري؛ لکه: اسماء افعال چي د حروف عامله وو سره په استعمال کي مشابهت لري (لکه څنگه چي حروف عامله هميشه عامل واقع کيږي نه معمول) داغه رانگه اسماء افعال هم عامل واقع کيږي نه معمول.

(۱) د شبه وضعي د بناء وجه داده: چي په اسم کي کم از کم د درو حروفو وجود ضروري دی، که چيري په اسم کي دوه حرفه وي، نو د وضع په اعتبار سره يې يو حرف کم سو او که يو حرف وي، نو بيا دوه حرفه کم سوه نو د دغه کموالي په وجه باندي اسم په وزن کي د حرف سره برابر سو، او په مضمراتو کي شبه وضعي ځکه ده، چي د اکثره ضماترو وضع پريوه يا پردوه حرفه باندي راغلې ده، او باقي ضماتر طرداً للباب پر دې نورو باندي حمل دي.

او "آبُ" و "أَخُ" که څه هم دوه حرفه دي لېکن په اصل کي "أَبُو" او "أَخُو" وو.

(۲) شبه معنوي پر دوه قسمه ده: (۱) هغه ده چي د موجود حرف معنی لره متضمن وي؛ لکه: اسماء شرطیه د حروف شرطیوو معنی لره متضمن دي، او حروف شرطیه موجود دي. (۲) بله هغه ده چي د داسي حرف معنی لره متضمن وي، چي هغه موجود نه وي؛ لکه: اسماء اشارات چي د دوی د معنی دپاره حرف وضع کول په کار وو، لېکن نه دی وضع سوئ. لېکن "أَيْ" شرطیه لکه: "أَيُّمَا الْأَجَلَيْنِ قُضِيَ" او "أَيْ" استفهامیه لکه: "أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ" دا دواړه معرب دي، ځکه چي د اضافت په وجه باندي مشابهت کمزوری سوی دی. (شرح ابن عقيل)

۴. شبه افتقاري: شبه افتقاري هغه شبه ده چي یو شی په احتیاج کي د مبني الاصل سره مشابهت لري لکه: څنگه چي حروف په دلالت کولو کي پر خپله معنی احتیاج لري و ضم د کلمې اخري ته داغه رنگه مضمرات و مرجع ته احتیاج لري او اسماء اشارات و مشارالیه ته احتیاج لري او اسماء موصولات و صله ته احتیاج لري.
۵. شبه اهمالي: شبه اهمالي هغه شبه ده چي یو شی د مبني الاصل سره په اهمال کي مشابه وي لکه: اسماء اصوات چي مشابهت د حروف غیر عامله و و سره په اهمال کي لري (لکه څنگه چي حروف غیر عامله په ترکیب کي نه عامل واقع کیږي او نه معمول) داغه رنگه اسماء اصوات هم په ترکیب کي نه عامل واقع کیږي او نه معمول.

پنځمه خبره:

۶. شبه جمودي: شبه جمودي هغه شبه ده چي یو شی د مبني الاصل سره په جمودیت (وچوالی) کي مشابه وي لکه: "قَطُّ، عَوْضٌ" چي مشابهت د حروفو سره په جمودوالي کي لري (لکه څنگه چي حروف تشبیه او جمع نسي را تلای) داغه رانگه "قَطُّ، عَوْضٌ" هم تشبیه او جمع نسي را تلای.
۷. شبه نیابتي: شبه نیابتي هغه شبه ده چي یو شی د مبني پر خای نائب واقع سوی وي لکه: په "يَا زَيْدٌ" کي "زَيْدٌ" نائب دی په "ادْعُوْكُمْ" د "كُمْ" اسمي خطابي پر خای او "كُمْ" اسمي خطابي مشابه دی په شکل او صورت کي د "كُمْ" حرفي خطابي سره په "ذَلِكَ" کي.
۸. شبه وقوعي: شبه وقوعي هغه شبه ده چي یو شی د مبني الاصل پر خای واقع سوی وي لکه: "نَزَالٍ، تَرَاكٍ" د "إِنزِلْ، أوْ اُنْزِلْ" پر خای واقع سوی دی.
۹. شبه د شبه وقوعي ده: شبه د شبه وقوعي هغه شبه ده چي یو اسم د بل اسم سره په وزن کي مشابهت لري او هغه بل اسم پر خای د مبني الاصل واقع سوی وي لکه: "فَجَارٍ، فَسَاقٍ" دا په وزن کي مشابه دي د "نَزَالٍ و تَرَاكٍ" سره او "نَزَالٍ و تَرَاكٍ" پر خای د "إِنزِلْ أوْ اُنْزِلْ" واقع سوی دي.
۱۰. شبه اضافي: شبه اضافي هغه شبه ده چي یو اسم مضاف وي و مبني ته لکه: "يَوْمِيذٍ" اصل يې "يَوْمٌ اِذَا كَانَ كَذَا" و و (دلته "يَوْمٌ" مضاف دی و جمله ته بیا يې جمله حذف کړه د دې په

عوض کی یہی تنوین راوی نو دلتہ خو ”یَوْمَ“ یا و جملہ تہ مضاف سو، او ”جُملہ مِنْ حَيْثُ الْجُملہ“ د مبنی پہ حکم کی دہ او یا ”یَوْمَ“ مضاف دی و ”إِذْ“ تہ او ”إِذْ“ مبنی دی۔

جملی:

مذہب	خبر	اسم	تین مرکب غیر مفید	مغرب	عین	مذہب	مذہب	نقطہ	ادب
إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ	اشارہ	طبیعی	مرکب توصلی	۲۔ مغرب	۳۔ عین	إِهْدِ	أَنْتَ	لَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ	*
قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ ثُمَّ أَطِيعُوا	اشارہ	طبیعی	*	۱۔ مغرب	۸۔ عین	قُلْ، أَطِيعُوا، اسْتَقِيمُوا	أَنْتَ، كُ، أَنْتَ	لَهُمُ (الله)	ثُمَّ، بَا،
وَالْقَضَى	اشارہ	طبیعی	*	۲۔ مغرب	۲۔ عین	أَقْضِ	أَنْتَ	الْقَضَى	د
هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ	خبر	اسم	*	۲۔ مغرب	۵۔ عین	الَّذِي يُصَوِّرُ الْخ	هُوَ	الْأَرْحَامِ، ثُمَّ	فِي
يَتَلَوْنِ اللَّحَاقِ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا	اشارہ	اسم	مرکب اضافی	۳۔ مغرب	۷۔ عین	إِلَّا مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا	فِي	مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا	بَا، کَنت
الْقُرْآنِ كَلَامَ اللَّهِ هُوَ مَخْلُوقٌ	خبر	اسم	۲۔ مرکب اضافی ۱۔ توصلی	۵۔ مغرب	۱۰۔ عین	كَلَامَ اللَّهِ	الْقُرْآنِ	*	*
سَلَامَةٌ الْإِنْسَانِ فِي خَبَرِ النَّفْسِ	خبر	اسم	۲۔ مرکب اضافی	۵۔ مغرب	۲۔ عین	كَانَ فِي خَبَرِ النَّفْسِ	سَلَامَةٌ الْإِنْسَانِ	خَبَرِ النَّفْسِ	فِي
أَلَا تَأْكُلُ مَعَنَا	اشارہ	طبیعی	مرکب اضافی	۲۔ مغرب	۳۔ عین	تَأْكُلُ	أَنْتَ	مَعَنَا	+
لَعَنَ ظَلَامٌ مُجْتَمِعُونَ	خبر	اسم	مرکب توصلی	۲۔ مغرب	۲۔ عین	ظَلَامٌ مُجْتَمِعُونَ	لَعَنَ	*	*
فَقِيَّةٌ وَاحِدٌ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ	خبر	اسم	مرکب توصلی افغانی	۶۔ مغرب	۳۰۔ عین	أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ	فَقِيَّةٌ وَاحِدٌ	الشَّيْطَانِ الْفِي	عَلَى، مِنْ
رَحَى الرَّبِّ فِي رَحَى الرَّبِّ وَشَخَطَ الرَّبِّ	خبر	اسم	۳۔ مرکب اضافی	۱۰۔ مغرب	۵۔ عین	كَانَ فِي رَحَى الرَّبِّ	رَحَى الرَّبِّ، وَشَخَطَ الرَّبِّ	رَحَى الرَّبِّ، وَشَخَطَ الرَّبِّ	وَاد، فِي
حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ	خبر	اسم	۳۔ مرکب اضافی	۵۔ مغرب	*	رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ	حُبُّ الدُّنْيَا	*	*
تَلَبَّ نَسَبَ الْخَلَالِ قَرِيضَةً بَعْدَ	خبر	اسم	۳۔ مرکب اضافی ۱۔ مرکب توصلی	۷۔ مغرب	۱۰۔ عین	قَرِيضَةً بَعْدَ	تَلَبَّ نَسَبَ الْخَلَالِ	بَعْدَ الْقَرِيضَةِ	*

التمرین:

”وَإِيَّاكَ لَسَتَعَيْنُ... قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ... لَا تُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ... وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ... إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ... وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا... فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ“

”مُضِرَات“ جمع د ”مُضِرَّ“ ده: او ”مُضِر“ (۱) صیغه د اسم مفعول ده د ”اَضَار“ څخه. ”مُضِر“ په لغت کي پوشیده او (پټ کرل سوی ته وایي) او زړه ته هم ضمیر وایي: ځکه دی هم پټ دی په خو پردو کي، لکه: بعضي خلک وایي: زه اظهار د ”مَا فِي الضِّمِيرِ“ کوم او په اصطلاح کي ”مَا وَضَعَ لِمَتَكَلِّمٍ أَوْ مُخَاطَبٍ أَوْ غَائِبٍ تَقَدَّمَ ذِكْرُهُ لَفْظًا أَوْ مَعْنًى أَوْ حُكْمًا“ ضمیر هغه اسم دي چي دی وضع سوی وي، د متکلم یا مخاطب یا غائب د پاره هسي غائب چي د هغه تذکره مخکي تېره سوی وي، لفظاً یا معنًى یا حکماً.

د مرجع اقسام:

مرجع پردري قسېمه ده:

۱. لفظي.

۲. معنوي.

۳. حکمي.

بیا هره یو پر دوه قسېمه دي.

د مرجع لفظي اقسام:

مرجع لفظي پر دوه قسېمه ده:

۱. مرجع حقيقي.

۲. مرجع تقديری:

مرجع حقيقي هغه مرجع ده چي لفظاً ورتبه په دواړه اعتبار سره مقدم وي، لکه: ”ضَرَبَ زَيْدٌ عَلَامَةً“ (۱).

مرجع تقديری: هغه مرجع ده چي د رتبې په لحاظ سره مقدمه وي، لېکن په لفظو کي مؤخره وي، لکه: ”ضَرَبَ عَلَامَةً زَيْدٌ“ (۱).

(۱) د ضمير د خپلي مرجع سره په پنځو شيانو کي مطابقت ضروري دي: (۱) وحدت (۲) تشبيه (۳) جمع (۴) تذکیر (۵) تانيث. د ضمير متکلم او د مخاطب د ضمير د مرجع د تلاشولو ضرورت نسته ځکه دا ضماير د مرجع محتاج نه دي چونکه د متکلم ضمير ”اعرف المعارف“ (يعني درټولو زيات معرفه دي) نو ځکه يې مقدم کړی دی. (مفقود النظر في تراکيب نحو ميں).

(۲) په ”ضَرَبَ زَيْدٌ عَلَامَةً“ کي د ”عَلَامَةً“ ضمير و ”زَيْدٌ“ ته راجع دی او ”زَيْدٌ“ هم رتبه مخکي دی ځکه دی فاعل دی او د فاعل رتبه د فعل څخه وروسته وي، او د مفعول څخه مخکي وي، او هم لفظاً مخکي دی. وهو ظاهر.

دوهمه خبره:

د مرجع معنوي اقسام:

مرجع معنوي هم پر دوه قسمه ده: (۱) خاص الکلام (۲) سياق الکلام.

خاص الکلام: هغه مرجع معنوي ده چي لفظاً منځکي نه وي تېره سوې بلکه په ماقبل کي د يو خاص کلام څخه معلومېږي لکه: "إِغْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى" (۱).

سياق الکلام: چي مرجع منځکي لفظاً نه وي تېره سوې بلکه: د کلام د سياق و سباق څخه معلومېږي لکه: "وَلَا بُؤْيُوه لِكُنْ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الشُّدُسُ" (۲).

د مرجع حکمي اقسام:

مرجع حکمي هم پر دوه قسمه ده يو هغه مرجع چي نه لفظاً مقدمه وي او نه معناً مقدمه وي، بلکه "معهود في الذهن" وي. په وروسته کي يې تفسير په مفرد نکره سره سوی وي، لکه: "نِعْمَ رَجُلًا" "رُبُّهُ رَجُلًا جَوَادًا" (۳) و دې ضمير ته ضمير "مبهم" ويل کيږي.

دوهم هغه مرجع ده چي نه لفظاً مقدمه وي، او نه معناً بلکه "معهود في الذهن" وي، په وروسته کي يې تفسير په جمله سره سوی وي، کچيري د مذكر ضمير وي، ضمير "شان" (۱) ورته ويل کيږي.

(۱) په "مَرْبٍ غَلَامَةٌ زَيْدٌ" کي د "غَلَامَةٌ" ضمير راجع دى و "زَيْدٌ" ته او "زَيْدٌ" به څه هم کتابه وروسته دى لېکن رتبه منځکي دى ځکه په دې مثال کي دى فاعل دى او فاعل رتبه تر مفعول منځکي وي. (از مرتب عفي عنه)

(۲) په "إِغْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى" کي مشتق منه د مشتق په ضمن کي موجود دى ځکه په هر مشتق کي خپله مبدا موجوده وي يعنې دلته د "هُوَ" ضمير راجع دى و "عدل" ته او د "عدل" لفظ منځکي نه رتبه ذکر سوی دى او نه کتابه بلکه: معناً موجود دى په ضمن د مشتق چي "إِغْدِلُوا" دى ځکه په هر فعل کي د خپل مصدر معنی موجوده وي.

(۳) په "وَلَا بُؤْيُوه لِكُنْ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الشُّدُسُ" کي د "لَا بُؤْيُوه" ضمير و ميت (مري) ته راجع دى چي نه کتابه منځکي ذکر سوی دى او نه رتبه بلکه معناد کلام د "سياق" او "سباق" څخه ده ذکره معلومېږي ځکه دا مضمون د ميراثو دى او ميراث صرف د مري وي نه د ژوندي.

(۴) په "نِعْمَ رَجُلًا" کي او په "رُبُّهُ رَجُلًا جَوَادًا" کي په "نِعْمَ" او "رُبُّهُ" کي ضمير دى راجع دى "رَجُلًا" ته او د "رَجُلًا" تذکره منځکي نه لفظاً تېره سوې ده او نه معناً بلکه حکماً يې تذکره سوې ده. ځکه وروسته يې تفسير په نکره مفرده سره سوی دى او دا غه رنگه يې په "قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ" کي يې تفسير په جمله سره سوی دى.

لکه: "إِنَّهُ زَيْدٌ قَائِمٌ" یا "قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ" او که د مؤنث ضمیر وي، و هغه ته ضمیر "قصه" ویل کیږي: لکه "إِنَّهَا زَيْنَبٌ قَائِمَةٌ".

دریمه خبره:

د ضمیر تقسیمات (۲):

په ضمیر کې درې تقسیمونه جوړیږي: اول تقسیم په اعتبار د "اتصال" او "انفصال" سره دی، دوهم تقسیم په اعتبار د اعراب یعنی مرفوع، منصوب، مجرور، سره دی. دریم تقسیم په اعتبار د "ابراز" یعنی اظهار او د "استتار" سره دی.

د ضمیر اول تقسیم:

د اتصال او انفصال په اعتبار سره ضمیر پر دوه قسمه دی:

۱. ضمیر متصل:

۲. ضمیر منفصل:

د ضمیر متصل تعریف:

(۱) د ضمیر شان دپاره څلور شرطونه دي: (۱) ضمیر د غائب به وي (۲) د ده وروسته به جمله وي (۳) وروسته جمله به د ده تفسیر کوي (۴) د جمله مضمون به عظیم الشان وي، ضمیر شان کله منصوب وي لکه: "إِنَّهُ زَيْدٌ قَائِمٌ" کله مرفوع بارز وي، لکه: "قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ" کله مرفوع مستتر وي لکه: "كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا" او ضمیر شان کله حذف کیږي وجوباً لکه: "أَنَّ الْخُنْدُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ" په اصل کې "أَنَّهُ" وو او کله جوازاً لکه: "إِنْ هَذَا لَسَاحِرٌ" "إِنْ" مخففه من المثقلة د ده اسم ضمیر شان محذوف دی او د ضمیر شان څخه مقصود د واقعي عظمت بیانول وي نو ځکه اول ضمیر مبهم ذکر سي وروسته یې بیا تفصیل بیان سي چې د مخاطب په ذهن کې د واقعي عظمت زیات سي او "أَوْقَعَ فِي النَّفْسِ" سي. (حاشیة الصبیان علی شرح اجرومية)

(۱) په اصل کې دوی نیوي (۹۰) ضمیرونه دي هغه په دې شکل چې شپږ د غائب او شپږ د متکلم دا ټوله اتلس (۱۸) جوړیږي بیا چې اتلس (۱۸) ته په پنځو کې ضرب ور کړې نیوي (۹۰) جوړیږي لېکن د متکلم دپاره صرف دوی صیغې استعمالیږي او د غائب او مخاطب دپاره صرف دولس (۱۲) صیغې استعمالیږي ځکه په تشبیه غائب او غائبه کې "الف" ضمیر د فاعل دی چې یو دی او په تشبیه مخاطب او مخاطبه کې د "ثُمَّ" ضمیر فاعل دی چې یو دی. پنځو ته چې په څلوار لس (۱۴) کې ضرب ور کړې نو اويا (۷۰) ضمیرونه کیږي.

”هُوَ مَا لَا يَفْتَتِحُ النَّطْقُ بِهِ وَلَا يَقَعُ بَعْدَ إِلَّا“ چي نه په ده سره شروع د کلام کېدای سي يعني نه مبتداء جوړېدای سي او نه تر ”إِلَّا“ وروسته واقع کېږي ”الاضررة الشر“ مجرور لکه: ”غَلَامِي“ مرفوع لکه: ”ضَرَبْتُ“ منصوب لکه: ”أَكْرَمْتُكَ“.

د ضمير منفصل تعريف:

”هُوَ مَا يَفْتَتِحُ النَّطْقُ بِهِ وَيَقَعُ بَعْدَ إِلَّا“ چي په ده سره نطق هم صحيح کېږي او د ”إِلَّا“ بعد هم واقع کېږي لکه: ”أَنَا زَيْدٌ“ يا ”مَا ذَهَبَ إِلَّا أَنَا“.

د ضماير متصلو تعداد:

ضماير متصله نه داني دي (۱): (۱) ”الف“ لکه ”ضَرَبْنَا“ (۲) ”واو“ لکه: ”ضَرَبُوا“ (۳) ”نون“ لکه: ”ضَرَبْنَا“ (۴) ”تا“ لکه: ”ضَرَبْتُ“ دغه څلور صرف مرفوع متصل واقع کېږي (۵) ”يا“ او (۶) ”نا“ دا مرفوع متصل هم راځي لکه: ”تَكْتَبِينَ كَتَبْنَا“ او منصوب متصل هم راځي لکه: ”أَكْرَمَنِي أَكْرَمْنَا“ او مجرور متصل هم راځي لکه: ”عَنِّي عَنَّا“ (۷) ”کاف“ (۸) ”هـ“ (۹) ”ها“ دا درې سره منصوب متصل هم راځي د ”کاف“ مثال لکه: ”ضَرَبْتُكَ“ د ”ها“ مثال لکه: ”ضَرَبْتُهُ“ د ”هـ“ مثال لکه: ”ضَرَبَهَا“ او مجرور متصل هم راځي د ”کاف“ مثال لکه: ”لَكَ“ د ”ها“ مثال لکه: ”لَهُ“ د هـء مثال لکه: ”لَهَا“.

څلورمه خبره:

د ضمير دوهم تقسيم په اعتبار د اعراب سره دی:

ضمير په اعتبار د اعراب سره پر درې قسمه دی:

۱. مرفوع.

۲. منصوب.

۳. مجرور.

(۱) مختص بالرفع پنځه داني دي (۱) ”نا“ په ”قُتِبْتُ“ کي (۲) ”الف“ په ”قَامَا“ کي. (۳) ”واو“ په ”قَامُوا“ کي (۴) ”نون“ په ”قُتِنَ“ کي (۵) يا ضمير مخاطبه په ”تَضَرَّبِينَ“ کي. (النحو الوافي)
مشتراك بين النصب والكسرة درې داني دي: (۱) ”ياء“ د متکلم په ”أَكْرَمَنِي“ او په ”غَلَامِي“ کي (۲) ”کان“ د خطاب په ”مَا وَدَعَكَ وَبُكَ“ کي (۳) ”ها“ د غائب په ”قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ“ کي.
مشتراك بين الثلاثة يو ضمير دی: چي د ”نا“ ضمير دئی لکه: په ”رَبَّنَا إِنَّا أَسِغْنَا“ کي. (النحو الوافي)

پیا هر یو پر دوه قسمه دی: متصل او منفصل خلاصه دا چي ټوله شپږ قسمونه جوړیږي: (۱) مرفوع متصل، (۲) مرفوع منفصل، (۳) منصوب متصل، (۴) منصوب منفصل، (۵) مجرور متصل، (۶) مجرور منفصل.

لېکن مجرور منفصل په کلام عربي کي وجود نه لري ځکه د منفصل دا مطلب دی چي دی مخکي هم راتلای سي او وروسته هم راتلای سي نو که چيري مخکي سي پیا به تقدیم د مجرور پر جار زاسي او دا باطل دی، لکه: د "مِنْكَ" څخه "إِيَّاكَ مِنْ" ویل.

په ترکیب کي د دې پنځو قسمو ضما نرو معرفت (پېژندنه):

۱. ضمیر مرفوع متصل: د فعل سره متصل (موبنتی) وي او په ترکیب کي "فاعل" یا "نائب فاعل" واقع کیږي، لکه: "ضَرَبْتُ" او "ضُرِبْتُ".

۲. ضمیر مرفوع منفصل: د فعل څخه منفصل (جلا) وي او په ترکیب کي "مبتداء"، فاعل، یا خبر واقع کیږي. د مبتداء مثال لکه: "أَنَا مُؤْمِنٌ"، او د خبر مثال لکه: "أَرَاغِبُ أَنْتَ". او د "فاعل" مثال لکه: "مَأْقَامٌ إِلَّا أَنَا".

۳. ضمیر منصوب متصل: د فعل سره متصل (موبنتی) وي او په ترکیب کي مفعول به واقع کیږي لکه: "ضَرَبْتُكَ" یا د حروف مشبه بالفعل سره متصل (موبنتی) وي او د هغه دپاره اسم واقع کیږي، لکه: "إِنَّكَ".

۴. ضمیر منصوب منفصل: د فعل څخه منفصل (جلا) وي او په ترکیب کي "مفعول" واقع کیږي، لکه: "إِيَّاكَ نَعْبُدُ".

۵. ضمیر مجرور متصل: چي د حرف جریا مضاف سره متصل او موبنتی وي، او په ترکیب کي د مضاف دپاره "مضاف الیه"، او د حرف جر دپاره "مجرور" واقع کیږي، لکه: "عَلَامِي" او "لِي".

پنځمه خبره:

د ضمیر دریم تقسیم:

ضمیر په اعتبار د ابراز او استتار سره هم پز دوه قسمه دی: (۱) بارز (ښکاره) (۲) مستتر (پټ).
پیا مستتر پز دوه قسمه دی: (۱) "جَائِزُ الْإِسْتِثَارِ" یعنی ضمیر عارضی (۲) "وَاجِبُ الْإِسْتِثَارِ" یعنی
ضمیر دائمی.

د ضمیر بارز تعریف:

"مَالُهُ صُورَةٌ ظَاهِرَةٌ فِي التَّرْكِيبِ نُطْقًا وَكِتَابَةً" چې دی ظاهري وجود لري په ترکیب کې لکه: "أَنَا
رَأَيْتُكَ".

د ضمیر مستتر تعریف:

"مَا يَكُونُ خَفِيًّا غَيْرَ ظَاهِرٍ فِي النُّطْقِ وَ الْكِتَابَةِ" چې دی ظاهري وجود نه لري په ترکیب کې لکه: د
"هُوَ" ضمیر په "ضَرَبَ" کې.

فائده:

په ټولو ضمائر کې صرف مرفوع متصل ضمیر مستتر پزې.
د مستتر ضمیر و تعداد:

مستتر ضمیرونه پنځه دانې دي دوه دانې "جَائِزُ الْإِسْتِثَارِ" دي اول "هُوَ" دوهم "هِيَ". درې دانې
"وَاجِبُ الْإِسْتِثَارِ" دي اول "أَنْتَ" دوهم "أَنَا". دریم "نَحْنُ".
د استتار ځایونه:

د استتار دپاره یو څو مخلونه او ځایونه دي د ماضي په دوو صیغو کې: (۱) "ضَرَبَ" (۲)
"ضَرَبْتَ". او د مضارع په پنځو صیغو کې: (۱) "يَضْرِبُ" (۲) "تَضْرِبُ" (۳) "تَضْرِبُ" (۴)
"أَضْرِبُ" (۵) "نَضْرِبُ". او د صفت په صیغو کې همېشه مطلقا مستتر وي یعنی بارز نه راځي او د
امر حاضر معروف په اوله صیغه کې لکه: په "أَضْرِبُ" کې، او باقي "امر غائب، نهی حاضر و
غائب" او "نفي" "مَوْكَدِّ بَلَنَ" او جحد و غیره د مضارع په حکم کې دي.

شپږمه خبره:

د ضمیر مستتر اقسام:

ضمیر مستتر پر دوه قسمه دی:

۱. ضمیر مستتر جوازي (عارضی).

۲. ضمیر مستتر وجوبي (دائمی).

د ضمیر مستتر جوازي تعریف:

ضمیر مستتر جوازي هغه ضمیر دی چي په صیغه کي یې پتول او نه پتول دواړه جائز دي کچيري وروسته اسم ظاهر فاعل جوړېدای سي نو هغه یې فاعل دی ورنه په ده کي ضمیر مستتر دی د ده دپاره فاعل دی.

د ضمیر مستتر جوازي ځایونه:

”جَائِزُ الْإِسْتِثَارَ“ ضمیر صرف په پنځو صیغو کي راځي د فعل ماضي په دوو صیغو کي (۱) په ”ضَرَبَ“ کي ”هُوَ“ (۲) په ”ضَرَبْتَ“ کي ”هِيَ“ (۱) باقي په دولس صیغو کي بارز یعنی ښکاره دی مطلب په ”ضَرَبَا“ کي الف. په ”ضَرَبُوا“ کي واو. ”وَقِسْ عَلَيْهِ الْآخِرِينَ“ او د فعل مضارع په دوو صیغو کي (۱) په ”يَضْرِبُ“ کي ”هُوَ“. (۲) په ”تَضْرِبُ“ کي ”هِيَ“ باقي په نه (۹) صیغو کي بارز

(۱) د ماضي او مضارع په دغه دوو صیغو کي فاعل کله ظاهر راځي او کله ضمیر.

د پېژندلو طریقه یې داده کچيري دغه دوې صیغې د کلام په شروع کي راسي نو بیا د دوی فاعل اسم ظاهر وي، لکه: ”خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ“ او کچيري دغه دوې صیغې د کلام په مینځ کي راسي نو بیا د دوی فاعل ضمیر وي، او هغه په څو ځایو کي راځي:

۱. کله چي خبر د مبتداء وي، لکه: ”اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ“.

۲. یا صله دپاره د موصول وي لکه: ”الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ“.

۳. یا صفت د موصوف وي لکه: ”تِلْكَ أُمَةٌ قَدْ خَلَتْ“.

۴. یا حال د ذوالحال وي لکه: ”جَائِئِي زَيْدٌ قَدْ رَكِبَ“.

۵. یا معطوف د معطوف عليه وي لکه: ”الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً“.

۶. یا یو داسي قرینه موجوده وي چي د ماقبل د مرجع پر وجود دلالت کوي لېکن که چيري د دغه دوو صیغو د کلام په مینځ کي د راتللو باوجود د دوی څخه وروسته ضمیر راغلی وو چي راجع و مبتداء یا موصول ته وو نو بیا د دوی فاعل

اسم ظاهر واقع کیږي نه ضمیر لکه: ”وَعَدَ اللَّهُ الْبُلَّامِيَّينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ حُنَّاتٍ تُجْرِي مِنْ لَحْيَتِهَا الْأَنْهَارُ“ ”الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ

الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ“ (العلامات النحوية).

دئ. او د صفت يعني د اسم فاعل، او اسم مفعول، صفت مشبه، اسم تفضيل و غيره په صيغو (١) کي هميشه مطلقاً "جَائِزُ الْإِسْتِثْنَاءِ" وي.

د ضمير مستتر وجوبي تعريف:

ضمير مستتر وجوبي هغه ضمير دئ چي د ده پټول په صيغه کي هميشه واجب وي، که څه هم وروسته اسم ظاهر راسي.

د ضمير مستتر وجوبي ځايونه:

"وَاجِبُ الْإِسْتِثْنَاءِ" ضميرونه هم صرف په اتو (٨) ځايو کي راځي د مضارع په درو صيغو کي (١) "تَضْرِبُ" مخاطب کي "أَنْتَ" (٢) په "أَضْرِبُ" کي "أَنَا" (٣) په "تَضْرِبُ" کي "نَحْنُ" (٤) او د امر حاضر معروف په اوله صيغه: په "إِضْرِبُ" کي "أَنْتَ" (٥) او په اسماء افعالو کي کله چي په معنی د امر سره وي، لکه: "رَوَيْدًا" په معنی د "أَمْهَلُ" سره د "أَنْتَ" ضمير کي مستتر دئ. (٦) په فعل تعجب کي چي پر وزن د "مَا أَفْعَلُ" باندې راځي لکه: "مَا أَحْسَنَ الْعِلْمَ" (٧) په افعالو د استثناء کي لکه: "خَلَا، عَدَا، حَاشَا، لَيْسَ، وَلَا يَكُونُ" کي لکه: "جَائِزِي الْقَوْمُ خَلَا زَيْدًا" (٨) په هغه مصدر کي چي د قائم مقام د خپل فعل وي لکه: "صَبْرًا عَلَى الشَّدَائِدِ أَيْ إِصْبِرْ صَبْرًا" چي د "أَنْتَ" ضمير وجوباً پکښي مستتر دئ.

(١) د صفت په صيغو يعني په اسم فاعل، اسم مفعول، اسم تفضيل، صفت مشبه او اسم مبالغه کي هميشه مطلقاً ضمير مرفوع متصل "جَائِزُ الْإِسْتِثْنَاءِ" وي او هغه ټوله شپږ ضميرونه دي: "هُوَ، هُنَا، هُمَا، هُنَّ، هُنَّ، هُنَّ" او په اسم ظرف او اسم آلې کي ضمير نه راځي او په فعل تعجب کي اختلاف دئ.

لېکن يوه اهمه نکته ياد ساتل هغه دا چي که چيري د اسماء صفاتو څخه مخکي د مرفوع متصل ضمير راسي نو بيا په دوی کي هغه مرفوع متصل ضمير نه پاته کيږي چي مخکي پکښي وو بلکه: دغه منفصل ضمير په دوی کي "جَائِزُ الْإِسْتِثْنَاءِ" دئ لکه: په "أَنَا عَابِدٌ" کي د "هُوَ" ضمير نسته بلکه د "أَنَا" ضمير دئ او په "نَحْنُ أَقْرَبُ" کي د "هُوَ" ضمير نسته بلکه د "نَحْنُ" ضمير مرفوع متصل مستتر "جَائِزُ الْإِسْتِثْنَاءِ" دئ. (العلامات النحوية)

جملی:

معنوں	فہرہ	اسماء	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل
فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّاتِي	انثانیہ	فعلیہ	۲۔ مرکب اضافی	۲۔ مرکب	۱۔ بنی	فادخلی	آلت	۲۔ حرف فاعل، ۲۔ بحر	×
قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ	انثانیہ	فعلیہ	×	۲۔ مرکب	۳۔ بنی	قُلْ	آلت	۱۔ حرف فاعل	خو
وَحُتِّي وَبِغَتْ كُلُّ شَيْءٍ	فہرہ	اسم	۲۔ مرکب اضافی	۳۔ مرکب	۳۔ بنی	وَبِغَتْ كُلُّ شَيْءٍ	وَحُتِّي	۱۔ بحر، ۱۔ حرف فاعل	×
قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الْفَاسِقِ .. تُجَادِلُكَ	فہرہ	فعلیہ	۱۔ مرکب اضافی	۳۔ مرکب	۵۔ بنی	سَمِعَ	اللَّهُ	۱۔ حرف فاعل، ۱۔ منصوب	×
أَذْكُرُوا نِعْمَتِي الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ	انثانیہ	فعلیہ	۲۔ مرکب اضافی	۱۔ مرکب	۸۔ بنی	أَذْكُرُوا	النِّعْمَةُ	۲۔ حرف فاعل، ۲۔ بحر	×
لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ	فہرہ	فعلیہ	۱۔ مرکب اضافی	۳۔ مرکب	۳۔ بنی	لَهُ	مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ	۱۔ حرف فاعل، ۱۔ بحر	×
إِخْدَانًا لِلْعِمَارَاتِ الْمَشْقُوعَاتِ	انثانیہ	فعلیہ	۱۔ مرکب اضافی	۲۔ مرکب	۳۔ بنی	إِخْدَانًا	آلت	۱۔ حرف فاعل، ۱۔ منصوب	×
لَكُمْ دِينُكُمْ	فہرہ	فعلیہ	۱۔ مرکب اضافی	۲۔ مرکب	۳۔ بنی	لَكُمْ	دِينُكُمْ	۱۔ حرف فاعل، ۱۔ بحر، ۲۔ حرف فاعل، ۲۔ بحر	+
إِلْحِيقْ بِذِيكُنَّ	انثانیہ	فعلیہ	۱۔ مرکب اضافی	۱۔ مرکب	۳۔ بنی	إِلْحِيقْ	آلت	۱۔ حرف فاعل، ۱۔ بحر	×
جَاءَ الذُّنُوبِ أَغْفَاكَ	فہرہ	فعلیہ	×	×	۵۔ بنی	جَاءَ	الذُّنُوبِ أَغْفَاكَ	۱۔ حرف فاعل، ۱۔ منصوب	×
وَجَعَلْنَاكَ مِنْكُمْ شِبَاقًا	فہرہ	فعلیہ	۱۔ مرکب اضافی	۲۔ مرکب	۳۔ بنی	جَعَلْنَاكَ	لَا	۱۔ حرف فاعل، ۱۔ بحر	×
النُّجُومِ وَجَلَّ عَالَمُونَ	فہرہ	اسم	۱۔ مرکب اضافی	۲۔ مرکب	۲۔ بنی	وَجَلَّ	النُّجُومِ	۱۔ حرف فاعل	۱۔ حرف فاعل
وَسُوءُنَا مَعْنَدٌ	فہرہ	اسم	۱۔ مرکب اضافی	۲۔ مرکب	۱۔ بنی	مَعْنَدٌ	وَسُوءُنَا	۱۔ بحر	×
لَصْرَاتِي	فہرہ	فعلیہ	×	×	۳۔ بنی	لَصْرَاتِي	ت	۱۔ حرف فاعل، ۱۔ منصوب	×
لَكُمْ مَا شَاءَ اللَّهُ	فہرہ	اسم	×	۱۔ مرکب	۲۔ بنی	لَكُمْ	مَا شَاءَ اللَّهُ	۲۔ حرف فاعل، ۱۔ بحر	×
مَرْبُوتَاتٍ	فہرہ	فعلیہ	×	×	۳۔ بنی	مَرْبُوتَاتٍ	لَا	۱۔ حرف فاعل، ۱۔ منصوب	+
أَنَا أَخُو عِمْرَةَ	فہرہ	اسم	۱۔ مرکب اضافی	۲۔ مرکب	۱۔ بنی	أَخُو عِمْرَةَ	أَنَا	+	۱۔ حرف فاعل
مَرْبُوتَاتٍ زَيْنًا	فہرہ	فعلیہ	×	۱۔ مرکب	۲۔ بنی	مَرْبُوتَاتٍ	زَيْنًا	۱۔ منصوب	×
مَرْبُوتَاتٍ عَمْرَةَ	فہرہ	فعلیہ	×	۱۔ مرکب	۲۔ بنی	مَرْبُوتَاتٍ	عَمْرَةَ	۱۔ منصوب	×

التمرین:

”نَحْنُ مُصْلِحُونَ... إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ... وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ... هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ... تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ... أَلَا تَذَرْتَهُمْ... وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ... إِيَّاكَ نَعْبُدُ“.

دوم اسماء اشارات الذی، الذان، الخ: ..... الی قوله یجزم اسماء اصوات.

ترجمه:

دوهم اسماء اشارات دی هغه ”ذَا، ذَانِ، ذَیْنِ، تَا، تَی، تَه، ذَه، ذِهی، تِهی، تَانِ، تَینِ، اُولَاءِ بِاللَّامِ الْمَمْدُودَةِ وَاُولَى بِاللَّامِ الْمَقْصُورَةِ“.

الدرس الثاني عشر:

د نن د سبقه خلاصه او وه (۷) خبری دی:

اوله خبره:

د اسماء اشارات لغوی او اصطلاحی معنی:

دوهم قسم د اسم غیر متمکن اسماء اشارات دی. ”اشارات“ جمع د ”إِشَارَة“ ده. ”إِشَارَة“ په لغت کی اشاره کولو ته ویل کیږي او په اصطلاح کی ”مَا وَضِعَ لِتَغْيِينِ الْمَشَارِ إِلَىهِ“ (چې دوی د مشار الیه د متعین کولو دپاره وضع سوی وي).

د اسماء اشارات الفاظ:

”ذَا، ذَانِ، ذَیْنِ، تَا، تَی، تَه، ذَه، ذِهی، تِهی، تَانِ، تَینِ، اُولَاءِ بِالْمَدِّ: اُولَى بِالْقَصْرِ“.

اسماء اشارات پنځه لفظونه دي: د شپږو معناؤ دپاره راځي: (۱) ”ذَا“ د واحد مذكر دپاره راځي لکه: ”هَذَا الْكِتَابُ“. (۲) ”ذَانِ“ په حالت رفعی کی ”ذَیْنِ“ په حالت نصبی او جری کی د تشبیه مذكر دپاره راځي لکه: ”هَذَانِ رَجُلَانِ، فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ“ (۳) ”تَا، تَی، تَه، ذَه، ذِهی، تِهی“ دا د واحد مؤنث دپاره راځي لکه: ”هَذِهِ الْمَرْءَةُ، إِلَکَ الْمَرْءَةُ“. (۴) ”تَانِ“ په حالت رفعی کی ”تَینِ“ په حالت نصبی او جری کی د تشبیه مؤنث دپاره راځي لکه: ”هَاتَانِ الْيَدَانِ لَطِيفَتَانِ“. (۵) ”اُولَاءِ“

بِالْمَذْأُولِ بِالْقَصْرِ“ د جمع مذکر او جمع مؤنث د دواړو دپاره راځي لکه: ”هَؤُلَاءِ الرِّجَالُ“ ”أُولَئِكَ النَّاسُ“ ”هَؤُلَاءِ النِّسَاءُ“.

د اسماء اشارات د بناء وجه:

اسماء اشارات د شبه افتقاري په وجه سره مبني دي (۱): د حروفو سره په احتیاج کې مشابهت لري ځکه دوی مشار الیه ته محتاجه وي.

دوهمه خبره:

د اسماء اشاراتو ترکیبي حیثیت:

د اسماء اشاراتو د ترکیب خلاصه په دې شکل ده: (۱) د اسم اشاره څخه وروسته که چیرې نکره راغله نو اسم اشاره مبتداء او مابعد یې خبر دی لکه: ”هَذَا ذُو مِرَارٍ“ (۲) که چیرې د اسم اشاره څخه وروسته علم وه یا مضاف وویا اسم اشاره مبتداء مابعد یې خبر لکه: ”هَذَا زَيْدٌ، هَذَا غُلَامٌ زَيْدٌ“ لېکن که چیرې د اضافت په صورت کې مضاف او مضاف الیه تر اسم اشاره رامنځ کې سي نو بیا بیرته موصوف او صفت جوړېږي لکه: ”غُلَامٌ زَيْدٌ هَذَا“ (۳) که چیرې د اسم اشاره څخه وروسته معرف باللام وو لکه: ”تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي“ یا اسم موصول وو لکه: ”أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ“ نو بیا په هغه کې عموماً څلور ترکیبونه کېږي: (۱) موصوف و صفت، (۲) مُبَيِّن و عطف بیان، (۳) مبدل منه و بدل (۴) مبتداء و خبر لېکن دغه ترکیب قلیل الاستعماله دي.

په اسماء اشاراتو کې څلور شيان وي (۱) ”مُشِيرٌ“ اشاره کونکې، (۲) ”مُشَارٌ إِلَيْهِ“ چې و کم چاته اشاره کېږي (۳) ”مُشَارٌ لَهُ“ چې د کم چا دپاره اشاره کېږي، (۴) ”إِسْمٌ إِشَارَةٌ“ ده چې په کم شي سره اشاره کېږي.

(۱) اسماء اشارات ټوله مبني دي لېکن په ”ذَانِ وَذَيْنِ“ او ”تَانِ وَتَيْنِ“ کې اختلاف دی. بعضې علماء وايي: چې دغه څلور الفاظ معرب دي ځکه چې آخريې مختلف سوی دي په اختلاف دعوامو سره ځکه په حالت د رفعې کې ”ذَانِ“ او ”تَانِ“ ویل سوی دي او په حالت د نصب وجر کې ”ذَيْنِ“ او ”تَيْنِ“ ویل سوی دي.

د جمهور علماء مسلک دادی: چې دغه څلور الفاظ چې ”ذَانِ وَذَيْنِ“ او ”تَانِ وَتَيْنِ“ دي دغه هم مبني دي او اختلاف چې په کې راغلی دی دا د عامل د وجه نه دی بلکه دا اختلاف د وضعي د وجه څخه دی (وضع یې داغه ډول راغلی ده). (شرح جامي)

ضابطه:

اسم اشاره په مطابقت د "مُشَارٌ إِلَيْهِ" راوړل کیږي. "مُشَارٌ إِلَيْهِ" به مذکر وي یا به مؤنث وي، بیا به هریو مفرد وي یا به تشبیه وي یا به جمع وي، شپږ قسمونه جوړیږي او کاف خطاب (۱) چي د اسم اشاره په آخر کي راځي هغه په مطابقت د مخاطب سره راځي په اعتبار د افراد، تشبیه، جمع، تذکیر او تانیث سره لکه: "ذَاكَ، ذَاكَ، ذَاكَ، ذَاكُمْ، ذَاكُنَّ".

دریمه خبره:

د اسماء اشاراتو اقسام:

د مشار الیه په اعتبار سره اسم اشاره پر درې قسمه ده: (۱) قریب (۲) متوسط (۳) بعید.
د اسم اشاره قریب تعریف:

اسم اشاره قریبه هغه اسم اشاره ده چي په هغه سره مشار الیه قریب ته اشاره وسي او پرسريې "هَآ" د تشبیه داخله سي لکه: "هَٰذَا، هَٰذَانِ، هَٰئَانِ" وغيره يعني (دغه).
د اسم اشاره متوسط تعریف:

اسم اشاره متوسطه هغه اسم اشاره ده چي په هغه سره مشار الیه متوسط ته اشاره وسي او په آخر کي يې کاف خطاب راسي لکه: "ذَاكَ، تَاكَ" يعني (هغه).
د اسم اشاره بعید تعریف:

اسم اشاره بعید هغه اسم اشاره ده چي په هغه سره مشار الیه بعید ته اشاره وسي او د اسم اشاره او کاف خطاب په مینځ کي "لام بعد" (۲) راوړل سي لکه: "ذَٰلِكَ، تِلْكَ" يعني (هغه لیري).

(۱) کاف خطاب د دوه غرضو دپاره راوړل کیږي: (۱) یو خود مخاطب د تعین دپاره چي مخاطب یو دی دوه دي، درې دي او مذکر دی که مؤنث دی. (۲) او بل د "ذَا" اسم اشاره معنی د قریب څخه بعید ته وړي لېکن یوه نکته یاد ساتل ضروري دي هغه دا چي اسم اشاره په خپله د حروف خطابو سره نه تشبیه کیږي او نه جمع کیږي بلکه حروف خطاب پخپله تشبیه او جمع کیږي او اسم اشاره هغه رنگه پر خپل وحدت باندې پاته وي لکه: "ذَٰلِكَ، ذَٰلِکُمَا، ذَٰلِکُمْ" ځکه اسم اشاره د مشار الیه مطابق راوړل کیږي، لکه: "ذَانِ وَ ذَٰئِبٍ وَ غَیْرَهُ" (النحو الوافي)

(۲) "لام بعد" د کاف خطاب بغیره پر اسم اشاره باندې نه راځي او داغه رنگه په پنځو ځایو کي د اسم اشاره سره لام بعد راوړل منع دي: (۱) کله چي اسماء اشارات مختص بالمؤنث وي سولې د "تَا، تَانِ، تَانِ" څخه. (۲) کله چي اسماء اشارات تشبیه وي خواه

خلور مه خبره:

”كَذَلِكَ، هَكَذَا“ یعنی (داغه رنگه) هم په اسماء اشاراتو کي زیات استعمالیږي. او ”هَهُنَا، هُنَا“
یعني (دلته) ”هُنَاكَ“ یعنی (هلته) هم اسماء اشارات دي.
په اسم اشاره کي لحاظ صرف د مشار الیه د وحدت (یووالی) او تعدد (ډېروالی) کیږي. او په
کاف کي لحاظ د مخاطب د وحدت او تعدد کیږي، یعنی که مشار الیه او مخاطب یو وو ”ذَلِكَ“
ویل کیږي، که دواړه تشبیه وه بیا ”ذَانِكُمْ“ ویل کیږي، که دواړه جمع وه بیا ”أُولَئِكُمْ“ ویل کیږي،
که مشار الیه یو وو مخاطبین دوه وه بیا ”ذَالِكُمَا“ ویل کیږي، که مخاطب یو وو مشار الیه دوه وه بیا
”ذَانِکَ“ ویل کیږي، که مشار الیه دوه وه مخاطبین جمع وه بیا ”ذَانِکُمْ“ ویل کیږي، که مخاطبین
تشبیه وه مشار الیه جمع وه بیا ”أُولَئِكُمْ“ ویل کیږي، ”وَعَلَىٰ هَذَا فِقْشُ“.

سوم اسماء موصولہ الخ: ..... ال قوله چهارم اسماء افعال.

ترجمه:

د اسم غیر متمکن دریم قسم اسماء موصولات دي ”الَّذِي، الَّذَانِ، الَّذِينَ، الَّتِي، الَّتَانِ،
الَّتَيْنِ، اللَّائِي، وَاللَّوَاتِي، وَمَا وَمَنْ، وَأَيُّ وَأَيَّةُ“ الف لام چي په معنی د ”الَّذِي“ سره وي، اسم موصول
دی، او الف لام پر اسم فاعل او اسم مفعول باندې داخلېږي لکه: ”الضَّارِبُ، الْمَضْرُوبُ“ او د بني طی
په لغت کي ”ذُو“ هم اسم موصول دی لکه: ”جَائِئِي ذُو ضَرْبِكَ بِمَعْنَى الَّذِي ضَرْبَكَ“. پوه سه! چي
”أَيُّ“ و ”أَيَّةُ“ په اسم موصول کي معرب دي.

پنځمه خبره:

د اسماء موصولات (۱) لغوي او اصطلاحی معنی:

مذکروي او که مؤنث، (۳) پر ”أُولَئِكَ بِالْمَدِّ“ باندې ممتنع دی او پر بالقصر باندې جائز دي لکه: ”أُولَئِكَ“، (۴) د جمع پر اسم
اشاره باندې چي کله ”هَآ“ تشبیه داخله وي نو د لام دخول ممتنع دی لکه: ”هَؤُلَاءِ“، (۵) او کله چي د اسم اشاره په آخر کي کاف
خطاب نه وي ملحق سوی بیا هم پر اسم اشاره باندې لام داخلول ممتنع دی، (النحو الوافي)
(۱) اسماء موصولات د شبه افتقاري په وجه باندې مبني دي ځکه دوی وصله ته محتاجه دي.

اسم موصول (۱) په لغت کي د "وَصْلٌ" څخه دی په معنی د یو ځای کولو او ملا وېدلو سره راځي. د موصول اصطلاحی معنی "هُوَ اسْمٌ مُّحْتَاجٌ إِلَى جُمْلَةٍ أَوْ مُؤَوَّلٍ بِجُمْلَةٍ وَعَائِدٍ وَخَلْفِهِ" موصول هغه اسم دی چي محتاج وي و جملې ته یا مؤول بالجملة (چي تاویل یې په جمله سره سوی وي) او خودي عائد یا د عائد قائم مقام ته. د جملې مثال لکه: "الَّذِي خَلَقَكَ" د مؤول بالجملة مثال لکه: "الضَّارِبُ: أَيُّ الَّذِي يَضْرِبُ" یا "الْمَضْرُوبُ: أَيُّ الَّذِي يُضْرَبُ" "الَّذِي عِنْدِي: أَيُّ الَّذِي ثَبَتَ عِنْدِي" "الَّذِي فِي الدَّارِ: أَيُّ ثَبَتَ فِي الدَّارِ".

د صله تعریف:

"الْقَبْلَةُ هِيَ الْجُمْلَةُ الَّتِي تَذَكُرُ بَعْدَهُ لِيَتَّسِمَ الْمَعْنَى" صله هغه جمله ده چي د موصول څخه وروسته ذکر کیږي دپاره د اتمام د معنی د موصول.

شپږمه خبره:

د اسماء موصولات اقسام:

اسماء موصولات پر دوه قسمه دي: (۱) اسماء موصوله خاصه (۲) اسماء موصوله عامه.

د اسماء موصوله خاصه تعریف:

اسماء موصوله خاصه هغه اسماء موصولات دي چي د مذكر، مؤنث، مفرد، تثنیه، جمع هر یوه

دپاره خپل خاص الفاظ وضع سوي وي.

د اسماء موصوله خاصه تعداد:

اسماء موصوله خاصه نه (۹) دانې دي:

(۱) اسم موصول سره د خپلي صلي جزء د جملې جوړیږي نه مکمله جمله (۱) کله مبتداء وي لکه: "الَّذِي ضَرَبَهُ زَيْدٌ قَاتِلُهُ" (۲) کله خبر وي لکه: "اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ" (۳) کله فاعل وي لکه: "وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا" (۴) کله صفت وي لکه: "أَذْكُرُوا يَوْمَئِذٍ الَّذِي اتَّعَسْتُمْ عَلَيْكُمْ" په دې صورت کي به موصوف ضرور معرفه وي. (۵) کله نائب فاعل وي لکه: "ضَرَبَ الَّذِي هُوَ قَاتِلُهُ" (۶) کله مشار اليه وي لکه: "خُلِدَ هَذَا الَّذِي يَطْرِبُ غَيْرًا" په دې ټولو صورتو کي د دوی اعراب مخلي دي. او موصول پر دوه قسمه دی: (۱) موصول اسمي چي بحث یې تېر سو (۲) موصول حرفي چي هغه حروف مصدریه دي او فعل په تاویل د مصدر سره اړوي او د دوی صله همپشه فعل وي، او د دوی تعداد پنځه دانې دي: "أَنَّ، وَأَنَّ، وَكَأَنَّ، وَمَا، وَلَوْ". (ضوابط نحویة)

(۱) "الَّذِي" د واحد مذکر دپاره (۲) "الَّذَانِ" په حالت رفعی کې (۳) "الَّذَيْنِ" په حالت نصبی او جری کې د تثنیې مذکر دپاره. (۴) "الَّذِينَ" د جمع مذکر دپاره (۵) "الَّتِي" د واحد مؤنث دپاره (۶) "الَّتَانِ" په حالت رفعی کې (۷) "الَّتَيْنِ" په حالت نصبی او جری کې د تثنیې مؤنث دپاره (۸) "الَّتَاتِي" (۹) "الَّتَوَاتِي" د جمع مؤنث دپاره.

د اسماء موصولہ عامہ تعریف:

اسماء موصولات عامہ هغه اسماء موصولات دي چي دوی په مشترک طور د مذکر، مؤنث، مفرد، تثنیه، جمع د ټولو دپاره استعمالیږي.

د اسماء موصولہ عامہ تعداد:

اسماء موصولہ عامہ پنځه (۵) دانې دي:

(۱) "مَا" (۲) "مَنْ" (۳) "أَيُّ" (۱) "أَيَّةُ" (۴) "الْف لَام" (۵) "ذُو" او "ذَا" (۲) بمعنی "الَّذِي".

اوومه خبره:

د اسماء موصولہ عامہ مختصره تشریح:

"مَا" او "مَنْ" اکثره د غیر ذوی العقول دپاره راځي او "مَنْ" د ذوی العقول دپاره راځي. کله کله (۳) یو د بل پر ځای استعمالیږي او دوی په ترکیب کې همپشه مبتداء، فاعل، یا مفعول، واقع کیږي.

(۱) "أَيُّ" پر څلور قسمه دی: (۱) شرطیه: (۲) استفهامیه (۳) صفتیه (۴) موصوله. "أَيُّ" او "أَيَّةُ" کله کله د نداء او جواب نداء په مینځ کې د فصل دپاره راوړل کیږي لکه: "يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ" "يَا أَيُّهَا النَّفْسُ" او "ه" د تنبیہ دپاره راځي نو بیا په دې صورت کې دوی په ترکیب کې موصوف او منادای یې صفت واقع کیږي. (نصر الخیر)

(۱) "ذَا" چې کله موصولي جوړیږي د هغه دپاره درې شرطونه دي: (۱) "ذَا" به د "مَنْ" یا "مَا" استفهامیه وروسته واقع سوی وي، نو "ذَا رَأَيْتُ" ویل غلط دي. (۲) د اسم اشاره معنی به مراده نه وي نو ځکه په "مَاذَا لِكِتَابٍ" کې "ذَا" اسم اشاره ده موصولي نه دی. (۳) "ذَا" به د "مَنْ" او "مَا" سره یوه کلمه نه وي جوړه سوې نو ځکه په "لِمَاذَا أَتَيْتَ" او "مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ" کې "ذَا" موصولي نه دی. (الموجز فی قواعد اللغة العربیة)

(۳) "مَنْ" د غیر ذوی العقول دپاره په درو ځایو کې استعمالیږي اول (۱) چې کله غیر عاقل په منزله د عاقل سره وگرځي لکه: "وَمَنْ أَضَلُّ مِنْ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ". (۲) چې کله غیر عاقل د عاقل سره په یو حکم کې داخل سي لکه: "أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ".

”الف لام“ چي کله په معنی د ”الَّذِي“ سره راځي او موصول واقع کیږي نو بیا د هغه دپاره پنځه شرطونه دي: دوه د الف لام دپاره او درې د اسم فاعل او اسم مفعول دپاره د الف لام شرطونه په دې ډول دي:

۱. اول شرط یې دادی: الف لام به عهدي او جنسي نه وي، ورنه بیا په دوی کي ابهام نه وي.
۲. دوهم شرط یې دادی: چي دده مدخول به اسم فاعل، یا اسم مفعول وي.
- او د اسم فاعل او اسم مفعول شرطونه په دې شکل دي:

۱. اول شرط یې دادی: چي په اسم فاعل او اسم مفعول کي به د اشتقاق معنی باقي وي.
۲. دوهم شرط یې دادی: چي دوی به د تجدد او حدوث پر معنی دلالت کوي نه د دوام او استمرار.

۳. دریم شرط یې دادی: چي دوی به په معنی د حال او استقبال سره وي، نه د ماضي لکه: ”الضَّارِبُ“ په معنی د ”الَّذِي يَضْرِبُ“ سره او ”الْمَضْرُوبُ“ په معنی د ”الَّذِي يُضْرَبُ“ سره.

”ذُو“ (۱) پر دوه قسمه دی: (۱) ”ذُو“ په معنی د خاوند او صاحب سره په دې وخت کي دی همپشه معرب وي (۲) ”ذُو“ په معنی د ”الَّذِي“ سره په لغت د بني طی کي په دې وخت کي دی مبني وي، لکه: ”جَاءَنِي ذُو ضَرْبِكَ أَيِ الَّذِي ضَرْبَكَ“ او وده ته ”ذُو طَائِفَتِهِ“ ویل کیږي او داغه رنگه ”ذَا“ هم اسم موصول واقع کیږي په چند شرائطو سره. ان شئت فارغ الی الحاشیه.

په ”لَا يَخْلُقُ“ کي انسانان، ملائکه، اصنام ټوله شامل دي. (۳) چي کله غیر عاقل د عاقل سره مقترن سي په عموم د مفضل (چي تفصیل یې بیان سوی وي په ”مِنْ“ بیانیه سره) لکه: ”وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَنْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْشِي عَلَى أَرْبَعٍ“ دلته لفظ د ”دَابَّةٍ“ ټولو اصنافو لره شامل دی کم چي تفصیل یې بیان سوی دی او ”مَا“ هم کله د عاقل دپاره راځي لکه: ”قَالِكُحُوا مَا كَلَّابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ“. او دی اکثره په هغه ځای کي راځي چي عاقل د غیر عاقل سره په یو حکم کي مقترن سي. (جامع الدروس العربیة)

(۱) د ”ذُو“ موصولي او ”ذُو“ په معنی د ”صاحب“ سره په منع کي یو څو فرقونه دي: (۱) ”ذُو“ موصولي په معنی د ”الَّذِي“ سره راځي او ”ذُو“ صاحب په معنی د صاحب سره راځي. (۲) د ”ذُو“ موصولي مدخول جمله وي او د ”ذُو“ صاحب مدخول مفرد وي. (۳) ”ذُو“ موصولي مبني وي او ”ذُو“ صاحب معرب وي.

جملی :

عنوان	فہرہ	شہ	معد الیہ	معرّب، جی	فعل	ظہل	اسم مرکب ہر ملہ	فہرہ مرکب ہر ملہ
ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ	خبر	لَا رَيْبَ فِيهِ	ذَٰلِكَ الْكِتَابُ	۲. معرب، جی	۱. مرفوع، ۱. مجرد فعل	+	اسم اللہ، ۱. خبر	ذَٰلِكَ، ۱. ہُوَ
أُولَٰئِكَ هُمُ السَّٰفِلُونَ	خبر	السَّٰفِلُونَ	أُولَٰئِكَ	۱. معرب، جی	ہُذ: فی سبیلہا ہوا ہا	۱. مرفوع ظہل	اسم اللہ، ۱. خبر	أُولَٰئِكَ، ۱. هُذ
أَدْخُلُوا هَذِهِ الْغُرُفَةَ	اشارہ	أَدْخُلُوا	الْغُرُفَةَ	۱. معرب، جی	۱. مرفوع فعل	+	اسم اللہ، ۱. خبر	هَذِهِ، ۱. الْغُرُفَةُ
أَخْرَجْنَا مِنْ هَذِهِ الْغُرُفَةِ النَّفَالِ	اشارہ	أَخْرَجْنَا	الْغُرُفَةَ	۲. معرب، جی	۱. مرفوع فعل، ۱. منصوب فعل	+	اسم اللہ، ۱. خبر	هَذِهِ، ۱. الْغُرُفَةُ
إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي	خبر	يَهْدِي	هَٰذَا الْقُرْآنَ	۳. معرب، جی	۲. مرفوع فعل	۱. مرفوع ظہل	اسم اللہ، ۱. خبر اسم موصول	هَٰذَا، ۱. هُوَ، ۱. الْقُرْآنُ
إِنَّا خَافْنَا قَاعِدُونَ	خبر	قَاعِدُونَ	نَا	۱. معرب، جی	۱. منصوب، ۱. مرفوع	+	اسم اللہ، ۱. خبر	خَافْنَا، ۱. نَا، ۱. هُذ
وَوَلَّكَ الْجَنَّةَ الْيَقِي	خبر	الْجَنَّةَ	وَوَلَّكَ الْجَنَّةَ	۱. معرب، جی	۱. مرفوع، ۱. منصوب	+	اسم اللہ، ۱. خبر اسم موصول	وَوَلَّكَ، ۱. الْيَقِي، ۱. الْغُرُفَةُ
أُرِيدُ أَنْ أُنَكِّحَكَ بِحَدِي	خبر	أُرِيدُ	أَنَا	۳. معرب، جی	۲. مرفوع، ۱. منصوب، ۱. مجرد	+	اسم اللہ، ۱. خبر	أُرِيدُ، ۱. أَنْ، ۱. أُنَكِّحَكَ، ۱. بَحَدِي
أَلَمْ أَهْمَكُنَا عَنْ بَلَكُنَا	اشارہ	أَهْمَكُنَا	أَنَا	۳. معرب، جی	۱. مرفوع، ۱. منصوب	+	اسم اللہ، ۱. خبر	أَهْمَكُنَا، ۱. بَلَكُنَا، ۱. بَلَكُنَا
وَوَلَّكَ الْأَمْثَالَ تُضَرُّبُهَا	خبر	تُضَرُّبُهَا	وَوَلَّكَ	۳. معرب، جی	۱. مرفوع، ۱. منصوب	+	اسم اللہ، ۱. خبر	وَوَلَّكَ، ۱. الْأَمْثَالَ، ۱. تُضَرُّبُهَا
وَوَلَّكَ أَمَانِيَهُمْ	خبر	أَمَانِيَهُمْ	وَوَلَّكَ	۱. معرب، جی	۱. مجرد	+	اسم اللہ، ۱. خبر	وَوَلَّكَ، ۱. أَمَانِيَهُمْ
إِنْ هَٰذَا لَسَاجِرَانِ	خبر	هَٰذَا	لَسَاجِرَانِ	۲. معرب، جی	۱. منصوب، ۲. مرفوع	+	اسم اللہ، ۱. خبر	هَٰذَا، ۱. لَسَاجِرَانِ

التمرین :

”وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ۚ هَٰذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ۖ هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ ۖ أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ ۖ إِنَّهُ صَرِّحٌ مُّتَرَدِّدٌ مِّن قَوَارِيرٍ ۖ وَتُودُوا أَنْ تِلْكَ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمْ هَٰذَا ۖ قُلْ هَٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ ۖ هُمْ أَوْلَاءِ عَلَىٰ أَثَرِي ۖ ذَٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي ۖ فَاذْنِكْ بُزْهَانَانِ مِّن رَّبِّكَ“

الدرس الثالث عشر :

دنن د سبقہ خلاصہ اووہ (۷) خبری دی :

اوله خبره:

“أَيُّ” و “أَيَّة” چي کله موصول واقع کيږي د دوی دپاره شرط دا دی چي دوی به مضاف وي و ضمير ته د جمع مذکر یا به مطلقاً مضاف وي خواه که لفظاً مضاف وي لکه: “أَيُّهُمْ قَائِمٌ” یا معنا مضاف وي لکه: “أَيُّ قَائِمٌ” په اصل کي “أَيُّهُمْ هُوَ قَائِمٌ” وو؛ ورنه بیا استفهامیه جوړيږي، لکه: “أَيُّ رَجُلٍ جَاءَ، أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيْمَانًا”.

د “أَيُّ، أَيَّة” دپاره څلور حالتونه:

“أَيُّ، أَيَّة” یا به لفظاً مضاف وي یا به نه وي. بیا به په دواړو صورتو کي صدر د صله چي ضمير دی هغه به ذکر وي یا به نه وي، نو ټوله څلور صورتونه جوړيږي په درې حالتو کي معرب دی او په یو حالت کي دی مبني دی. هغه دا چي دی مضاف وي او صدر د صله یې نه وي ذکر لکه: “أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا”. او د صورتو تفصیل په دې شکل دی.

۱. اول صورت: د “أَيُّ” مضاف الیه او صدر د صله دواړه لفظاً ذکر وي لکه: “أَيُّهُمْ هُوَ قَائِمٌ”.
۲. دوهم صورت: د “أَيُّ” مضاف الیه او صدر د صله دواړه معنا ذکر وي لېکن په لفظ کي محذوف (حذف سوی) وي لکه: “أَيُّ قَائِمٌ” په اصل کي “أَيُّهُمْ هُوَ قَائِمٌ” وو.
۳. دریم صورت: د “أَيُّ” مضاف الیه لفظاً محذوف وي او صدر د صله یې مذکور (ذکر سوی وي) لکه: “أَيُّ هُوَ قَائِمٌ”.
۴. څلورم صورت: چي د “أَيُّ” مضاف الیه مذکور وي او صدر د صله یې حذف سوی وي لکه: “أَيُّهُمْ قَائِمٌ”. صرف په دغه څلورم صورت کي دی مبني برضه دی لېکن اعراب یې هم جائز دی لکه: څنگه چي په قرآن کریم کي په یوه قرائت کي “أَيُّهُمْ” هم رانقل سوی دی. او په شعر کي په جر (زېر) سره هم استعمال سوی دی لکه: “فَسَلِّمْ عَلَى أَيُّهُمْ أَفْضَلُ أَيْ عَلَى أَيُّهُمْ هُوَ أَفْضَلُ”.

د صله جوړېدلو دپاره څلور شرطونه دي:

۱. صله به جمله خبریه وي احترازي مثال لکه: “جَائِي الَّذِي لَيْتَهُ قَائِمٌ”.

۲. او په دې جمله کې به یو عائد وي، چې راجع به و اسم موصول ته وي او دې په شکل د ضمیر کې وي او د اسم موصول (۱) سره به په افراد، تشبیه او جمع کې مطابق (یوشی) وي، او عائد په پنځو ځایو (۲) کې حذف کېږي تفصیل یې په حاشیه کې موجود دی.

۳. په جمله کې به معنی د تعجب نه وي احترازي مثال "جَائِي الَّذِي مَا أَحْسَنَهُ".

۴. جمله به محتاجه و کلام ته نه وي احترازي مثال یې لکه: "جَائِي الَّذِي لَكِنَّهُ قَائِمٌ" ځکه دا محتاجه ده و کلام ته.

چهارم اسم افعال الخ: ..... الی قوله پنجم اسم اصوات.

ترجمه:

د اسم غیر متمکن څلورم قسم اسماء افعال دي هغه پر دوه قسمه دي: اول هغه اسماء چې په معنی د امر حاضر سره راځي لکه: "رُوِيَ، بَلَّ، حَيَّهْل، هَلَمْ" دوهم هغه اسماء چې په معنی د فعل ماضي سره راځي لکه: "هَيَّهَات، شَتَّان".

دوهمه خبره:

څلورم قسم د اسم غیر متمکن اسماء افعال دي:

د اسماء افعال تعریف (۲):

"مَأْتَابٌ عَنِ الْفِعْلِ مَعْنَى وَاسْتِعْبَالًا" چې دې د فعل قائم مقام وي په معنی او استعمال کې.

(۱) د ضمیر د موصول خاص سزه مطابقت واجب دی او په موصول عام کې دوي وجهي جائز دي، یعنی رعایت د لفظ یا د معنی.

(۲) په پنځو ځایو کې عائد حذف کېږي: (۱) کله چې دې ضمیر د مفعول وي، لکه: "الَّذِي ضَرَبْتُ" (آی ضَرْبْتُه) (۲) عائد چې

کله ضمیر د مجرور وي لکه: "أَسْجُدْ لِمَا تَأْمُرُنَا" (آی تَأْمُرُنَا بِهِ) (۳) عائد چې کله د "آی" څخه وروسته راسي لکه: "يُغْجِبُنِي

أَيْهَمُ قَائِمٌ أَيْ هُوَ قَائِمٌ" (۴) عائد چې کله داسي مبتداء وي چې د ده خبر جمله نه وي بلکه مفرد وي مثال یې لکه: "وَهُوَ الَّذِي فِي

السَّمَاءِ إِلَهٌ أَيْ هُوَ إِلَهٌ" (۵) چې کله د صلبې د اوږدېدلو خوف وي لکه: "جَائِي الَّذِي ضَارِبٌ زَيْدًا أَيْ هُوَ ضَارِبٌ زَيْدًا". (شرح ابن

عقیل)

(۲) "إِسْمُ الْفِعْلِ" د واحد، تشبیه، جمع، مذکر، مؤنث د ټولو دپاره یوه صیغه استعمالیږي لکه: "صَه" لېکن کله چې یې په آخر

کې کاف خطاب ملحق سي نو بیا د مخاطب خیال ساتل کېږي لکه: "عَلَيْكَ، عَلَيْنَا، عَلَيْكُمْ".

د اسماء افعال اول تقسیم:

اسماء افعال د اصالت او عدم اصالت په اعتبار سره پر درې قسمه دي: (۱) "مُزْتَجَل" یعنی موضوع غیر منقولې چې دوی د اوله سره څخه اسم فعل وضع سوي وي، لکه: "شَتَّانَ وَيْ، مَهْ" (۲) منقولې (۱) چې په اول کې د بلي معنی دپاره وضع سوي وي، او بیا وروسته اسم فعل ته نقل سوي وي بیا دا نقل په درو شکلو سره راځي:

۱. اول شکل: کله د ظرف څخه منقول وي، لکه: "مَكَانَكَ، دُونَكَ، أَمَامَكَ، وَرَائِكَ".
۲. دوهم شکل: کله د جار او مجرور څخه منقول وي، لکه: "عَلَيْكَ، إِلَيْكَ".
۳. دریم شکل: کله د مصدر څخه منقول وي بیا کله د دوی دپاره د خپل لفظ څخه فعل مستعمل وي لکه: "رُوَيْدًا" دا تصغیر بڼا هر ترخیم دی، د "أَزَوْدَ، يُزَوِّدُ، إِرْوَادًا" څخه، او کله د خپل لفظ څخه یې فعل مستعمل نه وي لکه: "بَلَّةً" او دوی د مصدر څخه په دې شکل را نقل سوي دي چې که چیرې د دوی مابعد مجرور سي لکه: "رُوَيْدَ زَيْدٍ، بَلَّةَ زَيْدٍ" بیا دوی معنی د مصدر ورکوي، یعنې "إِرْوَادُ زَيْدٍ، وَ إِمْهَالُهُ". او که چیرې د دوی مابعد منصوب سي نو بیا دوی اسم فعل استعمالیږي لکه: "رُوَيْدَ زَيْدًا أَيْ أَمْهَلُهُ، بَلَّةَ زَيْدًا أَيْ أَثْرَكُهُ". (۳) معدول، چې دوی را معدول سوي وي، لکه: "نَزَالَ، تَرَكَ" د "إِنْزَلَ، أَثْرَكَ" څخه معدول دي.

دریمه خبره:

د اسماء افعال دوهم تقسیم:

اسماء افعال په اعتبار د تعریف و تنکیر سره پر درې قسمه دي: (۱) چې همپشه معرفه یعنې واجب التعریف وي، لکه: "نَزَالَ تَرَكَ: أَيْ إِنْزَلَ الْآنَ أَثْرَكَ الْآنَ" (۲) چې همپشه نکره یعنې واجب

(۱) "إِسْمُ الْفِعْلِ" منقول او معدول همپشه د امر حاضر په معنی سره راځي او "إِسْمُ الْفِعْلِ" معدول قیاسي دی او غیر محصور دی او دې همپشه د "فَعَالٍ" پر وزن راځي، او د هر فعل ثلاثي مجرد تام، متصرف څخه راتلای سي، او د ثلاثي مزید فیه څخه د ده راتلل شاذ او نادر دي، لکه: "دَرَكَ" په معنی د "أَذْرَكَ" سره، او "بَدَارَ" په معنی د "هَابَرَ" سره دی. (الموجز في قواعد اللغة العربية)

التنكير وي، لکه: "وَأَمَّا أَيْ أَلْعَجَبُ فِي وَقْتِ مَا، وَبِهَا أَيْ أَعَزَّ فِي وَقْتِ مَا". (۳) که چیری منون وه (یعنی تنوین والا وه) نو بیا نکره دي لکه: "صَه: أَيْ أَسْكُتْ سَكُوتًا مَا فِي وَقْتِ مَا، يَا أَسْكُتْ عَنْ كُلِّ حَدِيثٍ" او که غیر منون وو بیا معرفه دي لکه: "صَه: أَيْ أَسْكُتْ سَكُوتَ الْآنَ، يَا أَسْكُتْ عَنْ حَدِيثِكَ هَذَا، يَا إِيهْ يَعْنِي "إِمِضْ فِي حَدِيثِكَ الْمَعْهُودِ، إِيهْ يَعْنِي خُذْ فِي حَدِيثٍ شَيْئًا".

د اسماء افعال د بناء وجه:

اسماء افعال د شبه استعمالی په وجه مبني دي لېکن عند البعض دوی د مبني الاصل پر حای باندي واقع کیږي.

د اسماء افعال دریم تقسیم:

اسماء افعال په اعتبار د معنی سره پر درې قسمه دي:

اول قسم:

اول هغه اسماء افعال دي چي په معنی سره د فعل ماضي وي، هغه شپږ (۶) دي:

۱. اول: "هَيْهَاتَ" په معنی د "بَعْدَ" دی (لیری کېدل).
۲. دوهم: "وَوُشْكَانَ" په معنی د "أَسْرَعَ" دی (تېزول).
۳. دریم: "شَتَّانَ" په معنی د "إِفْتَرَقَ" دی لکه: "شَتَّانَ عَلَيَّ وَمُعَاوِيَةَ فِي الشُّجَاعَةِ" (جلا کېدل).
۴. څلورم: "سُرْعَانَ" په معنی د "سَرَعَ" دی (تېزېدل).
۵. پنځم: "بُظْثَانَ" په معنی د "بَطَّؤَ" دی (سست کېدل).
۶. شپږم: "هَبْ" په معنی د "سَلَمْنَا" دی (تسلیمول).

څلورمه خبره:

دوهم قسم:

دوهم هغه اسماء افعال دي چي په معنی سره د فعل مضارع وي، هغه نه (۹) دانې دي:

۱. اول: "أَوَّهَ" په معنی د "أَتَوَجَّعُ" دی (تکلیف محسوسول).
۲. دوهم: "آهَ" په معنی د "أَتَوَجَّعُ" دی (تکلیف محسوسول).

۳. دریم: "أَيْ" په معنی د "أَتَضَجُّرُ" دی (زره تنگېدل).
۴. څلورم "وَاهَا" په معنی د "أَتَعْجَبُ" دی (تعجب کول).
۵. پنځم: "بَخ" په معنی د "أَسْتَحْسِنُ" دی (خوښول).
۶. شپږم: "بَجَل" په معنی د "يَكْفِي" دی (کفایت کول).
۷. اووم: "أَيْنَ" په معنی د "أَمْكُنُ" دی (ممکن کېدل).
۸. اتم: "وَا" په معنی د "أَتَعْجَبُ" دی (تعجب کول).
۹. نهم: "وَيْ" (۱) په معنی د "أَعْجَبُ" دی لکه "وَيَكُنَّ اللَّهُ" (خوښول).

پنځمه خبره:

دریم قسم:

دریم هغه اسماء افعال دي چي په معنی سره د امروي، هغه پنځه څلویښت (۴۵) دي:

۱. اول: "زُوَيْدَ" په معنی د "أَمِهْلُ" دی (مهلت ورکړه).
۲. دوهم: "بَلَه" په معنی د "دَع" دی (پرېږده).
۳. دریم: "حَيَّهْلُ" (۲) په معنی د "أَقْبِلُ" دی (مخته راسه).
۴. څلورم: "هَلَمَّ" (۳) په معنی د "إِيْتِ" دی (رايې وړه).

(۱) "وَيْ" د تعجب دپاره راځي او دده سره چي کم کاف راځي هغه زائد دی لېکن عند البعض د تعلیل دپاره دی. (اشموني جلد ۴)

(۲) "حَيَّهْلُ" مرکب دی د "حَيَّ هَلَا" څخه یعنې په معنی د "أَقْبِلُ" سره او هغه "هَلَا" چي "لِلْجِي وَالْعَجَلِ" دپاره راځي بیا الف و غورځېدی او "حَيَّهْلُ" بلا تنوین او مع التنوین لکه: "حَيَّهْلَا" ویل ټوله فصیح دي او دی کله متعدي بنفسه وي او کله په "عَلَّ" او لام او بَا سره راځي. (جامع الدروس العربیة)

(۳) "هَلَمَّ" عند البصريين دی مرکب دی د "هَلَا" تنبيه او د "لَمْ" فعل امر څخه او دده معنی "أَي. اِسْمِعْ نَفْسَكَ إِلَيْنَا" داغه رنگه دی کله متعدي بنفسه وي په معنی د "أَخْضَرُ" سره لکه: "هَلَمَّ شُهَدَاءُ كُمْ إِلَيْنَا" او کله متعدي په "إِلَى" سره وي په معنی د "أَقْبِلُ" سره وي لکه: "هَلَمَّ إِلَيْنَا" او کله متعدي په "لَا" سره وي لکه: "هَلَمَّ لِثَرِيْدٍ" او عند اهل حجاز "هَلَمَّ" اسم فعل دی کله لازمي وي: لکه: "أَخْضَرُ" په معنی د "خَاضِرٌ" سره او کله متعدي وي په معنی د "إِيْتِ" سره، او د بنو تمیم په نزد باندې دی

۵. پنجم: "هًا" په معنی د "خُذْ" ده (ویي نيسه).
۶. شپږم: "هَاك" په معنی د "خُذْ" دی (ویي نيسه).
۷. اووم: "دُونَك" په معنی د "خُذْ" دی (ویي نيسه).
۸. اتم: "عِنْدَ" په معنی د "خُذْ" دی (ویي نيسه).
۹. نهم: "لَدَيْكَ" په معنی د "خُذْ" دی (ویي نيسه).
۱۰. لسم: "أَمَامَكَ" په معنی د "تَقَدَّمْ" دی (مخته سه).
۱۱. یوولسم: "وَرَائِكَ" په معنی د "تَأَخَّرْ" دی (وروسته سه).
۱۲. دوولسم: "أَمِنْ" په معنی د "اِسْتَجِبْ" دی (قبول يي كړه).
۱۳. دیارلسم: "قَطُّ" په معنی د "اِكْتَفَا" او قناعت وكړه).
۱۴. خوارلسم: "مَه" په معنی د "اِنْكَفَفْ" دی (خان منع كړه).
۱۵. پنځلسم: "صَه" په معنی د "اُسْكُتْ سَكُوتَ الْآنَ" (اوس في الحال خاموش سه).
۱۶. شپاړسم: "حَيَّ" په معنی د "اَقْبِلْ" دی (مخته راسه).
۱۷. اوه لسم: "مَكَانَكَ" په معنی د "اُثْبِتْ" دی (پر خپل ځای ودرېږه).
۱۸. اتلسم: "اِيَه" په معنی د "اِمُضْ" دی "أَيُّ زِدْ مِنْ حَدِيثِكَ" (خپله خبره جاري وساته).
۱۹. نولسم: "وَيْهًا" په معنی د "اِغْزْ" دی (هوبنډار سه).
۲۰. شلم: "هَيَّا" په معنی د "اَسْرِغْ" دی (ژر كوه).
۲۱. یویشتم: "هَيْتَ" په معنی د "اَسْرِغْ" دی. (ژر كوه).
۲۲. دوه ویشتم: "تَيْدَحْ" په معنی د "اَمْهَلْ" دی (مهلت وركړه).

شپږمه خبره:

۲۳. در ویشتم: "عَلَيْكَ" په معنی د "الْزِمُ" دى "أَيُّ الزِّمِ لِمَسْك" (خپل ځان پابنده کړه).
۲۴. څلور ویشتم: "تَعَالَى" په معنی د "أَقْبَلَ" دى (مخته راسه).
۲۵. پنځه ویشتم: "نَزَالَ" په معنی د "انْزَلَ" دى (را شوه سه).
۲۶. شپږ ویشتم: "قَتَالَ" په معنی د "أَقْتُلُ" دى (قتل یې کړه).
۲۷. اووه ویشتم: "حَذَارِ" په معنی د "إِخْذَرُ" دى (ځان وگوره).
۲۸. اته ویشتم: "ضَرَابِ" په معنی د "إِضْرِبْ" دى (ویې وهه).
۲۹. نه ویشتم: "تَرَكَ" په معنی د "أَتْرُكُ" دى (پرېږده).
۳۰. دېرشم: "لَقَاعِ" په معنی د "لَاقِعَةٌ" دى (بد زبانه زنانه).
۳۱. یو دېرشم: "فَجَارِ" (۱) په معنی د "الْفُجُورُ" دى (بد کاري).
۳۲. دو دېرشم: "عَلَى الْأَمْرِ" په معنی د "أَقْبَلَ عَلَيْهِ" دى (پر کار متوجه سه).
۳۳. درو دېرشم: "هَيْتَ لَكَ" په معنی د "عَجَلَ بِهِ" دى (ژر سه).
۳۴. څلور دېرشم: "إِلَى الْأَمْرِ، وَبِالْأَمْرِ" په معنی د "عَجَلَ بِهِ" دى (پر کار تلوار وکړه).
۳۵. پنځه دېرشم: "فَسَاقٍ" په معنی د "فَاسِقَةٌ" دى (فاسقه ښځه).
۳۶. شپږ دېرشم: "إِلَيْكَ عَنِّي" په معنی د "تَنَحَّ" دى (زما څخه لیري سه).
۳۷. اووه دېرشم: "وَبِهِ" په معنی د "الْزِمُهُ الْقَضْعَةَ" دى (ویې نیسه).

(۱) "فَعَالٍ" اسم فعل په معنی د امر سره د ثلاثي مجرد و د هر وزن څخه دى قياسي راځي او د هر ثلاثي مجرد څخه دى په معنی د امر سره مشتق کول صحيح دى لکه: "ضَرَابِ" په معنی د "إِضْرِبْ" سره "نَزَالَ" په معنی د "انْزَلَ" سره "كُتِبَ" په معنی د "اُكْتُبْ" سره او د "فَعَالٍ" وزن پر څلور قسمه راځي (۱) "فَعَالٍ" امر يې چې د امر په معنی سره راځي لکه: "نَزَالَ" په معنی د "انْزَلَ" سره (۲) "فَعَالٍ" مصدر يې چې د مصدر معرفه په معنی سره راځي لکه: "فَجَارِ" په معنی د "الْفُجُورُ" سره (۳) "فَعَالٍ" صفتي چې د صفت په معنی سره راځي لکه: "فَسَاقٍ" په معنی د "فَاسِقَةٌ" سره (۴) "فَعَالٍ" "عَلَيْهِ" چې د اعيان مؤنثه دپاره علم وي لکه: "قَطَامِي" "شکره" (يو ښکاري باز دى). (المفصل في صنعة الاعراب لزمخشري)

۳۸. اته دهرشم: "هَاء" په معنی د "خُد" دی (ویې نیسه).
۳۹. نه دهرشم: "قَدْكَ" په معنی د "اِکْتَف" دی (قناعت و کړه).
۴۰. څلوېښتم: "فِدَاء" په معنی د "اَفْدِک" دی (ځان قربان کړه).
۴۱. یو څلوېښتم: "بَس" په معنی د "اِکْتَف" دی (قناعت و کړه).
۴۲. دو څلوېښتم: "اِبْهًا" په معنی د "کَف" دی (ځان بند کړه).
۴۳. درو څلوېښتم: "شَهْدَاکُمْ" په معنی د "أَحْضُرُوا" دی (حاضر سئ).
۴۴. څلور څلوېښتم: "زَيْد" په معنی د "أَمِهْلَه" دی (مهلت ور کړه).
۴۵. پنځه څلوېښتم: "تَيْد" په معنی د "أَمِهْل" دی (مهلت ور کړه).
- پنجم اسماء اصوات الخ: ..... الی قوله ششم اسماء ظروف.

ترجمه:

د اسم غیر متمکن پنجم قسم اسماء اصوات دي هغه دا دي: "أُح، أُخ، أُن، بَخ، بَخ، غَاق".

اوومه خبره:

پنجم قسم د اسم غیر متمکن څخه اسماء اصوات دي.

د اسماء اصوات لغوي او اصطلاحی معنی:

اصوات جمع د صوت ده صوت په لغت کي اواز ته ویل کیږي او د اصطلاحی معنی په اعتبار سره دوی دوی نوعی دي.

د اولي نوعی تعریف:

۱. "نَوْعٌ يُخَاطَبُ بِهِ مَا لَا يَعْقِلُ أَوْ صِبَاةٌ مِنَ الْإِنْسَانِ". یوه نوع هغه ده چي په هغه سره و غیر ذوی

العقول او کوچیانو ته آواز ور کول کیږي لکه: "عَدَس، سَا، گُخ".

د دوهمي نوعی تعریف:

۱. "نَوْعٌ يُحْكِي بِهِ صَوْتُ مِنَ الْأَصْوَاتِ الْمَسْمُوعَةِ". چي په ده سره د اورېدل سوو اوازو نقل کیږي

خواه که د غم وي او که د خوشحالی وي لکه: "قَب، طَاق، طُئ".

د اسماء اصوات معنی (۱):

(۱) "أَخ. أُخ" د ټوخي او د ستوني د درد په وخت کې اواز را ایستل. (۲) "أُف" هغه اواز چې د درد او افسوس په وخت کې راووځي. (۳) "بَحْ" د خوشحالی په وخت کې اواز را ایستل. (۴) "نَحْ" د اوبښ د کښېنولو په وخت کې اواز را ایستل. (۵) "عَاقْ" د کارګه اواز. (۶) "وَيْ" د تعجب یا مذمت په وخت کې اواز را ایستل. (۷) "هَلَّا" د آس د ځغلولو په وخت کې اواز را ایستل.

د اسماء اصوات د بناء وجه:

اسماء اصوات د شبه اهمالي په وجه باندې مېنې دي (۲). ځکه دوی نه عامل واقع کېږي او نه معمول.

جملې:

منون	خبر، انشاء	اسم و بديا	منه	منه الیه	معرّب	معنی	قده اسم غیر متکون
هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ	خبریه	اسمیه	الَّذِي خَلَقَكُمْ	خَو	x	۵. هې	۳. خبریه. ۱. موصول
قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَلَّهَا	خبریه	فعلیه	أَفْلَحَ	مَنْ زَلَّهَا	x	۶. هې	۲. خبریه. ۱. موصول
نَحْنُ فَكَلَّمْنَا الْفُتَنَّا	خبریه	اسمیه	فَكَلَّمْنَا الْفُتَنَّا	نَحْنُ	۱. معرب	۳. هې	۳. خبریه. ۲. فعل. ۱. متصل
فَلَمَّا نَسُوا مَا آخَضَرَتْ	خبریه	فعلیه	عَلِمَتْ	نَسُوا	۱. معرب	۴. هې	۱. اسم موصول. ۱. خبریه
وَلَمَّا خَذَّذُوا اللَّهَ	خبریه	اسمیه	خَذَّذُوا اللَّهَ	وَلَمَّا	۲. معرب	۱. هې	۱. اسم اشاره
فَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ	خبریه	فعلیه	فَبَارَكَ	الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ	۲. معرب	۶. هې	۱. موصول. ۲. خبریه متصل
لَقَدْ أَفْلَحَ الْمُلُوكُ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ هَادُونَ	خبریه	فعلیه	أَفْلَحَ	الْمُلُوكُ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ هَادُونَ	۳. معرب	۴. هې	۱. موصول. ۳. خبریه
هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ	خبریه	اسمیه	بُهْتَانٌ عَظِيمٌ	هَذَا	۲. معرب	۲. هې	۱. خبریه. ۱. اسم اشاره
هَلْ يَنْفَعُ يَنْفَعِي	خبریه	اسمیه	يَنْفَعِي	هَلْ يَنْفَعُ	۱. معرب	۲. هې	۱. اسم اشاره. ۱. خبریه
وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ	خبریه	اسمیه	الْجَنَّةُ الْآتِيَةُ	وَالَّذِي جَاءَ	۱. معرب	۵. هې	۱. موصول. ۱. خبریه
أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ	انشائی	اسمیه	يَكْفُلُ مَرْيَمَ	أَيُّهُمْ	۲. معرب	۳. هې	۲. خبریه

(۱) یو څو نور الفاظ دي چې عرب یې بطور اسماء اصوات استعمالوي لکه: د "عَدَسْ" لفظ د غاتري د ځغلولو دپاره، او د "گَخ" لفظ د ماشوم د یوشي څخه د لیري کولو دپاره، او د "سَا" لفظ د "جَنَار" د زجر دپاره او د "قَبْ" لفظ د توري د واقع کېدلو د آواز دپاره او د "کُئْ" لفظ د ډبري د آواز دپاره او د "وَيْ" لفظ پر میت باندې د غم د کولو د آواز دپاره او د "عَاقْ" لفظ د وهلو د آواز دپاره.

(۲) اسماء اصوات چې کله د نقل او حکایت په طور استعمال سي نو دوی مېنې دي لېکن کله کله دوی د معرب پر ځای واقع کېږي بیا دوی معرب دي، لکه: "وَأَيْنْتُ عَاقًا، وَرَكِبْتُ عَدَسًا، وَأَيْنْتُ غُرَابًا وَرَكِبْتُ بَغْلًا". (الموجز في قواعد اللغة العربية)

موس	فر. اشاء	اقسم روحه	منه	منه اليه	معر	نئی	تعدوا اسم غیر متکون
وَنُفِخَ فِي الصُّورِ	اَنشأ	عليه	نَفِثَ	أَلَتْ	۴	۶ ی	۱. موصول ۱. ضمیر

التمرین:

”تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ.. وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ.. أَيُّهُمُ أَحْسَنُ عَمَلًا.. أَرِنَا الَّذِينَ أَضَلَّانَا.. أَيُّهُمُ بِذَلِكَ زَعِيمٌ.. إِنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ.. وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ.. أَيُّهُمُ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا.. سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا.. مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ“.

الدرس الرابع عشر:

د نن د سبقه خلاصه او وه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

د اسماء ظروف لغوي او اصطلاحی معنی:

ظروف جمع د ظرف ده ظرف په لغت کې لوبښي ته وايي: او په اصطلاح کې ظروف هغه اسماء دي چي پر زمان يا مکان دلالت کوي.

د اسماء ظروف اول تقسيم:

اسماء ظروف د اول تقسيم په اعتبار سره پر دوه قسمه دي:

۱. ظرف زمان.

۲. ظرف مکان.

بيا هريو پر دوه قسمه دي:

۱. محدود: چي اندازه يې معلومه وي. لکه: شپه او ورځ، مسجد، او کور.

۲. مبهم: چي د هغه څه اندازه نه وي معلومه لکه: ”جَيْنَ، يَادْبَهْرَ، زَمَانَه، يَافَوْقَ، تَحْتَ، قُدَّامَ“.

د اسماء ظروف دوهم تقسيم:

د دوهم تقسيم په اعتبار سره اسماء ظروف پر درې قسمه دي:

۱. اول هغه اسماء ظروف دي چي خاص په زمان پوري وي (۱) لکه: "إِذَا، إِذَا، مَتَى، كَيْفَ، كَيْفَمَا، مَذْ، مَذْ، مَذْ، قَطْ، عَوْضُ، بَيْنَمَا، بَيْنَمَا، رَيْثَ، رَيْثًا، أَمْسِ الْآنَ، لَمَّا، آيَاتَ" داغه رنگه هغه اسماء چي د ظروف زمان څخه مرکب سوي وي لکه: "زُزْنَا صَبَاحَ مَسَاءَ، وَلَيْلَ لَيْلٍ، وَنَهَارَ نَهَارٍ، وَيَوْمَ يَوْمٍ أَيْ كُلَّ صَبَاحٍ، كُلَّ مَسَاءٍ، كُلَّ لَيْلٍ وَكُلَّ نَهَارٍ، وَكُلَّ يَوْمٍ".

۲. دوهم هغه اسماء ظروف دي چي خاص په مکان پوري وي لکه: "حَيْثُ، هُنَا، ثَمَّ، أَيْنَ، او جهات سته هغه لکه: "أَمَامُ" او دده هم مثل "قُدَّامُ" او داغه رنگه "وَرَاءُ" او دده هم مثل "خَلْفَ وَيَمِينُ أَوْ يَسَارُ" او دده هم مثل "شِمَالُ، أَوْ تَحْتَ، أَوْ فَوْقَ".

۳. دریم هغه اسماء ظروف دي چي مشترک وي "بَيْنَ الزَّمَانِ وَالْمَكَانِ" لکه: "أَيْ، لَدُنْ، لَدَى، او قَبْلُ، وَبَعْدُ" په بغض حالاتو کي.

دوهمه خبره:

د ظروف زمانیه مبهمه مختصر وضاحت او احکام:

چونکه ظرف زمان محدود معرب دی، نو ځکه مصنف ^{رحمه الله} هغه نه دی ذکر کړی.

۱. "إِذَا" (۲) د "إِذَا" معنی (چي کم وخت) دی د زمان ماضي دپاره راځي که څه هم پر مضارع داخل سي او دده څخه وروسته اکثریت جمله اسمیه هم راتلای سي او فعلیه هم، لکه: "ذَهَبْتُ إِذِ الشَّمْسُ طَالِعَةٌ، يَا إِذْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ".

(۱) فائده: دغه تخصیص په زمان یا په مکان پوري څه قاعده کلیه نه ده بلکه په اکثره اوقاتو کي دغه تخصیص وي ورنه ظروف زمان و مکان کله یو د بل پر ځای هم استعمالیږي لکه: په "مَنْ" او "مَا" کي چي کله یو د بل پر ځای استعمالیږي. (از مرتب عفی عنه)

(۲) "إِذَا" کله کله د تعلیل دپاره راځي: لکه: "وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ: أَيْ لِأَجْلِ ظُلْمِكُمْ". او کله کله د استقبال دپاره راځي لکه: "إِذَا الْأَغْلَالُ فِي أَغْنَانِهِمْ" "يَوْمَئِذٍ تُخَدِّثُ أَخْبَارَهَا" او دی همېشه و جملې ته مضاف وي کله یې مضاف الیه حذف سوي وي، او په عوض کي یې تنوین راغلی وي، لکه: "وَالْتُمْ جِيئَ بِذِي تَنْظُرُونَ: أَيْ وَالْتُمْ جِيئَ إِذْ بَلَغَتِ الرُّوحُ الْحُلُقُومَ تَنْظُرُونَ" او کله دی سره د مضاف الیه مفعول فیه جوړیږي د فعل محذوف "أَذْكَرُوا" دپاره لېکن په قرآن کریم کي د فعل چي "أَذْكَرُوا" دی د هغه تصریح موجوده ده لکه "وَأَذْكَرُوا نَعَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءَنَا" او کله کله دی مضاف الیه واقع کیږي لکه: "بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا" او دلته

۲. "إِذَا" (۱) د "إِذَا" معنی (چی کم وخت) (چی کله) (اچانک) "إِذَا" د زمان مستقبل دپاره راځي که څه هم پر ماضي داخل سي په معنی د مستقبل یې اړوي لکه: "إِذَا أَكَلْتُ الطَّعَامَ، أَكَلْتُ".

"إِذَا" پر درې قسمه دی: (۱) مکانیه (۲) زمانیه دغه دواړه قسمونه متضمن معنی د شرط لره دي، او صرف پر فعل داخلېږي. (۳) "إِذَا" مفاجاتیه چې د اچانک په معنی سره راځي او دده مدخول جمله اسمیه وي لکه: "خَرَجْتُ إِذَا الْأُسْتَاذُ قَائِمٌ".

۳. "مَتَى" (۱) د "مَتَى" معنی (چه کم وخت) "مَتَى" د دوو معناوو دپاره راځي: (۱) د استفهام دپاره په دې وخت کې دی منصوب محلا علی الظرفیت وي لکه: "مَتَى نَصْرُ اللَّهِ" (۲) د شرط دپاره لکه: "مَتَى تَذْهَبْ أَذْهَبْ".

دی د "بَعْدُ" دپاره مضاف الیه دی. او کله مفعول به لکه: "وَإِذَا كُنْتُمْ قَلِيلًا" د "إِذَا كُنْتُمْ قَلِيلًا" دپاره مفعول به دی "أَنَّى أَذْكُرُوا وَقَتًا كُنْتُمْ قَلِيلًا" یا بدل جوړېږي لکه: "وَإِذَا كُنْتُمْ قَلِيلًا" د "إِذَا كُنْتُمْ قَلِيلًا" بدل استعمال دی د "مَزِيْمٌ" څخه او "مَزِيْمٌ" مفعول به دی د "إِذَا كُنْتُمْ قَلِيلًا" دپاره "أَنَّى أَذْكُرُوا وَقَتًا كُنْتُمْ قَلِيلًا" په دې ټولو صورتو کې دی زمان دی او اسم دی یا ظرف زمان دی یا مفعول به و غیره دی او د اسمیت په صورت کې دی همېشه مضاف وي و جمله ته. (جامع الدروس العربیة) او "إِذَا" د شبه افتقاري په وجه مبني دی ځکه کچیري دی اسم سي نو همېشه جملې ته مضاف کیږي یا د شبه وضعي په وجه که چیري دې حرف سي ځکه چې د "مِنْ" او "قَدْ" سره په وضع کې مشابهت لري.

(۱) "إِذَا" کله کله د ماضي دپاره هم استعمالېږي لکه: "وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً، حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ، لَبُّكُنَّ دَهْرًا كَمًا". او کله کله محض د ظرفیت دپاره راځي لکه: "وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَىٰ" چونکه په "إِذَا" کې د شرط معنی موجوده وي (یعني د یوې جملې مضمون مُرْتَبِت وي، د بلي جملې پر مضمون باندي). نو ځکه دده څخه وروسته جمله فعلیه راوړل مختاره دی.

(۲) او "إِذَا" کله کله د مفاجاة دپاره هم راځي لېکن په دې وخت کې به په ده کې د شرط معنی نه وي موجوده، داغه وجه ده چې دده مابعد مبتداء جوړول مختاره دي دپاره د فرق په مینځ کې د "إِذَا" مفاجاتیه او شرطیه او د مفاجاة په وخت کې دی په معنی د حال سره وي نه د استقبال او دی حرف وي "لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْزَابِ" لکه: "فَأَلْقَاهَا فِإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ" او په اتفاق د محققینو د "إِذَا" زمانیه عامل فعل شرط دی او دا حمل دی پر ټولو ادواتو د شرط او "عند الاكثر" د "إِذَا" عامل په جزاء کې نصب ور کونکی فعل یا شبه فعل دی او "إِذَا" یا د شبه معنوي په وجه مبني دي ځکه دی متضمن دی معنی د شرط لره یا د شبه افتقاري په وجه ځکه دی اکثره و جمله ته مضاف وي.

دریمه خبره:

۴. "کَيْفَ" (۲) د "کَيْفَ" معنی (څنگه) "کَيْفَ" هم د دوو معناوو دپاره راځي: (۱) د استفهام دپاره لکه: "کَيْفَ حَالُکَ" (۲) د شرط دپاره چي کله ده څخه وروسته لفظ د "مَا" راسي لکه: "کَيْفَمَا تَذْهَبُ أَذْهَبُ".

۵. "أَيَّانَ" (۳) د "أَيَّانَ" معنی (کله) دی هم کله د استفهام دپاره راځي لکه: "أَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ" او کله د شرط دپاره راځي لکه: "أَيَّانَ تَجْتَهِدُ تَجِدَ نَجَاحًا".

۶. "قَطُّ" (۴) د "قَطُّ" معنی (هیڅ کله) او "قَطُّ" د ماضي منفي د تاکید دپاره راځي لکه: "مَا رَأَيْتُ زَيْنًا قَطُّ" (ما هیڅ کله زید نه دی لیدلی).

۷. "عَوْضُ" (۵) د "عَوْضُ" د مستقبل منفي د تاکید دپاره راځي لکه: "لَا أَشْرَبُ الْخَمْرَ عَوْضُ" (زه به هیڅ کله شراب نه چيښم) لېکن کچيري دی مضاف واقع سي بیا معرب منصوب دی لکه "کَمَا يُقَالُ لَا أَفْعَلُهُ عَوْضُ الْعَائِضِينَ" "لَا أَفْعَلُهُ دَهْرَ الدَّاهِرِينَ وَ أَبَدَ الْآبِدِينَ".

(۱) "مَتَى" د شبه معنوي په وجه مبني دی ځکه دى متضمن معنى د استفهام او شرط لره دى، او "مَتَى" کله په "خَتَّى" او "إِلَى" سره مجروره وي لکه: "إِلَى مَتَى يَزْعُمُ الْغَاوِي فِي غَيْبِهِ. خَتَّى مَتَى يَنْتَقِ الضَّالُّ فِي ضَلَالِهِ". (جمع الهوامع)

(۲) "كَيْفَ" کله خبر واقع کيږي لکه: "كَيْفَ أَنتَ" (۲) کله د افعالو ناقصو خبر واقع کيږي لکه: "كُنْتَ كَيْفَ". (۳) کله حال مقدم واقع کيږي لکه: "كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ" (۴) کله مفعول به واقع کيږي لکه: "كَيْفَ جِئْتَ" (۵) کله د افعال قلوب دپاره مفعول ثاني وي لکه: "كَيْفَ فُلْنَتْ الْأَمْرُ" او دى د شبه وضعي او د شبه معنوي په وجه مبني دي ځکه دى متضمن دي معنى د استفهام لره.

(۳) "أَيَّانَ" د شبه معنوي په وجه مبني دي ځکه دى متضمن دى معنى د استفهام لره د "أَيَّانَ" او "مَتَى" په مينځ کي فرق دا دی چي "أَيَّانَ" صرف د زمان مستقبل دپاره او د امور عظيمو د پوښتني دپاره راځي او "مَتَى" عام دى ماضي، مستقبل امور عظيمه غير عظيمه د ټولو دپاره راځي. (جامع الدروس العربية)

(۴) "قَطُّ" کله اسم فعل وي په معنى د "يَكْفِي" سره راځي او مضاف وي، بيا کله مضاف وي و اسم ظاهر ته لکه: "قَطُّ زَيْنٍ دَرْهَمٌ يَكْفِي زَيْنًا دَرْهَمًا" او په دې صورت کي دى مبني دى او کله مضاف وي و ضمير ته، بيا کله ويا د متکلم ته مضاف کيږي لکه: "قَطِّي" او کله کاف خطاب ته مضاف کيږي لکه: "قَطُّکَ" او دى کله معرب جوړيږي لکه: "قَطُّ زَيْنٍ دَرْهَمٌ" په معنى د "حَسْبُ زَيْنٍ دَرْهَمٌ" سره وي او دى چي کله ظرف وي نو دى د شبه جمودي يا د شبه معنوي په وجه مبني دى ځکه دى متضمن معنى د "مِنْ اسْتِغْرَاقِيَّة" يا د "لَا مِ اسْتِغْرَاقِيَّة" لره وي. (جمع الهوامع)

۵ "عَوْضُ" د مستقبل منفي د استغراق دپاره راځي او دى د شبه جمودي يا شبه معنوي په وجه سره مبني دي "کَمَا مَرَّ".

۸. "أَمْسٍ" (۱) د "أَمْسٍ" معنی (تیره سوی ورخ) "أَمْسٍ" د تیری سوی ورخی دپاره راځي او دی مبني بر کسره وي لکه: "جَائِنِي زَيْدًا أَمْسٍ" او لفظ د "مَسَاءً" هم ظرف دی په معنی د ماښام سره استعمالیږي.

خلورمه خبره:

"مُذَّوْ مُنْذُ" (۲) د دوو معناوو دپاره راځي:

- (۱) د ابتداء مدت دپاره راځي. کله چي په جواب د "مَتَى" کي راسي لکه: "مَتَى مَا رَأَيْتَ زَيْدًا". جواب "مَا رَأَيْتُهُ مُذَّيَوْمَ الْجُنَّةِ".
- (۲) او کله د جميع مدت دپاره راځي چي په جواب کي د "كَمْ" راسي لکه: "كَمْ مُدَّةً مَا رَأَيْتَ زَيْدًا". جواب: "مَا رَأَيْتُهُ مُذَّيَوْمَانِ".

(۱) "أَمْسٍ" چي کله معرفه وي نو مبني بر کسره وي او منصوب محلاً وي بڼه پر ظرفیت زمان، او د ده څخه مراد د نن ورځي څخه مخکي پروڼ ورځ ده لېکن کله کله دى د نصب على الظرفیت څخه خارج سي او د "مِنْ" يا د "مُنْذُ مُذَّ" په وجه مجروره سي او محلاً فاعل وي يا مفعول او يا بل شی وي "أَمْسٍ" چي کله نکره وي يا مضاف وي يا الف لام پر داخل سي نو په دې درې صورتو کي په اتفاق سره دى معرب دى لکه: "مَضَى أَمْسُنَا وَمَضَى الْأَمْسُ الْبَارِكُ كُلُّ غَدٍ صَارَ أَمْسًا أَمْسٍ". "أَمْسٍ" د شبه معنوي په وجه مبني دى ځکه دى د فعل ماضي معنی لره متضمن دى او په دې صورت کي د ده څخه مراد د نن ورځي څخه مخکي هسي يو عامه ورځ ده د تیر ولسو ورځو څخه. (المقاصد النحویة بحواله جامع الدروس العربیة)

(۲) "مُذَّ. مُنْذُ" کله ظرف واقع کیږي: کله غیر ظرف او حرف جر واقع کیږي. درې صورتونه دي: (۱) که چیري د دوی څخه وروسته جمله اسمیه وه يا فعلیه ماضویه نو بیا دوی ظرف مضاف وي او د دوی څخه وروسته جمله په محل د جر کي ده لکه: "مَا تَزَلْتُ خِدْمَةَ الْأُمَّةِ مُنْذُ تَشَأْتُ". (۲) که چیري د دوی څخه وروسته اسم مرفوع وو، نو بیا دوی غیر ظرف دي. لکه: "مَا رَأَيْتُكَ مُذَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ مُذَّ يَوْمَانِ"، نو بیا عند البصرین دوی مبتداء ما بعد اسم مرفوع یې خبر دى يا برعکس، او عند الکوفیین هغه اسم مرفوع د فعل مقدر په وجه مرفوع دى، "تَقْدِيرُهُ أَيْ مُذَّ كَانَ أَوْ مَضَى يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ يَوْمَانِ". (۳) که چیري د دوی څخه وروسته اسم مجرور وي، نو بیا دوی حروف جاره دي بیا که چیري ماضي زمانه وي نو دوی د "مِنْ" په معنی سره دي لکه: "مَا رَأَيْتُهُ مُذَّ يَوْمِ الْخَمِيسِ: أَيْ مِنْ يَوْمِ الْخَمِيسِ" او که زمانه حال وي نو بیا دوی د "فِي" په معنی سره دي لکه: "مَا رَأَيْتُهُ مُذَّ يَوْمَيْنَا: أَيْ فِي يَوْمَيْنَا" او که چیري نکره معدوده وه نو بیا دوی په معنی د "مِنْ أَوْ إِلَى" سره دي لکه: "مَا رَأَيْتُهُ مُنْذُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ: أَيْ مِنْ يَوْمٍ إِلَى ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ". (حاشیة الصبیان على شرح الاشموني)

او دوی د شبه وضعي په وجه باندي مبني دي ځکه د "مُذَّ" وضع لکه: د "مِنْ" و "مُنْذُ" حمل دى پر "مُذَّ" باندي.

”لَمَّا“ (۱) دا هم ظرف دئی د زمان ماضي دپاره راځي په معنی د ”جین“ یعنی د (کم وخت سره) لکه:
”لَمَّا هَطَلَ الْمَطَرُ جَرَى السَّيْلُ“ (چي کم وخت سخت باران وورېدی نو سېلاب راغلئ).

”رَيْثُ، رَيْثَمَا“ (۲) دا هم ظرف زمان دئی منقول د مصدر څخه دئی ”رَاثُ، يَرِيثُ، رَيْثَمَا“ او بیا دی متضمن معنی د زمان لره سو او د ده څخه مراد مقدار وي لکه: ”إِنْتَظِرْنِي رَيْثُ أَجِيْ أَيْ قَدْرَ مَدَّةٍ مَّجِيْنِيْ“.

”الآن“ (۳) ظرف زمان دئی د موجوده وخت دپاره راځي لکه: ”الآن أَذْهَبُ“.

”بَيْنَمَا، بَيْنَمَا“ (۴) په اصل کي ”بَيْنَ“ دئی په آخر کي الف د اشباع دئی د مکان دپاره استعمالېږي لېکن کله د زمان دپاره هم استعمالېږي چي کله د ده په آخر کي الف او ما زائده راسي لکه: ”سَاعَةُ الْجُمُعَةِ بَيْنَ خُرُوجِ الْأَمَامِ وَالْقِيَامِ الصَّلَاةِ“.

(۱) ”لَمَّا“ د شرط او جزاء تقاضا کوي کله چي دواړه فعلونه ماضي وي لکه: ”لَمَّا جَاءَ الْكَرْمُثُ“ او که چيري دى پر مضارع داخل سي نو بیا دى حرف جازم دى لکه: ”لَمَّا هَطَرَ“ او که پر ماضي داخل سي، نو بیا حرف شرط دى مثال يې تېر سو او که چيري د دې دوه ځايه څخه علاوه راسي نو بیا دى حرف استثناء دي لکه: ”جَائِي الْقَوْمُ وَلَمَّا جَاءَ خَالِدٌ“ په دې ټولو صورتو کي دى ”مبني الاصل“ حرف دي.

(۲) کله کله د ”رَيْثُ، رَيْثَمَا“ استعمال د هغه فعل سره راځي چي هغه مُصَدَّرُ په ”مَا“ او ”أَنْ“ مصدریتين سره وي لکه: ”إِنْتَظِرْنِي رَيْثَمَا أَخْضُرُ، وَإِنْتَظِرْنِي رَيْثُ أَنْ يَنْصَلَّ“ يا د دوى دواړو څخه مجرد او خالي وي لکه: د متن په مثال کي نو په دې صورت کي به دوى مضاف وي و هغه مصدر مؤول ته چي هغه مؤول وي په ”مَا“ او ”أَنْ“ سره لکه د متن په مثال کي. او که چيري دوى مُصَدَّرُ په ”مَا“ و ”أَنْ“ سره نه وه نو بیا به دوى مضاف وي و جمله ته که چيري د جملې صدر مبني وو دوى به هم مبني بر فته وي لکه: ”وَقَفَّ رَيْثُ صَلَاتِنَا“ او که چيري صدر د جملې معرب وو نو بیا به دوى هم معرب وي لکه: ”لَا يَضَعُ الْأَمْرُ إِلَّا رَيْثُ يَزْكِيَةُ“ او دوى د شبه افتقاري په وجه مبني دي ځکه دوى اکثره و جمله ته مضاف وي. (جامع الدروس العربية)

(۳) ”الآن“ يا خود شبه معنوي په وجه مبني دى ځکه دى متضمن معنی لره د ”يَا“ دى. يا د شبه جمودي په وجه باندې او پر ده باندې د حروف جاره څخه ”مِنْ، إِلَى، حَتَّى، مُذْ، مُنْذُ“ داخلېدای سي لفظا مبني بر فته دى محلا مجروره وي.

(۴) ”بَيْنَمَا، بَيْنَمَا“ د دوى څخه وروسته اکثره جمله اسمیه راځي لېکن کله کله جمله فعلیه هم راځي دوى د مکان دپاره دي کله د زمان دپاره هم راځي لېکن کله چي د ده سره ”الف“ يا ”مَا“ زائده ملحق سي نو بیا دوى په زمان پوري خاص دي.

پنجمه خبره:

ظروف مکان:

ظروف مکان مبهم هم پر دوه قسمه دي:

۱. محدود لکه: "بَيْتٌ، مَسْجِدٌ، دَارٌ" او دوی معرب دي نو ځکه مصنف منظم نه دي ذکر کړي.

۲. مبهم لکه: "قُدَّامٌ، تَحْتَ، فَوْقَ".

د ظروف مکان مبهم مختصره تشریح:

"أَيْنَ، أَى" (۱) د دوو معناوو دپاره راځي (۱) د استفهام دپاره لکه: "أَيْنَ تَذْهَبُ، أَى تَذْهَبُ؟" (۲) د شرط جازم دپاره لکه: "أَيْنَ تَجْلِسُ أَجْلِسُ، أَى تَقْعُدُ أَقْعُدُ".

"قَبْلَ، بَعْدَ" (۲) قُدَّامٌ، فَوْقَ، خَلْفَ، تَحْتَ، يَمِينٍ، شِمَالٍ، يَسَارَ، أَوَّلَ، آسْفَلَ، دُونَ، عَلَ بِمعنی فَوْقَ، لکه: نَزَلْتُ مِنْ عَلٍ، أَمَامَ، وَرَاءَ" دا ټوله ظروف غایات دي د دوی دپاره څلور حالتونه دي صرف په یوه

(۱) "أَيْنَ، أَى" د شبه معنوي په وجه مبني دي او "أَيْنَ" په معنی د استفهام کله منصوب بیا بر ظرفیت وي لکه: "أَيْنَ خَالِدٌ" یا "أَيْنَ كُنْتَ" کله په "مِنْ" او "إِلَى" سره مجرور وي لکه: "مِنْ أَيْنَ جِئْتَ إِلَى أَيْنَ تَذْهَبُ" او کله په ده پسي "مَا" زانده د تاکید هم ملحق کیږي لکه: "أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ" "أَى" کله اسم شرط وي په معنی د "أَيْنَ" سره راځي لکه: "أَى تَجْلِسُ أَجْلِسُ" او کله استفهام وي په معنی د "مِنْ أَيْنَ" سره راځي لکه: "يَا مَرْيَمُ أَى لَكَ هَذَا أَى مِنْ أَيْنَ لَكَ هَذَا" او کله په معنی د "كَيْفَ" سره راځي لکه: "أَى يُخَيِّ هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا أَى كَيْفَ يُخَيِّهَا" او "أَى" کله ظرف زمان په معنی د "مَتَى" سره راځي د استفهام دپاره لکه: "أَى جِئْتَ أَى مَتَى جِئْتَ". (جامع الدروس العربیة)

(۲) لفظ "عَنْ" چې کله د "لَيْسَ" او د "لَا" څخه وروسته راسي لکه: "لَيْسَ عَنْهُ لَا عَنْهُ" او لفظ د "حَسْبُ" و دې ټولو ته د ظروف غایاتو د مشابهت په وجه د ظروف غایاتو حکم ورکول کیږي هغه په دې شکل چې کم ظروف مبني نه وي هغه چې کله مضاف سي و جملې ته یا و کلمه د "إِذْ" ته نو هغه مبني بر فتحه ویل هم جائز دي. د مبني د مصاحبت په وجه یا د اضافت په وجه ځکه مضاف د مضاف الیه څخه بناء حاصلوي لکه: "يَوْمَ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ" او د دوی معرب ویل هم جائز دي، ځکه د مضاف د مضاف الیه څخه بناء حاصلول واجب نه دي، دا غه رنگه د لفظ د "عَنْ" او "مِثْلُ" هم معرب او مبني دواړه ویل جائز دي. په دې شرط چې یا به د "مَا" مصدریه سره راغلی وي، لکه: "مِثْلَ مَا أَلَّكُمُ اللَّهُ تَطْعَمُونَ" یا به د "أَنْ" مفتوحه سره راغلی وي لکه: "مَرْبُتُهُ، هُوَ أَنْ مَرْبَ زَيْدٌ". یا به د "أَنْ" مخفف من المثل سره وي لکه: "مَرْبُتُهُ عَنْهُ أَنْ زَيْدًا قَائِمٌ" او د دوی بناء (مبني والی) د شبه افتقاري په وجه جائز وي، ځکه دوی مضاف الیه ته محتاجه دي او اعراب یې ځکه جائز دي چې دوی په اصل کې اسم دي او د اسم اعراب جائز دي او دوی ظروف نه دي صرف د بناء د مناسبت په وجه باندي دلته په ظروفو کې ذکر سوي دي. (همع الهوامع)

حالت کی مبنی دی هغه دا چي مضاف الیه یی محذوف منوي وي، تفصیل د صورتو په دې شکل دی:

۱. دواړه مضاف وي او مضاف الیه مذکور وي لفظاً او معناً لکه: "جِئْتُكَ قَبْلَ زَيْدٍ وَ بَعْدَ عَمْرِ".

۲. دواړه مضاف وي او مضاف الیه محذوف وي نسیاً منسیاً لکه: "رَبِّ بَعْدِ كَانَ خَيْرًا مِنْ قَبْلِ".

۳. دواړه بالکل مضاف نه وي لکه: "مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ".

۴. د دواړو مضاف الیه محذوف منوي وي يعني په لفظ کی حذف سوی وي صرف په نیت کی موجود وي لکه: "أَمَّا بَعْدُ أَيْ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلَاةِ وَالتَّسْبِيحِ" "لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ: أَيْ مِنْ قَبْلِ الْغَلْبَةِ وَمِنْ بَعْدِهَا" صرف په دغه صورت کی دی مبنی بر ضمه دی په باقی صورتو کی معرب دی.

شپږمه خبره:

"حَيْثُ" (۱) ظرف مکان مبنی علی الضم دی اکثره و جمله فعلیه ته مضاف وي لکه: "سَتَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ" او کله کله و جمله اسمیه ته هم مضاف کیږي لکه: "اجْلِسْ حَيْثُ خَالِدٌ جَالِسٌ". لېکن کله چي په ده پوري "مَا" زائده ملحق سي نو بیا دی شرط جازم دی، لکه: "حَيْثُمَا تَذْهَبْ أَذْهَبْ". "هَنَا، ثُمَّ" (۲) دا اشارات د مکان دپاره راځي "هَنَا" د مکان قریب دپاره "ثُمَّ" د مکان بعید دپاره راځي.

(۱) "حَيْثُ" د شبه افتقاري په وجه مبنی دی ځکه دی مضاف الیه ته محتاج دی او اکثره جمله ته مضاف وي لېکن کله کله مفرد ته هم مضاف وي بیا دی د مکان په معنی سره راځي بیا څوک وایي دی معرب دی او څوک وایي مبنی دی. لېکن مشهوره بڼه ده لکه: "أَمَّا تَرَى حَيْثُ سُهَيْلٌ ظَالِمًا أَيْ: مَكَانَ سُهَيْلٍ". او په ترکیب کی به دی مرفوع وي بنا بر ابتدائیت او د ده خبر محذوف وي لکه: "اجْلِسْ حَيْثُ خَالِدٌ أَيْ حَيْثُ خَالِدٌ جَالِسٌ" او کله په "مِنْ" او "إِلَ" سره مجروره وي لکه: "مِنْ حَيْثُ أَتَيْتَ إِلَى حَيْثُ كُنْتُ". (۲) او کله کله د "ثُمَّ" سره تاء تانیث ملحقه کیږي لکه: "فَمَضَيْتُ ثَمَّةً فَلَمْ لَا يَغْنِيَنِي" په دې وخت کی په محل د نصب کی وي او کله په "مِنْ" او "إِلَ" سره محلاً مجروره کیږي لکه: "مِنْ هَاهُنَا، إِلَى هَاهُنَا".

“مَعَ” (۱) د مکان او زمان دواړو دپاره استعمالیږي او د اجتماع معنی ورکوي لکه: “أَنَا مَعَكَ، جِئْتُ مَعَ الْفَجْرِ”.

“دُون” (۲) ظرف مکان دی او معنی د “فَوْق” ضد دی لکه: “هُوَ دُونَهُ، أَحْطَ مِنْهُ رُطْبَةً أَوْ مَنَزَلَةً أَوْ مَكَانًا”.

“عِنْدَ، لَدَى، لَدُن” (۳) ظرف مکان دي په معنی د (لرولو) سره راځي لکه: “الْمَالُ عِنْدَ زَيْدٍ” (مال د زید سره دی) او “لَدَى، لَدُن” هم د “عِنْدَ” په معنی سره راځي لېکن “عِنْدَ” عام دی او “لَدَى” او “لَدُن” خاص دي.

اوومه خبره:

اسماء کنایات:

اووم قسم د اسم غیر متمکن اسماء کنایات دي (۴):
د اسماء کنایاتو لغوي او اصطلاحی تعریف:

(۱) “مَعَ” عند البعض همیشه مبني بر سکون وي لېکن عند البعض دى معرب لازم النصب دى دى اکثره په اضافت سره استعمالیږي لېکن کله کله بغير اضافت د تنوین سره استعمالیږي لکه: (معاً) په دې صورت کي دى اکثره حال واقع کیږي لکه: “جِئْنَا مَعًا، أَيْ جَمِيعًا” او کله په محل د خبر کي وي او دى ظرف متعلق با لخبړ وي لکه: “خَالِدٌ وَسَعِيدٌ مَعًا”.

(۲) “دُون” کله کله د “أَمَامَ، وَرَاءَ” په معنی سره هم استعمالیږي لکه: “الشَّيْءُ دُونَكَ أَيْ أَمَامَكَ، قَعَدَ دُونِ الصَّفِّ أَيْ وَرَاءَهُ”.

(۳) “عِنْدَ، لَدَى، لَدُن” په “لَدَى، لَدُن” کي حضور شرط وي “فَلَا يُقَالُ لَدَى كِتَابٍ نَافِعٍ إِلَّا إِذَا كَانَ حَاضِرًا” او “عِنْدَ” عام دی د حاضر او غائب دواړو دپاره استعمالیږي لفظ د “أَوَّلُ، أَوْ أَسْفَلُ، دُون” هم په اعراب کي د “قَبْلُ” او “بَعْدُ” په حکم کي دي. او “أَوَّلُ، أَسْفَلُ” د وزن فعل او وصفیت په وجه غیر منصرف دي ځکه پر دوی تنوین نه راځي د لفظ “أَوَّلُ” څخه مراد که چیري وصف وي نو دى په معنی د “أَسْبَقُ” سره دی لکه: لَقِيتُكَ غَاصَّ أَوَّلُ، او دى غیر منصرف دی. او که وصف نه وي مراد بیا دى منصرف دی. لکه: “مَالَهُ أَوَّلٌ وَلَا آخِرٌ” أَوْ مَالَهُ أَوَّلَةٌ وَلَا آخِرَةٌ.

او کم ظروف چي جمله ته مضاف وي یا و مبهم معرفه ته مضاف وي یا د شرط او استفهام په معنی سره وي هغه نکره وي.

(۴) د کنایاتو څخه ټول کنایات نه دي مراد ځکه بعضي کنایات معرب وي لکه: “فُلَانٌ، فُلَانَةٌ” چي د اعلامو څخه کنایه وي نو دوى معرب دي. (جمع الهوامع)

کنايات جمع د کنايه ده کنايه په لغت کي "مَا يُكْنَى بِهِ" د يو شي د يو غرض پر بنياد باندې په داسي الفاظو تعبير کول چي هغه دلالت صراحة نه وي بلکه کنايه وي.

او په اصطلاح کي "هِيَ الْفَاطُ مُبَهَمَةٌ مَا يُكْنَى بِهَا مِنْ عَدَدٍ أَوْ حَدِيثٍ أَوْ فِعْلٍ" کنايه هغه اسم دی چي پر مبهم عدد يا پر مبهم خبره باندې دلالت کوي.

او الفاظ د کنايه پنځه دي:

"كَمْ، كَذَا، كَآيُنْ، كَيْتْ، وَ ذَيْتْ".

"كَمْ، كَذَا، كَآيُنْ" (۱) کنايه د عدد څخه دي لکه: "كَمْ مَالًا أَنْفَقْتَ، عِنْدِي كَذَا دِرْهَمًا، وَ كَآيُنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ".

"كَيْتْ، ذَيْتْ" (۲) کنايه د خبري څخه دي او دوی اکثره د واو عطف سره مکرر استعمالیږي لکه: "سَيَعُتْ كَيْتْ وَ كَيْتْ" (ما داسي و داسي واورېدل)، يا لکه: "كَانَ بَيْنِي وَ بَيْنَ فُلَانٍ ذَيْتْ وَ ذَيْتْ" (زما او د فلانکي په مينځ کي داسي و داسي خبري و سوې) "فَعَلْتُ ذَيْتْ وَ ذَيْتْ" (ما داسي و داسي کار و کړی).

مرکب بنائي:

اتم قسم د اسم غیز متمکن مرکب بنائي دی: چي د ده بحث په تفصيل سره تېر سوی دی، "فَلَا تُعِيدُهُ".

(۱) "كَمْ" پر دوه قسمه دی: (۱) "كَمْ" استفهامیه (۲) "كَمْ" خبریه او دې د شبه معنوي په وجه مبني دی ځکه دې متضمن دی معنی د استفهام لره او کم خبریه پر ده باندې حمل دی.

"كَذَا" د کاف تشبيه او "ذَا" اسم اشاره څخه مرکب دی "كَذَا" لکه، څنگه چي دې د ترکیبه څخه منځکي مبني وړ بعد التركيب هم مبني دی.

(۲) د "كَيْتْ وَ ذَيْتْ" پر "لَا" باندې درې سره اعرابه ویل جائز دي، "كَيْتْ، ذَيْتْ" او دوی د شبه اهمالي يا د شبه وقوعي په وجه مبني دي: ځکه دوی د جملې پر ځای واقع کیږي.

جملي:

مترجم	فہرہ	منہ	منہ الہ	مترپ	ہی	اسم لیر حکمن	تیس اسم ام لیر حکمن
لَمْ يَخْلُقْنَا لَمْ مِنْ بَعْدُ مَوْجِدُ	لہ	بَعْلَانَا	لَا	۲. مترپ	۶. ہی	عرب (مان) / ام خمیر	بَعْدُ / لَمْ / لَا / لَمْ
لَكُلُّوا اِمْلَها عَيْتُ وَلَعْدُ	نہا	لَكُلُوا	اَلْقُد	۰	۸. ہی	عرب مان / ام خمیر	عَيْتُ / اَلْقُد / عَا / لَمْ
هَذَا مِنْ جِلْدِ اللّٰهِ	فہر	مِنْ جِلْدِ اللّٰهِ	هَذَا	۳. مترپ	۳. ہی	اسم اشارہ / ام عرب	هَذَا / جِلْدِ
اللّٰهُ يَخْلُقُ بَيْنَهُمْ بَيِّنَاتٍ مِّنَ الْوَيْبَاتِ	فہر	يَخْلُقُ	اللّٰهُ	۴. مترپ	۳. ہی	عرب زمان / ام خمیر	بَيْنَ / بَيِّنَاتٍ / هُوَ / هُوَ
اَلَّذِينَ لَمْ يَخْبَوْنَ	نہا	لَمْ يَخْبَوْنَ	اَلَّذِينَ	۱. مترپ	۲. ہی	عرب زمان / خمیر	اَلَّذِينَ / اَلَّذِينَ
وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ	فہر	يَقُولُونَ	هَذَا	۲. مترپ	۳. ہی	عرب زمان / ام اشارہ / ام خمیر	مَتَىٰ / هَذَا / هَذَا
وَاَجْعَلْ لِّغَايِمٍ لِّدُنْكَ وَلِيًّا	نہا	اَجْعَلْ	اَلَّتِ	۱. مترپ	۸. ہی	عرب مشترک / ام خمیر	لِّدُنْ / اَلَّتِ / نَا / نَا
فَاَبْنِئْنَا لَوْ اَفْقَهُ وَجْهَ اللّٰهِ	فہر	لَوْ اَبْنِئْنَا	اَللّٰهُ اَوْجْهَ اللّٰهِ	۳. مترپ	۵. ہی	عرب مان / ام خمیر	اَبْنِئْنَا / لَوْ / اَللّٰهُ
قَبِ قَبِ صَوْتُ السَّيْفِ	فہر	صَوْتُ السَّيْفِ	قَبِ قَبِ	۲. مترپ	۱. ہی	اسم صوت	قَبِ قَبِ
قَدْ زَيَّنَّا دِرْهَمًا	فہر	قَدْ	دِرْهَمًا	۲. مترپ	۱. ہی	اسم فعل	قَدْ زَيَّنَّا دِرْهَمًا
وَكَايُنَ مِنْ آيَةٍ فِي السَّانِبِ	فہر	يَتَرَدُّونَ	كَايُنَ الرَّح	۵. مترپ	۹. ہی	اسم محلیہ / ام خمیر	كَايُنَ / هَذَا / عَا
اَمَّا نَك	نہا	اَمَّا نَك مِّنْ	اَلَّتِ	۱. مترپ	۲. ہی	اسم فعل / ام خمیر	اَمَّا نَك مِّنْ تَقَدَّرُ / اَلَّتِ

التمرين :

”فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا.. قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ.. أَيْنَ الْمَفْرُوءُ.. قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ.. وَكَأَيُّنَ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلَ مَعَهُ.. قَالَ زَيْدٌ نِخْ نِخْ.. وَادْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ.. وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا.. حَيْثُ هَلِ الصَّلَاةُ.. مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِنَسْحَرَنَّ بِهَا“

فصل بدانکه اسم بر دو ضرب است معرّفه و نكره الخ: ..... الى قوله فصل بدانکه اسم بر سه صنف است.

ترجمہ:

پوه سہ! چني اسم پر دوہ قسمہ دی: (۱) معرفہ (۲) نکرہ.

معرفه هغه ده چي د معين شي دپاره وضع سوي وي او داپر اووه قسمه ده: اول "مضمرات"، دوهم "اعلام" لکه: "زَيْدٌ وَعَمْرٌو" دريم "اسماء اشارات"، ثلورم "اسماء موصولات"، او دې دوو قسمو ته مبهمات ويل کيږي. پنځم قسم معرفه بندا لکه: "يَا رَجُلُ" شپږم قسم معرفه په الف لام سره لکه:

”الرَّجُلُ“ اووم قسم چي ددوی تخخه ویوه ته مضاف وی لکه: ”غَلَامُهُ، غَلَامُ زَيْدٍ، غَلَامُ هَذَا، غَلَامُ الَّذِي عِنْدِي، غَلَامُ الرَّجُلِ“.

او نکره هغه ده چي د غیر معین شي دپاره وضع سوی وی. لکه: ”رَجُلٌ، فَرَسٌ“.

پوه سه! چي اسم پر دوه قسمه دی: (۱) مذکر (۲) مؤنث، مذکر: هغه اسم دی چي په ده کي علامه د تانیث نه وی لکه: ”رَجُلٌ“ و غیره. او مؤنث هغه کلمه ده چي په ده کي علامه د تانیث موجوده وی، لکه: ”إِمْرَأَةٌ“ علامي د تانیث خلور دانې دي: اول تاء لکه: ”طَلْحَةُ“ دوهم الف مقصوره لکه: ”حَبْلٌ“. دریم الف ممدوده لکه: ”حَبْرَاءُ“. خلورم تاء مقدره لکه: ”أَرْضٌ“ چي په اصل کي ”أَرْضَةٌ“ وو په دلیل د ”أَرْضِيَّةٌ“ سره. ځکه تصغیر شي خپل اصل ته ردوی. او و دې مؤنث ته مؤنث سماعي ویل کیږي.

پوه سه! چي مؤنث پر دوه قسمه دی مؤنث حقيقي مؤنث لفظي، مؤنث حقيقي هغه دی چي د ده په مقابله کي یو حیوان مذکر موجود وی. لکه: ”إِمْرَأَةٌ“ چي د دې په مقابله کي ”رَجُلٌ“ دی. او ”نَائِقَةٌ“ د دې په مقابله کي ”جَمَلٌ“ دی او مؤنث لفظي هغه دی چي د ده په مقابله کي حیوان مذکر نه وی. لکه: ”كَلْبَةٌ وَ قُوَّةٌ“.

الدرس الخامس عشر:

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

د اسم اول تقسیم:

اسم په اعتبار د عموم او خصوص سره پر دوه قسمه دی: (۱) معرفه (۲) نکره.

د معرفي تعريف:

معرفه ”مَا وَضِعَ لِشَيْءٍ مُّعَيَّنٍ“ چي دی د یو معلوم شي دپاره وضع سوی وی. لکه: ”عَنْزٌ وَ بَكْرٌ“.

د معرفي اقسام:

معرفه پر اووه قسمه ده: (۱) أعلام (۲) مضمرا ت (۳) اشارات (۴) موصولات (۵) معرفه بالنداء (۶) معرفه بالف لام (۷) چي مضاف وي ويوه د دا پنځو اقسامو ته ماسواي د معرفه بالنداء څخه.

فائده:

په ټوله دنيا کي اعرف د معارف لفظ د "الله" دئ ځکه چي د ده په وجه باندي و هر شي ته تعين او تعريف حاصل دئ.

اول علم:

د علم تعريف:

"الْعَلَمُ مَا وَضِعَ لِشَيْءٍ مُّعَيَّنٍ لَا يَتَنَاوَلُ غَيْرَهُ بِوَضْعٍ وَاحِدٍ". علم هغه اسم دئ چي د معين شي دپاره وضع سوي وي. په داسي حال کي چي په وضع واحد سره بل شي لره شامل نه وي. د علم اقسام (۱):

علم پر درې قسمه دئ: (۱) کنيت (۲) لقب (۳) اسم محضه.

که چيري په سر کي يې لفظ د "أَبٌ" يا د "أُمٌّ" يا د "ابنٌ" يا د "بنْتُ" راغلي وو هغه کنيت دئ؛ لکه: "أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيّ". او که چيري د ده څخه مقصود مدح وه لکه: "الزَّهَّيدُ وَ زَيْنُ الْعَابِدِينَ"

(۱) علم د بل تقسيم په اعتبار سره پر دوه قسمه دئ: (۱) علم شخص (۲) علم جنس. علم شخص چي د وضع په اعتبار سره په يو فرد پوري خاص وي د جنس نورو افرادو لره شمول نه کوي لکه: "زَيْدٌ".

علم جنس چي د جنس ټولو افرادو لره شمول کوي او په يو فرد پوري خاص نه وي لکه: "أَسْمَاءُ". چي علم دئ د "أَسَدٌ" دپاره او د لفظ په اعتبار سره پر ده باندي د علم احکام جاري کيږي يعني په ده سره ابتداء کيږي لکه: "أَسْمَاءُ هَذَا" او د ده څخه حال واقع کيږي لکه: "هَذَا أَسْمَاءُ مُقْبِلًا" او دی غیر منصرف دئ نه پر ده باندي حرف تعريف داخلېدای سي او نه دده اضافت کيږي نو ځکه "الْأَسْمَاءُ" يا "أَسْمَاءُ الْغَابَةِ" ويل جائز نه دي، لکه: څنگه چي "الْأَسَدُ" و "أَسَدُ الْغَابَةِ" ويل کيږي، نو په دې اعتبار سره دی معرفه دئ لېکن د معنی په اعتبار سره جنس دئ نکره دئ اطلاق يې پر کثیر او قليل دواړو باندي کيږي.

د علم جنس او اسم جنس فرق دا دئ: چي علم جنس لفظا معرفه وي او معنا نکره او اسم جنس لفظا او معنا نکره وي نو ځکه پر ده باندي د علم احکام نسي جاري کېدای.

او اسم به ياد معين شخص دپاره وضع سوي وي. علم شخص دئ لکه: "زَيْدٌ" او که د ماهيت کلي دپاره وضع سوي وي نو بيا به يا په ذهن کي متعين وي يا به نه وي که په ذهن کي متعين وو هغه علم جنس دئ لکه: "أَسْمَاءُ" او که په ذهن کي متعين نه وو هغه

اسم جنس دئ لکه: "أَسَدٌ". (معجم الهوامع جلد ۱ صفحه نمبر ۲۳۲)

او یا ذم و ولکه؛ "أَعْشَى" (چی د شپې په سترگو نه ویني) "أَلْشَّنْفَرِي" (غټو شنډو والا) بیا لقب دی او که چیرې مدح او ذم مقصود نه و بیا اسم محضه دی لکه؛ "زَيْدٌ".
مضمرات (۱)؛

په ټولو ضمائر وکې اعرف ضمیر د متکلم دی بیا د مخاطب دی او بیا د غائب ضمیر دی.
دوهم اسماء اشارات (۲)؛

دریم موصولات؛

"قَدْ مَرَّ تَفْصِيلُهَا".

معرفه بالنداء (۳)؛

لکه؛ "يَا رَجُلٌ" معرفه بالنداء هغه وخت معرفه وي چې کم وخت په ده کې تعین مقصود وي ورنه بیا دی نکره دی لکه؛ "يَا رَجُلًا خُذْ بِيَدِي".

معرفه بالفلان؛

لکه؛ "الرَّجُلُ".

معرفه په اضافت معنوي؛

(۱) په مضمرات کې اعرف د معارف ضمیر د متکلم دی ځکه په ده کې التباس بالکل نه راځي لېکن د مخاطب په ضمیر کې ډېر ځله التباس راځي چې کم وخت مخاطب متعدد وي او بیا د غائب په ضمیر کې التباس راځي په دې شرط چې دی به سالم عن الابهام وي یعنې د ده څخه مخکې به یو اسم صریحي وي خواه که معرفه وي او که نکره وي، او دی هغه ته راجع وي، احترازي مثال لکه؛ "جَاءَنِي زَيْدٌ وَعَنْزٌ فَأَكْرَمْتُهُ" د "أَكْرَمْتُهُ" په ضمیر کې ابهام دی چې "زَيْدٌ" ته راجع دی او که "عَنْزٌ" ته په دې صورت کې د دغه ضمیر چې سالم عن الابهام نه دی د ده مرتبه د علم ده بلکه د علم څخه هم کمه ده. (شرح شذور الذهب صفحه نمبر ۱۳۲، وحاشیه الصبیان ج ۱ ص ۱۶۰)

(۲) اسماء اشارات و موصولات و دې دوه قسمو ته مبهمات وايي؛ ځکه اسم اشاره بغير د اشاره حسیه څخه د مخاطب په ذهن کې مبهمه وي هغه په دې شکل چې د متکلم سره ډېر شیان وي او هر شی مشار الیه جوړېدای شي او دا غه رنگه موصول بغير صله مبهم وي نو ځکه دوی ته مبهمات ویل کېږي. (نصر الخیر)

(۳) عند البعض "يَا رَجُلٌ" نکره دی لکه؛ څنگه چې قبل النداء نکره وو او عند البعض معرفه دی لېکن د معرفه مستقل قسم نه دی بلکه په معرف باللام کې داخل دی ځکه دا په اصل کې "الرَّجُلُ" وو، کله چې حرف نداء پر داخله سوه نو بیا دوه صورته جوړېږي یا به "أَيْهَا" د فاصله دپاره راوړل کېږي، یا به الفلام حذف کېږي. (جمع الهوامع)

چي یو د دې پنځو شیانو ته مضاف وي. ما سواي د نداء څخه څکه په نداء کي دوه صورتونه ممکن دي او دواړه باطل دي:

۱. اول صورت: "غَلَامٌ يَا زَيْدٌ" په دې صورت کي فصل په مینځ کي د مضاف او مضاف الیه راځي "وَهُوَ بَاطِلٌ".

۲. دوهم صورت: "يَا غَلَامُ زَيْدٌ" په دې صورت کي زید منادی نه سو پاته "وَهَذَا أَيْضًا بَاطِلٌ لِأَنَّهُ خِلَافُ الْمَفْرُوضِ".

دوهمه خبره:

فائده:

بعضي الفاظ د توغل ابهام په وجه باندي د اضافت الی المعرفة باوجود نه معرفه کیږي هغه (۱) لکه: (۱) "نَحْوُ" (۲) "نَظِيرُ" (۳) "شِبْهٌ" (۴) "وَحْدُ" (۵) "غَيْرُ" (۶) "مِثْلُ" (۷) "شَأْنُ" (۸) "سَوَى".

د نکرې تعریف:

"مَا وَضِعَ لِشَيْءٍ غَيْرِ مُعَيَّنٍ" (چي د نا معلوم شي دپاره وضع سوی وي).

د نکرې اقسام (۱):

نکره پر دوه قسمه ده: (۱) اسم ذات چي د جاندار (ساه لرونکي) یا بې جان شیانو د ذات نوم وي، لکه: "إِنْسَانٌ، فَرَسٌ". (۲) اسم صفت چي د یو شي صفت یا شان بیانوي لکه: "حَسَنٌ، قَبِيحٌ".
د اسم دوهم تقسیم:

(۱) لېکن که چیري د دوی د مضاف الیه ضد یو شی وونو بیا دوی معرفه کیږي لکه: "غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ" دلته د "الْمَغْضُوبِ" ضد یو دی چي "الضَّالِّينَ" دی او داغه رنگه "عَلَيْكَ بِالْحَرَكَهٖ غَيْرِ السَّكُونِ" دلته د سکون ضد یو دی چي حرکت دی. (خضري جلد ۱، صفحه ۵۳)

(۲) د نکرې علامات دا دي چي پر نکره باندي "أَلِفٌ لَامٌ، رُبٌّ، كُفٌّ" خبریه، داخلېدای سي او حال و تمیز واقع کېدای سي او د "لَا" "مُشَبَّهٌ بِكَيْسٍ" دپاره اسم واقع کېدای سي.

اسم په اعتبار د جنس سره پر دوه قسمه دي: (۱) مذکر (۲) مؤنث (۱).
د مذکر تعریف:

مذکر هغه اسم دی چې په ده کې علامه د تانیث نه وي لکه: "رَجُلٌ".
د مؤنث تعریف:

مؤنث هغه اسم دی چې په ده کې یوه علامه د علامو څخه د تانیث موجوده وي، لکه: "إِمْرَأَةٌ".

دریمه خبره:

د تانیث علامات:

د تانیث څلور علامې دي:

۱. "تاء" ملفوظه (۲) لکه: "طَلْحَةُ".

۲. "تاء" مقدره (۳) لکه: "أَرْضٌ" چې په اصل کې "أَرْضَةٌ" ووپه دلیل د "أَرْضَةٌ" سره.

۳. الف مقصوره لکه: "حُبْلٌ".

(۱) بعضي حضراتو د مذکر او مؤنث سره د ممکن قید لگولی دي چې اسم ممکن په اعتبار د جنس سره پر دوه قسمه دي مذکر و مؤنث ځکه چې په اسم غیر ممکن کې تذکیر و تانیث وضعي دي لکه: "هُوَ" د مذکر دپاره او "هِيَ" د مؤنث دپاره وضع سوي دي. لېکن مذکر اصل دی او مؤنث فرع دی ځکه په دنیا کې پر هر شي باندې د "شي" اطلاق کېږي خواه که مذکر وي او که مؤنث وي او لفظ د "شي" مذکر دی. او بله وجه داده چې مذکر د علامې او زیاتوب محتاج نه دی او مؤنث د علامې یا زیاتوب محتاج دی، نو ځکه مذکر اصل دی او مؤنث فرع ده.

که چیرې د لفظ "مدلول" مراد سي بیا تذکیر و تانیث صرف په اسماء کې متحقق کېږي نه په افعالو کې او نه په حروفو کې او که چیرې لفظ "من حیث اللفظ" مراد سي نه د لفظ مدلول نو بیا تذکیر و تانیث په اسماء او افعالو او حروفو په ټولو کې راتلای سي. (الصبيان جلد ۲ صفحه نمبر ۱۳۴)

(۱) "تاء" چې کله علامه د تانیث جوړېږي نو د دې دپاره شرط داده چې دا به په حالت د وقف کې په "ها" سره بدلېږي خواه که تاء ملفوظه وي او که مقدره وي لکه: "طَلْحَةُ، أَرْضَةُ".

(۲) "تاء" مقدره په درې علامو سره پېژندل کېږي: (۱) کله په تصغیر سره پېژندل کېږي ځکه دا قاعده ده "لِأَنَّ التَّصْغِيرَ وَالتَّكْسِيرَ تَوَدَّانِ الشَّيْءَ إِلَى أَصْلِهِمَا". لکه: د "أَرْضٌ" تصغیر "أَرْضَةٌ" راځي. (۲) کله په ضمیر سره پېژندل کېږي چې ضمیر د مؤنث ورته راجع وي لکه: "فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ". کما قال الشاعر "يُخَوِّفُ التَّقْدِيرُ بِالضَّيْفِ... وَخَوْفُكَ الرَّذِيَّةَ فِي الضَّيْفِ". (۳) او کله په اسم اشاره سره پېژندل کېږي چې د اسم اشاره مؤنث دپاره دی مشار اليه واقع سي لکه "هَذَا جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ".

۴. الف ممدوده لکه: حَمْرَاءُ.

الف ممدوده چي کله علامه د تانیث جوړیږي د ده د پاره درې شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دا دی: د الف څخه وروسته به همزه اصلي نه وي احترازي مثال یې لکه: "قُرَاءُ" برون "فَعَالٌ".

۲. دوهم شرط یې دا دی: چي همزه به منقلبه نه وي يعني د "واو" او "یا" څخه به بدل نه وي راغلي احترازي مثال لکه: "عَلَاءُ، قَضَاءُ" په اصل کي "عَلَاؤُ، او "قَضَائُ" وو.

۳. دریم شرط یې دا دی: چي همزه به د الحاق د پاره نه وي زیات سوی احترازي مثال لکه: "عِلْبَاءُ" (د غاري هغه اوږده پوله چي و دواړو طرفو ته وجود لري) ملحق د "قِرْطَاسٌ" (نېبانه، ورق) اتفاقي مثال "صَحْرَاءُ، خَضْرَاءُ، عَرْرَاءُ".

فائده:

الف مقصوره چي کله علامه د تانیث جوړیږي نو د ده د پاره هم درې شرطونه دي (۱):

۱. چي الف مقصوره به زائده وي د تانیث د پاره او منقلبه نه وي احترازي مثال لکه: "فَتًی" (خوان) "عَصَا" (لکړه) په اصل کي "فَتًی" او "عَصَوُ" وو.

۲. چي الف مقصوره به د الحاق د پاره نه وي زیات سوی احترازي مثال لکه: "أَرْجُلٌ" (یو قسم درخته ده) د "جَعْفَرٌ" سره د الحاق په وجه باندي الف مقصوره الحاقی دی.

۳. الف مقصوره به د محض زیادت د پاره نه وي احترازي مثال لکه: "قَبْعَتْرَى" (د ډنگر اوښ بچی) اتفاقي مثال لکه: "حُبْلٌ" (حامله ښځه).

(۱) الف مقصوره او الف ممدوده مطلقاً پر څو قسمه راځي لېکن دلته د تانیث په باب کي مراد هغه الف مقصوره او الف ممدوده دي چي د تانیث د پاره زیات سوی وي نو ځکه بیا اعتراض په "مُؤَسًى، عِوَسًى، مُضْطَلًى، فَتًى، عَصَا، قُرَاءُ، عِلْبَاءُ" و غیره سره نه واردیږي! که څه هم په هغه کي الف مقصوره او الف ممدوده سته. (از مرتب عفی عنه)

خلور مه خبره:

- ”تَا“ د مختلفو معناوو دپاره استعمالیږي که چیري د اسم په شروع کي راغلې وه یا به حرف جروي لکه: ”تَاالله“ یا به اسم اشاره وي لکه: ”تَا، تِي، تِه، تِهِي“ او کچیري د اسم په آخر کي راغلې وه:
۱. کله د خطاب دپاره راځي لکه: ”اَنْتَ“.
  ۲. کله د واحد او جنس په مینځ کي د فرق کولو دپاره راځي لکه: ”تَمْر، تَمْرَةٌ، کَلِم، کَلِمَةٌ“.
  ۳. کله د مذکر دپاره راځي لکه: ”ثَلَاثَةُ رِجَالٍ“.
  ۴. کله د حرف محذوف په عوض کي وي لکه ”عِدَّة“ (وعده) چي په اصل کي ”وَعْدٌ“ وو.
  ۵. کله د یا نسبت په عوض کي د جمع په آخر کي راځي لکه: د ”حَنْبَلِي“ څخه ”حَنْبَلَةٌ“ د ”أَشْعَرِي“ څخه ”أَشَاعِرَةٌ“.
  ۶. کله د نقل دپاره راځي لکه: ”كَافِيَةٌ“.
  ۷. کله د مبالغې دپاره راځي لکه: ”رِوَايَةٌ“ بمعنی ”كَثِيرُ الرِّوَايَةِ“.
  ۸. کله د تاکید د مبالغې دپاره راځي لکه: ”عَلَامَةٌ نَسَابَةٍ“.
  ۹. کله د مصدریت دپاره راځي لکه: ”فَاعِلِيَّتٌ، مَفْعُولِيَّتٌ“.
  ۱۰. کله د وحدت دپاره راځي لکه: ”نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ“.
  ۱۱. کله د تاکید د تانیث دپاره راځي لکه: ”نَعَجَةٌ وَاحِدَةٌ“.
  ۱۲. کله د زینت (بنائست) دپاره راځي لکه: ”بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ“.
  ۱۳. کله زائده راځي لکه: د ”زَنْدِيْقٌ“ څخه ”زَنْدِيقَةٌ“ لېکن د اسم په آخر کي د ”تَا“ اصل استعمال د مذکر او مؤنث د فرق کولو دپاره دی په صفاتو کي په کثرت سره لکه: ”مُسْلِمٌ، مُسْلِمَةٌ“ او په اسماءو کي په قلت سره.
- او که چیري ”تَا“ د فعل په شروع کي راغلې وه نو بیا دا اکثره د حروف اتین څخه راځي لکه: ”تَضْرِبُ“ او که د فعل په آخر کي راغلې وه بیا کله صرف علامه د تانیث وي لکه: ”ضَرَبَتْ“ او کله

علامه د تانیث او ضمیر د فاعل هم وی لکه: "ضَرَبْتُ" او کله صرف ضمیر د مخاطب وی لکه: "ضَرَبْتُ" او کله ضمیر د متکلم وی لکه: "ضَرَبْتُ".

پنځمه خبره:

د مؤنث تقسیمات:

په مؤنث کې دوه تقسیمونه کېږي:

"التَّقْسِيمُ الْأَوَّلُ":

د اول تقسیم په اعتبار سره مؤنث پز دوه قسمه دی: (۱) مؤنث سماعي (۲) مؤنث قیاسي.

د مؤنث سماعي تعریف:

مؤنث سماعي هغه مؤنث دی چې په ده کې علامه د تانیث نه وی بلکه اهل لغت دی مؤنث استعمال

کړی وی لکه: "شَسْ".

د مؤنث قیاسي تعریف:

مؤنث قیاسي هغه مؤنث دی چې په ده کې علامه د تانیث موجوده وی لکه: "إِمْرَأَةٌ" او علامې د

تانیث خلور دي: "قَدْ مَرَّ تَفْصِيلُهَا آيَةً".

د مؤنث سماعي علامات:

د مؤنث سماعي نولس (۱۹) علامات دي:

۱. تاء مقدره ده لکه: "أَرْضٌ".

۲. هغه اسما چې صرف د مؤنث دپاره استعمالیږي لکه: "أُمٌّ، أُخْتُ، عَرُوسٌ".

۳. اعلام د مؤنث یعنی د مؤنث نومونه لکه: "زَيْنَبٌ، مَرْيَمٌ".

۴. صفات خاصه د مؤنث دي یعنی هغه صفتونه چې صرف په ښځو کې استعمالیږي لکه:

"حَائِضٌ، طَالِقٌ، ثَيْبٌ، بَاكِرٌ، مُطْفِلٌ، مُتِّمٌ".

۵. د ملکو نومونه لکه: "مِصْرُ شَامٌ".

۶. د قبیلو نومونه لکه: "بَنُو نَظِيرٍ، بَنُو قَرْيَظَةٍ".

۷. اعضا متکرره د انسان سواي د "خَدَّيْنِ او حَاجِبَيْنِ" څخه.

٨. د حيوانانو نومونه لکه: "تَغْلَبُ، أَرْزَبُ".
٩. د قدرتي اشیاء نومونه لکه: "أَرْضُ، نَارُ، مِلْحُ".
١٠. د جهنم نومونه لکه: "سَقَرُ، سَعِيرُ".
١١. د مصنوعي اشیاء نومونه لکه: "عَصَا، دَلْوُ".
١٢. د شرابو نومونه لکه: "صَبُوحُ، غَبُوقُ".
١٣. د غذاگانو نومونه لکه: "حُنَيْنُ، بَذَرُ، أُحْدُ".
١٤. د هواگانو نومونه لکه: "قَبُولُ، دَبُورُ".
١٥. د حروف نومونه لکه: "حُرُوفُ جَارَّةٌ، حُرُوفُ يَدَاءٌ".
١٦. حروف تهجي لکه: "بَا، تَا".
١٧. کله چې ضمير د مؤنث ورته راجع وي لکه: "وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا".
١٨. چې اسم اشاره د مؤنث ورته استعمال سوې وي، لکه: "هَذِهِ جَهَنَّمُ".
١٩. چې صفت يې د مؤنث راغلی وي، لکه: "جَهَنَّمُ الَّتِي".

شپږمه خبره:

فائده:

يو څو نور الفاظ دي چې عرب يې کله د مؤنث استعمالوي او کله مذكر تفصيل يې په حاشيه کې موجود دي^(١).

(١) بعض الفاظ چې عرب يې کله مذكر استعمالوي او کله د مؤنث هغه دا الفاظ دي:

"أَرْضُ، حَبْرُ، دَارُ، رَيْحُ، عَصَا، قَرْصُ، دَحْمُ، شَوْقُ، لُطْسُ، لَغْلُ، كَاسُ، سَبِيلُ، إِزَارُ، حَالُ، خَالُوتُ، طَرِيقُ، يَكِينُ، صَاعُ، لِسَانُ، إِنْشُ"

لکه: عرب وايي: "أَلِفٌ فِي الْمَاءِ... وَإِنْشٌ فِي السَّمَاءِ". (ضوابط النحوية)

د مؤنث سماعی اقسام:

مؤنث سماعی پر دوه قسمه دی: (۱) جائز التانیث (۲) واجب التانیث.

جائز التانیث (۱) هغه مؤنث سماعی دی چې د ده تذکیر او تانیث دواړه جائز وي یعنې کله د مذكر ضمیر ورته راجع کیږي لکه: "السَّمَاءُ مُنْقَطِرٌ بِهِ" او کله د مؤنث ضمیر ورته راجع کیږي لکه: "وَالسَّمَاءُ بَنَيْنَاهَا".

واجب التانیث (۲) هغه مؤنث سماعی دی چې د ده تانیث واجب وي یعنې د مذكر ضمیر نسي ورته راجع کېدای بلکه همېشه د مؤنث ضمیر ورته راجع کیږي لکه: "عَلِمْتُ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرْتُ" "يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ، وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا".

فائده:

هغه مصادر چې د هغه څخه مراد وصف وي په هغه کې تذکیر او تانیث علی السویه (برابر) دي نو ځکه مصدر چې کله مبتداء واقع سي نو د ده خبر مذكر او مؤنث دواړه راوړل کېدای سي لکه: "الصَّلَاةُ حَاضِرٌ، حَاضِرَةٌ". او دی چې کله خبر واقع سي نو د ده مبتداء مذكر او مؤنث دواړه راتلای سي لکه: "هَذَا قَوْلٌ حَقٌّ، تِلْكَ قِصَّةٌ حَقٌّ".

نواند:

۱. او علامې د تانیث همېشه د حروف اصلیه و څخه جلا وي. نو ځکه لفظ د "شَس" په اصل کې "شَسَّة" وو او "غَر" په اصل کې "غَرَّة" وو.
  ۲. او د بعضو اسماء و په آخر کې علامه تانیث وي لېکن هغه مذكر استعمالیږي لکه: "طَلْحَةُ، خَلِيفَةُ، مُغِيرَةُ".
  ۳. او کله کله د جمع په آخر کې تام زیاتیري لکه: "أَشَاعِرَةٌ، تَلَامِذَةٌ، أَسَايِدَةٌ". (نصر الخبیر)
- (۱) د جائز التانیث الفاظ: "سَمَاءٌ، سَلَمٌ، قَدَرٌ، مِسْكٌ، خَالٌ، بَيْتٌ، طَرِيقٌ، ثَوْبٌ، عُنُقٌ، لِسَانٌ، سَبِيلٌ، ضَعْفٌ، صِلَاحٌ، قَفَا، مِزْطَانٌ، سَبِيلٌ".
- (۲) د واجب التانیث الفاظ: "عَيْنٌ، أُذُنٌ، نَفْسٌ، دَاوَرٌ، دَلْوٌ، مِینٌ، كَفٌّ، جَهَنَّمُ، جَحِيمٌ، سَعِيرٌ، نَارٌ، لُظٌ، عَقْرَبٌ، أَرْضٌ، إِبْطٌ، عَصَا، فِرْدَوْشٌ، رِيحٌ، خَمْرٌ، فَلَكٌ، غَوْلٌ، لُغْلُغٌ، قَارِسٌ، أَرْتَبٌ، بَخْرٌ، ذَقَبٌ، بَبْرٌ، يَنْبُوعٌ، دِرْعٌ، قَدَمٌ، كِبِدٌ، عَقَبٌ، أَفْعَى، سَقَرٌ، حَرْبٌ، كَاشٌ، ثَدْيٌ، عَنَكَبُوتٌ، يَمِينٌ، شِمَالٌ، إَصْبَعٌ، رِجْلٌ، سَرَاوِيلٌ، ضَبْعٌ، سَاقٌ، شَمْسٌ". (ضوابط نحویه)

اوومه خبره:

دیو خو اوزانو او اسماء استعمال په اعتبار د تذکیر او تانیث سره علی السویه دی؛
یو خو اسماء او اوزان دي چي د مذکر او مؤنث دپاره علی السویه (برابر) استعمالیږي.

۱. اسم تفضیل چي کله مستعمل په "مِنْ" سره وي لکه: "الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ".

۲. حروف هجاء، لکه: "بَا، تَا، ثَا".

۳. مصادر او هغه اوزان چي د هغه په آخر کي تاء نه ملحق کیږي او هغه پنځه وزنونه دي:

۱. "فَعِيلٌ" وزن دی چي کله په معنی د مفعول سره وي لکه "رَجُلٌ جَرِيحٌ، اِمْرَاةٌ جَرِيحٌ".

۲. "فَعُولٌ" وزن دی چي کله په معنی د فاعل سره وي لکه "رَجُلٌ صَبُورٌ، اِمْرَاةٌ صَبُورٌ".

۳. "مِفْعَالٌ" وزن دی لکه "مِغْطَاةٌ، مِغْوَالٌ، مِفْتَاحٌ".

۴. "مِفْعَلٌ" وزن دی لکه "مِغْشَمٌ" په معنی د "شجاع او بهادر" سره.

۵. "مِفْعِيلٌ" وزن دی لکه "مِنْطِيقٌ رَجُلٌ مِنْطِيقٌ وَ اِمْرَاةٌ مِنْطِيقٌ، مِغْطِيَةٌ، مِسْكِيَةٌ يَغْنِي كَثِيرٌ

الشُّكْرُ".

۶. "فِعْلٌ" وزن دی چي کله په معنی د مفعول سره وي لکه: "ذَبْحٌ، طَحْنٌ" "نَاقَةٌ ذَبْحٌ" "جَمَلٌ

ذَبْحٌ".

۷. "فَعَلٌ" وزن دی چي کله په معنی د مفعول سره وي لکه: "جَزَرٌ، سَلَبٌ، نَاقَةٌ جَزَرٌ، جَمَلٌ جَزَرٌ".

د مؤنث دوهم تقسیم:

د دوهم تقسیم په اعتبار سره مؤنث پر دوه قسمه دی:

۱. حقيقي.

۲. لفظي.

د مؤنث حقيقي تعريف:

مؤنث حقيقي هغه مؤنث دی چي د ده په مقابله کي مذکر حيوان وي، لکه: "اِمْرَاةٌ" د ده په مقابله

کي "رَجُلٌ" دی، او "نَاقَةٌ" د ده په مقابله کي "جَمَلٌ" دی.

د مؤنث لفظي تعريف:

مؤنث لفظی هغه مؤنث دی چي دده په مقابلہ کي حیوان مذکر نه وي لکه: "فُلَانَةٌ، قُوَّةٌ".

جملې:

مؤنث	نوع	اسم	مصدر	اسم	مصدر	اسم	مصدر	اسم	مصدر
+	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	+	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	+	قَوْلُ اللَّهِ
۱. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۲. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۲. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۲. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۳. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۳. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۳. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۴. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۴. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۴. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۵. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۵. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۵. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۶. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۶. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۶. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۷. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۷. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۷. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۸. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۸. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۸. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۹. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۹. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۹. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۱۰. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۰. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۰. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۱۱. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۱. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۱. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۱۲. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۲. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۲. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۱۳. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۳. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۳. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۱۴. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۴. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۴. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۱۵. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۵. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۵. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۱۶. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۶. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۶. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۱۷. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۷. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۷. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۱۸. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۸. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۸. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۱۹. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۹. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۱۹. خبر	قَوْلُ اللَّهِ
۲۰. مؤنث	خبر	قَوْلُ اللَّهِ قَوْلَ الْقَلْبِ	قَوْلُ اللَّهِ	۲۰. خبر	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	قَوْلُ اللَّهِ	۲۰. خبر	قَوْلُ اللَّهِ

التمرین:

"وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ.. ذِكْرُ اللَّهِ طِبَاعُ نَبِيْنَةُ الْقَلْبِ.. هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ.. الشَّيْخَانُ أَفْضَلُ الصَّحَابَةِ.. وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ.. سَادَةُ الْأُمَّةِ الْفُقَهَاءُ.. يَا بَنِيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ.. وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى.. دَوْلَةُ الْأَرْدَالِ آفَةُ الرِّجَالِ.. سَلَامَةُ الْإِنْسَانِ فِي حَبْسِ النَّفْسِ".

بدانکه اسم بر سه صنف است واحد، مثنی مجموع الخ: ..... الى قوله بدانکه اسم متمکن باعتبار وجوه اعراب بر شانزده قسم است.

ترجمه:

پوه سده! چي "اسم" پر درې قسمه دي واحد، تشبيه، جمع "واحد" هغه اسم دي چي پريوه دلالت کوي لکه: "رَجُلٌ". مثنی هغه اسم دي چي يـ دوو دلالت کوي په دې طريقه: چي په آخر کي الف و

نون مکسوره یا "یا" ماقبل مفتوح او نون مکسور یی په آخر کی راغلی وی، لکه: "رَجُلَانِ، جَدِینَ"، او جمع هغه اسم دی چي د دوو څخه پریاتو باندې دلالت کوي په دې طریقه: چي په واحد کی تغیر راغلی وی، لفظاً لکه: "رَجَالٌ" یا تقدیراً لکه: "فُلُکٌ" واحد یی هم "فُلُکٌ" دی چي کله پر وزن د "قُفْلٌ" راسي او جمع یی هم "فُلُکٌ" ده چي کله پر وزن د "أُسْدٌ" راسي: پوه سده! چي جمع د لفظ په اعتبار سره پر دوه قسمه ده:

۱. جمع تکسیر.

۲. جمع تصحیح.

جمع تکسیر هغه جمع ده چي د واحد بنا او وزن په دې کی محفوظه نه وی پاته سوی لکه: "رَجَالٌ، مَسَاجِدٌ" د جمع تکسیر اوزان په ثلاثي کی په سماع پوري تعلق لري قیاس لره په دې کی دخل نسته او په رباعي او خماسي کی جمع تکسیر د "فَعَالِلٌ" پر وزن راځي لکه: د "جَعْفَرٌ" څخه "جَعَاْفِرٌ" او د "جَحْمَرِشٌ" څخه "جَحَامِرٌ" په حذف د حرف خامس سره.

او جمع تصحیح هغه ده: چي د واحد بنا په دې کی سالمه پاته سوې وی (صرف په آخر کی یی زیاتوب راغلی وی).

بیا جمع تصحیح پر دوه قسمه ده:

۱. جمع مذکر.

۲. جمع مؤنث.

جمع مذکر هغه ده چي په آخر کی یی واو ماقبل مضموم او نون مفتوح راغلی وی لکه: "مُسْلِمُونَ، مُسْلِمِينَ".

جمع مؤنث هغه ده چي په آخر کی یی الف و تاء راغلي وی، لکه: "مُسْلِمَاتٌ".

پوه سده! چي جمع د معنی په لحاظ سره پر دوه قسمه ده:

۱. جمع قلته.

۲. جمع کثرته.

جمع قلته هغه ده: چي تر لسو پر کم باندی د دې اطلاق کیږي او د دې څلورو وزنو څخه پریو وزن راغلي وي هغه: "أَفْعُلٌ" لکه: "أَكْلَبٌ"، "أَفْعَالٌ" لکه: "أَقْوَالٌ"، "أَفْعَلَةٌ" لکه: "أَعْوَنَةٌ"، "فِعْلَةٌ" لکه: "عِلَّةٌ"، او دوي جمع تصحيح بغير الف ولام لکه: "مُسْلِمُونَ مُسْلِمَاتٌ".
او جمع کثرت هغه ده چي پر لس يا تر لسو پر زیات باندی دلالت کوي د دغه شپږو وزنو څخه ماسوای باقي وزنونه د جمع کثرت دي.

الدرس السادس عشر:

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

أوله خبره:

د اسم دریم تقسیم:

اسم په اعتبار د تعدد سره پر درې قسمه دی:

۱. واحد.

۲. مثنی.

۳. مجموع.

د واحد تعریف (۱):

واحد هغه اسم دی چي پریوه باندی دلالت کوي لکه: "رَجُلٌ".

د مثنی تعریف (۲):

(۱) واحد هغه مفرد دی چي دی پریوه دلالت کوي لکه: "رَجُلٌ" نو ځکه "الرَّجُلُ" دوي کلمې جوړیږي. (نصر الخیر)

(۲) بعضو حضراتو د تشبیه تعریف او وضاحت په دې شکل بیان کړی دی "اسمٌ مُفْرَدٌ ثَابِتٌ عَنْ مُفْرَدَيْنِ اِتِّفَاقًا لَفْظًا وَمَعْنًا بِإِذْنِ رَبِّهِ" او لَوْنٍ أَوْ يَاءٍ وَلَوْنٍ مَكْسُورَةٍ فَإِنْ اِخْتَلَفَا فِي اللَّفْظِ فَهُوَ مِنْ بَابِ التَّغْلِيْبِ نَحْوُ عَمْرَيْنِ فَلَا يُشْتَرِكَانِ فَإِنْ اِخْتَلَفَا فِي الْمَعْنَى فَهُوَ مِنَ الْمُشْتَرَكِ نَحْوُ عَيْنَيْنِ فَلَا يُشْتَرِكَانِ.

بِلَفْظِ مَعْنَيَانِ حَقِيقَتَيْنِ وَمَجَازِيْنِ نَحْوُ رَأَيْتُ أَسَدَيْنِ أَيْ أَسَدًا حَقِيقِيًّا وَرَجُلًا مُجَازِيًّا وَإِنْ ثَابِتٌ عَنْ مُفْرَدَيْنِ بِإِذْنِ رَبِّهِ فَلَيْسَ بِمُتَعَدٍّ كَشَفَعْتُ وَرَجُلٌ وَإِنْ ثَابِتٌ عَنْ مُفْرَدَيْنِ بِإِذْنِ رَبِّهِ صَالِحَةً لِلإِسْقَاطِ وَتَجْرِيدِ الْإِسْمِ مِنْهَا كَالْعَيْنَيْنِ وَكَلَّا وَكَلَّا فَلَيْسَ بِمُتَعَدٍّ بَلْ مُلْحَقٌ بِهِ فِي الإِعْرَابِ". (همع الهوامع)

مثنی هغه اسم دی؛ چي پر دوو دلالت کوي په دې سبب چي "الف" ماقبل مفتوح يا "ياء" ماقبل مفتوح او نون مکسوره (۱) يې په آخر کي راغلی وي. لکه: "رَجُلَانِ، رَجُلَيْنِ".
د مجموع تعريف:

جمع هغه اسم دی چي د دوو څخه پرزيات باندي دلالت کوي په دې سبب چي په واحد کي يې تغير يا زياتوب راغلی وي لکه: "رَجَالٌ، مُسْلِمُونَ".
د تشنيې اقسام:

تثنيه پر درې قسمه ده:

۱. تثنيه حقيقي.

۲. تثنيه مجازي.

۳. تثنيه تغليبي.

د تثنيه حقيقي تعريف:

تثنيه حقيقي هغه تثنيه ده چي دا په حقيقت کي لفظاً، معنا او مفرداً تثنيه وي لکه: "مُسْلِمَانِ".
د تشنيې حقيقي شرطونه:

د تشنيې حقيقي دپاره څلور شرطونه دي:

۱. اول شرط يې دادی: چي لفظ به يې د تشنيې وي، احترازي مثال لکه: "كَلَّا وَكَلْتَا".

۲. دوهم شرط يې دادی: چي معنی به يې د تشنيې وي احترازي مثال لکه: "صِنَوَانٌ".

(۱) نون د تشنيې د څو وچو په وجه مکسوره دی:

۱. چي دی د الف او ياء ماقبل مفتوح څخه وروسته راځي نو ځکه پرده باندي کسره نه ده ثقیله او نون د جمع د واو ماقبل مضوم او ياء ماقبل مکسور څخه وروسته راځي نو پرده باندي کسره ثقیله ده نو ځکه يې فتحه ورکړه او که چيري يې عکس کړی وای نو بيا ثقل لازمېدی "لِتَوَالِي الْأَجْنَاسِ أَوَّلُ الْخُرُوجِ مِنَ الضُّمِّ إِلَى الْكُسْرِ" (اسرار العربيه).

۲. او تثنيه متوسطه ده په مينځ د مفرد او جمع کي او کسره متوسطه ده په مينځ د فتحې او ضمي کي نو متوسط يې متوسطه ورکړی.

۳. عند البعض نون د تشنيې د تنوين عوض دی او تنوين په اصل کي نون ساکن دی او قاعده ده "السَّائِلُونَ إِذَا حُرِّكَتْ بِهَا الْكُسْرُ".

۴. او که چيري يې فتحه ورکړی وای، نو بيا توالي د اربع فتحاتو لازمه ده.

۵. نون د تشنيې به ځکه مکسوره وي چي فرق راسي په مينځ د تشنيې او جمع کي. (جمع الهوامع)

۳. دریم شرط یی دا دی؛ چي د خپل لفظ څخه به مفرد لري احترازي مثال لکه: "اِثْنَانِ".

۴. څلورم شرط یی دا دی؛ چي مرکب مِّنَ الْاِثْنَيْنِ به وي احترازي مثال لکه: "اَبَوَيْنِ، شَهْسَيْنِ" اتفاقي مثال: "مُسْلِمَانِ، مُسْلِمَيْنِ".

دوهمه خبره:

د تشبیه مجازي تعریف:

تشبیه مجازي هغه تشبیه ده چي حقیقتاً تشبیه نه وي؛ بلکه د تشبیه سره د یو مشابهت په وجه مجازاً تشبیه ورته ویل کیږي لکه: "كَلَّا، اِثْنَانِ وَاِثْنَتَانِ".

او د دې څلور شکلو نه جوړیږي چي د تشبیه حقیقي د شرطو په ضمن کي تېر سو.

د تشبیه تغلیبي تعریف:

تشبیه تغلیبي هغه تشبیه ده چي د حقیقت په لحاظ سره پر یوه فرد صادقېږي لېکن و دغه فرد ته یې غلبه ورکړې وي پر بل فرد باندي لکه: "اَبَوَيْنِ، شَهْسَيْنِ، قَمَرَيْنِ، عَمَرَيْنِ".

د جمعي تقسیمات:

په جمع کي درې تقسیمونه کیږي:

"التَّقْسِيمُ الْأَوَّلُ":

د اول تقسیم په اعتبار سره جمع پر درې قسمه ده:

۱. جمع حقیقي.

۲. جمع حکمي.

۳. اسم جمع.

د جمع حقیقي تعریف (۱):

جمع حقیقي هغه جمع ده چي لفظاً، معنا او مفرداً جمع وي لکه: "رِجَالٌ، مُسْلِمُونَ".

(۱) بعضو حضراتو د جمع تعریف په دې ډول کړی دی: "اسمٌ مُّغْرَبٌ لَّابٍ عَنْ ثَلَاثَةٍ أَوْ أَكْثَرَ بِزِيَادَةٍ فِي آخِرِهِ كَكَاتِبِينَ أَوْ تَغْيِيرٍ فِي بَنَائِهِ

مِثْلُ "رِجَالٍ". (خضري جلد ۲ صفحه ۱۰۰)

د جمع حقیقی شرائط:

د جمع حقیقی دپاره درې شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دادی: چي د خپل لفظ څخه به مفرد لري احترازي مثال لکه "أُولُو".
  ۲. دوهم شرط یې دادی: چي لفظ به یې د جمع وي، احترازي مثال لکه: "قَوْمٌ، رَهْطٌ".
  ۳. دریم شرط یې دادی: چي معنی به یې د جمع وي احترازي مثال لکه: "عَشْرُونَ".
- اتفاقي مثال لکه: "رِجَالٌ، مُسْلِمُونَ".

دریمه خبره:

د جمع حکمي تعریف:

جمع حکمي هغه جمع ده چي د حقیقت په لحاظ سره خو جمع نه وي لېکن د جمع سره د مشابهت په وجه حکماً جمع ورته ویل کیږي لکه: "أُولُو، عَشْرُونَ".

او د جمع حکمي درې شکلو نه جوړیږي، چي د جمع حقیقي په ضمن کي یې تفصیل تېر سو. د تشنې او جمعي دپاره چند مشترک شرطونه:

د تشنې او جمعي د ثبوت دپاره اته (۸) شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دادی: چي افراد به وي (مفرد والی) نو ځکه د تشنې تشنیه او د جمع جمع نه سي جوړېدای.

۲. دوهم شرط یې دادی: چي معرب والی به وي، ځکه د مبني تشنیه او جمع نه سي جوړېدای.

۳. دریم شرط یې دادی: چي مرکب به نه وي، ځکه د مرکب لکه: "زَيْدٌ عَالِمٌ" تشنیه او جمع نه سي راتلای.

۴. څلورم شرط یې دادی: چي تنکیر (۱) به وي، ځکه د علم تشنیه او جمع نه سي جوړېدای.

"إِلَّا بَعْدَ التَّنْكِيزِ".

(۱) ځکه د علم جمع نه سي جوړېدای مگر بعد التَّنْكِيز دغه وجه ده چي کم اسماء د اعلامو څخه کنایه واقع کیږي لکه: "فُلَانٌ، فُلَانَةٌ"، د هغه تشنیه او جمع نه سي جوړېدای چي کله دوی نکره واقع سي د دوی د معرفه توب دپاره پردوی الف لام داخلېږي چي د دوی علمیت مسلوب نه سي مگر "جَنَادِيْن" چي د دوو میاشتنو نومونه دي، او "عَمَائِدِيْن" چي د دوو غرو نومونه دي او

۵. پنجم شرط یی دا دی: چي اتفاق د لفظ (یعني لفظ به یی سره یو وي) لکه: "مُسْلِمٌ".
 مُسْلِمَانِ، مُسْلِمُونَ". لهذا چي د کمو اسماء و ثاني د اوله سره نه وي لکه: "شَمْسٌ، قَمَرٌ"، د هغه تشنيه او جمع نه سي راتلای. "إِلَّا تَغْلِبْنَا".
۶. شپږم شرط یی دا دی: چي د دغه تشنیه (۱) او جمع په وجه به د یو بلي تشنيه او جمع څخه استغناء نه راځي نو لهذا د لفظ د "بَعْضٌ، أَوْ سَوَاءٌ"، تشنيه او جمع نه سي راتلای. ځکه د لفظ د "بَعْضٌ" د تشنيه څخه استغناء په لفظ د "جُزْءٌ" د تشنيه سره راځي او د لفظ د "سَوَاءٌ" د تشنیه څخه استغناء په لفظ د "سَيِّئَانِ" سره راځي.
۷. اووم شرط یی دا دی: چي د تشنیه او جمعي پر جوړولو باندي به یو فائده مرتبه وي نو لهذا د لفظ د "کُلٌّ" تشنيه او جمع جوړول جائز نه دي.
۸. اتم شرط یی دا دی: چي هغه اسم به مشابهت د فعل سره نه لري نو ځکه کم اسم تفضیل چي مستعمل په "مِنْ" سره وي د هغه تشنيه او جمع راوړل جائز نه دي، ځکه اسم تفضیل د فعل سره په معنی حدثي کي مشابهت لري.

"عَوَاقِبُ" و غیره مستثنی دي ځکه د دوی علمیت په تشنيه او جمع جوړولو سره نه ښي مسلوب کېدای نو داغه وجه ده چي نه پر دوی باندي الف لام داخلېږي او نه دوی مضاف واقع کېږي.

(۱) دغه وجه ده چي د اسماء عددو تشنيه او جمع نه سي راوړل کېدای ماسوا د لفظ د "مِائَةٌ"، او د "أَلْفٌ" څخه ځکه د "ثَلَاثَةٌ" د تشنیه کار "سِتَّةٌ" اجراء کوي داغه رنگه عند البعض د لفظ د "أَجْمَعٌ" او د "جَمْعٌ" تشنيه جائزه نه ده؛ ځکه د دوی د تشنیه وظیفه "يَكْلَأُ وَيَكْلَأَتَا" اجراء کوي. (جمع الهوامع)

او د تشنیه او جمع اصل حقیقت عطف دی د اختصار دپاره تشنيه او جمع جوړېږي مثلاً "قَامَ الزَّيْدَانِ" په اصل کي "قَامَ زَيْدٌ وَ زَيْنٌ" وو. او د دوی د عطفیت پر اصلیت باندي دلیل دا دی چي په اضطراري حالت کي د مفرد تکرار راوړل کېږي لکه: "لَيْتٌ وَ لَيْتٌ".

خلور مه خبره:

د اسم جمع تعریف (۱):

اسم جمع هغه اسم دی چې معنی یې د جمع وي لېکن لفظاً درې شکلونه لري:

د اسم جمع شکلونه:

۱. اول شکل یې دا دی: چې معنی یې د جمع وي، لېکن واحد نه لري لکه: "قَوْمٌ، رَهْطٌ" (قبيله) "جَيْشٌ، قَبِيلَةٌ".

۲. دوهم شکل یې دا دی: چې معنا جمع وي او واحد هم لري لېکن وزن یې د جمع نه وي لکه: "رَكْبٌ" جمع د "رَاكِبٌ" ده او "صَحْبٌ" جمع د "صَاحِبٌ" ده.

۳. دریم شکل یې دا دی: چې واحد هم لري او وزن یې هم د جمع وي لېکن احکام د مفرد پر جاري کیږي لکه: د "رَكُوبَةٌ" څخه "رَكَابِيٌّ" په یاء نسبتې سره ویل.

"التَّقْسِيمُ الثَّانِي":

جمع په اعتبار د لفظ سره پر دوه قسمه ده:

۱. جمع تکسیر.

۲. جمع تصحیح. (سالم)

د جمع تکسیر تعریف:

جمع تکسیر هغه جمع ده چې بناد واحد په دې کې سالمه نه وي پاته سوی. لکه: "رِجَالٌ، مَسَاجِدُ".

فائده:

په جمع مکسره کې به تغیر د واحد څخه راغلی وي او تغیر پر دوه قسمه دی:

(۱) یو اسم جمع ده او بل اسم جنس دی: اسم جنس هغه دی چې د ده اطلاق پر قلیل او کثیر باندې علی السویه (برابر) کیږي بیا

اسم جنس پر درې قسمه دی: (۱) افراډي (۲) جمعي، (۳) احادي. اسم جنس افراډي هغه اسم جنس دی چې "مُتَشَابِهٌ الْأَجْزَاءِ"

وي او د کل او جزء نوم یې سره یو وي یعنې پر قلیل او کثیر باندې برابر صادقېږي لکه: "مَاءٌ أَوْ لَبَنٌ".

او اسم جنس جمعي هغه اسم جنس دی: چې د وضع په اعتبار سره د ده اطلاق پر قلیل او کثیر باندې کیږي لېکن د استعمال په

اعتبار سره د ده اطلاق تر دوه څخه پر زیات باندې کیږي. او د ده او د واحد په سینغ کې فرق ورکونکی شی "ثًا" یا "يَا" وي لکه:

"تَنْمَرٌ، وَثَنَرَةٌ، رُؤْمٌ، رُؤْمِيٌّ". اسم جنس احادي چې علی سبیل البدلیت پر هر فرد باندې صادقېږي لکه: "رَجُلٌ". (جمع الهوامع)

۱. تغیر حکمی.

۲. تغیر حقیقی.

د تغیر حکمی تعریف:

تغیر حکمی هغه تغیر دی چي په لفظو کي بالکل تغیر نه وي بلکه تغیر فرض سوی وي لکه: "فُلُک" (۱) واحد یې هم "فُلُک" دی او جمع یې هم "فُلُک" ده لفظاً څه تغیر نسته. تقدیراً تغیر دا دی: چي "فُلُک" که چيري پروژند "قُفُل" فرض سي بیا دی واحد دی او که چيري پروژند "أُسُد" فرض سي بیا دی جمع ده.

پنځمه خبره:

د تغیر حکمی د پېژندلو طریقه:

۱. تغیر حکمی یا خود بین السطور والحاشیه څخه معلومېږي.

۲. یاد ضمیر څخه معلومېږي که د مفرد مؤنث ضمیر یا د جمع ضمیر ورته راجع ووي یا جمع ده او که د مفرد مذکر ضمیر ورته راجع وو، نو بیا مفرد دی.

۳. یاد صفت څخه معلومېږي.

تغیر حقیقی:

تغیر حقیقی هغه تغیر دی چي دی ظاهراً په لفظو کي موجود وي او تغیر حقیقی په شپږو شکلو باندې راځي:

۱. اول: د مفرد څخه یې تغیر په زیاتوب سره راغلی وي، مع بقاء الشكل، لکه: د "صِنُو" څخه "صِنُوَان".

۲. دوهم: د مفرد څخه یې تغیر په نقصان د حروفو راغلی وي مع بقاء الشكل لکه: د "تُخْمَة" څخه "تُخْم".

(۱) د "فُلُک" مفرد کېدل او جمع کېدل دا د سبویه مذهب دی او عند صاحب تسهیل مختاره خبره دا ده: چي "فُلُک" لفظ مشترک دی. په مینځ د مفرد او جمع کي: "فَلَا يُقَدَّرُ لِنِيهِ التَّوْبَةُ". (حاشیه خضري جلد ۲ صفحه ۱۰۰)

۳. دریم: د مفرد څخه یې تغیر په تبدیلی د شکل راغلی وي، نه په تغیر د زیاتوب او نقصان سره د حروفو لکه: د "أَسَدٌ" څخه "أُسْدٌ".
۴. څلورم: د مفرد څخه یې تغیر په زیاتوب د حروفو راغلی وي او شکل یې هم بدل سوی وي، لکه: د رَجُلٌ څخه رِجَالٌ.
۵. پنځم: د مفرد څخه یې تغیر په نقصان د حروفو راغلی وي او شکل یې هم بدل سوی وي، لکه: د رَسُولٌ څخه رُسُلٌ.
۶. شپږم: د مفرد څخه یې تغیر په زیاتوب او نقصان سره راغلی وي، او شکل یې هم بدل سوی وي. لکه: د غَلَامٌ څخه غِلْمَانٌ.

شپږمه خبره:

فائده:

جمع تکسیره کچیري ثلاثي وه بیا په سماع پوري تعلق لري او مستعمل مشهوره اوزان یې په حاشیه کې موجود دي^(۱).

او که چیري رباعي یا خماسي وه بیا پر وزن د "فَعَالِلٌ" راځي په حذف د حرف خامس سره لکه: د "جَعْفَرٌ" څخه "جَعَاْفِرٌ" او د "جَحْشَرٌ" څخه "جَحَامِرٌ".

د جمع تکسیري اقسام:

جمع تکسیره پر دوه قسمه ده:

(۱) د جمع تکسیري ثلاثي مشهوره اوزان دا دي: (۱) "فَعَالٌ" لکه: "كَلْبٌ" (۲) "فُعُولٌ" لکه: "حُقُوقٌ" "حَقٌّ" (۳) "فُعُلٌ" لکه: "كُتُبٌ" "كِتَابٌ" (۴) "فُعْلَانٌ" لکه: "بُلْدَانٌ" "بَلَدٌ" (۵) "أَفْعِلَاءٌ" لکه: "أَنْبِيَاءٌ" "نَبِيٌّ" (۶) "فُعْلٌ" لکه: "مَرْيَسٌ" (۷) "فُعْلَاءٌ" لکه: "عُلَمَاءٌ" "عَالِمٌ". (۸) "فَعْلَةٌ" لکه: "كَفَرَةٌ" "كَافِرٌ" (۹) "فِعْلٌ" لکه: "فِرْقٌ" "فِرْقَةٌ" (۱۰) "فِعْلَانٌ" لکه: "غِلْمَانٌ" "غَلَامٌ" (۱۱) "أَفْعَالٌ" لکه: "أَقْوَالٌ" "قَوْلٌ" (۱۲) "أَفْعُلٌ" لکه: "أَكْلَبٌ" "كَلْبٌ"، (۱۳) "فِعْلَةٌ" لکه: "فِلْمَةٌ" "فَلَامٌ". (۱۴) "أَفْعِلَةٌ" لکه: "أَعْوَنَةٌ" "عَوَانٌ" (۱۵) "فَعِيلٌ" لکه: "عَبِيدٌ" "عَبْدٌ". (۱۶) "مَفَاعِلٌ" لکه: "مَسَاجِدٌ" "مَسْجِدٌ". (۱۷) "فُعَالٌ" لکه: "خُدَامٌ" "خَادِمٌ". (۱۸) "فُعَالِلٌ" لکه: "عُنَاصِرٌ" "عُنْصَرٌ" (۱۹) "فَعَالِلَةٌ" لکه: "تَلَامِيذٌ" "تَلْمِيزٌ". (۲۰) "فَعَالِلِلٌ" لکه: "صَنَادِقٌ" "صُنْدُوقٌ"، (۲۱) "مَفَاعِيلٌ" لکه: "مَكَاتِبٌ" "مَكْتَبٌ". (نصر الخیر)

۱. جمع منتهی الجموع.

۲. جمع غیر منتهی الجموع.

د جمع منتهی الجموع تعریف:

جمع منتهی الجموع هغه جمع ده چي په خپل جمعیت کي انتهاء ته رسېدلې وي دوباره په جمع تکسیره سره نسي جمع کېدای لکه: "مَسَاجِدُ".

او د دې مشهوره اوزان پنځه دي: (۱) "مَفَاعِلُ"، (۲) "مَفَاعِلُ"، (۳) "أَفَاعِلُ"، (۴) "أَفَاعِلُ"، (۵) "فَوَاعِلُ".

د جمع غیر منتهی الجموع تعریف:

جمع غیر منتهی الجموع هغه جمع ده چي په خپل جمعیت کي انتهاء ته نه وي رسېدلې بل وار په جمع تکسیره سره جمع کېدای سي، لکه: د "قَوْلُ" جمع "أَقْوَالُ" ده او د "أَقْوَالُ" جمع "أَقَاوِيلُ" راځي.

د جمع تصحيح (۱) (سالمه) تعریف (۲):

(۱) د جمع مکسري او سالمې په مینځ کي یو لوی فرق دا دی: چي جمع مکسره چي کله فاعل واقع سي د دې دپاره د فعل مذكر او مؤنث دواړه راوړل جائز دي. لکه: "قَالَ الرَّجَالُ، قَالَتِ الرَّجَالُ" او جمع سالمه چي کله فاعل واقع سي، فعل صرف واحد مذكر راوړل جائز دي، لکه: "قَالَ الْمُسْلِمُونَ". (حاشیة خضري)

(۲) په الف و تاء سره چي کم جمع راوړل کېږي هغه پر پنځه نوعي ده:

۱. چي په کم چا کي تا د تانیث وي مطلقا خواه که د مذكر علم وي لکه: "ظَلَحَ" او که د مؤنث علم وي لکه: "فَاطِمَةُ" یا اسم جنس وي لکه: "تَنْزَعُ" یا صفت وي لکه: "نَسَابَةُ" خواه که "تَا" په حالت د وقف کي په "هَآ" سره بدله سي لکه: په "ظَلَحَ" کي او که نسي بدله لکه: په "بَنَتْ" او "أَخَتْ" کي د دې شيانو جمع په الف و تاء سره راځي لېکن د دې څخه "شَاةٌ، شَفَّةٌ" او "أَمَةٌ" مستثنی دي.

۲. د مؤنث د علم جمع خواه که "تَا" وي او که نه وي خواه که ذوالعقول وي او که غیر ذوالعقول لکه: "فَاطِمَاتُ، زَيْنَبَاتُ".

۳. د مذكر لا یعقل د صفت جمع لکه: "أَيَّامٌ مَعْدُودَاتٌ".

۴. د مذكر لا یعقل د تصغیر جمع لکه: "فُلَيْسَاتُ" په خلاف د مؤنث د تصغیر.

۵. د اسم جنس د مؤنث جمع خواه که اسمي وي لکه: "سَحَرَةٌ" او که صفتي وي لکه: "خُبْلٌ". (همع الهوامع جلد ۱ صفحه

جمع تصحیح هغه جمع ده چي د واحد بنا په دې کي سالمه پاته وي صرف په آخر کي يې زیاتوب راغلی وي (۱) لکه: "مُسْلِمُونَ، مُسْلِمَاتٌ".

د جمع تصحیح اقسام:

جمع تصحیح پر دوه قسمه ده:

۱. جمع مذكر سالمه.

۲. جمع مؤنث سالمه (۲).

د جمع مذكر سالمی تعریف:

(۱) "الْأَسْمَاءُ الَّتِي تُجْمَعُ هَذَا الْجَمْعُ أَيْ (الْمُؤَنَّثُ السَّالِمُ)"

وَيُطْرَقُ هَذَا الْجَمْعُ عَشْرَةَ أَشْيَاءَ:

۱. "عَنْ الْمَوْثِقِ كَمَرْيَمَ وَفَاطِمَةَ".

۲. "مَا خْتِمَ بِتَاءِ الثَّانِيَةِ كَبَشْرَةَ وَتَمْرَةَ وَطَلْحَةَ وَخَمْرَةَ. وَيُسْتثنَى مِنْ ذَلِكَ إِمْرَأَةً، شَاةً، أَمَةً، أُمَّةً، شَفَةَ، مِلَّةً".

۳. "صِفَةُ الْمَوْثِقِ مَقْرُونَةٌ بِالنَّوْ كَمَرْيَمَ وَ مَرْيَمَاتٍ أَوْ دَالَّةٌ عَلَى التَّفْضِيلِ كَفُضِّلَ "مَرْئُوكُ أَفْضَلُ" وَ فَضْلِيَّاتٍ. فَلِذَلِكَ حَامِلٌ وَ

حَائِضٌ لَمْ يُجْمَعْ هَذَا".

۴. "صِفَةُ الْمَذْكَرِ غَيْرِ الْعَاقِلِ كَجَبَلٍ شَاهِقٍ وَ جَبَالٍ شَاهِقَاتٍ".

۵. "الْمَصْدَرُ الْمَجَاوِزُ ثَلَاثَةَ أَحْزَابٍ. (غَيْرُ ثَلَاثِي) غَيْرُ الْمَوْكِدِ لِيُغْلِيهِ كَاكْرَامَاتٍ، وَإِنْعَامَاتٍ وَتَغْرِيفَاتٍ".

۶. "مُصَفَّرٌ مَذْكَرٌ مَا لَا يَغْفِلُ كدُرِّيهِمْ وَ دُرِّيَّهَاتٍ وَ كَتَّيْبٍ وَ كَتَّيْبَاتٍ".

۷. "مَا خْتِمَ بِأَلِفِ الثَّانِيَةِ الْمَصْدُودَةُ كَصَحْرَاءٍ وَ صَحْرَاوَاتٍ وَ عَزْرَاءٍ وَ عَزْرَاوَاتٍ".

۸. "مَا خْتِمَ بِأَلِفِ الثَّانِيَةِ الْمُقْصُورَةُ كدُرِّي وَ دُرِّيَّاتٍ، وَ فَضْلٍ وَ فَضْلِيَّاتٍ".

۹. "الْإِسْمُ لِغَيْرِ الْعَاقِلِ الْمَصْدَرُ بِإِثْنٍ أَوْ ذِي: كَابْنِ آوَى وَ بَنَاتِ آوَى. وَ ذِي قَعْدَةٍ وَ ذَوَاتِ الْقَعْدَةِ".

۱۰. "كُلُّ إِسْمٍ أَعْجَبِي لَمْ يُغْهَدْ لَهُ جَمْعٌ آخَرَ كَالْتِلْفَوَانِ وَ التِّلْفُونِ".

او د دې څخه ما سواي ټوله سماعي دي لکه: "سَنَوَاتٍ، أَرْضَاتٍ، أُمَّهَاتٍ، أُمَّاتٍ، سَجَلَاتٍ، أَهْلَاتٍ، حَمَامَاتٍ" او بعض جمع منتهی الجموع لکه: "جَنَاحَاتٍ، رِجَالَاتٍ، كَلَابَاتٍ"، دا ټولي جمع سماعي دي. (جامع الدروس العربية).

(۲) جمع مؤنث سالمه کله د جمع مذكر سالمی رنگه استعمالیږي لکه: "سَنَةٌ" د دې جمع "سِنُونَ، سِنِينَ، سَنَوَاتٍ" درې قسمه راځي. د بعضو الفاعلو جمع پر مختلفو وزنو باندې راځي لکه: "طَلَبَةٌ، طَلَّابٌ، طَلَبَاءُ، طَلَبٌ" دا ټولي د "طَالِبٌ" جمع دي، او کله کله د معنی د تبدیلی په وجه د جمع وزن هم بدلیږي لکه: "عَبْدٌ" په معنی د "عَلَامٌ" سره جمع یې "عَبِيدٌ" راځي، او "عَبْدٌ" په معنی د (بنده) سره، جمع یې "عِبَادٌ" راځي. د "إِثْنٌ" جمع "إِثْنُونَ" او "أَهْنَاءٌ" راځي د "إِثْنٌ" جمع "إِثْنَاتٌ" او "أَخٌ" جمع "إِخْوَانٌ، إِخْوَةٌ". او د "أَخْتُ" جمع "أَخَوَاتٌ" او د "إِمْرَأَةٌ" جمع "نِسَاءٌ" یا "نِسْوَةٌ" او د "أُمٌّ" جمع "أُمَّهَاتٌ" راځي. (المعلم العربي ونصر الخبير)

د جمع مذکر سالمی تعریف:

جمع مذکر سالمه هغه جمع ده چي په آخر کي يې واو ماقبل مضموم يا ياء ماقبل مکسور او نون مفتوحه راغلي وي، لکه: "مُسْلِمُونَ، مُسْلِمِينَ".

اوومه خبره:

په جمع مذکر سالمه سره صرف د دوو شيانو جمع راځي: (۱) د علم (۲) او د صفت.

"الْعَلَمُ لِمَذْكَرٍ عَاقِلٍ خَالِيًا عَنِ النَّاءِ" د مذکر عاقل نوم چي خالي وي د تاء څخه لکه: "زَيْنٌ، أَخْمَدٌ سَعِيدٌ".

"الصِّفَةُ لِمَذْكَرٍ عَاقِلٍ خَالِيَةٍ عَنِ النَّاءِ وَصَالِحَةٍ لِدُخُولِهَا أَوَّلَ دَلَالَةٍ عَلَى التَّفْضِيلِ". صفت د مذکر عاقل چي خالي وي د "تَا" څخه او د دخول د "تَا" صلاحيت لري يا دلالت کوي پر تفضيل باندې لکه: "عَالِمٌ، كَاتِبٌ، أَفْضَلٌ".

د جمع مؤنث سالمی تعریف:

جمع مؤنث سالم هغه جمع ده: چي په آخر کي يې "الف" و "تَا" راغلي وي، لکه: "مُسْلِمَاتٌ".

د جمع دریم تقسیم:

جمع په اعتبار د معنی سره پر دوه قسمه ده:

۱. جمع قلته (۱).

۲. جمع کثرة.

د جمع قلتي تعریف:

جمع قلته هغه جمع ده: چي د لسو څخه پر کم باندې دلالت کوي او د دې دپاره شپږ وزنونه دي:

۱. "أَفْعَالٌ" لکه: "أَقْوَالٌ"، د "قَوْلٌ" جمع ده.

(۱) جمع قلته او کثرت د دواړو مبداء يوه ده لېکن جمع قلته صرف د لسو څخه پر کم دلالت کوي او کثرت پر زيات باندې او کله يو

د بل پر ځای باندې مجازاً استعمالېږي کله کثرت د قلتي پر ځای مجازاً استعمال سي لکه: "ثَلَاثَةٌ قُرُوءٌ" "قُرُوءٌ" پر وزن د

"قُرُوءٌ" د جمع کثرتي وزن دی لېکن په دې ځای کي يې معنی د جمع قلتي ده، ځکه دلته مراد صرف درې دي، او کله قلته د

کثرتي پر ځای استعمال سي، لکه: "لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ" "إِخْوَةٌ" د جمع قلتي وزن دی لېکن معنی يې د کثرتي ده.

۲. "أَفْعُلْ" لکه: "اَکْلَبْ" د "کَلَبْ" جمع ده.

۳. "أَفْعِلَّةٌ" لکه: "أَعْوَنَةٌ" د "عَوَانٌ" جمع ده.

۴. "فِعْلَةٌ" لکه: "غِلْمَةٌ" د "غِلَامٌ" جمع ده.

۵. جمع مذکر سالمه چي بغير الف لام وي لکه: "مُسْلِمُونَ".

۶. جمع مؤنث سالمه چي بغير الف لام وي لکه: "مُسْلِمَاتٌ".

د جمع کثرتي تعريف:

جمع کثرت هغه جمع ده چي پر لسو يا تر لسو څخه پرزيات باندې دلالت کوي د دې شپږو وزنو څخه علاوه باقي اوزان د جمع کثرتي دي. د ټولو جموعو تعين بايد د لاندې نقشي څخه وسي.

جملي:

باب	قلت، کثرت	مذکر، مؤنث	عکس، جمع	مفرد	جمع
مثنی	قلت	مذکر	عکس	خَيْرٌ	أَخْيَارٌ
مثنی	قلت	مذکر	جمع	مُتَّقِيٌّ	مُتَّقُونَ
مثنی	قلت	مؤنث	جمع	قَائِلَةٌ	قَائِلَاتٌ
مثنی	کثرت	مؤنث	عکس	خُسٌّ	خُسُوفٌ
رباعي	کثرت	مذکر	عکس	عَقْرَبٌ	عَقَارِبٌ
رباعي	کثرت	مذکر	عکس	دِرْهَمٌ	دِرَاهِمٌ
مثنی	کثرت	مؤنث	عکس	رَكْبَةٌ	رُكَبٌ
مثنی	قلت	مذکر	عکس	بَيْتٌ	أَبْيَاتٌ
مثنی	قلت	مؤنث	عکس	طَوَائِفٌ	أَطْرَافٌ
مثنی	کثرت	مذکر	عکس	عَالِمٌ	عُلَمَاءٌ
مثنی	کثرت	مذکر	عکس	كَلْبٌ	كُلُوبٌ
رباعي	کثرت	مذکر	عکس	مُنَادِيٌّ	مُنَادِيُونَ
مثنی	کثرت	مؤنث	جمع	جَفْنَةٌ	جَفَنَاتٌ
مثنی	کثرت	مؤنث	جمع	صَالِحَةٌ	الصَّالِحَاتُ
مثنی	کثرت	مذکر	عکس	مَنَازِلٌ	مَنَازِلٌ
رباعي	کثرت	مذکر	عکس	صَيْقَلٌ	صَيْقَالٌ
مثنی	قلت	مذکر	جمع	مُضْطَلٌّ	مُضْطَلُونَ

التمرین للجموع :

”مَشَارِقُ، صَلَوَاتُ، مَصَابِيحُ، سَفَارِجُ، كَبُودُ، آذَانُ، رُكُوبَاتُ، قَنَادِيلُ، رِقَابُ، أَصَابِعُ، كَلَالِيْبُ، مَسَاجِدُ، كُتُبُ“.

التمرین للجمل :

”وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ.. فِي صُحُفٍ مُّكْرَمَةٍ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ.. بِأَيْدِي سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ.. وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَّاسِيَاتٍ.. رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ.. وَأَنْبِئْنَا بِهِ حَدَائِقَ حَذَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ.. أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ.. هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ“.

فصل بدانکه اعراب اسم سه است رفع، نصب، جر و اسم متمکن باعتبار وجوه الخ:

الدرس السابع عشر :

د نن د سبقه خلاصه اته (۸) خبري دي:

اوله خبره :

بحث د منصرف و غير منصرف:

د اسم معرب اقسام:

معرب پر دوه قسمه دي:

۱. منصرف.

۲. غير منصرف.

د منصرف تعريف:

منصرف (۱) هغه اسم دي چي دوه سببه يا يو سبب چي قائم مقام د دوو سببو وي، د اسبابو د منع

صرفي څخه پده کي نه وي موجود، لکه: ”الرَّجُلُ“.

د منصرف حکم:

(۱) منصرف ته اسم متمکن هم ويل کيږي ځکه متمکن په معنی د قوي سره راځي، او دی هم قوي دی ځکه دی درې سره حرکت مع

التویند پر ځان برداشه وای سي.

د منصرف حکم دا دی: چي پر ده باندي حرکات ثلاثه مع التنوين راتلای سي، لکه: "جَائِنِي زَيْدٌ، وَرَأَيْتُ زَيْدًا، مَرَزْتُ بِزَيْدٍ".

د غیر منصرف تعریف:

غیر منصرف هغه اسم دی چي په ده کي دوه سببه یا یو سبب چي قائم مقام د دوو سببو وي (۱) د اسبابو د منع صرفی څخه موجود وي، لکه: "عُمَرُ".

د غیر منصرف حکم:

د غیر منصرف حکم دا دی: چي پر ده باندي کسره (۲) او تنوين نه سي راتلای بلکه همپشه يې حالت جري (۱) تابع د حالت نصبي وي. لکه: "جَائِنِي عُمَرُ، وَرَأَيْتُ عُمَرَ، مَرَزْتُ بِعُمَرَ".

(۱) کم اسباب چي قائم مقام د دوو سببو جوړیږي هغه درې دي: (۱) "الف مقصوره"، (۲) "الف مدوده"، (۳) "جمع منتهی الجموع".

(۱) چونکه غیر منصرف د فعل سره مشابهت لري په وجود د فرعتین کي یعنی "احتیاج الی الفاعل او اشتقاق من المصدر" او پر فعل باندي کسره و تنوين نه سي راتلای نو پر غیر منصرف باندي هم د فعل سره د مشابهت په وجه کسره او تنوين نه سي راتلای او د اسم چي د فعل سره مشابهت راځي هغه مشابهت پر درې قسمه دی: (۱) یو اسم د فعل سره په معنی کي شریک وي لکه: "اسماء افعال" او د دغه قسم مشابهت نتیجه دا راوړي چي په دې صورت کي و اسم ته د فعل دوه اصلیتونه ملاویري. (۱) اصلیت فی البناء (۲) اصلیت فی العمل نو ځکه اسماء افعال به مبني هم وي او عامل به هم وي. (۲) دوهم قسم مشابهت چي یو اسم د فعل سره په حرکاتو و سکیناتو او په تعداد د حروفو کي مشابهت لري لکه: اسم فاعل چي د فعل مضارع سره مشابهت لري په دغه مذکوره شیانو کي او د دې دوهم قسم نتیجه دا راوړي چي و داسي اسم ته د فعل یو اصلیت ملاویري هغه اصلیت فی العمل یعنی هغه اسم به عامل جوړیږي نو ځکه ټوله اسم فاعل به عامل وي په شرائط مذکوره سره. (۳) دریم قسم مشابهت چي یو اسم د فعل سره نه په معنی کي مشابهت لري او نه په حرکاتو، او سکیناتو او په تعداد د حروفو کي بلکه د فعل سره په و صفت کي مشابهت لري هغه دا لکه: څنگه چي فعل فرع دی د مصدر او د فاعل داغه رنگه د غیر منصرف اسباب فرع دی د نورو شیانو. نو د دې دریم قسم مشابهت نتیجه دا راوړي چي و دې اسم ته به د فعل یو خصوصیت ملاویري هغه دا چي پر ده باندي به کسره او تنوين نه داخلیږي. (تثویر)

فائده:

د اسم مشابهت به یاد حرف سره وي یا د فعل سره که چیري د حرف سره وو خواه که په وضع کي مشابهت وي او که په معنی کي او که په استعمال کي نو هغه اسم به مبني وي او و هغه ته د اسم غیر متمکن نوم ورکول کیږي او که یې چیري د حرف سره مشابهت نه وویا هغه اسم معرب دی بیا که چیري اسم معرب د فعل سره مشابه و په وجود د فرعتین کي یعنی فعل د اسم فرع وي من جهت اللفظ یعنی فعل د مصدره څخه مشتق دی او فرعیت من جهة المعنی احتیاج الی الفاعل دی، نو که چیري اسم معرب د فعل سره

فائده:

”وَجَبَّيْعُ الْبَابِ بِاللَّامِ وَ بِالْإِضَافَةِ يَنْجَرُ بِالْكَسْرِ“. که چیري غیر منصرف معرف باللام سي لکه:
 ”ذَهَبْتُ إِلَى الْمَسَاجِدِ“. یا مضاف سي لکه: ”مَرَزْتُ بِأَخِي كَمْ“ نو بیا به دی مجروره په کسره سره وي،
 او دی د منصرف په حکم کي وي.

دوهمه خبره:

د غیر منصرف اسباب:

د غیر منصرف نه (۹) اسباب دي: (۱) عدل (۲) وصف (۳) تانیث (۴) معرفه (۵) عجمه (۶) جمع
 (۷) ترکیب (۸) وزن فعل (۹) الف و نون زائدتان. لکه: ”عَمَرُ، أَخَرُ، طَلْحَةُ، زَيْنَبُ، إِبْرَاهِيمُ،
 مَسَاجِدُ، مَعْدِيكَوْبُ، أَخِي، عَمْرَانُ“. دا سببونه تنها (یواخي) د غیر منصرف اسباب نه سي
 جوړېدای ترڅو چي هریو د خپلو شرائطو سره موجود نه وي.
 د غیر منصرف (۲) د نه (۹) اسبابو مختصره تشریح:

په وجود د فرعتین کي مشابه و نو بیا به په عللو کي یو فرعتیت من جهة اللفظ وي او بل فرعتیت به من جهة المعنی وي یا به یو
 قائم مقام د دوه علتو وي نو داسي اسم به غیر منصرف وي. (شرح التصريح جلد ۲ صفحه ۳۱۵)

(۱) پر غیر منصرف باندي جر نه سي راتلای د مختلفو وجوه پر بنیاد باندي: (۱) د فعل سره د مشابهت په وجه لکه: څنگه چي پر
 فعل باندي تنوین ممتنع دی داغه رنگه جر هم ممتنع دی. (۲) جر ځکه ممتنع دی چي بیا د غیر منصرف د هغه اسم منصرف سره
 التباس رانه سي چي کم وخت دی مضاف سوی وي و یا د متکلم ته او بیا یا د متکلم حذف سوې وي او پر کسره باندي اکتفاء
 سوی وي لکه: د ”غَلَامِي“ څخه ”غَلَامٍ“ ویل. (۳) چي د بنا و هم ختم سي ځکه کسره بغیر د تنوین او الف لام او اضافته اعراب نه
 جوړېږي نو چي کله کسره نه سي راتلای نو د دې پر ځای یې جر د نصب تابع کړی ځکه چي دواړه په فضله والي کي سره مشترک
 دي. (مع الهوامع جلد ۱ صفحه ۸۶)

(۱) د بصريين او کوفيينو په دې خبره کي اتفاق دی چي غیر منصرف د ضرورت شعري په وجه منصرف ویل جائز دي، لېکن
 منصرف د ضرورت شعري په وجه غیر منصرف ویل جائز دي او که نه، عند الکوفيين او بعض ائمان د بصريينو لکه: ابوالحسن،
 اخفش، ابو علی فارسي، ابوالقاسم ابن البرهان، په نزد باندي جائز دي، او عند البصريين نا جائز دي. داغه رنگه کم اسم تفضیل چي
 مستعمل په ”مِنْ“ سره وي د ضرورت شعري په وخت کي د ده منصرف ویل عند الکوفيين نا جائز دي او عند البصريين جائز
 دي. (الاتصاف جلد ۲ صفحه ۲۰)

عدل:

د عدل تعریف:

”تَحْوِيلُ الْإِسْمِ مِنْ حَالَةٍ إِلَى حَالَةٍ أُخْرَى مَعَ بَقَاءِ الْمَادَّةِ الْأَصْلِيَّةِ وَالْمَعْنَى الْأَصْلِيَّةِ بِلَا قَانُونٍ صَرْفِيٍّ“.

عدل هغه اسم دی چي د خپل اصلي صورت او شکل څخه وتلی وي، او په بل شکل او صورت کي بدل سوی وي، لېکن ماده اصلي او معنی اصلي یې باقي پاته وي، او دغه تبدیلی بغير د یو قانون صرفي څخه راغلی وي، لکه: د ”عَامِرٌ“ څخه ”عَمْرٌ“ د ”زَافِرٌ“ څخه ”زُفَرٌ“. د ”ثَلَاثَةٌ“ څخه ”ثَلَاثٌ وَمِثْلُكَ“ ویل.

دریځه خبره:

د عدل اقسام:

عدل پر دوه قسمه دی:

۱. عدل تحقیقي.

۲. عدل تقديري.

د عدل تحقیقي تعریف:

”مَا يُؤْجَدُ فِيهِ دَلِيلٌ عَلَى وُجُودِ الْأَصْلِ سِوَا مَنْعٍ صَرْفِيٍّ“. چي د ده پر اصل يعني د اول شکل و صورت پر وجود باندي د غير انصراف څخه علاوه یو بل دلیل هم موجود وي لکه: ”ثَلَاثٌ“ (۱) و ”مِثْلُكَ“، او په دوی کي عدل تحقیقي دی، ځکه د دوی پر اصل باندي د غير انصراف څخه علاوه يعني چي دی غير منصرف استعمالیږي یو بل دلیل په خارج کي هم موجود دی، هغه دا چي د ”ثَلَاثٌ“ او ”مِثْلُكَ“ د دواړو اصل ”ثَلَاثَةٌ، ثَلَاثَةٌ“ وو، دلیل یې دا دی: چي د ”ثَلَاثٌ“ معنی ده درې درې په تکرار سره او د ”مِثْلُكَ“ معنی هم درې درې ده. کله چي د دوی په معنی کي تکرار سته نو لفظ به یې هم لازمي

(۱) لکه: په قرآن کي په بابت د نکاح کي راځي: ”فَالْيَاكُوهَا مَا طَلَبَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنً وَثَلَاثَ وَرُبَاعَ“. ”مَثْنً“ د ”إِثْنَيْنِ إِثْنَيْنِ“ څخه او ”ثَلَاثٌ“ د ”ثَلَاثَةٌ ثَلَاثَةٌ“ او ”رُبَاعٌ“ د ”أَرْبَعَةٌ أَرْبَعَةٌ“ څخه را معدول دي، داغه رنگه ”مِثْلُكَ، مَرْبَعٌ“ و غیره. (ضوابط نحویة)

مکرروي، ځکه دا قاعده ده: چي تکرار د معنی پر تکرار د لفظ دلالت کوي نو "ثَلَاثٌ" او "مَثَلَتٌ" د "ثَلَاثَةٌ ثَلَاثَةٌ" څخه راوتلی دی په دوی کي عدل تحقیقي دی.
د عدل تقدیري تعریف:

"مَا لَمْ يُوجَدْ فِيهِ دَلِيلٌ عَلَى وُجُودِ الْأَصْلِ سِوَا مَنْعٍ صَرِيحٍ" چي د ده پر اصل او معدول عنه باندي د غیر انصراف څخه علاوه یو بل دلیل نه وي بلکه د ده اصل فرض سوی وي، لکه: "عُمَرُ" اوس دا عرب غیر منصرف استعمالوي لېکن په ده کي د غیر انصراف یو سبب چي معرفه ده موجود دی بل سبب نسته نو ځکه موږ د استعمال لحاظ وکړی. د ده اصل مي "عَامِرٌ" (۱) فرض کړی.

فائده:

عدل د وزن فعل سره نسي جمع کېدای، ځکه د عدل خپل مخصوص اوزان دي چي هغه په فعل کي وجود نه لري لېکن د علمیت او وصف سره جمع کېدای سي لکه: "عُمَرُ، جُمُعٌ".
د عدل اوزان:

د عدل اوزان شپږ دي: (۱) "فَعْلٌ" لکه: "سَخَرُ، صَفَرُ". (۲) "فَعَلٌ" لکه: "عُمَرُ، أَخَرُ" (۳) "فُعَالٍ" لکه: "ثَلَاثٌ" (۴) "فُعَالٍ" لکه: "قَطَامٌ" (۵) "فَعْلٍ" لکه: "أَمْسٍ" (۶) "مَفْعَلٌ" لکه: "مَثَلَتٌ".

خلورمه خبره:

وصف:

دوهم سبب وصف دی:
د وصف تعریف:
وصف: د اسم جامد یا مشتق یا مصدر پر داسي ذات باندي دلالت کول چي د وضع په اعتبار سره دی د یو صفت معنی لره متضمن وي. لکه: "أَحْمَدٌ" د "حَمْدٌ" معنی لره متضمن دی.

(۱) د عربي اسماء معدوله چي پروزن د "فَعْلٌ" وي هغه لکه: "بَلَغَ، ثَعَلَ، جُثِمَ، جُئِيَ، جُمِعَ، ذُلِفَ، رُجِلَ، رُفِرَ، عَصِمَ، عُمِرَ، قُتِمَ، قُزِحَ، مَضَرُ، هُزِلَ، هُبِلَ" داغه رنگه مؤکدات د جمع مؤنث لکه: "كُنْتُ، بُنْتُ، بُعْتُ" و غیره. (الموجز في قواعد اللغة العربية)

د وصف اطلاق پر دوو معناوو باندی کیری؛

وصف د دوو معناوو (۱) دپاره راځي؛

۱. وصف هغه تابع دی چي د متبوع پر معنی باندی دلالت کوي لکه: "جَاءَ رَجُلٌ عَالِمٌ".
۲. وصف هغه اسم دی چي پر ذات مبهم باندی دلالت کوي او په ده کي د یو صفت لحاظ سوی وي، لکه: "أَخْضَرُ" دلته مراد دغه دوهمه معنی ده.

د وصف اقسام:

وصف پر دوو قسمه:

۱. وصف اصلي.

۲. وصف عارضی.

د وصف اصلي تعریف:

وصف اصلي هغه دی چي واضع خاص د وصف دپاره وضع کړی وي، لکه: "أَسْوَدُ" (تور خطرناکه مار) "أَزَقَمُ" (نقش و نگار والا نر مار) (۲) که څه هم اوس د مارانو دپاره علم جوړ سوی دی. د وصف عارضی تعریف:

وصف عارضی هغه دی چي په اصل وضع کي د صفت دپاره نه وي وضع سوی بلکه د یو عارض په وجه لفظا په ترکیب کي صفت جوړ سوی وي لکه: "مَرَزْتُ بَيْنَسْوَةٍ أَرْبَعٍ وَرَجُلٍ أَرْثَبٍ" (۳). د غیر منصرف د جوړېدلو دپاره د وصف شرط:

صفت (۱) چي کله د غیر منصرف دپاره سبب جوړیږي د ده دپاره شرط دا دی: چي دی به وصف اصلي وي لکه: "أَسْوَدُ". ځکه وصف عارضی د غیر منصرف سبب نه سي جوړېدای لکه: "أَرْبَعٌ".

(۱) اول قسم معرفه و نکره دواړه راتلای سي او دوهم قسم صرف نکره جوړېدای سي او په دې باب کي مراد دوهم قسم دی. (حاشیة خضري جلد ۲ صفحه ۱۰۲)

(۲) په "أَسْوَدُ" او په "أَزَقَمُ" کي یو وزن فعل دی او بل وصف دی یعني "توروالی" او "کمروالی" که څه هم اوس علم گرځېدلی دی.

(۳) په "مَرَزْتُ بَيْنَسْوَةٍ أَرْبَعٍ" کي "أَرْبَعٌ" په اصل کي علم دی ځکه دی د یو متعین عدد نوم دی چي "مَا فَوْقَ الثَّلَاثَةِ أَوْ مَا تَحْتَ الْخَمْسَةِ" دی لېکن دلته اوس په ترکیب د "بَيْنَسْوَةٍ" دپاره لفظا صفت واقع سوی دی. داغه رنگه "أَرْثَبٌ" په اصل کي د یو معلوم حیوان نوم دی لېکن اوس لفظا د بزدلی د صفت په خاطر د انسان صفت جوړ سوی دی.

پنجمه خبره:

تانیث:

دریم سبب تانیث دی:

د تانیث اقسام:

تانیث پر خلور قسمه دی:

۱. تانیث لفظی. تانیث لفظی چي کله د غیر منصرف دپاره سبب جوړیږي نو د ده دپاره (۱)

شرط دادی، چي دی به علم وي، لکه: "طَلَحَ" احترازي مثال لکه: "إِمْرَأَةٌ" (۲).

۲. تانیث معنوي. تانیث معنوي چي کله د غیر منصرف دپاره سبب جوړیږي د ده د جواز دپاره

خو هغه علمیت شرط دی لکه: "هَذَا" او د وجوب دپاره د علمیت سره سره وجود د "أَحَدُ

الْأُمُورِ الثَّلَاثَةِ". یعنی د د ادرې شیانو څخه به یو خامخا موجود وي.

۱. یا به زائد "عَلَى الثَّلَاثَةِ" وي لکه: "مَذِينَبٌ".

۲. یا به ثلاثي "مُتَحَرِّكُ الْأَوْسَطِ" وي لکه: "بَسَقَرٌ" (د جهنم نوم دی).

۳. یا به عجمه وي لکه: "مَاءٌ، وَجُورٌ" (د ښارو نومونه دي).

۳. تانیث "بِالْأَلِفِ الْمُقْصُورَةِ" لکه: "حُبْلٌ". تانیث "بِالْأَلِفِ الْمُقْصُورَةِ" چي کله سبب د غیر

منصرف جوړیږي د ده دپاره دوه شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دادی: چي دی به اصلي نه وي احترازي مثال لکه: "عَصَا".

۲. دوهم شرط یې دادی: چي تاء به نه قبلوي احترازي مثال لکه: د "قَتَّى" څخه "قَتَاةٌ" ویل.

(۱) وصف او علم نسي سره جمع کېدای ځکه وصف پر ذات مبهم دلالت کوي او علم پر ذات معین دلالت کوي او مبهم او معین دواړه سره ضدین دي او اجتماع د ضدین محاله ده.

(۲) د تانیث دپاره علمیت ځکه شرط دی چي په علمیت سره تانیث د کلمه سره لازمیږي ځکه "الْأَعْلَامُ لَا تَتَغَيَّرُ بِقَدْرِ الْإِمْكَانِ" یعنی علم "حَتَّى الْإِمْكَانِ" د تغیره څخه محفوظ وي. (نصر الخبیر)

(۳) "طَلَحَ" په "طَلَحَ" کي یو علم دی او بل تانیث لفظی دی.

(۴) د "هَذَا" انصراف او عدم انصراف دواړه جائز دي، په دې کي یو تانیث معنوي دی او بل علمیت دی.

۴. تانیث "بِالْألفِ الممدودة" لکه: "خَمْرَاءُ". (د الف مقصوره او ممدوده د تانیث والی شرطونه په بحث د مذکر او مؤنث کی تیرسوه)

فائده:

تانیث "بِالْف مقصوره" او تانیث "بِالْف ممدوده" دا دواړه قائم مقام د دوو (۱) سببو دي. (چي یو تانیث دی او بل لزوم د تانیث دی) یعنی د غیر انصراف د سبب جوړېدلو دپاره و بل سبب ته ضرورت نه لري.

خلوړم سبب معرفه دی (۲):

د معرفې دپاره شرط:

معرفه چي کله د غیر منصرف دپاره سبب جوړېږي د دې دپاره شرط دا دی: چي دا به علم وي، لکه: "إِبْرَاهِيمُ".

شپږمه خبره:

عجمه:

پنځم سبب عجمه (۳) ده:

(۱) الف مقصوره او الف ممدوده قائم مقام د دوو سببینو دي په دوی کی یو تانیث دی او بل لزوم د تانیث دی ځکه په دوی کی دا خاصیت دی چي دوی پر کله کلمه راسي نو د هغه کلمه سره دوی لازم سي خواه که په حالت د وقف کی وي او که په غیر د وقف کی وي په خلاف د "ثا" د تانیث ځکه هغه په حالت د وقف کی په "ها" سره بدلېږي.

(۲) معرفه: معرفه پر اوه قسمه ده: دلته مراد صرف هغه معرفه ده: چي په علم سره معرفه وي لکه: "إِبْرَاهِيمُ" او باقي نور قسمونه د غیر منصرف سبب نه سي جوړېدای ځکه "مضرات اشارات، موصولات" مبني دي او مبني د غیر منصرف سبب نه سي جوړېدای او "معرف باللام او بالاضافه" غیر منصرف د منصرف په حکم کی کرزوي او منادی نحاتو په معرف باللام کی داخله کېږي ده. (تثویر)

(۳) عجمه: چونکه د عربو دا عادت دی چي کم وخت د یو لفظ تلفظ سخت او مشکل وي نو دوی په دې لفظ کی تغیر او تصرف کوي نو لهذا کله چي عجمي لفظ عربي ته منتقل سي نو په ده کی ثقل پکښي وي چونکه عرب د خپل عادت مطابق په دې لفظ کی تغیر و تصرف کوي نو د عربو د تغیر او تصرف څخه د جفاظت دپاره او د دا لفظ د ثقل برقراره ساتلو دپاره د ده سره علمیت

د عجمي تعريف:

عجمه: د يو لفظ راتلل د هغه الفاظو څخه چي غير عربو وضع كړي وي لكه: "إِبْرَاهِيمُ. يُؤَسَفُ. إِبْرَاهِيمُ".

د عجمي شرائط:

عجمه چي كله د غير منصرف سبب جوړېږي د دې دپاره دوه شرطونه دي:

۱. "علبيت".

۲. "أَحَدُ الْأَمْرَيْنِ".

يعني هغه عجمي به يا زائد "عَلَى الثَّلَاثَةِ" وي لكه: "إِبْرَاهِيمُ".

او يا به ثلاثي "مُتَخَرِّكُ الْأَوْسَطِ" وي لكه: "شَطْرَ".

جمع:

شپږم سبب جمع ده:

د جمع په اقسامو كي دلته د غير منصرف په باب كي مراد صرف جمع منتهی الجموع ده چي په خپل جمیعت كي انتهاء ته رسېدلې وي، دوباره په جمع تكسیره سره نسي جمع کېدای و دې ته جمع اقصی هم ویل کیږي لكه: "ذَوَابٌّ، مَسَاجِدُ، مَصَابِيحُ".

فائده:

د جمع منتهی الجموع د جوړولو (۱) طریقه، اوزان (۱) او مثالونه یې په حاشیه كي موجود دي. "إِنْ شِئْتَ فَانْظُرْ هُنَاكَ".

شرط سو ځكه اعلام د تغیر او تصرف څخه بقدر امکان محفوظه دی نو چي كله د ده ثقل باقي پاته سو نو د دغه ثقل په وجه دی اوس غیر منصرف ویل کیږي. (حاشیه خضري)

(۱) د جمع منتهی الجموع د جوړولو طریقه داده: چي اول دوه حرفه به مفتوح وي دریم ځای به الف علامه د جمع منتهی الجموع وي که چیري د الف څخه وروسته یو حرف وو هغه به مشدد وي لكه: "ذَوَابٌّ" او که دوه حرفه وه اول به مكسور دوهم به په طبق د عامل سره وي لكه: "مَسَاجِدُ" او که درې حرفه وه اول به مكسور دوهم به ساكن وي دریم به په طبق د عامل وي لكه: "مَصَابِيحُ". (معارف الصرف)

د جمع منتهی الجموع شرائط:

جمع منتهی الجموع چي کله د غیر منصرف سبب جوړېږي د دې دپاره دوه شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دا دی: چي صیغه به د جمع منتهی الجموع وي احترازي مثال لکه: "رِجَالٌ".

مُسْلِمُونَ، مُسْلِمَاتٌ، قَوْمٌ وَرَهْطٌ.

۲. دوهم شرط یې دا دی: چي په آخر کي به یې داسي "تا" نه وي چي په حالت د وقف کي په

"هَآ" سره بدلېږي احترازي مثال لکه: "فَوَازِنَةٌ، أَشَاعِرَةٌ" اتفاقي مثال لکه: "مَسَاجِدُ،

ضَوَارِبُ، مَصَابِيحُ".

فائده:

جمع منتهی الجموع د الف ممدوده او الف مقصوره په شان د غیر منصرف دپاره قائم مقامه د دوه سببونه دي جمعیت دی بل لزوم د جمعیت دی.

ترکیب:

اووم سبب ترکیب دی:

د ترکیب یعنی د مرکب په اقسامو کي دلته د غیر منصرف په باب کي مراد صرف مرکب منع صرف دی، لکه: "بَعْلَبُكَ، حَضْرَمَوْتُ".

د ترکیب شرائط:

ترکیب چي کله د غیر منصرف سبب جوړېږي د دوه دپاره دوه شرطونه دي یو وجودي دی بل عدمي دی.

۱. وجودي شرط یې دا دی: چي دې به علم وي احترازي مثال لکه: "رَجُلٌ عَالِمٌ".

(۱) د جمع منتهی الجموع دوولس اوزان دي: (۱) "فَعَالِلٌ"، لکه: "ضَرَائِرُ"، (۲) "فَوَاعِلٌ"، لکه: "وَوَامِرُ"، (۳) "أَفَاعِلٌ"، لکه:

"أَرَامِطٌ"، (۴) "أَفَاعِلِلٌ"، لکه: "أَبَاطِئِلٌ"، (۵) "مَفَاعِلٌ"، لکه: "مَخَاسِنٌ"، (۶) "مَفَاعِلِلٌ"، لکه: "مَنَاسِبٌ"، (۷) "فَعَالِلٌ"، لکه:

"أَنَاسِئٌ وَاَرَامِئٌ"، (۸) "فَوَاعِلِلٌ"، لکه: "دَوَانِئٌ"، (۹) "فَعَالِلٌ"، لکه: "عَنَاصِرٌ، زَلَزِلٌ"، (۱۰) "فَعَالِلِلٌ"، لکه: "صَنَادِئِقٌ،

فَنَاجِئٌ"، (۱۱) "أَفْعَلَاءٌ"، لکه: "أَصْدِقَاءٌ، أُنَبِيَاءٌ"، (۱۲) "فُعَلَاءٌ"، لکه: "وَزَرَاءٌ، شُعَرَاءٌ"، (معارف النصرف، معلم العربي).

۲. دوهم شرطیې دا دی: چي مرکب اضافي یا اسنادي به نه وي احترازي مثال لکه: "غَلَامُ زَيْدٍ". "زَيْدٌ قَائِمٌ" اتفاقي مثال: لکه: "بَعْلَبَكَّ، حَضَرَ مَوْتُ، مَعْدِي كَرَبٌ".

اوومه خبره:

وزن فعل:

اتم سبب وزن فعل دی:

د وزن فعل تعریف:

د یو اسم پر وزن د فعل کېدل.

د وزن فعل شرائط:

وزن فعل چي کله سبب د غیر منصرف جوړېږي په ده کي به یو د دا دوو امر و څخه موجود وي.

۱. اول امر چي دا وزن به په کلام عربي کي په فعل پوري (۱) خاص وي او په اسم کي به نه

موجودیږي "إِلَّا مَنقُولًا عَنِ الْفِعْلِ" چي د فعل څخه به و اسم ته را نقل سوی وي، لکه:

"شَبَّرَ" دا د تفعیل د باب ماضي صیغه ده کله چي دی علم وي نو په ده کي یو سبب وزن فعل

دی او بل علمیت او داغه رنگه "ضَرَبَ، اسْتَخْرَجَ، تَقَابَلَ".

۲. دوهم امر که چیري دا وزن په فعل پوري خاص نه وي بلکه په فعل او اسم کي مشترک وه نو

بیاد ده دپاره یو شرط دا دی: چي د اسم په شروع کي به یو حرف د حروف اتین څخه راغلی

وي، او د ده په آخر کي به داسي "تَا" (۲) نه وي چي په حالت د وقف کي په "هَ" سره

بدلیږي لکه: "أَحْمَدُ، يَشْكُرُ، تَغْلِبُ، تَرْجِسُ".

(۱) یا هغه وزن په فعل کي کثیر الاستعماله وي لکه: "أَضْبَحَ" او "إِثْمَدَ" کله چي دوی علم وي. (شرح ابن عقيل جلد ۳ صفحه

(۲) د تا د نه قبلولو شرطیې ځکه لگولی دی چي تاء متحرکه خاصه د اسم ده نو په دې سره د اسمیت جهت قوي کیږي او د فعل

الف و نون زائدتان:

نهم سبب الف و نون زائدت ن دی:

الف و نون زائدتان به یا د اسم په آخر کې وي یا د صفت که چیرې د اسم په آخر کې، نو یې د دوی دپاره علمیت (۱) شرط دی، لکه: "عُثْمَانُ، حَذْرَانُ، سَمَانُ" او که چیرې د صفت په آخر کې وویي، شرط دا دی: چې د دوی مؤنث به د "فَعْلَانَةٌ" پروژنه وي لکه: "سَكْرَانٌ". په "سَكْرَانٌ" کې دوهم سبب و صف دی د ده مؤنث "سَكْرَانِي" راځي.

فائده:

"نَدْمَانُ" که چیرې د "نَدِيمٌ" څخه سي په معنی د "مصاحب" (ملګری) سره نو بیا دی منصرف دی ځکه د ده مؤنث "نَدْمَانَةٌ" راځي او که چیرې د "نَادِمٌ" څخه سي په معنی د (پېښمانه) سره نو بیا دی غیر منصرف دی ځکه بیا د ده مؤنث "نَدْمِي" راځي.

اتمۀ خبره:

د انبیاء کرام علیهم السلام نومونه: د
د انبیاء کرام علیهم السلام په نومو کې صرف اووه نومونه منصرف (۲) دي باقي ټوله عجمي غیر منصرف دی هغه اووه نومونه دا دي: (۱) "محمد ﷺ". (۲) "صالح". (۳) "هود". (۴) "شعیب".
دا څلور عربي منصرف دي او (۵) "نوح". (۶) "لوط" (۷) "شيث" عجمي منصرف دی.
د ملائکو نومونه:

(۱) د کمو اسبابو سره چې علمیت صرف د سبب په طور یا د شبیت او شرطیت په طور باندې جمع کېږي که چیرې د دا اسم څخه علمیت راټل سي نو بیا دې منصرف کېږي. (جامي)
(۲) منصرف پر دوه قسمه دی: (۱) حقيقي (۲) جعلي. د منصرف حقيقي تعريف تهر سو او د منصرف جعلي د باره پنځه سببونه دي: (۱) د ضرورت شعري په وجه لکه: "مَاذَا عَلَيَّ مِنْ شَرِّ تُرْبَةِ أَحَدٍ. أَنْ لَا يُشَمَّ مَدَى الزَّمَانِ غَوَالِيْنَا". (۲) تناسب بين الكلمتين لکه: "سَلَابِلًا وَ أَغْلَالًا". (۳) تنكير بعد العلميت لکه: "لِيَكُنْ فِرْعَوْنُ مُوسَى أَمَى يُكَلِّى مُبْطِلٌ مُجْتَبًى". (۴) د الف لام دخول څخه وروسته لکه: "وَأَلْتَمَّ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ". (۵) د اضافت په وجه لکه: "إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَابِ اللَّهِ". (النحو الوافي)

د ملائکو په نومو کي صرف خلور نومونه عربي دي په هغه کي (۱) "رِضْوَان" عربي غیر منصرف دی او (۲) "منکر" (۳) "نکیر" (۴) "مالک" عربي منصرف دی باقي ټوله عجمي غیر منصرف دی.

د اسلامي میاشتو نومونه:

د میاشتو په اسلامي نومو کي شپږ منصرف دي هغه لکه: (۱) "شَوَّال" (۲) "ذِي الْقَعْدَةِ". (۳) "ذِي الْحِجَّة"، (۴) "مُحَرَّم"، (۵) "رَبِيعُ الْأَوَّل" (۶) "رَبِيعُ الثَّانِي". او شپږ غیر منصرف دي هغه لکه: (۱) "جَمَادِي الْأُولَى" (۲) "جَمَادِي الْآخِرَى". (۳) "رَجَب". (۴) "شَعْبَان" (۵) "رَمَضَان" (۶) "صَفَر".

د قبیلو او ځایو نومونه:

که چیري د قبیلو او ځایو په نومو کي د تانیث معنوي څخه علاوه دوه سببونه موجود وي نو دی به همپشه غیر منصرف وي، لکه: "بنو تغلب" دا یو قبيله ده ځکه په ده کي یو وزن فعل او بل علمیت دی.

که چیري د تانیث معنوي څخه علاوه په دې کي دوه سببونه نور موجود نه وه بیا به ورته گورو چي د عربو څخه د دوی سماع د منصرف راغلی ده او که د غیر منصرف که چیري د دوی سماع د غیر منصرف راغلی وو نو دی به همپشه غیر منصرف وي لکه: "هود، مجوس، دمشق". او که چیري سماع د منصرف راغلی وه نو دوی به منصرف وي لکه: "بنو کلب، بنو ثقیف، بنو نظیر، بنو قریظه، او حنین". او د دې درو صورتو څخه علاوه د دوی انصراف او عدم انصراف دواړه جائز دي که چیري د مذكر په تاویل سره سي نو بیا منصرف دی او که د مؤنث په تاویل سره سي نو بیا غیر منصرف دی.

لفظ "عَزِيزٌ":

"عَزِيزٌ" که چیري د "تَعَزِيزٌ" څخه سي او عربي سي نو دی منصرف دی او که چیري عجمي سي نو بیا غیر منصرف دی، ځکه په ده کي عجمه و علمیت موجود دي.

لفظ "إِبْلِيسُ":

”ابلیس“ که چیری عجمی لفظ سی نو بیا دی د علمیت او عجمه په وجه غیر منصرف دی او که عربی لفظ سی د ”ابلاس“ څخه مشتق سی نو بیا دی د شبیه عجمه په وجه غیر منصرف دی^(۱).

جملې:

وزن	فهر	مذکر	مؤنث	واحد، شنبه	جمع	فهر حرف
نَبِيْنَا مَعْنَا	فهریه اسم	مَعْنَا	لَبِيْنَا	۲. مرکب، جی	۱. م ی	۲. حرف الیاء
وَسَمَى النُّجُومِ إِلَى جَهَنَّمَ	فهریه اسم	لَسَمَى	کُنْ	۳. مرکب، جی	۱. مؤنث	۱. حرف النون
وَلَقَدْ أَتَوْا آلَهُمْ	فهریه اسم	وَلَقَدْ	هَؤُلَاءِ	۳. مرکب، جی	۱. مؤنث	۲. حرف اقلان
جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ	فهریه اسم	جَعَلْنَا	هَؤُلَاءِ	۳. مرکب، جی	۱. مؤنث	۳. حرف کاف
يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى	فهریه اسم	نَبْطِشُ	لَسَمَى	۳. مرکب، جی	۱. مؤنث	۲. حرف یاء
وَنُكُونُ لَكُنَا الْكِبْرِيَاءِ	فهریه اسم	وَنُكُونُ	لَكُنَا	۳. مرکب، جی	۱. مؤنث	۱. حرف الیاء

(۱) د غیر منصرف د ټوله باب خلاصه: په دنیا کی غیر منصرف صرف دوه قسمه راځي: (۱) علم، (۲) نکره، باقي ټوله منصرف دي. اول قسم علم که چیری علم وو او د دغه شپږو اسمو څخه یو اسم ورسره موجود وو نو بیا دغه علم غیر منصرف ورنه بیا علم منصرف دی هغه شپږ اسمونه دا دي:

۱. مؤنث لفظي یا معنوي لکه: ”طَلْحَةُ، زَيْنَب“.
  ۲. الف و نون زائدتان لکه: ”عُثْمَانُ، عِمْرَانُ، سَلْمَانُ“.
  ۳. وزن فعل لکه: ”أَخَذَ، يَشْكُرُ“.
  ۴. مرکب منع صرف لکه: ”بَعْلَبَكْ“.
  ۵. عجمه لکه: ”إِبْرَاهِيمُ“.
  ۶. عدل لکه: ”عَمْرُو، زُكْرُو“.
- او دوهم قسم نکره: که چیری نکره وه او د دغه شپږو اسمو څخه یو اسم ورسره موجود وو بیا دغه نکره غیر منصرف ده ورنه منصرف ده هغه شپږ اسمونه دا دي:

۱. ”أَفْعَلٌ“ صفتي لکه: ”أَخْبَرُ“.
  ۲. ”فَعْلَانٌ“ صفتي لکه: ”سَكْرَانٌ“.
  ۳. اسم عدد چي د ”فَعَالٍ“ یاد ”مَفْعَلٌ“ پروزن وي لکه: ”ثَلَاثٌ، مِثْلُكَ“.
  ۴. الف مقصوره چي تانیثي وي لکه: ”حُبْلٌ“.
  ۵. الف ممدوده چي زائده وي لکه: ”حَزَّاءٌ“.
  ۶. جمع چي اقصی وي لکه: ”مَسَاجِدُ، مَصَابِيحُ“.
- (ضوابط نحویه)

عنوان	خبر	سند	سند	معرّب، مثنی	اسم خبر حسن	مرفذ، مکرر	مؤنث	واحد، مخفی	معرّف	خبر معرف
فَقَدْ أَكْمَلْنَا آلَ إِزْرَاجِيَّةَ الْكِتَابِ	خبر	أَنَّ	نَا	معرّب ٣، مثنی	نَا	مرفذ ٣	مؤنث ٣	واحد ٣، جمع	معرّف ٢، معرف آل، الکتابان	إِزْرَاجِيَّةَ الْكِتَابِ
فَإِنْ كُنْتُمْ أَتَاكَاتُ لَكُمْ مِنَ الْبَنَاتِ مَلَقَ وَثَلَاثَ وَزَنَاقَ	خبر	فَإِنْ كُنْتُمْ أَتَاكَاتُ	أَنْتُمْ	معرّب ٣، مثنی	فَإِنْ كُنْتُمْ أَتَاكَاتُ	مرفذ ٣، مکرر	مؤنث ١، مؤنث ١	واحد ١، جمع	معرّف ١، معرف الْبَنَاتِ	مَلَقَ وَثَلَاثَ وَزَنَاقَ
يَأْتِي مِنَ بَغْدَادِ أَسْنَدَ	خبر	يَأْتِي	هُوَ	معرّب ٣، مثنی	هُوَ	مرفذ ١	مؤنث ١	واحد ١	معرّف ٢، معرف بَغْدَادِ	أَسْنَدَ
مَنْعَةُ بَلَدَةِ مُبَارَكَةٍ	خبر	بَلَدَةِ مُبَارَكَةٍ	مَنْعَةُ	معرّب ٣، مثنی	مِنْ	مرفذ ٢، مکرر	مؤنث ٣	واحد ٣	معرّف ٢، معرف بَلَدَةِ	مَنْعَةُ
بَلَدَةِ أَمَارِيَّةَ	خبر	أَمَارِيَّةَ	بَلَدَةِ	معرّب ١، مثنی	بَلَدَةِ	مرفذ ٣	مؤنث ٢	واحد ٢	معرّف ٢، معرف أَمَارِيَّةَ	بَلَدَةِ
عُثْلَانِ ثَالِثِ الْخُلَفَاءِ	خبر	ثَالِثِ الْخُلَفَاءِ	عُثْلَانِ	معرّب ٣، مثنی	ثَالِثِ الْخُلَفَاءِ	مرفذ ٥	مؤنث ٥	واحد ٣، جمع	معرّف ٢، معرف ثَالِثِ الْخُلَفَاءِ	عُثْلَانِ

التمرین:

”فَحْيُوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا.. إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا.. إِنَّا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ.. شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ.. وَقَتْلَ دَاوُدَ جَالُوتَ.. وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ.. أَعِدْ ذِكْرَ نَعْمَانِ لَنَا.. صَبَّتْ عَلَى مَصَائِبٍ.. يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ.. وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى لَكُمْ“.

فصل بدانکه اعراب اسم سه است الخ: ..... الى قوله فصل بدانکه اعراب مضارع سه است.

ترجمه:

پوه سه! چي اعراب د اسم درې دي رفع، نصب، جر او اسم متمكن په اعتبار د وجوه د اعراب (يعني د اعراب د اقسامو په لحاظ سره) پر شپاړس (١٦) قسمه دي: اول مفرد منصرف صحيح، لکه: ”زَيْدٌ“، دوهم مفرد منصرف جاري مجرای صحيح لکه: ”ذَلُو“، دريم جمع مکسر لکه: ”رِجَالٌ“، د دې درو سره اعراب رفع يې په ضمه سره ده نصب يې په فتحه سره دي او جري يې په کسره سره دي.

لکه: ”جَائِي زَيْدٌ وَ ذَلُو وَ رِجَالٌ“، وَ رَأَيْتُ زَيْدًا وَ ذَلُوًا وَ رِجَالًا، وَ مَرَزْتُ يَزِيدًا وَ ذَلُوًا وَ رِجَالًا“، خلورم جمع مؤنث سالمه ده: لکه: ”مُسْلِمَاتٌ“ د دې اعراب رفع په ضمه سره ده او نصب و جري يې د واره په کسره سره دي، لکه: ”هُنَّ مُسْلِمَاتٌ، وَ رَأَيْتُ مُسْلِمَاتٍ وَ مَرَزْتُ بِمُسْلِمَاتٍ“، پنځم غير منصرف دي، غير

منصرف هغه اسم دی چي په ده کي دوه سببه یا یو سبب قائم مقام د دوه سببو موجود وي، او نه اسباب د دي: (۱) عدل (۲) وصف (۳) تانیث (۴) معرفه (۵) عجب (۶) جمع (۷) ترکیب (۸) وزن فعل (۹) الف و تون زائدتان، لکه: "عَمْرُو أَحْمَدُ فَتَحَهُ زَيْدٌ، ابْنُ أَحْمَدُ، مَسَاجِدُ، مَغَالِيقُ، أَحْمَدُ، عَمْرَانُ". د دې ټولو رفع په ضمه سره ده او نصب و جریې دواړه په فتحه سره دي. لکه: "جَاءَ عَمْرُو وَرَأَيْتُ عَمْرُو وَ مَرَزْتُ بِعَمْرٍ". شپږم اسماء ستده مکبره دي: په هغه وخت کي چي دوی د یا متکلم څخه علاوې د یو اسم ته مضاف وي، لکه: "أَبُ أَحْمَدَ، حَنَّ، فَمَّا دُومَالٍ". د دې ټولو رفع په واو سره ده نصب یې په الف سره دی او جریې په یاء سره دی. لکه: "جَاءَ أَبُكَ، وَرَأَيْتُ أَبَاكَ، وَ مَرَزْتُ بِأَبِيكَ". اړوم قسم: تشبیه ده لکه: "رَجُلَانِ اتَمَ قَسْمًا: كَلَامًا وَ دِيْنًا" چي کله دوی مضاف وي، و ضمیر ته. نهم قسم: "إِثْنَانِ وَ إِثْنَتَانِ" د دې درو سره قسمو اعراب په حالت رفعی کي الف او په حالت نصبی او جری کي یاء ماقبل مفتوح وي. لکه: "جَاءَ رَجُلَانِ وَ كِلَاهُمَا وَ إِثْنَانِ، وَرَأَيْتُ رَجُلَيْنِ وَ كِلَاهُمَا وَ إِثْنَيْنِ، وَ مَرَزْتُ بِرَجُلَيْنِ وَ كِلَاهُمَا وَ إِثْنَيْنِ". لسم قسم: جمع مذكر سالم ده: لکه: "مُسْلِمُونَ". او یوولسم قسم "أُولُو" جمع د "ذُو" ده، لکه: "أُولُو". او دوولسم قسم "عَشْرُونَ" بیا تر "تِسْعُونَ" پوري. د دې ټولو رفع په واو ماقبل مضموم سره ده او نصب و جریې دواړه په یاء ماقبل مکسور سره دي. لکه: "جَاءَ مُسْلِمُونَ وَ أُولُو مَالٍ وَ عَشْرُونَ رَجُلًا، وَرَأَيْتُ مُسْلِمِينَ وَ أُولِي مَالٍ وَ عَشْرِينَ رَجُلًا، وَ مَرَزْتُ بِمُسْلِمِينَ وَ أُولِي مَالٍ وَ عَشْرِينَ رَجُلًا". او دیارلسم قسم اسم مقصور دی، اسم مقصور هغه اسم دی چي په آخر کي یې الف مقصوره راغلی وي، لکه: "مُؤَسَّى". او خوارلسم قسم: غیر جمع مذكر سالمه چي مضاف وي و یاء د متکلم ته لکه: "غَلَامِي". د دې دواړو قسمو اعراب رفع یې په تقدیر د ضمی سره ده او نصب یې په تقدیر د فتحی سره دی او جریې په تقدیر د کسری سره دی. او صوره په لفظ کي په هر حالت کي په یو شکل کي وي، لکه: "جَاءَ مُؤَسَّى وَ غَلَامِي وَرَأَيْتُ مُؤَسَّى وَ غَلَامِي، وَ مَرَزْتُ بِمُؤَسَّى وَ غَلَامِي". او پنځلسم قسم اسم منقوص دی: اسم منقوص هغه اسم دی چي په آخر کي یې یاء ماقبل مکسور وي، او د ده اعراب رفع یې په تقدیر د ضمی سره ده او نصب یې په فتحه لفظي سره دی او جریې په تقدیر د کسری سره دی. لکه: "جَاءَ الْقَاضِي وَرَأَيْتُ الْقَاضِي وَ مَرَزْتُ بِالْقَاضِي". او شپاړسم قسم جمع مذكر سالمه ده: چي مضاف وي و یاء د متکلم ته لکه: "مُسْلِمِينَ" د دې اعراب

رفع په تقدیر د واو سره او نصب جری په یاء ماقبل مکسور سره دی. لکه: "هُؤْلَاءِ مُسْلِمَاتٍ"، په اصل کې "مُسْلِمَاتُونَ" وو، نون په اضافت کې و غورځېدی و او او یاء سره جمع سوه اول په دوی کې ساکن وو، یعنی (واو) و او یی په یاء سره بدل کړی و او یاء یی په یاء کې مدغمه کړه. "مُسْلِمَاتٍ" سو، بیا یی کسره د میم په فتحه سره بدله کړه (د یاء د مناسبت په وجه) نو "مُسْلِمَاتٍ" سو "وَرَأَيْتُ مُسْلِمَاتٍ، وَ مَرَرْتُ بِمُسْلِمَاتٍ".

الدرس الثامن عشر:

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبرې دي:

اوله خبره:

د نن په سبقه کې مصنف رحمه الله د اسماءو اعراب ذکر کوي چونکه پر اسماءو باندي مختلفي معناگانې واردېږي فاعليت، مفعوليت، او اضافت د دغه معناگانو تعین سواد اعرابه څخه په بل شي نه سي کېدای نو ځکه مصنف رحمه الله اوس هغه اعراب بیانوي چي هغه د اسم په آخر کې راځي.

سوال: اعراب ولي د کلمې پر آخر جاري کېږي؟

جواب: اعراب راځي دپاره د تعین د معنی او تعین د معنی راځي وروسته تر اتمام د معنی او اتمام د معنی راځي وروسته تر اتمام د لفظ نو ځکه اعراب به پر آخر د کلمې جاري کېږي لېکن دا توجیه کمزوري ده ځکه بعضي حروف معاني د اسماءو په شروع کې راځي لکه: "الرَّجُلُ"، او کله په وسط د کلمې کې راځي لکه: یاء د تصغیر په "فُلَيْسٍ" او "رُجَيْلٍ" کې.

صحيح توجیه: دا اعراب پر اول د کلمې یعنی پر (فاء) کلمه نه سي جاري کېدای ځکه پر اول حرف باندي حرکت بنائي وي، اوس کچیري حرکت اعرابیه پر داخل سي نو بیا اجتماع د حرکتینو لازمیږي او اجتماع د حرکتینو پر یو حرف باندي باطله ده، او اعراب پر وسط د کلمې هم نه سي جاري کېدای ځکه وسط د کلمې مختلف وي، بعضي اسماء ثلاثي وي، او بعضي رباعي وي، او بعضي خماسي وي، یعنی د اسم اوزان مختلف وي، که چیري اعراب پر وسط د کلمې جاري سي بیا دا نه معلومیږي چي دا حرکت بنائي دی او که اعرابي. نو ځکه آخر د کلمې د اعراب دپاره متعین سو.

دوهمه خبره:

د اعراب تعریف:

“الْأَعْرَابُ مَا جِئَتْ بِهِ لِبَيَانِ مُقْتَضَى الْعَامِلِ مِنْ حَرْكَةٍ أَوْ حَرْفٍ أَوْ سُكُونٍ أَوْ حَذْفٍ”. یعنی د ده په ذریعه سره په محل اعراب کي تبدیلی ښکاره کیږي.

د اعراب تعداد:

د اسم د اعراب تعداد درې دی:

۱. رفع.

۲. نصب.

۳. جر.

رفع په درو طریقو سره راځي: (۱) رفع کله په ضمه سره راځي لکه: “جَاءَنِي زَيْدٌ”. (۲) کله په الف سره راځي لکه: “جَاءَنِي مُسْلِمَانٌ”. (۳) کله په واو سره راځي لکه: “جَاءَنِي أَبُوكَ”.

نصب په څلورو طریقو سره راځي: (۱) نصب کله په فتحه سره راځي لکه: “رَأَيْتُ زَيْدًا”. (۲) کله په کسره سره راځي لکه: “رَأَيْتُ مُسْلِمَاتٍ”. (۳) کله په الف سره راځي لکه: “رَأَيْتُ أَبَاكَ”. (۴) کله په یاء سره راځي لکه: “رَأَيْتُ مُسْلِمِينَ”.

جر په درو طریقو سره راځي: (۱) جر کله په کسره سره راځي لکه: “مَرَرْتُ بِزَيْدٍ”. (۲) کله په فتحه سره راځي لکه: “مَرَرْتُ بِعَمْرٍ”. (۳) کله په یاء سره راځي لکه: “مَرَرْتُ بِأَبْنِكَ”.

دریمه خبره:

چونکه په اسم کي درې معناګانې راځي: فاعلیت، مفعولیت، او اضافت. نو ځکه اعراب هم درې دي، رفع، نصب، جر.

“قَالَ رَفَعُ عَلَّمَ الْفَاعِلِيَّةَ” رفع د فاعلیت علامه ده.

د حالت رفعي علامات:

د حالت رفعي اته (۸) علامې دي: (۱) فاعل، لکه: “ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا” (۲) نائب فاعل لکه: “ضَرَبَ زَيْدٌ” (۳) مبتداء لکه: “زَيْدٌ قَائِمٌ”. (۴) خبر لکه: “زَيْدٌ قَائِمٌ”. (۵) د “كَانَ” او اخواتو اسم لکه:

”وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا“ (۶) د ”إِنَّ“ او اخواتو خبر لکه: ”إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ“ (۷) د ”مَا وَلَا“ مشبهتین بلیس اسم لکه: ”مَا زَيْدٌ قَائِمًا“ (۸) د ”لَا“ نفی جنس خبر لکه: ”لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ“.

”وَالنَّصْبُ عَلَمُ الْمَفْعُولِيَّةِ“ او نصب علامه د مفعولیت ده.

د حالت نصبي علامات:

د حالت نصبي دووولس (۱۲) علامات دي: (۱) مفعول مطلق لکه: ”ضَرَبْتُ ضَرْبًا“ (۲) مفعول به لکه: ”ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا“ (۳) مفعول فيه لکه: ”صُنْتُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ“ (۴) مفعول معه لکه: ”جَاءَ الْبَرْدُ وَالْجُبَّاتِ“ (۵) مفعول له لکه: ”ضَرَبْتُهُ تَأْدِيبًا“ (۶) حال لکه: ”جَئِنِي زَيْدٌ رَاكِبًا“ (۷) تمیز لکه: ”ظَانَ زَيْدٌ نَفْسًا“ (۸) مستثنی لکه: ”جَئِنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا“ (۹) د ”إِنَّ“ او اخواتو اسم لکه: ”إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ“ (۱۰) خبر د ”كَانَ“ او اخواتو لکه: ”وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا“ (۱۱) خبر د ”مَا وَلَا“ مشبهتین بلیس لکه: ”لَا زَيْدٌ قَائِمًا“ (۱۲) د ”لَا“ نفی جنس اسم لکه: ”لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ“.

”وَالْجَرُّ عَلَمُ الْإِضَافَةِ“ او جر علامه د اضافت ده.

د حالت جري علامات:

د حالت جري دوي علامې دي: (۱) مضاف اليه کېدل لکه: ”غُلَامٌ زَيْدٍ“ (۲) مجرور کېدل په حرف جر سره لکه: ”مَرَرْتُ بِزَيْدٍ“.

خلورمه خبره:

د اعراب اقسام:

اعراب پر دوه قسمه دي:

۱. اعراب بالحركة.

۲. اعراب بالحرف.

د اعراب بالحركة تعريف (۱):

(۱) اعراب بالحركة اصل دي تر اعراب بالحرف حکه اعراب بالحركة خفيف دي او اعراب بالحرف ثقيل دي، اعراب بالحركة بسيط دي او اعراب بالحرف مرکب دي او بل قسم اعراب محلي دي چي هغه په مبني کي راځي. (نصر الخبير)

اعراب بالحرکت هغه اعراب دی چي په حرکت سره وي، يعني په زور، زېر، پېښ سره وي، لکه: "زَيْدٌ".

د اعراب بالحرف تعریف:

اعراب بالحرف هغه اعراب دی: چي په حروفو سره وي، يعني په "واو" "الف" و "یا" سره. بیا هر یو پر ذري قسمه دی:

۱. اعراب لفظي (۱).

۲. اعراب تقديري.

۳. اعراب مشترک.

اعراب لفظي هغه دی: چي په لفظو کي ښکاره وي، لکه: "زَيْدٌ".

اعراب تقديري هغه دی: چي په لفظو کي ښکاره نه وي، لکه: "مُوسَى".

اعراب مشترک هغه دی: چي دی مشترک وي په مابین د لفظي او تقديري کي. لکه: اسم منقوص او جمع مذکر سالمه چي مضاف وي و یا د متکلم ته.

بیا اعراب لفظي پر دوه قسمه دی:

۱. اعراب تبعي.

۲. اعراب غیر تبعي.

اعراب تبعي هغه دی: چي یو حالت یې د بل حالت تابع وي.

اعراب غیر تبعي هغه دی: چي یو حالت یې د بل حالت تابع نه وي.

اسم متمکن په اعتبار د وجوه د اعراب پر شپاړس قسمه دی:

اول مفرد منصرف صحیح، لکه: "زَيْدٌ".

دوهم: مفرد منصرف جاري مجرای صحیح لکه: دَلُو، ظَبْيٌ.

دریم جمع مکسر منصرف لکه: "رِجَالٌ".

(۱) اعراب لفظي اصل وي تر اعراب تقديري ځکه تعین د معاني و و ثلاثه و و په لفظي سره په ښه طریقه کیږي تر اعراب تقديري.

د دې درو قسمو اعراب رفع يې په ضمه سره ده نصب يې په فتحه سره دى او جري يې به كسره سره دى. يعنې اعراب بالحرکت لفظي (۱) غير تبعي دى. لكه: "جَائِنِي زَيْدٌ وَ دَلُوْ وَ ظَنِي وَ رَجَالٌ. وَ رَأَيْتُ زَيْدًا وَ دَلُوْا وَ ظَنِيًّا وَ رَجَالًا. وَ مَرَزْتُ يَزِيْدًا وَ دَلُوْ وَ ظَنِي وَ رَجَالًا".

فائده:

"صحيح" عند النحاة هغه اسم ته ويل كيږي چي په آخر كي يې حرف علت نه وي. لكه: "زَيْدٌ" او جاري مجرای صحيح هغه اسم دى چي په آخر كي يې واو يا ياء ماقبل ساكن وي. لكه: "دَلُوْ وَ ظَنِي".

پنځمه خبره:

خلوړم قسم جمع مؤنث سالمه ده:

د جمع مؤنثي سالمې اعراب (۲) رفع يې په ضمه سره ده، نصب او جري يې دواړه په كسره سره دي. يعنې اعراب (۱) بالحرکت لفظي تبعي دى، لكه: "جَائِنِي مُسْلِمَاتٌ. وَ رَأَيْتُ مُسْلِمَاتٍ وَ مَرَزْتُ مُسْلِمَاتٍ".

(۱) د دې درو سره قسمو اعراب بالحرکت دى، ځكه په زور، زېر، پېښ سره دى، لفظي دى ځكه په لفظو كي ښكاره دى. غير تبعي دى ځكه يو حالت يې د بل حالت لره تابع نه دى. (از مرتب عفي عنه).

فائده:

خلاصه: په اولو پنځو قسمو كي اعراب بالحرکت دى، بيا په اوو قسمو كي اعراب بالحرف دى او په اولو دوولس قسمو كي اعراب لفظي دى او په آخرو خلوړو كي اعراب تقديرې دى.

(۱) لفظ "أُولَئِكَ" او "أَذْرَعَا" (بَلَدٌ فِي شَامٍ)، او د "عَرَفَات" اعراب هم په شان د جمع مؤنثي سالمې وي، لېكن په "أَذْرَعَا" او "عَرَفَات" كي دوه مذهب نور دي، بعضي حضرات وايي: دا دواړه غير منصرف دي چي پر دوى باندي كسره او تنوين هم راتلاي سي، لېكن دا تنوين، تنوين تمكّن نه وي، بلكه تنوين تقابل وي، چي منع نه دى. او پر دوى باندي كسره راتلل پر خپل اصلي حالت باندي وني، هغه د دې قاعدې څخه مستثنى وي، عند البعض غير منصرف خو وي پر دوى باندي كسره راتلاي سي، لېكن تنوين نه سي پر راتلاي د غير انصراف وجه چي علميت و تائيت دي. لېكن صحيح مذهب دا دى: چي دوى منصرف دي، او تاء محض علامه د تائيت نه ده، بلكه الف و تاء دواړه د جمع دپاره دي د غير انصراف دپاره چي كمه تاء علامه د تائيت جوړيږي هغه تاء محضه ده. (مع الهوامع صفحه ۱۲۶)

فائده:

په جمع مؤنث سالمه کي یو شرط دا دی: چي الف و تاء به په دې کي زائد وي، احترازي مثال لکه: "أَبْيَاتٌ"، بروزن "أَفْعَالٌ".

او دا جمع عامه ده خواه که یې مفرد مذکر وي، لکه: "مَرْفُوعَاتٌ" جمع د "مَرْفُوعٌ" ده او که مؤنث وي، لکه: "مُسَلِّمَاتٌ"، جمع د "مُسَلِّمَةٌ" ده. خواه که دا جمع د مفرد نوم وي، لکه: "عَرَفَاتٌ". خواه که د مفرد حروف پکښي سالم وي او که نه وي. پنځم قسم غیر منصرف دی:

د غیر منصرف رفع په ضمه سره او نصب و جرد واره یې په کسره سره دي. يعني اعراب بالحرکت لفظي تبعي دی، لکه: "جَائِئِي عُمَرُ، وَرَأَيْتُ عُمَرَ، وَمَوَزْتُ بِعُمَرَ". شپږم قسم اسماء سته مکبره دي:

لکه: "أَبٌ، أَخٌ، حَمٌ، هَنٌ، فَمٌ، ذُو مَالٍ" (۲) د اسماء سته مکبره دپاره خلور شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دا دی: چي دوی به "مَوْحَدٌ" يعني مفرد به وي، تشنيه او جمع به نه وي که چيري تشنيه او جمع وه بیا یې اعراب د تشنيه او جمع مکسري دي. لکه: "جَائِئِي أَبَوَانِ وَرَأَيْتُ أَبَوَيْنِ وَمَوَزْتُ بِأَبَوَيْنِ". او د جمع مثال لکه: "جَائِئِي أَبَاءُ، وَرَأَيْتُ أَبَاءًا وَمَوَزْتُ بِأَبَاءٍ".

(۱) د جمع مؤنث سالمې اعراب بالحرکت دی، ځکه په زور، زېر، پېښ، سره دی، لفظي دی، ځکه په لفظو کي ښکاره دی، تبعي دی، ځکه حالت نصبي یې تابع حالت جري لره دی. (از مرتب عفي عنه)

(۲) د غیر منصرف اعراب بالحرکت دی، ځکه په زور، زېر، پېښ سره دی، لفظي دی، ځکه په لفظو کي ښکاره دی، تبعي دی، ځکه حالت جري یې تابع حالت نصبي لره دی. (از مرتب عفي عنه)

(۳) أَبٌ، أَخٌ، حَمٌ، هَنٌ، فَمٌ، ذُو مَالٍ په اصل کي "أَبَوٌ، أَخَوٌ، حَمَوٌ، هَنَوٌ، فَمَوٌ، ذُو مَالٍ" پروزن د "فَعْلٌ" وه، بیا خلاف قانون واو په الف سره بدل سو، او الف و غورځېدی. "ذُو" لفيف مقرون دی، په اصل کي "ذَوِي" وو، په دلیل د "ذَوِيَانِ أَوْ ذَوِيَاتٌ" سره. "فَمٌ" په اصل کي "فَمَوٌ" وو. په دلیل د "أَفْوَاهٌ" سره "لَا تَتَصَاغَرُ وَالتَّكَاثُفُ كَرَدَانِ الشَّيْءِ إِلَى أَصْلِهِ" بیا "هَآ" خلاف القياس حذف سو نو "فَمَوٌ" سو او واو په غیر حالت اضافت کي په میم سره بدلیږي لکه: "فَمٌ" او په حالت اضافت کي واپس راگرځي لکه: "فَمَوٌ". بیا چي کم وخت ویا، د متکلم ته مضاف سي نو جمهور نحاة یې "فِي" وایي، او بعضي حضرات یې "فَيْنِ" وایي. د جمهورو بصريينو مذهب دا دی: چي اسماء سته مکبره معرب بالحرکت دي، د دوی اعراب لفظي دی، لېکن امام سبويه او ابو علي فارسي وایي: چي د دوی اعراب بالحرکت تقديري دی. (مع الهوامع)

۲. دوهم شرطیې دا دی: چي دوی به مکبره وي، مصغره به نه وي، که چيري مصغره وه بیا د دوی اعراب د مفرد منصرف صحیح والا اعراب دی، لکه: "جَائِنِي أَخِي وَرَأَيْتُ أَخِيًا وَمَرَزْتُ بِأَخِي".

۳. دریم شرطیې دا دی: چي دوی به مضاف وي، که چيري مضاف نه وه بیا د دوی اعراب د مفرد منصرف صحیح والا اعراب دی، لکه "جَائِنِي أَبًا، وَرَأَيْتُ أَبًا، وَمَرَزْتُ بِأَبٍ".

۴. ثلورم شرطیې دا دی: چي دوی به ویا د متکلم او معرف باللام ته مضاف نه وي، که چيري ویا د متکلم ته مضاف وه نو بیا د دوی اعراب بالحرکت تقديري د "عَلَامِي" والا اعراب دی. لکه: "جَائِنِي أَبِي، وَرَأَيْتُ أَبِي، وَمَرَزْتُ بِأَبِي". او که چيري معرف باللام ته مضاف وه بیا هم د دوی اعراب تقديري بالحرف دی لکه: "جَائِنِي أَبُو الْقَوْمِ، وَرَأَيْتُ أَبَا الْقَوْمِ، وَمَرَزْتُ بِأَبِي الْقَوْمِ".

د اسماء سته مکبره اعراب:

رفع یې په واو سره ده: او نصب یې په الف سره دی، او جریې په یاء سره دی. لکه: "جَائِنِي أَبُوكَ وَرَأَيْتُ أَبَاكَ وَمَرَزْتُ بِأَبِيكَ". یعنی اعراب بالحرف لفظي غیر تبعي دی^(۱).

فائده:

لفظ د "ذُو" په معنی د "صاحب" سره دی، او دې همپشه مضاف وي و اسم جنس ته لکه: "ذُو مَالٍ" او کله مضاف و معرفه ته وي لکه: "ذُو الْحَالِ".

شپږمه خبره:

اووم قسم تشنيه حقيقي ده:

تشنيه حقيقي هغه ده: چي د واحد څخه جوړه سوې وي، لکه: "رَجُلَانِ" د "رَجُلٍ" څخه.

اتم قسم تشنيه معنوي ده:

(۱) د اسماء سته مکبره اعراب بالحرف دی، ځکه په واو، الف، یاء سره دی، لفظي دی، ځکه په لفظو کې ښکاره دی، او غیر تبعي دی، ځکه یو حالت یې بل حالت لره تابع نه دی. (از مرتب عفي عنه)

تثنیه معنوی هغه ده چي د تثنیې سره په معنی کي مشابهت لري لکه: "کَلَّا وَکَلَّتَا" (۱).

فائده:

په "کَلَّا وَکَلَّتَا" کي دا شرط دی چي دوی به مضاف و ضمیر ته وي (۲) که چیري دوی مضاف و اسم ظاهر ته وو، بیا د دوی اعراب تقدیري اسم مقصور والا دی، لکه: "جَائِنِي کَلَّا الرَّجُلَيْنِ، وَرَأَيْتُ کَلَّا الرَّجُلَيْنِ مَرَزْتُ بِکَلَّا الرَّجُلَيْنِ".

نهم قسم تثنیه صوري ده:

تثنیه صوري چي صوره د تثنیې سره مشابهت لري لکه: "اِثْنَانٍ وَ اِثْنَتَانِ".
د دې درو قسمو اعراب: رفع یې په الف سره ده، او نصب او جریې دواړه په یا ماقبل مفتوح سره دی. یعنی اعراب بالحرف لفظي تبعي (۳) دی. لکه: "جَائِنِي رَجُلَانٍ وَ کَلَاهُمَا وَ اِثْنَانٍ وَ رَأَيْتُ رَجُلَيْنِ وَ کَلَيْهِمَا وَ اِثْنَيْنِ، وَ مَرَزْتُ بِرَجُلَيْنِ وَ کَلَيْهِمَا وَ اِثْنَيْنِ".

اوومه خبره:

لسم قسم جمع مذكر سالمه حقيقي ده:

جمع مذكر سالمه حقيقي چي د مفرد څخه جوړه سوې وي، لکه: "مُسْلِمُونَ" او "مُفْلِحُونَ" د "مُسْلِمٌ" او "مُفْلِحٌ" څخه.

(۱) "کَلَّا" په اصل کي "کَلَّوْ" وو، او په الف سره بدل سو، او تنوین حذف سو، د لازم الاضافت په وجه او "کَلَّتَا" هم په اصل کي "کَلَّوْ" وو، او یې په الف سره بدل کړی او الف یې د تثنیې په آخر کي راوړی، نو "کَلَّتَا" سوتاء د تانیث راوړل سوه. (تثویر)
(۲) "کَلَّا وَکَلَّتَا" په مضاف وي و ضمیر ته که چیري دوی مضاف وي و اسم ظاهر ته بیا د دوی اعراب تقدیري دی، ځکه د دوی دوه حیثیته دي، د لفظ په اعتبار سره دوی مفرد دي، او د معنی په اعتبار سره دوی تثنیه دي، نو چي کله و اسم ظاهر ته مضاف سي نو دوی ته د مفرد منصرف والا اعراب ور کول کیږي. ځکه اسم ظاهر اصل دی، او اعراب بالحركت هم اصل دی، او چي کله دوی مضاف وي، و ضمیر ته نو و دوی ته د تثنیې والا اعراب ور کول کیږي ځکه تثنیه فرع ده او اعراب بالحرف هم فرع دی، نو اصل یې و اصل ته ور کړی او فرع یې و فرع ته ور کړه. (تثویر)
(۳) د دې درو قسمو اعراب بالحروف دی، ځکه په الف و یا سره دی، لفظي دی، ځکه په لفظو کي ښکاره دی، او تبعي دی، ځکه حالت نصبي یې تابع حالت جري لره دی. (از مرتب عفی عنه).

یوولسم قسم جمع مذکر سالمه معنوی ده:

جمع مذکر سالمه معنوی هغه ده چي د جمع سره په معنی کی مشابهت لري لکه: "أُولُو".

دوولسم قسم جمع مذکر سالمه صوري ده:

جمع مذکر سالمه صوري هغه ده چي د جمع سره صوره مشابهت لري لکه: "عِشْرُونَ" بیا تر

"تِسْعُونَ" پوري. د دې درو قسمو اعراب رفع یې په واو ماقبل مضموم سره او نصب او جری یې

دواړه په یا ماقبل مکسور سره دي. یعنی اعراب بالحرف لفظي تبعي دی^(۱). لکه: "جَائِئِي مُسْلِمُونَ

وَأُولُو مَالٍ وَعِشْرُونَ، وَرَأَيْتُ مُسْلِمِينَ وَأُولِي مَالٍ وَعِشْرِينَ".

دیارلسم قسم اسم مقصور دی:

اسم مقصور هغه اسم دی چي په آخر کی یې الف مقصوره وي، لکه: "مُؤَسِّي، عَيْنِي".

خوارلسم قسم غیر د جمع مذکر سالم چي مضاف وي و یا د متکلم ته:

یعنی هغه اسم چي مضاف وي غیر د جمع مذکر سالمی څخه لکه: "غُلَامِي، بَيْتِي، دَارِي". د دې دوو

قسمو اعراب رفع په تقدیر د ضمی سره نصب یې په تقدیر د فتحي سره او جری یې په تقدیر د کسري

سره یعنی اعراب بالحركت تقدیري غیر تبعي^(۲) دی. لکه: "جَائِئِي مُؤَسِّي وَغُلَامِي، وَرَأَيْتُ مُؤَسِّي وَ

غُلَامِي وَمَرَزْتُ بِمُؤَسِّي وَغُلَامِي".

پنځلسم قسم اسم منقوص دی:

اسم منقوص هغه اسم دی چي په آخر کی یې یا ماقبل مکسور وي، لکه: "قَاضِي، دَاعِي، مُتَّقِي".

(۱) د دې درو قسمو اعراب بالحروف دی، ځکه په واو و یا سره دی، او لفظي دی، ځکه په لفظو کی ښکاره دی، او تبعي دی،

ځکه حالت نصبي یې تابع حالت جري لره دی. (از مرتب عفي عنه)

(۲) د دې دواړو قسمو اعراب بالحركت دی، ځکه په زور، زېر، پېښ سره دی، او تقدیري دی، ځکه په لفظو کی پټ دی او غیر

تبعي دی، ځکه یو حالت یې بل حالت لره تابع نه دی. (از مرتب عفي عنه)

د اسم منقوص اعراب: رفع یې په تقدیر د ضمی سره نصب یې په فتحه لفظي سره او جریې په تقدیر د کسری سره دی، یعنی اعراب بالحرکت مشترک غیر تبعی دی (۱). لکه: "جَائِي قَائِمٌ، وَرَأَيْتُ قَائِمٌ، وَمَرَزْتُ بِقَائِمٍ". او معرف باللام لکه: "جَائِي الْقَائِمِ، وَرَأَيْتُ الْقَائِمِ وَ مَرَزْتُ بِالْقَائِمِ".

شپاړسم قسم جمع مذکر سالمه چي مضاف وي و یا د متکلم ته:

جمع مذکر سالمه چي کله مضاف وي و یا د متکلم ته رفع یې په تقدیر د واو سره او نصب او جریې په یاء لفظي ماقبل مکسور سره یعنی اعراب بالحرف مشترک تبعی دی لکه: "جَائِي مُسْلِمٌ وَرَأَيْتُ مُسْلِمٌ وَ مَرَزْتُ بِمُسْلِمٍ".

فائده:

"مُسْلِمٌ" په اصل کي "مُسْلِمُونَ" وو، په اضافت کي نون حذف سو، "مُسْلِمُونَ" سو، بیا واو په یاء سره بدل سو، یاء په یاء کي مدغمه سوه "مُسْلِمٌ" سو، بیا ضمه د ماقبل په کسره سره بدله سوه د یاد مناسبت په وجه "مُسْلِمٌ" سوه.

جملې:

نوع	نوع	معنی	اسم غیر محکم	مرب	مرف	مرف	مرف	مرف	مرف	مرف
رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ
رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ
رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ
رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ	رَأَيْتُ الْقَائِمَ

(۱) د اسم منقوص اعراب بالحرکت دی، ځکه په زور، زهر، پېښ سره دی، او مشترک دی ځکه دی د لفظي او تقدیري پامینه اشتراک لري غیر تبعی دی، ځکه یو حالت یې بل حالت لره تابع نه دی. (از مرتب عفی عنه)

(۲) جمع مذکر سالمه چي مضاف سي و یا د متکلم ته نو دې اعراب بالحرف دی، ځکه په واو او یاء سره دی، او مشترک دی، ځکه د لفظي او تقدیري په مینځ کي اشتراک لري او تبعی دی، ځکه حالت نصبي یې تابع حالت جري لره دی. (از مرتب عفی عنه)

[illegible]

نوع	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر
مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر
مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر
مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر
مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر
مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر
مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر
مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر
مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر
مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر	مذکر

التمرین:

”إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ.. يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ.. أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي.. فَأَخْلَعُ نَعْلَيْكَ.. فِيهِمَا عَمَلٌ لِّخَيْرٍ يَانَ.. أَخَيَيْنَا الثَّنَتَيْنِ.. وَوَعَدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً.. فَأَقِصْ مَا أَلَيْكَ قَاصٍ.. فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا.. بَكَتَا الْجَنَّتَيْنِ أَكْثَ أَكْثَهَا.. وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ“.

فصل بدانکه اعراب مضارع است رفع، نصب، وجزم فعل مضارع باعتبار وجه اعراب الخ: ... الى قوله باب اول در حروف علة.

ترجمه:

پوه سده! چي اعراب د مضارع درې دي: رفع، نصب، جزم، فعل مضارع په اعتبار د اعراب سره پر څلور قسمه ده:

اول صحيح، چي د ضماثو بارزو مرفوعه (چي د تشبي او جمع مذکر او واحد مؤنثي دپاره وي): هغه څخه خالي وي، نو په دې وخت کي د ذوی رفع، په ضمه سره ده، نصب يې په فتحه سره دی او جزم يې په سکون سره دی. لکه: ”هُوَ يَضْرِبُ، لَنْ يَضْرِبَ، لَمْ يَضْرِبْ“.

دوهم: فعل مضارع مفرده که معتل واوي لکه: ”يَغْزُو“ او که يايي وي، لکه: ”يَزْمِي“، رفع يې په تقدیر د ضمي سره نصب يې په فتحه لفظي سره، او جزم يې په حذف د لام سره دی. لکه: ”هُوَ يَغْزُو، يَزْمِي، لَنْ يَغْزُو، لَنْ يَزْمِي، لَمْ يَغْزُو، لَمْ يَزْمِي“.

دریم مفرد متعل الفی: لکه ”يَزْضِي“ رفع يې په تقدیر د ضمي سره ده، نصب يې په تقدیر د فتحې سره او جزم يې په حذف د لام سره دی. لکه: ”هُوَ يَزْضِي، وَلَنْ يَزْضِي، وَلَمْ يَزْضِ“.

خلورم صحیح وی او که معتدل د ضمائر و مذکور و سره یعنی چي نون د تشبیه او د جمع مذکر او د واحد مؤنث و سره وی، نو بیا د دوی رفع په اثبات د نون سره ده، لکه: په تشبیه کی، "هَئِذَا يَخْرِبُونِ"، او په جمع مذکر کی "هَئِذَا يَخْرِبُونَ، وَيَخْرِبُونَ، وَيَخْرِبُونَ"، او په واحد مؤنث حاضر کی، لکه: "أَلَيْسَ تَخْرِبِينَ، وَتَخْرِبِينَ، وَتَخْرِبِينَ".

او نصب و جزم یې په حذف د نون سره دی، لکه: په تشبیه کی "لَنْ يَخْرِبَنَا، لَنْ يَخْرِبَنَا، لَنْ يَخْرِبَنَا"، او په حالت جزمی کی "لَمْ يَخْرِبَنَا، لَمْ يَخْرِبَنَا، لَمْ يَخْرِبَنَا" او په جمع مذکر کی "لَنْ يَخْرِبُوا، لَنْ يَخْرِبُوا، لَنْ يَخْرِبُوا"، او "لَمْ يَخْرِبُوا، لَمْ يَخْرِبُوا، لَمْ يَخْرِبُوا" او په واحد مؤنث حاضر کی لکه: "لَنْ تَخْرِبِي، لَنْ تَخْرِبِي، لَنْ تَخْرِبِي"، لَمْ تَخْرِبِي، لَمْ تَخْرِبِي، لَمْ تَخْرِبِي".

الدرس التاسع عشر:

د نن سبته خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

د فعل مضارع اعراب (۱):

اعراب د مضارع درې (۳) دي: رفع، نصب، جزم.

په فعل مضارع کی رفع په دوو طریقو سره راځي:

۱. رفع کله په ضمه سره راځي لکه: "هُوَ يَخْرِبُ".

(۱) د فعل مضارع ټولي څوارلس صیغې دي، چي په هغه کی دوی مبني دي، جمع مؤنث غائبات لکه: "يَفْعَلْنَ"، جمع مؤنث مخاطبات لکه: "تَفْعَلْنَ"، دوولس صیغې پاته سوې په دغه دوولس صیغو کی اووه صیغې د ضمیر بارز سره دي، څلور د تشبیه صیغې دي، لکه: "يَفْعَلَانِ، تَفْعَلَانِ، تَفْعَلَانِ"، او دوی د جمع مذکر صیغې دي، لکه: "يَفْعَلُونَ، تَفْعَلُونَ، تَفْعَلُونَ"، او یوه د واحد مؤنث مخاطبې صیغه ده، لکه: "تَفْعَلِينَ". د دغه مذکور صیغو اعراب په څلور قسمه کی بیانېږي، او صرف پنځه صیغې پاته کېږي چي "يَفْعِلُ، تَفْعِلُ، أَلْعِلُ، لَفْعِلُ" دي. او د دغه صیغو اعراب بیا په اولو درو قسمو کی بیانېږي. (العلامات النحوية)

۲. او کله په اثبات د نون سره راځي لکه: "هُمَا يَضْرِبَانِ".

او نصب هم په دوو (۲) طریقو سره راځي:

۱. کله په فتحه سره راځي لکه: "لَنْ يَضْرِبَ".

۲. او کله په حذف د نون سره راځي لکه: "لَنْ يَضْرِبَا".

او جزم په درو (۳) طریقو سره راځي:

۱. کله په حذف د حرکت سره راځي لکه: "لَمْ يَضْرِبْ".

۲. کله په حذف د نون سره راځي لکه: "لَمْ يَضْرِبَا".

۳. او کله په حذف د حرف علت سره راځي لکه: "لَمْ يَغْزُ، لَمْ يَزْمِرْ".

دوهمه خبره:

افعال په نزد د ضرفینو خود پردي. لېکن په نزد د نحوینو درې (۳) دي:

۱. فعل ماضي.

۲. امر (۱).

۳. فعل مضارع.

فعل ماضي او امر حاضر جو مبني دي او فعل مضارع د نون د جمع مؤنث سره هم مبني ده چي هغه

دوې (۲) صیغې دي:

۱. "يَضْرِبْنَ".

۲. "تَضْرِبْنَ" او هغه نوري دولس (۱۲) صیغې د مضارع معربې دي.

د فعل مضارع د اعراب اقسام:

اعراب د فعل مضارع پر دوه (۲) قسمه دي:

(۱) په فعل امر کي اختلاف دئ عند البعض دی معرب دي، ځکه پر مضارع باندي چي کله لام داخل سي نو بيا امر ځيني جوړېږي

لکه: "يَضْرِبْ" او لکه: څنگه چي "لَمْ يَضْرِبْ" معرب دئ، داغه رنگه "لَتَضْرِبْ" هم معرب دئ، بيا تخفیفاً "لَام و تاء" حذف

سول د ابتداء بالسکون څخه د بچاوبېدو دپاره يې همزه و صلي راوړئ "اَضْرِبْ" جوړ سو. نو د "اَضْرِبْ" سکون د لام جازم عامل د

عمل نتیجه ده، نو ځکه د دې قول پر بنیاد باندي د فعل مضارع صرف دوه قسمونه جوړېږي چي په هغو کي يو دغه امر دئ او

عند البعض امر مبني دئ، پر علامه د جزم باندي او دی خپل ځان لره جلا مستقل قسم دئ.

۱. بالحركة.

۲. بالحرف.

د اعراب بالحركة اقسام؛

بالحرکت بیا پردوه (۲) قسمه دی؛

۱. لفظي.

۲. تقديري.

د اعراب تقديري اقسام؛

تقديري بیا پردوه (۲) قسمه دی.

۱. "فِي حَالَةٍ وَاحِدَةٍ" یعنی کله په یو حالت کې تقديري وي.

۲. "فِي حَالَتَيْنِ" او کله په دوه حالت کې تقديري وي.

دریمه خبره:

د فعل مضارع اقسام په اعتبار د اعراب سره (۱)؛

فعل مضارع په اعتبار د اعراب سره پر ثلور قسمه ده؛

فائده:

دلته په اولو درو قسمو کې صرف د مضارع د پنځو صیغو اعراب بیانېږي؛ (۱) واحد مذکر غائب

لکه؛ "يَفْعَلُ". (۲) واحده مؤنثه غائبه لکه؛ "تَفْعَلُ" (۳) واحد مذکر مخاطب لکه؛ "تَفْعَلُ" (۴)

واحد متکلم لکه؛ "أَفْعَلُ" (۵) جمع متکلم لکه؛ "تَفْعَلُ".

که چیرې صحیح وي، اول قسم اعراب یې دی، که معتل واوي یا یایي وي، دوهم قسم اعراب یې

دی او که معتل الفی وي، دریم قسم اعراب یې دی، او که چیرې د دغه پنځو صیغو څخه علاوه د

(۱) د فعل مضارع د معرب والي وجه داده، چې دا د اسم فاعل سره چې معرب دی، لفظاً او معنا دواړه قسمه مشابهت لري لفظي

مشابهت یې په تعداد د حروفو کې او په حرکاتو و سکاناتو کې سره موافقت دی، لکه؛ "تَطْرُبُ" برون "طَارِبُ".

او معنوي مشابهت یې دا دی، چې فعل مضارع د اسم فاعل په شان په حال او استقبال کې مشترک ده لکه؛ "تَطْرُبُ" یعنی (هغه

یو سړی به اوس یا پس د دې وهل وکړي) او د "طَارِبُ" معنی (هغه یو سړی و هوښکی دی نن یا سبا)، (نصر النخیر)

تثنیې و د جمع او د واحد مؤنث مخاطب صیغې وي او نون وړ سره وو، خواه که صحیح وي، او که معتل، خلورم قسم اعراب یې دی.

۱. اول قسم مفرد صحیح چي خالي وي د ضمائر و بارزه وو څخه کم چي د تثنیې او جمع مذکر او د واحد مؤنثه مخاطبه دپاره وي، رفع یې په ضمه لفظي سره ده نصب یې په فتحه لفظي سره دی، او جزم یې په سکون د لام کلمې سره دی. یعنی اعراب بالحرکت لفظي غیر تبعي دی. لکه: "هُوَ يَضْرِبُ، لَنْ يَضْرِبَ، لَمْ يَضْرِبْ".

۲. دوهم قسم مفرد ناقص و اوي یا یایي وي لکه "يَغْزُو وَيَزْمِي" رفع یې په تقدیر د ضمی سره ده او نصب یې په فتحه لفظي سره دی، او جزم یې په حذف د لام کلمې سره دی. یعنی اعراب بالحرکت مشترک غیر تبعي دی، لکه: "هُوَ يَغْزُو وَيَزْمِي، لَنْ يَغْزُو، وَلَنْ يَزْمِيَ، لَمْ يَغْزُ، وَلَمْ يَزْمِ".

خلورمه خبره:

دریم قسم:

معتل الفی دی، رفع یې په تقدیر د ضمی سره نصب یې په تقدیر د فتحې سره او جزم یې په حذف د لام کلمې سره دی. یعنی اعراب بالحرکت تقدیری غیر تبعي دی لکه: "هُوَ يَرْضَى، لَنْ يَرْضَى، لَمْ يَرْضَ".

خلورم قسم:

فعل مضارع صحیح وي او که معتل: لېکن نونات د تثنیې او د جمع او واحد مؤنثه مخاطبه وړ سره وي، د دغه قسم اعراب رفع یې په اثبات د نون سره ده او نصب او جزم یې په حذف د نون سره دی. د حالت رفعي مثال چي کله تثنيه وي، "هُمَا يَرْضَيَانِ، يَغْزَوَانِ، يَزْمِيَانِ". چي کله جمع مذکر وي، لکه: "هُمْ يَضْرِبُونَ، وَ يَغْزُونَ، وَ يَزْمُونَ" چي کله واحد مؤنث وي، لیکه: "أَنْتِ تَضْرِبِينَ، وَ تَغْزِينَ، وَ تَزْمِينَ". د حالت نصبي او جزمي مثال چي کله تثنيه وي، لکه: "لَنْ يَضْرِبَا، لَنْ يَغْزُوا، لَنْ يَزْمِيَا، لَمْ يَضْرِبَا، لَمْ يَغْزُوا، لَمْ يَزْمِيَا". "وَقَسَّ عَلَيْهِ الْجَمْعُ وَ الْمَوْلُكَةُ الْمَخَاطِبَةُ".

پنجمه خبره:

د عامل لغوي او اصطلاحی تعریف:

عامل په لغت کې مؤثر ته وایي: او په اصطلاح کې "مَا أَوْجَبَ كَوْنُ آخِرِ الْكَلِمَةِ عَلَى وَجْهِ مَخْصُوصٍ مِنْ رَفْعٍ أَوْ نَصْبٍ أَوْ جَزٍّ أَوْ جَزَائِرٍ". عامل هغه دی چې د یو مخصوص وجې پر بنیاد باندې د کلمې آخر مرفوع، منصوب، مجرور، او یا مجزوم ګرځوي.

د عوامل تعداد:

عوامل د نحو ټول سل (۱۰۰) دانې دي:

د عامل اقسام:

عامل پر دوه قسمه دی:

۱. لفظي.

۲. معنوي.

د عامل لفظي تعریف:

"مَا يُعْرَفُ بِالْقَلْبِ وَيَتَلَفَّظُ بِهِ" چې په ده سره تلفظ کیږي.

د عوامل لفظیه وو تعداد:

عوامل لفظیه اته نیوي (۹۸) دانې دي.

د عامل معنوي تعریف:

"مَا يُعْرَفُ بِالْقَلْبِ وَلَا يَتَلَفَّظُ بِهِ" چې په ده سره تلفظ نه کیږي.

د عوامل معنویه وو تعداد:

عوامل معنویه دوه (۲) دانې دي.

د عامل لفظي تقسیمات:

د عامل لفظي اول تقسیم:

عامل لفظي د سماع او قیاس په اعتبار سره پر دوه قسمه دي:

۱. عامل لفظي قیاسي.

۲. عامل لفظی سماعی.

د عامل لفظی قیاسی تعریف:

”مَا لَا يُكُنُّ تَغْيِينُهُ إِلَّا بِمَفْهُومٍ كُلِّ لِيَتَعَذَّرَ ضَبْطُ جُزْئِيَّاتِهِ“ چي د ده دپاره یو مفهوم کلي (قانون) وضع سوی وي، ځکه د ده د جزئیاتو حصر او ضبط بغیر د قانونه ممکن نه وي.

د عوامل لفظیه قیاسی تعداد:

عوامل لفظیه قیاسی اووه (۷) دانې دي. (۱) فعل مطلقاً. (۲) مصدر. (۳) اسم فاعل. (۴) اسم مفعول. (۵) صفت مشبه. (۶) اسم مضاف. (۷) اسم تام.

د عامل لفظی سماعی تعریف:

”مَا يُكُنُّ ضَبْطُهُ بِالْجُزْئِيَّاتِ“ چي دی د جزئیاتو په ذریعه تر ضبط لاندې راوستل ممکن وي.

د عوامل لفظیه سماعی تعداد:

عوامل لفظیه سماعی یونیوي (۹۱) دانې دي چي پر دیارلس نوعي باندي مشتمل دي: (۱) حروف جاره اوولس (۱۷) دي. (۲) حروف مشبه بالفعل شپږ (۶) دانې دي. (۳) ما و لا مشبهتان بلیس. (۴) حروف نداء اووه (۷) دانې دي. (۵) حروف نواصب څلور (۴) دانې دي. (۶) حروف جوازم پنځه (۵) دانې دي. (۷) اسماء جوازم نه (۹) دانې دي. (۸) اسماء کنایات و اسماء عدد هغه څلور (۴) دي. (۹) اسماء افعال هغه نه (۹) دانې دي. (۱۰) افعال ناقصه دیارلس (۱۳) دانې دي. (۱۱) افعال مقاربه څلور (۴) دانې دي. (۱۲) افعال قلوب اووه (۷) دانې دي. (۱۳) افعال مد و ذم څلور دانې دي.

شپږمه خبره:

د عامل معنوي اقسام:

عامل معنوي پر دوه قسمه دی:

۱. ابتداء: چي په مبتداء او خبر کي عامله ده عند الاکثر لکه: ”زَيْدٌ قَائِمٌ“.

۲. خلو: چي په فعل مضارع کي عامله ده کم وخت چي فعل مضارع د نواصبو او جوازمو څخه

خالي وي، لکه: ”يَضْرِبُ“.

د عواملو تعداد:

عوامل ټوله سل دي: دوه معنوي دي، اول ابتداء دوهم خلو، اته نيوي (۹۸) لفظي دي، بيا لفظي پر درې قسمه دي (۱): حروف عامله (۲) افعال عامله (۳) اسماء عامله (۴).

اوومه خبره:

د عوامل لفظي تقسيم:

عامل لفظي پر درې قسمه دي:

۱. حروف عامله.

۲. افعال عامله.

(۱) يوه وجه د حصر يې داده چي عامل به مستقل الدلالة وي يا به نه وي، که چيري مستقل الدلالة وو، بيا به د دوو حالتو څخه خالي نه وي، يا به پر زمانه دلالت کوي او يا به يې نه کوي، که يې چيري دلالت پر زمانه کوي هغه افعال عامله دي، که يې چيري پر زمانه دلالت نه کوي، هغه اسماء عامله دي، او که چيري غير مستقل الدلالة وو هغه حروف عامله دي. دوه وجه د حصر: عامل به يا بالذات وي، يا به بالواسطه وي، که چيري بالواسطه وو، هغه اسماء عامله دي، که چيري بالذات وو، بيا به يا عامل ضعيف وي، او يا به عامل قوي وي، که چيري عامل قوي وو، هغه افعال عامله دي، او که چيري عامل ضعيف وو هغه حروف عامله دي.

(۲) حرف که څه هم بالذات عمل کوي لېکن د معنی په اعتبار چونکه دی غیر مستقل دی نو ځکه عامل ضعيف دی او کله کله د يو عارض په وجه دی ملغى عن العمل جوړېږي نو مصنف مشطبه په آخر کي مستقل يو فصل د حروف غير عامله وو منعقد کړی دی.

(۳) فعل چونکه عامل بالذات دی، او قوي هم دی ځکه په دنيا کي يو فعل هم غير عامل نسته سوا د يو څو افعالو څخه بلکه خامخايو عمل ضرور کوي نو ځکه مصنف مشطبه د عواملو لفظيو بيان پر درو بابو تقسيم کړی دی.

(۴) اسم پر درې قسمه دی: (۱) اسم جامد، (۲) اسم مشتق (۳) اسم مصدر. اسم جامد هېڅ کله عمل نه کوي دی همپشه يې عمله وي: اسم مشتق او اسم مصدر دواړه عاملان دي لېکن بالذات عمل نه کوي ځکه که چيري اسم بالذات عمل کولای سواي نو هر اسم به عامل وای حتی اسم جامد به تر ټولو مخکي عامل وای حالانکه اسم جامد عمل نه سي کولای نو ځکه د اسم مشتق او مصدر عمل بالذات نه وي، بلکه د فعل سره د مشابهت په وجه دوی عمل کوي د اسم مشتق د فعل سره مشابهت په دوه جهته دی يو خود فعل سره په وزن کي مشابهت دی او بل په معنی کي او د مصدر د فعل سره مشابهت په يو جهت سره دی هغه په معنی کي مشابهت دی نه په وزن کي چونکه د اسم مشتق د مشابهت جهت قوي دی تر مصدر، نو ځکه مشتقات په عمل کي تر مصدر قوي دي، او په "غَلَامٌ زَيْدٌ" کي "غَلَامٌ" اسم جامد، په "زَيْدٌ" کي ځکه عامل نه دی چي دلته حرف جر مقدر دی، په اصل کي "غَلَامٌ لِزَيْدٍ" وو، لېکن دلته مضاف ته مجازا عامل ويل سوي دي ځکه دی د دغه حرف جر قائم مقام دی لېکن دی اسم جامد دی په هېڅ حال کي عمل نه سي کولای. (تثویر)

۳. اسماء عامله.

حروف عامله پر دوه قسمه دي:

۱. عامله در اسم.

۲. عامله در فعل.

بیا عامله در اسم پر اوه قسمه دي: (۱) حروف چاره، هغه اوولس (۱۷) دي: (۲) حروف مشبه

بالفعل هغه شپږ (۶) دي. (۳) ما و لا مشبهتان بلیس (۴) لاء نفی جنس (۵) حروف نداء هغه پنځه

(۵) دي: دوه غیر مشهور دي: (۶) "إِلَّا" حرف استثنی (۷) واو په معنی د "مَعَ" سره.

او عامله در فعل پر دوه قسمه دي: (۱) حروف ناصبه هغه څلور (۴) دي: (۲) حروف جازمه هغه

پنځه (۵) دي.

افعال عامله پر شپږ قسمه دي:

۱. فعل معروف: او دده اووه معمولات دي: (۱) فاعل، (۲) مفعول مطلق، (۳) مفعول فیه.

(۴) مفعول معه، (۵) مفعول له، (۶) حال، (۷) تمیز.

۲. فعل مجهول.

۳. افعال ناقصه.

۴. افعال مقاربه.

۵. افعال مدح و ذم.

۶. فعل تعجب.

اسماء عامله پر یوولس قسمه دي:

۱. اسماء شرطیه.

۲. اسماء افعال په معنی د فعل ماضی سره.

۳. اسماء افعال په معنی د امر حاضر سره.

۴. اسم فاعل.

۵. اسم مفعول.

۶. صفت مشبه.

۷. اسم تفضیل.

۸. مضدر.

۹. اسم مضاف.

۱۰. اسم قائم.

۱۱. اسماء کنایات.

جملہ :

[illegible]

[illegible]

التمرين:

”لَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا.. يُخَادِعُونَ اللَّهَ.. يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ.. كَذَلِكَ يُخَيِّ اللَّهُ الْمَوْتَى..
يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ.. اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ.. وَلَكِنَّ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ.. لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا.. لَنْ
تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا.. أَعْيِزَ اللَّهُ تَدْعُونَ.. لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ“.

پاب اول در حروف عالمه و در وود فصل است الخ:..... الی قوله دوم حروف مشبه بالفعل.

توجہ:

پوه سه چي د اعراب والا عامل پز دوه قسمه دي: (۱) لفظي (۲) معنوي. بيا لفظي پر درې قسمه دي: حروف افعال، اسماء چي انشاء الله موږ به يې په درو بابو کي بيانوو. اول باب په حروف عامله وو کي دي او په هغه کي دوه فصلونه دي. اول فصل د حروف عامله وو په بيان کي دي چي په اسم کي عمل کوي، هغه پر پنځه قسمه دي: اول حروف جاره دي. هغه اوولس دي (هغه دا دي): ”بَاو

تَاء، و کَافٌ و لَامٌ وَاوٌ، مُنْذٌ، و مُذٌ، خَلَا، رَبٌّ، حَاشَا، مِنْ، عَدَا، فِي، عَنْ، عَلَى، حَتَّى، إِلَى. دا او ولس حروف پر اسم داخلیری او آخرته جرور کوي. لکه: "الْمَالُ لِرَبِّیْ".

الدرس العشرون:

باب اول در حروف عامله.

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

اول قسم (۱) د حروف عامله (۲) در اسم څخه حروف جاره دي (۳):
د حروف جاره لغوي او اصطلاحی تعریف:

(۱) کم حروف چي په اسم کي عمل کوي، هغه پنځه قسمه دي: (۱) حروف جاره (۲) حروف مشبه بالفعل (۳) ما و لا مشبهتین بلیس (۴) لاء نفی جنس (۵) حروف نداء.

حروف جاره او حروف نداء په يو اسم کي عمل کوي او حروف مشبه بالفعل، ما و لا مشبهتین بلیس او لاء نفی جنس په دوو اسمو کي عمل کوي.

(۱) د حروف عامله وجه د حصر: د حروف عامله مدخول به یا مفرد وي او یا به جمله که چيري مفرد وو، بیا د دوو حالو څخه خالي نه دي: یا به يې اثر جروي، او یا به نه وي، که يې چيري اثر جررو، هغه حروف جاره دي او که نه وو حروف نداء دي، که چيري مدخول يې جمله وه یا به بالاتفاق جمله وي او یا به نه وي، که چيري عند البعض جمله وه او عند البعض مفرد وو، هغه "لَا" نفی جنس دي ځکه د امام سبويه رحمه الله عليه په نزد باندي د لَا نفی جنس دپاره صرف اسم راځي او خبر يې کالمعدوم وي، او که چيري بالاتفاق جمله وه بیا به یا په خپل مدخول کي د نفی معنی پیدا کوي، هغه "مَا وَلَا" مشبهتین "بَلَيْس" دي، ورنه حروف مشبه بالفعل دي.

او حروف که څه هم د عمل په اعتبار سره ضعیف دي: لېکن حروف د اقسامو په اعتبار سره اعلی دي ځکه حروف شپږویشتمه قسمه دي، او افعال اووه قسمه دي: او اسماء لس قسمه دي، لېکن د عمل په باب کي اسم د فعل فرع دي نو ځکه فعل مقدم سوی دي. (جمع الهوامع)

(۲) د حروف جاره عمل د اصالت په وجه دي او د حروف مشبه بالفعل عمل د فعل سره د مشابهت او فرعیت په وجه دي نو ځکه حروف جاره را مقدم سول.

جر (۱) په لغت کې راکشولو ته وايي؛ او په اصطلاح کې "مَا وَضِعَ لِإِفْضَاءِ الْفِعْلِ (۲) أَوْ مَعْنَى الْفِعْلِ (۳) أَوْ بِرَبِّهِ (۴) إِلَى مَدْخُولِهِ (۵)" چې دی به د خودي فعل او یا به د فعل او شبه فعل معنی خپل مدخول (اسم) ته راکشوي لکه: "مَرَزْتُ بِرَيْدٍ".
د حروف جاره ووتعداد:

حروف جاره مشهوره او ولس (۱۷) دي، او غیر مشهوره پنځه دانې دي. مشهوره په دې شعر کې دي:

بَاءٌ، تَاءٌ، كَافٌ، دَلَامٌ، وَاوٌ، مُذٌ، دَلَامٌ، خَلَامٌ..... رُبٌّ، حَاشَا، مِنْ، عَدَارُفِي، عَنْ، عَلَى، حَتَّى، إِلَى.

د حروف جاره ووتعداد مشهوره ووتعداد معنی او تشریح:

"بَاءٌ" د سببیت او قسم دپاره راځي. "تَاءٌ" د قسم دپاره راځي. "كَافٌ" د تشبیه دپاره راځي. "لَامٌ" د واسطې، طرف، وقت دپاره راځي. "وَاوٌ" د قسم دپاره راځي، کله په معنی د "رُبٌّ" سره هم استعمالیږي. او "رُبٌّ" په معنی د ډېر ځله او بغض سره راځي. "مُذٌ، مُذٌ" د وخت معلومولو دپاره راځي. "مِنْ" د بعضیت او سبب په معنی استعمالیږي لېکن کله زائده وي. "فِي" د سببیت و غیره دپاره راځي. "عَنْ" د طرف و غیره په معنی سره راځي. "حَتَّى" د انتهاء په معنی سره راځي. "عَلَى" د

(۱) د جر تعریف: "الْجَرُّ حَرْفٌ أَوْ حَرْفٌ تَدُلُّ عَلَى كَوْنِ الْإِسْمِ مُضَافًا إِلَيْهِ".

(۲) یعني فعل او د حرف جر مدخول سره جلا وو، بیا د دوی په مینځ کې د ربط پیدا کولو دپاره حرف جر راوړل سو، لکه: په "رَيْدٌ اسْتَقَرَّ فِي الدَّارِ" کې لفظ "فِي" د "اسْتَقَرَّ" معنی راکش کړه و "دار" ته یعني "اسْتَقَرَّ" په "دار" کې راغلې.

(۳) معنی د فعل چې د هغه څخه د فعل معنی مستنبطه کیږي. لېکن د فعل د مادي څخه نه وي، لکه: اسماء اشارات، اسماء افعال، حروف تنبیه، ظرف، جار و مجرور، حروف تمنی، حروف ترجی، حروف تشبیه، یعني اسم اشاره پر معنی د فعل چې "أَشْبَهَ" د دلالت کوي. او حروف تنبیه پر "الْبَيِّنَةُ" دلالت کوي، لکه: "هَذَا فِي الدَّارِ أَهْوَكَ أَيْ أَشْبَهُ إِلَى أَبِيكَ فِي الدَّارِ".

(۴) شبه فعل هغه اسم دی چې د فعل رنگه عمل کوي او د فعل د مادي څخه وي، لکه: اسم فاعل، اسم مفعول، مصدر، صفت مشبیه، و غیره لکه: "إِلَهُ مَا لَا يَرَى".

(۵) د حروف جاره مدخول خواه که اسم حقیقي وي لکه: اسماء جوامد، مصادر، مشتقات. او که اسم تاویلي وي، لکه: فعل مضارع چې په تاویل د مصدر سره وي، او که اسم حکمي وي، لکه: د جملې څخه چې تعبیر په "هَذَا" سره وسي. (الموجز في قواعد اللغة العربية)

استعلاء په معنی سره راځي. "حَاشَا، خَلَا، عَدَا" د "سِوَاء" په معنی کي استعمالیږي. "إِلَى" د طرف او انتها په معنی سره راځي. "إِنْ شِئْتَ فَارْجِعْ إِلَى شَرْحِ مِائَةِ عَامِلٍ".
د حروف جاره غیر مشهوره معنی او تشریح:

۱. "کې" دې چې کله ناصبه وي، او کله جاره وي، د جاره دپاره شرط دا دی: چې پر ما استفهامیه یا پر ما مصدریه یا پر "أَنْ" مصدریه به داخل سوی وي، لکه: "كَيْمَهُ أَيْ: كَيْمَ فَعَلْتَ هَذَا" او د مصدریه مثال لکه: "كَيْمَا يَضُرُّ وَيَنْفَعُ".

۲. "لَوْلَا" دې، په "لَوْلَا" جاره کي شرط دا دی: چې مدخول به یې ضمیر وي، لکه: "لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَّا خَلَقْنَا الْاَفْلَاكَ".

۳. "لَا" دې د "لَا" دپاره شرط دا دی: چې مدخول به یې ظرف وي، لکه: "وَلَا تَحِينَ مَنَاصٍ".

۴. "لَعَلَّ" دې "لَعَلَّ" په لغت د بني عقيل کي جاره دې لکه: "لَعَلَّ آيِي الْيَغْوَارِ مِنْكَ قَرِيبٌ".

۵. "مَتَى" دې "مَتَى" په لغت د بني هذيل کي په معنی د "مِنْ" جاره سره دې لکه: "مَتَى لُجَجٍ خُضِرَ لَهُنَّ نَتِيجٌ".

دوهمه خبره:

د جار او مجرور مختصره تشریح (۱):

(۱) حرف جار په شپږو مقاماتو کي قیاساً حذف کیږي: (۱) کم وخت چې حرف جرد "أَنْ" څخه مخکي راسي لکه: "وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ، أَيْ لِأَنْ جَاءَهُمْ". (۲) کله چې دې د "أَنْ" مشدده څخه مخکي راسي لکه: "شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ أَيْ شَهِدَ بَأَنَّهُ"، لېکن په دې دواړو صورتو کي چې د ده په حذف کولو سره به التباس نه راځي، ورنه بیا یې حذف کول جائز نه دي لکه: "رَغِبْتُ أَنْ أَفْعَلَ" ویل غلط دي بلکه دلته "نِي" یا د "عَنْ" ذکر کول لازمي دي چې د متکلم مراد یې په میلان او اعراض کي معلوم سي. (۳) کله چې دې د "کې" څخه مخکي راسي لکه: "كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا أَيْ لِكَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا". (۴) پر ممیز باندي کله چې پر "کَمْ" استفهامیه باندي حرف جرد داخل سوی وي لکه: "كَمْ دِرْهَمٍ اشْتَرَيْتَ أَيْ مِنْ دِرْهَمٍ"، لېکن که چیري پر "کَمْ" استفهامیه باندي حرف جرد نه وي داخل سوی بیا نصب واجب دی لکه: "كَمْ دِرْهَمًا عِنْدَكَ". (۵) کله چې دې د لفظ "اللَّهُ" څخه مخکي راسي او لفظ "اللَّهُ" د قسم دپاره استعمال سوی وي، لکه: "اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ" (۶) کله چې دې د داسي کلام

جار او مجرور چي کله په کلام کي راسي نو و دوی ته مجازاً ظرف ویل کیږي ځکه ظرف حقيقي زمان وي یا مکان وي.

د ظرف اقسام:

ظرف پر دوه قسمه دی:

۱. ظرف لغو، "مَا يَكُونُ عَامِلُهُ مَذْكُورًا" چي دده عامل ذکر سوی وي.

۲. ظرف مستقر "مَا يَكُونُ عَامِلُهُ مَحْذُوفًا سَوَاءٌ كَانَ مِنَ الْأَفْعَالِ الْعَامَّةِ أَوِ الْخَاصَّةِ" چي دده عامل

حذف سوی وي خواه که د افعال خاصه وو څخه وي او که د افعال عامه وو څخه وي.

افعال عامه و خاصه:

افعال خاصه چي پریو خاص معنی دلالت کوي لکه: "أَكَلَ وَ شَرِبَ".

افعال عامه څلور دي "کون، ثبوت، وجود، حصول".

د ظرف متعلق:

هر ظرف خپل متعلق څواري او دی تر څلورو شيانو پوري تعلق نیولای سي:

۱. کله تر فعل پوري تعلق نسي لکه: "أَنْعَمْتُ عَلَيْهِمْ".

۲. کله تر شبه فعل پوري تعلق نيسي لکه: "غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ".

۳. کله دده متعلق مؤل په شبه فعل سره وي، لکه: "وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَ فِي الْأَرْضِ أَيْ مَعْبُودٌ فِي

السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ".

څخه وروسته راسي چي هغه هم دده په شان پر حرف جرباندي مشتمل وي لکه: "مَوْزُونٌ بِحَادِدٍ فَإِنَّهُ حَادِدٌ وَإِنْ شَعِبَ أَيْ أَيْمَالِدِ بْنِ سَعِيدٍ".

او کله کله دی بیاغا حذف کیږي؛ نو په دې صورت کي دغه اسم مجرور منصوبه ویل کیږي. د مسطور سره د نصب په وجه او په دې وخت کي وده ته منصوب بنزع الخافض ویل کیږي لکه: "قَبْلَ دَالِ اللَّهِ تَعَالَى" اَوْ "إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى" د نصب په وجه او د نصب په وجه "قَوْمُهُ أَنْ مِنْ قَوْمِهِ" (جامع الدروس العربية)

۴. کله کله د ده متعلق "مُشِيرٌ إِنْ مَغْنَى الْفِعْلِ" وي، يعني د فعل معناوي بيا کله دا معنی د خاص (۱) الکلام څخه معلومېږي لکه: "مَا أَنتَ بِنِعْمَةٍ رَبِّكَ، أَيْ إِنْشَاءً"، او کله د سياق الکلام (۲) څخه معلومېږي لکه: "لِأَنَّهَا إِمَّا أَنْ تَدُلَّ أَيْ مُنْخَصِرَةً لِأَنَّهَا".

فائده:

د جار او مجرور مفصل بحث په دریم نمبر سبق کې د جملې ظرفيې په ضمن کې تېر سوی دی. "إِنْ شِئْتَ فَانْظُرْ هُنَاكَ".

دریمة خبره:

بعضي حروف جاره چې متعلق نه غواړي: په هغه کې حروف جاره زائده دي لکه: "مِنْ، بَا، كَا، لَا، زَا" (۲) او داغه رنگه شبیه بالزائده دي هغه لکه: "رَبِّ، تَوَلَا، لَعَلَّ، حَاشَا، خَوَا، عَدَا، لَاَت".

(۱) دلته د "إِنْشَاءً" معنی د لفظ "مَا" څخه معلومېږي چې پر نفی دلالت کوي.

(۲) دلته د "مُنْخَصِرَةً" معنی د سياق الکلام څخه معلومېږي ځکه دلته وجه د حصر بیانېږي.

(۳) په حروف جاره زائده او په شبه زائده سره چې کم اسم لفظا مجروره کېږي هغه به "حَسْبُ الْقَامِلِ" محلا مرفوع وي او یا به منصوبه وي.

۱. مرفوع محلا چې فاعل وي لکه: "مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ، وَكُنَّا بِاللَّهِ شَهِيدًا" په اصل کې "مَا جَاءَنَا بَشِيرٌ وَلَا نَذِيرٌ، وَكُنَّا بِاللَّهِ" وو.

۲. مرفوع محلا چې نائب فاعل وي لکه: "قِيلَ بِشْرٍ" په اصل کې "قِيلَ شَيْءٌ" وو.

۳. مرفوع محلا چې مبتداء وي لکه: "بِحَسْبِكَ اللَّهُ" په اصل کې "حَسْبُكَ اللَّهُ" وو.

۴. منصوب محلا چې مفعول به وي، لکه: "مَا رَأَيْتُ مِنْ أَحَدٍ" په اصل کې "مَا رَأَيْتُ أَحَدًا" وو.

۵. منصوب محلا چې مفعول مطلق وي لکه: "مَا سَمِعْتُ قَلَانَ مِنْ سَفِيٍّ يُحْمَدُ عَلَيْهِ" په اصل کې "مَا سَمِعْتُ سَفِيًّا يُحْمَدُ عَلَيْهِ" وو.

۶. منصوب محلا چې خبر وي لکه: "أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ" په اصل کې "أَلَيْسَ اللَّهُ أَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ" وو.

مجرور په حرف جر شبیه بالزائده او مجرور به حرف جر اصلي دپاره هم مختلف ځایونه دي او داغه رنگه حروف جاره زائده چې په ځای کې زیاتېږي او د څه غرض دپاره زیاتېږي د دې ټولو مکمل تفصیل په (جامع الدروس العربیة) کې موجود دی. "إِنْ شِئْتَ فَانْظُرْ هُنَاكَ". (جامع الدروس العربیة)

د جار او مجرور ترکیبی حیثیت:

۱. جار او مجرور کله خبر واقع کیږي لکه: "زَيْدٌ فِي الْمَسْجِدِ".

۲. کله صفت واقع کیږي لکه: "غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ".

۳. کله صله واقع کیږي لکه: "الَّذِي فِي الدَّارِ".

۴. کله حال واقع کیږي لکه: "فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ".

فائده:

په دغه څلورو ځایو کې چونکه د جار او مجرور متعلق د افعال عامه وو څخه دي نو ځکه د ده حذف کول واجب دي، یعني "ثَبَّتَ" یا "ثَابِتٌ" و غیره ښکاره کول جائز نه دي. دوم حرف مشبّه بالفعل و آن شش است الخ: ..... الی قوله سوم ما دلا مشبهتان بلیس.

ترجمه:

دوهم قسم د حروف عامله وو څخه حروف مشبهه بالفعل دي هغه شپږ دانې دي، "إِنَّ، أَنْ، كَانَ، لَكِنَّ، كَيْتَ، لَعَلَّ". دغه حروف اسم ته نصب او خبر ته رفع ورکوي، لکه: "إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ" "زَيْدًا" ته اسم د "إِنَّ" او "قَائِمٌ" ته خبر د "إِنَّ" ویل کیږي. پوهه سه چي "إِنَّ" و "أَنَّ" حروف تحقیق دي. "كَانَ" حرف تشبیه دي. "لَكِنَّ" حرف استدراک دي. او "كَيْتَ" حرف تمنی او "لَعَلَّ" حرف ترجی دي.

څلورمه خبره:

دوهم قسم د حروف عامله وو څخه حروف مشبهه بالفعل دي؛
د حروف مشبهه بالفعل عمل:

حروف مشبه بالفعل پر دوه اسمو داخليږي: اسم ته نصب او خبر (١) ته رفع ورکوي، لکه: "إِنْ زَيْدًا قَائِمٌ".

د حروف مشبه بالفعل تعداد:

حروف مشبه بالفعل شپږ دانې دي: "إِنَّ، أَنْ، كَأَنَّ (١)، لَيْتَ، لَكِنَّ (٢)، لَعَلَّ".
د حروف مشبه بالفعل مشابهت د فعل سره:

١. اول: د دې حروفو مشابهت د فعل سره په ثلاثيت و رباعيت کي دى "إِنَّ" لکه "ضَرَبَ" "لَكِنَّ" لکه "دَخَرَ".

٢. دوهم: په لحوق د کاف خطاب کي لکه: "إِنَّكَ" او "ضَرَبْتُكَ".

٣. دريم: په لحوق د نون وقايه کي لکه: "إِنِّي" او "ضَرَبَنِي".

٤. خلورم: په وزن کي لکه: "أَنَّ" او "فَرَّ".

٥. پنځم: په معنی کي يې سره مشابهت دى: لکه: "إِنَّ" "أَنَّ" په معنی د "حَقَّقْتُ" سره راځي. "كَأَنَّ" په معنی د "شَبَّهْتُ" سره راځي. "لَيْتَ" په معنی د "تَمَنَّيْتُ" سره راځي، "لَكِنَّ" په معنی د "اسْتَدْرَكْتُ" سره راځي. "لَعَلَّ" په معنی د "تَرَجَّيْتُ" سره راځي.

(١) د حروف مشبه بالفعل په ناصب اسم کي اتفاق دى يعنې چي دوى اسم ته نصب ورکوي لېکن په رفع د خبر کي اختلاف دى "هند البصريين" خبر ته هم رفع ورکوي ځکه د دوى مشابهت د فعل سره قوي دى، چي پنځه قسمه دى. "عند الکوفيين" دوى خبر ته رفع نه ورکوي بلکه د دوى خبر پر هغه خپله پخوانی رفع باندې پاته وي، چي کم د دوى د دخول څخه مخکي وه. "والدلائل في التكملة لابن". (الانصاف صفحه ١٦٧)

گوياکي د دوى اسم د مفعول سره مشابه سو او خبر يې د فاعل سره مشابه سو لېکن د دوى منصوب پر مرفوع باندې د دوو وجوه څخه مقدم سوي دى يو خود فرق کولو دپاره په مينځ کي د افعالو او حروفو او بل دا چي فعل اصل دى او دا حروف فرع دي، او د منصوب مخکي کېدل پر مرفوع باندې دا هم فرع دى نو فرع يې فرعي ته ورکړئ نو ځکه د دوى خبر پر اسم باندې مقدم کول جائز نه دي. مگر که چيري ظرف وو، بيا يې تقديم جائز دى لکه: "إِنَّ مِنَ الْيَمْرِ لَكُنَّةٌ". (حاشية الصبيان جلد ١ صفحه ٢٥٠)

(٢) په "كَأَنَّ" کي اختلاف دى چي دى بسيط دى او که مرکب صحيح دا دى چي دى مرکب دى د تشبيه دپاره راځي لېکن کله د تعجب دپاره هم مستعمل يې لکه: "وَمَا كَأَنَّه لَا يُلْخِ الْكَافِرُونَ".

(٢) په "لَكِنَّ" کي هم اختلاف دى چي دى بسيط دى او که مرکب صحيح دا دى چي دى بسيط دى. (معجم الهوامع جلد ١ صفحه ٢٢٨)

۶. شپڻم: ۱. په عمل کي مشابهت لکه: فعل چي په دوو اسمو کي عمل کوي دوی هم په دوو اسمو کي عمل کوي چونکه فعل اصل دی نو ځکه اول اسم ته رفع او دوهم اسم ته نصب ورکوي.

پنځمه خبره:

د "إِنَّ، أَنْ، كَأَنَّ، لَكِنَّ" عملي حیثیت په حالت د تخفیف کي:

۱. "إِنَّ" مخفف من المثل چي پر فعل داخل سي بالاتفاق عمل نه کوي لکه: دا قول د الله تعالی "وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الْغَافِلِينَ، وَإِنْ تُذْكَرَ لَمَنِ الْكَافِرِينَ". او که چيري پر اسم داخل سي بيا اکثریت دی مهمل يعني عمل نه کوي لکه: دا قول د الله تعالی: "وَإِنْ كُلُّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُنْضَرُونَ". لېکن قليلا عمل کوي، لکه: "إِنْ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ" او دا قول د الله تعالی: "وَإِنْ كُلًّا لَمَّا لِيُوفِيْنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ" په يو قرائت کي په تخفیف سره راغلی دی.
۲. "أَنَّ" مخفف من المثل په نزد د کوفيينو او سبويده دی مهمل دی يعني مطلقا عمل نه کوي نه په ظاهر کي او نه په ضمير کي او دی حرف مصدریه دی د نورو حروف مصدریه ووپه شان باندې لکه: "وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِئْتَنَةً" عند الجمهور دی عمل کوي او د ده دپاره اسم ضمير شان مستتر وي يعني "ه" ضمير لکه: قول د الله تعالی "عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ: أَيْ أَنَّهُ".

۳. "لَكِنَّ" که چيري مخفف سي نو بيا بالاتفاق عمل نه کوي إِلَّا عِنْدَ يُؤْتَسُ وَأَخْفَشُ بيا دی کله عاطفه وي که چيري معطوف مفرد وو لکه: "مَا جَاءَ الْقَوْمُ لَكِنَّ سَعِيدٌ" او که چيري د واو سره راغلی وي، بيا دی حرف ابتداء دی د اعراض دپاره وي لکه: "مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ" او د دي څخه علاوه هم راځي لکه: "جَاءَ خَالِدٌ لَكِنَّ سَعِيدٌ مُسَافِرٌ".

۴. "كَانَ" مخففه په نزد د کوفینو دی مهمل دی یعنی عمل نه کوي او په نزد د جمهورو باندي دی عامل دی کله په ظاهر کي عمل کوي لکه: "كَانَ زَيْدًا أَسَدًا" کله په ضمیر مستتر کي عمل کوي "كَانَ عَلَى خُلُقِهِ الْبُسْكُ" اَنی گانته.

سوم ماونلا المشبهتان بلیس الخ: ..... الی قوله چهارم لاء لقی جنس.

ترجمه:

خلورم قسم د حروف عامله وو څخه "مَا" و "لَا" دي: چي مشابه دي د "لَيْسَ" سره لکه: "مَا زَيْدٌ قَائِمًا" "زَيْدٌ" اسم د "مَا" دی او "قَائِمًا" خبر د "مَا" دی.

شپږمه خبره:

دریم قسم د حروف عامله وو څخه "مَا" و "لَا" المشبهتين بلیس دي:

د "مَا" و "لَا" المشبهتين بلیس عمل:

"مَا" و "لَا" المشبهتين بلیس پر دوو اسمو داخليري اول ته رفع دوهم ته نصب ور کوي لکه: "مَا زَيْدٌ قَائِمًا".

د دغه حروفو تعداد:

د دغه حروفو تعداد خلور دي (۱) دوه مشهور دي، هغه "مَا" (۱) و "لَا" (۲) دي او دوه غیر مشهور دي هغه "لَا" و "إِنْ" دي.

(۱) د دوی مثالونه د "لَا" مثال لکه: "لَا رَجُلٌ حَاضِرًا". او د "لَا" مثال لکه: "لَا تَجِئْ مَنَاصٍ"، او د "إِنْ" مثال لکه: "إِنَّ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادًا أَمْثَلُكُمْ: فِي قِرَاءَةٍ" په یوه قرائت کي "إِنْ" راغلی دی، او د "مَا" دپاره په قرآن کي صراحة درې مقامات دي: (۱) "مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ" (۲) "مَا هَذَا بَشَرًا" (۳) "فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ". دلته "مِنْ" زائده دی د دغه مثال دوه ترکیبونه کېدای سي:

۱. اول ترکیب: "مَا" مشابه "لَيْسَ" "أَخَذَ" مرفوع محلا اسم د "مَا". "عَنْهُ" جبار او مجرور متعلق تر "حَاجِزِينَ" مؤخره

پوري، او "حَاجِزِينَ" سره د خپله متعلقه خبر د "مَا" دپاره او "مِنْكُمْ" تر فعل محذوف پوري متعلق دی چي "أَعْنِي" دی.

د "مَا وَلَا" مشابهت د "لَيْسَ" سره:

د "مَا وَلَا" مشابهت د "لَيْسَ" سره په دوو شيانو کې دى: (۱) په نفی کې (۲) په عمل کې.

د "مَا" د عمل کولو دپاره شرائط:

د "مَا" د عمل دپاره څلور شرطونه دي:

۱. اول شرط يې دا دى: چې د "مَا" نفی به په "إِلَّا" سره نه وي ماتي سوي بلکه باقي به پاته

وي احترازي مثال لکه: "وَمَا مَحَدُّ إِلَّا رَسُولٌ".

۲. دوهم شرط يې دا دى: چې معمولات به يې مرتب وي يعنې خبر به يې پر اسم نه وي مقدم

سوي احترازي مثال لکه: "مَا فِي السَّمَاءِ قَدْرُ رَاحَةٍ سَحَابًا".

۳. دريم شرط يې دا دى چې معمول د خبر به يې پر اسم باندي نه وي مقدم سوي احترازي مثال

"مَا أَمَرَ اللَّهُ أَنَا عَاصٍ" او دلته "امر" معمول د "عَاصٍ" دى "مَا طَعَامُكَ زَيْدٌ أَكَلٌ" لېکن

کچيري معمول ظرف وو بيا مقدم کېدای سي لکه: "مَا عِنْدِي أَنْتَ مُقِيمًا" "مَا بِكَ أَنَا

مُنْتَصِرًا".

۲. دوهم ترکیب، چې "مِنْكُمْ" جار و مجرور ظرف اعتماد يې پر نفی کې دى، "مِنْ" زائده "أَخَذَ" موصوف "عَنْهُ"

متعلق تر "حَاجِرَيْنِ" پوري دى "حَاجِرَيْنِ" سره د خپله مُتَعَلِّقَه صفت دپاره د موصوف، موصوف سره د خپله صفت

مرفوع محلا فاعل دپاره د ظرف. دلته که څه هم "أَخَذَ" موصوف مفرد دى "حَاجِرَيْنِ" صفت جمع ده مطابقت نه سو

پاته، لېکن "أَخَذَ" اسم عام دى او د اسم عام دپاره صفت جمع راتلای سي لکه: په قرآن کریم کې: "لَا تُفَرِّقُ بَيْنَ أَخِي

مِنْ رُسُلِهِ". (معنى اللبيب).

(۱) "لَا" همېشه حرف نفی وي لېکن "مَا" په اکثره اوقاتو کې اسم هم جوړېږي او په دې وخت کې به دى يا "مَا" استفهاميه وي يا

به "مَا" موصوله وي، يا به "مَا" ظرفيه وي، يا به "مَا" مصدریه وي. د "مَا" او د "لَيْسَ" پر خبر باندي کله "بَا" زائده داخلېږي

لکه: "أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ. وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ". (نصر الخبير)

(۲) د "مَا" او "لَا" فرق په درو شيانو کې دى: (۱) "مَا" عام دى او "لَا" په نکره پوري خاص دى. (۲) "لَا" د مطلق نفی دپاره

راځي، او "مَا" د نفی حالي دپاره استعمالېږي. (۳) او د "لَا" څخه وروسته "إِنْ" نافیه نه سي راتلای او د "مَا" څخه وروسته

"إِنْ" نافیه راتلای سي لېکن بيا دى ملغى عن العمل دى. (نصر الخبير)

۴. خلورم شرط يې دادئ: چي د "مَا" څخه وروسته به "إِنْ" نافيه نه وي راغلي احترازي مثال لکه: "مَا إِنْ زَيْدٌ قَائِمٌ".

په دې ټولو صورتو کي "مَا" ملغی عن العمل بلل کيږي او دواړه اسمونه مرفوع دي بټاء بر ابتدائيت و خبريت.

اوومه خبره:

د "لَا" د عمل کولو دپاره شرائط:

د "لَا" د عمل کولو دپاره هم خلور شرطونه دي:

درې شرطونه يې هغه دي: چي کم په "مَا" په اول، دوهم، دريم (۱) نمبر کي تېر سوه.

خلورم شرط يې دادئ: چي د "لَا" دواړه معمولين به نکره وي احترازي مثال لکه: "لَا زَيْدٌ قَائِمٌ".

د "إِنْ" عمل دپاره شرائط:

د "إِنْ" د عمل دپاره دوه شرطونه دي: کم چي په "مَا" کي په اول، دوهم نمبر کي تېر سوه.

د "لَا" (۲) د عمل دپاره شرائط:

د "لَا" د عمل دپاره دوه شرطونه دي:

۱. اول شرط يې دادئ: چي د "لَا" اسم و خبر به د اسماء زمان څخه وي لکه: "أَلْحَيْنُ،

السَّاعَةُ، الْآوَانُ" وغيره.

۲. دوهم شرط يې دادئ: چي د ده د اسم او خبر څخه به يو محذوفه (۳) وي، لکه: و "لَا تَجِيَنُ

مَنَاصِنَ، أَيْ لَيْسَ الْجَيْنُ جَيْنَ فَرَارٍ".

(۱) خلورم شرط ځکه نسته چي په کلام عربي کي د "لَا" څخه وروسته "إِنْ" زائده نه راځي.

(۲) په "لَا" کي د عمل کولو والا صرف "لَا" دئ او "تَا" د تاکید د نفي دپاره ده.

(۳) او عام طور د ده اسم حذف کيږي لېکن که چيري "لَا" پر غير اسم زمان باندې داخل سي بيا دې ملغی عن العمل دئ لکه:

"يَبْغِي جَوَارِكُ جَيْنَ لَا تَجِيَنُ" او بعض حضرات چي دې جاره استعمالوي هغه د شاذ په طوري استعمالوي لکه: "طَلَبُوا صَلَاحَنَا

وَلَا آوَانٍ". (جامع الدروس العربية)

جملے:

[illegible]

عنوان	حرف اول	حرف دوم	حرف ثالث	حرف رابع	حرف خامس	حرف سادس	حرف سابع	حرف ثامن	حرف تاسع	حرف عاشر
يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ .. وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ .. الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ .. وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً .. هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ .. فَأَنْبِئْنَا بِهِ حَقَائِقَ ذَاتٍ بِهِجَةٍ .. وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ..	ي	ا	ن	ا	ر	ك	و	ن	ي	ب

التمرين:

”أَأَنْتُمْ أَزْهَنُ لَكُمْ سَجَرَتُهَا أَمْ تَخُنُّوا إِلَهُكُمْ يَوْمَ .. يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ .. وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ .. الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ .. وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً .. هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ .. فَأَنْبِئْنَا بِهِ حَقَائِقَ ذَاتٍ بِهِجَةٍ .. وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ..“

الدرس الحادي والعشرون:

د نن د سبقه خلاصه او وه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

د ”إِنَّ“ مَكْسُورَه او مَفْتُوحَه بحث:

د ”إِنَّ“ مَكْسُورَه خَايُونَه:

”إِنَّ“ په يو ولسو (۱۱) خايو كي مَكْسُورَه ويل كيږي، يعني چي كله د ده ما بعد په تاويل د مصدر سره اړول صحيح نه وي.

۱. په ابتداء د كلام كي لکه: ”إِنَّا أَعْطَيْنَا يَا إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا“.

۲. په ابتداء د صله كي لکه: ”وَأَتَيْنَهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ“.

(۱) ”إِنَّ“ به په ابتداء د كلام كي وي يعني د يو عامل معمول به نه وي خواه كه حقيقتًا په ابتداء د كلام كي وي لکه: ”إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا“، او يا حكمًا په ابتداء د كلام كي وي، چي تر تنبيه، او ”حرف افتتاح“ او ”حَقٌّ“ ابتدائي، او تر ”كَلَّا“ زجريه، او تر حرف ”تَخْفِيفِ“، او تر حرف جواب ”نَعَمْ“، او ”لَا“ وروسته چي راسي نو بيا دى حكمًا په ابتداء د كلام كي وي، لکه: ”أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السَّافِهَاءُ .. قُلْ إِيَّايَ وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ .. كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ“ (تثوير).

۳. په ابتداء د حال کي لکه: "وَإِنْ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ".

۴. په ابتداء د مقصود بالنداء کي لکه: "يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ".

۵. په ابتداء د قسم کي لکه: "وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ".

۶. په ابتداء د صفت کي لکه: "مَرَزْتُ بِرَجُلٍ إِنَّهُ فَاضِلٌ".

۷. د "حَيْثُ" یا "إِذْ" وروسته لکه: "جَلَسْتُ حَيْثُ أَنْتَ قَائِمٌ، جِئْتُكَ إِذَا أَنْ زَيْدًا قَائِمٌ".

۸. تر قول او تر حکایت وروسته کله چي په معنی د نقل وي نه د تکلم لکه: "قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ".

۹. چي کله ده پر خبر باندي لام معلقه يعني لام ابتداء داخل سوی وي لکه: "وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ".

۱۰. د اسم عین (۱) پر خبر باندي چي راسي لکه: "خَلِيلٌ إِنَّهُ كَرِيمٌ".

۱۱. تر نهی وروسته لکه: "وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ، يَا لَكَ: لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا".

دوهمه خبره:

د "أَنَّ" مفتوحه (۲) ځایونه:

(۱) "إِسْمُ الْعَيْنِ" هغه دی چي دلالت کوي پر ذات يعني پر هغه شي باندي چي هغه قائم بنفسه وي او د ده په مقابله کي "إِسْمُ الْبَغْيِ" راځي چي دلالت کوي پر هغه شي باندي چي هغه قائم بالغير وي.

(۲) "تُفْتَحُ أَنْ وَجُوبًا حَيْثُ يَجِبُ أَنْ يُؤَوَّلَ بِمَصْدَرٍ مَرْفُوعٍ أَوْ مَنْصُوبٍ أَوْ مَجْرُورٍ وَذَلِكَ فِي أَحَدٍ عَشَرَ مَوَاضِعًا" (۱) چي کله فاعل وي لکه: "بَلَّغْنِي أَنْتَ مُجْتَهِدٌ: أَيْ بَلَّغْنِي اجْتِهَادَكَ" (۲) نائب فاعل لکه: "عَلِمَ أَنْتَ مُنْصَرِفٌ أَيْ بِمِ الْإِصْرَافِكَ" (۳) مبتداء لکه: "حَسَنَ أَنْتَ مُجْتَهِدٌ أَيْ حَسَنَ اجْتِهَادَكَ" (۴) د "إِسْمُ الْبَغْيِ" خبر وي لکه: "حَسْبُكَ أَنْتَ كَرِيمٌ أَيْ إِكْرَامُكَ" (۵) یا د مرفوع تابع وي خواه که معطوف وي لکه: "بَلَّغْنِي اجْتِهَادَكَ وَأَنْتَ حَسَنُ الْخُلُقِ" او که بدل وي لکه: "يُعْجِبُنِي سَعِيدٌ أَلَّهُ مُجْتَهِدٌ" په دغه پنځو صورتو کي به په تاویل د مصدر مرفوع سره ویل کیږي. (جامع الدروس العربیة)

او که چیري مفعول وو، یا د افعال ناقصه وو اسم معنی وو یا د منصوب تابع وو نو بیا په دې درو صورتو کي به په تاویل د مصدر منصوب سره ویل کیږي. "وَالْأَمْثِلَةُ مَوْجُودَةٌ فِي الثَّمَنِ"

او که مجرور بالحرف وو، یا مجرور بالاضافة وو یا د یو مجرور تابع وو، نو بیا په دغه درو ځایو کي به په تاویل د مصدر مجرور سره ویل کیږي. "وَالْأَمْثِلَةُ مَوْجُودَةٌ فِي الثَّمَنِ".

”أَنَّ“ په یو ولس ځایو کې مفتوحه ویل کیږي:

۱. چې کله فاعل (۱) واقع سي لکه: ”أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنزَلْنَاهُ“.
۲. کله چې نائب فاعل واقع سي لکه: ”وَأَوْحِي إِلَىٰ نُوْحٍ أَنَّهُ يَا لَكَ: عَلِمَ أَنَّكَ مُنْصَرِفٌ“.
۳. کله چې مفعول واقع سي سواء د مقولې څخه لکه: ”وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ“.
۴. کله چې مبتداء (۲) واقع سي لکه: ”وَمِنْ آيَاتِهِ أَنَّكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً يَا لَكَ: حَسَنُ أَنَّكَ مُجْتَهِدٌ“.
۵. کله چې دهغه اسم چې د قول څخه علاوه وي خبر واقع سي لکه: ”إِعْتِقَادِي أَنَّكَ فَاضِلٌ“.
۶. چې د اسم المعنى خبر واقع سي لکه: ”حَسْبُكَ أَنَّكَ فَاضِلٌ“.
۷. کله چې د یو مرفوع تابع واقع سي يعني بدل یا معطوف وي، لکه: ”يُغْجِبُنِي سَعِيدٌ أَنَّهُ مُجْتَهِدٌ يَا لَكَ: بَلَّغْنِي أَنَّكَ مُجْتَهِدٌ وَأَنَّكَ حُسْنُ الْخُلُقِ“.
۸. کله چې د افعال ناقصه ووا اسم معنی واقع سي لکه: ”كَانَ عَلَيَّ وَيَقِينِي أَنَّكَ تَتَّبِعُ الْحَقَّ“.
۹. کله چې د یو منصوب تابع وي لکه: ”وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ“.
۱۰. کله چې د یو مجرور په حرف جار سره وي لکه: ”ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ“.
۱۱. کله چې مجرور په اضافت (۳) سره وي لکه: ”مِثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ“.

د ”إِنَّ، أَنَّ“ د جواز مشترک ځایونه:

په یو څو ځایو کې ”إِنَّ، أَنَّ“ دواړه ویل جائز دي:

۱. د ”إِذَا“ مفاجاتیه وروسته لکه: ”خَرَجْتُ فَإِذَا أَن سَعِيدًا وَاقِفٌ“.

(۱) د فاعل په صورت کې ”کُو“ چې په معنی د ”کَبَتَ“ سره راځي د فاعل او تر ”مَا“ مصدریه ظرفیه وروسته راسي هغه هم په دې صورت کې يعني د مصدر مرفوع په تاویل کې داخل دی لکه: ”وَكُلُوا أَمْثَلُ أَمْثَلًا وَاتَّقُوا الْمَوْتَةَ لَا أَكَلْتُمْ مِمَّا أَكَلْتُمْ كَسْرًا وَتَأْوِيلُ مَا كَبَتَ كَسَلًا“.

(۲) د مبتداء په صورت کې ”کُو لَا“ هم د مصدر مرفوع په تاویل کې داخل دی لکه: ”فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ“.

(۳) کله چې مجرور بالا ضافه وي لېکن په دې شرط چې مضاف به لفظ د ”إِذَا“ او د ”حَيْثُ“ نه وي. (جامع الدروس العربیة)

۲. تر فاء جزائیه وروسته لکه: "مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ".

۳. تر تعلیل وروسته لکه: "وَصَبِلَ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ".

تر "لَا جَزْمَ" (۱) وروسته لکه: "لَا جَزْمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ، يَا لَكَ: لَا جَزْمَ أَنَّكَ عَلَى الْحَقِّ".

چهارم اه نفی جزالخ: ..... الی قوله پنجم حروف نداء.

ترجمه:

خلورم قسم د حروف عامله وو شخصه "لَا" نفی جنس دی د ده اسم اکثره مضاف او منصوب وی، او د ده خبر مرفوع وی لکه: "لَا غُلَامَ رَجُلٍ ظَرِيفٌ فِي الدَّارِ" او که چیری د ده اسم نکره مفرد، وی نو بیا به دی مبني برفتحه وی لکه: "لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ" او که چیری د "لَا" شخصه وروسته اسم معرفه وی نو بیا تکرار د "لَا" د بلی معرفې سره لازم دی او "لَا" ملغی عن العمل دی او هغه معرفه مرفوع بنا بر ابتدائیت ده لکه: "لَا زَيْنٌ عِنْدِي وَلَا عَمْرٌ". او که چیری د "لَا" شخصه وروسته نکره مفرد وی او مکرره وی نو بیا په دې کی د اعراب پنځه صورتونه جائز دي: اول لکه: "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ". دوهم "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ". دریم "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ". خلورم: "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ". پنجم: "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ".

(۱) که چیری "لَا جَزْمَ" په معنی د قسم سره وی نو بیا "إِنَّ" مکسوره او که چیری په معنی د "ثَبَّتَ" سره وی نو بیا مفتوحه ویل کیږي لېکن د امام فراه په نزد باندي "لَا جَزْمَ" د "لَا بُدَّ" په شان دی یعنې "لَا" نفی جنس دی او "جَزْمَ" مبني برفتحه اسم د "لَا" دی لېکن اوس په معنی د قسم سره دی او د ده وروسته جواب د قسم دی چي دی یې د خبره شخصه مستغنی کړی دی.

"بَدَأَ الْبَعْضُ" "لَا" نافی دی "جَزْمَ" فعل ماضی د ده په معنی د "ثَبَّتَ" او "حَقٌّ" سره او مابعد یې فاعل دی.

او دا غه رنگه: "وَأَنَّ" عطف شخصه وروسته "أَنَّ" مفتوحه ویل کیږي او معطوف علیه جمله او مفرد دواړه جوړېدای سي لکه: "إِنَّ هَذَا لَا تَجْرُعُ فِيهَا وَلَا تَغْرَى، وَأَنْتَ لَا تَنْفُلُ فِيهَا وَلَا تَضْحَى".

خلاصه دا: چي کم خای کی د جملې ضرورت وی هلته به "إِنَّ" مکسوره وی او په کم خای کی چي د مفرد ضرورت وی هلته به "أَنَّ" مفتوحه وی. او په کم خای کی چي د دواړو ضرورت وی هلته دواړه جائز دي. (قدوة العامل)

دریمه خبره:

خلورم قسم د حروف عامله شخه "لا" نفی جنس (۱) دئی یعنی (هعه "لا" چي د جنس شخه د خبر (۲) د حکم نفی کوي):

د "لا" نفی جنس عمل:

"لا" نفی جنس پر دوو اسمو داخل پري اول ته نصب دوهم ته رفع ور کوي لکه: "لَا غُلَامَ رَجُلٍ ظَرِيفٌ فِي الدَّارِ" او د ده عمل د "إِنَّ" سره د مشابهت په وجه دئی په تاکید کي.
د "لا" نفی جنس د عمل شرائط:

د "لا" نفی جنس د عمل دپاره اووه (۷) شرطونه دي: خلور د "لا" دپاره دي دوه د "لا" د اسم دپاره دي: او یو د "لا" د خبر دپاره دي:

۱. اول شرط یی دا دی: چي "لا" به نافیة وي زائده به نه وي احترازي مثال لکه: "لَيْلًا يَغْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ إِلَّا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ".

(۱) "لا" پر خلور قسمه راخي: (۱) "لا" ناهیه چي د مضارع سره خاص وي او مضارع ته جزم ور کوي لکه "لَا يَضْرِبُ" (۲) "لا" زائده لکه: "مَا مَنَعَكَ إِلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ، لَيْلًا يَغْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ إِلَّا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ" (۳) "لا" نافیة چي پر دوه قسمه دئی: اول که چيري پر معرفه داخل سي نو "مُلْنِي عَنِ الْعَبْلِ" دئی یعنی مهمل غیر عامل دئی او تکرار د "لا" لازم دئی سره د بلي معرفه لکه: "لَا زَيْدٌ فِي الدَّارِ وَلَا عَمْرٌ" (۴) "لا" عاطفه دئی چي دهغه دپاره درې شرطونه دي اول د ده شخه مخکي به اثبات وي دوهم د ده سره به حرف عطف نه وي دریم د ده مابعد به د ده د ماقبل مخالف وي لکه: "جَاءَنِي زَيْدٌ لَا عَمْرٌ. إِفْرَأَ الْكِتَابَ لَا النَّجْلَةَ" (ضوابط نحویه) دوهم که چيري پر نکره داخل سي نو بیاد دی پر دوه قسمه دئی: اول "لا" مشابه بلیس اسم ته رفع خبر ته نصب ور کوي او دی قلیل العمل دئی. دوهم "لا" نفی جنس چي د "إِنَّ" عمل کوي اسم ته نصب او خبر ته رفع ور کوي.

(۱) "لا" نفی جنس د جنس نفی نه کوي بلکه د جنس شخه د خبر حکم نفی کوي مثلاً په "لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ" کي "لا" د جنس "رَجُلٌ" نفی نه کوي بلکه "رَجُلٌ" چي جنس دئی د ده شخه د "إِسْتَفْزَارٍ فِي الدَّارِ" د حکم نفی کوي نه د نفس "رَجُلٌ" یعنی "رَجُلٌ" خو سته په دنیا کي لکن "مُسْتَفْزِرٌ فِي الدَّارِ" نه دئی. حکه د نفی تعلق د احکاماتو سره وي نه د ذواتو سره نو لهذا د "لا" نسبت و نفی جنس ته په طریقه د مجاز عقلي دئی یعنی "لَا الَّذِي لِنَفْيِ حُكْمِ الْخَبَرِ عَنِ الْجِنْسِ" او د ده ته "لا" نفی جنس "لَا تُبْرِئُهُ" "لَا تُؤْهِئُهُ" هم ویل کیږي. (حاشیه خضري جلد ۱ صفحه ۱۴۰)

٢. دوهم شرط يې دادئ؛ چي نفي د جنس به وي، يعني نفي د وحدت به نه وي (١) احترازي مثال لکه: "لَا رَجُلٌ قَائِمًا بَلْ رَجُلَانِ" دلته نفي د وحدت دي.

٣. دريم شرط يې دادئ؛ په نفي د جنس کي به دى نص وي يعني نفي به عامي وي على السبيل الاحتمال به نه وي احترازي مثال لکه: "لَا رَجُلٌ مُسَافِرٌ" دلته نفي احتمالي دي چي يو "رَجُلٌ" نه دى مسافر او که جنس "رَجُلٌ" نه دى مسافر.

٤. ثلورم شرط يې دادئ؛ چي پرده باندي به جار (٢) نه وي داخل سوى، احترازي مثال لکه: "غَضِبْتُ مِنْ لَاشَيْئٍ" "سَافَرْتُ بِلَا زَادٍ".

د "لَا" نفي جنس د اسم شرطونه:

د "لَا" نفي جنس د اسم دپاره دوه شرطونه دي:

١. اول شرط يې دادئ؛ چي دى به نکره وي احترازي مثال لکه: "لَا زَيْدٌ عِنْدِي وَلَا عَمْرٌ".

٢. دوهم شرط يې دادئ؛ چي په "لَا" پوري به متصل وي احترازي مثال لکه: "لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ".

د "لَا" نفي جنس د خبر شرط:

د "لَا" نفي جنس د خبر دپاره شرط دادئ؛ چي دى به نکره وي، احترازي مثال لکه: "لَا رَجُلٌ عَمْرٌ".

(١) کم وخت چي نفي عامي مراد سي نو بيا هلته "مِنْ" استغراقيه مقدر گرځي. او "لَا" متضمن وي معنى د "مِنْ" استغراقيه لره ځکه "مِنْ" د جنس دپاره وضع سوى دى که چيري "مِنْ" مقدر نه سي نو بيا په "لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ" کي نفي د "رَجُلٌ وَاحِدٌ" راځي، چي خلاف مقصود دى او نحاۃ فرمايي: چي "لَا رَجُلٌ" په جواب د سوال مقدر کي راځي يعني د "هَلْ مِنْ رَجُلٍ فِي الدَّارِ" او په سوال کي "مِنْ" موجود دى. نو په جواب کي به هم مقدر وي چي جواب مطابق د سوال سي. (معجم النحو و الصرف، معجم قواعد اللغة العربية بمع ابن جني جلد ١ صفحه ١٦٤ کتاب سبويه)

(٢) که چيري پر "لَا" باندي حرف چار داخل سي نو بيا "لَا" ملغى عن العمل دى او دده څخه وروسته اسم به مجرور وي په حرف جار سره او عند الکوفيين "لَا" په دې مقام کي حرف نه دى بلکه په معنى د "غَيْرٌ" سره دى نو "لِهَذَا" اوس "لَا" مضاف مجرور دى لکه: "جِئْتُ بِلَا زَادٍ" (شرح التصريح)

خلوړمه خبره:

د "لَا" نفي جنس د اسم اقسام:

د "لَا" نفي جنس اسم پر شپږ قسمه راځي:

۱. کله د "لَا" نفي جنس اسم مضاف وي، لکه "لَا غُلَامَ رَجُلٍ ظَرِيفٌ فِي الدَّارِ".

۲. کله مشابهه بالمضاف وي او مشابهه بالمضاف کله په شکل د عامل او معمول کي وي،

لکه: "لَا طَالِعًا جَبَلًا"، او کله په شکل د معطوف او معطوف عليه کي وي، لکه: "لَا ثَلَاثَةٌ وَ ثَلَاثِينَ".

په دې دوه صورتو کي د "لَا" نفي جنس د اسم د اعراب حکم:

په دې دوو صورتو کي د "لَا" نفي جنس اسم معرب او منصوب وي.

۳. کله د "لَا" نفي جنس اسم مفرد معرفه وي لکه: "لَا زَيْدٌ عِنْدِي وَلَا عَمْرٌ".

۴. او کله مفرد نکره موصوله وي لکه: "لَا فِيهَا رَجُلٌ وَلَا امْرَأَةٌ".

د دغه دوو صورتو اعراب:

په دې دوو صورتو کي "لَا" ملغی عن العمل دی او تکرار د "لَا" سره د معرفې او نکرې لازم دی او

اسم د "لَا" مرفوع بنا بر ابتدائیت دی.

۵. کله اسم د "لَا" نفي جنس مفرد نکره موصوله غیر مکرره وي لکه: "لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ".

د دې پنځم قسم د اعراب حکم:

په دې صورت کي به اسم د "لَا" مبني برفتحه وي.

۶. کله اسم د "لَا" مفرد نکره موصوله مکرره وي لکه: "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ".

پنځمه خبره:

د شپږم قسم د اعراب حکم:

په دغه شپږم صورت کي پنځه (۱) وجهي ويل جائز دي:

۱. دواړه مبني بر فتحه او "لَا" د نفي د جنس دپاره دي. لکه: "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ".
۲. دواړه اسمونه مرفوع بنا بر ابتدائيت دي او "لَا" زائده ملغی عن العمل دي لکه: "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ".
۳. اول اسم مبني بر فتحه او "لَا" د نفي د جنس دپاره وي او دوهم اسم منصوب په تنوين سره وي، او د عطف وي پر لفظ د اول اسم، او "لَا" زائده وي. لکه: "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ".
۴. اول اسم مبني بر فتحه او "لَا" د نفي د جنس دپاره او دوهم اسم مرفوع په تنوين سره دي او د عطف دي پر محل د اول اسم او "لَا" زائده دي. د تاکيد د نفي دپاره لکه: "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ".
۵. اول اسم مرفوع په تنوين سره او "لَا" مشابه بليس وي او دوهم اسم مبني بر فتحه وي او "لَا" د نفي د جنس دپاره وي لکه: "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ".

شپږمه خبره:

د "لَا" نفي جنس د اسم او خبر حذف (۲):

(۱) د "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ" تقدير عبارت: که چيري يوه جمله سي نو بيا يې تقدير داسي را وځي "لَا حَوْلَ عَنِ الْمَعْصِيَةِ وَلَا قُوَّةَ عَلَى الطَّاعَةِ ثَابِتًا بِأَخِي إِلَّا بِاللَّهِ" په دې صورت کي عطف د مفرد پر مفرد دي يعني د دواړو دپاره يو خبر را وځي. او که چيري د دواړو دپاره جلا جلا خبرونه را ويستل سي نو بيا عطف د جمله پر جمله دي لکه: "لَا حَوْلَ عَنِ الْمَعْصِيَةِ ثَابِتًا بِأَخِي إِلَّا بِاللَّهِ. وَلَا قُوَّةَ عَلَى الطَّاعَةِ ثَابِتًا بِأَخِي إِلَّا بِاللَّهِ". په اولو څلورو صورتو کي دواړه تقديرونه صحيح کيږي لېکن په آخري صورت کي عطف د مفرد پر مفرد نه صحيح کيږي او د دواړو يو خبر نسي جوړېدای ځکه د "لَا" مشابه بليس خبر منصوب وي، او د "لَا" نفي جنس خبر مرفوع وي. (نصر الخبير)

(۲) د بنو تميم په نزد باندې و جوړېا حذف کيږي د حذف وجه داده چي د استفهام عام په جواب کي راځي او په جواب کي حذف و اختصار وي داغه وجه ده چي د استفهام په جواب کي په "لَا" او "لَمْ" سره اکتفاء کيږي د ده څخه وروسته مکمله جمله حذف کيږي لکه: څوک وايي: "هَذَا قَوْمٌ زَيْنٌ" ته به په جواب کي ورايي: "نَعَمْ" يا "لَا". لېکن د اهل حجازو په نزد د "لَا" نفي جنس د خبر کثير المحذف د "إِلَّا" سره کثره راځي لکه: "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ" او کله چي يو اسم د "إِلَّا" څخه وروسته واقع

د خبر حذف:

که چیري د "لَا" نفی جنس خبر د مخاطب په علم کي موجود وو بیا دی غالباً حذف کیري لکه: "لَا ضَيْرَ اِنَّا اِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ اَيُّ لَا ضَرَرٌ وَلَا ضَرَارٌ عَلَيْنَا". او دا غه رنگه "لَا بَأْسَ، وَلَا شَكَّ" کي هم حذف کیري "اَيُّ لَا بَأْسَ عَلَيْكَ وَلَا شَكَّ فِيْهِ".

د اسم حذف:

او کله کله د ده اسم هم حذف کیري نادراً لکه: "لَا عَلَيْكَ اَيُّ لَا بَأْسَ عَلَيْكَ" په قرینه سره. د "لَا" نفی جنس او "لَا" مشابه بلیس په مینځ کي لفظي او معنوي فرق: لفظي فرق:

د دوی په مینځ کي لفظي فرق دا دی: چي "لَا" مشابه بلیس اول اسم ته رفع او دوهم اسم ته نصب ور کوي. او "لَا" نفی جنس دوهم اسم ته چي خبر دی رفع ور کوي او اول اسم یې په مختلفو طریقو سره راځي.

معنوي فرق:

د "لَا" مشابه بلیس په معنی کي دوه احتمال ه وي:

۱. نفی د جنس (۱).

۲. نفی د فرد (۲).

لکه: "لَا رَجُلٌ قَائِمًا بَلْ رَجُلَانِ" ویل کېدلای سي په "لَا" مشابه بلیس کي، او په "لَا" نفی جنس کي صرف یو احتمال وي چي هغه نفی د جنس دي نه د فرد لکه: "لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ".

وروسته واقع سي نو بیا په هغه کي رفع او نصب دواړه ویل جائز دي. لکه: "لَا سَيْفٌ إِلَّا ذُو الْفَقَارِ، وَذِي الْفَقَارِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَوْ إِلَّا اللَّهُ". او که چیري خبر د مخاطب په علم کي نه وو نو بیا یې حذف بالکل جائز نه دی لکه: "لَا أَحَدٌ أَغْيَرُ مِنَ اللَّهِ وَلِذَا لِكَ حَزْمُ الْفَوَاحِشِ مَا بَلَغَتْ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ". (مسلم شریف) (جمع الهوامع صفحه ۴۷۰).

(۱) یعنی د "لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ" دا ترجمه وسي چي هیڅ یو جنس د نارینه نه دی موجود په "دار" کي.

(۲) یعنی د "لَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ" دا ترجمه وسي چي هیڅ یو سړی ولاړ نه دی په کور کي دا کېدای سي چي دوه سړیان دي ولاړ وي. (نصر الخبیر)

اوومه خبره:

د "لَا" نفي جنس مشابهت د "إِنَّ" سره:

د "لَا" نفي جنس عمل د "إِنَّ" د مشابهت په وجه دی او دا مشابهت خلور قسمه دی:
د مشابهت اقسام:

۱. په دخول کي د جملې اسميې يعني دواړه پر جمله اسميه داخلېږي.

۲. په تقاضی د صدارت د کلام کي يعني دواړه د صدارت د کلام تقاضا کوي.

۳. په تاکید کي ځکه "لَا" د تاکید د نفي دپاره راځي او "إِنَّ" د تاکید اثبات دپاره راځي.

۴. په نقيض کي يعني "لَا" د "إِنَّ" نقيض دی لکه: څنگه څي شی پر نظير باندې حمل کېږي
داغه رنگه پر نقيض هم حمل کېږي.

د "لَا" نفي جنس او "إِنَّ" په مینځ کي فرق:

د "لَا" نفي جنس او "إِنَّ" په مینځ کي فرق په شپږو شيانو کي دی:

۱. په عمل کي. يعني "لَا" نفي جنس صرف په اسم ظاهر کي عمل کوي او "إِنَّ" په اسم ظاهر او ضمير دواړو کي عمل کوي.

۲. "لَا" صرف په نکره کي عمل کوي او "إِنَّ" په معرفه او نکره دواړو کي عمل کوي.

۳. "لَا" په خپلو شرائطو سره عمل کوي او "إِنَّ" بلا شرط عمل کوي.

۴. د "لَا" خبر د ظرفيت باوجود نسي مقدم کېدای او د "إِنَّ" خبر په صورت د ظرف کي مقدم کېدای سي.

۵. د "لَا" اسم غير مُنَوَّن وي او د "إِنَّ" اسم مُنَوَّن وي.

۶. د "لَا" د اسم په معرب والي او مبني والي کي اختلاف دی او د "إِنَّ" د اسم په معرب والي کي هيڅ اختلاف نسته.

فائده:

دلته د "لَا" نفي جنس په بحث کي مفرد مقابل د مضاف دی نه د تشبيې او جمع نو ځکه تشبيه او جمع د مفرد په حکم کي داخل دي.

جملی :

منون	خبره فعل مع الاسم	مفعول	مفعول به	مفعول لہ	مفعول لہ	مفعول لہ	مفعول لہ	مفعول لہ	مفعول لہ	مفعول لہ	مفعول لہ
يُرْسِلُ أَخْرُفَهُ عَنْ هَذَا	أَرْسَلَ	أَخْرُفَهُ	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا
مَا قَاتِلُهُمْ يَكُونُ	قَاتِلُهُمْ	يَكُونُ	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا
لَقَدْ أَرْسَلْنَاكَ كَرِيمًا	أَرْسَلْنَاكَ	كَرِيمًا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا
وَمَا ذَلَّلْنَا عَلَى اللَّهِ وَغَرَبْنَا	أَرْسَلْنَاكَ	وَمَا ذَلَّلْنَا عَلَى اللَّهِ وَغَرَبْنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا
وَمَا أَمَرْنَا إِلَّا وَاحِدَةً	أَمَرْنَا	وَاحِدَةً	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا
مَا أَلْفَرَزُوا صَالِحًا جَدًّا	أَلْفَرَزُوا	صَالِحًا جَدًّا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا
إِنْ وَغَدَ اللَّهُ عَلَى وَلِيٍّ	وَعَدَ اللَّهُ	عَلَى وَلِيٍّ	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا
إِنْ أَتَانَا لِيُصَلِّيَ صَلَاتِي	أَتَانَا	لِيُصَلِّيَ صَلَاتِي	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا
أَلَا إِنَّهُ يَمُوتُ فِي السَّمَاءِ	يَمُوتُ	فِي السَّمَاءِ	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا
وَمَنْ فِي الْأَرْضِ	وَمَنْ فِي الْأَرْضِ	وَمَنْ فِي الْأَرْضِ	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا
فَأَلْفَرَزُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى	أَلْفَرَزُوا	الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا
وَمَا صَاحِبُكُمْ يَنْجِلُونِي	يَنْجِلُونِي	وَمَا صَاحِبُكُمْ يَنْجِلُونِي	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا
إِنْ تَطْلُبْ ذَلِكَ لَسَوْدِدًا	تَطْلُبْ	ذَلِكَ لَسَوْدِدًا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا	أَنَا

التمرین :

”رَحِمَ اللَّهُ عَنْهُمْ.. يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً.. لَا رَيْبَ فِيهِ.. وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ.. لَا عِلْمَ لَنَا.. يَا آدَمُ اسْكُنْ
 أَلْت.. وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَكِّي.. فَمِثْلُ كَالْحِجَارَةِ.. يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا الْبَيْعَ الَّذِي أَلْعَمْتُ عَلَيْكُمْ.“
 قسم پنجم حروف غداء الخ..... الی قولہ فصل دوم در حروف عالمہ.

ترجمہ:

پنجم قسم حروف نداء دي او هغه پنجه دي: "يَا، أَيَا، هَيَا، أَيْ، هَمْزَة مَفْتُوحَة". دغه حروف منادی مضاف ته نصب ور کوي لکه: "يَا عَبْدَ اللَّهِ" او منادی مشابهه بالمضاف ته هم نصب ور کوي لکه: "يَا طَالِعًا جَبَلًا" او منادی نکره غیر معین ته هم نصب ور کوي، لکه: پوند چي وایي: "يَا رَجُلًا خَذُ بِيَدِي". او منادی مفرد معرفه مبني وي پر علامه درفع یعنی چي نه مضاف وي او نه شبه مضاف وي، لکه: "يَا زَيْدٌ وَيَا زَيْدَانِ، وَيَا مُسْلِمُونَ، وَيَا مُوسَى، وَيَا قَاضِي".

پوه سه چي "أَيْ وَ هَمْزَة" د قریب دپاره استعمالیږي او "أَيَا، هَيَا" د لري دپاره او "يَا" عامه ده.

الدرس الثاني والعشرون:

د نن د سبقه خلاصه شپږ (۶) خبري دي:

اوله خبره:

پنجم قسم د حروف عامله وو څخه حروف نداء دي.
د نداء لغوي او اصطلاحي معنی:
نداء په لغت کي آواز ور کولو ته ويل کيږي او په اصطلاح کي حروف نداء هغه حروف دي چي د دوی په ذریعه سره بل څوک ځان ته متوجه کيږي، لکه "يَا زَيْدٌ".
د حروف نداء تعداد:

حروف نداء پنجه دي: "يَا، أَيَا، هَيَا، أَيْ، هَمْزَة مَفْتُوحَة" لکه: "يَا عَبْدَ اللَّهِ، أَيَا عَبْدَ اللَّهِ، هَيَا عَبْدَ اللَّهِ، أَيْ عَبْدَ اللَّهِ، اَعْبَدَ اللَّهَ".

فائده:

“آئی” و “همزه مفتوحه” د قریب یعنی د نزدې سړي را بللو دپاره استعمالیږي او “آیا، هیا” د بعید یعنی د لري دپاره استعمالیږي او “یا” حرف نداء عامه (۱) ده د دواړو دپاره استعمالیږي. په منادی (۲) کې وجود د څلوروشیانو وي:

۱. “نداء”. (اواز).

۲. “مُنَادِي” (اواز کونکی).

۳. “مُنَادِي” (هغه لفظ چې تر حروف نداء وروسته استعمالیږي او دی را بلل سوی وي).

۴. مقصود بالنداء هغه څه دي چې “مُنَادِي” یې د “مُنَادِي” څخه طلبوي.

دوهمه خبره:

د “مُنَادِي” اقسام:

“مُنَادِي” پر د ولس (۱۲) قسمه راځي:

۱. “مُنَادِي” کله مضافه وي لکه: “يَا عَبْدَ اللَّهِ”.

۲. او کله شبه مضافه (۱) وي لکه: “يَا طَالِعًا جَبَلًا”.

(۱) په حروف نداء کې صرف “یا” حذف کېدای سي، او پر لفظ د “الله” او “أَيُّهَا” باندې د حروف نداوو څخه صرف “يَا” داخلېدای سي.

په حروف نداء کې “یا” پر اسم باندې کله د تنبيه دپاره داخلېږي نو په دې وخت کې دا پر فعل او حرف باندې هم داخلېدای سي لکه: “أَلَا يَا أَسْجُدُوا، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا”.

(۱) مثال یې لکه: “يَا زَيْدُ ائْتِ بِالنَّاءِ”، په دې مثال کې “یا” حرف نداء ده “زَيْدُ” مُنَادِي دى “متكلم” مُنَادِي دى او “اِئْتِ بِالنَّاءِ” مقصود بالنداء “یا” جواب نداء دى. (از مرتب غفي عنه) د جمله ندائيه تركيب:

“یا” حرف نداء قائم مقام د “أَدْعُوكَ” “أَدْعُو” فعل د “أَنَا” ضمير يې فاعل “زَيْدُ” منادی قائم مقام د کاف اسمي خطابي دى چې په “أَدْعُوكَ” کې دى دابه مفعول به سي د “أَدْعُو” فعل دپاره، فعل سره د خپله فاعله او مفعوله دابه نداء سي او “اِئْتِ بِالنَّاءِ” دابه جمله جواب د نداء سي او جمله انشائيه ندائيه به سي. (از مرتب غفي عنه)

۳. او کله مفرد نکره غیر معین وي (۱) لکه: کله چي "أَعْلَى" (پوند) ووايي: "يَا رَجُلًا خُذْ بِيَدِي".

د دې صورتو اعراب:

په دې درو صورتو کي به منادی معربه منصوبه (۲) وي: لکه: "يَا عَبْدَ اللَّهِ، يَا طَالِعًا جَبَلًا، يَا رَجُلًا خُذْ بِيَدِي".

۴. منادی کله مفرد معرفه (۳) وي لکه: "يَا زَيْدُ، يَا مُوسَى".

(۱) شبه مضاف و هغه ته وایي: چي د یو اسم معنی بغیر د بل اسم څخه نه تامیږي لکه: څنگه چي د مضاف معنی بغیر د مضاف انید څخه نه تامیږي. او دې پر پنځه قسمه راځي: (۱) منادی شبه مضاف کله په صورت د عامل کي وي، خواه که عامل رافع او که ناصب وي، لکه: "يَا حَسَنًا وَجْهَهُ، يَا طَالِعًا جَبَلًا، يَا زَيْنِقًا بِالْعَبَادِ". (۲) کله په صورت د معطوف او معطوف علیه کي وي، او معطوف قبل النداء د یو چا دپاره علم وي، لکه: "يَا ثَلَاثَةً وَكَلَاثِينَ". (۳) او کله په صورت د موصوف کي وي، او صفت یې مفرد وي، لکه: "يَا رَجُلًا كَرِيمًا أَقْبَلَ". (۴) کله په صورت د موصوف کي وي لېکن صفت یې جمله وي لکه: "يَا عَظِيمًا يُزْعِلُ لِكُنْ عَظِيمًا". (۵) کله په صورت د موصوف کي وي لېکن صفت یې ظرف وي، لکه: "أَلَا يَا نَحْلَةً مِنْ ذَاتِ عِزِّي" "عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ السَّلَامُ". په دې شعر کي "نَحْلَةً" موصوف او "مِنْ ذَاتِ" والا جمله په اعتبار د "كَانَ" سره صفت دی د "نَحْلَةً" دپاره. (ضوابط نحویه)

(۱) نکره غیر معینه که څه هم په حقیقت کي نکره نوم دی د غیر معین شي بیا یې هم وروسته صفت په غیر معینه سره راغلی دی د هغه وجه داده: چي دا خو یا تفسیر د نکره دی او یا د ده ذکر د نکره د تاکید دپاره وي هغه په دې شکل چي د حرف نداء د دخول څخه وروسته بیا هم د ده نکره پاته کېدل یو نا قابل قبوله خبره وه، ځکه حرف نداء د معرفه د اسبابو څخه یو مشهور سبب دی نو چي کله یې تاکید په غیر معینه سره راغلی نو دغه شبه یې لري سوه. دریم د غیر معینه صفت په راوړلو سره د نکره اقسامو ته اشاره وه چي منادی نکره دوه قسمه ده: (۱) اول قسم چي د حرف نداء د دخول څخه مخکي نکره وي او د دخول بعد معرفه وي لکه: یو عام سړی ووايي: "يَا رَجُلُ". (۲) او دوهم قسم هغه نکره ده چي قبل النداء هم نکره وي او بعد النداء هم نکره وي، لکه: "أَعْلَى" چي ووايي: "يَا رَجُلًا خُذْ بِيَدِي". ځکه عام سړي ته هغه "رَجُل" معین وي او په سترگو یې ویني لېکن "أَعْلَى" ته غیر معین وي ځکه هغه یې په سترگو نه ویني. نو عام "رَجُل" مراد وي، نو د دې وجهي د نکره صفت غیر معین راوړل سو. چي اشتباه ختمه سي.

(۲) دوی ځکه معرب منصوبه دي، چي علت د نصب چي مفعولیت دی هغه په دوی کي متحقق دی د یو بدلونکي په وجه نه بدلیږي. (مع الهوامع)

(۳) منادی مفرد معرفه:

دلته مفرد مقابل د مضاف او شبه مضاف دی نو ځکه تشبیه او جمع په مفرد کي داخل دي او معرفه عامه ده: خواه که قبل النداء معرفه وي لکه: "يَا زَيْدُ" او یا بعد النداء معرفه وي لکه: عام سړی چي ووايي: "يَا رَجُلُ". نو د دې حکم دادی: چي دابه مبني

۵. منادی مفردہ نکرہ معینہ مقصودہ وی لکہ: کلہ چي عام سري ووايي: "يَا رَجُلُ".

ددي دوو صورتو اعراب:

پہ دغہ دوو صورتو کي بہ منادی مبني وي، پر علامہ د رفع او علامہ د رفع پہ مفرد کي ضمہ دہ لکہ: "يَا زَيْدُ يَا رَجُلُ"، او پہ تشنيہ کي الف دي لکہ: "يَا زَيْدَانِ وَيَا رَجُلَانِ" او پہ جمع کي واو دي: لکہ: "يَا زَيْدُونَ وَيَا مُسْلِمُونَ".

۶. منادی کلہ مستغاثہ باللام وي لکہ: "يَا لَزَيْدُ" پہ دي وخت کي دا مجرورہ وي (۱).

۷. منادی کلہ مستغاثہ بالالف وي لکہ: "يَا زَيْدَاةُ". پہ دي وخت کي دا مبني برفتحہ وي.

۸. منادی مستغاثہ کلہ پر خيل حال باندي پاتہ وي لکہ: "أَلَا يَا قَوْمُ لِلْعَجَبِ".

وي پر علامہ د رفع لکہ: "يَا رَجُلُ، يَا مُؤَسَّى، يَا زَيْدُ، يَا قَاضِي". دلته منادی مفردہ معرفہ د کاف اسمي خطابي (يعني هغه کاف چي دده پر خای اسم واقع کېدای سي). پر خای واقع سوې ده. او کاف اسمي خطابي د کاف حرفي خطابي (يعني هغه کاف چي دده پر خای د اسم واقع کېدل صحيح نه وي لکہ څنگه چي په "ذَالِکَ" کي دي) لفظاً و معنا مشابهت لري لفظاً مشابهت يې په شکل او صورت کي دي او معنا مشابهت يې دا دي: لکہ: څنگه چي کاف حرف خطابي د مفرد معرفہ د خطاب دپاره راځي دغه رنگه کاف اسمي خطابي هم د مفرد معرفہ د خطاب دپاره راځي او داغه رنگه په افراد او خطاب او تعريف کي يې هم سره مشابهت دي، نو کاف اسمي خطابي دده سره ددي مشابهت په وجه مبني سو چونکہ منادی د کاف اسمي خطابي پر خای واقع کېږي او د کاف اسمي خطابي سره مشابهت لري په افراد، تعريف، او خطاب کي نو ځکه منادی مفرد معرفہ به هم مبني وي. که څه هم منادی بالذات مبني نه ده. بلکه په واسطه د کاف اسمي خطابي سره مبني ده ځکه د يو اسم مبني پر خای د يو اسم واقع کېدل د بناء دپاره نه دي کافي. بلکه د مبني الاصل سره مشابهت ضروري دي نو ځکه دا بالواسطه مبني سوه که څه هم اصل په نداء کي سکون دي لېکن منادی مبني علی الحركت سوه د هغه وجه داده چي ددي نداء عارضي ده اصلي نه ده او مبني علی الضم سوه او في معناه لکہ: "الف واو" په تشنيہ او جمع کي دا ځکه چي د فتحې په صورت کي التباس د منادی منصوب سره راځي او د کسري په صورت کي يې التباس د هغه منادی سره راځي چي هغه مضاف سي ويا د متکلم ته او يا حذف سي صرف په کسره اکتفاء وسي لکہ: په "يَا هَؤُلَاءِ" کي نو ځکه دا مبني بر ضمہ سوه دوهمه وجه يې د بناء داده چي دا د ظروف غاياتو سره مشابهت لري ځکه دا هم غايات واقع کېږي او پردي باندي کلام تاميزي. (اسرار العربية و همع الهوامع)

(۱) فائده: په "يَا لَزَيْدُ" کي که چيري لام مفتوح سي نو بيا دا مستغاث ده او که مجرور سي نو بيا دا مستغاث له ده. (ضوابط

نحويه)

۹. منادی مندوب کله چي پر مري باندي اظهار د غم کيږي لکه: "وَاسَيِّدَاهُ" او يا د درد په وخت کي استعمالیږي لکه: "وَإِغْدَاهُ" د دې دپاره درې صورتونه دي. "أَنْظُرْ فِي الْحَاشِيَةِ" (۱).

۱۰. منادی متعجب منه چي کله پر يو شي باندي د کثرت په وجه اظهار د تعجب وسي لکه: "يَا لَلْبَاءِ، يَا مَاءُ، يَا مَاءُ يَا لَلطَّرْبُ، يَا طَرَبًا، يَا طَرِبَ يَا لَلدَّوَاهِي" دا د منادی مستغاثي په حکم کي ده درې وجهي پکښي ويل جائز دي.

۱۱. منادی مُهَذَّذٌ چي په هغه سره اظهار د تهديد او زجر کيږي لکه: "يَا زَيْدُ لَا قَتْلَنَكَ" دا هم د مستغاثي باللام په حکم کي ده.

۱۲. منادی کله مرخم وي يعني د تخفيف په وجه يې په آخر کي يو حرف حذف سوی وي. لکه: د "يَا حَارِثُ" څخه "يَا حَارُ، يَا حَارِ" ويل. د "يَا مَالِكُ" څخه "يَا مَالُ، يَا مَالِ" ويل. د "يَا

مَنْصُورُ" څخه "يَا مَنْصُ" ويل. په دې صورت کي پر منادی دوه اعرابه ويل جائز وي:

(۱) ضمه د منادی مفرد معرفي په وجه (۲) کسره د قبل الترخم يعني پخواني اعراب په وجه.

دریمه خبره:

منادی (۲) چي کله معرف باللام سي:

(۱)

۱. چي د دې اختتام پر هغه الف زائده باندي وسي چي د تاکید د تفجع يا د توجع دپاره وي لکه: "وَإِغْدَا".

۲. چي د دې اختتام پر الف زائده او پر هاء سکنه باندي وسي لکه: "وَإِحْسَيْنَا".

۳. او يا دا پر خپل حال باندي پاته سي لکه: "وَإِحْسَيْنُ".

(۲) د "اللَّهُمَّ" په ميم کي اختلاف دئ عند البصريين ميم د حرف نداء محذوف په عوض کي دئ ځکه دې په اصل کي "يَا اللَّهُ" وو چي کله ميم مشدد ده په آخر کي ملحق سو نو بيا "يَا" حذف سوه ځکه "يَا" و ميم دواړه دوه حرفيزه کلمې دي، او کم مقصد چي د "يَا اللَّهُ" څخه حاصلیږي هغه مقصد د "اللَّهُمَّ" څخه هم حاصلیږي نو دا د دې دليل دئ چي "ميم" د "يَا" عوض دئ نو ځکه دواړه نسي سره جمع کېدای چي بيا جمع په مينځ د عوض او معوض کي لازمیږي.

منادی چي کله معرفه باللام سي نو د حرف نداء او معرف باللام په مينځ کي د فصل دپاره د مذكر دپاره "أَيُّهَا" او د مؤنث دپاره "أَيَّتُهَا" راوړل کيږي لکه: "يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ، أَوْ يَا أُنثَى النَّفْسُ الْمُطَهَّرَةُ". په دې صورت کي "أَيُّ، أَيَّة" منادی جوړيږي او په ترکیب کي موصوف يا مبین واقع کيږي "الرَّجُلُ" صفت يا عطف بيان واقع کيږي، او "هَا" زائده ده دپاره د تنبيه. د حروف (١) نداء حذف:

کله کله حرف نداء حذف کيږي: لکه: "يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا، أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ". په اصل کي "يَا يُوسُفُ، يَا عِبَادَ اللَّهِ" وو. لېکن په شپږو (٦) ځايو کي د دې حذف نا جائز دي:

او عند الكوفيين "ميم" د "يَا" څخه عوض نه دی او د ده اصل "يَا اللَّهُ آمَنَّا بِخَيْرٍ" وو د کثرت الاستعمال په وجه تخفيفاً يو څه حصا حذف سوه لکه چي په "أَيُّ شَيْءٍ" کي "أَيْش" ويل کيږي لېکن عند البصريين د ضرورت شعري په وجه دواړه سره جمع کېدای سي. (الانصاف جلد ١ صفحه ٣١٧ و حاشية الصبيان جلد ٣ صفحه ١٢٦)

"اللَّهُمَّ" درې قسمه استعماليږي:

١. صرف د نداء دپاره.
٢. د تمکين جواب دپاره چي جواب د مخاطب په ذهن کي راسخ سي لکه: "اللَّهُمَّ نَعَمْ".
٣. کله د ندرت او قلت پر وقوع باندي د دلالت کولو دپاره استعماليږي لکه: محققين، مصنفين يې په جواب کي ذکر کوي لکه: "اللَّهُمَّ إِلَّا أَنْ يُقَالَ". (حاشية خضري جلد ٤ صفحه ٧٦)

فائده:

په منادی معرف باللام کي د "أَيُّهَا، أَيَّتُهَا" فاصله راوړل ځکه ضروري دي: چي "يَا" هم آله د تعريف او الف لام هم آله د تعريف ده چي اجتماع د آلتی يعني د دوو آلو د تعريف رانسي پر پوه اسم باندي. (نصر الخبير)

(١) د جمهورو علماء په نزد باندي حرف نداء پر ضمير نه داخليږي که څه هم خضري يو روايت نقل کړی دی چي "يَا" او "مَنْ لَأَ" لېکن هغه شاذ دي او صوفياء کرامو دا جواب ور کړی دی چي د باري تعالی دوه علم ذاتي دي: (١) "الله". (٢) "مَنْ" لېکن ضمير غائب او متکلم خود نداء مناقض دي ځکه نداء د خطاب تقاضا کوي او ضمير مخاطب ځکه منادی نسي جوړېدای چي د ده جمع کول غير مستحسن دي او دی پخپله يو د بله څخه مستغني کوي. (حاشية خضري و شرح المنصل جلد ٢ صفحه ١٦)

فائده:

او په کم صورت ښي چي پر منادی باندې رنځ و بصباده اړه ويل جائز دي په هغه صورت کي د ده په توابع يعني په صفت و غيره باندي هم دوه اسرا به ويل جائز دي لکه: "يَا جِبَالُ أَوْبِي مَعَهُ الظُّلُمُ فِي قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ". (جامع الدروس العربية)

۱. منادی چي کله اسم جنس لکړه غیر معین وي.

۲. اسم اشاره.

۳. مستغاثه.

۴. مندوب.

۵. متعجب منه.

۶. منادی بعیده حکه دلته مراد "مَدَّ الصَّوْتُ" دی "وَالْحَذْفُ يُنَافِيهِ".

د منادی حذف:

کله کله منادی هم حذف کیږي لکه: "أَلَا يَا أَسْجُدُوا: أَيْ أَلَا يَا قَوْمُ أَسْجُدُوا".

د منادی اضاقت و "يَا" متکلم ته:

منادی چي کله مضاف سي و "يَا" د متکلم ته نو په دې کي درې صورتونه جوړیږي:

۱. د "يَا" حذف او د "دال" کسره، لکه: "يَا عَبَادِي" په اصل کي "يَا عَبَادِي" وو.

۲. د "يَا" ابدال په "الف" سره لکه: "يَا صَدِيقًا" په اصل کي "يَا صَدِيقِي" وو.

۳. د "يَا" ابدال په "تاء" سره لکه: "يَا أَبَتِ" په اصل کي "يَا أَبِي" وو.

فصل دوم در حروف عامله در فعل مضارع الخ: ..... الی قوله قسم دوم حروف که فعل مضارع را مجزم کند.

ترجمه:

دوهم فصل د حروف عامله په بیان کي دی چي په فعل مضارع کي عمل کوي هغه پر دوه قسمه دی

اول قسم هغه حروف دي چي فعل مضارع ته نصب ور کوي: "تَلَوْرُ دِي اَوَل": "أَنْ" دی لکه:

"أَرِيدُ أَنْ تَقُومَ"، او "أَنْ" سره د فعل د مصدر په معنی سره راځي يعني "أَرِيدُ قِيَامَكَ" د دې وجهي

وده ته "أَنْ" مصدریه ويل کیږي. دوهم "لَنْ" دی لکه: "لَنْ يَخْرُجَ" او "لَنْ" د نفی د تاکید دپاره

وي. دریم: "كَيْ" دی لکه: "أَسَلِمْتُ كَيْ أَدْخُلَ الْجَنَّةَ". خلورم: "إِذَنْ" دی لکه: "إِذَنْ أَكْرِمَكَ" د هغه

چاپه جواب کي چي وایي: "أَنَا أَتِيكَ غَدًا".

پوښه! چي "أَنْ" تر شپږو خروفو وروسته مقدر کیږي او فعل مضارع ته نصب ور کوي اول د

"حَتَّى" څخه وروسته لکه: "مَرَزْتُ حَتَّى أَدْخُلَ الْبَلَدَ". دوهم د "لَا مِرْ جَعْدَ" څخه وروسته لکه: "مَا كَانَ

اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ. دریم در "أَوْ" وروسته چي په معنی د "إِلَى أَنْ" یا "إِلَّا أَنْ" سره وي، لکه: "لَا لَكَ مِنْكَ أَوْ تُعْطِيَنِي حَقِّي" او داغه رنگه در "وَأَوْ صَرْف" او "لَا مِرْكَئ" او تر هغه "فَأَ" وروسته چي په جواب د شپږو شيانو کي راځي هغه شپږ شيان: (۱) امر. (۲) نهی. (۳) نفی. (۴) استفهام. (۵) تمني. (۶) عرض او د دې مثالونه مشهوره دي.

خلورمه خبره:

کم وخت چي مصنف ~~نصیب~~ د هغه حروف عامله وو څخه چي په اسم کي یې عمل کوي د هغه د بحث څخه فارغ سو. اوس یې شروع وکړه په بحث کي د هغه حروف عامله وو چي هغه په فعل مضارع کي عمل کوي هغه دوه قسمه حروف دي:

۱. حروف نواصب.

۲. حروف جوازم.

د حروف نواصب عمل:

حروف نواصب پر فعل مضارع باندي داخلېږي د فعل مضارع و آخر ته نصب وز کوي لکه: "لَنْ يَضْرِبَ، يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ".

د حروف نواصب مختصره تشریح:

اول "أَنْ" (۱) دئ په حروف نواصبو کي "أَنْ" د "أَمْرُ الْبَيَان" حیثیت لري نو ځکه دی هم لفظاً عمل کوي او هم تقدیراً او دی حرف استقبال مصدریه دئ ماضي، مضارع او امر درې سره په تاویل د مصدر سره اړوي او دی نصب صرف و مضارع ته ورکوي.

(۱) په حروف نواصبو کي "أَنْ" د "أَمْرُ الْبَيَان" حیثیت لري ځکه دی متفق علیه دئ صرف فعل مضارع ته نصب ورکوي لېکن دده صله ماضي، مضارع، امر درې سره راتلای سي. ابوبکر ابن طاهر ویلي دي چي "أَنْ" حرف مشترک دئ کله چي دی د مضارع څخه علاوه پر بل شي باندي داخل سي نو بیا دی ناصبه نه دئ ځکه دی د استقبال دپاره متعین دئ لکه: "بَيْنَ وَتَوْفَ" چي د مضارع څخه علاوه پر بل شي باندي نسي داخلېدای داغه رنگه "أَنْ" چي ناصبه استقباليه وي د مضارع څخه علاوه بل ځای نسي داخلېدای.

د "أَنْ" د عمل دپاره اته شرطونه دي:

۱. اول شرط يې دا دی: چې "أَنْ" به مصدریه وي، احترازي مثال يې لکه: "أَمْ ذَاتُكَ أَنْ إِذْهَبَ" دلته "أَنْ" تفسيریه دی.
۲. دوهم شرط يې دا دی: چې دده څخه مخکې به "لَمْ" نه وي.
۳. دريم شرط يې دا دی: چې دده څخه مخکې به "لَنْ" نه وي.
۴. څلورم شرط يې دا دی: "أَنْ" به مخففه من المثقله نه وي احترازي مثال لکه: "عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ".
۵. پنځم شرط يې دا دی: "أَنْ" به شرطیه نه وي احترازي مثال لکه: "وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ".
۶. شپږم شرط يې دا دی: "أَنْ" به نافية نه وي احترازي مثال لکه: "أَنْ يُؤْتِيَ أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ".

او د جمهور علماء په نزد باندې "أَنْ" زائده عمل نسي کولای ځکه دی په دې وخت کې په مضارع پوري نه دی خاص او دی بعد الاختصاص عمل کوي لېکن د اخفش په نزد باندې دی عمل کوي "حَذَلَا عَلَى الْمَصْدَرِيَّةِ، وَ قِيَّاسًا عَلَى الْبَاءِ الزَّائِدَةِ" لېکن دا حمل کمزوری دی ځکه دده او د باء په مینځ کې فرق دی ځکه باء زائده مختصه وي په اسم پوري.

د "أَنْ" د معمول معمول پر "أَنْ" نسي مقدم کېدای ځکه دی د صلي معمول دی لکه: څنگه چې خودي صله نسي مقدم کېدای داغه رنگه د صلي معمول هم نسي مقدم کېدای لېکن عند الفراء تقديم جائز دی. او "أَنْ" چې عمل کوي د "أَنْ مُخَفَّفَةٌ مِنَ الْمُثْقَلَةِ" سره د مشابهت په وجه يې کوي لفظي مشابهت يې په صورت و شکل کې دی او معنوي مشابهت هغه دا دی چې دوی دواړه مصدریه دي خپل مدخول په تاويل د مصدر سره اړوي. (تسوير)

ضابطه: کم "أَنْ" چې د "فَعْلٌ يَقِينٌ" څخه وروسته راسي هغه هميشه "أَنْ مُخَفَّفَةٌ مِنَ الْمُثْقَلَةِ" وي او په دې وخت کې دی مصدریه نه دی لکه "عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ" او داغه رنگه هر هغه فعل چې د يقين معنى په کېنې وي لکه: "وَجَدَانِ، يَقِينٌ، تَحْقِيقٌ، شَهَادَةٌ، قَهْوَرٌ" وغيره، او کم "أَنْ" چې د ظن څخه وروسته واقع سي په هغه کې دوي وجي جائز دي. (۱) "أَنْ" ناصبه جوړېږي. (۲) يا "أَنْ مُخَفَّفَةٌ مِنَ الْمُثْقَلَةِ" دی چې دده په وجه پر فعل مضارع باندې رفع، نصب دواړه ويل جائز دي لکه: "فَلَنَنْتُ أَنْ سَيَقُومَ"، او کم "أَنْ" چې د علم و ظن څخه علاوه د "طَبَعَ، رَجَاءٌ، خَشْيَةٌ، خَوْفٌ، شَكٌّ، وَهَمٌّ، إِعْجَابٌ" وغيره څخه وروسته واقع سي نو بيا دی "أَنْ" مصدریه دی مخففه نه دی. (جامع الدروس العربية)

۷. اووم شرط یی دا دی؛ "أَنْ" به تفسیری نه وی احترازی مثال لکه؛ "وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ".

۸. اتم شرط یی دا دی؛ "أَنْ" به زائده نه وی احترازی مثال لکه؛ "فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ".

پنجمه خبره:

د "أَنْ" مقدره خایونه (۱):

(۱) "أَنْ" په حروف نواصبو کی چونکه د "أَمْرُ الْبَابِ" حیثیت لری نو ځکه دی که چیری په لفظو کی وی هم عمل کوی او که مقدر وی هم عمل کوی. او د ده د مقدر کېدو دپاره دوه حالتونه دي.

۱. حال وجوب.

۲. حال جواز.

د حال وجوب دپاره دوه مقامونه دي. (۱) د حروف جاره څخه وروسته. (۲) د حروف عطف څخه وروسته. حروف جاره دوه دانې دي اول د "لَا مِرْ جَحَدٌ" څخه وروسته "أَنْ" مقدر وی. "جَحَدٌ" معنی انکار او دی د تاکید د نفی دپاره راځي او "لَا مِرْ جَحَدٌ" هغه دی چي د "کون" ماضي منفي څخه وروسته راسي لکه؛ "فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْطِيَهُمْ.. لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُغْفِرْ لَهُمْ.. مَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْطِيَ بِهِمْ". (۲) دوهم حرف جر چي د ده څخه وروسته "أَنْ" مقدر وی هغه "حَتَّى" جاره دی په دې شرط چي فعل مستقبل به وی خواه که په وقت د تکلم کی وی لکه؛ "فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَبْغِي إِلَى أَمْرِ اللَّهِ" یا په اعتبار د ماقبل سره وی لکه؛ "وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ" نو په دې صورت کی په "حَتَّى" کی درې معناګاني جوړېدای سي. دوهم د حرف عطف څخه وروسته چي "أَنْ" وجوباً مقدر کیږي هغه درې دانې دي؛ (۱) واو المعیت. (۲) فاسبیه چي کله مراد د دوی څخه سببیت وی او په جواب د نفی یا طلب کی وی لکه؛ "لَمْ يَزَحْ فَتَزَحَمْ. هَلْ تَزَحُونَ فَتَزَحُوا. لَا تَأْمُرُوا بِالْخَيْرِ وَتُغْرَضُ عَنْهُ لَا تَأْمُرُوا بِالْخَيْرِ وَتُغْرَضُ عَنْهُ". (۳) د "أَوْ" څخه وروسته چي کله د ده په ځای کی (إِلَى یا إِلَّا) استثنایه صحیح وی لکه؛ "أَوْ أَذْرِكُ الْمُنَى أَمْ إِلَى أَنْ أَذْرِكُ الْمُنَى يَا أَوْ تَسْتَقِينَا أَمْ إِلَى أَنْ تَسْتَقِينَا".

حال جواز؛ د حال جواز دپاره درې مقامونه (۱) د لام جر غیر ججدیه یعنی د لام کی څخه وروسته لکه؛ "وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ أَمْثَلِ أَنْ يُبَيِّنَ" (۲) د لام عقیبت او لام نتیجه څخه وروسته لکه؛ "فَاللَّفْقَةُ آلٌ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَرًّا". (۳) د واو، فاء، ثم، او څخه وروسته چي کله مراد د دوی څخه عطف وی او د دوی عطف پر اسم صریحي وی د واو مثال لکه؛ "وَلَيْسَ عِبَادَةَ وَتَقَرُّ عَيْنِي أَمْ وَتَقَرُّ عَيْنِي". د فاء مثال لکه؛ "لَوْ لَا تَوَقَّعْتُ مُعْتَرِضًا لِرِضِيَةِ أَمْ فَأَرْضَاؤُهُ". د ثم مثال لکه؛ "إِنِّي وَقَتْلِي سُبُلِي كَأَمْ أَغْلِقُهُ أَمْ لَمْ أَغْلِقْ إِيَّاهُ". د "او" مثال لکه؛ "وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَخِيًا أَوْ مِنْ دَرَاءٍ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا أَمْ إِلَّا وَخِيًا أَوْ إِذْ سَالَ رَسُولٌ". (۱) د لام تعلیل معنی (دپاره د دې) لکه؛ "أَسْأَلُكَ حَتَّى أَدْخُلَ الْجَنَّةَ". (ما اسلام راوړی دپاره د دې چي جنت ته داخل سم). (۲) "حَتَّى" په معنی د "إِلَى" سره (ترڅو پوري) لکه؛ "مَرَزْتُ حَتَّى أَدْخُلَ الْبَلَدَ". (ما تگ وکړی ترڅو پوري چي زه و ښار ته

”آن“ په اووه (۷) ځایو کې مقدر راځي: فعل مضارع ته نصب ورکوي:

۱. د ”لام“ جحد وروسته لکه: ”مَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ“.
۲. د ”لام“ کې (۱) څخه وروسته لکه: ”وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ“.
۳. د ”حَقُّ“ جاره وروسته لکه: ”فَقَاتِلُوا آلَ لُقَيْطِ بْنِ حَبِشٍ حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ“.
۴. د ”أَوْ“ څخه وروسته لکه: ”لَا لَزِمَ مَنكَ أَوْ لُعْطَيْنِي حَقِّي“.
۵. د ”واو“ صرف څخه وروسته لکه: ”لَا تَأْكُلِ السَّيِّئَاتِ وَتَشْرَبِ اللَّيْنَ“.
۶. د ”فَا“ سببيه وروسته لکه: ”يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا“.
۷. تر ”ثُمَّ“ وروسته لکه: ”وَقَتَّلَنِي سُلَيْكَانُ ثُمَّ أَعْقَلَهُ“.

شپږمه خبره:

د واو صرف څخه وروسته چې ”آن“ مقدر کېږي نو د ده دپاره دوه شرطونه دي:

۱. اول شرط یې د ادی: د ”واو“ صرف د ماقبل و مابعد مضمون به په یوه زمانه کې وي.

داخل سوم). (۳) ”حَقُّ“ په معنی د ”إِلَّا“ سره (مکر) لکه: ”لَيْسَ الْعَقَابُ مِنَ الْفُضُولِ سَخَاةً، حَقُّ تَجُودٍ وَمَالِدَيْكَ قَلِيلٌ“ (شرح شذور الذهب جلد ۱ صفحه ۳۸۰)

(۱) ”لام“ کې تقریباً پر څو قسمه راځي: (۱) ”لام“ تاکیدي. (۲) ”لام“ قسبيه. (۳) ”لام“ ابتدائيه. (۴) ”لام“ امر. (۵) او ”لام“ جاره چې هغه بیا په خپل کور کې پر څلور قسمه راځي. (۱) ”لام“ تعليليه. (۲) ”لام“ جحد. (۳) ”لام“ عاقبه. (۴) ”لام“ زائده. ”لام“ تعليليه چې د ده ماقبل د مابعد دپاره علت وي لکه: ”أَسَلْتُكَ لِأَدْخُلَ الْجَنَّةَ“ ”لام“ جحد چې د ”كَانَ“ ماضي منفي وروسته استعمالېږي او د ده په حذف کولو سره پر معنی باندې هېڅ فرق نه پرېوزي، لکه: ”مَا كَانَ اللَّهُ لِيُظِلَّكُمْ عَلَى الْغَيْبِ“ عند البصريين ”لِيُظِلَّكُمْ“ خبر دی د ”كَانَ“ لېکن عند الکوفيين جارو مجرور متعلق تر ”مُرِيدًا“ پورې، بیا دا خبر دی د ”كَانَ“ ”لام“ زائده چې د فعل متعدي څخه وروسته د فعل د تقويت دپاره راځي لکه: ”إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ“ ”لام“ عاقبه: چې کم وخت پر نتیجه باندې فاء داخله سي او د دې د مابعد مقتضي د ماقبل د مقتضي دپاره ”نقيض“ وي لکه: ”قَالَتْ فَكُلْهُنَّ لَأَكُونَنَّ لَهُنَّ عِدُوًّا وَخَرًّا“ عند البصريين د ”لام“ څخه وروسته ”آن“ مقدر دی هغه د فعل مضارع ناصب دی لېکن عند الکوفيين ”لام“ جحد په خپله ناصب دی.

۲. دوهم شرطی دادی: "واو" به تر دغه شیانو وروسته راغلی وی. (۱) تر "امر" وروسته لکه: "زُذْنِي وَ أَكْرِمْكَ". (۲) تر "نهی" وروسته لکه: "لَا تَأْكُلِ الشَّمَكِ وَ تَشْرَبِ اللَّبَنَ". (۳) تر "نهی" وروسته "مَا تَأْتِينَا وَ تُحَدِّثُنَا". (۴) تر "تمنی" وروسته لکه: "لَيْتَ لِي مَالًا وَ أَتْفِقَهُ". (۵) تر "استفهام" وروسته لکه: "هَلْ عِنْدَكُمْ مَاءٌ وَ أَشْرِبُهُ". (۶) تر "عرض" وروسته لکه: "أَلَا تَنْزِلُ بِنَا فَتُضِيبَ خَيْرًا".

او تر "فا" وروسته چي "أَنْ" مقدر کیږي د هغه دپاره هم دوه شرطونه دي:

۱. اول شرطی دادی: چي د "فَا" ماقبل به سبب وي د مابعد دپاره.

۲. دوهم شرطی دادی: چي د دغه شیانو په جواب کي به راغلی وی. (۱) امر. (۲) نهی. (۳) نفی. (۴) تمنی. (۵) استفهام. (۶) عرض مثالونه یې په واو صرف کي تهر سوه صرف د واو پر خای "فَا" لگول کیږي.

جملې:

حرف	فعل	ضمیم اسم غیر جمل	مرب	نهی	بالمرک	فعلی	تیمی غیر	ضمیم عرب مدرج	ضمیم حرف مله
يَا مَعْشَرَ الْجِبْرِ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَفْتَيْتُمْ أَن تَنُكِّلُوا	نکلتا	آذخو	آذ	نک	۳. آذ. ۴. آذخو	۵. عرب	۸. نفی	۱۱. بالمرک	۱۲. نفی
يُؤَيِّدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ	یوید	خو	خو	یو	۳. خو. ۴. خو. ۵. خو	۶. عرب	۱۱. نفی	۱۲. بالمرک	۱۳. نفی
يُخْرِجُ جَنَّتَيْنِ أَوْ جَنَّتَيْنِ يَتَا مَوْسَى	یخرج	آذ	آذ	یج	۵. آذ. ۶. آذ. ۷. آذ	۸. عرب	۱۱. نفی	۱۲. بالمرک	۱۳. نفی
يَا أَكْفَرًا عَلَى الْأَرْضِ	اکفر	آذخو	آذ	اک	۲. آذ. ۳. آذ. ۴. آذ	۵. عرب	۸. نفی	۱۱. بالمرک	۱۲. نفی
وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُخْلِقَ لَكُمُ الْقُلُوبَ	یخلق	آذخو	آذ	یخ	۲. آذ. ۳. آذ. ۴. آذ	۵. عرب	۸. نفی	۱۱. بالمرک	۱۲. نفی
يَا عَسْرَةَ آفَلٍ الْوَبَادِ	یاس	آذخو	آذ	یس	۲. آذ. ۳. آذ. ۴. آذ	۵. عرب	۸. نفی	۱۱. بالمرک	۱۲. نفی

عربي	لغة العرب	صند	منه اله	تبيين اسم لير	معر	بني	بالحر	لغة	بني لير	تبيين اعراب	تبيين اعراب
لَا اَنْ لَّا تَرَوْا فَتَكُونُ مِنَ الْمُجْرِمِينَ	لهم اسم	لدا. ون الطاوود بن	لوا. ن لحن	ل. ٢ لحن	معر	١ بني	بالحر	لغة	مهملي لير تبي	تبيين اعراب	تبيين اعراب
وَإِنْ الشَّيَاطِينُ كَيْدُ حُونَ إِلَى أُولِيَّائِهِمْ يُجَادِلُوهُمْ	فريه اسم	نيدو شو ن	الشينا طين	٣. فخذ فخذ. فخذ ن	معر	١٠ بني	بالحر	لغة (٣)	تبي تبي	تبيين اعراب	تبيين اعراب
يَا حَبِيبَاتِ أُولِي مَعْقَةٍ وَالطَّيْرِ	انثائي اسم	أدغو	أنا	٣. أنا. أنت. ة	معر	٤ بني	بالحر	لغة (١) نم	فريه تبي	تبيين اعراب	تبيين اعراب
وَعَجَلْتَ إِلَيْكَ رَبِّ يَتَرَفَى	فريه عليه	عجل	ث	٣. ث. ك. أنت. أنا. (ي) مداد	معر	١١ بني	بالحر	لغة تدري (١١) (١٣) نم	فريه تبي	تبيين اعراب	تبيين اعراب
لَقَدْ بَلَغَ الْأَشْيَاءَ أَشْيَاءَ السَّعَاتِ فَأَكْلَعَ	انثائي اسم	أبلغ الاشياء ب	(ي) يا كلم	٣. ي. أنا. أنا	معر	٥ بني	بالحر	لغة (٣) نم	تبي فريه تبي	تبيين اعراب	تبيين اعراب
إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مَبِينًا يَتَغَيَّرُ لَكَ اللَّهُ	فريه اسم	فتح	قا	١. قا. قا. ن. ٢. هـ. ن	معر	١١ بني	بالحر	لغة (١) نم	فريه تبي	تبيين اعراب	تبيين اعراب

التمرين:

”وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً.. وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ.. وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُّجْرِمِيهَا لِيَتَمَكَّنُوا فِيهَا.. مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ.. لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا.. أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا.. لِكُنِيَ لَا يَعْلَمُ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا.. فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا.. يَا صَاحِبِي السِّجْنِ الْأَبَابُ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ.. أَيْتُهَا الْعِذُّ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ“.

الدرس الثالث والعشرون:

د نن د سبقه خلاصه اووه (٧) خبري دي:

اوله خبره:

"لن" (۱):

دوهم حرف په حروف ناصبه وو کي هغه حرف "لن" دی.

د "لن" معنی:

"لن" د استقبال او د تاکید د نفي دپاره راځي لکه: "لن یضرب" (هرگز به هغه یو سړی وهل و نه کړي په راروانه زمانه کي) یعنی دی مضارع مثبت په معنی د مستقبل منفي سره ګرځوي.

د "لن" خصوصیت:

په ټولو نواصبو کي د "لن" امتیازي خصوصیت دا دی چي د "لن" د معمول معمول پر "لن" باندي مقدم کېدای سي لکه: "زیداً لن یضرب". "زید" معمول د "یضرب" دی "یضرب" معمول د "لن" دی بخلاف د ثورو نواصبو د هغو معمول معمول پر دوی باندي نسي مقدم کېدای.

"لن" (۲):

دریم حرف په حروف ناصبه کي هغه حرف "لن" دی چي فعل مضارع ته نصب ورکوي.

(۱) په "لن" کي درې مذهبنه دي: عند الجمهور "لن" حرف بسیط دی نه په ده کي ترکیب سته او نه اندال.

عند الخلیل و کسائي دی مرکب دی د "لا" او د "أن" څخه پيدا د کثرت الاستعمال په وجه همز: حذف سوه او د التقاء ساکنین په وجه الف هم حذف سو نو "لن" جوړ سو ځکه په ده کي نفي او تخلص للاستقبال موجود دي.

عند الفراء دی بسیط دی لېکن مبدل دی ځکه په اصل کي دغه "لا" نافية دی بیا الف په نون سره بدل سو "لن" جوړ سو. (معنی الییب)

(۲) "لن" د سبویه او جمهور نحاتو په نزد باندي دا حرف مشترک دی کله دی حرف جر په معنی د "لم" سره راځي او کله حرف ناصب وي ځکه پر "لن" باندي چي کله "لام" جاره داخل سي لکه: "چئتک لکن أتعلم" نو په دې صورت کي جاره نه دی ځکه حرف جر پر حرف جر باندي نسي داخلېدای، او داغه رنگه "لن" کله پر "ما" استفهامیه باندي داخلېږي لکه: "کیم" نو په دې صورت کي "لن" حرف جار دی په معنی د "که" سره دی او دا مسلمه قاعده ده چي کله پر "ما" استفهامیه باندي حرف جر داخل سي نو بیا الف حذف کېږي نو د الف حذف د دې دلیل دی چي "لن" جاره دی نو بیا پر دې باندي دا مسئله متفرع کېږي چي "لن" پر "لا" باندي داخلول جائز دي، او که نه که چیري "لن" جاره سي نو بیا یې دخول جائز نه دی او که چیري "لن" ناصبه سي نو بیا یې دخول جائز دی، او د سبویه، خلیل او اخفش په نزد باندي "لن" بنفسه په خپله ناصب نه دی بلکه د ده څخه وروسته "أن" مقدره ناصب دی. (کتاب سبویه جلد ۳ صفحه ۵، ۷)

د "کئی" د عمل دپاره شرائط:

د "کئی" د عمل دپاره درې شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دا دی: چي "کئی" به اسمیه نه وي ځکه "کئی" اسمیه مخفف وي د "کَيْفَ" څخه لکه: "کَيْفَ تَنْجَحُوا أَيْ كَيْفَ تَنْجَحُونَ".

۲. دوهم شرط یې دا دی: چي "کئی" به جاره نه وي ځکه "کئی" جاره پر "مَا" استفهامیه یل "مَا" مصدریه او یا پر "أَنْ" مصدریه داخلېږي لکه: "کَيْفَ" "تَقُولُ" "کَيْفَ فَعَلْتَ هَذَا" "يَسْأَلُ" "لِمَ".

۳. دریم شرط یې دا دی: چي د ده ماقبل به سبب وي د مابعد دپاره لکه: "اسَلَمْتُ كَيْ اَدْخُلُ الْجَنَّةَ" دلته اسلام سبب دی د دخول جنت.

فائده:

که چیري د "کئی" څخه مخکي "لام" جاره راسي نو بیا دی ناصبه دی لکه: "لِکَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا" او که چیري "لام" تر "کئی" وروسته راغلی نو بیا "کئی" جاره دی لکه: "جِئْتُ كَيْ لِأَقْرَأَ" او د "لام" څخه وروسته "أَنْ" مقدروي "أَنْ لِأَنْ أَقْرَأَ". او داغه رنگه په کلام کي د "کئی" معلول تر "کئی" مؤخره کول هم جائز دي لکه: "کَيْ تُكْرِمَنِي جِئْتُكَ".

دوهمه خبره:

"إِذَنْ" (۱):

(۱) "إِذَنْ" د جمهورو علماء په نزد باندي دى حرف بسیط دى او دى پر خپل اصل باندي دى لېکن عند البعض دى اسم ظرف دى او د ده اصل "إِذَا" دى او بیا یې په آخر کي تنوین عوض عن الجملة لا حق سو او بیا دى نقل سو د جزائیت و طرف ته او په ده کي د سبب او ربط والا معنی باقی پاته ده او عند الخلیل دى مرکب دى د "إِذَا" او د "أَنْ" څخه بیا یې د همزه حرکت نقل کړى و ذال ته او همزه یې حذف کړي نو "إِذَنْ" جوړ سو، د اکثره نحاتو په نزد باندي دغه "إِذَنْ" په خپله ناصب دى ځکه دى مضارع خاصه وي په استقبال پوري که څه هم بعض نحاتو "إِذَنْ" د عمل د شرائطو باوجوده مهمل شمار کړى دى چنانچه لکه امام سبويه د بعض

خلورم حرف په حروف نواصبو کي هغه حرف "إِذَنْ" دی. چي د جواب په وخت کي پر فعل مضارع داخلېږي او د فعل مضارع و آخر ته نصب ور کوي لکه: "أَنَا آتِيكَ غَدًا" او ته په جواب کي ورته وايي: "إِذَنْ أَكْرَمَكَ".

د "إِذَنْ" د عمل شرائط:

د "إِذَنْ" د عمل دپاره پنځه (۵) شرطونه دي:

۱. اول شرط يې دا دی: چي په شروع د کلام کي به وي، ورنه بيا رفع واجب ده بناء بر خبريت لکه: "أَنَا إِذَنْ أَكْفَيْتُكَ".

۲. دوهم شرط يې دا دی: چي د ده مدخول به خالص فعل مضارع مستقبل وي ورنه بيا رفع واجب ده بناء بر خلو لکه: "إِذَنْ أَكْفَيْتُكَ صَادِقًا" په جواب د هغه چا کي چي هغه وايي: "أَنَا أَجْبُتُكَ" دلته فعل مضارع د حال معنی ور کوي نه د استقبال.

۳. دريم شرط يې دا دی: چي د ده او د معمول په مينځ کي به فاصله و فصل نه وي او که چيري فاصله وي يا به په قسم سره وي او يا به په "لَا" نافيه سره وي قسم لکه: "إِذَنْ وَاللَّهِ أَكْرَمَكَ" او د نفي مثال لکه: "إِذَنْ لَا أَجْبُتُكَ".

۴. خلورم شرط يې دا دی: چي دی به هميشه مصدریه وي.

۵. پنځم شرط يې دا دی: چي د ده د مدخول معمول به پرده نه وي مخکي سوی.

عربو څخه دا حکایت کړی دی او قرین قیاس هم داغه دی ځکه حروف وروسته تر اختصاص عمل کوي حالانکه "إِذَنْ" غیر مختص دی لکه: څنگه چي پر افعالو باندي داخلېږي داغه رنگه پر اسماء باندي هم داخلېږي لکه: "أَلَيْسَ تُكْرِمُ الْيَتِيمَ؟ إِذَنْ أَنْتَ رَجُلٌ كَرِيمٌ". (کتاب سبویه)

(۲) بعض حضراتو د منادی فاصله هم جائز بللې ده لکه: "إِذَنْ يَا زُهَيْرُ ثَنَيْتَ جَوَابًا لِقَوْلِهِ مَا أَجْتَهُدُ" او داغه رنگه ابن عصفور د ظرف او جارو مجرور فاصله هم جائز بللې ده لکه: "إِذَنْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَجْبُتُكَ" جارو مجرور لکه: "إِذَنْ بِالْعَدُوِّ نَبْلُغُ التَّجَدُّدَ". (جامع الدروس العربیة)

د حروف جوازمو تعداد:

جوازم پنځه دانې دي: "إِنْ، وَلَمْ، لَمَّا، وَلَا أَمْر، وَلَا نَهْي".

د حروف جوازم عمل:

حروف جوازم د عمل په اعتبار سره پر دوه قسمه دي یو هغه دي چي پر یوه فعل باندي داخلېږي د

هغه فعل يعني د مضارع و آخر ته جزم ور کوي هغه څلور حروف دي: "لَمْ، لَمَّا، لَا أَمْر، لَا نَهْي". او

بل هغه چي پر دوو فعلو باندي داخلېږي د دواړو و آخر ته جزم ور کوي هغه صرف یو حرف دی چي

"إِنْ" (۱) دی لکه: "إِنْ تُضْرِبْ أَضْرِبْ". دغه "إِنْ" چي پر کمه جمله باندي داخل سي هغه ته جمله

(۲) شرطیه ویل کیږي، او د جمله شرطیه و اول جزء ته شرط او دوهم جزء ته یې جزاء ویل کیږي.

لکه: "إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي".

د "إِنْ" شرطیه شرائط:

د "إِنْ" شرطیه دپاره اووه (۷) شرطونه دي:

۱. اول شرطیې دادی: چي د "إِنْ" مدخول به جمله اسمیه (۳) نه وي.

۲. دوهم شرطیې دادی: چي د ده مدخول به جمله انشائیة (۴) نه وي.

۳. دریم شرطیې دادی: چي زمانه (۵) د ماضي به مراد نه وي.

۴. څلورم شرطیې دادی: چي پر ماضي به "قَدْ" (۶) نه وي داخل سوی.

(۱) "إِنْ" او "لَوْ" عام ط شرط دپاره استعمالیږي او دی حروف شرط دي او "مَنْ، مَا، مَتَى، أَيْنَ، أَنَّى، إِذَا، حَيْثُ، مَهْمَا، أَيْنَمَا، إِذَا" وغیره اسماء دي.

(۲) جمله شرطیه هغه جمله ده چي په هغه کي دوې جملې وي او دوهمه جمله پر اوله جمله باندي موقوفه وي او د دې وله جمله همیشه جمله فعلیه وي عام طور جزاء معلقه وي په شرط پوري لکه: "إِنْ دَخَلْتَ الدَّارَ فَأَنْتَ ظَالِمٌ" او کله د شرط والا فعل معلق وي په جزاء والا فعل پوري لکه: "قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي".

(۳) ځکه په جمله اسمیه کي زمانه نسته.

(۴) ځکه په جمله انشائیة کي اخبار نسته او شرط د اخبار د قبیلې څخه دی.

(۵) ځکه "إِنْ" په مستقبل کي عمل کوي او په "إِنْ كُنْتَ قُلْتَهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ" او "وَإِنْ كَانَ قَبِيضُهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ" دا جملې مؤلفي دي په

"يَنْبَغِي" مضارع سره یا باب د "كَانَ" د دې څخه مستثنی دی.

(۶) لکه "قَدْ" ماضي نوره پر ماضي والي باندي ټنګه وي.

۵. پنجم شرطیې دادی: چي مضارع به مصدره په حرف تنفیس (۱) سره نه وي.
۶. شپږم شرطیې دادی: پر مضارع به "لن" نه وي داخل سوی.
۷. اووم شرطیې دادی: چي دده مدخول به فعل جامد (۲) نه وي.

خلورمه خبره:

د شرط و جزاء صورتونه (۳):

د شرط او د جزاء خلور صورتونه دي:

۱. اول صورت: کله شرط و جزاء دواړه فعل مضارع وي لکه: "إِنْ تَضْرِبْ أَضْرِبْ".
۲. دوهم صورت: کله صرف شرط فعل مضارع وي لکه: "إِنْ تَضْرِبْ ضَرْبْتُ". نو په دې دواړو صورتو کې پر فعل مضارع باندې جزم ویل واجب دي.
۳. دریم صورت: کله صرف جزاء فعل مضارع وي لکه: "إِنْ ضَرْبْتَ أَضْرِبْ" او په دې صورت کې پر جزاء یعنی پر فعل مضارع باندې جزم و رفع دواړه ویل جائز دي.
۴. خلورم صورت: کله شرط و جزاء دواړه ماضی وي لکه: "إِنْ ضَرْبْتَ ضَرْبْتُ". نو په دې وخت کې شرط و جزاء دواړه محلا مجزومه دي.

پنځمه خبره:

فعل مضارع چي کله د اتو (۸) شيانو په جواب کې راسي نو دا به مجزومه وي په "إِنْ" محذوفه سره د "فَا" څخه (۱) به خالي وي، لېکن شرط دا دی: چي اوله جمله به سبب وي د دوهمې جملې دپاره هغه اته ځایونه دا دي:

(۱) ځکه دا تحصیل حاصل دی.

(۲) ځکه په فعل جامد کې زمانه نه وي. (تثویر)

(۳) که چیرې د شرط څخه وروسته د مضارع مختلفي صیغې راغلي پر یوه باندې "فَا" داخله وي او پر دوهمه باندې "أَوْ" داخل سوی وي او پر دریمه باندې "سَوْفَ" داخل سوی وي نو د جزاء ابتداء به د هغه مضارع څخه کیږي چي پر کومه باندې "سَوْفَ" داخل سوی دی لکه: "وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا". (العلامات النحوية)

١. امر لکه: "تَعْلَمَ تَنْجَحْ".
٢. نهی لکه: "لَا تَكْذِبْ يَكُنْ خَيْرًا لَكَ".
٣. استفهام لکه: "هَلْ تَزُورُنَا نَكْرِمُكَ".
٤. تمني لکه: "كَيْتَ لِي مَالًا اَلْفِقْهُ".
٥. عرض لکه: "اَلَا تَزُورُنَا يَكُنْ مَسْرُورًا".

(جاء) جزاء و شرط باندي "فاء" داخلول کله واجب وي او کله جائز وي او کله ممتنع وي. په لسو (١٠) ځايو کي پر جزاء باندي فاء داخلول واجب دي:

١. کله چي جزاء جمله اسميه وي لکه: "فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ".
  ٢. جزاء چي کله امروي لکه: "فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ".
  ٣. جزاء چي کله نهی وي لکه: "فَإِنْ عَلِمْتُمْ هُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ".
  ٤. جزاء چي کله دعاء وي لکه: "إِنْ أَكْرَمْتُنِي فَجَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا".
  ٥. کله چي د ماضي په شروع کي "قَدْ" مذکور يا محذوف راغلی وي لکه: "وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ".
"قَدْ" محذوف لکه: "وَإِنْ كَانَ قَبِيضُهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَّبَتْ: أَيْ فَقَدْ كَذَّبَتْ".
  ٦. جزاء چي کله د ماضي صيغه وي او په شروع کي حرف نفی وي لکه: "وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ".
  ٧. چي کله د مضارع په شروع کي "سَيَنْ" وي لکه: "وَإِنْ تَعَاَسَزْتُمْ نَسْتُزِيعُ لَهُ أُخْرَى".
  ٨. کله چي د مضارع په شروع کي "سَوْفَ" وي لکه: "فَإِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ نَرَاهُ".
  ٩. کله چي جزاء د مؤکد بآلن ناصبه صيغه وي لکه: "وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ".
  ١٠. جزاء چي کله فعل غیر متصرف وي يعني "نَعَمْ، بَلَى، كَلَسَ"، وغيره وي لکه: "إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ".
- جائز: په دوو ځايو کي پر جزاء "فَا" داخلول جائز دي: (١) مضارع مثبت. (٢) مضارع منفي. عقلا څلور (٤) صورته جوړېږي:
١. جزاء مضارع مثبت وي او "فَا" پر داخله سوې وي لکه: "وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ".
  ٢. چي جزاء مضارع مثبت وي او "فَا" نه وي پر داخله سوې لکه: "إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ".
  ٣. چي جزاء مضارع منفي وي او "فَا" پر داخله سوې وي لکه: "وَمَنْ جَاءَ بِالسَّبِيَّةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلُهَا".
  ٤. چي جزاء مضارع منفي وي او "فَا" نه وي پر داخله سوې لکه: "وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُكُمْ".
- ممتنع: په دوو ځايو کي پر جزاء باندي "فَا" داخلول منع دي: (١) جزاء چي کله ماضي مثبت بغير د "قَدْ" څخه وي لکه: "إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ". (٢) جزاء چي کله د نفی جحد بآلن صيغه وي لکه: "مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ". (العلامات النحوية)

۶. دعاء لکه: "أَبْقَاكَ اللَّهُ أَزْرَكَ".

۷. د تحضیض په جواب کی لکه: "لَوْلَا تَأْتِيَنِي أَكْرَمَكَ".

۸. د نفي په جواب کی لکه: "لَا تَفْعَلْ شَرًّا يَكُنْ خَيْرًا لَكَ".

شپږمه خبره:

"لَمْ، لَمَّا" (۱):

دوهم او دریم قسم په حروف جوازمو کی "لَمْ" و "لَمَّا" دي. "لَمْ" و "لَمَّا" دواړه په فعل مضارع کی معنوي عمل کوي او مضارع مثبت په معنی د ماضي منفي سره اړوي لکه: "لَمْ يَضْرِبْ، لَمَّا يَضْرِبْ". د "لَمْ" و "لَمَّا" اتحاد:

"لَمْ" و "لَمَّا" په درې شيانو کی سره اتحاد دي:

۱. دواړه د نفي دپاره راځي.

۲. دواړه پر فعل مضارع داخلېږي.

۳. مضارع مثبت په معنی د ماضي منفي سره اړوي. او د همزه استفهام څخه وروسته هم د

دوی عمل باقي پاته کېږي لکه: "أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى".

د "لَمْ" و "لَمَّا" افتراق:

د "لَمْ" و "لَمَّا" په پنځو شيانو کی افتراق دی:

۱. "لَمَّا" په معنی کی استغراق وي بخلاف د "لَمْ".

۲. پر "لَمَّا" د حرف شرط دخول منع دی بخلاف د "لَمْ" پر "لَمْ" حرف شرط داخلېدای سي

لکه: "إِنْ لَمْ تَجْتَهِدْ تَنْدَمْ".

۳. د "لَمَّا" په مدخول کی توقع وي لکه: "لَمَّا أَسَافِرْ، فَسَفَرُكَ مُنْتَظَرٌ" بخلاف د "لَمْ".

۴. د "لَمَّا" مدخول حذف کول جائز دی لکه: "فَارْتَبَتِ الْمَدِينَةُ وَلَمَّا أَنَّى وَلَمَّا أَدْخَلَهَا" بخلاف د "لَمْ" إِلَّا فِي الضَّرْوَرَةِ.

۵. "لَمَّا" ماضی و حال ته نزدی کوی بخلاف د "لَمْ".

اوومه خبره:

"لَمَّا" (۱) چي کله پر ماضی داخل سي نو بیا دی ظرفیه وي لکه: "فَلَمَّا أَن جَاءَ الْبَشِيرُ". یا شرطیه وي لکه: "فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفِتْنَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقْبَيْهِ" او که چیري پر مضارع داخل سي نو بیا دی حرف جازم دی لکه: "لَمَّا يَضْرِبُ" او د دی څخه علاوه بیا دی حرف استثناء دی لکه: "إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ".

لام امر (۲):

څلورم قسم د حروف جوازمو څخه لام د امر دی. لام امر هغه لام دی چي په ده سره وجود د فعل طلبیږي او دی همیشه مکسوره وي او د "امر" حاضر معروف د صیغو څخه علاوه د مضارع پر ټولو صیغو باندي داخلېږي لکه: "لَيَضْرِبُ" د فعل و آخر ته جزم ور کوي.

"لَا" نهی:

پنځم قسم د حروف جوازمو څخه "لَا" ناهیه دی چي په ده سره طلب د ترک فعل کیږي او دی هم د فعل و آخر ته جزم ور کوي لکه: "لَا تَضْرِبُ".

(۱) "لَمَّا" چي کله پر ماضی باندي داخل سي نو بیا دی جازمه نافیده نه دی بلکه په دې وخت کي دی په معنی د "جِئِنْ" سره راځي لکه: "لَمَّا اجْتَهَدَ الْكُوفَةُ أَنَّى جِئِنْ اجْتَهَدَ الْكُوفَةُ" لېکن کله چي دی په معنی د "جِئِنْ" سره وي بیا د ده دخول پر مضارع باندي غلط دی نو ځکه بیا د "لَمَّا يَجْتَهَدُ" پر ځای "جِئِنْ يَجْتَهَدُ" ویل کیږي. (جامع الدروس العربیة)

(۲) "لام" د امر همیشه مکسوره وي او مبني پر کسره وي لېکن کله چي د ده څخه مخکي "وَاو، فَا، ثُمَّ" راسي نو بیا د "فَعِلَ" حکمي صورت جوړیږي، نو د حلقی العین په قانون سره لام ساکن کیږي لکه: "ثُمَّ لَيَقْضُوا الْفِتْنَةَ وَلِيُفْوَئِدُوا رَهْمَهُ" وَاسْتَظْهَرُوا نَفْسَهُ قَدْ مَشَتْ. فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ" او داغدرنگه "تَدْخُلُ لَامُ الْأَمْرِ مَن فِعْلٍ الْغَائِبِ مَعْلُومًا وَمَجْهُولًا وَعَلِ الْمُنْتَظَرِ وَالْمُتَكَلِّمِ الْمَجْهُولِينَ وَيَقْبَلُ دُخُولَهَا عَلَى الْمُتَكَلِّمِ" "كَمْ" "أَوْ" "فَلَنْ" په جواب کي لام امر حذف کیږي لکه "قُلْ لَعْنَةُ الَّذِينَ آمَنُوا بِمَا ضَلُّوا" (جامع الدروس العربیة)

جمالي:

مترادف	غيره	مع	مع	ضم اسم لم	مرب	نح	بالمرکب	نقل	نحی غیر	ضمی عرب العذر مع	ضمی عرب
الْمُجَاهِدُ مَنْ قَاتَرَ الْمَكَائِلَ وَالْأَكْلَافَ	غرمه اسب	مَنْ قَاتَرَ الْمَكَائِلَ وَالْأَكْلَافَ	الْمُجَاهِدُ وَالْأَكْلَافُ	٢. (مَنْ) هُوَ	٢. عرب	٢. نح	٢.١ بالمرکب ٣ هم	نقل نقل	غیر نحی	+	+
الْمُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ لِنَفْسِهِ فِي سَاعَةِ الْمَوْتِ	غرمه اسب	مَنْ جَاهَدَ لِنَفْسِهِ فِي سَاعَةِ الْمَوْتِ	الْمُجَاهِدُ وَالْأَكْلَافُ	٣. (مَنْ) هُوَ	٢. عرب	٥. نح	١.١ بالمرکب ١١ هم	نقل	غیر نحی	+	١. (لِي) جده
لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ ثَلَاثًا	غرمه اسب	يَدْخُلُ	ثَلَاثًا	+	٢. عرب	١. نح	١.١ بالمرکب ١١ هم	نقل	غیر نحی	+	+
لَا يَجِئُ لِشَيْءٍ أَنْ يُزَوَّجَ مُسْلِمًا	غرمه اسب	لَا يَجِئُ	أَنْ يُزَوَّجَ	١. (هُوَ)	٢. عرب	٢. نح	١.١ بالمرکب ١١ هم	نقل	غیر نحی	+	١. (أَنْ) باصطلاح جده
أَنْزَلُوا الثَّلَاثَ مَنْزِلًا لَهُمْ	غرمه اسب	أَنْزَلُوا	الْثَّلَاثَ	٢. (الْثَّلَاثَ) هُوَ	٢. عرب	٢. نح	١.١ بالمرکب ١١ هم	نقل	غیر نحی	+	+
لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا يَأْتِي مَنْ جَاهَدَ بِدِينِهِ	غرمه اسب	لَا يَدْخُلُ	لَا يَأْتِي مَنْ جَاهَدَ بِدِينِهِ	٣. (مَنْ) هُوَ	٥. عرب	٥. نح	١.١ بالمرکب ١١ هم	نقل	غیر نحی	+	١. (لَا يَأْتِي مَنْ) هم
لَا تَأْتِي الْإِيمَنُ كَذِبًا وَيَنْتَهِي بِالسَّلَامِ	غرمه اسب	لَا تَأْتِي	الْإِيمَنُ كَذِبًا وَيَنْتَهِي بِالسَّلَامِ	٣. (الْإِيمَنُ) هُوَ	٢. عرب	٤. نح	١.١ بالمرکب ١١ هم	نقل	غیر نحی	+	٢. (لَا تَأْتِي) هم
كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ خَائِدٌ	غرمه اسب	كُنْ	أَنَّكَ	٢. (أَنَّكَ) هُوَ	٢. عرب	٦. نح	١.١ بالمرکب ١١ هم	نقل	غیر نحی	+	٢. (كُنْ) هم
لَا تَجْلِسُوا عَلَى الْقُبُورِ وَلَا تَصْلُوا إِلَيْهَا	غرمه اسب	لَا تَجْلِسُوا	عَلَى الْقُبُورِ وَلَا تَصْلُوا إِلَيْهَا	٣. (الْقُبُورِ) هُوَ	٢. عرب	٨. نح	١.١ بالمرکب ١١ هم	نقل	غیر نحی	+	٢. (لَا تَجْلِسُوا) هم
جَاهِدُوا الشُّرُوكَ بَأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ	غرمه اسب	جَاهِدُوا	الشُّرُوكَ	٣. (الشُّرُوكَ) هُوَ	٢. عرب	٨. نح	١.١ بالمرکب ١١ هم	نقل	غیر نحی	+	١. (جَاهِدُوا) هم
إِنْ مِنَ الْمُفْرَدِ أَنْ تَلْقَى أَخَاكَ بِوَجْهِكَ	غرمه اسب	إِنْ مِنَ الْمُفْرَدِ	أَنْ تَلْقَى أَخَاكَ بِوَجْهِكَ	٢. (أَخَاكَ) هُوَ	٥. عرب	٦. نح	١.١ بالمرکب ١١ هم	نقل	غیر نحی	+	٢. (إِنْ) هم

مثنون	فرد ثلاث مع هـ قـ	مـ	مـ اليه	ضمین اسم غیر حکـ	مـرب	مـنی	بالحرکت بالرف	نقل نقلی	تـمـی تـمـی	ضمین احـرب الطـلـح الضـمـیل	ضمین حرف مـلـه
إِنَّ الصُّنْدُقَ بَرٌّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ	خبریه اسمیه	بِرٌّ	الصُّنْدُقِ فـی	ا- (هــ)	مـرب مـرب	مـنی مـنی	بالحرکت (ا) مـ	نقلی نقلی	لیر تـمـی	(تـمـی یـمـی) حالت رتـم (۲۱) مـ	۳- (اِنَّ- اِنَّ) مـرب با تـمـل (اِنَّ) مـ

التمرین:

”إِنَّ تُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ.. وَإِنْ تُغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.. فَإِنْ جَاءُوكَ فَأَخُكُمُ بَيْنَهُمْ.. لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ.. فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِیَ أَبِی.. فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِی.. وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزَمِ الْأُمُورِ.. أُولَئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا.. وَلَكِنَّا يَدْخُلِ الْإِسْآنُ فِي قُلُوبِكُمْ.. يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ“.

باب دوم در عمل افعال الخ: ..... الی قوله فصل بدانکه فاعل اسمیت.

ترجمه:

دوهم باب د افعالو په عمل کي دئ پوه سه! چي يو فعل داسي نسته چي عمل نه کوي (سوا د يو خو افعالو څخه) او افعال د عمل کولو په اعتبار سره پر دوه قسمه دي اول قسم فعل معروف خواه که لازم وي او که متعدي فاعل ته رفع ورکوي لکه: ”قَامَ زَيْدٌ“ و ”ضَرَبَ عَمْرُو“ او شپږو اسمو ته نصب ورکوي اول مفعول مطلق ته لکه: ”قَامَ زَيْدٌ قِيَامًا“ او ضَرَبَ زَيْدٌ ضَرْبًا“ دوهم قسم مفعول فيه ته لکه: ”صُنْتُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ“ او جَلَسْتُ فَوْقَكَ“. دريم قسم مفعول معه ته لکه: ”جَاءَ الْبَرْدُ وَالْجُبَّاتِ“ يعني ”مَعَ الْجُبَّاتِ“. څلورم قسم مفعول له ته لکه: ”قُبْتُ إِكْرَامًا لِرَزِيدٍ“ او ضَرَبْتُهُ تَأْدِيبًا“. پنځم قسم حال ته لکه: ”جَاءَ زَيْدٌ رَاكِبًا“. شپږم قسم تميز ته کم وخت چي د فعل نسبت و فاعل ته وسي او په هغه کي ابهام وي لکه: ”طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا“ لېکن فعل متعدي مفعول به ته نصب ورکوي او دا عمل په فعل لازم کي نسته.

الدرس الرابع والعشرون:

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

باب دوهم در عمل (۱) افعال: دوهم باب د افعال عامله ووپه بیان کی دی.

د فعل تقسیمات:

په فعل کی څلور تقسیمونه دي.

د فعل اول تقسیم:

افعال په اعتبار د معنی سره پر دوه قسمه دي:

۱. افعال تامه.

۲. افعال قاصره.

د افعال تامه تعریف:

فعل تام هغه فعل دی چي دی د خپل مصدر صفت (۲) خپل فاعل لره ثابت وي لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ".

د افعال قاصره تعریف:

فعل قاصر هغه فعل دی چي دی د خپل مصدر څخه علاوه خپل فاعل لره (۳) دیو بل صفت ثابتولو

دپاره یې وضع راغلي وي، لکه: "كَانَ زَيْدٌ عَالِمًا".

د افعال قاصره اقسام:

افعال قاصره پر دوه قسمه دي:

۱. افعال ناقصه.

۲. افعال مقاربه.

د فعل دوهم تقسیم:

فعل په اعتبار د تصرف او عدم تصرف سره پر دوه قسمه دی:

۱. فعل متصرف.

(۱) افعال ټول عامل دي ماسوا د "قَلَّ، كَثُرَ، ظَالَ" څخه چي کم وخت دوی پر "مَا" کافه باندي داخل سي نو دوی بیا ملغی عن

العمل وي لکه: "ظَالِمًا أَيْقَظَتْ فَنَنَاعَشَتْ" "قَلَمًا، كَثُرَ مَا" داغه رنگه "كَانَ" زانده هم غیر عامل دی او هغه افعال چي هغه تاکید

واقع سوی وي لکه: "قَامَ قَامَ زَيْدٌ" نو په دوی کی اول فعل عامل دی دوهم غیر عامل دی. (تثویر)

(۲) دلته "ضَرَبَ" د خپل مصدر وصف چي "ضَرَبَ" دی خپل فاعل "زَيْدٌ" لره ثابت وي. (از مرتب عفي عنه)

(۳) دلته "كَانَ" د خپل مصدر چي "كَانَ" دی د هغه څخه علاوه دیو بل صفت چي "علم" دی هغه خپل فاعل لره ثابت وي. (تثویر)

۲. فعل غیر متصرف.

د فعل متصرف تعریف:

فعل متصرف هغه فعل دی چي د ده څخه صیغې جوړیږي لکه: "ضَرَبَ".

د فعل غیر متصرف تعریف:

فعل غیر متصرف هغه فعل دی چي د ده څخه صیغې نه جوړیږي لکه: فعل تعجب "مَا أَضْرَبَهُ".

د فعل دریم تقسیم:

فعل په اعتبار د فاعل سره پر دوه قسمه دی:

۱. فعل معلوم.

۲. فعل مجهول.

د فعل معلوم تعریف:

فعل (۱) معلوم هغه فعل دی چي پر نسبت قیامي باندي دلالت کوي او د ده فاعل مذکوره وي لکه:

"ضَرَبَ زَيْدٌ".

د فعل مجهول تعریف:

فعل مجهول هغه فعل دی چي پر نسبت وقوعي باندي دلالت کوي او د ده فاعل نه وي ذکر لکه:

"ضَرِبَ زَيْدٌ".

دوهمه خبره:

د فعل څلورم تقسیم:

(۱) فعل معلوم ته فعل معروف او مبني للفاعل هم وایي: او فعل مجهول ته مبني للمفعول، فعل "مَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ" هم ورته وایي. د فعل معلوم او فعل مجهول د معلومولو دپاره مصدر معلوم او مصدر مجهول معلومول ضروري دي مثلاً "زَيْدٌ" "عَمْرُو" وواهی اوس په دې مثال یو هیئت و صفت چي "ضَارِبٌ" دي "زَيْدٌ" لره ثابت دي او یو هیئت و صفت چي "مَضْرُوبٌ" دي "عَمْرُو" لره ثابت دی د "زَيْدٌ" د صفت بیانولو دپاره "ضَرَبَ" فعل معلوم ذکر کیږي او د "عَمْرُو" د صفت بیانولو دپاره "ضَرِبَ" فعل مجهول ذکر کیږي د دواړو دپاره مصدر ثابت دی لکن د فاعل دپاره مصدر معلوم او د مفعول دپاره مصدر مجهول ثابت دی او فعل معلوم د مصدر معلوم څخه جوړیږي چي "قیامه" دی او فعل مجهول د مصدر مجهول څخه جوړیږي چي "وقوع" ده او د فعل معلوم دپاره فاعل او د فعل مجهول دپاره نائب فاعل راځي. (غرض جامي)

فعل په اعتبار د معنی سره بیا پردې قسمه دي:

۱. فعل لازمي (۱).

۲. فعل متعدي.

۳. واسطه يعني چي نه لازم او نه متعدي وي.

د فعل لازمي تعريف:

فعل لازمي (۲) هغه فعل دی چي صرف په فاعل سره تامیږي مفعول ته ضرورت نه لري لکه: "قَامَ زَيْدٌ".

د فعل متعدي تعريف:

فعل (۳) متعدي هغه فعل دی چي صرف په فاعل سره نه تامیږي بلکه مفعول ته هم ضرورت لري لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا".

(۱) د فعل لازمي او متعدي په دوو خبرو کي سره اشتراک دی اوله خبره دا چي دواړه فاعل ته رفع ور کوي دوهمه خبره دا چي دواړه اوو (۷) اسمو ته نصب ور کوي چي هغه مفعول مطلق، مفعول فيه، مفعول له، مفعول معه، حال، تمييز، مستثنی دي، او د دوی په مینځ کي اختلاف صرف په يوه خبره کي دی هغه دا چي فعل متعدي مفعول به ته هم نصب ور کوي او د فعل لازمي دپاره مفعول به نه راځي. (تثویر)

(۲) فعل لازمي په اووه (۷) شيانو سره متعدي کیږي:

۱. "إِمَّا يَنْفَعُ إِلَى بَابِ الْإِفْعَالِ مِثْلُ أَكْرَمْتُ الْعَالِمَ".

۲. "وَأَمَّا يَنْفَعُ إِلَى بَابِ التَّفْعِيلِ مِثْلُ عَقَلْتُ الْأَسْبَدَ".

۳. "إِمَّا يَنْفَعُ إِلَى بَابِ الْمُفَاعَلَةِ كَخَوَّ مَشَى زَيْدٌ مَا شَيْئٌ زَيْدًا".

۴. "إِمَّا يَنْفَعُ إِلَى بَابِ الْإِسْتِفْعَالِ كَخَوَّ خَرَجَ زَيْدٌ اسْتَخْرَجْتُ زَيْدًا".

۵. "إِمَّا يَنْفَعُ إِلَى بَابِ كَصَرَ لِقَضِ الْمُبَالَغَةِ كَخَوَّ كَرُمْتُ الْفَارِسَ وَأَكْرَمُهُ".

۶. "وَأَمَّا بِوَاسِطَةِ حَرْفِ الْحَرِّ مِثْلُ أَغْرَضَ عَنِ الرَّزِيْلَةِ وَتَمَسَّكَ بِالْقَبِيْلَةِ".

۷. "بِالتَّضْمِينِ وَهُوَ إِشْرَافُ لَفْظٍ مَعْنَى آخَرَ وَاعْظَائُهُ حُكْمُهُ لِتَأْوِي مَعْنَى كَلِمَتَيْنِ وَهُوَ أَنْ يُؤْوِي فِعْلًا أَوْ مَا فِي مَعْنَاهُ مُؤْوِي فِعْلٍ آخَرَ أَوْ

مَرَاتِي مَعْنَاهُ فَيُعْطَلُ حُكْمُهُ فِي التَّغْرِيبَةِ وَاللَّزْوِمِ كَخَوَّ لَا تَغْرِضُوا الشَّفَرَ أَيْ لَا تَنْوِي الشَّفَرَ" (جمع الهوامع شرح جمع الجوامع

للسيوطي بحواله ثویر).

(۳) فعل متعدي په نون د "انفعال" او په تاء د "تفعل" سره لازمي جوړیږي لکه: د "قَطَعَ" معنی کاتول متعدي معنی یې ده

کله چي باب "الْفِعَال" "الْقَطَعَ" یا باب "لَفْعَل" "تَقَطَعَ" ته نقل سي نو بیا د "إِلْقَاع" او د "تَقَطَعَ" معنی کاتېدل لازمي معنی

جوړیږي. (حاشیه الصبیان)

واسطه فعل غیر لازمی او فعل غیر متعدی؛
فعل غیر لازمی غیر متعدی لکه: افعال ناقصه و مقاربه.
د فعل لازمی علامات:

د فعل لازمی د پېژندلو اووه (۷) علامې دي:

۱. هغه فعل چې پر حدوث د ذات دلالت کوي لکه: "حَدَّثَ عَمْرٌ، عَرَضَ صَفْرٌ".
  ۲. چې د صفت حسیه پر حدوث باندي یعنی پر هیئت باندي دلالت کوي لکه: "طَالَ اللَّيْلُ، قَصُرَ النَّهَارُ".
  ۳. چې پر عرض باندي دلالت کوي لکه: "مَرَضَ زَيْدٌ، فَرِحَ بَكْرٌ".
  ۴. چې د "فَعْلٌ" پروزن وي لکه: "شَرَفَ كَرُمٌ".
  ۵. چې هغه فعل د "اِنْفَعَلَ، تَفَعَّلَ، اِفْعَلَ، اِفْعَلَّ، اِفْعَلَّ، اِفْعَلَّ" پر وزن راغلی وي لکه: "اِنْصَرَفَ، تَدَخَّرَ، اِخْتَرَا، اِخْتَارَا، اِخْرَجَ، اِقْشَعَرَ".
  ۶. هغه فعل چې د هغه وصف د "فَعِيلٌ" پر وزن راغلی وي لکه: د "ذَلَّ" څخه "ذَلِيلٌ" د "سَنَّ" څخه "سَيِّئٌ".
  ۷. چې د ده څخه فعل مجهول او اسم مفعول نه راځي.
- د فعل متعدی علامات:
- د فعل متعدی دوي علامې دي:

۱. چې د ده سره د غیر مصدر او غیر خبر ضمیر متصل کېدل صحیح وي لهذا په "اَلْخُرُوجُ خَرَجَ زَيْدٌ" کې "خَرَجَ زَيْدٌ" او "زَيْدٌ كُنْتُه" د دې څخه خارج سول ځکه دلته ضمیر د مصدر یاد خبر په فعل پوري متصل سوی دی.
۲. چې د اسم مفعول تام بنا د ده څخه صحیح وي بغیر د واسطې د حرف جر.

(۱) فعل متعدی په نون د "انفعال" او په تاء د "تفعل" سره لازمی جوړېږي لکه: د "قَطَعَ" معنی کاتول متعدی معنی یې ده لېکن کله چې باب "اِنْفَعَلَ" "اِنْقَطَعَ" یا باب "تَفَعَّلَ" "تَقَطَّعَ" ته نقل سي نو بیا د "اِنْقِطَاع" او د "تَقَطُّع" معنی کاتېدل لازمی معنی جوړېږي. (حاشیه الصبیان)

فعل بد آنکه فاعل اسمیت ائخ: ..... الی قوله مفعول مفع.

ترجمه:

پوه سه! چي فاعل هغه اسم دی چي دده څخه مخکي فعل وي او د فعل نسبت وده ته سوی وي په طریقه د قیام سره لکه: "زَيْدٌ" په "ضَرَبَ زَيْدٌ" کي او مفعول مطلق، هغه مصدر دی چي تر فعل وروسته واقع سوی وي او دی په معنی سره د هغه فعل وي لکه: "ضَرَبًا" په "ضَرَبْتُ ضَرَبًا" کي او "قِيَامًا" په "كُنْتُ قِيَامًا" کي او مفعول فیه هغه اسم دی چي فعل مذکور په ده کي واقع سوی وي او وده ته ظرف هم ویل کیږي او ظرف پر دوه قسمه دی ظرف زمان لکه: "يَوْمٌ" په "كُنْتُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ" کي او ظرف مکان لکه: "عِنْدًا" په "جَلَسْتُ عِنْدَكَ" کي.

دریمه خبره:

د فاعل تعزيف:

فاعل هغه اسم دی چي دده څخه مخکي فعل یا شبه (۱) فعل وي او د د ا فعل یا شبه فعل نسبت و دي اسم (فاعل) ته سوی وي په طریقه د قیامي سره نه د وقوع لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ".
د فاعل شرائط:

د فاعل (۲) دپاره څلور شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دا دی: چي فاعل به اسم وي خواه که حقیقه اسم وي او که تاویلاً اسم وي
احترازی مثال لکه: "ضَرَبَ مِنْ".

(۱) شبه فعل لس (۱۰) شیان واقع کیږي: (۱) مصدر. (۲) اسم فاعل. (۳) اسم مفعول. (۴) صفت مشبه. (۵) اسم تفضیل. (۶) اسم مبالغه. (۷) اسم منسوب. (۸) اسم آله. (۹) اسم ظرف (۱۰) اسم فعل. لېکن مراد اسم فاعل، اسم تفضیل، صفت مشبه، مبالغه، اسم آله، ظرف مستقر یعنی چار و مجرور، ظرف زمان و مکان چي کم وخت دوی اعتماد کړی وي، لېکن صیغه د ظرف بالاتفاق غیر عامله ده. (حاشیه الصبیان جلد ۲ صفحه ۶۱).

(۲) فاعل چونکه عمده دی بغیر د قائم مقام دده حذف جائز نه دی خلاف الکسانی لېکن پنځه بابونه د دې قاعدې څخه مستثنی دي: (۱) فعل مجهول. (۲) مصدر لکه: "أَوْظَعًا فِي يَوْمٍ ذِي مَسْئَةٍ". علی مذهب الجمهور ځکه د جمهورو علماء په نزد باندي مصدر حامل للضمیر نه وي "لِجَمُودٍ" لېکن عند السیوطي په داسي مثالو کي مصدر حامل للضمیر وي ځکه چي کله جامد د مشتق په تاویل سره وي بیا دی حامل للضمیر کېدای سي. (۳) فعل چي کله مؤکد بالنون وي لکه: "وَلَا يَصُدُّنَّكَ". (۴) په فعل تعجب کي لکه: "أَسْبَغَ بِهِمْ وَأَبْصَرُ" (۵) مستثنی مفرغ لکه: "مَا قَامَ إِلَّا زَيْدٌ أَوْ مَا قَامَ أَحَدٌ". (حاشیه الصبیان صفحه ۶۲).

۲. دوهم شرطیې دا دی: چي د ده څخه مخکي به فعل یا شبه فعل وي احترازي مثال لکه: "زَيْدٌ قَائِمٌ".

۳. دریم شرطیې دا دی: چي د فعل یا د شبه فعل نسبت به و اسم ته سوی وي احترازي مثال لکه: "زَيْدٌ ضَرَبَ عَمْرُوًا".

۴. څلورم شرطیې دا دی: چي د فعل یا شبه فعل نسبت به وده ته پر طریقه د قیام سوی وي احترازي مثال لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ" د اسم حقیقي اتفاقي مثال لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ" د اسم تاویلي مثال لکه: "يَحْسُنُ أَنْ تَجْتَهِدَ أَيْ يَحْسُنُ اجْتِهَادَكَ".

ضابطه:

فاعل (۱) همیشه مرفوع وي لېکن په څلورو ځایو کي دی لفظا مجروره کيږي:

۱. په اضافت سره کله چي د مصدر اضافت و فاعل ته سوی وي لکه: "وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ".

۲. په "لام" زائده سره لکه: "هَیْهَاتَ هَیْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ".

۳. په "مین" زائده سره لکه: "مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ".

۴. په "با" زائده سره لکه: "وَكُنْفِي بِاللهِ شَهِيدًا".

فائده:

په دغه صورتو کي د فاعل دوه اعراب وي لفظا مجروره (۱) او معنا مرفوع وي، ځکه دی فاعل دی او دده پر توابع (۲) باندي دوه اعرابه ويل جائز دي.

(۱) د فعل فاعل که چيري اسم ظاهر و نو فعل به د تشبيه او جمع د علامه څخه خالي وي لېکن علی الاقل کله کله د تشبيې او جمع علامه ور سره ذکر کيږي لکه: څنگه چي علامه زمخشري رحمه الله عليه په دې آيت کي چي "لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا" "مَنْ" فاعل جوړ کړی دی د "يَمْلِكُونَ" دپاره او په "يَمْلِكُونَ" کي واو علامه د جمع موجوده او معنی په "ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا" کي د دغه دوه فعلو تنازع ده په اسم ظاهر کي چي "کَيْفَ" دی او په دوی کي علامه د جمع چي واو دی موجوده ده. لېکن بعض لحاظ وروسته اسم ظاهر مبتداء مؤخره بللې ده او فعل يې خبر مقدم جوړ کړی دی او بعضي لحاظ اسم ظاهر د ضمير څخه بدل جوړوي او دايې د "اَكْفُونِي الْبِرَّ اغْنِيكُ" د لغت څخه بللې دی. (اشموني)

فائده:

ذبا زائده دخول پر اعل باندی دري قسمه راخي:

۱. اول "وجوبًا" چي د فعل تعجب پر فاعل باندی راخي لکه: "أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ".

۲. "جوازًا کثیرًا" چي د "گف" پر فاعل باندی راخي لکه: "وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا".

۳. "جوازًا قليلًا" لکه: په بعضي اشعارو کي چي راخي.

لَمْ يَأْتِكَ وَالْأَنْبَاءُ تَنْبِيءٌ..... بِمَا لَأَقْتُ لِبُنُونِ بَنِي زِيَادٍ

خلورمه خبره:

د مفعول مطلق تعريف:

مفعول مطلق هغه مصدر (۳) دز چي د خپل فعل مذکور په معنی سره وي لکه: "صَرَبْتُ صَرْبًا، قُنْتُ قِيَامًا".

(۱) د اکثره نحاتو په نزد باندی د فاعل اعراب په دې صورتو کي محلي دی او محلي اعراب په جمله او مبني پوري نه وي خاص د محلي او تقديري اعراب فرق دا دی چي په محلي کي مانع د وره کلمه سره قائم وي او په تقديري کي مانع صرف د کلمه په آخري حرف پوري قائم وي. (حاشية الصبيان)

(۲) د فاعل مجرور په تابع کي دوي وجي ويل جائز دي: (۱) "جر" "خَلَا عَلَى اللَّفْظِ". (۲) "رفع" "خَلَا عَلَى الْمَحَلِّ" لکه: "مَا جَاءَنِي مِنْ رَجُلٍ كَرِيمٌ وَكَرِيمٌ" لېکن که چيري معطوف معرفد وه نو بيا رفع متعينه ده لکه: "مَا جَاءَنِي مِنْ عَبْدٍ وَلَا زَيْدٌ" ځکه فاعل چي کله په "من" سره مجروره کيږي د هغه دپاره شرط دا دی: چي نکره به تر نفي يا شبه نفي وروسته وي. (حاشية الصبيان)

(۳) د مصدر څخه مراد عام دی خواه که اصالة مصدر وي او که لياحة مصدر وي لکه: په "خَفَذَ مَقْدَمٌ" کي په اصل کي "قُدُوْ مَا خَفَذَ مَقْدَمٌ" وويي "قُدُوْ مَا" موصوف حذف سو "خَفَذَ" اسم تفضيل يې لياحة پر ځای ودرېدی او که حقيقتًا يا حکمًا مصدر وي لکه: په "أَهْلَكَ اللَّهُ وَبَحَّةً" کي "وَبَحَّةً" حکمًا مصدر دی او د فعل مذکور څخه مراد عام دی خواه که په لفظو کي وي او که مقدر وي لکه په "صَرَبَ الرَّقَابُ" کي "إِصْرُهَُا" فعل مقدر دی. (مع الهوامع وضوابط نحويه)

د مصدر تعريف: مصدر هغه دی چي پر حدث باندی دلالت کوي او د فعل حروف لره لفظًا يا تقديرًا متضمن وي لکه: "عَلِمَ عَلْنَا قَائِلٌ قِتَالًا" يا د حرف محذوف په عوض کي بل حرف راوړل سوی وي لکه د "وَعَدَ" څخه "عِدَّةً".

د اسم مصدر تعريف:

د مفعول مطلق شرائط:

د مفعول مطلق دپاره څلور شرطونه دي:

۱. اول شرط يې دا دی: چي مصدر به وي احترازي مثال لکه: "زَيَدٌ".
۲. دوهم شرط يې دا دی: چي فضله غير حال به وي احترازي مثال لکه: "أَعْجَبَنِي ضَرْبُ زَيْدٍ".
۳. دريم شرط يې دا دی: چي د ده څخه مخکي به فعل يا شبه فعل مذکور يا محذوف وي احترازي مثال لکه: "رَفَعَا وَجْهًا".
۴. څلورم شرط يې دا دی: چي دی به په معنی د فعل مذکور سره وي احترازي مثال لکه: "ضَرَبْتُ تَأْدِيَةً" اتفاقي مثال لکه: "ضَرَبْتُ ضَرْبًا".

د مفعول (۱) مطلق اقسام:

مفعول مطلق په اعتبار د معنی سره پر درې قسمه دی:

۱. تاکيدي.

۲. نوعي.

۳. عددي.

د مفعول مطلق تاکيدي (۱) تعريف:

اسم مصدر هغه دی چي پر حدث باندي دلالت کوي لېکن د فعل تمام حروف لره لفظاً، تقديرًا متضمن نه وي او په ده کي حذف بغير عوض وي لکه: "تَوَضَّأُوا مَاءً بَكَلْمَةً كَلَامًا".

د مصدر صناعي تعريف: "هُوَ اسْمٌ تَلَحُّقُهُ بَاءُ النِّسْبَةِ مُؤَدِّفَةٌ لِلدَّلَالَةِ عَلَى صِفَةٍ فِيهِ وَذَلِكَ فِي الْأَسْمَاءِ الْهَامِدَةِ كَالْعَجْرِيَّةِ وَالْإِسَائِيَّةِ وَفِي الْأَسْمَاءِ الْمُشْتَقَّةِ كَالْعَالِيَّةِ وَالْفَاعِلِيَّةِ" مصدر ميمي او اسم مفعول او اسم ظرف د غير ثلاثي مجرد څخه په يوه وزن باندي راځي فرق يې په قرينه سره کيږي، (جامع الدروس الغريبه)

(۱) د مفعول مطلق د اقسامو وجه د حصر: مفعول مطلق د دوو حالو څخه خالي نه دی يا به د خپله معنی څخه پر زائد معنی دلالت کوي يا به يې نه کوي که يې چيري پر زائد معنی دلالت نه کاوي نو هغه مفعول مطلق تاکيدي دی لکه: "ضَرَبْتُ ضَرْبًا" او که يې چيري پر زائد معنی دلالت کوي بيا به يا په ده کي د يو شکل و صورت بيان وي هغه مفعول مطلق نوعي دی لکه: "جَلَسْتُ جَلَسَةً الْقَارِي" يا به د تعداد بيان وي هغه مفعول مطلق عدد دی لکه: "جَلَسْتُ جَلَسَةً أَوْ جَلَسْتُ لِمَنْ أَوْ جَلَسْتُ لِمَنْ" که څه هم په مفعول مطلق کي يوه معنی مصدري يعنې حدثي پکښي ده او په فعل کي درې معناگانې دي "حدث، نسبت، زمان" نو مفعول مطلق به څنگه د فعل په معنی سي لېکن دلته د فعل اشتغال پر مفعول مطلق باندي اشتغال د کل پر جزء باندي دی، (تثوير)

مفعول مطلق تاکیدي هغه مصدر دی چي د فعل د معنی څخه مستفاد (راخستل سوی) وي او د فعل د مدلولاتو (معناگانو) څخه د یو مدلول (معنی) د تاکید دپاره راغلی وي لکه: "ضَرَبْتُ ضَرْبًا".

د مفعول مطلق نوعي (۱) تعریف:

مفعول مطلق نوعي هغه مصدر دی چي د فعل مذکور پر معنی باندي د دلالت کولو سره سره د فعل د یو نوع تعین هم کوي لکه: "جَلَسْتُ جَلْسَةً الْقَارِيَّ" (ما یو نوع ناسته وکړه د قاري د ناستي په شان) "ضَرَبْتُ ضَرْبَ الْأَمِيرِ" (ما یو نوع وهل وکړه د امیر د وهلو په شان).

د مفعول مطلق عددي تعریف:

مفعول مطلق عددي هغه مصدر دی چي د فعل مذکور پر معنی د دلالت کولو سره سره پر وحدت او پر کثرت یعنی د فعل پر عدد باندي هم دلالت کوي لکه: "ضَرَبْتُ ضَرْبَتَيْنِ" (ما دوه واره وهل وکړه) "جَلَسْتُ جَلْسَةً أَوْ جَلَسَتَيْنِ أَوْ جَلَسَاتٍ" (ما یوه یا دوې یا درې ناستي وکړې).

(۱) د تاکید څخه دلته تاکید اصطلاحی یعنی تاکید لفظي و معنوي نه دي مراد بلکه دلته د تاکید څخه مراد تاکید لغوي یعنی د فعل د مدلولاتو څخه د یو مدلول تاکید کول دغه رنگه د مصدر تاکیدي څخه بالاتفاق تشبیه او جمع نسي راتلای او د عددي څخه بالاتفاق راتلای سي لکه: "ضَرَبْتُ ضَرْبَتَيْنِ، ضَرْبَاتٍ" او په نوعي کي اختلاف دی مشهوره یې جواز دی لېکن غند سبویه ناجائز دی. (شرح ابن عقيل جلد ۲ صفحه ۱۷۵)

ضابطه: که چيري قرينه موجوده وه او مفعول مطلق تاکیدي هم نه وو نو بیا د ده فعل کله جوازاً حذف کېږي لکه: په "خَذِرَ مَقْدَامٌ" کي په اصل کي "قَدِمْتُ قَدْ، مَا خَذِرَ مَقْدَامٌ" وویي د قرينه حالیه په وجه چي حالت د مسافر دی "قَدِمْتُ" فعل حذف سو او کله فعل وجوباً سماعاً حذف کېږي لکه: "سَقِيَا، أَيْ سَقَاكَ اللَّهُ سَقِيًا" او داغه رنگه "شُكْرًا، حَمْدًا، رَغِيًا". (جامع الدروس العربية)

(۲) د نوع دپاره د "فِعْلَةٍ" وزن راځي لکه: "مِنْغَةٌ" (یو خاص رنگ) "سَيِّرَةٌ" (یو خاص طریقه) او د "فَعْلَةٍ" وزن د عدد دپاره راځي یعنی (یو وار) لکه: "جَلْسَةٌ".

شعور: "الْمَفْعَلُ لِلْمَوْضِعِ وَالْمَفْعَلُ لِلْأَلَةِ..... وَالْفَعْلَةُ لِلْمَرْءِ وَالْفَعْلَةُ لِلْحَالَةِ". (الهامیه)

فائده:

د مفعول مطلق او د فعل مذکور په مینځ کې په معنی کې اتحاد (یو رنگه کېدل) ضروري دی لېکن په الفاظو کې اتحاد نه دی ضروري بلکه تغایر (فرق یو رنگه نه کېدل) هم کېدای شي او تغایر په درې شکلو سره راځي:

۱. کله کله تغایر صرف په باب کې وي لکه: "أَلْبَتَّ اللَّهُ نَبَاتًا وَتَبَتَّلَ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا" (أَلْبَتَّ، تَبَتَّ، تَبَتَّلَ، تَبْتِيلًا، مِنْ بَتَّلَ).

۲. کله تغایر صرف په ماده کې وي لکه: "جَلَسْتُ قُعُودًا" (جَلَسَ، قَعَدَ).

۳. کله تغایر چي باب او ماده دواړو کې وي لکه: "وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً" (أَوْجَسَ، إِفْعَالٌ، مِنْ وَجَسَ، وَخِيفَةٌ مُجَرَّدٌ مِنْ خَانَ).

پنځمه خبره:

مفعول فيه:

د مفعول فيه تعريف:

مفعول فيه هغه اسم زمان يا مكان دی چي دې منصوبه وي په تقدير د "فِي" سره او په ده کې فعل مذکور واقع سوی وي لکه: "صُنْتُ دَهْرًا" (ما په زمانه کې روژه و نیول) "سَافَرْتُ شَهْرًا" (ما په میاشته کې سفر و کړی) د ده دوهم نوم ظرف (۱) دی.

(۱) نائب الظرف شپږ (۶) ښان دي چي مفعول فيه جوړېږي او منصوبه کېږي:

۱. هغه اسم چي پر کلیت یا پر بعضیت باندې دلالت کوي او و ظرف ته مضاف وي لکه: "مَشَيْتُ كُلَّ النَّهَارِ بَعْضَهَا، جَمِيعَهَا، نِصْفَهَا، رُبْعَهَا".

۲. کله صفت د ظرف نائب وي لکه: "وَقَفْتُ طَوِيلًا مِنَ الزَّمَانِ أَمَّا طَوِيلًا مِلَّةً".

۳. کله اسم اشاره وي لکه: "مَشَيْتُ هَذَا الْيَوْمَ مَشْيًا مُتَعَبًا".

۴. کله عدد وي چي ممیز وي په ظرف، یا په مضاف الیه سره لکه: "سَافَرْتُ ثَلَاثِينَ يَوْمًا وَلَزِمْتُ الدَّارَ سِتَّةَ أَيَّامٍ".

۵. هغه مصدر چي متضمن وي معنی د ظرف لره هغه په دې شکل چي ظرف مضاف وي و مصدر ته بیا ظرف مضاف حذف سوی وي، او مصدر یې په شکل د (مضاف الیه) کې د دې پر ځای درېدلی وي لکه: "سَافَرْتُ وَقَفْتُ طَلُوحَ الشَّمْسِ".

د ظرف اقسام:

ظرف پر دوه قسمه دی:

۱. ظرف زمان.

۲. ظرف مکان.

بیا هر یو پر دوه قسمه دی:

۱. محدود.

۲. مبهم.

د ظرف زمان محدود تعریف:

ظرف زمان محدود هغه ظرف دی چې د ده دپاره یو حد (اندازه) متعین وي لکه: "يَوْمٌ" (ورځ) "وَلَيْلٌ" (شپه).

د ظرف زمان مبهم تعریف:

ظرف زمان مبهم هغه ظرف دی چې د ده دپاره یو حد (اندازه) نه وي متعین لکه: "جَيْنٌ، دَهْرٌ" (زمانه).

د ظرف زمان حکم:

ظرف زمان خواه که مبهم وي او که محدود وي همپشه منصوبه وي په تقدیر د "فِي" سره په دې شرط چې دی به متضمن وي معنی د "فِي" لره لکه: "سَافَرْتُ شَهْرًا، صُنْتُ دَهْرًا".

د ظرف مکان محدود تعریف:

ظرف مکان محدود هغه ظرف دی چې د ده دپاره یو حد (اندازه) متعین وي لکه: "دَارٌ، سُوقٌ، مَسْجِدٌ، بَيْتٌ".

د ظرف (۱) مکان محدود حکم:

۶. هغه الفاظ مسبوغه چې په هغو کې توسع وي او دوی متضمن وي معنی د "فِي" لره لکه: "أَخَفَا أَلَك دَاوَبٌ" په اصل

کې "أَنَّى حَتَّى" دی. (جامع الدروس العربیة جلد ۳ صفحه ۴۱)

(۱) د ظرف مکان سره کله تاء د تانیث ملحق کیږي لکه: "مُدَالَةٌ، مَغْدَاةٌ" او کله د کثرت شی فی المكان باندي د دلالت کولو دپاره د "مَفْعَلَةٌ" پروژن راځي لکه: "مَسْبَعَةٌ، مَأْسَدَةٌ، مَغْبِرَةٌ". (تویر)

ظرف مکان محدود به مجروره وي په ظهور د حرف جر سره لکه: "جَلَسْتُ فِي الْمَسْجِدِ".

شپږمه خبره:

د ظرف مکان مبهم تعریف:

ظرف مکان مبهم هغه ظرف دی چې د ده د پاره یو حد او اندازه معلومه نه وي لکه: "فَوْقَ، قُدَّامَ".

د ظرف مکان (۱) مبهم حکم:

ظرف مکان مبهم په دوو صورتو کې منصوب وي:

۱. ظرف مکان مبهم یا د ده مشابهه چې کله متضمن وي معنی د "فِي" لره نو دی منصوبه وي په

تقدیر د "فِي" سره لکه: "وَقَفْتُ أَمَامَ الْمَلِكِ".

۲. ظرف مکان مشتق خواه که مبهم وي او که محدود په دې شرط چې دی به د فعل مذکور

څخه وي لکه: "جَلَسْتُ مَجْلِسَ الْقَائِمِ" ورنه بیا دی مجروره وي لکه: "سِرْتُ فِي مَدِينَةٍ".

او ظرف مکان محدود غیر مشتق همیشه به په ظهور د "فِي" سره وي. سواد "نَزَلَ،

دَخَلَ، سَكَنَ" څخه لکه: "دَخَلْتُ الْمَدِينَةَ".

د ظرف دوهم تقسیم:

ظرف دوهم تقسیم په اعتبار سره پر دوه قسمه دی:

۱. ظرف متصرف.

۲. ظرف غیر متصرف.

(۱) ظرف زمان مبهم د فعل جزء دی او قاعده داده چې کله د فعل جزء جلا علیحده ذکر سي نو دی بلا واسطه حرف جر منصوبه

وي لکه: مفعول مطلق. نو ځکه ظرف زمان به په تقدیر د "فِي" سره او ظرف زمان محدود پر زمان مبهم باندې

جمل دی ځکه دواړه په زمانیت کې سره شریکان دي او ظرف مکان مبهم هم پر زمان مبهم باندې حمل دی ځکه د دوی اشتراک په

ابهام کې دی لېکن ظرف مکان مجرور د زمان مبهم سره نه په ابهام کې او نه په محدودیت کې مشابهت لري نو ځکه دی تقدیر

"فِي" نه قبلوي بلکه دی به مجروره وي په ظهور د "فِي" سره. (شرح جامی)

ظرف متصرف "مَا اسْتَعْمِلَ ظَرْفًا وَغَيْرَ ظَرْفٍ" چي دى ظرف و غير ظرف دواړه واقع کيږي لکه: "يَوْمٌ وَمَكَانٌ" کله: مبتداء و خبر وي لکه: "الْيَوْمُ يَوْمٌ مُّبَارَكٌ" کله فاعل وي لکه: "أَعْجَبَنِي الْيَوْمُ" کله مفعول وي لکه: "سِرْتُ نِصْفَ النَّهَارِ".
ظرف غير متصرف پر دوه قسمه دي:

۱. "مَا لَا يَسْتَعْمِلُ غَيْرَ ظَرْفٍ" يعني لازم ظرفيت وي لکه: "قَطَّ، عَوْضَ، فَوْقُ" لکه: "جَلَسْتُ فَوْقَ الدَّارِ".

۲. "مَا يَسْتَعْمِلُ غَيْرَ ظَرْفٍ بِدُخُولِ الْجَارِ عَلَيْهِ" يعني د حروف جاره په داخلېدلو سره د ده ظرفيت ختم کيږي لکه: "قَبْلُ، بَعْدُ، لَدُنْ، عِنْدَ" وغيره لکه: "خَرَجْتُ مِنْ عِنْدِ زَيْدٍ".
توله مفعول مود الخ ..... الى توله مفعول له.

ترجمه:

مفعول معه هغه اسم دي چي دى تر "واو" بمعنى "مَعَ" وروسته ذکر کيږي لکه: "جَاءَ الْبَزْدُ وَالْجُبَّاتِ أَنَّى مَعَ الْجُبَّاتِ".

اوومه خبره:

د مفعول معه تعريف (۱):

مفعول معه هغه اسم فضله دي چي تر "واو" بمعنى "مَعَ" څخه وروسته راځي او د فعل د معمول سره مُتَّحِب (ملګري) وي لکه: "جَاءَ الْبَزْدُ وَالْجُبَّاتِ".
د مفعول معه شرائط:

د مفعول معه د پاره شپږ شرطونه دي:

(۱) د مفعول معه عامل عند الجمهور فعل يا شبه فعل دي او د شيخ عبد القاهر جرجاني په نزد باندې "واو" دي او مفعول معه پز خپل عامل او مُتَّحِب باندې نسي مقدم کېدای. (اللباب في علل البناء والاعراب العکبري جلد ۱ صفحه ۱۰۳)

۱. اول شرطیې دا دی: چي دی به اسم وي احترازي مثال لکه: "لَا تَأْكُلِ الشَّمَكَ وَ تَشْرَبِ اللَّبَنَ".
۲. دوهم شرطیې دا دی: چي فضله به وي احترازي مثال لکه: "إِشْتَرَكْ زَيْدٌ وَ عَمْرُو".
۳. دریم شرطیې دا دی: چي ترو او (ا) وروسته به وي احترازي مثال لکه: "جِلْشَكْ مَعَ عَمْرٍ".
۴. خلوزم شرطیې دا دی: چي "واو" به په معنی د "مَعَ" سره وي احترازي مثال لکه: "جَانْنِي زَيْدٌ وَ عَمْرٌ قَبْلَهُ".
۵. پنځم شرطیې دا دی: چي تر جمله وروسته به وي احترازي مثال لکه: "كُلُّ رَجُلٍ وَ ضَيْعَتُهُ اِي: مُقْتَرِنَانِ".
۶. شپږم شرطیې دا دی: چي جمله به فعل یا شبه فعل وي احترازي مثال لکه: "هَذَاكَ وَ اَبَاكَ". اتفاقي مثال لکه: "جَاءَ الْبَزْدُ وَ الْجُبَّاتِ".

(۱) تر "واو" وروسته اسم په څو شکلو باندي راځي:

۱. اول شکل: که چيري د اسم د ماقبل سره په حکم کي شریک کول صحیح نه وه یعني عطف صحیح نه وو، نو بیا نصب علی المعیة واجب دي. لکه: "لَأَجْبِعُوا أَمْرَكُمْ وَ شُرَكَاءَكُمْ".
۲. دوهم شکل: چي شریک ګول یې صحیح وي لکن مانع عن العطف موجود وي بیا هم نصب علی المعیة واجب دی لکه: "جِئْتُ وَ سَعِيدًا".
۳. دریم شکل: چي شریک کول هم صحیح وي او د عطف څخه مانع هم نه وي موجود لکن د متکلم مقصود معیت وي بیا هم نصب علی المعیت واجب دی لکه: "لَأَسَافِرَ أَنْتَ وَ عَدُوِّي".
۴. خلوزم شکل: چي شریک کول واجب وي نو په دې صورت کي عطف واجب دی لکه: "تُصَالِحُ سَعِيدٌ وَ خَالِدٌ".
۵. پنځم شکل: او که چيري شرکت جائز وو بلا مانع نو بیا نصب علی المعیة او عطف دواړه جائز دي لکه: "سَافَرْتُ أَنَا وَ خَلِيلِي". (شرح ابن عقيل)

جمالي :

نوع	فرد	مع	مع الـ	ضمين اسم غير	مرب	معي	بالحرك	فتحة فتحة	ضمين غير	ضمين معرب	ضمين
أَذْكُرُوا اللَّهَ وَكُفِّرُوا كُفْرَهُمْ	أَذْكُرُوا	أَذْكُرُوا	أَذْكُرُوا	أَذْكُرُوا	مرب	معي	بالحرك	فتحة (أ) حم	غير ضمين	+	مربول ٢ مربول مطلق
أَذْكُرُوا الْيَوْمَ الَّذِي	أَذْكُرُوا	أَذْكُرُوا	أَذْكُرُوا	أَذْكُرُوا	مرب	معي	بالحرك	فتحة (أ) حم	غير ضمين	+	مربول ١
سَخَّرْنَا لَهُمْ نَارًا	سَخَّرْنَا	سَخَّرْنَا	سَخَّرْنَا	سَخَّرْنَا	مرب	معي	بالحرك	فتحة (أ) حم	غير ضمين	+	مربول ٢ مربول ٢
صَلُّوا عَلَيْهِمْ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا	صَلُّوا	صَلُّوا	صَلُّوا	صَلُّوا	مرب	معي	بالحرك	فتحة (أ) حم	غير ضمين	+	مربول ١ مربول
إِنَّمَا اللَّهُ عَلَى السَّمَاوَاتِ	إِنَّمَا	إِنَّمَا	إِنَّمَا	إِنَّمَا	مرب	معي	بالحرك	فتحة (أ) حم	غير ضمين	+	مربول ٢ مربول
وَأَخْلَقُوا أَنْ يَوْمَ رُسُلِ	وَأَخْلَقُوا	وَأَخْلَقُوا	وَأَخْلَقُوا	وَأَخْلَقُوا	مرب	معي	بالحرك	فتحة (أ) حم	غير ضمين	+	مربول ١
فَأَلْبَسُوا ثِيَابًا	فَأَلْبَسُوا	فَأَلْبَسُوا	فَأَلْبَسُوا	فَأَلْبَسُوا	مرب	معي	بالحرك	فتحة (أ) حم	غير ضمين	+	مربول ١ مربول ١
وَلَا تَجْعَلْ لِكُلِّ دِينٍ	وَلَا تَجْعَلْ	وَلَا تَجْعَلْ	وَلَا تَجْعَلْ	وَلَا تَجْعَلْ	مرب	معي	بالحرك	فتحة (أ) حم	غير ضمين	+	مربول ١ مربول
الْحَاوِيَّةِ الْأُولَى	الْحَاوِيَّةِ	الْحَاوِيَّةِ	الْحَاوِيَّةِ	الْحَاوِيَّةِ	مرب	معي	بالحرك	فتحة (أ) حم	غير ضمين	+	مربول ١ مربول
يَدْخُلُونَ فِي دِينِ	يَدْخُلُونَ	يَدْخُلُونَ	يَدْخُلُونَ	يَدْخُلُونَ	مرب	معي	بالحرك	فتحة (أ) حم	غير ضمين	+	مربول ١ مربول
أَعْلَى الْأَوَانِي	أَعْلَى	أَعْلَى	أَعْلَى	أَعْلَى	مرب	معي	بالحرك	فتحة (أ) حم	غير ضمين	+	مربول ١ مربول
إِنِّي وَأَنْتَ أَحَدٌ	إِنِّي وَأَنْتَ	إِنِّي وَأَنْتَ	إِنِّي وَأَنْتَ	إِنِّي وَأَنْتَ	مرب	معي	بالحرك	فتحة (أ) حم	غير ضمين	+	مربول ١ مربول
عَشْرَ كُتُبًا	عَشْرَ كُتُبًا	عَشْرَ كُتُبًا	عَشْرَ كُتُبًا	عَشْرَ كُتُبًا	مرب	معي	بالحرك	فتحة (أ) حم	غير ضمين	+	مربول ٢ مربول ٢
أَرْسِلْ مَعَنَا هَاجِرًا	أَرْسِلْ	أَرْسِلْ	أَرْسِلْ	أَرْسِلْ	مرب	معي	بالحرك	فتحة (أ) حم	غير ضمين	+	مربول ١ مربول ١
وَبَيْنَ الْيَمِينِ	وَبَيْنَ	وَبَيْنَ	وَبَيْنَ	وَبَيْنَ	مرب	معي	بالحرك	فتحة (أ) حم	غير ضمين	+	مربول ١ مربول ١

التمرين :

”لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ.. فَرَّادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا.. وَخَلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا.. فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ.. وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ.. يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ.. وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تُرْتِيلًا.. وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ.. وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ.. وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ“.

تو مفعول له الخ ..... الی قوله مفعول به.

ترجمه:

مفعول له هغه اسم دی چي دی دلالت کوي پر داسي شي باندي چي د فعل مذکور د صادر بدلو سبب جوړ سوی وي لکه: "اِکْرَامًا" په "قُنْتُ اِکْرَامًا لِّزَيْدٍ" کي.

الدرس الخامس والعشرون:

د نن د سبقه خلاصه شپږ (۶) خبري دي:

اوله خبره:

د مفعول له تعريف:

مفعول له هغه مصدر دی چي د فعل مذکور دپاره علت واقع سوی وي په دې شرط چي د دوی دواړو زمانه او فاعل به یو وي، لکه: "ضَرَبْتُهُ تَأْدِيبًا".

د مفعول له (۱) شرائط:

د مفعول له دپاره پنځه شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دا دی: چي مصدر به وي احترازي مثال لکه: "جِلَّتْكَ لِلْسِّنِّ وَالْعَسَلِ، وَالْأَرْضِ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ".

۲. دوهم شرط یې دا دی: چي دی به علت وي د حصول د فعل دپاره احترازي مثال لکه: "أَحْسَنْتُ إِحْسَانًا إِلَيْكَ، عَظُمْتُ إِلَيْكَ أَوْ تَعْلِيْمًا".

۳. دریم شرط یې دا دی: چي ده او د فعل زمانه به یوه وي احترازي مثال لکه: "سَافَرْتُ لِلْعِلْمِ".

(۱) د مفعول له په بحث کي ابن هشام لیکلي دي چي حروف اووه (۷) دي: "تَا، لَامٌ، عَن، فِي، حَقٌّ، كَ، كَانُ" لېکن "حَقٌّ وَكَانُ" پر مفعول له باندي نسي دا خپل دای او مفعول له پر خپل عامل باندي مقدم کېدای سي. (شرح الهمع).

۴. ثلورم شرط یی دا دی؛ د دوارو فاعل به یو وی احترازی مثال لکه: "جَنْتُكَ لِتَعْظِيكَ الْعِلْمَ".

۵. پنځم شرط یی دا دی؛ مصدر به قلبی به وی احترازی مثال لکه: "جَنْتُ لِقِرَاءَةٍ".
اتفاقی مثال "ضَرْبَتُهُ تَأْدِيبًا، وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةً إِمْلَاقٍ".
مفعول به راغ: ..... الی قوله حال.

ترجمه:

او مفعول به هغه اسم دی چې فعل د فاعل پرده واقع سوی وی لکه: "ضَرْبَ زَيْدٍ عَمْرًا".
پوه سه! چې دا منصوبات د جمله در تمامېدلو وروسته راځي ځکه جمله په فعل و فاعل سره پوره
کيږي نو د دې وجي ویل کيږي چې "الْمَنْصُوبُ فَضْلَةً".

دوهمه خبره:

د مفعول به تعریف:

مفعول به هغه اسم دی چې پرده باندي فعل د فاعل (۱) واقع سوی وی لکه: "ضَرْبَ زَيْدٍ عَمْرًا".

فائده:

کله کله د مفعول به فعل حذف کيږي جوازاً او کله وجوباً حذف کيږي.

حذف جوازي:

جذف جوازي هلته وي چې چيري قرينه موجوده وي قرينه پر دوه قسمه ده:

۱. حالیه.

۲. مقالیه.

قرينه حالیه:

(۱) د هېشه دپاره دا خبره یاد ساتل ضروري دي؛ چې د فعل د وقوع څخه مراد د فعل د فاعل سره د تعلق وروسته د فعل د یو اسم سره یو داسي خاص تعلق وي چې د فعل وجود د معنی په اعتبار سره د هغه اسم محتاجه وي لکه: څنگه چې و فاعل ته محتاجه وي. (تثویر)

قرینه حالیه هغه قرینه ده چي د یو چا د حالت څخه معلومېږي لکه: "مَنْكُهُ يَا هَيْبُ أَيُّ الْكُرَيْدِ مَنْكُهُ".
قرینه مقالیه

قرینه مقالیه هغه قرینه ده چي قول یعنی سوال د سائل پر هغه دلالت کوي لکه: د "مَنْ ضَرَبْتُ" په جواب کې "زَيْدًا" ویل "أَيُّ ضَرَبْتُ زَيْدًا".

دریمه خبره:

حذف وجوبي:

په شپږو (۶) ځایو کې فعل وجوباً حذف کېږي:

۱. اول ځای: په تحذیر کې لکه: "إِيَّاكَ وَالْأَسَدَ أَيُّ إِيَّتِي نَفْسُكَ مِنَ الْأَسَدِ وَالْأَسَدُ مِنْ نَفْسِكَ".
۲. دوهم ځای: په منادی (۱) کې لکه "يَا زَيْدُ أَيُّ أَدْعُو زَيْدًا".
۳. دریم ځای: په اغراء کې یعنی مخاطب ته د یو ښه کار تنبییه کول چي مخاطب هغه کار لازم ونیسي لکه: "أَخَاكَ أَخَاكَ أَيُّ الزُّمِّ أَخَاكَ".
۴. څلورم ځای: په منصوب (۲) علی سبیل التخصیص کې یعنی د "أَخْضُ" فعل محذوف دپاره مفعول به وي.
او داینا پر څلور قسمه راځي:

۱. اول قسم: کله چي د ضمیر متکلم څخه وروسته یو اسم معرف باللام راسي لکه: "نَحْنُ الْعَرَبُ أَكْرَمُنَا النَّاسَ أَيُّ نَحْنُ أَخْضُ الْعَرَبُ".
۲. دوهم قسم: کله چي د ضمیر متکلم څخه وروسته یو اسم مضاف و معرف باللام ته وي لکه: "نَحْنُ مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ أَيُّ نَحْنُ أَخْضُ مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ".
۳. دریم قسم: کله چي د ضمیر متکلم څخه وروسته "أَيُّ" راسي لکه: "نَحْنُ أَفْعَلُ كَذَا أَيُّهَا الرَّجُلُ أَيُّ نَحْنُ أَفْعَلُ كَذَا أَخْضُ الرَّجُلُ".

(۱) منادی هم مفعول به ده خواه که لفظاً منصوبه وي لکه: "يَا عَبْدَ اللَّهِ" او که محلاً منصوبه وي لکه: "يَا زَيْدُ".

(۲) منصوب علی سبیل التخصیص: "نَصَبُ الْإِسْمِ بِفِعْلِ مَحْذُوفٍ تَقْدِيرُهُ أَخْضُ أَوْ أَخْضِي". (شرح جامي)

۴. خلورم قسم، کله د ضمیر مخاطب څخه وروسته یو اسم معرف باللام راسي لکه: "لَکَ اللهُ کَرْجُ الْفُطْلِ أَيْ أَحْسَنُ اللهُ کَرْجُ الْفُطْلِ".

۵. پنځم ځای: په "مَا أَضْرَبَ" (۱) عَامِلُهُ عَلَى شَرِيطَةِ التَّفْسِيرِ "کي د مفعول به فعل وجوباً حذف کيږي لکه: "زَيْدًا ضَرَبْتُهُ أَيْ ضَرَبْتُ زَيْدًا ضَرَبْتُهُ".

۶. شپږم ځای: په منصوب (۲) "عَلَى سَبِيلِ الْمَدْحِ وَالذَّمِّ وَالتَّخْمِ" کي حذف کيږي لکه: "بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، أَيْ أَمْدَحُ الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ، أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ: أَيْ أَذْمُرُ الشَّيْطَانَ الرَّجِيمَ. مَرَرْتُ بِزَيْدٍ الْيَسْكِينِ أَيْ أَزْحَمُ زَيْدًا الْيَسْكِينِ".

خلورمه خبره:

د مفعول به تقدیم پر فعل او فاعل باندي وجوباً:

مفعول به په اتو (۸) ځایو کي پر فعل او فاعل دواړو باندي وجوباً مقدم کيږي:

۱. مفعول به چي کله متضمن وي معنی د شرط لره لکه: "مَنْ تَضْرِبُ أَضْرِبُ".

۲. مفعول به چي کله مضاف وي و شرط ته لکه: "غُلَامٌ مَنْ تَضْرِبُ أَضْرِبُ".

۳. چي کله متضمن وي معنی د استفهام لره لکه: "مَنْ رَأَيْتَ".

۴. چي کله د استفهام و طرف ته مضاف وي لکه: "غُلَامٌ مَنْ رَأَيْتَ".

۵. کله چي د مفعول به ناصب جواب د "أَمَّا" وي لکه: "فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ".

(۱) "مَا أَضْرَبَ عَامِلُهُ عَلَى شَرِيطَةِ التَّفْسِيرِ" وَهُوَ اسْمٌ بَعْدَهُ فِعْلٌ أَوْ شِبْهُهُ مُشْتَغِلٌ عَنْهُ بِضَمِيرِهِ أَوْ مُتَعَلِّقٌ لَوْ سُلِطَ عَلَيْهِ هُوَ أَوْ مُنَاسِبُهُ لِنَصْبِهِ هغه اسم چي د ده څخه وروسته فعل يا شبيه فعل راغلی وي او دا فعل يا شبيه فعل د دغه اسم په ضمير يا متعلق سره مشغوله وي که چيري دغه فعل يا د ده مناسب پر دغه اسم باندي مسلط سي نو ودا اسم ته نصب ورکوي لکه: "إِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلْقْنَاهُ بِقَدَرٍ أَيْ خَلْقْنَاهُ كُلُّ شَيْءٍ خَلْقْنَاهُ بِقَدَرٍ، وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ، أَيْ وَإِنْ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ" دغه وروسته فعل يې تفسیر کوي. (کافية)

(۲) منصوب على سبيل المدح والذم والترجم هغه ته ويل کيږي چي یو اسم مجرور د جر څخه نقل کول مرفوع يه منصوب ويل که چيري مرفوع وويل سي نو بيا به مبتداء محذوفه وروسته راوړي او که چيري منصوب وويل سي نو بيا د مدح په صورت کي "أَمْدَحُ" او د ذم په صورت کي "أَذْمُرُ" او د ترجم په صورت کي "أَزْحَمُ" ورسره راوړي.

٦. کله چي د مفعول به ناصب فعل امر مقرون بالفاء وي لکه: "زَيْدًا فَاطْرِبْ".

٧. کله چي مفعول به د "کَمْ" يا "کَإِنِّ" خبریه معمول وي لکه: "کَمْ لَهْلَآءٍ مَلَکَتْ، کَإِنِّ مِنْ جِلْمِ حَوِیْتُ".

٨. يا و "کَمْ" خبریه ته مضاف وي لکه: "ذُنْبٌ کَمْ مُذَابٍ غَفَرْتُ".

پنځمه خبره:

د مفعول به مؤخره کول وجوباً:

تقریباً په نه (٩) ځایو کې مفعول به تر فعل مؤخره کېږي وجوباً:

١. کله چي مفعول به مُصَدَّرَةٌ په "أَنَّ" مشدده يا مخففه سره واقع سي لکه: "وَاعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ".

٢. کله چي مفعول به د فعل تعجب سره راسي لکه: "مَا أَحْسَنَ زَيْدًا".

٣. کله چي د مفعول به فعل صله وي د حرف لکه: "مِنْ الْبِرِّ أَنْ تَكْفَ لِسَانَكَ".

٤. کله چي د مفعول به فعل موصول وي په حرف جازم سره لکه: "لَمْ أَضْرِبْ زَيْدًا" لېکن په دې

صورت کې د مفعول به مقدم کول هم صحيح دي لکه: "زَيْدًا لَمْ أَضْرِبْ".

٥. کله چي د مفعول به پر فعل باندي لام ابتداء داخل سوی وي لکه: "لَيَضْرِبُ زَيْدٌ عَمْرًا".

٦. کله چي لام قسم پر داخل سوی وي لکه: "وَاللَّهِ لَا ضَرْبَ بْنَ زَيْدًا".

٧. کله چي "قَدْ" پر داخل سوی وي لکه: "قَدْ ضَرَبْتُ زَيْدًا".

٨. کله چي "سَوْفَ" پر داخل سوی وي لکه: "سَوْفَ أَضْرِبُ زَيْدًا".

٩. کله چي فعل مؤکد بانون وي لکه: "لَيَضْرِبَنَّ زَيْدًا".

شپږمه خبره:

په شپږو (٦) ځایو کې د مفعول به حذف کول ناجائز دي:

١. د نائب فاعل په صورت کې دده حذف کول جائز نه دي لکه: "ضَرِبَ زَيْدًا".

۲. کله چي مفعول به مُتَعَجَّبٌ بِهِ وی لکه: "مَا أَحْسَنَ زَيْدًا".
۳. کله چي مفعول به په جواب کي واقع سي لکه: د "مَنْ رَأَيْتَ" په جواب کي "زَيْدًا" ویل.
۴. کله چي مفعول به په حصر کي واقع سي لکه: "مَا ضَرَبْتُ إِلَّا زَيْدًا".
۵. کله چي دده عامل محذوف وي لکه: "خَذِرْنَا وَشَرًّا لِعَدُوِّنَا".
۶. کله چي دی ضمیر عائد د مفعول وي لکه: "زَيْدًا ضَرَبْتُهُ".

جملي:

نوع	غير متناه	مذ	مذ	ضمير هم	مذ	مذ	بالمرک	تفلي تدری	مذ	ضمير غير	ضمير متناه	ضمير متناه
فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا النَّبِيِّ	فَلْيَعْبُدُوا	هَذَا	هَذَا	هَذَا	مذ	مذ	بالمرک	تفلي (۱) هم	مذ	غير متنى	مذ	مذ
فَأَيُّنَ فَلْيَقْبُولُوا	فَلْيَقْبُولُوا	أَيُّنَ	أَيُّنَ	أَيُّنَ	مذ	مذ	بالمرک	+	+	+	مذ	مذ
اِخْتَلَفَ النَّاجِرُونَ وَكَيْفَ	اِخْتَلَفَ	النَّاجِرُونَ	اِخْتَلَفَ	اِخْتَلَفَ	مذ	مذ	بالمرک	تفلي (۱) هم	مذ	غير متنى	+	مذ
فَوَرَّثَ مِنَ الْأَسْوَأِ خَوْفًا	فَوَرَّثَ	ث	ث	ث	مذ	مذ	بالمرک	تفلي (۱) هم	مذ	غير متنى	+	مذ
وَعَزَّزْنَا بَهِيمَةً يَنْفُلُهَا	عَزَّزْنَا	ث	ث	ث	مذ	مذ	بالمرک	تفلي (۱) هم	مذ	غير متنى	+	مذ
فَقُلْ أَغْنَىٰ عَنْكَ	قُلْ	أَلَمْ	أَلَمْ	أَلَمْ	مذ	مذ	بالمرک	تفلي (۱) هم	مذ	غير متنى	+	مذ
وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ غَضَبًا	وَلَا تَقْتُلُوا	وَلَا	وَلَا	وَلَا	مذ	مذ	بالمرک	تفلي (۱) هم	مذ	غير متنى	+	مذ
يَوْمَ يَنْفُخُ النُّفُثُ مَا كُنْتُمْ	يَنْفُخُ	النُّفُثُ	النُّفُثُ	النُّفُثُ	مذ	مذ	بالمرک	تفلي (۱) هم	مذ	غير متنى	+	مذ
يَنْفُخُونَ أَصْوَابَهُمْ فِي آذَانِهِمْ	يَنْفُخُونَ	هَذَا	هَذَا	هَذَا	مذ	مذ	بالمرک	تفلي (۱) هم	مذ	غير متنى	+	مذ
بِأَعْيُنٍ عَالِيَةٍ وَغُلُوبَةٍ	بِأَعْيُنٍ	عَالِيَةٍ	عَالِيَةٍ	عَالِيَةٍ	مذ	مذ	بالمرک	تفلي (۱) هم	مذ	غير متنى	+	مذ

عنوان	خبر، کتاب، مع لا مقام	مع	مستند	قصین اسم بر حسن	مغرب	جی	بالحرکت بالحرک	لفظی تقدیری	تبی غیر تبی	قصین اربط مطروح	قصین مطلوبات
يُتْلِفُونَ أَتَى اللَّهُ الْبَيْعَةَ مَوْحِلًا لِمَنْ	خبریه لطیف	يُتْلِفُونَ	هَفْ	۴- (هَفْ) هَفْ	۵- مغرب	۴- جی	بالحرکت	لفظی (۳-۲-۱)	تبی، غیر تبی	(مَوْحِلًا لِمَنْ) مات بلی (۳) حم	مطلوبہ مطلوبہ
وَأَمَّا مَنْ أَدْبَرَ كِبَاهَهُ وَرَاءَ كَتِفِهِ	خبریه اسم	أَدْبَرَ	قَفْ	۳- (قَفْ) قَفْ	۳- مغرب	۴- جی	بالحرکت	لفظی (۱) حم	غیر تبی	(أَدْبَرَ) دل شرم لتکلیل	مطلوبہ مطلوبہ

التمرين :

”وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ .. وَإِنَّمَا تَغْرِضُ عَنْهُمْ أَبْتَغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ .. وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ .. إِذَا
 دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا .. يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا .. وَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّرًا أَبَابِيلَ .. إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا .. زُرْتُمُ
 الْمَقَابِرَ .. يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ .. يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ “.

توله حال الخ..... الى قوله تميز.

توجه:

جال هغه اسم دي چي نکره وي د فاعل پر هيئت باندې دلالت کوي لکه: ”رَاكِبًا“ په ”جَاءَ زَيْدٌ رَاكِبًا“
کي يا د مفعول پر هيئت دلالت کوي لکه: ”مَشْدُودًا“ په ”ضَرَبْتُ زَيْدًا مَشْدُودًا“ کي يا د دواړو پر
هيئت دلالت کوي لکه: ”رَاكِبَيْنِ“ په ”لَقِيتُ زَيْدًا رَاكِبَيْنِ“ کي او فاعل و مفعول ته ذوالحال وايي:
او ذوالحال اکثره معرفه وي لېکن که اتفاقاً کله نکره راسي نو بيا حال مقدم کيږي لکه: ”جَائِي
رَاكِبًا رَجُلٌ“ او حال اکثره جمله وي لکه: ”رَأَيْتُ الْأَمِيرَ وَهُوَ رَاكِبٌ“.

الدرس السادس والعشرون:

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اولہ خبرہ:

د حال تعريف:

حال هغه وصف فضله دي چي يا خو حالت و هیئت د فاعل بیانوي لکه: "جَائِي زَيْدٌ رَاكِبًا" یا د مفعول لکه: "ضَرَبْتُ زَيْدًا مَشْدُودًا" یا د دواړو لکه: "لَقِيتُ زَيْدًا رَاكِبَيْنِ" او فاعل او مفعول ته ذوالحال ویل کیږي.

حال یا د فاعل څخه راځي او یا د مفعول څخه خواه که حقیقتاً فاعل و مفعول وي او که حکماً فاعل و مفعول وي په پنځو شکلو سره راځي:

۱. اول شکل: کله فاعل حکمي په شکل د مبتداء کي راځي لکه: "زَيْدٌ رَاكِبًا حَسَنٌ".

۲. دوهم شکل: کله فاعل و مفعول دواړه په شکل د مفعول (۱) معده کي راځي لکه: "جِئْتُكَ وَ زَيْدًا رَاكِبًا، كَفَاكَ وَ زَيْدًا رَاكِبًا".

۳. دریم شکل: کله مفعول به په شکل د مجرور بالحرف کي راسي لکه: "مَرَزْتُ بِهَيْدٍ جَالِسَةً (۲)".

۴. څلورم شکل: کله په شکل د مجرور بالاضافت (۳) کي راسي لکه: "أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ".

۵. پنځم شکل: کله مفعول به په شکل د مفعول مطلق (۴) وي لکه: "تَعَبْتُ الثَّغْبَ شَدِيدًا".

(۱) که چیري د مفعول معده ما قبل فاعل وو نو بیا دی د فاعل سره په صدور کي شریک دی او دی فاعل حکمي دی لکه: "جِئْتُكَ وَ زَيْدًا رَاكِبًا" او که چیري د ده ما قبل مفعول وو نو بیا دی د مفعول سره په وقوع کي شریک دی نو بیا دی مفعول حکمي دی لکه: "كَفَاكَ وَ زَيْدًا رَاكِبًا".

(۲) دلته "جَالِسَةً" حال دی لېکن دی د مفعول به حکمي څخه حال دی.

(۳) په دې شرط چي مضاف به جزء وي د مضاف الیه څخه او په دې صورت کي د حال د واقع کېدلو دپاره دوه شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دا دی: چي مضاف به فاعل وي یا به مفعول وي.

۲. دوهم شرط یې دا دی: چي د مضاف الیه درول پر ځای د مضاف باندې به صحیح وي لکه: "فَاتَّبَعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا".

(۴) مفعول مطلق هم مفعول به حکمي دی ځکه د ده معنی راځي "أَخَذْتُ ضَرْبًا شَدِيدًا" نو ځکه دی حکماً مفعول به دی. (شرح جامي)

دوهمه خبره:

اصل په ذوالحال کي دا دئ چي دی به معرفه وي لېکن که چيري ذوالحال نکره واقع سو بیا ده دپاره شرط دا دئ چي نکره منحصه به وي او دهغه دپاره اووه (۷) ځايونه دي:

۱. اول ځای: کله په ذوالحال نکره کي تخصیص په تقدیم د حال سره راغلی وي لکه: "فِي الدَّارِ جَالِسًا رَجُلٌ".

۲. دوهم ځای: او کله يې تخصیص په صفت سره راغلی وي لکه: "وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ الْخَ".

۳. دریم ځای: کله تخصیص په اضافت سره راغلی وي لکه: "فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءٍ لِلشَّائِلِينَ".

۴. څلورم ځای: کله تخصیص په حرف نفي سره راغلی وي لکه: "وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ".

۵. پنځم ځای: کله په حرف استفهام سره راغلی وي لکه: "هَلْ أَتَاكَ رَجُلٌ رَاكِبًا".

شپږم ځای: کله چي ذوالحال نکره مستغرقه راسي يعني پر ټولو افرادو باندي محیط وي يعني

احاطه يې کړې وي لکه: "فِيهَا يُفَرَّقُ كُلُّ (۱) أَمْرٍ حَكِيمٍ، أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا".

۶. اووم ځای: کله حال داسي جمله وي چي مقرون بالواو وي نو هلته هم ذوالحال نکره واقع

کېدای سي لکه: "أَوُكَاَلَذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ (۲) وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا".

دریمه خبره:

حال خو مشتق راځي لېکن که چيري جامد وو بیا دی په تاویل د مشتق سره اوړي چي دهغه درې (۳) صورتونه جوړیږي:

(۱) دلته لفظ "كُلُّ" ذوالحال واقع سوی دی. (تثویر)

(۲) دلته "قَرْيَةٍ" نکره دئ ذوالحال دئ او "وَهِيَ خَاوِيَةٌ" جمله حال دئ.

۱. اول صورت: کله حال جامد وي او پر تشبيه باندي دلالت کوي لکه: "مَرَزْتُ بِالْجَارِيَةِ قَمَرًا
أَيُّ مُضِيئَةٍ".
  ۲. دوهم صورت: کله پر مفاعله باندي دلالت کوي لکه: "بَعَثَهُ يَدًا يَبِيدُ أَيُّ مُتَقَابِضَيْنِ".
  ۳. دريم صورت: کله پر ترتيب باندي دلالت کوي لکه: "أَدْخُلُوا رَجُلًا رَجُلًا أَيُّ مُتَرَتِّبَيْنِ".
- حال کله جمله واقع کيږي: لېکن دده دپاره درې شرطونه دي:
۱. اول شرط يې دا دی: حال به جمله خبريه وي ځکه حال جمله انشائيه نسي واقع کېدای
احترازي مثال لکه: "وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا" دلته واو عاطفه دی حاليه نه دی.
  ۲. دوهم شرط يې دا دی: د فعل په شروع کي به "سَيِّنْ" او "سَوِّفْ" نه وي احترازي مثال لکه:
"إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّي سَيَّهْدِيْنِ".
  ۳. دريم شرط يې دا دی: د حال (۱) ذوالحال سره ربط ضروري دی خواه که په ضمير سره وي
او که په واو سره وي او که په دواړو سره وي اتفاقي مثال لکه: "خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ
أَلُوْثٌ".

فائده:

د حال اقسام:

حال پر خوارلس (۱۴) قسمه راځي:

۱. حال حقيقيه: چي حال د خپل ذوالحال حالت بيان کړي لکه: "جَاءَنِي زَيْدٌ رَاكِبًا".
۲. حال سببيه: چي حال د ذوالحال د متعلق حالت بيان کړي لکه: "مَرَزْتُ بِالْذَّارِ قَائِمًا سَكَنُهَا"
(۱).

(۱) ځکه په دې صورت کي جمله مستقلة وي لېکن حال د ذوالحال سره ربط غواړي ربط کله په "واو" سره وي لکه: "لَيْنُ أَكَلَهُ
الذَّلْبُ وَلَخْنُ عُصْبَةٍ". او کله صرف په ضمير سره وي لکه: "وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ". او کله په ضمير او "واو" دواړو سره وي
لکه: "خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أَلُوْثٌ".

(۲) "قَائِمًا" حال دی د "دَارَ" څخه او "دَارَ" مفعول به غير صريحي دی.

۳. حال مقارنه: چي د ده او د ذوالحال د عامل زمانه سره مقارنه وي لکه: "أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ (۱) مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوْ السَّمَاءِ".

۴. حال مقدره: چي د حال او د عامل د ذوالحال زمانه سره مقارنه نه وي لکه: "أَدْخُلُوهَا خَالِدِينَ".

۵. حال مشتقه: چي مشتق وي لکه: "جَائِي زَيْدًا كَبًّا، إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا".

۶. حال جامده: چي جامد وي لکه: "فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا".

۷. حال لزوميه: چي د ذوالحال څخه هيڅ کله نسي جلا کېدای لکه: "رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا" (۲).

۸. حال منتقله: چي د ذوالحال څخه جلا کېدای سي لکه: "جَائِي زَيْدًا كَبًّا".

خلورمه خبره:

۹. حال مېينه: چي د مقابل د مضمون وضاحت کوي لکه: "جَائِي زَيْدًا كَبًّا".

۱۰. حال مؤکده: چي د مقابل تاکید کوي.

او دى په خلورو شکلو باندې راځي:

۱. اول شکل: کله خو دى د ذوالحال تاکید کوي لکه: "لَا مَن مِّنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَبِيْعًا".

۲. دوهم شکل: کله د عامل تاکید کوي لکه: "وَلَىٰ مُدَبِّرًا".

۳. دريم شکل: کله د مضمون د جمله تاکید کوي لکه: "زَيْدًا أَبُوكَ (۴) عَطُوفًا".

۴. خلورم شکل: کله د ذوالحال د معنی تاکید کوي لکه: "أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوْ السَّمَاءِ".

السَّمَاءِ".

(۱) "مُسَخَّرَاتٍ" حال دى د "الطَّيْرِ" څخه د "أَلَمْ يَرَوْا" او د ده د تابع کېدلو زمانه يوه ده.

(۲) "خَالِدِينَ" حال دى د "أَدْخُلُوا" دواو ضميري څخه او د دوى دواړو زمانه مختلفه ده ځکه د دخول مقدم دى په اعتبار د زمان سره پر خلور د باندې.

(۳) "رَبًّا" حال دى د لفظ "اللَّهِ" څخه او د لفظ "اللَّهِ" څخه هيڅ کله نسي جدا کېدای. (تثویر)

(۴) د دې علامه داده که چيري حال حذف سي بيا هم د ذوالحال معنی صحيح کېږي.

۱۱. حال مقصوده: چي مقصود بالذات حال وي لکه: "أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الظَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ (۱) فِي جَوْ السَّمَاءِ".

۱۲. حال موطئه: هغه حال جامده چي په اعتبار د خپل صفت سره حال وي لکه: "فَتَمَثَّلَ لَهَا (۲) بَشَرًا سَوِيًّا".

۱۳. حال مترادفه: چي د يوه ذوالحال څخه متعدد حالونه واقع کېدای سي لکه: "سِرُّ رَاشِدًا مَهْدِيًّا".

۱۴. حال متداخله: چي اول حال د ذوالحال څخه واقع سوی وي او دوهم حال د ذوالحال څخه نه وي واقع سوی بلکه د اول حال د ضمير څخه حال واقع سوی وي لکه: "جَاءَنِي زَيْدٌ رَاكِبًا فَاضِلًا".

عامل د حال:

عامل د حال کله فعل وي کله شبه فعل وي او کله معنی د فعل وي او د معنی د فعل څخه مراد لس (۱۰) شيان دي:

۱. اسم الفعل لکه: "صَه سَاكِتًا، وَتَزَالُ مُسْرِعًا".
۲. اسم الاشارة لکه: "هَذَا بَعْثِي شَيْخًا".
۳. ادوات تشبيه لکه: "كَأَنَّ سَعِيدًا، مُقْبِلًا، أَسَدًا".
۴. ادوات تمني لکه: "لَيْتَ الشُّرُورَ، دَائِمًا، عِنْدَنَا".
۵. ادوات ترجي لکه: "لَعَلَّكَ، مُدَّعِيًا، عَلَى حَقٍّ".
۶. ادوات استفهام لکه: "مَا شَأْنُكَ وَاقِفًا، فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ".
۷. حرف التنبيه لکه: "هَآ هُوَ ذَا الْبَدْرِ طَالِعًا".
۸. جار و مجرور لکه: "الْفَرَسُ لَكَ وَحَدَّكَ".

(۱) "مُسَخَّرَاتٍ" په خپله مشتق دی او حال دی بغیر د یو تابع او دی مقصود بالذات دی.

(۲) که څه هم "بَشَرًا" جامد دی او حال مشتق وي لېکن دلته په اعتبار د صفت مشتقه سره چي "سَوِيًّا" دی دی حال واقع سوی دی. (تسوير)

۹. ظرف لکه: "لَدَيْنَا الْحَقُّ خَفَاقًا لَوَاءَةً".

۱۰. حرف نداء لکه: "يَا أَيُّهَا الرَّبُّعُ مُبَكِّيًا بِسَاحَتِهِ".

قوله تيزاخ..... الی قوله بدانکه فاعل بر دو قسم است.

ترجمه:

تمیز هغه اسم دی چي د عدد خخه رفع د ابهام کوي لکه: "عِنْدِي أَحَدَ عَشَرَ دِرْهَمًا" یا د وزن خخه لکه: "عِنْدِي رِطْلُ زَيْتًا" یا د پیمانه خخه لکه: "عِنْدِي قَفِيرَانِ بُرًّا" یا د پیمایش (یعنی اندازه کول) خخه لکه: "مَا فِي السَّمَاءِ قَدْرُ رَاحَةٍ سَحَابًا".

پنځمه خبره:

د تمیز تعریف (۱):

تمیز هغه اسم نکره دی چي د مبهم ذات یا نسبة خخه ابهام ليري کوي لکه: "أَحَدَ عَشَرَ كُوكَبًا، طَابَ زَيْدُ نَفْسًا".

د تمیز اقسام:

تمیز پر دوه قسمه دی:

۱. تمیز د ذات خخه وي.

۲. تمیز د نسبت خخه وي.

د تمیز الذات تعریف:

تمیز د ذات هغه دی چي دی مُفَسِّرٌ او مُبَيِّنٌ د یو اسم مبهم ملفوظ دپاره وي او په ده کي ذات همیشه مذکور وي لکه: "عِنْدِي شِبْرٌ أَرْضًا".

(۱) د تمیز تعریف "الْتَّمِيزُ اسْمٌ لِكُرَّةِ بَعْثٍ مِنْ يُلْكَرُ تَفْسِيرًا لِلْمُبْهَمِ مِنْ ذَاتٍ أَوْ نِسْبَةٍ وَهُوَ عَلَى قِسْمَيْنِ: تَمِيزُ الذَّاتِ يُسَمَّى تَمِيزًا مُفْرَدًا وَهُوَ مَا كَانَ مُفَسِّرًا وَمُبَيِّنًا لِاسْمٍ مُبْهَمٍ مَلْفُوظٍ: او په تمیز د ذات کي همیشه ذات مذکور وي نو ځکه دا تعبیر اختیار سوی دی چي تمیز پر دوه قسمه دی یو هغه دی چي د ذات مذکوره خخه ابهام ليري کوي او بل هغه چي د ذات مقدره خخه رفع د ابهام کوي یعني د نسبت خخه رفع د ابهام کوي. (جامع الدروس العربية جلد ۲ صفحه ۸۴)

د اسم مبهم اقسام: د کم شي څخه چي رفع د ابهام کيږي هغه پر پنځه قسمه راځي: (۱) عدد: (۲) مقدار: (۳) شبه مقدار: (۴) قائم مقام مقادير: (۵) فرع التميز.

اول عدد دی: چي اسم مبهم په شکل د عدد کي وي خواه که عدد صريحي (۱) وي لکه: "أَحَدَ عَشَرَ كُتُبًا" او که عدد غير (۲) صريحي وي لکه: "كَمْ كِتَابًا عِنْدَكَ، عِنْدِي كَذَا كِتَابًا" او تمیز د ده څخه رفع د ابهام کوي.

دوهم مقدار (۳) دی: چي اسم مبهم په شکل د مقدار کي وي او تمیز د ده څخه رفع د ابهام کوي او په مقدار کي څلور صورتونه دي:

۱. اول صورت: مقدار کله په صورت د "مساحت" يعني پیمایش کي وي لکه: "عِنْدِي شِبْرٌ أَرْضًا".

۲. دوهم صورت: کله په صورت د "وزن" کي وي لکه: "عِنْدِي مَنَوَانٌ سِنًا".

۳. کله په صورت د "کیل" يعني (۴) پیمانه کي وي لکه: "عِنْدِي قُلُوبَرَانٌ بُرًا".

۴. کله په صورت د "مقیاس" (۵) کي وي لکه: "عِنْدِي ذِرَاعٌ بُرًا".

دریم قسم شبه مقدار دی چي اسم مبهم په شکل د شبه مقدار کي وي او په شبه مقدار کي هم څلور صورتونه دي:

۱. اول صورت: شبه مساحت لکه: "مَا فِي السَّمَاءِ قَدْرُ رَاحَةٍ سَحَابًا".

۲. دوهم صورت: شبه وزن لکه: "فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ".

۳. دریم صورت: شبه کیل لکه: "عِنْدِي رَافُودٌ خَلًا".

(۱) "أَلْعَدَدُ عَلَى قِسْمَيْنِ صَرِيحٌ وَمُبْهَمٌ وَالْعَدَدُ الصَّرِيحُ مَا كَانَ مَعْرُوفَ الْكَيْفِيَّةِ كَالوَاحِدِ وَأَحَدَ عَشَرَ وَطَرِيقٌ ذَلِكَ".

(۲) "أَلْعَدَدُ الْمُبْهَمُ الْعَدَدُ الصَّرِيحُ وَهُوَ يَكُونُ كِنَايَةً عَنْ عَدَدٍ مَجْهُولِ الْكَيْفِيَّةِ وَهُوَ كَمْ، وَكَذَا وَكَأَنَّهُ". (جامع الدروس العربية جلد ۲ صفحه ۸۴)

(۳) "مقدار" د اسم آل صیغه ده بمعنی "مَا يَقْدَرُ بِهِ الشَّيْءُ" چي په ده سره یوشی اندازه کیږي.

(۴) کیل یعنی پیمانه په عربو کي د یو قسم لرگي څخه دغه پیمانه (پیهاله) جوړېده چي په دې سره یې غنم، ورجي، وربشي و غیره پیمانه کولې او خرڅولې به یې.

(۵) مقیاس هغه آل چي په هغه سره د یوشی قیاس و اندازه، معلومیږي لکه: گز، میتر، و غیره.

۴. خلورم صورت: شبه مقیاس لکه: "عِنْدِي مَدُّ يَدِكَ حَبْلًا وَ عَلَى الثَّمَرَةِ مِثْلَهَا زَبَدًا".

خلورم قسم: قائم مقام مقادیر دی: هغه اسم مبهم چي د تمیز او تفسیر محتاجه وي لکه: "وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا".

پنجم قسم: فرع د تمیز دی هغه اسم چي رفع د ابهام د فرع څخه کوي لکه: "عِنْدِي خَاتَمٌ فَضَّةٌ (۱) وَ سِوَارٌ ذَهَبًا".

د تمیز د اول قسم حکم په اعراب کي:

د تمیز د اول قسم چي تمیز د ذات دی حکم یې دا دی: چي دی به منصوبه وي او کله په "مِنْ" جاره او اضافت سره مجروره کیږي لکه: "عِنْدِي رِظْلٌ مِنْ زَيْتٍ، عِنْدِي شَبْرٌ اَرْضٍ، مَا فِي السَّمَاءِ قَدْرٌ رَاحَةٍ مِنْ سَحَابٍ" لېکن د عدد د تمیز حکم وروسته راځي.

شپږمه خبره:

د تمیز دوهم قسم تفضیل النسبة:

د تمیز دوهم قسم تمیز النسبة (۲) دی.

د تمیز النسبة تعریف:

تمیز د نسبت هغه دی چي دی مبین و مفسر د یو مبهمي جملې د پاره وي یعني په جمله کي چي کم نسبت د فعل و فاعل ته سوی وي هغه نسبت مبهم وي نو دی رفع د ابهام د هغه نسبت څخه کوي او

(۱) په "خَاتَمٌ فَضَّةٌ" کي "خَاتَمٌ" فرع ده او "حَدِيدٌ" یا "فِضَّةٌ" چي ذات دی په دې سره رفع د ابهام سوی ده چي کوتمی د سپینو زرو ده ته د وسپني او نه د سرو زرو.

(۲) تمیز عن النسبة کي ذات همیشه مقدروي مذکور نه وي لکه: "كَأَبٌ زَيْدٌ عَلَمًا" په دې جمله کي ابهام نه په "كَأَبٌ" کي سته او نه په "زَيْدٌ" کي بلکه د "كَأَبٌ" نسبت چي و "زَيْدٌ" ته سوی دی په دې نسبت کي ابهام دی چي "كَأَبٌ زَيْدٌ"، زید ښه دی لېکن په دې نسبت کي چي ښه والی دی و زید ته یې نسبت سوی دی ابهام دی یعني زید په کم اعتبار سره ښه دی په اعتبار د نفس سره، یا په اعتبار د مال سره یا په اعتبار د اولاد سره لېکن "عَلَمًا" تمیز دغه ابهام ليري کړي چي زید په اعتبار د علم سره ښه دی لېکن دلته هم ذات سته او اصل ابهام د هغه ذات څخه دی چي لفظ د "فَتِيرٌ" دی یعني "كَأَبٌ زَيْدٌ عَلَمًا" په اصل کي "كَأَبٌ هُنَّ مَلَسُوهُ إِلَى زَيْدٍ" وو.

په ده کي ذات مقدروي چي "هَنْئِي" دي، لکه: "طَابَ رَيْدُ الْمَسَاءِ: أَيْ طَابَ هَيْبُ مَلْسُوتٍ إِلَى رَيْدٍ" دلته
مميز "هَنْئِي" دي.

د تمیز النسبة اقسام:

تمیز النسبة پر دوه قسمه دي:

۱. محول.

۲. غیر محول.

اول قسم محول دي: او محول په درې شکلو سره راځي:

۱. اول شکل: کله محول عن الفاعل (۱) وي لکه: "وَاشْتَغَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا" په اصل کي "إِشْتَغَلَ شَيْبُ الرَّأْسِ" وو.

۲. دوهم شکل: کله محول عن المفعول (۲) وي لکه: "وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا" په اصل کي "فَجَّرْنَا عُيُونَ الْأَرْضِ" وو.

۳. دریم شکل: کله محول عن المبتداء (۳) وي لکه: "أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا" په اصل کي "مَالِي أَكْثَرُ مِنْ مَالِكَ" وو.

غیر محول: غیر محول هغه د چي په دې درو قسمو کي د چا شخه محول نه وي لکه: "مَلَأْتُ خَزَائِنِي كُتُبًا، مَا أَكْرَمَكَ رَجُلًا، وَيَلَهُ دَرَّةٌ فَارِسًا".

د تمیز محول حکم: تمیز محول به همپشه منصوبه وي او په "مِنْ" او اضافت سره دی مجروره ویل جائز نه دي.

(۱) چي په اصل کي فاعل وو لېکن اوس تمیز جوړي سوی وي لکه: "شَيْبًا" په "وَاشْتَغَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا" کي ځکه دا په اصل کي "إِشْتَغَلَ شَيْبُ الرَّأْسِ" وو.

(۲) چي په اصل کي مفعول وو لېکن اوس تمیز ځني جوړ سوی دی لکه: "عُيُونًا" په "وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا". کي ځکه دا په اصل کي "فَجَّرْنَا عُيُونَ الْأَرْضِ" وو. (جامع الدروس العربية جلد ۳ صفحه ۸۶)

(۳) چي په اصل کي مبتدا وه لېکن اوس تمیز ځني جوړ سوی وي لکه: "مَالًا وَوَلَدًا" په "أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا" کي ځکه دا په اصل کي "مَالِي أَكْثَرُ مِنْ مَالِكَ" وو. (جامع الدروس العربية)

د تمیز غیر محول حکم ۱ پر تمیز غیر محول باندې نصب ویل هم جائز دی او په "من" سره مجروره ویل هم جائز دي لکه: "وَلِلّٰهِ دَرُءٌ مِّنْ قَارِسٍ" (۱).

اوومه خبره:

د حال او تمیز (۲) په پنځو (۵) شیانو کې اتفاق دی: (۱) په اسمیت کې. (۲) په نکارت کې. (۳) په منصوب والي کې. (۴) په فضلیت یعنی په فضله والي کې. (۵) په رفع د ابهام کې. د حال او تمیز په اوو (۷) شیانو کې فرق دی:

۱. تمیز رفع د ابهام د ذات څخه کوي او حال رفع د ابهام د وصف څخه کوي.
۲. حال جارو مجرور او ظرف واقع کېدای سي بخلاف التميز.
۳. حال اکثره مشتق وي او تمیز جامد وي.
۴. حال د خپل ذوالحال تاکید کوي بخلاف التميز.
۵. حال متعدد راتلای سي لېکن تمیز همېشه مفرد یعنی يو وي.
۶. حال جمله راتلای سي لېکن تمیز مفرد وي.
۷. حال تر خپل ذوالحال مقدم کېدای سي لېکن تمیز نسي مقدم کېدای.

(۱) ضروري فائده: تمیز غیر محول په "من" سره مجروره ویل هم جائز دي که یې چیرې ته ویل و غواړي لېکن استعمال یې په "من" سره نسته نو ځکه بیا اعتراض په دې سره نه واقع کېږي چې د حال او د تمیز په مینځ کې خو يو فرق دا دی چې حال جارو مجرور او ظرف واقع کېدای سي لېکن تمیز نسي واقع کېدای نو دلته دا دی تمیز غیر محول هم په "من" سره مجروره ویل کېږي نو ځکه دلته د تمیز مجرور والی در جواز در حده پوري دی چې يو احتمال دی نه د وقوع در حده پوري. (از مرتب عفي عنه)

(۲) فائده: فرق په مینځ د صفت او تمیز کې دا دی چې تمیز رفع د ابهام د ذات څخه کوي او صفت رفع د ابهام د وصف څخه کوي مثلاً زید دوکاندار ته ور غلی او ورته یې ویل چې لس کېلو را کره دلته اوس په ذات کې ابهام دی چې غوري غواړي، پوره غواړي او که وړه غواړي نو تر څو پوري چې ذات نه وي ذکر سوی تر هغه وخته پوري شی د مخاطب په ذهن کې مبهم وي نو په دې وخت کې د ذات څخه د رفع د ابهام دپاره د تمیز ضرورت دی نو ځکه په دې صورت کې تمیز ذکر کېږي.

او د صفت په صورت کې خو ذات متعین وي لېکن په وصف کې ابهام وي مثلاً زید دوکاندار ته ویل چې یو رطل را کره نو دلته په ذات کې ابهام نسته چې و سپینه ده لېکن په وصف کې ابهام دی چې د هغه په وجه دوکاندار پوښتنه کوي چې کم رطل دی په کار دی پاکستانی، افغاني، او که عراقي نو د دې ابهام د لیري کولو دپاره د صفت ضرورت دی نو ځکه په دې صورت کې صفت ذکر کېږي. (تثوین)

فائده: کم تمیز چې رفع د ابهام د نسبت څخه کوي د هغه عامل فعل یا شبه فعل وي. (جامع الدروس العربیة)

جمالي :

عنوان	الاء	معد	معد اله	اسم لم	سرب	مى	بالركب	نقل	تمى	اعراب الخلد	تعيين مشروبات
فَتَوَجَّعَ وَلَهَا خَالِقًا يَتَوَكَّبُ	فخره لبي	فَتَوَجَّعَ	هَوَ	٣- (هَوَ) هَآ، هَوَ هَوَ	٢- سرب	٤- مى	بالركب	نقل (١) هم	لمرتمى	(يَتَوَكَّبُ) مات رغى (١) هم	٢- مل اخافقًا يَتَوَكَّبُ ١
وَجَاءَ وَأَبَاهُ وَشَاءَ يَتَكُونُ	فخره لبي	جَاءَ وَآ	هَفَ	٣- (هَفَ) هَفَ، هَفَ	٣- سرب	٥- مى	بالركب بالركب	نقل (١-١) هم	لمرتمى	(يَتَكُونُ) مات رغى (٣) هم	٣- مفعول به مفعول به - مل
وَوَاعَدْنَا مُوسَى لَمَلَأَيْنَ كَيْلَهُ	فخره لبي	وَوَاعَدْنَا	كَآ	١- (كَآ)	٣- سرب	٣- مى	بالركب بالركب	نقل (١٣-١) هم نقل (١٣)	تمى غيرتمى	+	٢- مفعول به مفعول به - نيز
وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّيْءَ وَالْقَمَرَ وَالْجِبِينَ	فخره لبي	سَخَّرَ	هَوَ	٣- (هَوَ) هَفَ، هَفَ	٣- سرب	٤- مى	بالركب بالركب	نقل (٤-١) هم	تمى، غير تمى	+	مفعول به - مل
هَذَا أَحْسَنُ أَمَّاكَ وَرَيْنَا	فخره اسم	أَحْسَنُ	هَفَ	٢- (هَفَ) هَوَ	٣- سرب	٣- مى	بالركب	نقل (١٥-١) هم	تمى، غير تمى	+	نيز
كَانُوا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ كَذًّا	فخره اسم	أَهْدَىٰ	هَفَ	٣- (هَفَ) هَفَ، هَفَ	٢- سرب	٥- مى	بالركب	نقل (١٥-١) هم	تمى غير تمى	+	نيز
قَالُوا لَيْسَ أَكَلُهُ الذَّلِيلُ وَكَفَىٰ غَضَبُهُ	فخره لبي	قَالُوا	هَفَ	٣- (هَفَ) هَفَ، هَفَ	٢- سرب	٨- مى	بالركب	نقل (١٣-١) هم	غيرتمى	+	٢- مفعول به مل
وَفَعَّلْنَا الْأَرْضَ حَبُونًا	فخره لبي	فَعَّلْنَا	كَآ	١- (كَآ)	٢- سرب	٣- مى	بالركب	نقل (١٣-١) هم	غيرتمى	+	٢- مفعول به نيز
فَلَنَلَهُ خِزْيًا خَالِقًا	فخره اسم	خَلَقَ	أَلَّهُ	٢- (هَوَ) هَوَ	٣- سرب	٣- مى	بالركب	نقل (١) هم	غيرتمى	+	نيز
إِذْ جِئْنَا إِلَىٰ زُلَّجَا وَأُجِيئَ مَرْجِيئًا	اظهار لبي	إِذْ جِئْنَا	أَلَّيَا	٣- (أَلَّيَا) كَيَا، هَيَا هَيَا	٣- سرب	٦- مى	بالركب	نقل (١) هم	غيرتمى	+	٢- مل (زاجيئة) مَرْجِيئًا
فَلْيَكُ يَوْمَهُ الْكَافِرُ إِلَّا غَنِيَّيْنِ عَامَا	فخره لبي	لْيَكُ	هَوَ	٢- (هَوَ) هَفَا	٣- سرب	٦- مى	بالركب بالركب	نقل (١٣-١) هم	تمى، غير تمى	+	٢- مفعول به نيز
وَنَقْلِبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا	فخره لبي	نَقْلِبُ	هَوَ	٣- (هَوَ) هَوَ	٣- سرب	٥- مى	بالركب	نقل (١) هم	غيرتمى	(نَقْلِبُ) مات رغى (١) هم	مل

التمرين :

”وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا، فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً.. أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا.. أَلَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا
أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا.. يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا.. يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا..“

وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ ۖ وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ۖ وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا ۖ وَتَمَثَّلَ لَكُمْتُ رَبِّكَ
صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ

بدانکه قائل بر دو قسم است مظهر و مضمر الخ: ..... الی قوله بدانکه افعال ناقصه هفتده اند.

ترجمه:

پوه سه! چي فاعل پر دوه قسمه دی اسم مظهر لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ" او مضمر بارز (بنکاره) لکه:
"ضَرَبْتُ" او مضمر مستتر (پت) لکه: "زَيْدٌ ضَرَبَ" چي د "ضَرَبَ" فاعل "هُوَ" دی او په "ضَرَبَ"
کي مستتر دی.

پوه سه! چي فاعل کله مؤنث حقيقي وي يا ضمير د مؤنث حقيقي وي نو علامه د تانيث په فعل کي
لازمي وي لکه: "قَامَتْ هِنْدٌ، هِنْدٌ قَامَتْ" يعني د "هِيَ" ضمير دی او په اسم مظهر غير حقيقي او په
مظهر جمع تکسیره کي دواړه صورتونه جائز دي لکه: "طَلَعَ الشَّمْسُ أَوْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ" "قَالَ الرَّجُلُ
أَوْ قَالَتِ الرَّجُلُ". دوهم قسم فعل مجهول دی پوه سه چي فعل مجهول د فاعل پر حای و مفعول به ته
رفع ور کوي او نورو مفاعیل ته نصب ور کوي لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَمَامَ الْأَمِيرِ ضَرْبًا شَدِيدًا
فِي دَارِهِ تَأْدِيبًا وَالْخَشَبَةَ" او فعل مجهول ته فعل مالم یسم فاعله هم ورته ویل کیږي او د ده و مرفوع
ته مفعول مالم یسم فاعله ویل کیږي.

پوه سه! چي فعل متعدي پر ثلور قسمه دی اول متعدي بیک مفعول لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا" دوهم
متعدی بدو مفعول او اقتصار و اکتفاء پر یوه مفعول جائز وي لکه: باب د اعطیت او هغه کلمات
چي د اعطیت په معنی کوي لکه: "أَعْطَيْتُ زَيْدًا دِرْهَمًا" او د ده پر حای "أَعْطَيْتُ زَيْدًا" ویل هم جائز
دي، دریم متعدي بدو مفعول لکن اقتصار پر یوه جائز نه وي او دا افعال قلوب ذی لکه: "عَلِمْتُ، وَ
ظَنَنْتُ، وَ حَسِبْتُ، خَلْتُ، وَ زَعَمْتُ، وَ رَأَيْتُ، وَ وَجَدْتُ" لکه: "عَلِمْتُ زَيْدًا فَاضِلًا" او "ظَنَنْتُ زَيْدًا عَالِمًا".
ثلورم متعدي بسه مفعول لکه: "أَعْلَمَ، وَ أَرَى، وَ أُنْبَأَ، وَ أَخْبِرَ، وَ خَبِرَ، وَ نُبِّأَ، وَ حَدَّثَ" لکه: "أَعْلَمَ اللَّهُ
زَيْدًا عَمْرًا فَاضِلًا".

پوه سه! چي دا ټول مفعولات مفعول به دي لېکن دوهم مفعول په باب د "عَلِمْتُ" کي او دریم مفعول په باب د "أَعْلَمْتُ" کي او مفعول له و مفعول معه د فاعل قائم مقام نسي جوړېدای او د دې څخه علاوه نور قائم مقامه د فاعل جوړېدای سي او په باب د "أَعْطَيْتُ" کي اول مفعول په مفعول مالم یسم فاعله جوړولو کي زیاده لائق دی تر دوهم.

الدرس السابع والعشرون

د نن سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

د فاعل (۱) اقسام:

فاعل پر دوه قسمه دي:

(۱) د فعل ماضي په دولسو (۱۲) صیغو کي فاعل ضمیر بارز وي او صرف دوې صیغې "ضَرَبَ، ضَرَبَتْ" که چیري دغه دوې صیغې په ابتداء د کلام کي راغلي نو بیا همپشه د دوی فاعل اسم ظاهر وي لکه: "ذَهَبَ اللَّهُ يَنْوِرُهُمْ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ" او که چیري په وسط د کلام کي راغلي نو بیا د دوی فاعل همپشه اسم ضمیر وي او د هغه دپاره څلور مقامونه دي:

۱. اول مقام: چي فعل خبر د مبتداء وي لکه: "اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ".

۲. دوهم مقام: یا صله د موصول وي لکه: "الَّذِي خَلَقَ النُّوْتَ وَالْحَيَوَةَ لِيَبْلُوَكُمْ".

۳. دریم مقام: یا صفت دپاره د موصوف وي لکه: "أُمَةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ".

۴. څلورم مقام: یا حال دپاره د ذوالحال وي لکه: "جَاءَنِي زَيْدٌ قَدْ رَكِبَ".

لېکن که چیري د دغه څلورو ځایو وروسته ضمیر راغلی او راجع وویو د دا څلورو ځایو ته نو بیا د دوی فاعل اسم ظاهر راځي لکه: "الَّذِينَ هَلْ سَعِيَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا" او د مضارع په نه (۹) صیغو کي فاعل ضمیر بارز دی او په پنځو صیغو کي مستتر دی بیا په درې صیغو کي چي "تَضَرَّبَ" مخاطبه او "أَضْرَبَ، تَضَرَّبَ" متکلم کي فاعل واجب الاستتار دی او په دوو صیغو کي چي "يَضْرَبُ" واحد مذکر "تَضَرَّبَ" واحد مؤنثه کي فاعل ضمیر جائز الاستتار دی او د دوی دواړو حکم د ماضي د "ضَرَبَ" او "ضَرَبَتْ" دی لېکن په دانورو صیغو کي صرف په "تَضَرَّبِينَ" کي اختلاف دی څوک وایي: چي په دې کي فاعل ضمیر بارز دی چي "يَا" ده او څوک وایي "أَنْتَ" یې فاعل دی چي ضمیر مستتر دی، او فعل ماضي مجهول او مضارع مجهول په شان د ماضي معلوم او مضارع معلوم دي، او داغه رنگه جحد، نفی، امر غائب، نهی حاضر و غائب د فعل مضارع په حکم کي دي (العلامات النحوية).

۱. اسم ظاهر لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ".

۲. اسم ضمیر.

بیا اسم ضمیر پر دوه قسمه دی:

۱. باززلکه: "ضَرَبْتُ".

۲. مستر لکه: په "زَيْدٌ ضَرَبَ" کی د "هُوَ" ضمیر.

ضابطه:

کم وخت چي فاعل اسم ظاهر وي فعل همېشه (۱) واحد راوړل کيږي خواه که فاعل واحد وي تشنيه وي او که جمع وي لکه: "قَامَ زَيْدٌ، قَامَ الزَّيْدَانِ، قَامَ الزَّيْدُونَ". او که چيري فاعل اسم ضمير و و بيا دده او د فعل مطابقت واجب دئ لکه: "زَيْدٌ قَامَ، الزَّيْدَانِ قَامَا، الزَّيْدُونَ قَامُوا".
د فاعل د استعمال صورتونه او احکام په اعتبار د تذکیر او تانیث سره:
فاعل به یا اسم ظاهر وي او یا به اسم ضمیر وي که چيري د فعل فاعل اسم ظاهر و و یا به مفرد وي او یا به جمع وي که چيري مفرد و و د هغه د پاره شپږ (۶) صورتونه دي.
د مفرد صورتونه:

۱. اول صورت: چي فاعل اسم ظاهر واحد مذکر راغلی وي نو فعل به هم همېشه واحد مذکر وړ سره راځي لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ" او تشنيه هم د مفرد په حکم کي ده لکه: "ضَرَبَ الزَّيْدَانِ، قَامَتِ الْمَرْئَتَانِ".

۲. دوهم صورت: چي فاعل اسم ظاهر مؤنث سماعي وي لکه: "الْشَّيْءُ".

۳. دریم صورت: یا فاعل اسم ظاهر مؤنث حقيقي مع الفصل وي مثال لکه: "حَضَرَ الْمَجْلِسَ امْرَأَةٌ".

(۱) ضابطه: فعل که چيري په جواب د نفي کي راسي نو بیا دده حذف کول جائز دي لکه: "مَا قَامَ أَحَدٌ" په جواب کي صرف "بَلَى زَيْدٌ" ويل يعني "قَامَ زَيْدٌ" دلته "قَامَ" حذف کول جائز دي او داغه رنگه د استفهام محقق په جواب کي يې حذف کول هم جائز دي لکه: "وَلَكِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ". په جواب کي "لَيَقُولَنَّ اللَّهُ أَيْ لَيَقُولَنَّ خَلَقَهُنَّ اللَّهُ" او د استفهام مقدر په جواب کي لکه: "يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ: أَيْ يُسَبِّحُهُ رِجَالٌ". (تثوير)

نوپه دي دواړو صورتو كي فعل مذكر او مؤنث دواړه راوړل جائز دي د مؤنث سماعي مثال لكه: "طَلَعَ الشَّمْسُ، طَلَعَتِ الشَّمْسُ"، او د مؤنث حقيقي مع الفصل مثال لكه: "قَامَ الْيَوْمَ امْرَأَةٌ، قَامَتِ الْيَوْمَ امْرَأَةٌ" لېكن په دغه دواړو صورتو كي تانيث افصح دي.

٤. ثلورم صورت: چي فاعل اسم ظاهر مؤنث حقيقي بلا فصل وي لكه: "جَاءَتْ فَاطِمَةُ".
٥. پنځم صورت: چي فاعل اسم ظاهر مؤنث حقيقي وي لېكن د مذكر سره مشابه وي لكه: "هِنْدٌ".

نوپه دي دواړو صورتو كي فعل واحد مؤنث راوړل واجب دي، د مؤنث حقيقي بلا فصل مثال لكه: "جَاءَتْ فَاطِمَةُ" او د مؤنث حقيقي مشابه بالمذكر مثال لكه: "جَاءَتْ هِنْدٌ".

٦. شپږم صورت: چي فاعل اسم ظاهر مؤنث حقيقي وي او فعل د "نَعَمْ" يا "بَلَى" وي نوپه دي صورت كي فعل مذكر او مؤنث دواړه راوړل جائز دي لكه: "نَعَمْ الْمَرْءَةُ، نَعِمَتِ الْمَرْءَةُ" لېكن دلته تانيث أجود دي.

دوهمه خبره:

د فاعل اسم ظاهر د جمع صورتونه:

فاعل اسم ظاهر چي كله جمع وي نو د ده د پاره اته (٨) صورتونه دي:

١. اول صورت: چي فاعل اسم ظاهر جمع مذكر سالمه وي نو بيا فعل وجوباً واحد مذكر راوړل كيږي لكه: "قَالَ الْمُسْلِمُونَ".
٢. دوهم صورت: چي فاعل اسم ظاهر جمع مؤنث سالم ذوالعقول وي لكه: "الْمُسْلِمَاتُ".
٣. دريم صورت: يا غير ذوالعقول وي لكه: "الْكِرَامَاتُ".
٤. ثلورم صورت: چي فاعل جمع مكسره مذكره ذوالعقول وي لكه: "الرِّجَالُ".
٥. پنځم صورت: يا غير ذوالعقول وي لكه: "الْجِبَالُ".
٦. شپږم صورت: چي فاعل جمع مكسر مؤنث وي لكه: "الْفَوَاطِمُ".
٧. چي فاعل اسم ظاهر اسم جمع وي لكه: "قَوْمٌ وَرَهْطٌ".

۸. چي فاعل اسم ظاهر اسم جنس وي لکه: "عَرَبٌ وَرُؤْمٌ".

نو په دې ټولو صورتو کي فعل واحد مؤنث او واحد مذکر دواړه راوړل جائز دي د جمع مؤنث سالم ذوالعقول مثال لکه: "جَاءَ الْمُسْلِمَاتُ جَاءَتِ الْمُسْلِمَاتُ" د جمع مؤنث سالم غير ذوالعقول مثال لکه: "جَاءَ الْكِرَامَاتُ جَاءَتِ الْكِرَامَاتُ" او په دې صورتو کي تانيث اصخ دي. د جمع مکسره مذکري ذوالعقول مثال لکه: "جَاءَ الرِّجَالُ جَاءَتِ الرِّجَالُ". د جمع مکسره مذکري غير ذوالعقول مثال لکه: "جَاءَ الْجِمَالُ جَاءَتِ الْجِمَالُ" د جمع مکسري مؤنث مثال لکه: "جَاءَ الْفَوَاطِمُ جَاءَتِ الْفَوَاطِمُ" لېکن په دغه صورتو کي تذکیر د مذکر سره او تانيث د مؤنث سره افضل دي. د اسم جمع مثال لکه: "جَاءَ الْقَوْمُ جَاءَتِ الْقَوْمُ". د اسم جنس مثال لکه: "قَالَ الْعَرَبُ أَوِ الرُّؤْمُ قَالَتِ الْعَرَبُ أَوِ الرُّؤْمُ".

دریمه خبره:

د فاعل د استعمال صورتونه په شکل د اسم ضمیر کي:

که چیري فاعل ضمیر وویا به د مفرد ضمیر وي او یا به د جمع ضمیر وي که چیري د مفرد ضمیر وویا د هغه دپاره درې (۳) صورتونه دي:
د فاعل اسم ضمیر د مفرد صورتونه:

۱. اول صورت: فاعل چي کله د واحد مذکر ضمیر وي نو فعل به وجوباً واحد مذکر ور سره

راوړل کیږي لکه: "زَيْدٌ يَضْرِبُ" په "يَضْرِبُ" کي د "هُوَ" ضمیر فاعل دی.

۲. دوهم صورت: فاعل چي کله د مؤنث حقيقي ضمیر وي.

۳. دریم صورت: یا د مؤنث سماعي ضمیر وي.

نو په دې دواړو صورتو کي فعل (۱) وجوباً واحد مؤنث راوړل کیږي د مؤنث حقيقي مثال لکه:

"فَاطِمَةُ ذَهَبَتْ" او د مؤنث سماعي مثال لکه: "الشَّيْءُ طَلَعَتْ" (۱).

(۱) د فعل حذف وجوباً:

ضابطه متصله په ماقبل پوري که چیري تر "إِذَا" او د "لَوْ" او "إِنْ" وروسته یو اسم مرفوع راسي نو هلته فعل حذف کول واجب دي د "إِذَا" مثال لکه: "إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ" دلته اول "الانشَقَّتْ" حذف سوی دی چي مابعد یې تفسیر دی د "لَوْ" مثال لکه: "لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ" دلته اول "تَمْلِكُونَ" حذف سوی دی د "إِنْ" مثال لکه: "وَإِنْ أَخَذَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ" دلته اول "اسْتَجَارَكَ"

د فاعل اسم ضمیر د جمع صورتونه: که چیري فاعل د جمع ضمیر وو نو د هغه دپاره شپږ (۶) صورتونه دي:

۱. اول صورت: فاعل چي کله د جمع مذکر سالم ضمیر وي نو بیا فعل و جواباً جمع مذکر راوړل کیږي لکه: "الْمُجْتَهِدُونَ يَنْجَحُونَ".

۲. دوهم صورت: فاعل چي کله د جمع مؤنث سالم ضمیر وي نو فعل صرف مؤنث راوړل کیږي خواه که جمع مؤنث وي او که واحد مؤنث وي دواړه راوړل کیږي لکه: "الْمُسْلِمَاتُ جَاءَتْ يَاحِثْنِ".

۳. دریم صورت: فاعل چي کله د اسم جمع ضمیر وي نو بیا فعل واحد مذکر واحد مؤنث او جمع مؤنث راوړل جائز دي، لکه: "الْقَوْمُ قَدْ جَاءَ، جَاءُوا، جَاءَتْ".

۴. خلورم صورت: فاعل چي کله د جمع مکسر مذکر ذوالعقول ضمیر وي نو فعل واحد مؤنث او جمع مذکر دواړه راوړل جائز دي لکه: "الرِّجَالُ جَاءُوا يَاحِثْنِ" لېکن تذکیر په ضمیر د جمع عاقل سره افصح دی.

۵. پنځم صورت: فاعل چي کله د جمع مکسر مذکر غیر ذوالعقول ضمیر وي نو بیا فعل صرف مؤنث ورسره راوړل کیږي خواه که واحد مؤنث وي او که جمع مؤنث وي دواړه راوړل جائز دي لکه: "الْجِبَالُ تَسِيرُ، يَسِرْنَ".

۶. شپږم صورت: فاعل چي کله د جمع مؤنث مکسر ضمیر وي نو بیا فعل صرف مؤنث راوړل کیږي خواه که واحد مؤنث وي او که جمع مؤنث وي دواړه راوړل جائز دي لکه: "الْفَوَاطِمُ أَقْبَلَتْ يَاقُتْبَلَنَ".

د فاعل تقدیم پر مفعول باندې و جواباً:

حذف سوی دی "أَيُّ وَإِنْ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ" او داغه رنگه که چیري تر "لَوْ" وروسته "أَنْ" راسي نو په دې وخت کې په مینځ کې د "كَبَتْ" فعل محذوف وي او "أَنْ" د هغه دپاره فاعل جوړیږي لکه: "وَلَوْ أَنَّ أَيُّ لَوْ كَبَتْ أَتْنَا".

(۱) دلته یو وهم کیږي هغه دا چې تا د فاعل د اسم ظاهر د مفرد په صورتو کې وویل چې کم وخت فاعل مؤنث سماعي راسي نو فعل مذکر او مؤنث دواړه راوړل جائز دي او دلته وایې چې د مؤنث سماعي دپاره صرف ضمیر د مؤنث راوړل واجب دي نو د هغه جواب دادی: چې هلته د فاعل اسناد و ظاهر ته دی او دلته و ضمیر ته دی نو هلته د مؤنث سماعي حکم په اعتبار د اسم ظاهر سره دی او دلته په اعتبار د اسم ضمیر سره دی. (از مرتب عفی عنه)

عموما فاعل پر مفعول باندی مقدم راجی لیکن پہ خلورو (۴) حیو کی د فاعل تقدیم پر مفعول باندی واجب دی:

۱. فاعل چي کله ضمير متصل په فعل پوري وي لکه: "ضَرَبْتُ زَيْدًا".
۲. کله چي فاعل و مفعول دواړه اسم مقصور وي او د اشتباه خطر وي لکه: "ضَرَبَ مُوسَى عِيسَى".
۳. مفعول چي کله تر "إِلَّا" وروسته واقع سي لکه: "مَا ضَرَبَ زَيْدٌ إِلَّا عَمْرًا".
۴. یاد معنی د "إِلَّا" وروسته واقع سي لکه: "إِنَّمَا ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا".

خلورمه خبره:

فعل مجهول:

دوهم قسم د فعل فعل مجهول دی.

د فعل مجهول تعریف:

فعل مجهول هغه فعل دی چي دلالت پر نسبت وقوعي کوي او د ده فاعل حذف سوی وي او مفعول د هغه قائم مقام درېدلی وي لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ".

د فعل مجهول عمل:

فعل مجهول د فاعل پر حی مفعول به ته رفع ور کوي او نورو مفاعیل ته نصب ور کوي لکه: "ضَرَبَ" (فعل مجهول) "زَيْدٌ" (نائب فاعل) "يَوْمَ الْجُمُعَةِ" (مفعول فيه ظرف زمان) "أَمَامَ الْأَمِيرِ" (مفعول فيه ظرف مکان) "ضَرَبًا شَدِيدًا" (مفعول مطلق) "فِي دَارِهِ" (جار و مجرور مفعول فيه) "تَأْدِيبًا" (مفعول له) "وَالْخَشَبَةَ" (مفعول معه).

د فعل مجهول دپاره کم شيان نائب فاعل واقع کېدای سي:

۱. اول: د فاعل قائم مقامه تر ټولو زیات په اوله درجه کې لائق هغه مفعول به دی حکه هغه فعل ته قریب دی لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ".

٢. دوهم: مفعول مطلق دئ او د مفعول مطلق دپاره شرط دا دئ: چي دى به فعل متصرف وي
احترازي مثال لکه: "سُبْحَانَ، مَعَاذَ" اتفاقي مثال لکه: "وَقِفْ وَقُوفٌ طَوِيلٌ، نَظَرٌ فِي الْأَمْرِ
نَظَرَتَانِ، أَوْ نَظَرَاتٍ، سَيَرٌ سَيْرُ الصَّالِحِينَ".

٣. دريم: که چيري مفعول مطلق نه و ويا ظرف نائب فاعل واقع کيږي لېکن په ظرف کي دوه
شرطونه دي:

١. اول شرط يې دا دئ: چي دى به متصرف وي احترامزي مثال لکه: "عِنْدَ، لَدَى، قَبْلُ، بَعْدَ".
٢. دوهم شرط يې دا دئ: چي پر محدوده زمانه به دلالت کوي احترامزي مثال لکه: "حِينَ،
ذَهْرَ" اتفاقي مثال لکه: "مَشَى يَوْمًا كَامِلًا، وَصِيْمَةً رَمَضَانَ".
٤. ثلورم: که چيري ظرف نه و ويا جار او مجرور نائب فاعل واقع کيږي لېکن د جار او
مجرور دپاره دوه شرطونه دي:

١. اول شرط يې دا دئ: چي دوى به هغه جاره نه وي چي د استثناء دپاره راځي احترامزي مثال
لکه: "حَاشَا، خَلَا، عَدَا".
٢. دوهم شرط يې دا دئ: چي د علت والا معنی به نه وي پکښې احترامزي مثال لکه: "وَقِفَ
لَكَ، وَقِفَ مِنْ أَجْلِكَ" چي کله "لَاَمْ" جاره او "مِنْ" د علت دپاره وي. اتفاقي مثال يې لکه:
"يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ".

پنځمه خبره:

د فعل متعدي اقسام:

فعل متعدي پر ثلور قسمه دئ:

١. اول قسم: هغه دئ چي متعدي وي په يوه مفعول سره هغه عام افعال وي لکه: "ضَرَبَ زَيْدٌ
عَمْرًا".
٢. دوهم قسم: هغه دئ چي متعدي وي و دوو مفعولو ته دا بيا پر دوه قسمه دي:

اول: چي اصل يې مبتداء و خبر نه وني هغه باب د "أَعْطَيْتُ" او د ده په معنی سره نور افعال (۱) هغه لکه: "أَعْطَى، سَأَلَ، مَنَعَ، مَنَعَ، كَسَا، أَلْبَسَ، وَعَلَّمَ" وغيره او په باب د "أَعْطَيْتُ" کي اکتفاء پريوه مفعول جائز ده لکه: مثال "أَعْطَيْتُ زَيْدًا دِرْهَمًا" او صرف "أَعْطَيْتُ زَيْدًا" ويل هم جائز دي.

دوهم: چي اصل يې مبتداء او خبر وي دا هم پر دوه قسمه دي: اول افعال قلوب. دوهم افعال تصيير، يا تحويل.

د افعال قلوب تعريف:

افعال قلوب هغه افعال دي چي د هغه تعلق د انسان د ظاهري اندامو سره نه وي بلکه د زړه سره وي. د افعال قلوب تعداد:

افعال قلوب ټوله څوارلس (۱۴) دانې دي: "رَأَى" (۲)، عَلِمَ، وَرَى، وَجَدَ، أَلْفَى، تَعَلَّمَ، ظَنَّ، خَالَ، حَسِبَ، جَعَلَ، حَجَا، عَدَّ، زَعَمَ، هَبَّ.

(۱) د دغه افعال مثالونه "أَعْطَى" لکه: "أَعْطَيْتُكَ كِتَابًا". "مَنَعَ" لکه: "مَنَعْتُ الْمُجْتَهِدَ جَائِزَةً". "مَنَعَ" لکه: "مَنَعْتُ الْكُسْلَانَ التَّزَوُّةَ". "كَسَا" لکه: "كَسَوْتُ الْفَقِيرَ ثَوْبًا". "أَلْبَسَ" لکه: "أَلْبَسْتُ الْمُجْتَهِدَةَ وَسَامًا". "عَلَّمَ" لکه: "عَلَّمْتُ سَيِّدًا الْأَدَبَ". (جامع الدروس العربية جلد ۱ صفحه ۲۰)

(۲) افعال قلوب بعض افعال يقين دي هغه لکه: "رَأَى" په معنی د "عَلِمَ" او "إِغْتَقَدَ" سره دی مثال يې لکه: "إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا، وَرَأَوْهُ قَرِيبًا" "إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا". او که د رؤيت څخه مراد رؤيت قلبي نه وي بلکه: رؤيت بصري وي يعني په معنی د "أَبْصَرَ، وَرَأَى بِعَيْنَيْهِ" سره وي نو بيا دی متعدي ويوه مفعول ته وي لکه: "رَأَيْتُ زَيْدًا يَأْخُذُ بِرَبِّهِ قَرَأَةً".

"عَلِمَ" په معنی د "إِغْتَقَدَ" سره لکه: "فَإِنْ عَلِمْتُمْ هُنَّ مُؤْمِنَاتٌ" که چيري دی په معنی د "عَرَفَ" سره دی لکه: "عَلِمْتُ الْأَمْرَ أَنِّي عَرَفْتُهُ" "وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا" نو دی به متعدي په يوه مفعول سره وي داغه رنگه که چيري په معنی د "شَعَرَ، أَحَاطَ، أَذْرَكَ" سره وي لکه: "عَلِمْتُ الشَّيْءَ وَالشَّيْءَ".

"دَرَى" په معنی د "عَلِمَ" او "إِغْتَقَدَ" سره دی لکه: "دَرَيْتُ الْوَقْتَ الْعَهْدَ" لېکن دی اکثره متعدي بېک مفعول وي په واسطه د "بَا" سره لکه: "دَرَيْتُ بِهِ" او که چيري دی په معنی د "خَطَلَ، خَدَعَ، هَكَ" سره وي لکه: "دَرَيْتُ الصَّيْدَ أَنِّي خَطَلْتُهُ وَخَدَعْتُهُ، دَرَى رَأْسَهُ بِالنِّدْرِ أَيَّ حَكَّةٍ بِهِ" به نو بيا به دی متعدي بېک مفعول وي.

"وَجَدَ" په معنی د "عَلِمَ" و "إِغْتَقَدَ" سره دی او د ده مصدر "الْوُجُودُ وَالْوُجْدَانُ" راځي لکه: "وَجَدْتُ الصِّدْقَ زِينَةً الْعُقْلَاءِ" وَمِنْهُ قَوْلُهُ لِعَالِي "وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لِقَاسِقِينَ" او که چيري دی په معنی د "عَلِمَ" و "إِغْتَقَدَ" سره نه وي نو بيا د دي باب څخه نه وي لکه: "وَجَدْتُ الْكِتَابَ".

د افعال قلوب اقسام:

افعال قلوب پر ثلور قسمه دي:

۱. چي د يقين معنی فائده کوي هغه ثلور دي "وَجَدَ، وَرَى، أَلْفَى، تَعَلَّمَ" کله چي په معنی د "اعلم" سره وي.

۲. چي د ظن غالب معنی فائده کوي هغه پنځه دي: "جَعَلَ، حَجَا، عَدَّ، هَبَّ، زَعَمَ".

۳. چي د واري معناگاني فائده کوي لېکن د يقين معنی يې کثير الاستعماله وي هغه دوه دي: "رَى، عَلِمَ".

۴. چي د واري معناگاني فائده کوي لېکن د ظن غالب معنی يې کثير الاستعماله وي هغه درې دي: "ظَنَّ، حَسِبَ، خَالَ".

د افعال قلوب عمل:

افعال قلوب پر جمله اسميه داخليري مبتداء او خبر ته نصب ور کوي مبتداء ته مفعول اول او خبر ته مفعول ثاني ويل کيږي. او افعال قلوب ته نواسخ ابتداء هم ويل کيږي او په افعال قلوب کي اکتفاء پريوه مفعول جائز نه وي لکه: "عَلِمْتُ زَيْدًا فَاضِلًا".

"أَلْفَى" په معنی د "عَلِمَ وَاعْتَقَدَ" سره دي لکه: "أَلْفَيْتُ قَوْلَكَ صَوَابًا" لېکن که چيري دی په معنی د "أَصَابَ الشَّيْءُ وَكَفَرَبِهِ" سره وونوييا به دی متعدي ويوه مفعول ته وي لکه: "أَلْفَيْتُ الْكِتَابَ" وَمِنْهُ قَوْلُهُ تَعَالَى "وَالْفَيَّا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ".
 "تَعَلَّمَ" په معنی د "اعلم" او "اعتقد" سره راځي لکه: "تَعَلَّمُوا أَنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ". او که چيري دی امروي د "تَفَعَّلَ" څخه بيا دی متعدي بیک مفعول وي لکه: "تَعَلَّمُوا الْعَرَبِيَّةَ وَعَلَّمُواهَا النَّاسَ".

او بعض افعال ظن دي هغه لکه: "ظَنَّ" په معنی د "وَهُوَ لِيُخْبِرَ وَفَرَعَ الشَّيْءُ" سره راځي لکه: قول د شاعر: "ظَنَنْتُكَ إِنْ شَبَّتَ لَكَ الْحَرْبُ صَالِيًا" او کله "ظَنَّ" د يقين فائده هم ور کوي لکه: "الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ... وَظَنُّوا أَنَّهُ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ" او که چيري دی په معنی د "إِنَّهُمْ" سره راسي نوييا به دی متعدي بیک مفعول وي لکه: "ظَنَّ الْقَاضِي فَلَانًا أَنَّهُ إِثْمُهُ".

"خَالَ" په معنی د "ظَنَّ" سره راځي لکه شعر: "إِخَالُكَ إِنْ لَمْ تُغِيضِ الظُّرْفَ ذَا هَوًى". او کله د يقين دپاره راځي لکه: "وَجَلْتَنِي فِي أَسْمٍ".

"حَسِبَ" هم په معنی د "ظَنَّ" سره راځي لکه: "وَيَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ" "يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْلِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ" او کله د يقين دپاره هم راځي لکه: شعر "حَسِبْتُ التُّقَى وَالْجُودَ خَيْرَ بَحَارَةٍ". (جامع الدروس العربية جلد ۱ صفحه ۲۸)

شپږمه خبره:

افعال تصییر یا تحویل:

هغه افعال چي په معنی د "صَيَّرَ" سره راځي.

د افعال تصییر تعداد:

افعال تصییر اووه (۷) دانې دي: (۱) "صَيَّرَ، رَدَّ، تَرَكَّ، تَخَذَ، اِتَّخَذَ، جَعَلَ، وَهَبَ" لکه: "وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا".

د افعال قلوب او افعال تصییر مشترک احکام:

د افعال تصییر د پاره درې حکمونه دي:

۱. اول حکم: يې اعمال دي يعني دوی عمل کوي په دوو مفعولو کي او اصل يې مبتداء و خبر وو او د دوی اصل حکم هم داغه دی.

۲. دوهم حکم: يې الغاء عن العمل چي دوی لفظاً و معنا عمل نه کوي بيا دوی په دوو شکلو سره راځي:

اول شکل: کله د مسند او مسند اليه په مینځ کي راځي لکه: "زَيْدٌ ظَنَنْتُ قَائِمٌ".

دوهم شکل: او کله په آخر کي راځي لکه: "زَيْدٌ قَائِمٌ ظَنَنْتُ".

۳. دریم حکم: يې تعلیق يعني چي لفظاً يې عمل باطلیږي لېکن معنا پاته کیږي او دا تعلیق

هغه وخت راځي کله چي د دوی پر معمولاتو باندي لام ابتداء لام قسم، يا حرف نفی "إِنْ"

(۱) د "افعال التصییر" مثالونه اول "صَيَّرَ" دي لکه: "صَيَّرْتُ الْعَدُوَّ صَدِيقًا". دوهم "رَدَّ" دی لکه: قول د الله تعالی "وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّوكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا". دریم "تَرَكَّ" دی لکه: قول د الله تعالی "وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ".

خلورم "تَخَذَ" دی لکه: "تَخَذْتُكَ صَدِيقًا". پنځم "اِتَّخَذَ" دی لکه: قول د الله تعالی "وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا"، شپږم "جَعَلَ" دی لکه: "وَقَدَّمْنَا إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ نَبَاً مَنْثُوراً". اووم "وَهَبَ" دی لکه: "وَهَبْنِي اللَّهُ فِدَاءَ الْمُخْلِصِينَ" او دغه افعال په

هغه وخت کي متعدي بدو مفعولين وي کله چي دوی په معنی د "صَيَّرَ" سره وي لېکن که چيري "رَدَّ" په معنی د "رَجَعَ" سره وي

لکه: "رَدَدْتُهُ إِلَى رَجْعَتِهِ" يا "تَرَكَّ" په معنی د "خَلَّ" سره وي لکه: "تَرَكْتُ الْجَهْلَ أَيْ خَلَيْتُهُ" او يا "جَعَلَ" په معنی د "خَلَقَ" سره

وي نو بيا به دوی متعدي ويوه مفعول ته وي او داغه رنگه "وَهَبَ" که چيري په معنی د "أَعْطَى" سره سي نو بيا د دې باب څخه نه

وي که څه هم و دوه مفعولين ته نصب ورکوي لکه: "وَهَبْتُكَ قَرَسًا" لېکن فصیح "وَهَبْتُ لَكَ قَرَسًا" دی. (جامع الدروس العربیة ج

چي د قسم په جواب کي راځي داخل سوی وي لکه مثال: "عَلِمْتُ أَزِيدُ عِنْدَكَ أَمْ عَمْرُو، لِنَعْلَمَ أَيُّ الْجَزْبَيْنِ أَحْصَى لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا، عَلِمْتُ مَا زَيْدٌ فِي الدَّارِ، لَقَدْ عَلِمْتُ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ، عَلِمْتُ لَزَيْدٌ مُنْطَلِقٌ، وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ".

اوومه خبره:

۳. دریم قسم متعدي و دوه مفعولو ته چي اقتصاري پر یوه مفعول جائز نه وي هغه لکه: "أَفْعَالِ قُلُوبٍ أَوْ أَفْعَالِ تَضْيِيزٍ" چي بحث يې تېر سو.
۴. څلورم قسم متعدي و درې مفعولو ته: کم افعال چي متعدي په درې مفعول سره راځي: هغه اووه (۷) افعال دي (۱) "أَرَى، أَعْلَمَ، أَتَبَّأ، أَتَبَّأ، أَخْبَر، خَبَّر، حَدَّثَ". مثال يې لکه: "أَرَى زَيْدٌ عَمْرًا خَالِدًا عَالِمًا".

فائده:

۱. د افعال قلوب څخه وروسته که چيري جمله وي نو هغه قائم مقامه د دوو مفعولين وي.
۲. او د فعل متعدي و دغه ټولو مفعولاتو ته مفعول به ويل کيږي.
۳. د فعل متعدي دوهم مفعول نائب فاعل نسي جوړېدای د "حُسِبَ زَيْدٌ فَاضِلًا" پر ځای "حُسِبَ فَاضِلٌ زَيْدًا" ويل جائز نه دي.
۴. د "أَعْلَمَ" او د ده د هم معنی په متعدي افعال کي دریم مفعول نائب فاعل نسي جوړېدای او داغه رنگه مفعول له او مفعول معه هم نائب فاعل نسي جوړېدای باقي ټول مفاعيل جوړېدای سي لېکن په باب د "أَعْطَيْتُ" کي هريو مفعول د نائب فاعل جوړېدو صلاحيت لري لکه: د "أَعْطَى زَيْدٌ دِرْهَمًا" پر ځای "أَعْطَى دِرْهَمٌ زَيْدًا" ويل هم جائز دي لېکن اول مفعول نائب فاعل جوړول بهتره دی.

(۱) هغه افعال چي متعدي بدو مفعول وي د هغه مثالونه: "أَرَى" لکه: "رَأَيْتُ سَعِيدًا الْأَمْرَ وَاضِحًا". "عَلِمْتُ" لکه: "أَعْلَمْتُهُ إِنِّي أَتَبَّأ". "أَتَبَّأ" لکه: "أَتَبَّأْتُ خَلِيلًا الْخَبَرَ وَاقِعًا". "تَبَّأ" لکه: "تَبَّأْتُهُ إِنِّي أَتَبَّأُ حَقًّا". "أَخْبَر" لکه: "أَخْبَرْتُهُ إِنِّي أَتَبَّأُ حَقًّا". "خَبَّر" لکه: "خَبَّرْتُهُ إِنِّي أَتَبَّأُ حَقًّا". "حَدَّثَ" لکه: "حَدَّثْتُهُ إِنِّي أَتَبَّأُ حَقًّا". (جامع الدروس العربية)

جملی:

منون	فرد انفرادی واحد	معد	معد	اسم حک	مرب	مرب	بالرک بالرک	فعلی فعلی	تیمی تیمی	اگر اگر	الحد الحد
لَنْ يَسْلُكَ الْاَعْمَى	فرد فرد	معد	معد	هو	مرب	مرب	بالرک	الْاَعْمَى (معد)	تیمی	.	الحد
عَسَى وَتَسْخَرُ اَنْ	فرد فرد	معد	معد	هو	مرب	مرب	بالرک	عَسَى (معد)	تیمی	اَنْ	الحد
كَطِيفًا يَخْصِفَانِ	فرد فرد	معد	معد	هو	مرب	مرب	بالرک	كَطِيفًا (معد)	تیمی	اَنْ	الحد
كُنُو اَنْصَارَ اللَّهِ	فرد فرد	معد	معد	هو	مرب	مرب	بالرک	كُنُو (معد)	تیمی	.	الحد
اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ	فرد فرد	معد	معد	هو	مرب	مرب	بالرک	اِنَّ (معد)	تیمی	.	الحد
عَسَى اَنْ يَبْعَثَكَ	فرد فرد	معد	معد	هو	مرب	مرب	بالرک	عَسَى (معد)	تیمی	اَنْ	الحد
مَا كَذَبُوا يَفْعَلُونَ	فرد فرد	معد	معد	هو	مرب	مرب	بالرک	مَا كَذَبُوا (معد)	تیمی	اَنْ	الحد
وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا	فرد فرد	معد	معد	هو	مرب	مرب	بالرک	وَكَانَ (معد)	تیمی	.	الحد
وَإِنْ كُنْ تُخْفِزْ لَنَا	فرد فرد	معد	معد	هو	مرب	مرب	بالرک	وَإِنْ كُنْ (معد)	تیمی	اَنْ	الحد
لَنْ أُنَبِّئَ الْاَرَضِ	فرد فرد	معد	معد	هو	مرب	مرب	بالرک	لَنْ أُنَبِّئَ (معد)	تیمی	اَنْ	الحد
أَصْبَحُوا اَبَادِيْنِ	فرد فرد	معد	معد	هو	مرب	مرب	بالرک	أَصْبَحُوا (معد)	تیمی	.	الحد
مَا أَلْفَكَ الْقَائِي	فرد فرد	معد	معد	هو	مرب	مرب	بالرک	مَا أَلْفَكَ (معد)	تیمی	.	الحد
مَا زَالَ الْخَرُّ	فرد فرد	معد	معد	هو	مرب	مرب	بالرک	مَا زَالَ (معد)	تیمی	.	الحد

فصل بد آنکه افعال مقاربه چار است.

پوه سه! چي افعال مقاربه څلور دي: "عَسَى، كَادَ، كَرِبَ، أَوْشَكَ". او دوی پر جمله اسمیه باندې داسي داخلېږي لکه: "كَانَ" فعل ناقص اسم ته رفع ور کوي او خبر ته نصب ور کوي مگر فرق دا دی چې د دې افعالو مضارع سره د "أَنْ" وي لکه: "عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَخْرُجَ" یا بغیر "أَنْ" وي لکه: "عَسَى زَيْدٌ يَخْرُجُ" او کېدای سي فعل مضارع سره د "أَنْ" د "عَسَى" دپاره فاعل واقع سي او بیا و خبر ته ضرورت نسي پاته لکه: "عَسَى أَنْ يَخْرُجَ زَيْدٌ" دی په محل د رفع کي وي او د مصدر په معنی سره وي.

فصل بد آنکه افعال مدح و ذم چار است.

پوه سه! چي افعال مدح و ذم څلور دي: "نِعْمَ، حَبَّذَا" د مدح دپاره راځي او "بِئْسَ، سَاءَ" د ذم دپاره راځي او چي د فاعل څخه وروسته اسم راځي هغه ته مخصوص بالمدح یا مخصوص بالذم ویل کیږي او د ده دپاره شرط دا دی چې فاعل به معرف باللام وي لکه: "نِعْمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ" یا د معرف باللام و طرفته مضاف وي لکه: "نِعْمَ صَاحِبُ الْقَوْمِ زَيْدٌ" یا ضمیر مستتر ممیز په نکره منصوبه سره وي لکه: "نِعْمَ رَجُلًا زَيْدٌ" د "نِعْمَ" فاعل "هُوَ" دی چې په "نِعْمَ" کي پټ دی او "رَجُلًا" منصوب دی بنا بر تمیز ځکه "هُوَ" مبهم دی او "نِعْمَ، حَبَّذَا" "حَبَّ" فعل مدح او "ذَا" یې فاعل دی او "زَيْدٌ" مخصوص بالمدح وي او داغه رنگه "بِئْسَ الرَّجُلُ زَيْدٌ" او "سَاءَ الرَّجُلُ عَمْرُو".

فصل بد آنکه افعال تعجب دو میغه تر هر مصدر ثلاثي مجرد باشد.

پوه سه! چي افعال تعجب د هر مصدر ثلاثي مجرد څخه دوی صیغې راځي اول "مَا أَفْعَلَهُ" لکه: "مَا أَحْسَنَ زَيْدًا" زید څومره زیات بنائسته دی د دې اصل عبارت دا دی: "أَيُّ شَيْءٍ أَحْسَنَ زَيْدًا" "مَا" د "أَيُّ شَيْءٍ" په معنی سره دی په محل د رفع کي دی بنا بر ابتدائیت او "أَحْسَنَ" هم په محل د رفع کي دی بنا بر خبریت او د "أَحْسَنَ" فاعل "هُوَ" دی چې په ده کي پټ دی او "زَيْدًا" مفعول به دی دوهم "أَفْعَلُ بِهِ" لکه: "أَحْسَنَ بِزَيْدٍ" "أَحْسَنَ" صیغه د امر ده په معنی د "أَحْسَنَ" سره د دې اصلي عبارت دا دی: "أَحْسَنَ زَيْدٌ" یعنی "صَارَ ذَا حُسْنٍ" او بامزائده ده.

الدرس الثامن والعشرون:

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

د فعل قاصر اقسام:

مخکي د فعل په تقسيم کي فعل تام و فعل قاصر تېر سوه اوس په دې سبق کي د فعل قاصر اقسام بيانېږي فعل قاصر پر دوه قسمه دي:

۱. افعال ناقصه.

۲. افعال مقاربه.

که يې چيري د خبر دپاره مضارع واني شرط وو افعال مقاربه دي او که نه وو شرط افعال ناقصه دي.

د افعال ناقصه (۱) تعريف:

افعال ناقصه هغه افعال دي چي خپل فاعل لره د خپل مصدر څخه علاوه د يو بل صفت ثابتولو دپاره وضع سوي وي لکه: "كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا" د قيام صفتيت زيد لره ثابته وي نه د "كَانَ" مصدر چي "كَوْنٌ" دي.

د افعال ناقصه تعداد:

افعال ناقصه څلورويشت (۲۴) دانې دي لېکن په دې کي ديارلس (۱۳) افعال ناقصه دي هغه دا دي: "كَانَ، صَارَ، كَلَّ، بَاتَ، أَصْبَحَ، أَضْحَى، أَمْسَى، لَيْسَ، مَا زَالَ، مَا أَتَكَ، مَا بَرِحَ، مَا فَتَى، مَا دَامَ".

او يوولس (۱۱) دانې يې ملحقات دي هغه دا دي: "أَصْ، رَجَعَ، اسْتَحَالَ، عَادَ، حَارَ، ارْتَدَّ، تَحَوَّلَ، غَدَا، رَاحَ، انْقَلَبَ، تَبَدَّلَ" دا ملحقات ټوله په معنی د "صَارَ" سره دي.

د افعال ناقصه عمل:

(۱) د افعال ناقصه وجه د تسميه: "سَيِّئَتْ هَذِهِ الْأَفْعَالُ نَاقِصَةً لِأَنَّهَا لَا يَتِمُّ بِهَا مَعَ مَرْفُوعَاتِهَا كَلَامٌ تَامٌ بَلْ لَا بُدَّ مِنْ ذِكْرِ الْمَنْصُوبِ لِيَتِمَّ الْكَلَامُ فَمَنْصُوبُهَا لَيْسَ فَضْلَةٌ لِأَنَّهُ خَبَرٌ دَائِمًا لَيْسَ بِشَيْئٍ بِالْفُضْلَةِ".

ضابطه: هر هغه فعل تام چي متضمن وي معنی د فعل ناقص لره هغه به عمل د فعل ناقص کوي.

افعال ناقصه پر جمله اسمیه باندي داخلیري مبتداء ته رفع او خبر ته نصب ور کوي لکه: "كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا".

افعال ناقصه په اعتبار د شرائطو د عمل:

افعال ناقصه په اعتبار د شرائطو د عمل سره پردې قسمه دي:

۱. اول هغه دي چي بلا شخه شرطه عمل کوي هغه اته (۸) دانې دي: "كَانَ، صَارَ، ظَلَّ، بَاتَ، أَصْبَحَ، أَضْحَى، أَطْلُ، لَيْسَ".

۲. دوهم هغه دي چي د هغو د عمل دپاره شرط دا دی چي د دوی شخه مخکي به نهي، نفي (۱) او يا دعاء راغلې وي هغه ثلور دانې دي "مَا زَالَ، مَا لَمْ يَكْ، مَا بَرِحَ، مَا فَتَى"، لکه: "لَا زِلْتَ بِخَيْرٍ، وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ، لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ".

۳. دریم هغه دي چي د هغه د عمل دپاره شرط دا دی چي د ده شخه مخکي به ما مصدریه (۲) ظرفیه وي لکه: "مَا دَامَ" (۳) "زَيْدٌ جَالِسًا".

افعال ناقصه (۴) په اعتبار د تصرف او عدم تصرف سره:

(۱) په نفي کي تعميم دی خواه که مذکوره وي او که مقدره وي لکه: "ثَلَاثَةٌ تَلَفَتْ أَذْكَرُ يُوسُفَ أَيْ لَا تَلَفَتْ" خواه که حرف نفي وي او که فعل نفي وي لکه: "لَسْتَ تَبْرَحُ مُجْتَهِدًا" او که اسم نفي وي لکه: "زُهَيْرٌ غَيْرُ مُنْفَكٍّ قَائِمًا بِالْوَجْبِ". (جامع الدروس العربیة جلد ۲ صفحه ۱۹۴)

(۲) "مَا" مصدریه ظرفیه خپل مابعد په تاویل د مصدر سره اړوي د ماقبل جمله دپاره ظرف واقع کیږي.

(۳) د "مَا دَامَ" په شروع کي چي کم "مَا" وي و دې ته "مَا" مصدریه حینیه ویل کیږي حینیه "حک" ورته ویل کیږي چي د "جِنِّ" معنی وخت او دی هم د وخت په معنی سره راځي. او مصدریه "حک" ورته ویل کیږي چي دی خپل مابعد په تاویل د مصدر سره اړوي او "مَا دَامَ" همپشه د دوو کلامو په مینځ کي راځي او دا خبره ښکاره کوي چي تر کمه وخته پوري د ده د اسم دپاره خبر ثابت دی تر هغه وخته پوري به د ده د مسند الیه دپاره د ده د ماقبل حکم هم ثابت وي لکه: "زَيْدٌ جَالِسٌ مَا دَامَ الْأَمِيرُ جَالِسًا" تر څو پوري چي د امیر دپاره جلوس ثابت وي تر هغه وخته پوري به د زید دپاره هم جلوس ثابت وي. (تثویر)

(۴) افعال ناقصه پردې قسمه دي:

۱. اول قسم: بعض هغه دي چي د هغه په شروع کي حرف نفي نه وي نو د هغو خبر پر اسم باندي مقدم کېدای سي بلکه د دوی خبر پر دوی هم مقدم کېدای سي لکه: "وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ، مُضِيَّةٌ كَانَتْ السَّمَاءُ".

۲. دوهم قسم: بعض هغه اسماء دي چي د هغه په شروع کي مانافیه وي لکه: "مَا زَالَ مَا بَرِحَ" و غیره نو د دوی خبر پر اسم نسي مقدم کېدای "حک" نفي د صدارت تقاضا کوي د تقدیم په صورت کي یې صدارت باطلیږي.

افعال ناقصه په اعتبار د تصرف او عدم تصرف سره پردې قسمه دي:

۱. اول قسم هغه دي چې دوی هیڅکله متصرف نه واقع کیږي او د دوی څخه مضارع و امر نه راځي هغه دوه دانې دي: "لَيْسَ، دَامَ".

۲. دوهم قسم هغه دي چې دوی متصرف تام واقع کیږي او د دوی څخه افعال ثلاثه: ماضي، مضارع، امر درې سره راځي هغه اووه دانې دي: "كَانَ، صَارَ، أَصْبَحَ، أَصْبَحَ، أَضْمَى، أَضْمَى، بَاتَ".

۳. دریم قسم هغه دي چې دوی متصرف ناقصه واقع کیږي یعنې د دوی څخه صرف ماضي، او مضارع راځي نه بل څوک، هغه څلور دانې دي: "مَا زَالَ، مَا أَتَفَكَ، مَا فَتَى، مَا بَرَحَ".

دوهمه خبره:

د افعال ناقصه معناګانې:

"كَانَ" (۱):

د "كَانَ" معنی (وو) بیا "كَانَ" پردې قسمه راځي: ناقصه، تامه، زائده.

۱. "كَانَ" ناقصه: چې دی دلالت کوي پر ثبوت د خبر دپاره د اسم په زمانه ماضي کې او ثبوت

د خبر کله دائمی (۲) وي لکه: "وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا" او کله وختي (یعنې غیر دائمی) وي

لکه: "كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا".

۳. دریم قسم: "لَيْسَ" دی په "لَيْسَ" کې اختلاف دی عند اکثر خبریې پر اسم نسي مقدم کېدای او داغه رنگه "لَيْسَ" حرف نفی هم راځي او جامد هم راځي صرف ماضي یې مستعمله ده.

(۱) کله کله اسم د "كَانَ" پټ وي او خبریې هم حذف سوی وي لکه: "هَلْ أَصْبَحَ الزَّائِكُ مُسَافِرًا" په جواب کې یې صرف "أَصْبَحَ" راځي "أَيُّ أَصْبَحَ هُوَ مُسَافِرًا". (جامع الدروس العربیة جلد ۲ صفحه ۱۹۵)

او د "كَانَ" خبر په دوو صورتو کې فعل ماضي راځي:

۱. اول صورت: کله چې د "كَانَ" د خبر په شروع کې "قَدْ" راغلی وي لکه: "كَانَ زَيْدٌ قَدْ جَلَسَ".

۲. دوهم صورت: کله چې د "كَانَ" څخه مخکې حرف شرط راغلی وي لکه: "إِنْ كَانَ قَبِيضُهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ" کله کله "كَانَ"

په لفظو کې حذف کیږي او د ده عمل باقي پاته کیږي لکه: "إِنْ خُذُوا فَخِزُوا" په اصل کې "إِنْ كَانَ عَمَلُهُ خُذُوا فَخِزُوا" ځای.

(۲) یعنې خبریې د اسم څخه نسي جلا کېدای او کله غیر دائمی وي یعنې خبریې د اسم څخه جلا کېدای سي.

۲. "كَانَ" تامه (۱) چي صرف په اسم سره پوره کيږي خبر ته ضرورت نه لري او بیا دی په دې وخت کي په معنی د "وَجَدَ، حَصَلَ، ثَبَتَ" سره راځي لکه: "قَدْ كَانَ مَطَرٌ أَيْ وَجَدَ، حَصَلَ، مَطَرٌ" "وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ".

۳. "كَانَ" زائده (۲) هغه دې چي دی غیر عامل وي او معنی زائده هم نه ورکوي صرف د تحسین کلام د پاره راځي لکه: "قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا". "إِنَّ مِنْ أَفْضَلِهِمْ كَانَ زَيْدٌ".

"صَارَ":

"صَارَ" معنی (سو) لکه: "صَارَ زَيْدٌ غَنِيًّا" زید غني سو.
"كَلَّ":

(۱) کله کله دغه افعال ناقصه تامه راځي خبر ته ضرورت نه لري که چیري "كَانَ" په معنی د "حَصَلَ" سره سي "أَمْضَى" په معنی د "دَخَلَ فِي الْمَسَاءِ" سي او "أَصْبَحَ" په معنی د "دَخَلَ فِي الصَّبَاحِ" سي "أَضْحَى" په معنی د "دَخَلَ فِي الضُّحَى" سي "كَلَّ" په معنی د "دَامَ" او "إِسْتَمَرَ" سي او "بَكَ" په معنی د "نَزَلَ لَيْلًا" یا "أَذَرَ كُهُ اللَّيْلُ" یا "دَخَلَ مَبِيتَهُ" سره سي "صَارَ" په معنی د "إِنْتَقَلَ" سره سي، یاد "صَمَّ أَمَالَ"، یاد "قَطَعَ" و "فَصَلَ" سره سي، "دَامَ" په معنی د "أَبْقَى" سره سي "أَلْفَكَ" په معنی د "إِنْفَصَلَ" "إِلْحَلَ" سره سي "بَرَحَ" په معنی د "ذَهَبَ" سره سي یاد "فَارَقَ" نو په دې ټولو صورتو کي دغه افعال تامه جوړيږي صرف په فاعل سره پوره کيږي خبر ته ضرورت نه لري لکه: "إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ.. وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ.. خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ.. أَرْبَعَةٌ مِنَ النَّارِ فَضَرُّهُنَّ إِلَيْكَ.. فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ". (جامع الدروس العربية)

(۲) "كَانَ" زائده تقریباً په اوو (۷) ځایو کي راځي:

۱. اول ځای: د مبتداء او خبر په مینځ کي لکه: "زَيْدٌ كَانَ قَائِمٌ".
۲. دوهم ځای: په مینځ د موصوف او صفت کي لکه: "رَجُلٌ كَانَ غَالِمٌ".
۳. دریم ځای: په مینځ د فعل او فاعل کي لکه: "ضَرَبَ كَانَ زَيْدٌ".
۴. څلورم ځای: په مینځ د معطوف او معطوف علیه کي لکه: "جَاءَ زَيْدٌ كَانَ وَ عَمْرُو".
۵. پنځم ځای: په مینځ د "مَا" او فعل تعجب کي لکه: "مَا كَانَ أَحْسَنَهُ".
۶. شپږم ځای: په مینځ د "بَلَسَ" او دده د فاعل کي لکه: "بَلَسَ كَانَ زَيْدٌ".
۷. اووم ځای: په مینځ کي د "نِعْمَ" او دده د فعل کي لکه: "نِعْمَ كَانَ زَيْدٌ". (شرح اشموني)

”کَلَّ“ معنی (ٲوله ورځ وه) لکه: ”کَلَّ زَيْدٌ سَائِرًا“ (زید ٲوله ورځ گرځېدی) او دی کله کله په معنی د ”صَارَ“ سره هم راځي.
”بَاتَ“:

د ”بَاتَ“ معنی (ٲوله شپه بیده وه) یا د (شپې په وخت کي سو) لکه: ”بَاتَ زَيْدٌ فَقِيرًا“ (زید د فقیرۍ په حالت کي شپه تېره کړه، یا د شپې فقیر سو مال یې هلاک سو).
”أَصْبَحَ“:

”أَصْبَحَ“ معنی (د سهار په وخت کي سو) لکه: ”أَصْبَحَ زَيْدٌ قَائِمًا“ (زید د سهار په وخت کي ولاړ سو او دی هم کله په معنی د ”صَارَ“ سره راځي).
”أَمْسَى“:

د ”أَمْسَى“ معنی (د ماښام په وخت کي سو) لکه: ”أَمْسَى زَيْدٌ عَالِمًا“ (زید د ماښام په وخت کي عالم سو) او کله په معنی د ”صَارَ“ سره هم راځي.
”أَضْحَى“:

د ”أَضْحَى“ معنی (د څانښت په وخت کي سو) لکه: ”أَضْحَى زَيْدٌ طَالِبًا“ (زید د څانښت په وخت کي طالب سو).
”لَيْسَ“:

”لَيْسَ“ د نفی حالي دپاره راځي لکه: ”لَيْسَ زَيْدٌ قَائِمًا“ (زید اوس نه دی ولاړ) لېکن که چیري د ”أَمْسَ“ یا د ”غَدًا“ قید ورسره وویيادی د ماضي او استقبال معنی هم ورکوي لکه: ”لَيْسَ زَيْدٌ مَأْمُورًا بِالْأَمْسِ، يَا غَدًا“.

”مَا زَالَ، مَا أَتَفَكَ، مَا بَرِحَ، مَا فَتَى“ دا ٲوله په معنی د جلا کېدو او زاتلېدو سره راځي یعنې په دوی کي د نفی معنی موجوده ده بیا د دوی په شروع کي مانافیه سته نو د دوی معنی هم د نفی ده او د مانافیه معنی هم د نفی ده نو نفی چي پر نفی داخلي سي اثبات فائده کوي نو اوس د دوی معنی ده (همېشه وو) لکه: ”مَا زَالَ زَيْدٌ غَنِيًّا“ (زید د همېشه څخه غني وو) چي د کم وخت څخه اسم خبر قبول کړی وي د هغه وخته څخه خبر د اسم دپاره د همېشه څخه ثابت وي.

”مَادَامَ“:

د ”مَادَامَ“ معنی (چی ترڅو پوري وي) لکه: ”إِجْلِسْ مَادَامَ زَيْدٌ جَالِسًا“ (ته کښېنه چې ترڅو پوري زید ناست وي) او ”وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا“ (ترڅو چې زه ژوندی یم).
 ”عَادَ، آضَ، غَدَا، رَاحَ“ دا ټول په معنی د ”صَارَ“ سره دي لکه: ”عَادَ زَيْدٌ غَنِيًّا“ (زید مالداره سو).

دریمه خبره:

افعال مقاربه:

دوهم قسم د افعال قاصره څخه افعال مقاربه دي:

د افعال مقاربه تعریف:

افعال مقاربه هغه افعال دي چې دوی د دې خبرې ښکاره کولو دپاره وضع سوی وي چې د خبر حصول فاعل لره قریب وي یعنې د یو فعل قریب والی ښکاره کوي لکه: ”كَادَ زَيْدٌ أَنْ يَأْكُلَ الدَّجَاجَةَ“ (قریبه ده چې زید به چرکه وځوري).

د افعال مقاربه اقسام په اعتبار د معنی سره:

افعال مقاربه په اعتبار د معنی سره پر درې قسمه دي:

۱. اول قسم: هغه دي چې دلالت کوي پر قرب (۱) د خبر هغه درې دانې دي: ”كَادَ، كَرُبَ، أَوْشَكَ“.

(۱) د فعل قریب والی په درې شکلو سره راځي:

۱. اول شکل: قربت په اعتبار د امید سره وي لکه: ”عَلَى زَيْدٍ أَنْ يَخْرُجَ“ امید دی چې زید وتلو ته نژدې دی.

۲. دوهم شکل: قربت په اعتبار د حصول سره وي لکه: ”كَادَ زَيْدٌ أَنْ يَخْرُجَ“ زید یقینا وتلو ته قریب دی.

۳. دریم شکل: قربت په اعتبار د شروع سره وي لکه: ”كَرُبَ زَيْدٌ أَنْ يَخْرُجَ“ زید یقینا وتل شروع کړل، دغه افعال درې سره

په معنی د ”كَرُبَ“ سره راځي ”أَوْشَكَ“ په معنی د ”أَسْرَعَ“ سره راځي ”ظَفِيقٌ، جَعَلٌ، أَخَذَ“ دا درې سره د شروع په معنی

سره راځي: د ”كَادَ“ مثال لکه: ”كَادَ النَّظَرُ يَهْطُلُ، أَوْشَكَ الْوَقْتُ أَنْ يَنْتَهِيَ، كَرُبَ الصُّبْحُ أَنْ يَنْتَبِجَ“ (نصیر الخبیر و شرح

(التصريح)

۲. دوهم قسم: "افعال الرجاء" چي دلالت کوي پر امید د وقوع د خبر یعنی متکلم ته د خبر د حصول توقع او امید وي نه یقین هغه هم درې دانې دي: "عَلَى، حَزَى، اِخْلَوْلَى" او دوی د انشاء د قبیل څخه دي باقي د اخبار د قبیل څخه دي.

۳. دریم قسم: "افعال الشروع" چي دلالت کوي پر شروع في العمل باندې.

او په دوی کي د حصول د خبر یقین وي لېکن متکلم دا ښکاره کول غواړي چي فاعل د تحصیل خبر دپاره کوشش شروع کړي دي د دې دپاره څلور افعال دي: "أَخَذَ، طَفِقَ، جَعَلَ، عَلَقَ" او هغه افعال چي د دوی په معنی سره راځي هغه لکه: "أَنْشَأَ، هَبَّ، بَدَأَ، ابْتَدَأَ، قَامَ، اِنْهَبَأَ".

څلورمه خبره:

د افعال مقاربه (۱) د خبر (۲) اقسام په اعتبار د اقتران د "أَنَّ" او عدم اقتران د "أَنْ" سره پر څلور قسمه دي:

۱. اول قسم: چي پر خبر باندې یې "أَنَّ" راوړل واجب وي هغه دوه دانې دي: "حَزَى، اِخْلَوْلَى".

۲. دوهم قسم: چي پر خبر باندې یې "أَنَّ" راوړل غالبه وي هغه هم دوه دي: "عَلَى، أَوْشَكَ".

(۱) دا ټوله افعال جامد او غیر متصرف دي صرف ماضي یې استعمالیږي لېکن د "أَوْشَكَ" او د "كَادَ" مضارع هم مستعمله ده لکه: "يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ، يَوْشَكَ أَنْ يَأْتِيَنِي رَسُولُ رَبِّي".

(۲) په خبر د "كَادَ" او اخواتو کي درې شرطونه دي:

اول شرط: چي د ده خبر به فعل مضارع وي خواه که مقترنه په "أَنَّ" سره وي لکه: "أَوْشَكَ النَّهَارُ أَنْ يَنْقُضَ" یا بغیر "أَنَّ" وي لکه: "كَادَ اللَّيْلُ يَنْقُضُ" "لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا، وَطَفِقَا يُلْحِصَانٍ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ" او د دوی خبر ماضي او جمله اسمیه نسي واقع کېدای.

دوهم شرط: چي د دوی خبر به تردوی وروسته وي.

دریم شرط: چي په خبر د "حَزَى" او "اِخْلَوْلَى" کي دا دی چي مقترن به په "أَنَّ" سره وي. (المقاصد النحوية و جامع الدروس العربية)

۳. دریم قسم: چي پر خبر باندي يي "أَنْ" نه راوړل واجب وي هغه څلور دي: "أَخَذَ، طَفِقَ، جَعَلَ، عَلَقَ".

۴. څلورم قسم: چي پر خبر باندي يي "أَنْ" نه راوړل غالبه وي هغه دوه دانې دي: "كَادَ، كَرِبَ". د افعال مقاربه عمل:

افعال مقاربه د افعال ناقصه په شان پر جمله اسميه باندي داخلېږي اسم ته رفع او خبر ته نصب ور کوي.

د افعال مقاربه تراکيب:

په افعال مقاربه کي درې ترکیبونه کيږي:

۱. اول ترکیب: "عَلَى أَنْ يَخْرُجَ زَيْدٌ" "عَلَى" فعل مقارب "أَنْ يَخْرُجَ زَيْدٌ" جمله بتاويل مصدر سره فاعل دپاره د "عَلَى" دى "عَلَى" سره د خپل فاعله جمله فعلیه خبریه ده.

۲. دوهم ترکیب: "عَلَى" فعل مقارب "أَنْ يَخْرُجَ" فعل "هُوَ" ضمير مستتر يي فاعل دى فعل سره د خپل فاعله په تاويل د مصدر سره خبر مقدم "زَيْدٌ" اسم مؤخر "عَلَى" سره د اسم وخبره جمله انشائية فعلیه ده.

۳. دریم ترکیب: "عَلَى" فعل مقارب "هُوَ" ضمير مستتر په فعل مقارب کي هغه يي اسم دى "أَنْ" مصدریه "يَخْرُجَ" فعل "زَيْدٌ" يي فاعل فعل سره د خپل فاعله په تاويل د مصدر سره منصوب محلا خبر دپاره د "عَلَى" دى "عَلَى" سره د اسم وخبره جمله فعلیه انشائية ده. او مشهوره دریم ترکیب دى.

فائده:

کله کله په "عَلَى" پوري ضمير متصل سي لکه: "عَسَاكَ" نو بيا د ده په ترکیب کي اختلاف دى د امام سبويه په نزد باندي "عَلَى" فعل نه دى بلکه حرف دى د "لَعَلَّ" په شان دى ناصب اسم رافع خبر دى د امام مبرد په نزد باندي "عَلَى" فعل دى لېکن و اسم ته يي د خبر او خبر ته يي د اسم اعراب ور کړى دى.

پنجمه خبره:

افعال مدح و ذم^(۱):

مصنف^{نظیر} شروع و کره په هغه افعال باندي چي هغه د انشاء خاص دپاره وضع سوي دي بعض خاص د انشاء د مدح دپاره وي بعض خاص د انشاء د ذم دپاره وي.

د افعال مدح و ذم تعريف:

افعال مدح و ذم هغه افعال دي چي دوی د انشاء د مدح يا د ذم دپاره وضع سوي وي يعني په دوی سره تعريف يا بد والی بيانېږي لکه: "نِعْمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ، بِئْسَ الْبَهَادُ جَهَنَّمُ".

د مخصوص بالمدح تعريف:

مخصوص بالمدح هغه اسم دی چي د ده مدح بيانول مقصود وي او دی تر فعل مدح وروسته واقع سوي وي لکه: "زَيْدٌ" په "نِعْمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ" کي.

د مخصوص بالذم تعريف:

مخصوص بالذم هغه اسم دی چي د ده ذم بيانول مقصود وي او دی تر فعل ذم وروسته واقع سوي وي لکه: "زَيْدٌ" په "بِئْسَ الرَّجُلُ زَيْدٌ" کي.

د افعال مدح و ذم تعداد:

افعال مدح و ذم څلور دانې دي دوه د مدح دپاره دي: "نِعْمَ، حَبَّذا" دوه د ذم دپاره دي: "بِئْسَ، سَاءَ".

د افعال مدح و ذم عمل:

دغه افعال و خپل مابعد ته بناء بر فاعليت رفع ور کوي او در فاعل وروسته چي کم اسم راځي او د هغه مدح يا ذم بيانول مقصود وي نو هغه ته مخصوص بالمدح يا مخصوص^(۲) بالذم ويل کيږي.

(۱) دا څلور سره افعال غير متصرف دي د دوی صرف ماضي معلوم مستعمله ده او دوی د مصدریت د معنی څخه او داغه رنگه د زمانه څخه خالي وي د انشاء په معنی کي استعمالېږي چونکه دوی غير متصرف جامد دي نو ځکه پر دوی باندي حرف جر داخلېدای سي لکه: "نِعْمَ السُّدُ عَلَى بَيْتِ الْعَمْرِ" په تاويل سره د "نِعْمَ السُّدُ عَلَى عَمْرِ مَقُولٍ فِي حَقِّهِ بَيْتِ الْعَمْرِ".

(۲) مخصوص بالمدح او مخصوص بالذم کله کله د قرينه په وجه حذف کيږي لکه: "نِعْمَ النَّصِيرُ أَيْ اللَّهُ" يا "كُو" دلته محذوف دی چه مخصوص بالمدح دی. داغه رنگه "نِعْمَ الثَّوَابُ أَيْ الْجَنَّةُ" مخصوص بالمدح محذوف دی. "نِعْمَ الْعَبْدُ أَيْ الْيُؤُبُ" مخصوص بالمدح محذوف دی او کله کله مخصوص بالمدح يا مخصوص بالذم مقدم کيږي هم لکه: "أَبْهَرُ نِعْمَ الرَّجُلُ".

د افعال مدح و ذم د استعمال شرائط:

د افعال مدح و ذم د استعمال د پاره څلور شرطونه دي:

۱. اول شرط يې دا دی: د دوی فاعل به معرف باللام وي لکه: "نِعْمَ الْعَبْدُ، نِعْمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ".
۲. دوهم شرط يې دا دی: چي يا به و معرف باللام ته مضاف وي لکه: "نِعْمَ صَاحِبُ الْقَوْمِ... فَلَئِنْ مَثَوَى الْمُتَكَبِّرِينَ".
۳. دريم شرط يې دا دی: يا به د ده فاعل ضمير مستتر وي چي تميز يې نکره راغلی وي لکه: "نِعْمَ رَجُلًا زَيْدٌ، يَنْسِلُ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا".
۴. څلورم شرط يې دا دی: يا به د ده فاعل لفظ د "مَا" په معنی د "أَلَشَيْءُ" سره وي او فاعل د "نِعْمَ" وي لکه: "فَنِعْمَتًا هِيَ".

شپږمه خبره:

"حَبَدًا" د دې شرائطو څخه مستثنی دی ځکه د هغه فاعل همېشه "ذَا" وي.

د "حَبَدًا" ترکیب:

"حَبَّ" فعل مدح "ذَا" يې فاعل دی "زَيْدٌ" مخصوص بالمدح دی جمله انشائية ده.

د افعال مدح و ذم ترکیب په اعتبار د الفلام د "الرَّجُلُ" سره:

که چيري په "نِعْمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ" کي د "الرَّجُلُ" الفلام د عهد خارجي د پاره سي او د "الرَّجُلُ" څخه مراد معين "زَيْدٌ" سي نو بيا يې دا ترکیب متعين دی "نِعْمَ" فعل مدح "الرَّجُلُ" فاعل فعل سره د خپل فاعله خبر مقدم "زَيْدٌ" مخصوص بالمدح مبتداء مؤخره جمله انشائية ټوله به يوه جمله سي لېکن که چيري د "الرَّجُلُ":

۱. الفلام د استغراق د پاره سي او ټولو لره شامل سي.

ضابطه: هر فعل ثلاثي چي د تعجب صلاحيت لري او د ده استعمال پروژن د "فَعَلَ" يا اصاله جائز وي لکه: "كُؤِمَ، لُؤِمَ" يا تحويلا جائز وي لکه: "ضَرَبَ فَهْمٌ" څخه "ضَرَبَ فَهْمٌ" ويل نو دوی د مدح و ذم د معنی حاصلولو د پاره دوی د فعل مدح و ذم قائم مقامه جوړېدای سي لکه: "كُؤِمَ الْفَتَى زُهَيْلًا، لُؤِمَ الْخَائِنِ فُلَانًا، حَبَّتَ الرَّجُلُ زَيْدٌ". (جامع الدروس العربية جلد ۱ صفحه ۶۷)

۲. یا لام د جنس سی لپکن په خارج کي مصداق فرد واحد سی.
۳. یا الف لام د عهد ذهني دپاره سی او د ابهام تعین یې په مخصوص ص بالمدح یا مخصوص بالذم سره وسی نو بیا یې یو ترکیب هغه دی چي مخکي تېر سو.
- دوهم ترکیب: "نِعْمَ" فعل مدح "الرَّجُلُ" فعل و فاعل جلا جمله انشائیة "زَيْدٌ" خبر دی د مبتداء محذوفی دپاره چي "هُوَ" دی دا جلا جمله ده.
- دریم ترکیب: "نِعْمَ" فعل مدح "الرَّجُلُ" مبین "زَيْدٌ" عطف بیان مبین سره د خپل عطف بیان دا به فاعل د "نِعْمَ" سني جمله فعلیه انشائیة.
- خلویم ترکیب: "نِعْمَ الرَّجُلُ" فعل و فاعل جمله انشائیة "زَيْدٌ" ممدوح مبتداء ده خبریې محذوف دی دا جلا جمله ده.
- په دې ټولو کي اول ترکیب مشهور دی.

اوومه خبره:

افعال تعجب:

د فعل تعجب تعریف:

فعل تعجب هغه فعل دی چي د انشاء تعجب دپاره وضع سوی وي لکه: "مَا أَحْسَنَهُ وَأَحْسَنُ بِهِ".

فائده:

که څه هم د تعجب د معنی دپاره ډیري کلمې استعمالیږي لکه: "كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمَوَاتًا، سُبْحَانَ اللَّهِ إِنَّ الْمُؤْمِنِينَ لَا يَنْجُسُ حَيَاتًا وَمَيِّتًا، وَاللَّهُ ذَرَّةُ فَارِسًا". لپکن د ثلاثي مجرد څخه د تعجب دپاره دوي صیغې وضع سوي دي هغه "مَا أَفْعَلَهُ وَأَفْعَلُ بِهِ" دي. په دې شرط چي د لون او د عیب د معنی څخه به خالي وي ځکه فعل تعجب د غیر ثلاثي مجرد او د ثلاثي مجرد د لون او د عیب څخه په دې طریقه راځي چي د صیغه په شروع کي به د "أَشَدُّ" یا د "أَكْثَرُ" یا د "أَقْوَى" لفظ یا د دې په شان بله د اسم تفضیل صیغه په شروع کي راوړل سي او وروسته به د داغه باب مصدر بطور تمیز راوړل سي لکه: "مَا أَشَدَّ سَوَادَ عَيْنِهِ مَا أَشَدَّ إِيمَانُهُ".

د فعل تعجب د دادو و صیغو شرائط:

د فعل تعجب د دادو و صیغو دپاره نه (۹) شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دادی: چي دوی به فعل وي.
۲. دوهم شرط یې دادی: چي ثلاثي مجرد به وي.
۳. دریم شرط یې دادی: چي متصرف به وي.
۴. ثلورم شرط یې دادی: چي معنی به یې قابل د تفاضل وي.
۵. پنځم شرط یې دادی: مبني للمفعول به نه وي.
۶. شپږم شرط یې دادی: تام به وي.
۷. اووم شرط یې دادی: مثبت به وي.
۸. اتم شرط یې دادی: چي صفت به یې پروژند "أَفْعَلُ" اود "فَعْلَاءُ" نه وي.
۹. نهم شرط یې دادی: چي دلون اود عیب د معنی څخه به خالي وي.

د "مَا أَفْعَلَهُ" (۱) ترکیب:

په "مَا" کي اتفاق دی چي اسم دی مبتداء لېکن د امام سبويه په نزد باندي "مَا" موصوفه په معنی د "شَيْئٍ" سره نکره تامه مبتداء ده "أَيُّ شَيْئٍ عَظِيمٍ أَفْعَلَ زَيْدًا". يعني د تنوين عظیم په وجه په دې کي تخصیص راغلی دی "أَحْسَنَ زَيْدًا" فعل او فاعل او مفعول خبر د "مَا" دپاره دی. اود امام فراء په نزد باندي "مَا" استفهامیه په معنی د "أَيُّ شَيْئٍ" سره دی. "أَيُّ شَيْئٍ أَفْعَلَ زَيْدًا":

اود امام اخفش په نزد باندي "مَا" موصوله دی په معنی د "الَّذِي" سره "أَيُّ الَّذِي أَفْعَلَ زَيْدًا" "شَيْئٍ عَظِيمٍ" یې خبر محذوف دی.

د "أَفْعَلَ بِهِ" (۱) ترکیب:

(۱) د "مَا أَفْعَلَهُ" متصل متعجب منه به منصوب بنا بر مفعولیت وي لکه: "مَا أَحْسَنَ زَيْدًا" او په "أَفْعَلَ" کي اختلاف دی د امام کسائي او بصرين په نزد باندي دی فعل دی ځکه کله چي ده په آخر کي ياد د متکلم راسي نو بيا نون و قايه راوړل کيږي لکه: "مَا أَفْعَلْتُ إِلَّا رَحْمَةً لِلَّهِ" اود کوفيين په نزد باندي "أَفْعَلَ" اسم دی ځکه ده څخه تصغير هم راځي لکه: "مَا أَحْسَنَتْهُ". (تثوين)

د "أَفْعِلْ بِهِ" تقدیر "أَحْسِنْ بِزَيْدٍ أَيْ صَارَ ذَا حُسْنٍ" "أَحْسِنْ" صیغه د امر په معنی د "أَحْسَنَ" فعل ماضی سره "بَا" زائده "زَيْدٌ" فاعل د "أَحْسِنَ" دى فعل سره د خپل فاعله جمله انشائیة مُفَسَّرُ "أَيْ" حرف تفسیر "صَارَ" فعل ناقص "هُوَ" ضمیر مستتر اسم د "صَارَ" "ذَا حُسْنٍ" مضاف و مضاف الیه خبر د "صَارَ" "صَارَ" سره د اسم و خبره مُفَسَّرُ، مُفَسَّرُ سره د مُفَسَّرِ جمله تفسیریة.

جملي:

عنوان	نوع	مصدر	معرّب	معنى	بالحرکت	فعل	تصريف	تصريف	العلم	العلم
كُنْتُ خِفْتُ أَمَّةً أَلْحَرَجْتُ لِلنَّاسِ	خبریه	خَفَّ	معرّب	۵	بالحرکت (۱)	فعل	تصريف	تصريف	+	(كُنْتُ) فعل ناقص
يَتَنَادَوْنَ نِسَاءً نَجِيَّةً	خبریه	نَجَّيْتُ	معرّب	۲	بالحرکت (۱)	فعل	فیر تصريف	فیر تصريف	۲. حالت رفعی (۱) حم	(يَتَنَادَوْنَ) فعل مقارب
يَعْمَلُ النَّوَابِ وَحَسَنَتْ مَرْثَقًا	خبریه	يَعْمَلُ	معرّب	۵	بالحرکت (۱)	فعل	فیر تصريف	فیر تصريف	+	(يَعْمَلُ) فعل مدح
فَتَأْتِيهِمْ هُمُ عَلَى النَّارِ	انشائیة	أَتَى	معرّب	۶	بالحرکت (۱)	فعل	فیر تصريف	فیر تصريف	+	(تَأْتِيهِمْ) فعل توب
يَلْسَنُ الشَّرَابِ وَشَاءَتْ مَرْثَقًا	خبریه	يَلْسَنُ	معرّب	۵	بالحرکت (۱)	فعل	فیر تصريف	فیر تصريف	+	(يَلْسَنُ) فعل شاة (افعال ذم)
لَا يَسْتَحْزَنُ كُؤُومٌ مِنْ كُؤُومٍ عَنِي أَنْ يَكُونُوا خَلَا أَيْمَنَهُ	انشائیة	لَا يَسْتَحْزَنُ	معرّب	۸	بالحرکت (۱)	فعل	فیر تصريف	فیر تصريف	انشائیة (۱) حم (۲) حم (۳) حم	(لَا يَسْتَحْزَنُ) فعل (۱) حم (۲) حم (۳) حم
وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ	خبریه	مُخْتَلِفُونَ	معرّب	۳	بالرف (۱۰)	فعل	تصريف	تصريف	(۱) حم (۲) حم (۳) حم	(وَلَا يَزَالُونَ) فعل ناقص

(۱) د "أَفْعِلْ بِهِ" متصل متعجب منه لفظاً مجروره وي په بام زائده سره لېکن محلاً مرفوع دى او "أَفْعِلْ بِهِ" بالاتفاق فعل دى او دى به هميشه واحد راخي. د بصرين په نزد باندي "أَفْعِلْ بِهِ" فعل امر دى لېکن معنی خبر دى ځکه د ده اصل فعل ماضی ده چي د "أَفْعَلْ" پر وزن راخي بيا د تغير په وجه فعل امر ځني جوړ سوي دى بيا چونکه د امر نسبت وه اسم ظاهر ته قبيح و و نو ځکه يې د ده پر فاعل باندي بام زائده وجوبا راوړه چي د مفعول به شکل پيدا سي لکه: په "وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ" کي لېکن اسم ظاهر فاعل دى مفعول به نه دى او کله کله د ده متعجب منه حذف کيږي لکه: "أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ"، او چونکه فعل تعجب غير متصرف دى نو ځکه د ده معمول پر ده باندي نسبي مقدم کېدای او داغه رنگه د دوى په مينځ کي فصل هم نا جائز دى بغير د ظرف و جار و مجرور څخه په ظرف و جار و مجرور سره فصل را تلای سي. (شرح عمدة الحافظ و جامع الدروس العربية)

عزاس	فرد تکلم	سند	سند	مرب	معنی	بالرکب بالرکب	مضارع	تیمی تیمی	فین فین	اگر الغرض	اصل اسم
وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ السَّامِعُونَ	فرد تکلم	نَادَا	نُوحٌ	۲ مرب	۹ معنی	بالرکب (۱) ضم بالرکب (۱۱) ضم	فعل	تیمی تیمی	"یا" مطول به مقدم	+	(نَحْنُ) فعل سند
فَأَصْبَحْنَا وَبُنَيْنَا الْخَوَاتَا	فرد تکلم	إِخْوَانًا	لَهُ	۲ مرب	۵ معنی	بالرکب (۱) ضم (۱۳)	فعل	فرد تیمی	(الْخَوَاتَا) خبر فعل فعل	+	(أَصْبَحْنَا) فعل فعل
وَالَّذِينَ يَبُوءُونَ بِرَبِّهِمْ شُجْدًا وَنِيَامًا	فرد تکلم	شُجْدًا وَنِيَامًا	لَهُمْ	۲ مرب	۶ معنی	بالرکب (۱) ضم	فعل	فرد تیمی	(شُجْدًا وَنِيَامًا) فرد فعل فعل	(نَبِيَّهُمْ) خبر ماتم ۱۳۱	(يَبُوءُونَ) فعل فعل
وَمَقْدُورًا عَلَىٰ حَزْمٍ قَادِرِينَ	فرد تکلم	قَادِرِينَ	لَهُمْ	۲ مرب	۵ معنی	بالرکب (۱) ضم بالرکب (۱۱) ضم	فعل	تیمی تیمی	(قَادِرِينَ) خبر فعل فعل	+	(مَقْدُورًا) فعل فعل
وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ	فرد تکلم	كَوْنًا	الْكَافِرُ	۳ مرب	۶ معنی	بالرکب (۱) ضم	فعل	فرد تیمی	(كَوْنًا) خبر (كَانَ) فعل	+	(كَانَ) فعل فعل

التمرین:

"إِنْ كَادَ لَيُضِلَّنَا عَنْ آلِهَتِنَا.. عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ.. أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ.. وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا.. تَاللَّهِ إِنْ كِدَتْ لَتُرْدِينَ.. وَلَا تَرَالِ تَطْلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ.. وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا.. مَا وَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْبِهَادُ.. فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ".

باب سوم در عمل اسماء عالمه و آن یازده قسم است از: ..... الی قوله قسم ششم مفت مشبه.

ترجمه:

دریم باب د اسماء غامله په عمل کی دی او هغه اسماء یوولس (۱۱) قسمه دی: اول اسماء شرطیه چي د "إِنْ" په معنی سره دی هغه نه (۹) دانې دي: "مَنْ، مَا، أَيْنَ، مَتَى، أَيْ، أَنِي، إِذْمَا، حَيْثُمَا، مَهْمَا" فعل مضارع ته جزم ور کوي لکه: "مَنْ تَضْرِبُ أَضْرِبْ، مَا تَفْعَلُ أَفْعَلْ، أَيْنَ تَجْلِسُ أَجْلِسْ، مَتَى تَقُمْ أَقُمْ، أَيْ شَيْئٍ تَأْكُلُ أَكُلْ، أَنِي تَكْتُبُ أَكْتُبْ، إِذْمَا تُسَافِرُ أُسَافِرُ حَيْثُمَا تَقْصُدُ أَقْصُدُ مَهْمَا تَقْعُدُ أَقْعُدْ" دوهم اسماء افعال چي د فعل ماضی په معنی سره راځي لکه: "هَيْهَاتَ، هَيْهَاتَ، شَتَّانَ، أَوْ سَرَّعَانَ" و اسم ته بناء بر فاعلیت رفع ور کوي لکه "هَيْهَاتَ يَوْمَ الْعِيدِ أَيْ بَعْدَ". دریم اسماء افعال په معنی د امر حاضر سره لکه: "رُؤَيْدَ، بَلَّةَ، حَيْهَلْ، عَلَيْكَ، دُونِكَ" او "هَآ" دا ټوله اسم ظاهر ته نصب ور کوي بنا بر مفعولیت لکه:

”زَوَيْدٌ زَيْدًا أَيْ أَمِهْلُهُ“. ١. لورم اسم فاعل چي د حال يا استقبال په معنی سره وي د فعل معروف په شان عمل کوي په دې شرط چي اعتماد به يې پر داسي لفظ کړی وي چي د ده څخه مخکي به وي هغه لفظ به يا مبتداء وي په فعل لازم کي لکه: ”زَيْدٌ قَائِمٌ أَبُوهُ“ او په فعل متعدي لکه: ”زَيْدٌ ضَارِبٌ عَمْرًا“ يا به موصوف وي لکه: ”مَرَزْتُ بِرَجُلٍ ضَارِبٍ أَبُوهُ بَكْرًا“ يا موصول وي لکه: ”جَائِنِي الْقَائِمُ أَبُوهُ“ او جَائِنِي الضَّارِبُ أَبُوهُ عَمْرًا“ يا به ذوالحال وي لکه: ”جَائِنِي زَيْدٌ رَاكِبًا غَلَامُهُ فَرَسًا“ يا به همزه استفهام وي لکه: ”أَضَارِبُ زَيْدٌ عَمْرًا“ يا به حرف نفي وي لکه: ”مَا قَائِمٌ زَيْدًا“ چي کم عمل ”قَامَ“ او ”ضَرَبَ“ کوي ”قَائِمٌ وَضَارِبٌ“ هم هغه عمل کوي. پنځم قسم اسم مفعول چي د حال او د استقبال په معنی سره وي د فعل مجهول په شان عمل کوي په دې شرط چي اعتماد مذکور به وده ته حاصل وي لکه: ”زَيْدٌ مَضْرُوبٌ أَبُوهُ“ او ”عَمْرٌ مُعْطَى غَلَامُهُ دِرْهَمًا“ او ”بَكْرٌ مَعْلُومٌ ابْنُهُ فَاضِلًا“ او ”خَالِدٌ مُخْبَرٌ ابْنُهُ عَمْرًا فَاضِلًا“ کم عمل چي ”ضَرَبَ وَ أَعْطَى وَ عَلِمَ وَ أَخْبَرَ“ کوي او هغه عمل ”مَضْرُوبٌ، مُعْطَى، أَوْ مَعْلُومٌ أَوْ مُخْبَرٌ“ هم کوي.

الدرس التاسع والعشرون:

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

اسماء شرطيه:

د ادوات د شرط جازم للفعلين تعداد:

کم ادوات شرط چي و دوو فعلو ته جزم ورکوي هغه ديارلس (۱۳) د سې دي: ”إِنْ، إِذَا، مَنْ (۱)، مَا، مَهْمَا، مَتَى، أَيْتَانِ، أَيْنَ، أَنَّى، حَيْثُمَا، كَيْفَمَا، أَيْ، إِذَا“.

(۱) د ”مَنْ“ اقسام: (۱) ”مَنْ“ شرطيه لکه: ”مَنْ لَضَرِبَ أَضْرِبْ“. (۲) ”مَنْ“ موصوله چي په معنی د ”الَّذِي“ سره راځي لکه: ”فَبَيْنَهُمْ مَنْ يَمْسِي عَلَى بَطْنِهِ“. (۳) ”مَنْ“ استفهاميه لکه: ”مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا“. (۴) ”مَنْ“ موصوفه چي اکثره د ”مَنْ“ موصوله سره ملاويږي. (۵) ”مَنْ“ نافية لکه: ”وَمَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ“. (۶) ”مَنْ“ زانده چي اکثره په اشعارو کي راځي. (ضوابط نحوية)

د اسماء شرطیه عمل:

اسماء شرطیه د "إِنْ" په شان پر دوو جملو داخلېږي اولي جملې ته شرط^(۱) دوهمي جملې ته جزاء ویل کېږي. او دوی چونکه د "إِنْ" معنی لره متضمن دي نو ځکه فعل مضارع ته جزم ورکوي لکه: "مَنْ تَضَرَّبَ أَضْرِبْ، مَا تَفْعَلْ أَفْعَلْ، مَهْمَا تَفْعُدْ أَفْعُدْ".

د اسماء شرطیه اقسام:

اسماء شرطیه پر شپږ (۶) قسمه راځي:

۱. اول قسم: هغه دي چي صرف د شرطیت پر معنی دلالت کوي هغه دوه دانې دي "إِنْ" لکه: "وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ" "إِذَا مَا" (۲) لکه: "إِذَا مَا تَأْتِ مَا أَنْتَ أَمْرٌ بِهِ تُلْفِ مَنْ إِيَّاهُ".

۲. دوهم قسم: هغه اسم مبهم دي چي د ذوالعقول دپاره راځي او معنی د شرط لره متضمن وي هغه یو دي چي "مَنْ" دي لکه: "مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ".

۳. دریم قسم: هغه اسم مبهم دي دي چي د غیر ذوی العقول دپاره راځي او معنی د شرط لره متضمن وي هغه دوه دانې دي: "مَا، مَهْمَا" (۳) لکه: "وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِنُحْضِرَنَّهَا فَأَنَّا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ".

(۱) وجه د تسمیه د شرط و جزاء: شرط ته ځکه شرط ویل کېږي چي شرط په معنی د علامه سره راځي او دی هم علامه وي د فعل ثاني پر وجود باندي او جزاء ته ځکه جزاء ویل کېږي چي دا مشابهه ده د جزاء د اعمالو سره لکه: څنگه چي پر عمل باندي جزاء مرتبه وي داغه رنگه جزاء هم پر فعل اول باندي مرتبه وي او و دې ته جواب شرط هم ویل کېږي ځکه دا مشابهه ده د سوال د جواب سره. (شرح شذورالذهب و همع الهوامع)

(۲) د "إِذَا مَا" په اسمیت او حرفیت کي اختلاف دی د امام سبویه او جمهورو په نزد باندي دی حرف دی او د بعض په نزد باندي اسم دی.

(۳) د "مَا" حرفیه اقسام: (۱) "مَا" نافی لکه: "مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ". (۲) "مَا" مشابهه بلیس لکه: "مَا هَذَا بَشَرًا" (۳) "مَا" مصدریه غیر زمانیه لکه: "قَدْ رَفَعُوا بِنَا كَيْسِيَّتُمْ". (۴) "مَا" مصدریه زمانیه لکه: "فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ". (۵) "مَا" زائده غیر کافه لکه: "مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ لَا يُبَيِّنُ". (۶) "مَا" زائده کافه لکه: "رَبَّنَا يَوْمَ الَّذِينَ كَفَرُوا".

د "مَا" اسمیه اقسام: (۱) "مَا" موصوله چي په معنی د "الَّذِي" سره راځي لکه: "مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَعُكُمْ مَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ". (۲) "مَا" موصوفه چي په معنی "شَيْءٌ" یا "فَهْمٌ" سره راځي لکه: "ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ". د دوی په مینځ کي

۴. خلوصاً قسم: هغه اسماء دي چي پر زمانه دلالت کوي او معنی د شرط لره متضمن وي هغه درې دانې دي: "مَتَى، أَيْتَانِ، إِذَا" لکه: "مَتَى تَقُمُ أَقْمُ، أَيْتَانِ يَوْمُ الدِّينِ، وَإِذَا تُصِيبُكَ خَصَاصَةٌ فَتَجَمَّلْ".

۵. پنجم قسم: هغه اسماء دي چي پر مکان دلالت کوي او معنی د شرط لره متضمن وي هغه درې دانې دي: "أَيْنَ، أَنَّى، حَيْثُمَا" (۱) لکه: "أَيْنَ تَنْزِلُ الْوَلَدُ، أَنَّى تَدْرُسُ أَدْرُسُ، حَيْثُمَا تَقْصُدُ أَقْصُدُ".

۶. شپږم قسم: هغه اسماء دي او مبهم وي چي متضمن معنی د شرط لره وي هغه یو "كَيْفَمَا" دی لکه: "كَيْفَمَا تَكُنْ يَكُنْ قَرِينُكَ" او بل "أَنَّى" دی چي په ټولو اسماء شرطیه و و کي دی عرب دی او معرب استعمالیږي باقي ټوله مبني دي او دی متردد وی په مینځ کي د مخکني اقسام اربعة و و لکه: "أَنَّى شَيْءٍ تَأْكُلُ أَمْ كُلُّ" يعني د ده دار و مدار پر مضاف الیه باندي دی که چیري دی و ذوالعقول ته مضاف و و نو بیا دی د باب څخه د "مَنْ" دی لکه: "أَيُّهُمْ يَقُمُ أَقْمُ" او که چیري دی و غیر ذوی العقول ته مضاف و و بیا دی د باب څخه د "مَا" دی لکه: "أَيُّ الدَّوَابِّ تَرْكَبُ أَرْكَبُ" او که چیري ظرف زمانه مضاف و و بیا دی د باب څخه د "مَتَى" دی لکه: "أَيُّ يَوْمٍ تَصُومُ أَصُمُ" او که چیري و ظرف مکان ته مضاف و و بیا دی د باب څخه د "أَيْنَ" دی لکه: "أَيُّ مَكَانٍ تَجْلِسُ أَجْلِسُ".

فرق "مَا" موصوله معرفه وي او "مَا" موصوفه تکره وي. (۳) "مَا" نکره تامه چي د صفت محتاجه نه وي لکه: "مَا أَحْسَنَ الرَّجُلُ" ما نکره ناقصه چي د صفت محتاجه وي. (۴) ما شرطیه لکه: "مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَبِمَنْ شَاءَ اللَّهُ". (۵) "مَا" استفهامیه چي اکثره د کلام په شروع کي راځي: "وَمَا يَلِكُ بِبَيْتِكَ يَا مُوسَى". (۶) "مَا" صفتیه لکه: "أَضْرِبْهُ ضَرْبًا مَّا". (۷) "مَا" تامه لکه: "نِعْمًا هِيَ أَيْ: نِعْمَةٌ مَا هِيَ".

(۱) "حَيْثُ" او "إِذَا" چي کله د "مَا" څخه مجرد وي نو بیا دوی جازم نه واقع کیږي. (شرح شذور الذهب)

فائده:

د شرط و جزاء تفصیلی بحث په حروف جوازمو کې د "إِنْ" شرطیه جازمه په بحث کې تېر سوی دی
 "إِنْ شِئْتَ التَّقْصِيلَ فَارْجِعْ إِلَيْهِ".

دوهمه خبره:

د اسماء شرطیه و و تقسیم ثانی:

اسماء (۱) شرطیه د دوهم تقسیم په اعتبار سره پر درې قسمه دی:

۱. اول قسم: بعض هغه دي چې هغه حروف وي هغه یو "إِنْ" شرطیه جازمه دی او بل "إِذَا مَا" دی علی اختلاف القولین.

۲. دوهم قسم: اسماء مبهمه دي چې متضمن وي معنی د شرط لره هغه "مَنْ. مَا. مَهْمَا. أَى. كَيْفَمَا" دی.

۳. دریم قسم: هغه دي چې هغه پر زمان یا مکان دلالت کوي او متضمن وي معنی د شرط لره هغه "أَيَّن. أَيْتَان. مَتَى. إِذَا. حَيْثُمَا" و غیره دي.

د اسماء شرطیه ترکیبي حیثیت:

(۱) کله کله قسم و شرط یو ځای سره جمع سي او د دوی څخه وروسته صرف یوه جمله ذکر سوې وي اوس په دې صورت کې قسم جواب غواړي او شرط جزاء غواړي نو ضابطه دا ده چې په شرط او قسم کې هر یو مقدم وي نو دا مابعد جمله به د هغه دپاره معمول وي که چیرې قسم مخکې و و تر شرط نو مابعد جمله به جواب د قسم وي او د شرط دپاره به جزاء محذوفه رايستل کېږي او که چیرې شرط مقدم و نو بیا به مابعد جمله د شرط دپاره معمول او جزاء وي او د قسم دپاره به جواب محذوفه رايستل کېږي. چې په کم ځای کې قسم مقدم وي د هغه مثال لکه: "لَئِنْ أَشْرَكَتَ لَيَخْبَطَنَّ عَمَلُكَ". اوس په دې مثال کې چې پر "لَئِنْ" باندې کم "لَا" دی هغه "لام مؤنثه" دی یعنې دا کلام دا تقاضا کوي چې دلته قسم مقدم دی جواب غواړي نو ځکه مابعد جمله به جواب د قسم وي، او د شرط دپاره به جزاء محذوفه راووزي، ځکه "إِنْ" شرطیه دی جزاء غواړي نو په دې صورت کې قسم مقدم دی جواب غواړي نو ځکه مابعد جمله به جواب د قسم او د شرط دپاره به جزاء محذوفه راووزي نو بیا به تقدیر د عبارت په دې شکل وي "وَاللَّهُ لَئِنْ أَشْرَكَتَ لَيَخْبَطَنَّ عَمَلُكَ" "لَيَخْبَطَنَّ عَمَلُكَ" به جواب د قسم سي او "لَيَخْبَطَنَّ عَمَلُكَ" به جزاء محذوفه سي او چې په کم صورت کې شرط مقدم وي او قسم مؤخروي د هغه مثال لکه: "إِنْ ضَرَبْتَ وَاللَّهُ أَضْرِبْ" نو دغه "أَضْرِبْ" به جزاء د شرط سي او د قسم دپاره به جواب محذوف راووزي چې "لَا ضَرْبَنَّ" دی نو تقدیر د عبارت به داسې وي "إِنْ ضَرَبْتَ وَاللَّهُ أَضْرِبْ لَا ضَرْبَنَّ".

اول "مَنْ وَمَا وَمَهْمَا" دي د دغه درې ترکیب به په دې شکل وي که چیرې د دوی څخه وروسته فعل متعدي وو او د عمل استعداد یې درلوي او مفعول به یې نه وو ذکر سوی نو په دوی د هغه فعل متعدي دپاره مفعول به جوړیږي او دوی به محلاً منصوبه وي لکه: "مَا لَمْ يَجِبْ فِي الْبَيْتِ يَنْطَعَكَ فِي الْكِبَرِ مَنْ تَجَاوَزَ فَاَمْسِسْ اِلَيْهِ. مَهْمَا تَفْعَلْ تُشَالْ عَنْهُ" او که چیرې فعل متعدي قابله د عمل نه وو یعنې مفعول به یې ذکر سوی وو یا فعل لازمي وي یعنې مفعول به ته یې ضرورت نه درلودی نو بیا په دې دواړو صورتو کې دوی مبتداء واقع کیږي په خبر کې یې درې قولونه دي:

اول قول: څوک وایي: د دوی خبر صرف شرط دی.

دوهم قول: څوک وایي: چي خبر صرف جزاء ده.

دریم قول: او بعض وایي: چي شرط و جزاء دواړه خبر دي او په دې صورت کې دوی به محلاً مرفوع وي لکه: "مَا يَجِيئُ بِدِ الْقَدْرِ فَلَا مَغْرِبَ لَهُ. مَنْ يَجِدْ يَجِدْ. مَهْمَا يَأْزِلْ يَكُ مِنْ مُطَبِّحٍ حَتِيْمَةٍ. مَا تَفْعَلْ تَأْتِي. مَنْ تَفْعَلْ فَسَلِمَ. سَلِمَ مَهْمَا تَفْعَلْ ذَرَجَةٌ".

دریمه خبره:

دوهم "كَيْفَمَا" دی: "كَيْفَمَا" په ترکیب کې حال واقع کیږي د شرط د فاعل څخه او دی په محل د نصب کې وي لکه: "كَيْفَمَا تَكُنْ يَكُنْ اَبْنَاءُكَ".

دریم قسم: "أَيُّ" دی: "أَيُّ" لازم الاضافت دی الی المفرد او دی معرب دی په ترکیب کې دی د مضاف الیه تابع دی که چیرې د ده مضاف الیه زمان یا مکان وو نو بیا به دی مفعول فیه واقع کیږي د ما بعد فعل دپاره خواه که فعل تام وي او که قاصر وي لکه: "أَيُّ يَوْمٍ تَذْهَبُ أَذْهَبَ أَيُّ بَلَدٍ تَسْكُنُ أَسْكُنُ" او که چیرې د ده مضاف الیه مصدر وو نو بیا دی مفعول مطلق واقع کیږي د ما بعد فعل دپاره لکه: "أَيُّ اِكْرَامٍ تُكْرِمُ اُكْرِمُ". او که چیرې د ده مضاف الیه د ظرف او د مصدر څخه علاوه بل شی وو نو بیا د ده حکم په ترکیب کې د "مَنْ وَمَا وَمَهْمَا" دی، یا به مفعول وي لکه: "أَيُّ كِتَابٍ تَقْرَأُ تَسْتَفِيدُ" او یا به مبتداء وي لکه: "أَيُّ رَجُلٍ يَخْدُمُ أُمَّتَهُ تَخْدُمُ".

خلوړم قسم: هغه اسماء دي چي د ظرفیت دپاره راځي که چیرې د دوی څخه وروسته فعل تام وو نو دوی د هغه دپاره مفعول فیه واقع کیږي او که چیرې د دوی څخه وروسته فعل قاصر وو نو بیا یې

خبر ته کتل کيڙي چي جامد دئ او که مشتق دئ که چيري خبر مشتق وو نو بيا دوی د هغه خبر دپاره مفعول فيه واقع کيڙي او که چيري خبر جامد وو نو بيا دوی د فعل قاصر دپاره مجبوراً مفعول فيه واقع کيڙي.

پنځم قسم: "إِذَا" دئ "إِذَا" حرف دئ د "إِنْ" مرادف دئ په ترکیب کي یو شی نه واقع کيږي. شپږم قسم: "إِذَا" دئ "إِذَا" غیر جازمه دئ لېکن کله کله په شعرو کي جازم واقع کيږي او دئ همپشه مضاف وي و شرط ته او شرط يې مضاف الیه وي او دئ په خپل شرط کي عمل کوي ځکه مضاف په مضاف الیه کي عمل کوي بيا مضاف و مضاف الیه دواړه د جزاء دپاره مفعول فيه جوړيږي.

فائده:

په جزاء کي یو ضمير ضروري دئ چي راجع وي و اسماء شرطیه ته چي احتیاج پیدا سي و شرط ته که چيري ضمير نه وو بيا به مقدر را ئستل کيږي. او ټوله ادوات شرط مبني دي مگر "أَيُّ" معرب دئ په حرکات ثلاثه سره او لازم الاضافة الی المفرد دئ.

خلورمه خبره:

اسماء افعال:

دوهم قسم د اسماء عامله وو څخه اسماء افعال (۱) دي.

د نحاتو اصول:

د نحاتو حضراتو دا اصول دئ چي کله یو شی د بل شي معنی لره متضمن وي لېکن دغه دوه شيان په احکامو لفظیه وو کي سره مختلف وي متحد نه وي نو دوی و داغه شي ته هم د دابل شي نوم ور کوي صرف د داغه شي د نامه په شروع کي لفظ د اسم زیاته وي لکه: "فعل، اسم فعل، مصدر اسم مصدر، جمع، اسم جمع، فاعل، اسم فاعل".

(۱) په اسماء افعالو کي د ضمير په څه علامه نه څه ظاهرې لکه: "فه" د واحد، تشبیه، جمع مذکر و مؤنث د ټولو دپاره دغه شکل دئ یعني "فه" که چيري واحد وي هـ "فه" ویل کيږي او که چيري تشبیه وي هم "فه" ویل کيږي نو په ده کي ظاهر د تشبیت و جمعیت تذکیر و تانیث هیڅ یو علامه نه وي (تسهیل اشعوني صفحه ۳۰۲)

د اسماء افعال د وضع مقصد:

اسماء افعال د یو شو غرضو حاصلولو دپاره وضع سوي دي:

۱. اول غرض: د اختصار حاصلولو دپاره لکه: "رَوَيْدٌ" (۱) د مذکر، مؤنث، واحد، تشبیه، جمع د ټولو دپاره وضع سوي دي.

۲. دوهم غرض: د دوام او استمرار معنی حاصلولو دپاره لکه: "نَزَالٍ" معدول سوي دي د "أَنْزِلٌ" څخه.

۳. دریم غرض: د استعجاب دپاره لکه: "هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ" یعنی ليري ليري سوه ليري سوه هغه خبره او دا معنی د "بَعْدَ" څخه نه حاصلیږي او په "شَتَّانَ" کي چي کم افتراق دي هغه په "إِفْتَرَقَ" کي نسته او په "سَزَعَانَ" کي چي کم تعجب دي هغه په "سَرَعَ" کي نسته.

د اسماء افعال عمل:

اسماء افعال د عمل په اعتبار سره پر دوه قسمه دي:

۱. اول قسم: بعض هغه دي چي په معنی د فعل ماضي سره راځي هغه و خپل مابعد ته بناء بر فاعلیت رفع ورکوي هغه "هَيْهَاتَ، شَتَّانَ، سَزَعَانَ" دي.

۲. دوهم قسم: بعض په معنی د امر حاضر سره راځي هغه خپل مابعد ته نصب ورکوي بناء بر مفعولیت بله خبره دا ده چي اسماء افعال د کم فعل په معنی سره راځي د هغه فعل عمل

(۱) "رَوَيْدٌ" بَلَهْکَ په "رَوَيْدٌ" او "بَلَهْکَ" کي دوه احتماله دي:

۱. یو احتمال دا چي دوی دواړه اسم فعل وي مبني بر فتحه وي او کاف حرف خطاب وي "لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ".

۲. دوهم احتمال دا چي دوی دواړه مصدر وي او پر دوی دواړو باندي فتحه اعرابي وي او د "رَوَيْدٌ" په کاف کي دوی وجهي دي: چي فاعل دي، یا مفعول دي، دغه دوه احتماله په "رَوَيْدٌ" او "بَلَهْ" کي په هغه صورت کي دي چي کله په دوی کي معنی د طلب وي یعنی دوی به معنی د امر سره وي، لېکن که چيري دوی د طلب د معنی څخه خالي وي نو بیا دوی دواړه اسمونه وي په معنی د "کَيْفَ" سره او د دوی مابعد مرفوع وي لکه: په حدیث شریف کي راځي "أَعْدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ مَا لَا غَيْنَ رَأَتْ، وَلَا أَذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبٍ بِشَرِّ ذَخْرٍ مِنْ بَلَهْ مَا أَظْلَعْتُمْ عَلَيْهِ" په دې حدیث کي "بَلَهْ" مجرور دي په "مِنْ" جاره سره او دی د معاني مذکوره څخه خالي دي او "رَوَيْدٌ" کله کله حال هم واقع کیږي لکه: "سَارَوْ رَوَيْدًا" د فاعل څخه حال دي عند البعض د مصدر محذوف د ضمیر څخه حال دي عند البعض دی صفت دي دپاره د مصدر. (جمع الهوامع وجامع الدروس العربیة)

کوي او د دوی متعدي والی او لازمي والی د هغه فعل پر متعدیت و لازمیت باندي موقوف دی.

فرق په مینځ کي د فعل و اسم فعل:

د اسماء افعالو او افعالو په مینځ کي دوه فرقونه دي:

۱. اول فرق: یو دا چي د اسماء افعالو معمول پر دوی باندي نسي مقدم کېدای بخلاف د افعالو.

۲. دوهم فرق: دا چي اسماء افعال د تانیث و تذکیر، تشنیه و جمع علامه نه قبلوي بخلاف د افعالو.

د اسماء افعال "لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ" دی.

د اسماء افعالو احکام:

۱. اول حکم یې دا دی: چي دوی مضاف (۱) نسي واقع کېدای لکه: د دوی افعال.

۲. دوهم حکم یې دا دی: چي د دوی معمول پر دوی باندي نسي مقدم کېدای ځکه دوی عام طور ضعیف دي او د دوی عمل د فعل د نیابت په وجه دی.

۳. دریم حکم یې دا دی: چي کم اسماء افعال چي په معنی د امر سره راځي که چيري د دوی په

جواب کي مضارع راسي نو هغه به مجزومه وي نصب یې جائز نه دی نو لهذا "صَهْ

فَأَحَدُكُمْ" ویل غلط دي.

د اسم فعل مشترک حکم:

کم اسم فعل چي مشترک وي په معنی کي د متعدد افعالو نو بیا به ده استعمال په اعتبار د هغه

فعل سره وي لکه: "حَيْهَلْ" چي کله په معنی د "إِيتَ" سره وي نو بیا دی بغیر واسطه د حرف جر

(۱) پر دې حکم باندي اعتراض دا کیږي چي تاویل اسم فعل مضاف نسي واقع کېدای په "بَلَهْ زَيْدٌ" او "رُوَيْدٌ زَيْدٌ" کي "بَلَهْ" د

رُوَيْدٌ مضاف واقع سوی دی چي د هغه په وجه "زَيْدٌ" مجروره سوی دی جواب دلت "بَلَهْ" و "رُوَيْدٌ" اسماء افعال نه دي بلکه

مصدرونه دي پر دوی باندي فتحه اعرابي ده او دوی مصدر مضاف دی که چيري اسماء افعال وای نو بیا به "رُوَيْدٌ زَيْدٌ" یا "بَلَهْ

زَيْدٌ" ویل سوی وای. (جامع الدروس العربیة)

(۲) د امام کسائي په نزد باندي تقدیم معمول پر اسماء افعالو باندي جائز دی او پر دې باندي دلیل د الله تعالی دا قول دی

"كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ" لېکن په دې کي موږ تاویل کوو دلت اسم فعل "عَلَيْكُمْ" مقدر دی چي وروسته "عَلَيْكُمْ" یې تفسیر دی "أَيُّ

عَلَيْكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ".

سرد استعمالیږي لکه: "حَيْهَلُ الثَّرِيدِ" بمعنی "اَیْتِ الثَّرِيدَ" او که چیري "حَيْهَلُ" په معنی د "أَقْبَلُ" سرد وي نو بیا به دی په "عَلِ" سرد استعمالیږي لکه: "حَيْهَلُ عَلَى الْخَيْرِ" بمعنی "أَقْبَلُ عَلَى الْخَيْرِ" او که چیري په معنی د "أَشْتَعُ" سرد وي نو بیا به دی په "بَا" سرد استعمالیږي لکه: "إِذَا ذُو النَّالِحُونَ فَحَيْهَلُ بِعَمْرٍ أَنْ يَشْتَعُ بِعَمْرٍ".

پنځمه خبره:

اسم فاعل:

دریم قسم د اسماء عامله وو څخه اسم فاعل دی.

د اسم فاعل تعریف:

اسم فاعل هغه اسم مشتق دی چي دی د فعل څخه پر داسي ذات باندي د دلالت کولو دپاره وضع سوی وي چي په ده پوري معنی مصدری په طریقه د حدوث سرد قائمه وي نه په طریقه د ثبوت سره لکه: "قَائِمٌ" په "زَيْدٌ قَائِمٌ أَبَوُهُ" کي.

د اسم فاعل عمل او د ده اقسام په اعتبار د عمل سرد:

اسم فاعل په اعتبار د عمل سره پر دوه قسمه دی:

۱. اول قسم: مقرون باللام.

۲. دوهم قسم: مجرد عن اللام.

د مقرون باللام حکم:

د اسم فاعل سره چي کله الف و لام وي نو بیا د ده د عمل کولو دپاره هیڅ شرط نسته بلکه دی د فعل په شان په زمانه ماضي، حال، استقبال: او په ټولو معمولاتو یعنی فاعل چي ضمیر وي یا مفعول مطلق، مفعول له، مفعول فیه، حال، تمیز و غیره په ټولو کي عمل کوي لکه: "جَاءَ الْمُعْطِلُ الْمَسَاكِينُ أَفْسٍ أَوْ آلَانَ أَوْ عَنَاءً".

د مجرد عن اللام حکم:

پر اسم فاعل باندي چي کله الف لام نه وي نو بیا چي کله دی په فاعل اسم ظاهر کي عمل کوي نو بیا د ده دپاره درې شرطونه دي:

۱. اول شرطیې دادی: چي پر یو د د ا شپړو شیانو به یې اعتماد (۱) (تکیه) کړې وي.
  ۲. دوهم شرطیې دادی: چي اسم فاعل به موصوف نه وي احترازي مثال لکه: "عَالِمٌ ضَاجِكٌ يَذْهَبُ".
  ۳. دريه شرطیې دادی: چي دی به مصغر نه وي احترازي مثال لکه: "شُعْبَةٌ بِرَبٍّ". اتفاقي مثال لکه: "رَيْدٌ قَائِمٌ أَبْوَدٌ".
- او کله چي په مفعول به کي عمل کوي بیا د د د پار د د و: شرطونه دي:
۱. اول شرطیې دادی: چي دی به په معنی د حال یا استقبال سره وي حقیقه یا حکایه.
  ۲. دوهم شرطیې دادی: چي پر یو د د ا شپړو شیانو به یې اعتماد کړی وي او په باقي تمام معمولاتو کي بلا شرط عمل کوي.

(۱) د اعتماد اقسام و مثالونه:

۱. پر مبتداء به یې اعتماد کړی وي د لازمي مثال لکه: "رَيْدٌ قَائِمٌ أَبْوَدٌ" د متعدي مثال لکه: "رَيْدٌ ضَارِبٌ أَبْوَدٌ عَمْرُوًا".
  ۲. پر موصوف به یې اعتماد کړی وي لکه: "مَرْزُوقٌ بِجُلٍّ ضَارِبٌ أَبْوَدٌ بَكْرُوًا".
  ۳. پر موصول باندې د لازمي مثال لکه: "جَائِئِي الْقَائِمُ أَبْوَدٌ" د متعدي مثال لکه: "جَائِئِي الْخَارِبُ أَبْوَدٌ عَمْرُوًا".
  ۴. پر ذوالحال باندې لکه: "جَائِئِي رَيْدٌ زَاكِئًا غَلَامُهُ قَرْمَا".
  ۵. پر همزه استفهام لکه: "أَضَارِبُ رَيْدٌ عَمْرُوًا".
  ۶. پر حرف نفی لکه: "مَا ضَارِبُ رَيْدٌ عَمْرُوًا. مَا قَائِمٌ رَيْدٌ".
- د همزه استفهام او حرف نفی څخه مراد عام دي او دغه اخی دوه قسمونه د مبتداء قسم ثاني جوړېږي او فاعل یې قائمقامه د خبر جوړېږي لېکن شرطیې دادی چي ضمیر متصل به نه وي بلکه دوی به و اسم ظاهر ته رفع ورکوي. (نصیر الخبیر و شرح التصريح)
- (۱) د حال یا د استقبال شرطیې ځکه لگولی دی چي اسم فاعل د مضارع د مشابهت په وجه عمل کوي چي د د د مضارع سره په کامله طریقه باندې مشابهت راسي مخکي خو پې صرف مشابهت لفظي و. بعضي په تعداد د حروف، ح کاتو و سکنااتو کي وو اوس یې په معنی کي هم مشابهت پیدا کړې لېکن د ماضي په صورت کي مشابهت برقراره نه پاته کیږي ها که چیري یو ځای اسم فاعل په معنی د ماضي سره په دې شکل راغلی وو چي د هغه پر ځای باندې مضارع واقع کول صحیح وو نو بیا اسم فاعل عمل کولای سي لکه: "وَقَدْ هَمَّتْ بِرَاغِيهِ" په معنی د "يَبْسُطُ فِي رَاغِيهِ" سره دی دوهم شرط د اعتماد یې ځکه ولگولی چي دی خپل مخکني لفظ ته د فعل یو څه نسبت وساتي. (حاشیه خفري، شرح التصريح، مع النوامع) لکه فعل چي پر فاعل اعتماد کړی وي نو د د د پاره هم پر شي باندې اعتماد کول ضروري.

شپړمه خبره:

فائده:

په اسم فاعل کي ضمير د متکلم او مخاطب او غائب د مقام په مناسبت سره په ده کي مستتر يږي يعني که چيري د ده څخه مخکي متکلم وو نو د متکلم ضمير او که مخاطب وو نو د مخاطب ضمير او که غائب وو نو د غائب ضمير په ده کي مستتر يږي. او په ده کي ضمير مستتر د ائمي وي بارز نه سي راتلای او په "ضَارِبَان" او "ضَارِبُونَ" کي "الف" او "واو" صرف علامې د تشبيه او جمع دي د فاعل ضمير ونه نه دي بخلاف د "ضَرَبَا" او "ضَرَبُوا" هلته دواړه شيان دي.

فائده:

که چيري د اسم فاعل څخه د ثبوت معنی مراد وي نو بيا به دي د صفت مشبه په شان عمل کوي فاعل سببي ته رفع ور کوي او وروسته اسم که چيري معرفه وو نو د مفعول د مشابهت پر بنياد باندي و اسم معرفه ته نصب ور کوي او که چيري د ده وروسته اسم نکره وو نو بيا بنا بر تميز نصب ور کوي يا بالاضافت جرور کوي.

فائده:

د اسم فاعل اضافت و خپل فاعل ته جائز نه دی نو لهذا "هَلْ مُكْرِمٌ شَعِيدٌ ضَيُّوقٌ" ويل جائز نه دي. عام طور د نحو په کتاب کي مطلقاً د اسم فاعل د عمل دپاره دوه شرطونه ذکر کيږي:

۱. اول شرط يې دادی: چي دی به په معنی د حال يا استقبال سره وي.
۲. دوهم شرط يې دادی: چي اعتماد به يې پريو د داشپړو شيانو کړی وي خواه که په فاعل کي عمل کوي او که په مفعول به کي عمل کوي.

(۱) اعتماد پر دوه قسمه دی خواه که مذکور وي لکه: په تېرو سوو مثالو کي او که يې پر مقدر باندي اعتماد کړی وي لکه: په "يَا ظَالِمًا جَبَلًا" کي دلته موصوف معتمد دی پرياء حرف نداء مقدر باندي "أَيُّ يَارَ جَلًّا ظَالِمًا" داغه رنگه په "مُخْتَلِفٌ الْوَأْنَةُ" کي "مِنْهُ" مقدر دی "أَيُّ صِلَفٌ مُخْتَلِفٌ الْوَأْنَةُ". (شرح التصريح جلد ۲ صفحه ۲۰)

فائده:

تقديم د معمول پر اسم فاعل باندي جائز دئ لکه: "أَنْتَ الْخَيْرُ فَاعِلٌ" مگر که چيري اسم فاعل مقرون باللام وو لکه: "هَذَا الْمُكْرِمُ سَعِيدًا" یا مجرور بالاضافه وو لکه: "هَذَا وَلَدُ مُكْرِمٍ خَالِدًا" یا مجرور په حرف جر اصلي سره وو لکه: "أَخَسَنْتُ إِلَى مُكْرِمٍ عَلِيًّا" بیا يې تقديم جائز نه دئ او که چيري مجرور په حرف جر زائده سره وو بیا يې تقديم جائز دئ لکه: "لَيْسَ سَعِيدٌ بِسَابِقٍ خَالِدًا" دا هم ویلای سي "لَيْسَ سَعِيدٌ خَالِدًا بِسَابِقٍ" حکه حرف جر زائده په حکم د ساقط کي دئ.

اوومه خبره:

اسم مفعول:

خلوړم قسم د اسماء عامله وو خخه اسم مفعول دئ:

د اسم مفعول تعريف:

اسم مفعول هغه اسم مشتق دئ چي دی د فعل متعدي خخه مشتق سوی وي دپاره د دلالت کولو پر داسي ذات چي فعل د فاعل پرده باندي په طريقه د حدوث سره واقع وي لکه: "مَضْرُوبٌ".
د اسم مفعول عمل:

اسم مفعول د فعل مجهول په شان عمل کوي که چيري متعدي بیک مفعول وو نو نائب فاعل ته رفع ور کوي او که چيري متعدي بدو مفعول وو نو بیا مفعول اول ته رفع او مفعول ثاني ته نصب ور کوي او که چيري متعدي بسه مفعول وو نو بیا اول مفعول به ته بنا بر نائب فاعل رفع ور کوي او مفعول ثاني و ثالث ته نصب ور کوي.
د اسم مفعول د عمل شرائط:

د اسم مفعول د عمل دپاره هغه شرطونه دي: کم چي د اسم فاعل د عمل دپاره وه هغه يو دا چي په معنی د حال او استقبال سره به وي. او دوهم دا چي اعتماد به يې کړی وي پريو د دا شپږو شيانو باندي:

۱. مبتداء لکه: "زَيْدٌ مَضْرُوبٌ أَبُوهُ، عَمْرُو مُعْطَى غَلَامُهُ دِرْهَمًا".

۲. موصوف لکه: "مَرَزْتُ بِرَجُلٍ مَضْرُوبٌ أَبُوهُ، مَرَزْتُ بِرَجُلٍ مُعْطَى غَلَامُهُ دِرْهَمًا".

۳. موصول لکه: "جَاءَ الْمَضْرُوبُ أَبُوهُ .. جَاءَنِي الْمَغْطَلُ عَلَامَةُ دُرْهَمٍ."

۴. ذوالحال لکه: "جَاءَنِي زَيْدٌ مَضْرُوبٌ أَبُوهُ .. جَاءَنِي الْمَغْطَلُ عَلَامَةُ دُرْهَمٍ."

۵. همزه استنهام لکه: "أَمَضْرُوبٌ زَيْدٌ .. أَمَغْطَلٌ زَيْدٌ دُرْهَمًا."

۶. حرف نفي لکه: "مَا مَضْرُوبٌ زَيْدٌ .. مَا مَغْطَلٌ زَيْدٌ دُرْهَمًا."

نوټ: کله چې مفعول متعدي پر څلور قسمه دی او اعتماد پر یو د د ا شپږو شیانو باندې کوي او چې څلور په شپږ کې ضرب کړي نو بیا شپږو یشت مثالونه جوړېږي چې په لاندې نقشه کې یې تفصیل ښکاره دی.

نوع	نوع	نوع	نوع	نوع
مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي
مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي
مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي
مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي
مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي
مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي
مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي
مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي
مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي	مفعول متعدي

فائده:

د اسم مفعول څخه که چیرې معنی ثبوتی مراد وي نو بیا بناء پر نائب فاعل رفع ور کوي او بناء بر تشبیه بالسفعول نصب ور کوي که چیرې اسم معرفه وي او که نکره وو بیا بنا بر تمیز نصب ور کوي یا بناء بر اضافت جر ور کوي.

فائده:

اسم فاعل اسم مفعول، صفت مشبده، مصدر، اسم تفضیل، وغیره ته شبه جمله هم ویل کیږي او د شبه جمله څخه مراد هغه جمله ده چې مکمل جمله نه وي مگر د جملې معنی ور کوي.
د اسم فاعل او اسم مفعول په عمل کې فرق:
د اسم فاعل او اسم مفعول په عمل کې فرق صرف دا دی چې اسم فاعل و فاعل ته رفع ور کوي او اسم مفعول د فاعل پر خای و نائب فاعل ته رفع ور کوي.

جملے:

[illegible]

فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل
فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل
فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل
فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل
فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل
فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل
فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل
فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل
فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل
فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل	فعل

التمرین:

”وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ.. أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ.. وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ.. وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَى رَبِّي.. لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَكْذُومًا.. يَمْزُونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ.. الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنْزَلٌ مِنْ رَبِّكَ.. فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ.. وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ.. فَكَذَّبُوا هُمْ فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ“.

تم ششم مفت مشبہ الخ: ..... الى قوله هفتم اسم تفضیل.

ترجمہ:

شپرم قسم صفت مشبہ دی چي د خپل فعل عمل کوي په دې شرط چي اعتماد مذکور به ورته حاصل وي لکه: ”زَيْدٌ حَسَنٌ غَلَامَةٌ“ کم عمل چي ”حَسَنٌ“ فعل ماضي کوي هغه عمل ”حَسَنٌ“ هم کوي.

الدرس الثلاثون:

د نن د سبقه خلاصه پنځه (۵) خبري دي:

اوله خبره:

شپږم قسم د اسماء عامله وو څخه صفت مشبه ده.

د صفت (۱) مشبه تعريف:

صفت مشبه هغه اسم مشتق دی چې د مشتق سوی وي د فعل لازمي څخه دپاره د دلالت کولو پر داسي ذات چې په ده پوري فعل په طريقه د ثبوت سره قائم وي لکه: "حَسَنٌ" هغه سړی ته ويل کيږي چې په ده پوري حسن بطور ثبوت و دوام قائم وي داغه فرق دی په مينځ د اسم فاعل و صفت مشبه کي په اسم فاعل کي صفت عارضي وي او په صفت مشبه کي صفت دائمي و لازمي وي. او په ده کي زمانه نه وي ځکه دی پر صفات ثبوتيه باندي دلالت کوي او په کم چا کي چې زمانه وي هغه ته صفات عارضه ويل کيږي او دا په ثلاثي مجردو کي اکثريت د "عَلِمَ يَعْلَمُ" د باب څخه لکه: "اَكْحَلٌ" د "كَحَلٌ" څخه او د "شَرُفٌ يَشْرُفُ" د باب څخه لکه: "شَرِيفٌ" د "شَرُفٌ يَشْرُفُ" څخه راځي. او د دې دوو بابو څخه علاوه ډېر کم راځي لکه: "سَيِّدٌ" د "سَادَ يَسُودُ" "ضَيِّقٌ" د "ضَاقَ يَضِيقُ" او د دې دوو بابو څخه علاوه ډېر کم راځي لکه: "سَيِّدٌ" د "سَادَ يَسُودُ" "ضَيِّقٌ" د "ضَاقَ يَضِيقُ" څخه.

د صفت مشبه عمل:

صفت مشبه چونکه صرف د فعل لازمي څخه راځي نو ځکه دی صرف د فعل لازمي عمل کوي يعني فاعل (۲) ته رفع ور کوي لېکن دا يوه خبره ياد ساتل ضروري دي چې صفت مشبه تر خپل فعل په

(۱) د صفت مشبه وجه د تسميه: صفت مشبه ته ځکه صفت مشبه وايي: چې مشبه د اسم مفعول صيغه ده په معنی د تشبيه ورکول سوي سره راځي چونکه ده هم د اسم فاعل سره تشبيه ورکول سوي ده د تشبيه او جمع او تذکیر و تانيث د ضيفو په راتللو کي. او معرفه ته نصب ورکول بڼه بر تشبه مفعول کما في اسم الفاعل.

(۲) په صفت مشبه کي د ضمير د پېژندولو دپاره ضابطه دا ده که چيري صفت مشبه و خپل معمول ته رفع ور کوله نو بيا دغه معمول اسم ظاهر دده دپاره فاعل وي لکه: "عَلِيٌّ حَسَنٌ خُلُقُهُ" په ده کي ضمير نسته او که چيري صفت مشبه و خپل معمول ته نصب ور کوي بڼه بر تشبيه مفعول که چيري معرفه وو لکه: "عَلِيٌّ حَسَنٌ خُلُقُهُ" يا بر تمیز که چيري نکره وو لکه: "عَلِيٌّ حَسَنٌ خُلُقًا" يا يې جرور کاوي بڼه بر اضافت لکه: "عَلِيٌّ حَسَنٌ الْخُلُقِ" نو بيا په دې وخت کي په صفت مشبه کي يو ضمير راوړي چې و

عمل کی زیات دی هغه دا چي صفت مشبه و مفعول به ته نصب هم ور کوي لېکن فعل لازمي و مفعول به ته نصب نسي ور کولای لکه: "جَائِي رَجُلٌ حَسَنٌ وَجْهَهُ".

د صفت مشبه د عمل کولو دپاره شرطونه:

د صفت مشبه د عمل دپاره پنځه (۵) شرطونه دي:

۱. اول شرط يې دا دی: چي اعتماد به يې پر يو د دا پتځو (۱) شيانو باندې کړی وي سواد موصول څخه.

۲. دوهم شرط يې دا دی: چي صفت مشبه به د مصغر صيغه نه وي.

۳. دريم شرط يې دا دی: چي صفت مشبه به موصوف نه وي.

۴. څلورم شرط يې دا دی: چي پر موصول (۲) به يې اعتماد نه وي کړی.

۵. پنځم شرط يې دا دی: چي په معنی د حال و استقبال (۳) سره به نه وي. دغه شرطونه هغه وخت دي چي کم وخت په فاعل او شبيه بالمفعول کي عمل کوي. لېکن په نورو معمولاتو کي د عمل کولو دپاره يې څه شرط نسته.

د ثلاثي مجردو او غير مجردو څخه د صفت مشبه جوړېدل:

د ثلاثي مجردو څخه قياساً څلور (۴) وزنونه راځي:

موصوف ته راجع کيږي او دغه ضمير به د صفت مشبه دپاره فاعل وي او د دغه ضمير تذکیر و تانيث او جمعيت په اعتبار د موصوف سره وي ځکه د ضمير د خپل مرجع سره مطابقت ضروري دی لکه: "زَيْدٌ حَسَنٌ وَجْهَهُ". (تثوير)
(۱) د اعتماد مثالونه:

۱. مبتداء لکه: "زَيْدٌ حَسَنٌ غَلَامَةٌ".

۲. موصوف لکه: "جَائِي رَجُلٌ حَسَنٌ وَجْهَهُ".

۳. ذوالحال لکه: "جَائِي زَيْدٌ حَسَنًا وَجْهَهُ".

۴. همزه استفهام لکه: "أَحْسَنُ وَجْهَ زَيْدٍ".

۵. حرف نفی لکه: "مَا أَحْسَنُ وَجْهَ زَيْدٍ". (نصر الخبير)

(۲) ځکه الف لام چي په معنی د "الذی" سره راځي هغه صرف پر اسم فاعل او اسم مفعول باندې داخلېږي.

(۳) چونکه په صفت مشبه کي د دوام و استمرار معنی ده او حال و استقبال حدوث لره مستلزم دي. (نصر الخبير)

۱. اول وزن د "فَعَالٌ" لکه: "كَبِيمٌ، عَظِيمٌ، حَقِيْرٌ". او دا عام طور د "شَرُفٌ يَشْرُفُ" څخه راځي لږکڼ لکه کله د دغه باب څخه د "فَعَلٍ" لکه: "حَسَنٌ" او کله د "فَعِلٍ" لکه: "ضَخِمٌ" او کله د "فَعَلَ" لکه: "بَطَلٌ، حَسَنٌ". او کله د "فَعَالٍ" لکه: "جَبَانٌ" او کله د "فُعَالٍ" لکه: "بَطَلٌ" او کله د "فُعِلٍ" لکه: "صُلْبٌ" او کله د "فُعِلٍ" لکه: "جُنُبٌ" او کله د "فُعُولٍ" لکه: "ظَهْرٌ" او کله د "فَاعِلٍ" پروژن هم راځي لکه: "ظَاهِرٌ، فَاْضِلٌ". او دوی اکثره مخفف د "فَعِيلٌ" څخه وي.

۲. دوه وزن د "فَعْلَانٌ" د "فَعِلٌ" لازمي څخه چي دلالت کوي پر خُلُو (خالي والی) او پر اَمْنَاء (ښکونکي) او پر حرارت باطني (اندري گرمايش) چي مرض نه وي او مؤنث يې "فَعْلَى" راځي. لکه: "عَزَّازٌ" (وړی) "مَذِيَّانٌ، عَظْشَانٌ" (تړی).

۳. دريه وزن د "فَعْلٌ" د "فَعِلٌ" لازمي څخه چي دلالت کوي پر لون (رنگ) او پر ظاهري عيبو از پر ظاهري حليه (شکل و صورت) باندي او مؤنث يې "فَعْلَاءٌ" راځي. لون لکه: "أَحْمَرٌ" (سور)، ظاهري عيب لکه: "أَعْمَى" (پوند)، ظاهري حليه لکه: "أَكْعَلٌ" (تورسترگی).

۴. څلورم وزن د "فَعِلٌ" د "فَعِلٌ" لازمي څخه چي دلالت کوي پر باطني امراضو يا چي د دوی سره مشابه او يا د دوی پر متضادو شيانو باندي او مؤنث يې "فَعِلَةٌ" راځي، امراض به يا باطني يا به جسماني وي لکه: "وَجَعٌ" (دردناکه)، "مَغْصٌ" (چي د درد څخه يې کلې پرې سي) يا به خلقي وي لکه: "لَجَزٌ" (بخیل، بد اخلاقه)، "بَطَرٌ" (د نعمت ناشکري کول) مشابه شيان "حَزَنٌ" (غمجن کېدل)، "حَرْبٌ" (غصه ناکه کېدل) او متضاد شيان لکه: "فَرَحٌ" (خوش حاله کېدل)، او د ثلاثي مجرد څخه د اسم فاعل پروژن راځي لکه: "مُغْتَدِلٌ" (مخامه).

دوهه خبره:

د صفت مشبه اوزان:

د صفت مشبهه اوزان د هر زیات دي ځکه د دوی تعلق تر سماع پوري دی او کثیر الاستعمال اوزان یې دا دي: "فَعِيلٌ" لکه: "قَلِيلٌ". "فَعُولٌ" لکه: "ظَلُومٌ" او دا دوه وزنونه کله کله د مبالغې دپاره هم استعمالیږي لکه: "شَكُورٌ، غَفُورٌ، عَلِيمٌ".

د "فَعْلَانٌ" وزن لکه: "تَغْبَانٌ". او کله کله د اسم فاعل وزن هم د صفت مشبهه دپاره راځي لکه: "عَادِلٌ". او علامه رضي ^{رحمه الله} د سماع پر خبره رد کړی دی او فرمایلي یې دي چي کله په صفت مشبهه کي د عیب او د لون والا معنی وي هغه همېشه د "أَفْعَلٌ" پر وزن راځي لکه: "أَبْيَضٌ، أَسْوَدٌ، أَعْوَزٌ، أَعْلَى" او دا قیاسي اوزان دي.

د اسم فاعل او صفت مشبهه په مینځ کي فرق:

د صفت مشبهه او اسم فاعل په مینځ کي څلور (۴) فرقونه دي:

۱. اول فرق: صفت مشبهه صرف د فعل لازم څخه راځي او اسم فاعل د لازم و متعدي دواړو څخه راځي.

۲. دوهم فرق: په صفت مشبهه کي ثبوت و دوام وي او په اسم فاعل کي حدوث وي.

۳. دریم فرق: د صفت مشبهه فاعل صرف سببي راځي او د اسم فاعل، فاعل سببي و اجنبي دواړه راځي.

۴. څلورم فرق: د صفت مشبهه معمول نسي مقدم کېدای او د اسم فاعل معمول مقدم کېدای سي.

فائده:

عامه قاعده ده چي نکره کله مضاف سي و معرفه ته نو هغه نکره هم معرفه کیږي او داغه رنگه پر مضاف باندې الف لام نسي دا خپلېدای لېکن صفت مشبهه د دې دواړو قاعدو څخه مستثنی ده یعني صفت مشبهه په اضافت سره نسي معرفه کېدای او کله چي دا مضاف وي بیا هم پر دوی باندې الف لام دا خپلېدای سي نو داغه وجه ده چي کله صفت مشبهه سره د مضاف الیه صفت واقع سي د معرفه نو بیا پر دې باندې الف لام دا ځلول ضروري دي چي مطابقت راسي د موصوف سره لکه: "خَالِدٌ مِنَ الْكَثِيرِ الْمَالِ".

دریمه خبره:

د صفت مشبه د استعمال صورتونه:

په صفت مشبه کې د استعمال په اعتبار سره اتلس (۱۸) صورتونه جوړېږي: بعض عمده دي بعض احسن دي او بعض حسن دي او بعض مختلف فیه دي او بعض قبیح دي د هغه تفصیل په دې شکل دی چې صفت مشبه به یا معرف باللام وي یا به مجرد عن اللام وي بیا د هریوه په معمول کې درې صورتونه جوړېږي:

۱. اول صورت: یا به معرف باللام وي.

۲. دوهم صورت: یا به مضاف وي.

۳. دریم صورت: یا به نه معرف باللام وي او نه به مضاف وي یعنې د دواړو څخه به خالي وي دوه ته چې په درې کې ضرب ورکړې نو شپږ قسمه جوړېږي. بیا پر دې شپږ قسمه معمولو باندې درې قسمه اعراب راځي:

۱. اول قسم اعراب: مرفوع بنا بر فاعلیت یا بنا بر بدلیت د ضمیر مستتر څخه.

۲. دوهم قسم اعراب: منصوب که چیرې معرفه وو بنا بر شبه مفعول او که نکره وو نصب بنا بر تمیز.

۳. دریم قسم اعراب: مجرور په اضافت سره.

نو چې کله شپږو ته په درې کې ضرب ورکړې اتلس صورتونه جوړېږي په دې کې نه احسن (۱) دوه حسن (۲) یو مختلف (۳) فیه، څلور قبیح (۴) دوه ناجائز (۵) دي چې په کم صفت کې یو ضمیر وي

(۱) نه (۹) دانې احسن دي ځې په هغه کې یو ضمیر موجود وي خواه که په صفت کې وي او که په معمول کې وي دا ځکه احسن دي چې د موصوف سره د ربط دپاره یو ضمیر دی او د ربط دپاره یو ضمیر کفایت کوي.

(۲) دوه (۹) دانې حسن دي چې په هغه کې دوه ضمیرونه موجود وي دغه دوه صورتونه ځکه حسن دي چې په دوی کې د ربط دپاره ضمیر موجود دی لکن احسن نه دی ځکه د ربط دپاره یو ضمیر کافي دی او دلته دوه ضمیرونه دي.

(۳) یو (۹) صورت مختلف فیه دی په دې کې اختلاف دی د بصرین او د امام سبویه رحمتهما الله په نزد باندې دغه صورت د ضرورت شعري په وجه سره د قباحته جائز دی او د قباحته وجه داده چې دلته په دې صورت کې اضافت لفظي دی او اضافت لفظي تخفیف فائده کوي په کار دا وه چې دلته د اعلیٰ درجه تخفیف حاصل سوی وای چې د مضاف څخه حذف د تنوین او د مضاف الیه څخه حذف د ضمیر دی لکن دلته د ادنیٰ درجه تخفیف حاصل دی چې صرف د مضاف څخه حذف د تنوین دی او د مضاف الیه څخه ضمیر نه دی حذف سوی نو د اعلیٰ درجه تخفیف د امکان په صورت کې د ادنیٰ درجه په تخفیف سره اکتفاء کول قبیح دي. او د

هغه احسن دي او چي دوه ضميرونه پکښې وي هغه حسن دي او چي خالي وي هغه قبيح دي او کم صفت چي مجرد عن اللام وي او مضاف وي و هغه معمول ته چي مضاف وي و ضمير ته د موصوف هغه مختلف فيهِ وي او که چيري صيغه د صفت معرف باللام وو او مضاف وو و هغه معمول ته چي مجرد عن اللام وي يا صيغه د صفت معرف باللام وه مضاف وه و هغه معمول ته چي هغه مضاف وو و ضمير ته نو دا دواړه مجتنع دي.

خلورمه خبره:

د صورتو تفصيل سره د مثالو:

اول صورت چي صفت مشبه معرف باللام وي او ددې معمول مضاف وي نو په دې کي درې (۳) صورتونه جوړېږي:

۱. اول صورت: معمول مرفوع وي لکه: "زَيْدٌ الْحَسَنُ وَجْهٌ".

۲. دوهم صورت: معمول منصوب وي لکه: "زَيْدٌ الْحَسَنُ وَجْهٌ".

۳. دريم صورت: معمول مجرور وي لکه: "زَيْدٌ الْحَسَنُ وَجْهٌ".

دوهم صورت: چي صفت مشبه معرف باللام وي او معمول يې هم معرف باللام وي نو په دې کي هم درې (۳) صورتونه جوړېږي:

۱. اول صورت: معمول مرفوع لکه: "زَيْدٌ الْحَسَنُ الْوَجْهُ".

کوفيين په نزد باندې دغه صورت بغيره قباخته جائز دي ځکه د جواز دپاره في الجملة څه نه څه تخفيف په کار دي او هغه دلته په حذف د تنوين سره حاصل سوي دي.

(۱) خلور (۴) صورتونه قبيح دي چي په هغه کي ضمير نه وي موجود وجه د قباحت يې دا ده چي دلته موصوف د صفت سره ربط غواړي او د ربط دپاره د ضمير ضرورت دي او دلته ضمير نسته.

(۲) د امتناع په صورت کي دا وه چي صيغه د صفت معرف باللام وي لکه: "الْحَسَنُ وَجْهٌ" او مضاف وي و هغه معمول ته چي هغه مجرد عن اللام وي ددې صورت د امتناع وجه دا ده چي دلته اضافت د معرفه و نکره ته دي چي په اضافت معنويه کي مجتنع دي نو ددې مشابهت په وجه تحويانو دا صورت هم مجتنع بللی دي او دوهم صورت دا وو چي صيغه د صفت معرف باللام وي او مضاف وي و هغه معمول ته چي هغه مضاف وي و ضمير ته لکه: "الْحَسَنُ وَجْهٌ" او ددې صورت وجه امتناع دا ده چي دلته په اضافت لفظي سره يو قسم تخفيف لانه دي حاصل سوي ځکه تخفيف يا په حذف د تنوين سره راځي يا په حذف د نون د تشبيه او نون د جمع سره راځي يا د موصوف د ضمير فاعل په حذف سره د صفت څخه لېکن دلته دا مذکوره وجوه څخه يې د يوې وجه فائده لانه ده حاصله سوي نو ځکه دا صورت مجتنع دي. (ضوابط نحوية)

عنوان	الكتاب	سنة	مصدره	تصنيفه حرفي ماله	العلل ماله	اسماء ماله	تصنيفه مرادفات	معلومات	ملاحظات	تصنيفه طبع ماله
إنه للفران رسول الله محمد	فهرس اسم	(الفران) فهر (إن)	(إن) اسم (إن)	(إن) مشبه بالفضل (لام) لا كيد فهر مائل		(إن) صدر طبع (فهر) مشبه	(إن) ماله لفر (إن)	(إن) ماله اسم (إن)	(إن) ماله (فهر) مشبه (إن) ماله	(فهر) مشبه (إن) ماله
إننا ألدنا ناكث هذا بنا كبريتنا	فهرس اسم	(ألدنا) نكث (إن) (إن)	(إن) اسم (إن)	(إن) مشبه بالفضل	(ألدنا) فهر مائل	(فهر) مشبه	(إن) ماله نكث (ألدنا) ماله في ماله لفر (إن)	(إن) ماله (ألدنا) ماله (فهر) مشبه		(فهر) مشبه (إن) ماله
إن الإنسان ليزود ككثو	فهرس اسم	(ككثو) فهر (إن)	(إن) اسم (إن)	(إن) مشبه بالفضل لام ماله (ولي) فهر مائل		(فهر) مشبه	(إن) ماله (ككثو) ماله (إن) فهر مائل	(إن) ماله (ككثو) ماله (إن)	(إن) ماله (فهر) مشبه	(فهر) مشبه (إن) ماله
عسى أن يتبعك ربك مقاما مفعولا	فهرس اسم	(عسى) فهر (إن)	(إن) اسم (إن)	(إن) مشبه بالفضل لام ماله (ولي) فهر مائل	(عسى) فهر مائل	(فهر) مشبه	(إن) ماله (عسى) ماله (فهر) مشبه	(إن) ماله (عسى) ماله (فهر) مشبه	(إن) ماله (فهر) مشبه	(فهر) مشبه (إن) ماله
إن الباطل كان زحوقا	فهرس اسم	(كان) زحوق (إن) فهر (إن)	(إن) اسم (إن)	(إن) مشبه بالفضل لام ماله (ولي) فهر مائل	(كان) فهر مائل	(فهر) مشبه	(إن) ماله (كان) ماله (فهر) مشبه	(إن) ماله (كان) ماله (فهر) مشبه	(إن) ماله (فهر) مشبه	(فهر) مشبه (إن) ماله
وكان الإنسان قثورا	فهرس اسم	(قثورا) فهر (إن)	(إن) اسم (إن)	(إن) مشبه بالفضل لام ماله (ولي) فهر مائل	(كان) فهر مائل	(فهر) مشبه	(إن) ماله (كان) ماله (فهر) مشبه	(إن) ماله (كان) ماله (فهر) مشبه	(إن) ماله (فهر) مشبه	(فهر) مشبه (إن) ماله
فإن أكنز الناس إلا كنوزا	فهرس اسم	(أكنز) فهر (إن)	(إن) اسم (إن)	(إن) مشبه بالفضل لام ماله (ولي) فهر مائل	(أكنز) فهر مائل	(فهر) مشبه	(إن) ماله (أكنز) ماله (فهر) مشبه	(إن) ماله (أكنز) ماله (فهر) مشبه	(إن) ماله (فهر) مشبه	(فهر) مشبه (إن) ماله
لا يؤمنون ولا يؤمنون	فهرس اسم	(لا) يؤمنون (إن) فهر (إن)	(إن) اسم (إن)	(إن) مشبه بالفضل لام ماله (ولي) فهر مائل	(لا) فهر مائل	(فهر) مشبه	(إن) ماله (لا) ماله (فهر) مشبه	(إن) ماله (لا) ماله (فهر) مشبه	(إن) ماله (فهر) مشبه	(فهر) مشبه (إن) ماله
لن لو كان في الأرض ملائكة يؤمنون لكنهم لا يؤمنون	فهرس اسم	(لن لو) يؤمنون (إن) فهر (إن)	(إن) اسم (إن)	(إن) مشبه بالفضل لام ماله (ولي) فهر مائل	(لن لو) فهر مائل	(فهر) مشبه	(إن) ماله (لن لو) ماله (فهر) مشبه	(إن) ماله (لن لو) ماله (فهر) مشبه	(إن) ماله (فهر) مشبه	(فهر) مشبه (إن) ماله

منون	خبر	مصدر	مصدر الیه	تصین حروف مله	العل مله	اساء مله	تصین مرفعات	مضربات	مرددات	تصین علت مشبهه
وَمَنْ يُضِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أُولِيَاءَ مِنْ دُونِهِ	خبریه اسمیه	مصدر تَجِدَ فعل	مصدر الیه هُوَ أَلَتْ فعل	تصین حروف مله یضیل (وَمَنْ) تجد (فَلَنْ) یضیل (أُولِيَاءَ) تجد (مِنْ) یضیل (دُونِهِ)	العل مله یضیل تجد یضیل	اساء مله مَنْ لَنْ مَنْ لَنْ مَنْ	تصین مرفعات یضیل (وَمَنْ) تجد (فَلَنْ) یضیل (أُولِيَاءَ) تجد (مِنْ) یضیل (دُونِهِ)	مضربات یضیل (وَمَنْ) تجد (فَلَنْ) یضیل (أُولِيَاءَ) تجد (مِنْ) یضیل (دُونِهِ)	مرددات یضیل (وَمَنْ) تجد (فَلَنْ) یضیل (أُولِيَاءَ) تجد (مِنْ) یضیل (دُونِهِ)	تصین علت مشبهه یضیل (وَمَنْ) تجد (فَلَنْ) یضیل (أُولِيَاءَ) تجد (مِنْ) یضیل (دُونِهِ)

التمرین:

”إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا... إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا... وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا... مَا كَثِيرٌ فِيهِ
أَبْدًا... وَمَنْ يُضِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا... وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ... فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا
فِيهِ... وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا... وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً... وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا“
المعلم اسم تفضیل الخ الی قوله ..... هشتم مصدر.

ترجمہ:

اووم قسم اسم تفضیل دی او دده استعمال پر درې قسمه دی: اول صرف پہ ”مِنْ“ سره لکه: ”زَيْدٌ
أَفْضَلُ مِنْ عَمْرِ“۔ دوهم پہ الف لام سره لکه: ”جَاءَنِي زَيْدٌ بِالْأَفْضَلِ“۔ دریم پہ اضافت سره لکه: ”زَيْدٌ
أَفْضَلُ الْقَوْمِ“ او دده عمل پہ فاعل کی وی چي ”هُوَ“ دی او د ”أَفْضَلُ“ فاعل ضمیر د ”هُوَ“ دی چي
پہ دہ کی مستتر دی۔

الدرس الحادي والثلاثون:

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبری دی:

اوله خبره:

اسم تفضیل:

اووم قسم پہ اسماء عامله کی اسم تفضیل دی۔

د اسم تفضیل تعریف:

اسم تفضیل هغه اسم دی چي دی مشتق سوی وي د مصدر ثخه او دی دلالت کوي پر اشتراک د دوو شيانو په یوه صفت کي او یو پر هغه بل باندی زیات وي په دا صفت کي لکه: "خَلِيلٌ أَغْلَمُ مِنْ سَعِيدٍ وَأَفْضَلُ مِنْهُ" او دی پروزن د "أَفْعَلُ" وي کم یو چي په صفتیت کي زیات وي هغه ته "مُفَضَّلُ" او هغه بل ته "مُفَضَّلٌ عَلَيْهِ يَأْمَفُضُّونَ" ویل کیږي او دی په مثال د صفت مشبه سره دی په دوام و استمرار کي ترڅو چي د ده خلاف یو قرینه نسي موجوده.

د اسم تفضیل عمل:

اسم تفضیل دوه قسمه عمل کوي:

۱. یو عمل د نصب کوي.

۲. او بل عمل د رفع کوي.

عمل د نصب یې په دوو شکلو سره راځي:

۱. اول شکل: کله بنا بر مفعولیت نصب ور کوي.

۲. دوهم شکل: او کله نصب بناء بر حالیت، یا ظرفیت، یا بناء بر تمیز ور کوي.

اول عمل د نصب دی:

چونکه اسم تفضیل عامل ضعیف دی ځکه په ده کي د مصدر معنی بعینه نه پاته کیږي، بلکه په هغه کي زیاتوب راځي نو ځکه دی په ټولو معمولاتو کي عمل نسي کولای صرف په دا څلورو معمولاتو کي عمل کوي.

۱. اول: په تمیز کي.

۲. دوهم: په حال کي.

۳. دریم: په ظرف کي.

۴. څلورم: په فاعل مستتر کي مطلقا عمل کوي لکه: "زَيْدٌ أَحْسَنُ مِنْكَ الْيَوْمَ رَاكِبًا" "الْيَوْمَ"

ظرف مفعول فیه دی "رَاكِبًا" حال دی "أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا" دلته "مَالًا" و "نَفَرًا"

تمیزونه دي.

دوهمه خبره:

چونکه حال او ظرف دواړه ضعیف معمولات دي نو ځکه په دوی کې د عمل کولو دپاره د دوی د عامل د فعل سره ادنی مشابهت هم کافي دی او دلته د اسم تفضیل د فعل سره په دې اعتبار مشابهت لري چې دی هم پر معنی حدی باندې دلالت کوي چې د فعل یو جزء ده نو ځکه دی په حال او ظرف دواړو کې عمل کولای سي. او تمیز هم د پرزیات کمزوری معمول دی ځکه اسم تام چې د فعل د معنی څخه بالکل خالي وي هغه هم په ده کې عمل کولای سي لکه: "عِنْدِي رِظْلٌ زَيْتًا" نو اسم تفضیل چې نه څه مشابهت د فعل سره لري نو هغه خو په ده کې په طریقه اولی سره عمل کولای سي.

لېکن اسم تفضیل په مفعول به کې بالکل عمل نسي کولای خواه که مفعول به مظهر وي او که مضمروي ځکه د اسم تفضیل مفعول د "مُفَضَّلٌ عَلَيْهِ" څخه سوا بل یو شی نسي راتلای او "مُفَضَّلٌ عَلَيْهِ" هم چې ذکر سي هغه مجروره وي او داغه رنگه اسم تفضیل په مفعول مطلق، مفعول له، او مفعول معه، کې عمل نسي کولای.

دوهم عمل د رفع دی:

رفع بنا بر فاعلیت راجحې او په دې کې درې صورتونه دي:

۱. اول صورت: په ضمیر مستتر کې عمل کول.

۲. دوهم صورت: په ضمیر بارز کې عمل کول.

۳. دریم صورت: په اسم ظاهر کې عمل کول.

اسم تفضیل په ضمیر مستتر کې بغیر د څه شرطه عمل کوي ځکه ضمیر مستتر معمول ضعیف دی لېکن په ضمیر بارز او په اسم ظاهر کې بغیر د شرط څخه عمل نسي کولای ځکه دا دواړه قوي معمولات دي، مگر په یوه ځای کې په اسم ظاهر کې عمل کولای سي او د هغه دپاره درې شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دا دی: چې اسم تفضیل به په اعتبار د لفظ سره د یوه شي صفت وي او په

اعتبار د معنی سره به د داغه شي د متعلق صفت وي او دا متعلق به په داغه شي او په بل

شي کې مشترک وي.

۲. دوهم شرط یی دا دی: چي دا متعلق د شي به په داسي (۱) شکل وي چي د دغه شي په اعتبار سره به "مُفَضَّل" وي او د هغه بل شي په اعتبار سره به "مُفَضَّل عَلَيْهِ" وي، يعني دی به "مُفَضَّل" او "مُفَضَّل عَلَيْهِ" دواړه وي لېکن په دوه اعتباره سره.

۳. دریم شرط یی دا دی: چي د اسم تفضیل څخه به مخکي نفي، يا نهی، يا استفهام انکاري وي مثال یی لکه: "مَا رَأَيْتُ رَجُلًا أَحْسَنَ فِي عَيْنِهِ الْكُحْلُ مِنْهُ فِي عَيْنِ زَيْدٍ". تفصیل یی په حاشیه کي موجود دی.

خلاصه د شرائطو دا ده: (۱) چي اسم تفضیل به د لفظ په اعتبار سره د ماقبل صفت وي او د معنی په اعتبار سره به د مابعد صفت وي. (۲) اسم ظاهر به د ماقبل په اعتبار سره "مُفَضَّل عَلَيْهِ" وي او د

(۱) دا خبره یاد ساتل ضروري دي چي د متعلق د شي د داغ شي په اعتبار سره مفضل کېدل او د دوهم شي په اعتبار سره مفضل عليه کېدل دا د نفي د دخول څخه مخکي دی ځکه د نفي د دخول څخه وروسته معنی برعکس کېږي لکه: "مَا رَأَيْتُ رَجُلًا أَحْسَنَ فِي عَيْنِهِ الْكُحْلُ مِنْهُ فِي عَيْنِ زَيْدٍ". اوس په دې مثال کي اول په اعتبار د اثبات سره معنی رانستل په کار دي چي د کلام معنی واضح او ښکاره سي بیا د نفي والا معنی کول په کار دي هغه په دې شکل چي دلته په دغه مخکني مثال کي "أَحْسَنَ" صیغه د اسم تفضیل ده په اعتبار د لفظ سره د یوه شي صفت دی چي "رَجُلًا" دی او په اعتبار د معنی سره د "رَجُلٍ" د متعلق صفت دی چي "الْكُحْلُ" دی او "الْكُحْلُ" د "رَجُلٍ" او د "زَيْدٍ" په سترگو کي مشترک دی او دغه "الْكُحْلُ" په اعتبار د "عَيْنِ" (سترگو) د "رَجُلٍ" سره "مُفَضَّل" دی او په اعتبار د "عَيْنِ" د "زَيْدٍ" سره "مُفَضَّل عَلَيْهِ" دی نو په دې صورت کي معنی دا جوړېږي چي مایو سړی ولیدی چي د هغه په سترگو کي رانجه د زید تر سترگو ډېر ښائسته وه اوس په دې صورت کي د نفي څخه ماسوا ټوله شرطونه ښکاره سو لېکن کله چي پرده باندي نفي داخلي سوي نو بیا اسم تفضیل منفي سو درې سره شرطونه موجود سوه او د نفي څخه وروسته "رَجُلٍ" په اعتبار د "عَيْنِ" د "رَجُلٍ" سره "مُفَضَّل عَلَيْهِ" سو او په اعتبار د "عَيْنِ" د "زَيْدٍ" سره "مُفَضَّل" سو او د نفي څخه وروسته مقصود د زید د سترگو درانجو تعریف دی. په دې مثال کي "مَا" نافية دی "رَجُلًا" مفعول به دی د "رَأَيْتُ" دپاره او "أَحْسَنَ" اسم تفضیل دی په "الْكُحْلُ" کي عمل کوي او "الْكُحْلُ" اسم ظاهر دی چي د "أَحْسَنَ" فاعل دی، د دې بل مثال لکه: "مَا رَأَيْتُ رَجُلًا أَوْقَعَ فِي نَفْسِهِ النَّصِيحَةَ مِنْهَا فِي نَفْسِ زُهَيْرٍ".

او په دې صورت کي اسم تفضیل په اسم ظاهر کي ځکه عمل کوي چي دلته اسم تفضیل په معنی د فعل ماضي د "حَسَنَ" سره جوړ سوي دی ځکه دا قاعده ده چي کله هم اسم تفضیل تحت النفي واقع سي نو هغه په معنی د فعل سره وي. او بله قاعده دا ده چي کله پر مقید بالقید باندي نفي داخلي سي نو هلته نفي د قید راځي نو لهذا کله چي پر اسم تفضیل باندي نفي داخلي سي نو نفي د صفت تفضيلي راځي او اصل فعل باقي پاته کېږي نو "أَحْسَنَ" په معنی د "حَسَنَ" فعل سره خپل فاعل اسم ظاهر ته رفع ورکوي، لکه: "مَا مِنْ أَيَّامٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ فِيهَا الصَّوْمُ مِنْهُ فِي عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ". (شرح جامي)

ما بعد په اعتبار سره به "مُفَضَّل" وي. (۳) د اسم تفضیل څخه مخکې به نفي يا نهی يا استفهام انکاري وي.

دریمه خبره:

د اسم تفضیل د استعمال صورتونه:
اسم تفضیل په درې طریقو سره استعمالیږي:
په دې شرط چې د دې به خبر نه وي او مفضل علیه به معلوم نه وي ورنه بیا دده استعمال په دغه درو طریقو سره ضروري نه دی.

اوله طریقه: اسم تفضیل کله په "مِنْ" سره استعمالیږي لکه: "زَيْدٌ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرِ".
د دې اول قسم د استعمال حکم (۱) اسم تفضیل که چیرې مستعمل په "مِنْ" سره وو نو بیا دی همیشه مفرد مذكر اوړل واجب دی خواه که دده موصوف تشبیه وي او که جمع وي، مذكروي او که

(۱) اسم تفضیل همیشه د "أَفْعَلٌ" پر وزن راځي او لفظ د "خَفِذٌ وَ شَرٌّ اَوْ حَبٌّ" هم اسم تفضیل دی ځکه دا په اصل کې "أَخَفٌ، أَشَرٌّ، أَحَبٌّ" وویا همزه د کثرت استعمال په وجه حذف سو، امام اخفش رحمه الله فرمایي: چي په دوی کې دوه شذوذ دي:
۱. یو حذف د همزه دی.

۲. او بل عدم وجود د فعل دی ځکه د دوی فعل نسته. (شرح التصريح جلد ۱ صفحه ۹۲)
او د "فَعْلٌ" وزن یې د مؤنث دپاره شرط دی ورنه د "أَفْعَلٌ" صیغه اسم تفضیل نه جوړیږي لکه: "أَبْيَضٌ، بُيَظٌ، أَحْمَرٌ، حُمْرٌ" د دوی معنی صرف سپین والی او سروالی دی د زیاتوب معنی په دوی کې نسته.
د اسم تفضیل دپاره دغه شرطونه دي "كُلُّ فِعْلٍ ثَلَاثِي مَتَصَرِّفٌ مَعْلُومٌ تَامٌ مُلَبَّكٌ قَابِلٌ لِلتَّفَاضُلِ مُبْنِيٌّ لِلْفَاعِلِ لَيْسَ الْوَصْفُ مِنْهُ عَلَى الْفَعْلِ وَلَا يَكُونُ دَالًا عَلَى كَوْنِ أَذْغِيْبٍ أَوْ حَلِيَّةٍ".

د اسم تفضیل او اسم فاعل په مینځ کې فرق په درو شکلو سره راځي:
۱. او د اسم تفضیل د عامل جوړېدلو دپاره هیڅ شرط نسته.
۲. د اسم تفضیل فاعل همیشه ضمیر مستتر وي او د اسم فاعل فاعل کله ضمیر راځي او کله اسم ظاهر راځي.
۳. او اسم تفضیل صرف فاعل غواړي او اسم فاعل که چیرې د فعل متعدي څخه وو نو بیا دی مفعول به هم غواړي.
د اسم تفضیل او اسم مبالغه په مینځ کې فرق دا دی چې په اسم مبالغه کې د زیاتوب معنی فی نفسه موجوده وي لکه: "غَفَّارٌ" ډېر مهربانه او په اسم تفضیل کې د زیاتوب معنی بنسبت و غیرته وي لکه: "اللَّهُ أَكْبَرُ أَيُّ أَكْبَرٍ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ".

مؤنث وي او دغه "مِنْ" جاره وي و "مُفَضَّلٌ عَلَيْهِ" ته جرور کوي لکه: "خَالِدٌ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرِو، فَاطِمَةُ أَفْضَلُ مِنْ سَعَادٍ، زَيْدَانِ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرِو، اِمْرَأَتَانِ أَفْضَلُ مِنْ رَجُلٍ، الْمُجَاهِدُونَ أَفْضَلُ مِنَ الْقَاعِدِينَ، اَلْمُتَعَلِّمَاتُ أَفْضَلُ مِنَ الْجَاهِلَاتِ، هَذَانِ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا، هَاتَانِ اَلْفَعُ مِنْ هَاتَيْنِ" او کله کله "مِنْ" جاره مقدروي لکه: "وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى: أَيْ خَيْرٌ مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَأَبْقَى مِنْهَا" او کله کله د "مِنْ" اثبات و حذف دواړه سره جمع سوي وي لکه: "أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا: اِیْ أَعَزُّ مِنْكَ" او داغه رنگه د "مِنْ" تقديم جائز نه دی مگر چيري مجرور اسم استفهام و ویا مضاف وه اسم استفهام ته بیا يي تقديم مع المجرور واجب دی لکه: "مِمَّنْ أَلَتْ خَيْرٌ، وَمِنْ فَرَسٍ مِّنْ فَرَسِكَ أَسْبَقُ".

دوهمه طريقه: اسم تفضيل کله په الف لام عهد خارجي سره استعمال يږي لکه: "زَيْدٌ اَلْأَفْضَلُ". د دې دوهم قسم د استعمال حکم:

که چيري اسم تفضيل معرف باللام و ویا دده دپاره دوه حکمونه دي:

۱. اول حکم يې دادی: چي په دې صورت کي دده استعمال په "مِنْ" سره هيڅ کله جائز نه دی.
۲. دوهم حکم يې دادی: چي دده مطابقت د موصوف سره په افراد، تشنيت، جمعيت، تذکیر، تانيث کي واجب دی لکه: "زَيْدٌ اَلْأَفْضَلُ، اَلزَّيْدَانِ اَلْأَفْضَلَانِ، اَلزَّيْدُونَ اَلْأَفْضَلُونَ، هِنْدٌ اَلْفُضْلُ، اَلْهِنْدَاتُ اَلْفُضْلِيَّاتُ".

خلورمه خبره:

دریمه طريقه: اسم تفضيل کله په اضافت سره استعمال يږي اضافت په دوو طريقو سره راځي:

۱. کله اضافت ونکړه ته وي.
  ۲. کله اضافت و معرفه ته وي.
- د اضافت الی النکره د استعمال حکم:

او پر اسم تفضيل باندي هيڅکله تنوين نسي راتلای او دی کله د فاعل په معنی کي زیاتوب پیدا کوي لکه: "أَمْرَبٌ" او کله د اسم مفعول په معنی کي زیاتوب پیدا کوي لکه: "أَمْرَبٌ أَهْمَرٌ" بمعنی مشهورتر. او کله کله مفضل عليه حذف کيږي د یو قرينه په وجه لکه: "أَللهُ أَكْبَرُ أَيْ أَكْبَرُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ". (اوضح المسالك شرح الفیه ابن مالک جلد ۲ صفحه ۴۹۴)

اسم تفضیل که چیری و نکره ته مضاف و و بیا به دی همیشه مفرد مذکر راجی. لیکن د مفضل او مضاف الیه په مینځ کی مطابقت ضروری دی. لکه: "خَالِدٌ أَفْضَلُ قَائِدٍ، فَاطِمَةُ أَفْضَلُ امْرَأَةٍ، الزَّيْدَانِ أَفْضَلُ رَجُلَيْنِ، الْهِنْدَانِ أَفْضَلُ امْرَأَتَيْنِ، الْمُجَاهِدُونَ أَفْضَلُ رِجَالٍ، الْمُتَعَلِّمَاتُ أَفْضَلُ نِسَاءٍ".

د اضافت الی المعرفة استعمال حکم:

د اضافت الی المعرفة دوه صورتونه دي:

۱. اول صورت: یا به د تفضیل والا معنی باقی وي.

۲. دوهم صورت: یا به د تفضیل والا معنی ختمه سوې وي.

که چیری د تفضیل والا معنی ختم سوې وه یعنی تاویل په کی سوی و و بیا د ده مطابقت د موصوف سره واجب دی لکه: "الْثَّاقِصُ وَالْأَشْجُ أَعْدَلَا بَنِي مَرْوَانَ أَيْ هُمَا عَادِلَاهُمَا" دلته اسم تفضیل د "عَادِل" په معنی سره دی.

او که چیری د اسم تفضیل معنی باقی پاته وه بیا مطابقت او عدم مطابقت دواړه جائز دي د مطابقت مثال لکه: "وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُجْرِمِيهَا" او د عدم مطابقت مثال لکه: "وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَخْرَصَ النَّاسِ". او په حدیث مبارکه کی دواړه مثالونه موجود دي: "أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَخْبِكُمْ إِلَيَّ وَأَقْرَبَكُمْ مِنِّي مَجَالِسَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَخَابِسُكُمْ أَخْلَاقًا، الْمُؤْتَظُّونَ أَكْنَافًا، الَّذِينَ يَأْلِفُونَ وَيُؤْلَفُونَ".

فائده:

اسم تفضیل کله د معنی تفضیلی څخه خالی وي بیا کله د اسم فاعل معنی لره متضمن وي لکه: "رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ: أَيْ عَالِمٌ بِكُمْ"، او کله د صفت مشبه معنی لره متضمن وي لکه: "وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ: أَيْ وَهُوَ هَيِّنٌ عَلَيْهِ. أَكْرَمْتُ الْقَوْمَ أَكْبَرَهُمْ وَاصْغَرَهُمْ أَيْ صَغِيرَهُمْ وَكَبِيرَهُمْ". لیکن که چیری معرف باللام و و یا یې اضافت و نکره ته سوی و و یا په "مِنْ" سره مستعمل سوی و و یا یې خالی والی د معنی تفضیلی څخه جائز نه دی.

هشتم اسم مصدر بشرط انکه مفعول مطلق باشد مثل فعلش کند چون "أَعْجَبَنِي ضَرْبُ زَيْدٍ عَمْرًا".

ترجمه:

اتم قسم مصدر دئی په دې شرط چي مفعول مطلق به نه وي او دی د خپل فعل عمل کوي، لکه: "أَعْجَبَنِي ضَرْبُ زَيْدٍ عَمْرًا".

پنځمه خبره:

مصدر:

اتم قسم د اسماء عامله څخه مصدر دئی.

د مصدر تعریف:

مصدر هغه اسم دئی چي دلالت کوي پر حدث باندي يعني پر داسي معنی چي هغه قائم بالغير وي او دده څخه افعال او مشتقات جوړیږي لکه: "ضَرْبٌ".

د مصدر عمل:

مصدر د خپل فعل عمل کوي يعني که چيري مصدر لازمي وو صرف فاعل ته رفع ور کوي لکه: "أَعْجَبَنِي قِيَامُ زَيْدٍ" دلته "قِيَامٌ" مصدر فقط و فاعل يعني و "زَيْدٌ" ته رفع ور کړې ده. "زَيْدٌ" که څه هم لفظاً مجروره دئی لېکن محلاً مرفوع دئی او که چيري مصدر متعدي وو بیا فاعل ته رفع او مفعول به ته نصب ور کوي، لکه: "أَعْجَبَنِي ضَرْبُ زَيْدٍ عَمْرًا".

د مصدر د عمل (۱) دپاره شرائط:

مصدر چي کله عمل کوي د هغه دپاره نه (۹) شرطونه دي:

۱. اول شرط يې دا دئی: چي مصدر به مفرد وي احترازي مثال لکه: "جَلَسَتْ جَلَسَتَيْنِ".

(۱) د مصدر د عمل دپاره دوه مقامونه دي مصدر په دوه ځايو کي عمل کوي:

۱. اول ځای: يو په هغه ځای کي چي دی د لفظ د فعل څخه بدل واقع سوی وي لکه: "ضَرْبًا زَيْدًا".

۲. دوهم ځای: په هغه ځای چي د مصدر په ځای کي د فعل راتلل سره د "أَنْ" يا د "مَا" صحيح وي لکه: "وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ

النَّاسِ" پر ځای "لَوْلَا أَنْ يُدْفَعَ" و "يُعْجِبُنِي قَوْلُكَ الْعَقُّ آلَانْ" پر ځای "يُعْجِبُنِي مَا تَقُولُ الْعَقُّ آلَانْ" صحيح

کيږي. (تسهيل)

۲. دوهم شرطیې دا دی: چي مصدر به مفعول مطلق نه وي احترازي مثال لکه: "هَرَبْتُ هَرَبًا هَرَبًا".

۳. دریم شرطیې دا دی: مصدر به موصوف نه وي یعنی دی به د عمل کولو څخه مخکي موصوف نه جوړیږي احترازي مثال لکه: "أَعْجَبَنِي هَرَبُكَ الشَّدِيدُ زَيْدًا".

۴. څلورم شرطیې دا دی: مصدر به اسم "مَصْغَر" نه وي احترازي مثال لکه: "يُعْجِبُنِي هَرَبُكَ اللَّيْسُ".

۵. پنځم شرطیې دا دی: په مصدر کي به تاء د وحدت نه وي احترازي مثال لکه: "هَرَبْتُ هَرَبَةً وَاحِدَةً".

۶. شپږم شرطیې دا دی: د مصدر و د معمول په مینځ کي به فاصله (۱) نه وي.

۷. اووم شرطیې دا دی: د مصدر معمول به پر مصدر (۲) مقدم نه وي.

۸. اتم شرطیې دا دی: مصدر به معرف باللام نه وي لېکن د معرف باللام په صورت کي کله کله عمل کوي.

۹. نهم شرطیې دا دی: چي د دغه به مراد معنی حدثي وي لکه: "أَلْعَلُّ نُوْرٌ".
د مصدر استعمال:

مصدر په درې طریقو سره استعمالیږي:

(۱) دلته پر فاصله باندي دا سوال واردیږي چي تا وویل د مصدر او د معمول په مینځ کي به فاصله نه وي په "إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ" "يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ" کي "رَجَعَةٌ" مصدر دی په "يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ" کي عمل کوي حالانکه دلته "لَقَادِرٌ" فاصل موجود دی د هغه جواب دا دی چي دلته "رَجَعَةٌ" مصدر عمل نه کوي بلکه دلته "يَرْجِعُ" فعل مقدر عمل کوي او "يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ" د "رَجَعَةٌ" دپاره معمول نه دی بلکه د "يَرْجِعُ" دپاره معمول دی. (حاشیه خضري صفحه ۲۲)

(۲) د مصدر د معمول تقدیم خو جائز نه دی لېکن که چيري مصدر د فعل څخه بدل وو او د هغه نائب ووييايي تقدیم جائز دی لکه: "عَنَلِكِ الْفَأَنَّا" او داغه رنگ نه چيري دده معمول ظرف ووييا جار و مجرور ووييايي هم تقدیم جائز دی لکه: "لَكُنَّا بَلَعْنَا مَعَهُ السَّنَى، وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ". (جامع الدروس العربیة جلد ۳ صفحه ۲۰۸)

۱. اوله طریقہ: مصدر کله منون یعنی په تنوین سره استعمالیږي لکه: "فَلَمْ يَكُنْ رَقَبَةً، أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ، يَتِيئًا ذَا مَقْرَبَةٍ" دلته "إِطْعَامٌ" مصدر و "يَتِيئًا" ته نصب ور کړی دی.

۱. دوهمه طریقہ: مصدر کله په اضافت سره استعمالیږي لکه: "وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ" دلته لفظ "دَفْعُ" مصدر دی مضاف دی و "اللَّهُ" ته هغه یې فاعل دی "النَّاسَ" یې مفعول دی.

۲. دریمه طریقہ: مصدر کله په الف لام سره استعمالیږي لکه: "فَلَمْ أَكُلْ عَنِ الضَّرْبِ مُسْبِعًا".

شپږمه خبره:

د تنوین په صورت کې د مصدر عمل د قیاس سره زیات موافق دی ځکه دده عمل د فعل د مشابهت (۱) په وجه دی او فعل نکره دی نو په دې صورت کې دی هم نکره دی او د اضافت په صورت کې دده عامل واقع کېدل بنا بر کثرت او د الف لام په صورت دده عامل واقع کېدل بنا بر اقلیت دی.

د مصدر مضاف حالتونه:

د مصدر مضاف دپاره پنځه حالتونه دي:

۱. اول حالت: مصدر کله و فاعل ته مضاف وي او دده څخه وروسته مفعول به راغلی وي لکه: "وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ".

۲. دوهم حالت: کله د دې بر عکس وي یعنی و مفعول ته مضاف وي او د هغه وروسته فاعل راغلی وي لکه: "أَعْجَبَنِي شُرْبُ الْعَسَلِ زَيْدٌ، وَبَلَّغَ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا".

۳. دریم حالت: مصدر کله و فاعل ته مضاف وي لېکن مفعول به نه وي ذکر لکه: "وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ".

(۱) دلته پر مشابهت باندې دا سوال واردیږي چې تاویل د مصدر عمل د فعل د مشابهت په وجه دی حالانکه مصدر اصل دی او فعل فرع دی بعض حضراتو منعی جواب ورکړی دی چې د مصدر عمل د فعل د مشابهت په وجه نه دی او بعض حضراتو تسلمي جواب ورکړی دی چې دلته مراد د فرع الحاق دی د اصل سره په عمل کې، نه مشابهت. (حاشیه خضري جلد ۲ صفحه ۲۲)

۴. ثلورم حالت؛ کله د دې بر عکس وي يعني و مفعول به ته مضاف وي او فاعل نه وي ذکر لکه: "لَا يَسْأَلُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْغَلِيظِ".

۵. پنځم حالت؛ کله مصدر مضاف وي و ظرف ته او د هغه څخه وروسته فاعل ته رفع او مفعول به ته نصب ورکوي لکه: "أَعْجَبَنِي الْبَيْتُ الَّذِي يَزُومُ الْجُمُعَةَ زَيْدٌ عَمْرُوًا".

اوومه خبره:

مصدر ميمي هم د خپل فعل عمل کوي لکه: "مُخْتَمَلُكَ الْمَصَائِبُ خَيْرٌ مِنْ مُزَكِّبِكَ الْجَنَّةَ" دلته "مُخْتَمَلٌ" او "مَزَكَّبٌ" دواړه مصدر ميمي دي مضاف دي و خپل فاعل ته چي ضمير د مخاطب دي او "الْمَصَائِبُ" و "الْجَنَّةَ" يې مفعولونه دي او اسم مصدر هم عمل کوي لېکن عمل يې ډېر کم دی لکه: "وَبَعْدَ عَطَايِكَ الْبَيْتَةُ الرِّثَاءَا" "إِذَا صَحَّحَ عَوْنُ الْخَالِقِ الْمَرْءَ" دلته "الْإِعْطَاءُ" اسم مصدر دی په معنی د "اعطاء" سره دی او "عَوْنٌ" مصدر په معنی د "الإعانة" سره دی او علم مصدر بالکل عمل نسي کولای لکه: "يَسَارٌ" علم د "يُسَرُّ" دی او "فَخَارٌ" علم د "فُخُورٌ" دی. د مصدر او فعل په مینځ کي فرق:

د مصدر او فعل په مینځ کي فرق په درو طریقو سره کيږي:

۱. اول فرق: د فعل فاعل نسي حذف کېدای او د مصدر فاعل محذوف کيږي.
۲. دوهم فرق: په فعل کي د فاعل ضمير مستتر کيږي او په مصدر کي ضمير نسي مستتر کېدای.

۳. دريم فرق: فعل مجهول و نائب فاعل ته رفع ورکوي او مصدر و نائب فاعل ته رفع نسي وړ کولای.

د مصدر د فاعل حذف جائز دی بغير د تحمل د ضمير د فاعل لکه: "سُرِّي تَكْرِيمُ الْعَامِلِينَ أَيْ تَكْرِيمُكُمْ" يا "تَكْرِيمُ النَّاسِ". او داغه رنگه د مفعول حذف يې هم جائز دی لکه: "وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ: أَيْ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ رَبَّهُ لِأَبِيهِ".

جملہ :

عنوان	فهرست	معنی	معنی	معنی	معنی	معنی	معنی	معنی	معنی
وَلَوْلَا اَنْتَ اَللّٰهُ	غیر اسم	أنت	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
لَنْ مَلَّ لَتَنْتَنُكُمُ	غیر اسم	لَنْ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
وَالْأَخْسَرِينَ	غیر اسم	أَخْسَرُ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
أَخْسَرًا	غیر اسم	أَخْسَرُ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
وَأَلَّتْ أَرْحَمَ	غیر اسم	أَلَّتْ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
الرَّاحِمِينَ	غیر اسم	رَحِيمٌ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
أَيُّ الْقَرِيبِينَ	غیر اسم	أَيُّ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
مَقَامًا	غیر اسم	مَقَامًا	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
وَأَحْسَنَ دِينًا	غیر اسم	أَحْسَنَ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
هَذَا أَكْثَرُ مِنِّي	غیر اسم	هَذَا	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
بِشَاءٍ	غیر اسم	بِشَاءٍ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
وَمَنْ أَلَزَمَ	غیر اسم	أَلَزَمَ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ	غیر اسم	مِنْ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
وَالْأَيْمَنُ	غیر اسم	وَالْأَيْمَنُ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
وَالْأَيْمَنُ	غیر اسم	وَالْأَيْمَنُ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
وَمَنْ أَلَزَمَ	غیر اسم	أَلَزَمَ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ	غیر اسم	مِنْ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
وَالْأَيْمَنُ	غیر اسم	وَالْأَيْمَنُ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو
وَالْأَيْمَنُ	غیر اسم	وَالْأَيْمَنُ	تو	تو	تو	تو	تو	تو	تو

[illegible]

التمرین:

”إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ.. هُمْ أَحْسَنُ أَثَاثًا وَرِثِيًّا.. أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ أَشَدُّ خُلُقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا.. لَمَّا فَتَّ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ مَفْتِكُمْ.. وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِينَ.. أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ.. وَمَنْ أَضْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا.. وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا.. وَجَادِلْهُمْ بِلَايَتِي هِيَ أَحْسَنُ.. وَمَنْ أَحْبَسَ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ.. تَخَافُوهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ.. وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ.. وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ“.

نہم اسم مضاف الخ: ..... الی قولہ ہدائیکہ عوامل معنویہ.

ترجمہ:

نہم قسم د اسماء عاملہ شخہ اسم مضاف دی چي مضاف الیہ تہ جر و ر کوي لکہ: ”جَائِنِي غَلَامٌ زَيْدٌ“.

پودسہ! چي پد دی جای کی پد حقیقت کی لام مقدر دی حکہ دی اصل عبارت ”غَلَامٌ لَزِيدٌ“ وو.

لسم قسم اسم تام دی چي و تمیز تہ نصب و ر کوي او د اسم تام والی یا پد تنوین سرہ وی لکہ: ”مَا فِي السَّمَاءِ قَدَرٌ رَاحَةٍ سَحَابًا“.

یا پد تقدیر د تنوین سرہ وی لکہ: ”عِنْدِي أَحَدَ عَشَرَ رَجُلًا“ او ”زَيْدٌ أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا“.

یا پد نون د تشبیہ سرہ وی لکہ: ”عِنْدِي قَفِيرَانِ بُرًّا“.

یا پد نون د جمع سرہ لکہ: ”هَلْ تُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا“.

یا پد مشابہ د نون د جمع سرہ وی لکہ: ”عِنْدِي عَشْرُونَ دِرْهَمًا“ یا تر ”تِسْعُونَ“ پوری.

یا پد اضافت سرہ وی لکہ: ”عِنْدِي مِلَّةٌ عَسَلًا“.

یو و لسم قسم اسماء کنایات دی د عدد شخہ ہفہ دودہ نفیونہ دی ”کَمْ وَكَذَا“.

”کَمْ“ ہر دودہ قسمہ دی استفہامیہ و خبریہ، کم استفہامیہ تمیز تہ نصب و ر کوي او ”كَذَا“ ہم لکہ: ”کَمْ رَجُلًا عِنْدَكَ“.

”عِنْدِي كَذَا دِرْهَمًا“ او کم خبریہ تمیز مجرور کوي لکہ: ”کَمْ مَالٍ أَنْفَقْتُ“ او ”کَمْ دَارٍ بَنَيْتُ“ او کلہ کلہ ”مِنْ“ حرف جار د کم خبریہ پر تمیز باندی راخی لکہ: د الله تعالى دا قول: ”وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا“.

الدرس الثاني والثلاثون:

د نن د سبقه خلاصه او وه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

اسم مضاف:

نهم قسم د اسماء عامله څخه اسم مضاف دی:

د اسم مضاف لغوي او اصطلاحی تعریف:

مضاف د اضافت څخه دی اضافت په لغت کې نسبت ته وایي او په اصطلاح کې مضاف "کُلُّ اِسْمٍ نُسِبَ اِلَى اِسْمٍ آخَرَ بِوَاسِطَةِ حَرْفِ الْجَزِّ تَقْدِيرًا" مضاف هر هغه اسم دی چې د ده نسبت سوی وي و بل اسم ته په واسطه د حرف جر تقدیري سره لکه: "غُلَامٌ زَيْدٌ" په اصل کې "غُلَامٌ لِرَزِيدٍ" (۱) دی. د اضافت اقسام:

اضافت پر دوه قسمه دی:

۱. اضافت لفظي.

۲. اضافت معنوي.

د اضافت لفظي تعریف:

اضافت لفظي هغه اضافت دی چې صیغه د صفت مضاف وي و خپل معمول ته یعنې په ده کې اجتماع د امرین وي یو امر په جانب د مضاف کې وي چې مضاف به صیغه د صفت وي او د صفت

(۱) د حرف جر په مقدر کولو کې اختلاف دی عند الجمهور حرف جر مقدر کیږي لېکن د حرف جر د تقدیر دپاره دانه ده ضروري چې د حرف جر ښکاره کول به هم صحیح وي بلکه د لام حرف جر د تقدیر دپاره دومره خبره کافي ده چې فائده د اختصاص څي د لام مدلول دی هغه به حاصلیږي لکه: به "کُلُّ رَجُلٍ" او "غُلَامٌ زَيْدٌ" کې دا فائده حاصلیږي لېکن: ابو حیان اندلسي او ابن درستیو په نزد باندې په اضافت کې حرف جر بالکل نه مقدر کیږي ځکه بیا په دې صورت کې د "غُلَامٌ زَيْدٌ" منادی والی لازمیږي د "غُلَامٌ لِرَزِيدٍ" دپاره حالانکه دا غلط دی ځکه اول معرفه دی دوهم بکړه دی. "فَأَجَابَ عَنْهُ فِي الْمُنْظَرَاتِ" "إِنْ شِئْتَ فَارْجِعْ إِلَيْهَا". (معجم الهوامع)

او داغه رنگه د مضاف الیه په عامل کې اختلاف دی د امام سیویه رحمه الله علیه او د جمهورو په نزد باندې د مضاف الیه عامل مضاف دی ځکه د مضاف سره ضمیر متصل کیږي لکه: "غُلَامُهُ" او قاعده دا ده چې ضمیر صرف د خپل عامل سره متصل کیږي او د زجاج په نزد باندې د مضاف الیه عامل حرف جر مقدر دی. (حاشیه خضري جلد ۲ صفحه ۳. معجم الهوامع جلد ۲ صفحه ۴۱۲)

ثُخَّه مراد اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبهه دي په دې شرط چي په ده کي به زمانه د ماضي نه وي ورنه بیا اضافت معنوي دي ثُخَّه اسم فاعل، اسم مفعول په معنی د ماضي سره عمل نه کوي. او دوهم امر په جانب د مضاف الیه کي وي چي مضاف الیه به ده خپل معمول وي د معمول ثُخَّه مراد فاعل، مفعول دي لکه: "ضَارِبُ زَيْدٍ".

د اضافت لفظي فائده:

اضافت لفظي صرف په لفظ کي تخفیف راولي چي د مضاف ثُخَّه تنوین یا نون د تشبیه یا نون د جمع غورځوي لکه: "ضَارِبُ زَيْدٍ، ضَارِبًا زَيْدٍ، مُسْلِمُوا مِصْرَ، ضَارِبُوا زَيْدٍ".

دوهمه خبره:

د اضافت معنوي تعریف:

اضافت معنوي هغه اضافت دي چي غیر د صیغه صفت ثُخَّه چي مضاف وي و خپل معمول ته دا بیا په څلور و شکلو سره راځي:

۱. اول شکل: چي مضاف صیغه د صفت نه وي لکه: "مِفْتَاحُ الدَّارِ".

۲. دوهم شکل: چي مضاف صیغه د صفت وي لېکن و خپل معمول ته نه وي مضاف لکه: "كَرِيمُ الْبَلَدِ، مُصَارِعُ مِصْرَ، كَاتِبُ الْقَاضِي".

۳. دریم شکل: چي مضاف نه صیغه د صفت وي او نه مضاف وي خپل معمول ته لکه: "غُلَامُ زَيْدٍ".

۴. څلورم شکل: چي مضاف صیغه د صفت وي او مضاف وي و خپل معمول ته لېکن زمانه ماضي مراد وي لکه: "رَبُّ الْعَالَمِينَ، ضَارِبُ زَيْدٍ أَمْسٍ".

د اضافت معنوي فائده:

اضافت معنوي یا تعریف فائده کوي په مضاف کي که چيري اضافت و معرفه ته راغلی وو لکه: "غُلَامُ زَيْدٍ" یا تخصیص فائده کوي که چيري اضافت و نکره ته راغلی وو لکه: "هَذَا كِتَابُ رَجُلٍ".

دریمه خبره:

د اضافت معنوي اقسام:

اضافت معنوي پر ثلور قسمه راخي:

۱. اضافة لامي.

۲. اضافة مني.

۳. اضافة فوي.

۴. اضافة تشبيهي.

اضافة لامي: چي په تقدير د "لام" سره وي او د ملكيت او اختصاص فائده ورکوي يعني مضاف اليه نه د مضاف د جنس څخه وي او نه د مضاف د پاره ظرف وي لکه: "غَلَامٌ زَيْدٌ أَيْ غَلَامٌ لِّزَيْدٍ".

اضافة مني: چي په تقدير د "من" سره وي يعني مضاف اليه جنس وي د مضاف يعني مضاف بعض وي د مضاف اليه څخه او مضاف پرده هم صادقېږي او د ده پر غير باندي هم صادقېږي لکه: "خَائِمٌ فَضَّةٌ أَيْ خَائِمٌ مِنْ فَضَّةٍ".

اضافة فوي چي په تقدير د "في" سره وي يعني مضاف اليه ظرف وي د مضاف د پاره لکه: "الَّيْلُ أَيْ فِي اللَّيْلِ".

اضافة تشبيهي: چي په تقدير د "كاف تشبيه" سره وي يعني مشبه به مضاف وي و مشبه ته لکه: "إِنْتَشَرَ لَوْلُو الدَّمَاعِ عَلَى وَرْدِ الْخُدُودِ أَيْ الدَّمَاعِ الَّذِي كَا لَوْلُو عَلَى الْخُدُودِ الَّتِي كَالْوَرْدِ".

ثلور مه خبره:

د مضاف احکام:

د مضاف د پاره درې (۳) حکمونه دي:

۱. اول حکم يې دا دی: چي مضاف به خالي وي د تنوين او د نون د تشبيه او نون د جمع مذكر سالمه څخه.

۲. دوهم حکم يې دا دی: چي مضاف د الف لام څخه خالي وي په دې شرط که چيري اضافة

معنوي وو او که چيري اضافة لفظي وو بيا که چيري مضاف تشبيه وو لکه: "الْمُكْرِمَا

سَلِيمٌ" يا جمع مذكر سالمه وه لکه: "الْمُكْرِمُونَ عَلَى" يا مضاف وو و معرف باللام ته لکه:

"الْكَاتِبُ الدَّرَسِ" يا و هغه اسم ته مضاف وي چي هغه مضاف وي و معرف باللام ته لکه:

“الْكَاتِبُ دَرَسِ النَّحْوِ” یا دی مضاف وی و هغه اسم ته چي هغه مضاف وی و ضمیر ته او ضمیر راجع وی و معرف باللام ته لکه: “الْوَدُّ أَلَّتِ الْمُسْتَحِقَّةُ صَفْوَةً” نو بیا په دې ټولو صورتو کي پر مضاف باندې الف لام راتلای سي:

۳. دریم حکم د مضاف او مضاف الیه مشترک دا دی چي دوی په مینځ کي فصل نا جائز دی مگر په ظرف او جار و مجرور او قسم سره جائز دی.

پنځمه خبره:

د اضافت معنوي (۱) اقسام په اعتبار د نسبت سره:

اضافت معنوي (۲) په اعتبار د نسبت سره چي د مضاف او مضاف الیه په مینځ کي مقدار کيږي پر درې قسمه دی لېکن عقلاً پنځه قسمه جوړیږي:

(۱) د بعض نحاتو په نزد باندې د اضافت معنوي صرف دوه قسمونه دي: (۱) لامي. (۲) مني. او اضافت فوي په معنی د لام سره یې و اضافت لامي ته رد کړی دی ځکه د اضافت لامي مفاد چي اختصاص دی هغه په اضافت فوي کي هم پیدا کیږي ځکه د “ضَرْبُ الْيَوْمِ” معنی ده “ضَرْبٌ لَّهُ اخْتِصَاصٌ بِالْيَوْمِ” ځکه “ضَرْبٌ” په ورځ کي دننه واقع سوی دی. (جمع الجوامع)

د جمهورو په نزد باندې هم د اضافت معنوي دوه اقسام دي: لامي. مني. هغه وایي: که چیري مضاف الیه د مضاف دپاره اصل وړ او د مضاف و مضاف الیه په مینځ کي نسبت د عموم و خصوص من وجه و ونو دا اضافت مني دی لکه: “خَاتَمٌ فِضَّةٌ” لېکن د دې څخه علاوه ټوله اضافتونه اضافت لامي دي لېکن د اکثر، نحاتو په نزد باندې د اضافت معنوي درې اقسام دي: لامي، مني، فوي او داغه قول راجع دی کله کله اضافت د عدد و معدود ته راسي لکه: “ثَلَاثَةُ رِجَالٍ” او کله کله اضافت د عدد و عدد ته راسي لکه: “ثَلَاثُ مَاءٍ” او کله کله اضافت د مقادیر و مقادیرات ته راسي لکه: “رِغْلٌ زَيْتٍ” دا اضافت مني دی. (حاشیه خضري)

(۲) موږ په اضافت معنوي کي دا ويلي وه چي اضافت الی المعرفة د تعریف فائده وړ کوي لېکن د دې څخه بعض اسماء لکه: “غَفٌّ، مِثْلٌ، شِبْهٌ، كَلِيفَةٌ” و غیره مستثنی دي، ځکه دغه الفاظ د توغل ابهام په وجه د اضافت الی المعرفة باوجود نه معرفه کیږي که چیري د دوی څخه مراد مطلق مماثلت و مغایرت وو بیا هم په دوی کي اضافت معنوي دی ځکه د دوی اضافت و معرفه ته د تخصیص فائده وړ کوي او دوی صفت د نکره جوړیږي لکه: “مَرَزْتُ بِرَجُلٍ مِثْلِكَ أَوْ غَيْرِكَ، شِبْهِكَ، أَوْ نَظِيرِكَ” لېکن که چیري د دوی مضاف الیه داسي اسم وړو چي د هغه فقط یو ضد وو چي د مضاف الیه په غیریت سره معلوم سي نو په دې صورت کي دوی په اضافت سره معرفه کیږي لکه: “عَلَيْكَ بِالْعَزَازَةِ غَفَّةٌ الشُّكُونِ” او داغه رنگه که چیري د مضاف الیه یو داسي مثل وو چي په اشیاءو کي په یو شي کي د مضاف الیه سره په مماثلت او مشابهت کي مشهوره وي لکه: علم و شجاعت لکه: حضرت علي (ع) او د خالد بن ولید مماثلت په صفت د شجاعت کي مشهوره دی او د امام ابو حنیفه او د امام ابو یوسف مماثلت په صفت د علم کي

۱. نسبت تباین.

۲. نسبت تساوي.

۳. نسبت اعم مطلق.

۴. نسبت اخص مطلق.

۵. نسبت عموم و خصوص من وجه.

نسبت تباین: که چيري مضاف اليه د مضاف مباين وو نو بيا دوه صورتونه دي يا به مضاف اليه د مضاف دپاره ظرف وي يا به نه وي که چيري مضاف اليه د مضاف دپاره ظرف وو نو بيا اضافت قوي دي لکه: "صَلَوَةُ اللَّيْلِ" او که چيري مضاف اليه د مضاف دپاره ظرف نه وو نو بيا دا اضافت لامي دي "غَلَامٌ زَيْدٌ".

نسبت تساوي: که چيري مضاف اليه د مضاف مساوي وو لکه: "لَيْثٌ أَسَدٌ".

نسبت اعم مطلق: که چيري مضاف اليه د مضاف ثخه اعم مطلق وو لکه: "أَخَذَ الْيَوْمَ" نو بيا په دي دواړو صورتو کي اضافت منع دي.

نسبت اخص مطلق: که چيري مضاف اليه د مضاف ثخه اخص مطلق وو لکه: "يَوْمُ الْآخِرِ عِلْمُ الْفِقْهِ، شَجَرُ الْإِرَاكِ" نو بيا اضافت "لامي" دي.

نسبت عموم و خصوص من وجه: که چيري مضاف اليه د مضاف ثخه اخص من وجه وو نو بيا دوه صورتونه دي: يا به مضاف اليه د مضاف دپاره اصل و ماده وي يا به نه وي که چيري مضاف اليه د مضاف دپاره اصل و ماده وو نو بيا اضافت "مبني" دي لکه: "خَائِمٌ فَضَّةٌ" خکه چي "فِضَّةٌ" د "خَائِمٌ" اصل و ماده ده او که چيري مضاف اليه د مضاف اصل و ماده نه وو نو بيا اضافت لامي دي لکه: "فِضَّةٌ خَائِيكَ خَيْرٌ مِنْ فِضَّةٍ خَائِي".

مشهور دي که چيري امام ابو حنيفه رحمه الله به نه وويل سي "جَاءَ مِثْلُكَ" او د لفظ "مِثْلٌ" ثخه مراد هغه شخص سي چي د امام ابو حنيفه رحمه الله سره په صفت د علم کي مماثل او مشابه وي چي امام ابو يوسف دي نو بيا دي معرفه دي. (شرح جامي)
او کله کله مضاف حذف کيږي او مضاف اليه پر خپل حالت باندې پاته کيږي لکه: "تُرِيدُونَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ" غرض الآخرة په دي شرط چي عطف به د محذوف پر مماثل يا پر مقابل باندې وي. (جمع الجوامع مع شرحه صفحه ۴۲۱)

شپږمه خبره:

د اضافت احکام:

د اضافت دپاره اووه (۷) احکام دي:

۱. اول حکم يې دا دی: چي مضاف کله د مضاف اليه څخه کسب د تذکیر و تانيث کوي لکه: "قُطِعَتْ بَعْضُ أَصَابِرِهِ. شَسَّ الْعَقْلُ مَسْئُوفَ بِطَوِّعِ الْهَوَىٰ".

۲. دوهم حکم يې دا دی: چي اسم و خپل مرادف ته نه مضاف کيږي لکه: "کَيْثُ نَسِي" لېکن که چيري علمين و ويا جائز دی لکه: "مُحَمَّدٌ عَائِدٌ" او نه موصوف و صفت ته مضاف کيږي لکه: "رَجُلٌ فَاضِلٌ" په کمو ځايو کي چي سوی وي هلته يې تاويل کيږي لکه: "مَسْجِدُ الْجَامِعِ أَيْ مَسْجِدُ الْمَكَانِ الْجَامِعِ. صَلَاةُ الْأَوَّلَىٰ أَيْ صَلَاةُ السَّاعَةِ الْأَوَّلَىٰ" لېکن د صفت اضافت و موصوف ته جائز دی په دې شرط چي تقدیر د "مِنْ" به صحيح کيږي لکه: "يَوْمُ الْاِتِّكَنِ أَيْ الْكِرَامُ مِنَ النَّاسِ".

۳. دريم حکم يې دا دی: چي اضافت د عام و خاص ته صحيح کيږي لکه: "يَوْمُ الْجُمُعَةِ" لېکن عکس يې نه دی جائز.

۴. څلورم حکم يې دا دی: چي کله کله يو شی و بل شي ته مضاف کيږي د ادنی ملا بست په وجه لکه: "إِنِّي لَنَظَرِي مَكَانَكَ أَمْسٍ" دلته "مَكَانٌ" و "أَمْسٍ" ته د ادنی ملا بست په وجه مضاف سوی دی چي هغه وجود د دې سړی دی په دې مکان کي اتفاقاً.

۵. پنځم حکم يې دا دی: چي کله کله مضاف حذف کيږي او مضاف اليه يې پر ځای دريږي په هغه ځای کي چي التباس او ابهام نه وي لکه: "وَأَسْأَلُ الْقَرْيَةَ النَّجْوَىٰ أَيْ أَهْلَ الْقَرْيَةِ النَّجْوَىٰ".

۶. شپږم حکم يې دا دی: چي کله کله په کلام کي دوه مضاف اليه راسي نو بيا اول مضاف اليه حذف سي د دوهم مضاف اليه د استغناء په وجه لکه: "جَاءَ غُلَامٌ وَأَخُوهُ عَلِيٌّ" په اصل کي "جَاءَ غُلَامٌ عَلِيٌّ وَأَخُوهُ" وو.

۷. اووم حکم یی دا دی: چي کله کله بیا په کلام کي دوه مضافه وي نو بیا مضاف ثاني حذف سي د اول مضاف د استغنا په وجه لکه: "مَا كُلُّ سَوْدَاءَ ثَمَرَةٍ وَلَا بَيْضَاءَ شَحْمَةٍ أَيْ وَلَا كُلُّ بَيْضَاءَ شَحْمَةٍ".

اوومه خبره:

اسم تام:

لسم قسم د اسماء عامله وو څخه اسم تام دی:

د اسم تام تعریف:

اسم تام هغه اسم دی چي په داسي کیفیت و حالت کي وي چي د هغه کیفیت په موجود والي کي دی و بل چاته نسي مضاف کېدای او دا کیفیت په ده کي هغه وخت راځي چي کله دی په یو د دا شپږو شيانو سره تام سوی وي.

د اسم تام والی په شپږو (۶) شيانو سره:

۱. اول: په تنوین ظاهره سره لکه: "مَا فِي السَّمَاءِ قَدْرٌ رَّاحَةٍ سَحَابًا".

۲. دوهم: په تنوین مقدره سره لکه: "عِنْدِي أَحَدَ عَشَرَ رَجُلًا".

۳. دریم: په نون د تشبیه سره لکه: "عِنْدِي قَفِيرَانِ بُرًّا".

۴. څلورم: په نون د جمع سره لکه: "هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا".

۵. پنځم: په مشابهه د نون د جمع سره لکه: "عِنْدِي عَشْرُونَ دِرْهَمًا تَاتِسْعُونَ".

۶. شپږم: په اضافت سره لکه: "عِنْدِي مِلْؤُهُ عَسَلًا".

د اسم تام عمل:

اسم تام په خپله ممیز وي او تمیز ته نصب ور کوي ځکه د ده مشابهت د فعل سره دی لکه: څنگه چي فعل په فاعل سره تامیږي مفعول به ته نصب ور کوي داغه رنگه دغه اسم په دغه شيانو سره تامیږي شبه مفعول یعنی تمیز ته نصب ور کوي.

جملی :

[illegible]

نوع	فرد	معدله	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده
فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده
فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده
فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده
فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده	فرد اوله ماده

التمرین:

”وَجَاءَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ.. وَعَلَى اللَّهِ قَضُؤُ السَّيْلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ.. لِيُخْبِلُوا أَوْرَاحَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ.. وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ.. رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ.. إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ.. وَمَنْ قَتَلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا.. أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ.. يَا أَخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا.. تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا“

الدرس الثالث والثلاثون:

دند سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

د اسماء (۱) عدد تميز:

(۱) عدد په لغت کې شمارلو ته ويل کېږي او په اصطلاح کې د عدد دوه تعريفونه کېږي:

اسماء عدد په اعتبار د تمیز سره پردې قسمه دي:

اول: عدد (۱) اقل چې د درو (۳) څخه بیا تر لسو (۱۰) پوري يعني د "ثلاثة" څخه بیا تر "عشرة" پوري.

د عدد اقل حکم په اعتبار د تمیز سره:

د عدد اقل تمیز همپشه جمع مجروره راځي او خلاف قیاس يعني خلاف عقل راځي يعني که چیري تمیز مذکر وو نو عدد به مؤنث راوړل کیږي او که چیري تمیز مؤنث وو نو عدد به مذکر ور سره راوړل کیږي په دې شرط چې تمیز به خودي د "مائة" لفظ نه وي ورنه بیا مفرد مجروره راځي لکه: "ثَلَاثٌ مِائَةٌ" د عدد اقل مثال لکه: "ثَلَاثَةُ رِجَالٍ، ثَلَاثُ نِسْوَةٍ".

فائده:

"وَاحِدٌ" او "اِثْنَانِ" د تمیز محتاجه نه وي ځکه د یوه او د دوو معنی خودي د تمیز څخه معلومېږي لکه: "رَجُلٌ" یو سړی "رَجُلَانِ" دوه سریان د یوه او د دوو معنی په خپله د "رَجُلٌ" او د "رَجُلَانِ" څخه معلومېږي.

۱. اول تعریف: "الْعَدَدُ مَا يُعَدُّ بِهِ" چې په ده سره یو شی شمارل کیږي د دې حضراتو په نزد باندې عدد د یوه څخه شروع کیږي.

۲. دوهم تعریف: "الْعَدَدُ نِصْفُ مَجْمُوعِ الْعَلَمَاتِ" د دوو حاشیو د مجموعه نیمې مثلاً دوه (۲) عدد دی د دوو حاشیو د مجموعه نیمې دی ځکه در دوه (۲) لاندې حاشیه د یوه (۱) عدد وي او لوړ د دریو (۳) عدد دی نو دغه د یوه (۱) عدد او د دریو (۳) عدد چې سره جمع کړي نو مجموعه یې څلور (۴) راځي او د څلور (۴) د مجموعه نیمې دوه (۲) دي نو د دې حضراتو په نزد باندې عدد د دوه څخه شروع کیږي ځکه د یوه عدد لوړه حاشیه سته چې د دوو عدد دی لاندې یې حاشیه سته ځکه لاندې یې صفر دی. (العلامات النحویة)

(۱) د عدد اقل تمیز هلته خلاف قیاس راځي چې کله معدود د عدد څخه وروسته ذکر سي که چیري معدود را مقدم سي موصوف سي او اسم عدد د ده صفت جوړ سي نو بیا د عدد تذکیر و تانیث دواړه جائز دي لکه: "رَجُلَانِ ثَلَاثٌ يَارِجَالِ ثَلَاثَةٍ". (حاشیه خضري صفحه ۱۳۷)

د عدد اقل قرآني مثالونه لکه: "ثَلَاثَةٌ قُرُوءٍ.. أَرْبَعَةٌ أَشْهُرٍ.. بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الثَّلَاثَةِ مِائَتَيْنِ.. فِي بَيْتِهِ أَتْلُكُمُ اسْمِي عَلَى الْعَرْشِ.. سَبْعَ لِيَالٍ وَثَنَانِيَّةً أَيَّامٍ.. ثَمَنَةً رَهْطًا.. إِطْعَامُ عَشْرَةٍ مَسَاكِينٍ". (العلامات النحویة)

دوهمه خبره:

د عدد اقل یعنی د درو (۳) څخه بیا تر لسو (۱۰) پوري يعني د "ثلاثة" څخه بیا تر "عشرة" پوري د دې تمیز جمع مجروره راځي او د جمع په اقسام کې اکثره جمع قلت راځي او په قلت کې اکثره جمع مکسره راځي لېکن کله کله د ضرورت په خاطر جمع سالم هم راځي لکه: "سَبْعَ سَوَاتٍ" او داغه رنگه که چیرې د یو اسم د پاره جمع قلته نه وه نو بیا جمع کثرت راځي لکه: "ثَلَاثَةُ قُرُوءٍ".

دوهم: عدد اوسط: د یوولس (۱۱) څخه بیا تر نه نوي (۹۹) پوري يعني د "أَحَدَ عَشَرَ" (۱) څخه بیا در "تِسْعٌ وَتِسْعُونَ" (۲) پوري يعني:

۱۱-۱۲	۲۱-۲۲	۳۱-۳۲	۴۱-۴۲	۵۱-۵۲	۶۱-۶۲	۷۱-۷۲	۸۱-۸۲	۹۱-۹۲
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

د عدد اوسط حکم په اعتبار د تمیز سره:

د عدد اوسط تمیز همیشه مفرد منصوب راځي او موافق قیاس يعني موافق العقل راځي يعني که چیرې تمیز مذکر وو نو د عدد دواړه جزئونه به مذکر راځي او که چیرې تمیز مؤنث وو نو د عدد دواړه جزئونه به مؤنث راځي لکه: "أَحَدَ عَشَرَ رَجُلًا" "أَحَدَى عَشَرَ امْرَأَةً" (۳) "عَشَرَ رَجُلًا، اثْنَتَا عَشَرَ امْرَأَةً، أَحَدٌ وَ عَشْرُونَ رَجُلًا، إِحْدَى وَ عَشْرُونَ امْرَأَةً" لېکن د "۱۳" څخه بیا تر "۱۹" پوري د "۲۳" څخه بیا تر "۲۹" پوري د "۳۳" څخه بیا تر "۳۹" پوري د "۴۳" څخه بیا تر "۴۹" پوري د "۵۳" څخه بیا تر "۵۹" پوري د "۶۳" څخه بیا تر "۶۹" پوري د "۷۳" څخه بیا تر "۷۹" پوري د "۸۳" څخه بیا تر "۸۹" پوري د "۹۳" څخه بیا تر "۹۹" پوري د دغه ټولو عددو تمیز

(۱) لفظ "عَشَرَ" که چیرې مرکب وو نو د قیاس مطابق راوړل کېږي يعني د مذکر سره مذکر او د مؤنث سره مؤنث لکه: "أَحَدَ عَشَرَ رَجُلًا، فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا" او که چیرې غیر مرکب وو بیا یې حکم د "ثَلَاثَةٌ" په شان دی يعني خلاف القیاس راځي. (شرح شذورالذهب)

(۲) د عدد اوسط قرآني مثالونه: "أَحَدَ عَشَرَ رَجُلًا، وَأَيُّتُ أَحَدَ عَشَرَ رَجُلًا، إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَتَا عَشَرَ شَهْرًا، وَوَعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمْنَاهَا بِعَشْرِ فِتْنَةٍ مِيقَاتٍ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْمَةً" (العلامات النحوية)

(۳) د "اثْنَانِ" څخه بیا تر "عَشْرَةٍ" پوري د دې عدد څخه اسم فاعل جوړول هم صحیح کېږي لکه: څنگه چې د فعل څخه جوړېږي لکه: "ثَانِي، ثَالِث، رَابِع، إِلَى الْعَاشِرِ" او دې د قیاس مطابق راوړل کېږي يعني د مذکر د پاره مذکر او د مؤنث د پاره مؤنث او داغه رنگه د لفظ "وَاحِدٌ" او "وَاحِدَةٌ" لکه: "إِلَهٌ وَاحِدٌ، نَفْسٌ وَاحِدَةٌ" (مع الهوامع)

مخالف قیاس یعنی خلاف العقل راخی یعنی که چیری تمیز مؤنث و نو بیاد عدد د و اړ و جزئو
 خخه به اول جزء مذکر وی او که چیری تمیز مذکر و نو د عدد اول جزء به مؤنث وی لکه: "ثَلَاثَةٌ
 عَشْرَ رَجُلًا، ثَلَاثَ عَشْرَةَ امْرَأَةً ثَلَاثًا وَعِشْرُونَ رَجُلًا، ثَلَاثَ وَعِشْرُونَ امْرَأَةً".

فائده:

اته (۸) عقود همیشه پریوه حال استعمالیری خواه که یکره وی او که د بل عدد سره مرکب وی،
 جزئ تمیزی مذکر وی او که مؤنث وی هغه اته (۸) عقود "عِشْرُونَ، ثَلَاثُونَ، أَرْبَعُونَ، خَمْسُونَ،
 سِتُونَ، سَبْعُونَ، ثَمَانُونَ، تِسْعُونَ" دی لکه: "عِشْرُونَ رَجُلًا، عِشْرُونَ امْرَأَةً".
 عدد اعلی صرف پنخه عدده دی په مقام د تمیز کی: "مِائَةٌ، مِئَتَانِ، أَلْفٌ، أَلْفَانِ، آلَافٌ".
 د عدد اعلی حکم په اعتبار د تمیز سره: د عدد اعلی تمیز همیشه مفرد مجروره راخی لکه: "مِائَةٌ
 رَجُلٍ، مِائَةٌ عَامٍ أَلْفَ سَنَةٍ، مِئَتَيْنِ دِرْهَمٍ".

دریمه خبره:

اسماء کنایه:

یوولسم (۱۱) قسم د اسماء عامله و و خخه اسماء کنایه دی.

د اسماء کنایه تعریف:

اسماء کنایه هغه مبهم الفاظ دي چي په هغو سره کنایه د مبهم عدد خخه کیږي یا د حدیث او یاد
 فعل خخه.

د اسماء کنایه تعداد:

اسماء کنایه پنخه (۵) الفاظ دا دي: "كَمْ، كَذَا، كَإِنِّ، كَيْتَ، ذَيْتَ".

۱. "كَمْ" قسم.

۲. "كَمْ" یو دوه قسمه دی:

۱. "كَمْ" استغناء مبه.

۲. "كَمْ" خبریه.

د "گم" استفهامیه تعریف:

"گم" استفهامیه چي په ده سره کنایه د عدد مبهم څخه کیږي او د هغه څخه مراد تعین د هغه عدد وي لکه: "گم کتاباً عندک".

په اسماء کنایاتو کي هغه اسماء چي کنایه د عدد څخه کوي هغه عامل دي او هغه اسماء چي کنایه د قول څخه کوي هغه غیر عامل دي په اسماء کنایه عامله وو کي اول "گم" استفهامیه دی.

د "گم" استفهامیه عمل:

د "گم" استفهامیه (۱) تمیز مفرد منصوب راجي یعنی دی و مفرد تمیز ته (۲) نصب ور کوي لکه: "گم رجلاً عندک" او بل عمل یې د حروف جاره وو دی یعنی و تمیز ته جرور کوي کله چي پر ده باندې حرف جر داخل سي لکه: "بگم دزهم اشتريت" لېکن نصب فصیح دی.

د "گم" خبریه تعریف:

"گم" خبریه چي په ده سره کنایه د عدد کثیر څخه کیږي په طریقه د اخبار سره لکه: "گم کتاباً عندی آنی عندی کتب کثیره".

د "گم" خبریه عمل:

(۱) د "گم" استفهامیه تمیز د کم خبریه پر تمیز باندې حمل کول او بیا جرور کول جائز دي او که نه دي جائز؟ په دې کي درې مذهبه دي:

۱ اول مذهب: مطلقاً ناجائز دی.

۲ دوم مذهب: مطلقاً جائز دی.

۳ دریم مذهب: مشروط بالشرط جائز دي.

په دې تړلو کي شرط دا دی: چي پر "گم" استفهامیه باندې به حرف جر داخل سوی وي او بیا چي د کم چا په نزد باندې جائز دي بیا د هغه به مبنی کي اختلاف دی د خلیل او سبویه په نزد باندې دغه جر د "مین" مقدره په وجه سره دی او دی عوض دی د هغه حرف جر چي پر "گم" باندې داخل سوی دی لکه: "بگم دزهم اشتريت" تقدیر د عبارت په دې شکل دی: "بگم مین دزهم اشتريت" د زجاج په نزد باندې دننه جر د کم د اضافت په وجه سره دنی لېکن دا قول ضعیف دی ورنه بیا به د حرف جر د تقدیم باندې جر داخل جائز سي. (جمع الهوامع جلد ۲ صفحه ۲۷۵)

(۲) د سبب منفي کېدل نه په استفهامیه کي جائز دي او نه په خبریه کي نو لهذا "گم لا رجلاً عندک" ویل غلط دي. (کتاب سبویه جلد ۲ صفحه ۱۶۸)

د "گَمْ" خبریه تمیز (۱) د اضافت په وجه مفرد مجروره راځي لکه: "گَمْ مَالٍ اَلْفَقْتُهُ" او کله جمع مجروره راځي لکه: "گَمْ رِجَالٍ لَقِيْتُهُ" افصح او اکثر افراد دي عند البصريين د ده جرد اضافت په وجه دئی او عند الکوفيين د ده جرد "مِنْ" مقدره په وجه دئی. که چیري د "گَمْ" خبریه او تمیز په مینځ کي فاصله راسي نو بیا دی پر "گَمْ" استفهامیه حمل کیږي تمیز ته نصب ور کوي.

خلورمه خبره:

"گَمْ" استفهامیه ته د عدد اوسط درجه ور کول سوې ده لکه: څنگه چي د عدد اوسط تمیز مفرد منصوب راځي داغه رنگه د "گَمْ" استفهامیه تمیز هم مفرد منصوب راځي او پاته سو "گَمْ" خبریه او د عدد دوی درجې نو د دواړو لحاظ یې ساتلی دی د "گَمْ" خبریه په تمیز کي لکه: څنگه چي د عدد اقل تمیز جمع مجرور راځي داغه رنگه د "گَمْ" خبریه تمیز هم کله جمع مجرور راځي لکه: څنگه چي د عدد اعلی تمیز مفرد مجروره راځي داغه رنگه د "گَمْ" خبریه تمیز هم کله مفرد مجرور راځي، مثالونه یې تېر سول.

د "گَمْ" خبریه او د "گَمْ" استفهامیه په پنځو (۵) شیانو کي اشتراک:

"گَمْ" استفهامیه و "گَمْ" خبریه په پنځو شیانو کي سره مشترک دي:

۱. دواړه کنایه د عدد مبهم څخه کوي خواه که جنس وي او که مقدار وي.

۲. په اسمیت کي سره شریکان دي.

۳. په بناء علی السکون کي.

۴. په لزوم د تصدیق کي یعنی په صدارت د کلام کي.

(۱) که چیري قرینه موجوده وي نو بیا د "گَمْ" استفهامیه او "گَمْ" خبریه تمیز حذف کول جائز دي د "گَمْ" استفهامیه مثال لکه: "گَمْ مَالُکَ" دلته "دِزْهَمًا" تمیز حذف سوی دی اصل عبارت دا دی "گَمْ دِیْنَارًا مَالُکَ" دلته قرینه دا ده چي "گَمْ" پر معرفه باندي داخل سوی حالانکه "گَمْ" پر نکره باندي داخل یږي نو دا د دې خبري دلیل دی چي دلته تمیز حذف سوی دی د "گَمْ" خبریه مثال لکه: "گَمْ ضَرْبُتُ" دلته "ضَرْبَةً" تمیز حذف سوی دی اصل عبارت دا دی "گَمْ ضَرْبَةً ضَرْبُتُ" قرینه دا ده چي دلته "گَمْ" پر فعل داخل سوی دی حالانکه "گَمْ" پر اسم باندي داخل یږي نو د دې څخه دا معلومه سوه چي دلته تمیز حذف سوی دی. (مع الهوامع و جامع الدروس العربیة)

٥. په احتياج د تميز کي.

د "گم" استفهاميه و خبريه په پنځو (٥) شيانو کي افتراق:

"گم" استفهاميه و "گم" خبريه په پنځو شيانو کي سره جلا دي.

١. د "گم" استفهاميه تميز مفرد منصوبه راځي او د "گم" خبريه تميز مفرد مجرور او جمع مجرور د واره راځي.

٢. "گم" خبريه په ماضي پوري خاص دي لکه: "گم غلټان اِشْتَرَيْتَ" او "گم" استفهاميه په ماضي پوري نه وي خاص لکه: "گم غلاماً سَتَشْتَرِيْ".

٣. په "گم" خبريه کي احتمال د صدق و کذب سته بخلاف د "گم" استفهاميه.

٤. په "گم" خبريه کي جواب د مخاطب څخه نه وي مطلوب او په "گم" استفهاميه کي جواب مطلوب وي.

٥. د "گم" خبريه پر مبدل منه باندي همزه استفهام راوړل جائز نه دي لکه: "گم رِجَالٍ فِي الدَّارِ اَعَشْرُونَ اَمْ ثَلَاثُونَ" او په "گم" استفهاميه کي همزه استفهام راوړل جائز دي لکه: "گم مَالِكٌ اَمْ اَزْبَعُونَ اَمْ ثَلَاثُونَ".

د "گم" استفهاميه او خبريه د معرفت او پېژندلو طريقه:

که چيري د "گم" څخه وروسته د مخاطب صيغه وه نو بيا "گم" استفهاميه دي او که چيري د ده څخه وروسته د متکلم صيغه وه نو بيا "گم" خبريه دي.

پنځمه خبره:

د "گم" د لفظ اعراب او په ترکيب کي د ده محلا مرفوع يا منصوب يا مجرور واقع کېدل:

منصوب محلا د "گم" څخه وروسته چي کم فعل راځي که چيري په هغه کي استعداد د عمل موجود وو نو بيا به "گم" همېشه منصوب محلا راځي او په ده کي نصب په درو صورتو کي راځي:

١. اول صورت: که چيري تميز ظرف وو نو بيا به دي مفعول فيهِ راځي لکه: "گم يَوْمَ مَيِّتٌ" و "گم يَوْمٍ مَيِّتٌ".

۲. دوهم صورت: که چیری تمیز مصدر و نو بیا به دی مفعول مطلق راخی لکه: "گم ضربه ضربت. گم ضربه ضربت".

۳. دریم صورت: که چیری تمیز نه ظرف او نه مصدر و نو بیا دی مفعول به راخی لکه: "گم رجلا ضربت. گم غلام ملک".

مجرور محلا:

"گم" کله مجروره راخی کله چي د ده خنجه مخکي مضاف وي يا حرف جروي لکه: "بگم رجلا مرزت و علی گم رجل حکمت" د مضاف مثال لکه: "غلام گم رجلا ضربت" او "غلام گم رجل سلبت".
مرفوع محلا:

"گم" چي کله مرفوع محلا واقع کیږي د هغه دپاره قاعده داده چي د مخکني دوه امر و خنجه به یو امر لاندې وي موجود یعنی نه به د مابعد په فعل کي د عمل استعداد وي او نه به پرده باندې حرف جر او مضاف داخل سوی وي نو په دې وخت کي به دی محلا مرفوع وي، او د ده مرفوع والی په دوو شکلو سره راخی:

۱. یو په شکل کي د مبتداء.

۲. او بل په شکل د خبر کي.

او د ده دار مدار پر تمیز باندې دی که چیری تمیز ظرف نه و نو بیا به دی مرفوع محلا مبتداء وي لکه: "گم رجلا اخوک. گم رجال ضربتھم" او که چیری تمیز ظرف و نو بیا به دی مرفوع محلا خبر مقدم وي لکه: "گم یوما سفرک و گم شهر صومي".

شپږمه خبره:

د "گم" استفهامیه او "گم" خبریه پر تمیز باندې "من" داخلول هم جائز دي استفهامیه لکه: "گم من رجل لقیته". (تاد خو خلکو سره ملاقات و کړی). خبریه لکه: "گم من مال انفقته" (ما دې مال خرڅ کړی) نو په دې صورت کي به د دواړو په مینځ کي فرق په قرینه سره کیږي. لېکن که چیری د "گم" او د ده د تمیز په مینځ کي د فعل متعدي فاصله راغله نو بیا د "گم" پر تمیز باندې "من" داخلول واجب دی چي بیا د اسم تمیز التباس د فعل متعدي د مفعول سره رانسي.

بحث "گذا":

بل اسم د اسماء کنایاتو خنجه "گذا" دی.

"گذا" د "ک" او د "ذا" اسم اشاره خنجه مرکب دی.

د "گذا" عمل: "گذا" و تمیز ته نصب ورکوي او د ده تمیز مفرد منصوب راځي لکه: "قَبَضْتُ گَذَا وَ گَذَا دِرْهَمًا".

د "نم" و "گذا" په څلورو (۴) شيانو کي موافقت:

۱. په ابهام کي.

۲. په بناء کي.

۳. په احتیاج کي.

۴. په افاده د تکثیر کي.

اوومه خبره:

بحث "گائین":

بل اسم د اسماء کنایه خنجه "گائین" دی.

"گائین" د "کاف" او د "ائی" منون خنجه مرکب دی.

د "گائین" عمل:

د "گائین" تمیز اکثره د "مین" (۱) ظاهره او زائده په وجه مجرور راځي لکه: "وَكَايْنُ مِّنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا".

او کله کله منصوب هم راځي لکه: "گائین لَنَا فَضْلًا".

(۱) ابو حیان اندلسي ویلي دي چې د سبویه د کلام خنجه دا معلومېږي چې "مین" زائده دی د تاکید د بیان دپاره راغلی دی او عند البعض د "گائین" پر تمیز باندې جر د "مین" مقدر په وجه جائز دی لېکن د ابن کیسان په نزد باندې دلته جر د اضافت په وجه راغلی دی لېکن دا خبره غلطه ده ځکه د "گائین" په آخر کي تنوین راغلی دی چې مانع عن الاضافت دی. (کتاب سبویه جلد ۲ صفحه ۱۷۲)

[illegible]

فنون	فرد	سنة	سنة الى	تصين حرف واد	افعال مله	تصين مرفعات	منصوبات	مردودت	تصين اسما واد
إِنْ تُسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ	فرد	(تُسْتَغْفِرُ) (يَغْفِرُ) فعل معلوم	(أَنْتَ) اللَّهُ قائل	(إِنْ) حرف شرط جزم (الْأَمْر) بده (قَدْ) (أَمْر) (أَنْ) تأجب (الْأَمْر) بده	(تُسْتَغْفِرُ) (يَغْفِرُ) فعل معلوم	(أَنْتَ، اللَّهُ) فعلات	(سَبْعِينَ) مفعول ب (مَرَّةً) تية	(غُفِرَ) حرف (تُسْتَغْفِرُ) غُفِرَ لا مردود خلق (يَغْفِرُ)	(سَبْعِينَ) مَرَّةً (أَمْر) اوسا (مَرَّةً) تيز

التمرين:

”كَمْ مُصَلٍّ عَنْ صَلَاتِهِ غَافِلٌ.. كَمْ رَكْعَةٍ صَلَّيْتُ.. هُمْ أَكْثَرُونَ مِنْكَ مَالًا، كَمْ مِنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ.. كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ.. فَلَيْتَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا.. وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا.. كَمْ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صِيَامِهِ نَصِيبٌ.. كَمْ يَوْمًا غَبَتْ عَنِّي.. كَانَ مِنَ الْأَمْرِ ذَيْتٌ وَذَيْتٌ“.

فصل بدانکه عوامل معنویه الخ: ..... الى قوله دوم تاکید.

ترجمه:

دوهم قسم عوامل معنویه دي. پوه سه! چي عامل معنوي پر دوه قسم دي اول ابتداء يعني د اسم خالي والی د عوامل لفظیه خخه او دا خلو و مبتداء ته رفع ور کوي لکه: ”زَيْدٌ قَائِمٌ“ نو دلته ویل کیږي ”زَيْدٌ“ مبتداء ده مرفوع ده د ابتداء په وجه سره او ”قَائِمٌ“ خبر د مبتداء دي او مرفوع دي د ابتداء په وجه دلته دوه مذهبونه نور هم دي یو دا دی چي ابتداء عامله ده په مبتداء کي او مبتداء عامله ده په خبر کي دوهم مذهب دا دی چي هریو د مبتداء و خبر خخه یو په بل کي عامل دی دوهم خلو یعنی فعل مضارع چي خالي وي د نواصب و جوازم خخه هغه فعل مضارع ته رفع ور کوي لکه: ”يَضْرِبُ زَيْدٌ“ دلته ”يَضْرِبُ“ مرفوع ده حکه د نواصب و جوازمو خخه خالي ده اوس د نحو ټول عوامل ختم سو د الله تعالی په توفیق سره.

الدرس الرابع والثلاثون:

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

مصنف رحمته الله علیه د عوامل لفظیه د بیان څخه فارغ سو نو اوس یې شروع و کړه په بیان کې د عوامل معنویه:

د عوامل معنویه اقسام:

عوامل معنوي (۱) پر دوه قسمه دي:

۱. ابتداء.

۲. خُلُو.

د ابتداء تعریف:

د یو اسم د عوامل لفظیه څخه خالي کېدل لکه: "زَيْدٌ قَائِمٌ".

د ابتداء عمل:

ابتداء په مبتداء او خبر کې عمل د رفع کوي د وارو ته رفع ور کوي لکه: "زَيْدٌ قَائِمٌ".

د خُلُو تعریف:

خُلُو یعنی د فعل مضارع د حروف نواصب و جوازم څخه خالي کېدل.

د خُلُو عمل:

خُلُو فعل مضارع ته رفع ور کوي لکه: "يَضْرِبُ".

د مبتداء تعریف:

"هُوَ اسْمٌ أَوْ بِمَنْزِلَتِهِ مُجَرَّدٌ عَنِ الْعَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ أَوْ وَصَفٌ رَافِعٌ لِاسْمٍ ظَاهِرٍ" لکه: "اللَّهُ رَبُّنَا، وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ".

(۱) د مبتداء او خبر د عامل په باره کې اختلاف دی عند البعض د مبتداء عامل ابتداء ده یعنی عامل معنوي دی او د خبر عامل مبتداء او ابتداء دواړه دي یعنی لفظي و معنوي دواړه دي. د امام سبویه رحمته الله علیه په نزد باندې د مبتداء عامل معنوي دی یعنی ابتداء ده او د خبر عامل لفظي دی چې مبتداده. او د کوفین په نزد باندې مبتداء عامله ده په خبر کې او خبر عامل دی په مبتداء کې یعنی د دواړو عامل لفظي دی او د علامه جارا الله زمخشري په نزد باندې د دواړو عامل معنوي دی او د امام کسائي رحمته الله علیه په نزد باندې د فعل مضارع عامل لفظي دی په حالت رفعي کې حروف اتین دي او په نزد د کوفین باندې د فعل مضارع عامل معنوي دی یعنی خلو د نواصب د جوازم څخه او د بصریین په نزد باندې د فعل مضارع عامل د دې واقع کېدل پر ځای د اسم باندې یعنی د دې قائم مقام والی پر ځای د اسم باندې په دې کې عامل دی. (نصر الخیر)

دوهمه خبره:

د مبتداء احكام:

د مبتداء دپاره پنځه (۵) حکمونه دي:

۱. اول حکم يې دا دی: وجوب الرفع يعني پر ده باندي رفع ويل واجب دي لېکن کله کله د "مِنْ" او "بَا" زائده او د "رَبِّ" حرف جر په وجه مجروره سي لکه: "يَحْسِبُكَ اللَّهُ. هَلْ مِنْ خَالِقِ غَيْرِ اللَّهِ يَزْرُقُكُمْ. يَا رَبِّ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا غَارِيَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ".
۲. دوهم حکم يې دا دی: "وَجُوبٌ كَوْنُهُ مَعْرِفَةً" يعني د ده معرفتوب واجب دی لکه: "مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ" يا نکره مفیده (۱) وي لکه: "مَجْلِسٌ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ سَبْعِينَ سَنَةً".

(۱) نکره چي مفیده يا مخصوصه گرځي په خوارسو (۱۴) مقامو (خايو) کي گرځي:

۱. اول مقام: چي لفظا په اضافت سره لکه: "حَسَنَ صَلَواتٍ لَّكَ بَهِنُ اللَّهِ" يا معنا په اضافت سره لکه: "قُلْ كُلٌّ يَجْعَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ أَمْرًا كُلَّ أَحَدٍ".
۲. دوهم مقام: په وصف لفظي سره لکه: "وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ" يا په وصف تقدير ي سره لکه: "شَرُّ أَهْلِ دَانِيٍّ أَمْرٌ أَيْ هَرُّ عَالَمٍ" يا په وصف معنوي سره لکه: "رَجُلٌ عِنْدَنَا أَيْ رَجُلٌ حَقِيقٌ" ځکه په تصغير کي معنی د وصف وي.
۳. دريم مقام: يا کله چي د مبتداء خبر ظرف راسي يا جار و مجرور مقدم راسي لکه: "وَلَوْ أَنَّ كُلَّ دِيٍّ عِلْمٍ عَلِيمٌ. لَكُنْ أَجَلٌ كِتَابٌ".
۴. خلورم مقام: چي مبتداء نکره وروسته تر نفي راسي لکه: "مَا أَحَدٌ عِنْدَنَا" يا تر استفهام وروسته لکه: "أَلَيْسَ بَيْنَ اللَّهِ" يا تر "لَوْلَا" وروسته راسي لکه: شعرا "لَوْلَا اضْطِيقُوا لَأَوْدَى كُلُّ دِيٍّ مِقَّةً" يا تر "إِذَا" مفاجاتيه وروسته راسي لکه: "خَرَجْتُ لَمَّا أَتَى رَأْسُ".
۵. پنځم مقام: کله چي مبتداء نکره عامله وي په معمول کي لکه: "إِعْطَاءُ قِزْهًا فِي سَبِيلِ الْعِلْمِ يَنْتَهِي بِالْأَمْرِ. أَمْرٌ يَنْتَهِي بِسَبِيلِ صَدَقَةٍ وَكَفَى عَنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةٍ" دلته "إِعْطَاءُ" مصدر عمل د نصب کړی دی په "قِزْهًا" کي او په امر و نهی پوري جار و مجرور تعلق نسي چي د دوی دپاره مفعول غیر صریحي دی.
۶. شپږم مقام: کله چي مبتداء نکره مبهمه واقع سي لکه: اسماء شرط مثال لکه: "مَنْ يَجْتَهِدْ يَفْلَحْ" يا استفهام وي لکه: "مَنْ يَجْتَهِدْ. وَكَمْ جَلَّتْ فِي صَدْرِكَ" يا "مَا" تعجيبه وي لکه: "مَا أَحْسَنَ الْعِلْمَ" يا "كَمْ" خبریه وي لکه: "كَمْ مَأْثُورَةٌ لَكَ".
۷. اووم مقام: کله چي نکره فائده د دعاء وړ کوي خواه که د خیر دعاء وي لکه: "سَلَامٌ عَلَيْكُمْ" يا د شر دعاء وي لکه: "وَلَيْلٌ لِلْمُتَّقِينَ".

۳. دریم حکم یی دا دی: "جَوَازُ حَذْفِهِ إِنْ دَلَّ عَلَيْهِ دَلِيلٌ" یعنی مبتداء حذف کول جائز دی که چیری یو دلیل موجود وو لکه: شوک سوال و کړي چي "کَيْفَ سَعَيْتَ" ده په جواب کي وویل سي "مُجْتَهِدٌ أَيْ هُوَ مُجْتَهِدٌ".

۴. خلورم حکم یی دا دی: "وَجُوبُ حَذْفِهِ" یعنی د مبتداء حذف کول په خلورو حیو کي وجوباً:

۱. اول نحای: که چیری پر مبتداء باندي جواب د قسم دلالت کاوی لکه: "فِي ذِمَّتِي عَهْدٌ لَأَفْعَلَنَّ كَذَا أَيْ فِي ذِمَّتِي عَهْدٌ لَأَفْعَلَنَّ كَذَا".

۲. دوهم نحای: که چیری خبر د مبتداء مصدر وو او نائب وو د خپل فعل څخه لکه: "صَبْرٌ جَبِيْلٌ أَيْ صَبْرِي صَبْرٌ جَبِيْلٌ: وَسَمِعَ وَطَاعَةٌ: أَيْ وَأَمْرِي سَمِعَ وَطَاعَةٌ".

۸. اتم مقام: کله چي نکره صفت د موصوف پر نحای ودریږي لکه: "عَالِمٌ خَفِيزٌ مِنْ جَاهِلٍ أَيْ رَجُلٌ عَالِمٌ".

۹. نهم مقام: کله چي نکره صدر د جملې حالیه واقع سي خواه که هغه جمله مرتبه په واو سره وي او که بغیر د واو وي د واو مثال لکه: "سَرَيْنَا وَنَجْمٌ قَدْ أَضَاءَ" او د بدون واو مثال لکه: "كُلُّ يَوْمٍ لَنَا مَذْيَبٌ يَمِينِي".

۱۰. لسم مقام: کله چي نکره عطف سي پر معرفه باندي یا معرفه عطف سي پر نکره باندي د اول مثال لکه: "عَالِدٌ وَرَجُلٌ يَتَعَلَّمَانِ النَّحْوَ". د دوهم مثال لکه: "رَجُلٌ وَخَالِدٌ يَتَعَلَّمَانِ النَّحْوَ".

۱۱. یوولسم مقام: کله چي د نکره عطف پر نکره موصوفه وسي یا د نکره موصوفه عطف پر نکره وسي د اول مثال لکه: "قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْلُوبٌ خَفِيزٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتَّبِعُهَا أَذَى" د دوهم مثال لکه: "طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ".

۱۲. دوولسم مقام: کله چي د نکره څخه مراد حقیقت جنس وي نه فرد واحد لکه: "كُنُوزٌ خَفِيزٌ مِنْ جَزَادٍ" "رَجُلٌ أَلْوِي مِنْ إِمْرَأَةٍ".

۱۳. دیارلسم مقام: کله چي نکره جواب واقع سي لکه: "رَجُلٌ" په جواب د هغه چا کي وپل چي هغه وایي: "مَنْ عِنْدَكَ". د امام سبویه او د متقدين په نزد باندي کله چي نکره مفیده وي بیا یې مطلقاً ابتدائیت جائز دی لپکن که چیری نکره موصوفه غیر مفیده وه بیا یې هم ابتدائیت جائز نه دی لکه: "رَجُلٌ مِنَ النَّاسِ عِنْدَنَا" او دغه رنگه کله چي د نکره خبر ظرف یا جارو مجرور راغلی وي او پردی باندي مقدم وي لکه: "عِنْدَ رَجُلٍ مَالٌ، لِلسَّانِ كُوثٌ" و غیره ځکه په دې کي څه فائده نسته.

۱۴. څوارلسم مقام: چي کله نکره دلالت پر تنويع يعني پر تفصيل و تقسيم باندي کوي لکه: "فَالْبَلَدُ رَحْفًا عَلَى الرُّكْبَتَيْنِ

۳. دریم خای: که چیری خبر مخصوص بالمدح یا بالذم راغلی وو وروسته تر "نِعْمَ" او تر "بِئْسَ" لکه: "نِعْمَ الرَّجُلُ أَبُو طَالِبٍ أَيْ هُوَ، وَبِئْسَ الرَّجُلُ أَبُو لَهَبٍ أَيْ هُوَ".
۴. خلورم خای: که چیری خبر په اصل کی نعت وو بیا وروسته د نعتیت خخه قطع سوی وو او په معرض د مدح او ذم یا ترحم کی راغلی وو لکه: "خُذْ بِيَدِ زُهَيْرِ الْكَرِيمِ أَيْ هُوَ الْكَرِيمُ، دَعِ مَجَالِسَةَ فَلَانِ اللَّئِيمِ أَيْ هُوَ اللَّئِيمُ، وَأَحْسِنْ إِلَى فَلَانِ الْمِسْكِينِ أَيْ هُوَ الْمِسْكِينُ".
۵. پنځم حکم یې دا دی. چي دا به پر خبر باندي مقدمه وي او د خبر تقدیم کله پر دې باندي جائز وي او کله واجب وي، اُنْظُرْ فِي الْحَاشِيَةِ الْآتِيَةِ.

دریمه خبره:

اقسام د مبتداء:

مبتداء پړدري (۳) قسمه راځي:

۱. اول قسم: مبتداء کله اسم صریحي وي لکه: "الْكَرِيمُ مَخْبُوتٌ".
۲. او کله ضمیر منفصل وي لکه: "أَنْتَ مُجْتَهِدٌ".
۳. او کله مؤل په مصدر سره وي لکه: "وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ أَيْ صَوْمُكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ" دلته فعل په تاویل د مصدر مرفوع سره دی "سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنْذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ: أَيْ إِنْذَارُكَ وَ عَذْرُ إِنْذَارِكَ سَوَاءٌ" دلته همزه تسویه په تاویل د مصدر مرفوع سره دی، "تَسْمَعُ بِالْمُعِينِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ أَيْ سَمَاعُكَ بِالْمُعِينِ خَيْرٌ مِنْ رُؤْيَيْكَ إِيَّاهُ" دلته "تَسْمَعُ" مؤل دی په مصدر مرفوع سره "خَيْرٌ" یې خبر دی.

خلورمه خبره:

د مبتداء قسم ثاني:

مبتداء (۱) به یا ذات وی او یا به صفت وی. د ذات بحث په اوله خبره کی تهر سو که چیری مبتداء صیغه صفت واقع سوه د هغه دپاره دوه (۲) شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دا دی: چي صفت به اعتماد پر نفی کړی وي خواه که نفی بالحرف وي لکه: "مَا نَاجِحُ الْكُسُولَانِ" یا نفی په فعل ناقص سره وي لکه: "لَيْسَ كُسُولٌ وَلَدَاكَ" یا په لفظ د "غَيْرُ" سره وي لکه: "غَيْرُ كُسُولٍ أَبْنَاءُكَ" خواه که نفی لفظي وي او که معنوي وي لکه: "إِنَّمَا مُجْتَهِدٌ وَلَدَاكَ" د دې تاویل "مَا مُجْتَهِدٌ إِلَّا وَلَدَاكَ".

۲. دوهم شرط یې دا دی: چي صفت به اعتماد پر استفهام کړی وي خواه که استفهام بالحرف وي لکه: "هَلْ مُخْبِتٌ الْمَجْتَهِدُونَ" یا بغير الحرف وي لکه: "كَيْفَ سَائِرُ أَخَوَاكَ".

(۱) په شپږو ځایو کې تقدیم د مبتداء پر خبر باندي واجب دی:

۱. اول ځای: مبتداء چي کله داسي اسم واقع سي چي هغه صدارت د کلام غواړي هغه یا اسماء الشرط وي لکه: "يَتَقَى اللَّهُ يَكْفُرُ" یا اسماء استفهام وي لکه: "مَنْ جَاءَ" یا "مَا" تعجبيه وي لکه: "مَا أَحْسَنَ الْقَضِيْلَةَ" یا "كَمْ" خبريه وي لکه: "كَمْ كِتَابٍ عِنْدِي".

۲. دوهم ځای: مبتداء چي کله مشابه وي د اسم شرط سره لکه: "الَّذِي يَجْتَهِدُ فَلَهُ جَائِزَةٌ. وَكُلٌّ تَلْمِيزٌ يَجْتَهِدُ فَهُوَ عَلَى هَذِي" تقدير عبارت "مَنْ يَجْتَهِدُ فَلَهُ جَائِزَةٌ أَيْ تَلْمِيزٌ يَجْتَهِدُ فَهُوَ عَلَى هَذِي".

۳. دریم ځای: مبتداء چي کله مضافه وي و هغه اسم ته چي هغه صدارت د کلام غواړي لکه: "غَلَامٌ مِنْ مُجْتَهِدٍ وَإِمَامٌ كَمْ أَمْرٍ فِي يَدَيْكَ".

۴. څلورم ځای: مبتداء چي کله مقترنه وي په لام تاکید سره يعني په لام ابتداء سره لکه: "وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ".

۵. پنځم ځای: چي مبتداء و خبر دواړه معرفه وي یا نکره وي او هلته تعین د قرینه هم نه وي نو بیا په هغه صورت کې تقدیم د مبتداء پر خبر باندي واجب دی د وجه د التباس د مبتداء د خبر سره لکه: "أَخُوكَ عَلِيٌّ" کله چي ته اخبار د "الْح" څخه کوي یا "عَلِيٌّ أَخُوكَ" کله چي ته اخبار د "عَلِيٌّ" څخه کوي لېکن که چيري د مبتداء او د خبر په مینځ کې د فرق کولو قرینه موجوده و د بیا د مبتداء تقدیم و تاخیر دواړه جائز دي لکه: "رَجُلٌ صَالِحٌ خَاضِرٌ. وَخَاضِرٌ رَجُلٌ صَالِحٌ".

۶. شپږم ځای: مبتداء چي کله په خبر کې حصر وي يعني خبر مقرون په "إِلَّا" سره وي لکه: "وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ" یا په معنی د "إِلَّا" سره وي لکه: "إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ" ځکه "محمد" حصر دی په "رسالت" کې. (جامع الدروس العربیة ص ۱۸۸)

فائده:

صیغه د صفت چي کله اعتماد و کړي پر نفي يا پر استفهام باندې نو بيا دا په منزله د فعل سره سي نو ځکه دا نه تثنيه کېږي او نه جمع کېږي نه د چا دپاره صفت واقع کېږي او نه تصغير واقع کېږي، او نه "مُعَرَّفٌ" واقع کېږي نو په دې صورت کي صیغه د صفت مبتداء ده مابعد يې فاعل يا نائب فاعل قائم مقام د خبر وي يعني کله چي د دې مابعد د دې څخه مخالف وي په تثنيت او جمعيت کي. او صیغه د صفت عامه ده خواه که مشتقه وي لکه: په تېر سوو مثالو کي يا اسم جامد وي لېکن معنی د صفت په کښي وي لکه: "هَلْ صَخْرٌ هَذَا الْمَعَانِدَانِ، وَمَا وَخِشٌ أَخْلَاقُكَ" ځکه دلته "صَخْرٌ" په معنی د "صُلْبٌ" (سخت) سره دی او "وَخِشٌ" اسم منسوب په معنی د اسم مفعول سره دی. لېکن که چيري صیغه د صفت وروسته تر نفي يا تر استفهام نه وه راغلي بيا مطابقت لازم دی نو ځکه "مُجْتَهِدٌ غَلَامًا" ويل جائز نه دي بلکه: "مُجْتَهِدَانِ غَلَامَاً" ويل کېږي او په دې صورت کي صیغه د صفت خبر مقدم جوړېږي او که چيري صیغه د صفت دخپل خبر سره په افراد کي مطابق راغلي وو، نو بيا "جَازَ الْأَمْرَانِ" لکه: "هَلْ مُسَافِرٌ أَخُوكَ" نو په دې صورت کي صیغه د صفت مبتداء هم جوړېدای سي او خبر مقدم هم جوړېدای سي.

د صفت د صیغه عمل:

مبتداء چي کله صیغه د صفت واقع سي نو بيا دا کله په اسم ظاهر کي عمل کوي او اسم ظاهر ته رفع ورکوي لکه: "أَقَاطِنُ قَوْمٌ سَلْبٌ". يا ضمير منفصل ته رفع ورکوي لکه: "مَا وَانٍ بِعَهْدِي أَلْتُمَا". او که چيري صیغه د صفت په ضمير مستتر کي عمل د رفع کاوی لکه: "زُهَيْرٌ لَا كَسُولٌ وَلَا بَطِيءٌ" نو په دې صورت کي دا د ماقبل دپاره خبر جوړېږي.

پنځمه خبره:

د مبتداء د قسم ثاني مختصره او دلنشین خلاصه:
صیغه د صفت چي کم وخت تر نفي او استفهام وروسته واقع سي او د دې وروسته چي کم اسم ظاهر راځي د هغه دپاره درې (۳) صورتونه جوړېږي:

۱. اول صورت: چي صیغه د صفت د اسم ظاهر سره مطابق نه وي په افراد و تثنیت و جمعیت کي لکه: "مَا قَائِمُ الرَّيْدَانِ، مَا قَائِمُ الرَّيْدُونَ" نو د دې صورت حکم دا دی چي صیغه د صفت به وجوباً مبتداء وي "لِرَفْعِ الظَّاهِرِ".

۲. دوهم صورت: چي صیغه د صفت د اسم ظاهر سره صرف په افراد کي مطابق وي لکه: "أَقَائِمُ زَيْدٌ، مَا قَائِمُ زَيْدٌ"، نو د دې صورت حکم دا دی: چي دواړه صورتونه جائز دي که چيري په اسم ظاهر کي د رفع وړ کولو لحاظ و ساتل سي نو صیغه د صفت به مبتداء جوړه سي او که چيري په ضمير کي د رفع لحاظ و ساتل سي نو صیغه د صفت به خبر مقدم جوړه سي.

۳. دریم صورت: چي صیغه د صفت د اسم ظاهر سره په تثنیت و جمعیت کي مطابق وي نو د دې صورت حکم دا دی چي صیغه د صفت به وجوباً خبر وي او وروسته اسم به همیشه مبتداء وي لکه: "أَقَائِمَانِ الرَّيْدَانِ، مَا قَائِمُونَ الرَّيْدُونَ"، ځکه موږ دا شرط لگولی وو چي صیغه د صفت به و اسم ظاهر ته رفع وړ کوي او دلته و اسم ظاهر ته رفع نه وړ کوي ځکه که چيري و اسم ظاهر ته رفع وړ کړي وای نو بیا به صیغه د صفت واحد راوړل سوې وای لکه: په فعل کي "إِذَا كَانَ الْفَاعِلُ إِسْمًا ظَاهِرًا وَجَدَ الْفِعْلُ أَبَدًا".

شپږمه خبره:

د خبر احکام:

د خبر اووه (۷) حکمونه دي:

۱. اول حکم يې دا دی: چي دی به وجوباً مرفوع وي.
۲. دوهم حکم يې دا دی: چي خبر به اصلاً نکره مشتقه وي او کله خبر جامد هم راځي لکه: "هَذَا حَجَرٌ".

۳. دریم حکم یی دادی: چي دی به د مبتداء مطابق (۱) وي وجوباً په افراد و تشنیت او جمعیت تذکیر و تانیث کي په لسو (۱۰) شرطو سره "وَقَدْ مَرَّ ذِكْرُهُ فِي أَوَّلِ الْكِتَابِ فِي بَحْثِ الْجُمْلَةِ الْإِسْمِيَّةِ".

۴. خلورم حکم یی دادی: چي دی کله کله جوازاً حذف کیږي د قرینه د وجود په وخت کي لکه: "خَرَجْتُ فَإِذَا الْأَسَدُ: أَيْ فَإِذَا الْأَسَدُ وَقِفْتُ".

اوومه خبره:

۵. پنځم حکم یی دادی: چي دی کله کله وجوباً حذف کیږي په یو څو ځایو کي:

اول ځای: چي خبر کله په حیزد جواب د قسم کي راسي بیا دی حذف کیږي لکه: "لَعَنُوكَ لَأَفْعَلَنَّ كَذَا أَيْ لَعَنُوكَ قَسَمِي أَيْ: حَيَاتُكَ هِيَ قَسَمِي".

دوهم ځای: د "لَوْلَا، لَوْ مَا" څخه وروسته خبر حذف کیږي لکه: "لَوْلَا عَلَيَّ لَهْلَكُ عُمَرُ أَيْ لَوْلَا عَلَيَّ مَوْجُودٌ".

دریم ځای: د "لَا" نفی جنس څخه وروسته عام طور خبر حذف کیږي لکه: "لَا شَكَّ أَيْ لَا شَكَّ فِيهِ".

خلورم ځای: د "وَاو" څخه وروسته خبر حذف کیږي هغه "واو" چي په معنی د "مَعَ" سره وي لکه: "أَنْتَ وَشَانِكَ أَيْ أَنْتَ مَعَ شَانِكَ مَثْوَوَكَا".

پنځم ځای: خبر چي ظرف وي یا جار و مجرور وي نو بیا هم حذف کیږي لکه: "زَيْدٌ فِي الدَّارِ أَيْ ثَابِتٌ فِي الدَّارِ".

(۱) که وخت چي په خبر کي ضمیر وي راجع وي و مبتداء ته نو بیا یی مطابقت د مبتداء سره په تذکیر و تانیث افراد، تشنیه، و جمع کي لازم دی لکه: "مَنْ مَجْتَهِدٌ، فَاطِمَةُ مَجْتَهِدَةٌ، التَّلَامِيذُ ثَانٍ مَجْتَهِدَتَانِ، التَّلَامِيذُ مَجْتَهِدُونَ، التَّلَامِيذَاتُ مَجْتَهِدَاتٌ" او که چیري خبر د مبتداء ضمیر لره متضمن نه وو نو بیا مطابقت او عدم مطابقت دواړه جائز دي، د مطابقت مثال لکه: "الْشَّمْسُ وَالْقَمَرُ آيَاتٌ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ" او د عدم مطابقت مثال لکه: "النَّاسُ قِسْمَانِ عَالِمٌ وَمُتَعَلِّمٌ وَلَا خَيْرَ فِيمَا بَيْنَهُمَا".

شپږم ځای: چي مبتداء مصدر وي يا اسم تفضیل وي مضاف وي و مصدر ته او وروسته تردوی حال راغلی وي نو په دې صورت کي هم خبر حذف کيږي لکه: "تَأْدِیْنِی الْغَلَامَ مُسِنَّأً اَنی تَأْدِیْنِی الْغَلَامَ حَاصِلٌ عِنْدَ اِسَائِیْتِهِ"، دوهم لکه: "أَفْضَلُ صَلَاتِکَ خَالِیًا مِّنَا یَشْغَلُکَ".

۶. شپږم حکم یې دا دی: چي دی متعدد هم راتلا، سي لېکن مبتداء واحد، وي لکه: "خَلِیْلٌ کَاتِبٌ، شَاعِرٌ، عَالِمٌ".

۷. اووم حکم یې دا دی: چي اصل په خبر کي تاخیر دی لېکن کله کله دی و جوباً (') يا جوازا مقدم کيږي، والتفصیل فی العاشیة.

جملې:

مواضع	فرد	مبتد	مبتداه	فعل	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع
أَوَّلُ الْإِذَاثِ مُزْجَعُونَ أَوَّلُ الْإِذَاثِ مُزْجَعُونَ	فرد	مبتد	مبتداه	فعل	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع
أَوَّلُ الْإِذَاثِ مُزْجَعُونَ أَوَّلُ الْإِذَاثِ مُزْجَعُونَ	فرد	مبتد	مبتداه	فعل	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع
أَوَّلُ الْإِذَاثِ مُزْجَعُونَ أَوَّلُ الْإِذَاثِ مُزْجَعُونَ	فرد	مبتد	مبتداه	فعل	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع
أَوَّلُ الْإِذَاثِ مُزْجَعُونَ أَوَّلُ الْإِذَاثِ مُزْجَعُونَ	فرد	مبتد	مبتداه	فعل	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع

(۱) خبر په څلورو ځایو کي و جوباً مقدم کيږي:

۱. اول ځای: کله چي مبتداء نکره غیر مفیده وي او د دې خبر ظرف او یا جار و مجرور راغلی وي نو بیا تقدیم د خبر واجب دی لکه: "فِي الدَّارِ رَجُلٌ عِنْدَكَ ضَيْفٌ، وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ، وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ".

۲. دوهم ځای: که چيري خبر اسم استفهام وو لکه: "كَيْفَ خَالِكُ" يا مضاف وو و اسم استفهام ته لکه: "إِنَّ مِنْ أُمَّتٍ" نو بیا تقدیم د خبر واجب دی.

۳. دریم ځای: کله چي په مبتداء پوري یو ضمیر متصل سي او راجع وي د خبر د شيانو څخه و یو شي ته لکه: "فِي الدَّارِ صَاحِبُهَا، أَمْ هَلْ قُلُوبٌ أَفْقَالُهَا"، نو دلته هم خبر مقدم کيږي و جوباً.

۴. څلورم ځای: چي کله خبر محصور وي په مبتداء کي او مبتداء مقترنه وي په "إِلَّا" سره لفظاً لکه: "مَا خَالِقٌ إِلَّا اللَّهُ" يا معنا په "إِلَّا" پوري متصله وي لکه: "إِنَّمَا مَخْمُودٌ مَنْ يُجْتَهَدُ" دلته هم خبر و جوباً مقدم کيږي. (تخليص الشواهد و جامع الدروس العربیة)

[illegible]

موس	خبر	معد	معد	فین حرف	افعال ماضی	افعال ماضی	فین مر فعات	مضمرات	مردودات	شیں و اصل
سزا پہلے من کلوان	خبر اسے	معد (من کلوان) باہر متعلق خبر	معد (سزا پہلے من کلوان) بہتر	فین حرف (من) ہا	افعال ماضی +	افعال ماضی (سزا پہلے من کلوان) اس طرف	فین مر فعات (سزا پہلے من کلوان) باہر متعلق خبر	مضمرات +	مردودات (سزا پہلے من کلوان) باہر متعلق خبر	شیں و اصل (سزا پہلے من کلوان) باہر متعلق خبر
وٹھن وٹھنہ تار	خبر اسے	معد (وٹھن) لے	معد (وٹھن) لے	فین حرف (وٹھن) لے	افعال ماضی (وٹھن) لے	افعال ماضی (وٹھن) لے	فین مر فعات (وٹھن) لے	مضمرات (وٹھن) لے	مردودات (وٹھن) لے	شیں و اصل (وٹھن) لے
اللہ یعلم ما تخبئ عن الناس وما تبین وما تری وما تری	خبر اسے	معد (اللہ) بہتر	معد (اللہ) بہتر	فین حرف (اللہ) بہتر	افعال ماضی (اللہ) بہتر	افعال ماضی (اللہ) بہتر	فین مر فعات (اللہ) بہتر	مضمرات (اللہ) بہتر	مردودات (اللہ) بہتر	شیں و اصل (اللہ) بہتر

التمرین:

”هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا.. وَيُنشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ.. أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.. إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.. وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنَّذِيرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ.. ذَلِكَمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ.. وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ.. سَنُقَرِّبُكَ فَلَا تَنْسَى.. وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ.. أَوْ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ“.

خاتمہ در فولد متفرقہ کہ دانستن آن واجب است و آن بر سر فصل است.

ترجمہ:

خاتمہ د متفرقہ فوائد و پہ بیان کی دہ چي پېژندل د هغه ضروري دي د دې درې فصلونه دي اول فصل د توابع په بيان کي دئ.

پوه سه! چي تابع هغه لفظ ته ويل کيږي چي د مخکني لفظ څخه پر دوهم نمبر باندي وي او د اولي کلمه په اعراب سره موصوفه وي او وجه د اعراب هم پوه وي و اول لفظ ته متبوع ويل کيږي د تابع حکم دا دئ چي دی به هميشه په اعراب کي د متبوع موافق وي تابع پر پنځه قسمه دئ اول صفت دئ صفت د هغه تابع نوم دئ چي پر هغه وصف باندي دلالت کوي چي په متبوع کي وي لکه: ”جائني

رَجُلٌ عَالِمٌ“ یا پر هغه صفت باندي دلالت کوي چي د متبوع په متعلق وي لکه: ”جَائِئِي رَجُلٌ حَسَنٌ
 غَلَامُهُ“ یا ”أَبُوهُ“ مثلاً قسم اول د متبوع سره په لسو شيانو کي موافقت غواړي په معرفت کي په
 نکارت کي په تذکیر کي په تانيث کي په وحدت کي په تشنيت کي په جمعيت کي او په اعراب کي
 يعني په رفع نصب و جر کي لکه: ”عِنْدِي رَجُلٌ عَالِمٌ وَ رَجُلَانِ عَالِمَانِ وَ امْرَأَةٌ عَالِمَةٌ وَ
 امْرَأَتَانِ عَالِمَتَانِ، أَوْ نِسْوَةٌ عَالِمَاتٌ“ پاته سو دوهم قسم په پنځو شيانو کي د متبوع سره مطابقت
 غواړي په معرفت کي په نکارت کي په اعراب کي يعني په رفع، نصب، جر کي لکه: ”جَائِئِي رَجُلٌ
 عَالِمٌ أَبُوهُ“. پوه سه چي د نکره صفت جمله خبریه راتلای سي لکه: ”جَائِئِي رَجُلٌ أَبُوهُ عَالِمٌ“ او په دې
 جمله کي يو ضمير وي چي و نکره موصوفه ته راجع وي.

الدرس الخامس والثلاثون:

د نن سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

فصل در توابع (۱):

د تابع تعريف:

”وَهُوَ كُلُّ ثَانٍ مُّغَرَّبٍ بِإِعْرَابٍ سَابِقِهِ مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ“.

توابع جمع د تابع ده تابع هغه لفظ دی چي دی تريو لفظ وروسته راسي ده او د اول لفظ اعراب او
 جهت د اعراب يو وي اول ته متبوع او دوهم ته تابع وايي.
 د تابع حکم:

تابع په اعراب کي هميشه د متبوع تابع وي که چيزي متبوع مرفوع وو دی به هم مرفوع وي او که
 هغه منصوب وو دی به هم منصوب وي او که چيري هغه مجروره وو نو دی به هم مجرور وي لکه:

(۱) معمول پر دوه قسمه دي: (۱) معمول اصلي (۲) معمول فرعي. معمول اصلي هغه معمول دی چي د دا دوويشت (۲۲)
 معمولاتو څخه وي هغه دوويشت (۲۲) معمولات اته (۸) دانې مرفوعات، دوولس (۱۲) منصوبات دوه (۲) مجرورات. معمول
 فرعي چي د دا دوويشت معمولاتو څخه نه وي بلکه په دې کي د يوه تابع وي هغه پنځه دانې دي (۱) صفت، (۲) بدل، (۳)
 تاکيد، (۴) عطف بالحرف، (۵) عطف ببيان، (ضوابط نحوية)

”جَائِزِي رَجُلًا عَالِمًا، وَ مَرَزَتْ بِرَجُلٍ عَالِمٍ“ د تابع او متبوع عامل یو وي مگر په متبوع کي آؤلا و بالذات عمل کوي او په تابع کي ثانيا و بالتبع عمل کوي. د توابع انواع:

توابع پر پنځه (۱) قسمه دي:

۱. اول: صفت دی.
۲. دوهم: تاکید.
۳. دریم: بدل.
۴. خلورم عطف بحرف.
۵. پنځم: عطف بیان.

دوهمه خبره:

د تابع او متبوع په مینځ کي فاصله د غیر اجنبي جائز ده هغه فاصله پر دوو لس (۱۲) قسمه راځي:

۱. اول: د خبر فاصله لکه: ”زَيْدٌ قَائِمٌ الْعَالِمُ“.
۲. دوهم: د جواب قسم فاصله لکه: ”بَلْ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمٌ الْغَيْبِ“.
۳. دریم: د جمله معترضه فاصله لکه: ”وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّوَتَّغْنُونَ عَنِّي“.
۴. خلورم: د استثناء فاصله لکه: ”مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا زَيْدًا خَبَرٌ مِنْكَ“.

(۱) د توابع په پنځو انواع کي وجه د حصر تابع د دوو حالو څخه خالي نه دی یا به ”مَقْرُونِي“ د حکم وي یا به نه وي که چیري ”مَقْرُونِي“ د حکم وو هغه تاکید دی او که چیري نه وو بیا به د دوو حالو څخه خالي نه وي یا به ”مُتَبِّين“ وي یا به نه وي که چیري ”مُتَبِّين“ وو بیا به د دوو حالو څخه خالي نه وي یا به مشتق وي یا به نه وي که چیري مشتق وو هغه صفت دی که چیري مشتق نه وو هغه عطف بیان دی او که چیري مبین نه وو بیا به د دوو حالو څخه خالي نه وي یا به د دوی په مینځ کي حرف عطف وي یا به نه وي که چیري حرف عطف وو هغه عطف بالحرف دی او که چیري حرف عطف نه وو هغه بدل دی. (ضوابط نحویه)

د توابع په انواع کي اختلاف دی عند البعض توابع خلور (۴) دي ځکه هغه وایي: چي صفت و عطف بیان یو قسم دی لېکن عند البعض شپږ (۶) دي ځکه هغو تاکید معنوي و تاکید لفظي علحیده قسمونه شمار کړي دي د تابع په عامل کي صحیح او معتدله مذهب د جمهورو دی هغه وایي: چي د تابع عامل هغه د متبوع عامل دی لېکن په متبوع کي بالذات اولاً عمل کوي او په تابع کي بالواسطه ثانياً عمل کوي. و فیه مذاهب مختلفه. (تأیید)

۵. پنجم: د مفسر فاصله لکه: "إِنْ أَمْرٌ هَلْكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ".
  ۶. شپږم: د صفت د معمول فاصله لکه: "ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ".
  ۷. اووم: د موصوف د معمول فاصله لکه: "سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ عَالِمِ الْغَيْبِ".
  ۸. اتم: یاد موصوف د عامل فاصله لکه: "أَزِيدُ ضَرْبَتِ الْقَائِمِ".
  ۹. نهم: د هغه مبتداء فاصله چي د هغه خبر د موصوف متعلق وي لکه: "أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ".
  ۱۰. لسم: کله په مؤکد و تاکید کي فاصله وي لکه: "وَلَا يَخْزَنُ وَيَرْضَيْنِ بِمَا آتَيْنَهُنَّ كُلُّهُنَّ".
  ۱۱. یوولسم: کله د معطوف او معطوف عليه په مینځ کي فاصله وي لکه: "وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلُكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ".
  ۱۲. دوولسم: کله د مبدل او مبدل منه په مینځ کي فاصله وي لکه: "قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا. نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا".
- لېکن د تابع او متبوع په مینځ کي فاصله په اجنبي سره گلیه ممتنع ده هیڅکله جائز نه ده.

دریمه خبره:

- اول قسم صفت دی:
- د صفت تعریف:
- صفت هغه تابع دی چي دی دلالت کوي پر داسي معنی چي هغه خودي په متبوع کي موجوده وي لکه: "رَجُلٌ عَالِمٌ" یا په متعلق د متبوع کي موجود وي لکه: "جَاءَنِي رَجُلٌ حَسَنٌ غَلَامُهُ".
- د صفت اقسام:
- صفت پر دوه قسمه دی:
۱. اول: صفت بحال الموصوف.
  ۲. دوهم: صفت بحال متعلق الموصوف.
- د صفت بحال الموصوف تعریف:
- "مَا يُبَيِّنُ صِفَةً مِنْ صِفَاتِ مَتَّبِعِهِ" لکه: "جَاءَنِي زَيْدٌ عَالِمٌ" و ده ته صفت حقيقي هم وايي.

د صفت بحال الموصوف حکم:

صفت بحال الموصوف د خپله موصوف سره په لسو (۱۰) شیانو کې مطابقت غواړي په هر ترکیب کې په یوه وخت کې د څلورو شیانو موجود بدل ضروري دي هغه لس شیان دا دي: تعریف، تنکیر، تذکیر، تانیث، افراد، تشبیه، جمع، رفع، نصب، جر.

د صفت بحال متعلق الموصوف تعریف:

“مَا يُبَيِّنُ صِفَةً مِنْ صِفَاتِ مَالِهِ لَعَلَّ يَتَّبِعُوهُ” لکه: “جَاءَ الرَّجُلُ الْحَسَنُ خُلُقَهُ” و ده ته صفت سببي هم ویل کیږي.

د صفت بحال متعلق الموصوف حکم:

صفت بحال متعلق الموصوف د خپله موصوف سره په پنځو شیانو کې مطابقت غواړي او په هر ترکیب کې به بیک وخت دوه دانې موجوده وي، هغه پنځه شیان دا دي: اعراب، یعنی رفع، نصب، جر، تعریف، تنکیر، او په دانو پنځو شیانو کې دې په منزله (۱) د فعل سره دی.

(۱) صفت بحال متعلق الموصوف په افراد، تشبیه، جمع، او په تذکیر و تانیث کې په منزله د فعل سره دي یعنی د فعل فاعل چې کله اسم ظاهر راسي “وَجَدَ الْفِعْلُ أَبَدًا”. او چې کله اسم ضمیر راسي: “وَجَدَ لِلْوَاحِدِ. ثُمَّ لِلْمُتَدَوِّ. جُمِعَ لِلْجَمْعِ” او داغه رنگه د فاعل چې کم صورتونه د جواز د وجوب د تذکیر او تانیث د فعل سره راځي هغه ټوله صورتونه دلته هم جاري کیږي “إِنْ شِئْتَ فَازْجِعْ إِلَى الْمَكُولَاتِ” لېکن یوه خبره یاد ساتل ضروري دي هغه دا چې دلته د خودي صفت مطابقت د موصوف سره په اعراب او تعریف و تنکیر کې ضروري دی لېکن دلته د فعل او فاعل قاعده چې جاري کیږي هغه د صفت او د ده د مابعد اسم په مینځ کې جاري کیږي نه د موصوف او صفت په مینځ کې یعنی د صفت مطابقت په رفع، نصب، و جر، تعریف، و تنکیر کې په اعتبار د ماقبل سره دی او په افراد، تشبیه، جمع، تذکیر، او تانیث کې په اعتبار د مابعد سره دی “وَالْفَرْقُ بَيْنَهُمَا وَاجِبٌ”. (از مرتب عفی عنه) لېکن د مطابقت د قاعده څخه یو څو صفات مستثنی دي:

۱. اول: هغه صفات چې پروزن د “فَعُولٌ” راځي او “فَعُولٌ” بمعنی “فَاعِلٌ” وي لکه: “صَبَّوْزٌ، عَمِيْزٌ، فَعُوْزٌ، شَكُوْزٌ” یا پروزن د “فَعِيلٌ” راځي په معنی د “مَفْعُولٌ” وي لکه: “جَرِيْعٌ، قَتِيْلٌ” یا پروزن د “مِفْعَالٌ” راځي لکه: “مِکْسَالٌ، مِبْسَامٌ” یا پروزن د “مِفْعِيلٌ” راځي لکه: “مِسْكِيْنٌ، مِفْطُوْزٌ” یا پروزن د “مَفْعَلٌ” وي لکه: “مَغْشَمٌ، مَذْعَشٌ”، په دې ټولو وزنو کې تذکیر و تانیث علی السویه وي لکه: “رَجُلٌ جَرِيْعٌ، اِمْرَأَةٌ جَرِيْعَةٌ”.

۲. دوهم: مصدر چې په ده کې تذکیر، تانیث، افراد، تشبیه، جمع ټوله برابر دي لکه: “رَجُلٌ عَذْلٌ، اِمْرَأَةٌ عَذْلٌ، رَجُلَانِ عَذْلٌ، رَجَالٌ عَذْلٌ، اِمْرَءَاتٌ عَذْلٌ”.

۳. دریم: چې صفت د جمع غیر ذوی العقول راسي نو د هغه صفت جمع مؤنث او مفرد مؤنث دواړه راوړل جائز دي لکه: “خِيُوْلٌ سَابِقَاتٌ، خِيُوْلٌ سَابِقَةٌ”.

خلورمه خبره:

د صفت اقسام:

کم شيان چي صفت جوړېږي هغه پر خلور قسمه راځي:

اول قسم: اسماء مشتقه هغه اسماء چي هغه پر ذات مع الوصف باندي دلالت کوي لکه: "ضارب، مضروب، حسن، افضل".

دوهم قسم: اسماء جوامد چي په معنی کي د اسماء مشتقه سره مشابه وي هغه يو څو دانې دي.

۱. اول: اسم اشاره لکه: "مَرَزْتُ بِزَيْدٍ هَذَا أَيْ الْمَشَارُ إِلَيْهِ".

۲. دوهم: "مَا" هغه "مَا" چي نکره وي او د ده څخه مراد ابهام وي، لکه: "أَكْرِمُ رَجُلًا مَا أَيْ رَجُلًا مُطْلَقًا غَيْرَ مُقَيَّدٍ بِصِفَةٍ مَا".

۳. دريم: اوبل "ذُو" چي په معنی د صاحب سره راسي لکه: "جَاءَ رَجُلٌ ذُو عِلْمٍ أَيْ صَاحِبُ عِلْمٍ".

۴. خلورم: اسم موصول لکه: "جَاءَ الرَّجُلُ الَّذِي اجْتَهَدَ أَيْ مُجْتَهِدٌ".

۵. پنځم: اسم منسوب لکه: "رَأَيْتُ رَجُلًا دِمَشْقِيًّا أَيْ مَنَسُوبًا إِلَى دِمَشْقٍ".

۶. شپږم: اسم عدد لکه: "جَاءَ رَجَالٌ أَرْبَعَةٌ أَيْ مَعْدُودُونَ بِهَذَا الْعَدَدِ".

۷. اووم: هغه اسم چي پر تشبيه باندي دلالت کوي لکه: "رَأَيْتُ رَجُلًا أَسَدًا أَيْ شَجَاعًا".

۸. اتم: لفظ د "کُنْ" او د "أَيْ" دى لکه: "أَنْتَ الرَّجُلُ كُلُّ الرَّجُلِ أَيْ الْكَامِلُ فِي الرَّجُولِيَّةِ، جَاءَ رَجُلٌ

أَيْ رَجُلٌ أَيْ كَامِلٌ فِي الرَّجُولِيَّةِ". او کله کله د "أَيْ" سره "مَا" هم اضافه کيږي لکه: "أَيْنَمَا

رَجُلٍ" او لفظ د "کُنْ" چي کله صفت جوړېږي، د هغه دپاره شرط دا دى چي موصوف به

۴. خلورم: کله چي صفت اسم جمع راسي نو په هغه کي هم افراد و جمعيت دواړه جائز دي لکه: "قَوْمٌ صَالِحٌ، قَوْمٌ صَالِحُونَ".

۵. پنځم: اسم تفضيل چي مستعمل په "مِنْ" سره وي نو په دې صورت کي اسم تفضيل مفرد مذکر راوړل واجب دي د موصوف مطابقت نه دى جائز لکه: "مَرَزْتُ بِرَجَالٍ أَفْضَلُ مِنْ زَيْدٍ، مَرَزْتُ بِرَجَالٍ أَفْضَلُ أَشْخَاصٍ". (جامع الدروس العربية

معرفه وي او د لفظ د "أَيُّ" دپاره شرط دادی چي موصوف به نکره وي او دوی دواړه چي کله صفت واقع سي نو دوی په معنی د "الْكَامِلُ يَا كَامِلٌ" سره راځي.

پنځمه خبره:

دریم قسم: جمله هم صفت جوړیږي لېکن د هغه دپاره درې (۳) شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دادی: چي موصوف به نکره محضه (۱) وي.

۲. دوهم شرط یې دادی: چي په جمله خبریه کي به یو ضمیر وي چي راجع به وي و موصوف ته.

۳. دریم شرط یې دادی: چي دغه ضمیر به د موصوف سره به په افراد، تشبیه، جمع، تذکیر، تانیث کي موافق وي لکه: "جَائِزِي رَجُلٌ أَبُوهُ عَالِمٌ".

خلورم قسم: مصدر کله صفت واقع کیږي لېکن د مصدر دپاره دوه (۲) شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دادی: چي مصدر به نکره صریحي وي.

۲. دوهم شرط یې دادی: چي دلالت به کوي پر طلب باندي لکه: ابن مالک چي په دې شعر

کي فرمایلي دي: "وَنَعْتُو بِمَصْدَرٍ كَثِيرًا: فَالْتَزَمُوا الْإِفْرَادَ وَالتَّذْكِيرَ": لکه: "هُوَ رَجُلٌ ثِقَةٌ أَيْ مَوْثُوقٌ بِهِ، أَنْتَ رَجُلٌ عَدْلٌ أَيْ عَادِلٌ".

ضابطه:

موصوف که چيري جمع مکسر د غیر ذوالعقول وو نو بیا صفت واحد مؤنث او جمع مؤنث دواړه راوړل جائز دي لکه: "أَيَّامٌ مَّغْدُودَاتٌ، أَيَّامٌ مَّغْدُودَةٌ".

شپږمه خبره:

د اسماء اقسام په اعتبار د صفت او موصوف سره:

(۱) نکره محضه هغه نکره ده چي یو اسم د الف لام جنسي او د هر هغه شي څخه خالي وي چي هغه تخصیص یا تقلیل شیوع فائده کوي لکه: اضافت و نعت و قیودات لېکن که چيري نکره غیر محضه وه بیا هلته د صفت او حال دواړو احتمال سته لکه: "لَقَدْ أَمَرُ عَلَى اللَّيْنِمْ يَسْبِيْنِ، فَمَضَيْتُ ثَنَةً فَلْتُ لَا يَغْنِيْنِي". (ضوابط نحویة)

اسم پر خلور (۴) قسمه راخی:

۱. اول: بعض هغه اسماء دي چي صفت و موصوف دواړه واقع کېدای سي لکه: اسم اشاره مثال يې لکه: "مَرَزْتُ بِزَيْنٍ وَ بِهَذَا الْعَالِمِ. مَرَزْتُ بِزَيْنٍ هَذَا". لېکن که چيري د اسم اشاره صفت جامد معرف باللام وو نو بيا د هغه عطف بيان جوړول راجح دي لکه: "مَرَزْتُ بِهَذَا الرَّجُلِ".

۲. دوهم: بعض هغه اسماء دي چي صرف موصوف جوړېږي صفت نه جوړېږي هغه لکه: أَعْلَامٌ، "زَيْنٌ، عَمْرٌو، وَبَكْرٌ".

۳. دريم: بعض هغه اسماء دي چي هغه صرف صفت جوړېږي موصوف نه جوړېږي هغه لکه: لفظ د "أَيُّ" کماله لکه: "مَرَزْتُ بِرَجُلٍ أَيْ رَجُلٍ أَيْ كَامِلٍ فِي الرَّجُولِيَّةِ".

۴. خلورم: بعض هغه اسماء دي چي نه صفت جوړېږي او نه موصوف هغه لکه: ضمائر (۱) او اسماء منقوله في البناء لکه: اسماء شرط، استفهام، "كَمْ" خبريه، "قَبْلُ، بَعْدُ".

د وصف استعمال مجازاً د نورو معناگانو دپاره:

په اصل کي وصف د وضاحت او تخصيص دپاره استعمالېږي لېکن مجازاً کله کله د نورو معناگانو دپاره هم استعمالېږي.

۱. اول د مدح دپاره لکه: "الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ".

۲. دوهم د ذم دپاره لکه: "أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ".

۳. دريم د ترحم دپاره لکه: "أَنَا عَبْدُكَ الْيَسِيرُ".

۴. خلورم د تاکيد دپاره لکه: "لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ".

(۱) ضمير نه موصوف واقع کېږي او نه صفت موصوف خو ځکه نه واقع کېږي چي صفت راخي دپاره د وضاحت يا د تخصيص حالانکه ضمير اعرف د معارفو دى وضاحت و تخصيص ته ضرورت نه لري او ضمير صفت ځکه نه واقع کېږي چي دى اعرف المعارف دى حالانکه د جمهورو په نزد باندي د صفت دپاره دا خبره ضروري ده چي دى به اعرف نه وي لېکن د امام کسائي رحمه الله په نزد باندي د غائب د ضمير موصوف واقع کېدل جائز دي د مدح يا د ذم يا د ترحم دپاره لکه: د الله تعالى دا قول: "قُلْ إِنَّ رَبِّي يَغْفِرُ بِأَلْحَقِ عِلْمُ الْغُيُوبِ". او د عريو دا مقوله "اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ الرَّؤُفُ الرَّحِيمُ" لېکن د نورو نجاتو په نزد باندي دا بدل دى. (توير)

۵. پنجم د ابهام دپاره لکه: "تَصَدَّقْ بِصَدَقَةٍ كَثِيرَةٍ أَوْ قَلِيلَةٍ".
 ۶. شپږم د تفصیل دپاره لکه: "أَنْ يُخْشَرَ النَّاسُ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ".
 ۷. اووم د تعمیم دپاره لکه: "إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ عِبَادَهُ الطَّائِعِينَ وَالْعَاصِينَ".

اوومه خبره:

د جمهورو نحاتو په نزد باندې موصوف (۱) به د صفت څخه اخص وي يا به مساوي وي يعني موصوف به تر صفت ادون يعني کم نه وي لکه: "مَرَزْتُ بِزَيْدٍ الْفَاضِلِ، مَرَزْتُ بِرَجُلٍ فَاضِلٍ". او داغه رنگه که چيري موصوف بغير د صفت څخه معلوم وو نو بيا په صفت کي درې (۳) وجي ويل جائز دي:

۱. اوله وجه: اتباع د موصوف يعني د موصوف تابع کول لکه: "بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ".
۲. دوهمه وجه: قطع د صفت د موصوف څخه په رفع سره يعني مبتداء مقدره رانستل لکه: "الْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَظِيمِ أَيْ هُوَ الْعَظِيمُ".
۳. دريمه وجه: قطع د صفت د موصوف څخه په نصب سره يعني د "أَغْنِي" يا "أَخْصُ" فعل مقدر ورسره رانستل لېکن که چيري په هغه ځای کي مدح يا ذم يا ترحم مراد وويياد "أَذْمُ، أَمْدَحُ" يا "أَزْحَمُ" فعل ورسره راوړي لکه: "وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ أَيْ أَذْمُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ".

(۱) د تشبيه او جمع صفتونه که چيري په معنی کي سره مختلف وو نو بيا به دوی په "واو" سره راوړل کېږي لکه: "مَرَزْتُ بِرَجُلَيْنِ كَرِيمٍ وَبَخِيلٍ" او که چيري دغه صفتونه په معنی کي سره متفق وو نو بيا بغيره د "واو" څخه راوړل کېږي او دوی سره جمع کېږي نو په دې صورت کي غلبه د تذکیر او د ذوی العقول واجب ده لکه: "مَرَزْتُ بِزَيْدٍ وَهِنْدٍ الصَّالِحَيْنِ" "إِشْتَرَيْتُ عَبْدَيْنِ وَفَرَسَيْنِ مُخْتَارَيْنِ" (شرح التصريح).

فائده: که چيري د موصوف صفت مفرد و ظرف و مجرور و جمله توله راغلي وه نو بيا به دوی کي جمله تر ټولو آخر ایښول او ظرف په مینځ کي او مفرد دمخه ایښول اولی دي لکه: "وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ.. كَتَبَ الْوَلَدُ الْإِنْسَانُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ.. فَسَوَّيْتُ لِلَّهِ بِقَوْمٍ يُجِبُّهُمْ وَيُجِبُّوهُ أَذَلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ" (شرح التصريح).

فائده: که چيري موصوف معلوم وويياد هم حذف جائز دی لکه: "أَنْ أَعْمَلَ سَابِغَاتٍ أَيْ دُرُوعًا سَابِغَاتٍ" او که چيري صفت معلوم وو نو د صفت حذف هم جائز دی لکه: "يَأْخُذُ كُلُّ سَفِينَةٍ غَصْبًا أَيْ كُلُّ سَفِينَةٍ صَالِحَةٍ". (جامع الدروس العربية)

أَحْسَنْتُ إِلَى فَلَانِ الْمُسْكِينِ أَيْ أَرْحَمُ الْمُسْكِينِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَظِيمِ أَيْ أَمْدُحُ الْعَظِيمَ مَرَزْتُ بِخَالِدِ النَّجَّارِ أَعْنِي النَّجَّارَ.

ضابطه:

که چیري د اسم مفرد معرفه څخه وروسته جمله راغله نو هغه عام طور حال جوړېږي صفت نسي جوړېدای ځکه بیا موصوف معرفه وي او جمله من حيث الجملة د نکره په حکم کي ده لېکن که چیري د اسم مفرد نکره څخه وروسته جمله راغله بیا هغه صفت جوړېدای سي ځکه بیا مطابقت موجود دی.

جملے:

[illegible]

منون	انشاء	فخره	سعه	سعه اليه	ماده غير ماده	العلل ماده	الاسماء	مرفوعات	مضمرات	مكررات	اقسام ملت
هَذَا عَذَابٌ مُرَاتٍ سَائِغٌ مُرَاتٍ	فخره اسم	(عَذَابٌ) مُرَاتٍ	(هَذَا) مُرَاتٍ		+		(سَائِغٌ) اسم عَل (مُرَاتٍ) اسم مُرَاتٍ	(هَذَا) مُرَاتٍ عَذَابٌ مُرَاتٍ سَائِغٌ مُرَاتٍ (مُرَاتٍ) عَال	+	(هَذَا) لا مَرَاتٍ له	(مُرَاتٍ) موصوف (سَائِغٌ مُرَاتٍ) ملت سببي
فَأَخْرَجْنَا مِنْهَا مُتَخَلِّفًا أَلْوَانُهَا	فخره فعل	(أَخْرَجْنَا) فعل	(نَا) عَال	(نَا) عَال	(نَا) جَد (نَا) جَد	(أَخْرَجْنَا) فعل معلوم	(مُتَخَلِّفًا) اسم عَال (أَلْوَانُ) اسم مُرَاتٍ مُرَاتٍ	(نَا) مُرَاتٍ أَلْوَانُ مُرَاتٍ (مُتَخَلِّفًا) عَال	(نَا) موصوف مُرَاتٍ (أَخْرَجْنَا) عَال لا مَرَاتٍ	(نَا) موصوف مُرَاتٍ (مُتَخَلِّفًا أَلْوَانُهَا) ملت سببي	
فِيهِمَا جَنَّتَانِ كُنْجُرُوتَانِ	فخره فعل	فِيهِمَا باجهر مُرَاتٍ	فِيهِمَا باجهر مُرَاتٍ	فِيهِمَا باجهر مُرَاتٍ	(فِي) جَد	(كُنْجُرُوتَانِ) فعل معلوم	+	(فِيهِمَا) مُرَاتٍ كُنْجُرُوتَانِ مُرَاتٍ (فِي) عَال	+	(فِيهِمَا) موصوف مُرَاتٍ مُرَاتٍ مُرَاتٍ	
إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَلَوَاءٌ قَالَتْ لَوْ كُنْتُ نَسْرًا الْمُتَاهِرِينَ	فخره اسم	بَقَرَةٌ صَلَوَاءٌ الْمُتَاهِرِينَ	(هَذَا) اسم (إِنَّ) عَال	(إِنَّ) اسم بِالْفعل	(إِنَّ) عَال	(بَقَرَةٌ) فعل معلوم	(بَقَرَةٌ) اسم عَال (صَلَوَاءٌ) اسم عَال (الْمُتَاهِرِينَ) اسم عَال	(بَقَرَةٌ) مُرَاتٍ صَلَوَاءٌ قَالَتْ لَوْ كُنْتُ نَسْرًا (الْمُتَاهِرِينَ) عَال	(هَذَا) لا مَرَاتٍ له	(بَقَرَةٌ) موصوف مُرَاتٍ مُرَاتٍ مُرَاتٍ	
يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ وَلَدَانِ مُتَخَلِّفُونَ	فخره فعل	يَتْلُونَ فعل	(يَتْلُونَ) فعل	(يَتْلُونَ) فعل	(يَتْلُونَ) فعل	(يَتْلُونَ) فعل معلوم	(يَتْلُونَ) اسم عَال مُرَاتٍ	(يَتْلُونَ) مُرَاتٍ وَلَدَانِ مُرَاتٍ (يَتْلُونَ) عَال	+	(يَتْلُونَ) موصوف مُرَاتٍ مُرَاتٍ	
هُوَ اللَّهُ الْغَالِي الْبَارِي الْمُسَوِّدُ لَهُ الْأَشْيَاءُ الْعُسْقُ	فخره اسم	هُوَ اللَّهُ الْبَارِي الْمُسَوِّدُ الْعُسْقُ	(هُوَ) مُرَاتٍ	(هُوَ) مُرَاتٍ	(هُوَ) مُرَاتٍ	+	(الْبَارِي) اسم عَال (الْمُسَوِّدُ) اسم عَال (الْعُسْقُ) اسم عَال	(هُوَ) مُرَاتٍ الْبَارِي مُرَاتٍ الْمُسَوِّدُ مُرَاتٍ لَهُ الْأَشْيَاءُ الْعُسْقُ عَال	+	(هُوَ) لا مَرَاتٍ له	
وَمِنْ الْجَنَّةِ جَنَّةٌ رِيحٌ وَخَنُزٌ مُتَخَلِّفٌ أَلْوَانُهَا	فخره اسم	وَمِنْ الْجَنَّةِ جَنَّةٌ رِيحٌ مُرَاتٍ	(جَنَّةٌ) مُرَاتٍ	(جَنَّةٌ) مُرَاتٍ	(جَنَّةٌ) مُرَاتٍ	+	(وَمِنْ) اسم عَال (الْجَنَّةِ) اسم عَال (جَنَّةٌ) اسم عَال (رِيحٌ) اسم عَال (وَمِنْ) اسم عَال	(وَمِنْ) مُرَاتٍ الْجَنَّةِ مُرَاتٍ جَنَّةٌ رِيحٌ مُرَاتٍ مُرَاتٍ مُرَاتٍ	+	(جَنَّةٌ) لا مَرَاتٍ له	

التمرین:

”الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.. إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ.. فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى.. أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى.. إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا.. أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجَرَةُ.. إِذَا جَاءَتِ الظَّامَةُ الْكُبْرَى.. إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ.. ذَلِكَ وَغَدٌ غَيْرُ مَكْدُوبٍ.. فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ“.

دوم تاکید الخ: ..... الی قولہ فصل دوم غیر منصرف.

ترجمہ:

دوہم تابع تاکید دی تاکید ہفہ تابع دی چي د متبوع حالت ثابتہ وي د نسبت پہ اعتبار سرہ یاد شمول پہ اعتبار سرہ دپارہ د دي چي اوریدونکي تہ شک نسي پاتہ تاکید پر دوہ قسمہ دی لفظي و معنوي تاکید لفظي پہ تکرار د لفظ سرہ حاصليري لکہ: ”زَيْدٌ زَيْدٌ قَائِمٌ. ضَرْبٌ ضَرْبٌ زَيْدٌ. إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ“. د تاکید معنوي دپارہ اتہ (۸) لفظونہ مقرر دي: ”نَفْسٌ. عَيْنٌ. كَلَا. كَلْتًا. كُلٌّ. أَجْمَعٌ. اِكْتَعٌ. اَبْتَعٌ. اَبْصَعٌ“ لکہ: ”جَائِنِي زَيْدٌ نَفْسُهُ. جَائِنِي الزَّيْدَانِ اَنْفُسُهُمَا. جَائِنِي الزَّيْدُونَ اَنْفُسَهُمْ“ لفظ د ”عَيْنٌ“ پر لفظ د ”نَفْسٌ“ باندي قياس کرہ ”جَائِنِي الزَّيْدَانِ كِلَاهُمَا وَالْهِنْدَانِ كِلْتَاهُمَا“. او ”كَلَا“ و ”كَلْتًا“ پہ تشبیہ پوري خاص دي. ”جَائِنِي الْقَوْمُ كُلُّهُمْ اَجْبَعُونَ اَكْتَعُونَ اَبْتَعُونَ اَبْصَعُونَ“.

پوہ سہ! چي ”اَكْتَعٌ. اَبْتَعٌ. اَبْصَعٌ“ د ”اَجْمَعٌ“ تابع دي نہ بغير د ”اَجْمَعٌ“ خخہ استعمال ہدای سي او نہ پر ”اَجْمَعٌ“ باندي مقدم کیدای سي.

دریم قسم بدل دی: بدل ہفہ تابع دی چي مقصود بالنسبت دی وي بدل پر خلور (۴) قسمہ دی بدل کل، بدل اشتمال، بدل غلط، بدل بعض، بدل کل ہفہ دی چي دہ مدلول د مبدل منہ کل وي لکہ: ”جَائِنِي زَيْدٌ اَخُوکَ“ او بدل بعض ہفہ دی چي دہ مدلول د مبدل منہ جزء وي لکہ: ”ضَرْبٌ زَيْدٌ رَاسُهُ“. بدل اشتمال ہفہ دی چي دہ مدلول د مبدل منہ متعلق وي لکہ: ”سَلِبٌ زَيْدٌ ثَوْبُهُ“ او بدل غلط ہفہ بدل دی چي د غلطی خخہ وروستہ پہ بل لفظ سرہ بیان سي لکہ: ”مَرَزْتُ بِرَجُلٍ حِمَارٍ“. خلورم قسم عطف بحرف دی دا ہفہ تابع دی چي دی د خپل متبوع سرہ مقصود بالنسبت وي د حروف عطف خخہ وروستہ وي لکہ: ”جَائِنِي زَيْدٌ وَ عَمْرُو“ او حروف عاطفہ لس (۱۰) دانہ دي پہ

دریم فصل کی به انشاء اللہ تعالیٰ بیان سی او وده ته عطف نسق هم ویل کیږي. پنځم قسم عطف بیان دی دا هغه تابع دی غیر صفت چي متبوع روښانه کوي لکه: "أَقْسَمَ بِاللَّهِ أَبُو حَفْصٍ عَمْرٌ" دا هغه وخت چي په علم سره زیات مشهوره وي او "جَائِي زَيْدٌ أَبُو عَمْرٍ" دا هغه وخت وایي چي کله "زَيْدٌ" په کنیت سره زیات مشهوره وي.

الدرس السادس والثلاثون:

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

دوهم قسم د توابع څخه تاکید دی.

د تاکید تعریف:

تاکید: "تَابِعٌ يَدُلُّ عَلَى أَنَّ مَتَّبِعَهُ حَقِيقِيٌّ لَا دَخَلَ فِيهِ لِلْمُبَالَغَةِ وَلَا لِلتَّجَازِ وَلَا لِلتَّسْهِوِ وَلَا لِلنِّسْيَانِ".

تاکید هغه تابع دی چي د متبوع حالت نور زیات ټنګه وي چي د معنی غیر مراد مراد بدل یا د مجاز

یا د سهو یا د نسیان احتمال باقي پاته نسي لکه: "جَائِي زَيْدٌ زَيْدٌ".

د تاکید صورتونه:

د تاکید دپاره دوه (۲) صورتونه دي:

۱. اول تاکید په نسبت کي وي يعني دا ښکاره کول چي په واقع کي منسوب اليه صرف متبوع

دی نه بل څوک لکه: په "جَائِي زَيْدٌ زَيْدٌ" کي "زَيْدٌ".

۲. دوهم تاکید په اعتبار د شمول سره وي يعني يو داسي لفظ راوړل چي د هغه څخه دا معلوم

سي چي متبوع خپلو ټولو افرادو لره شامل دی يو فرد هم نه دی خارج لکه: "حَضَرَ الْقَوْمُ

كُلُّهُمْ".

دوهمه خبره:

د تاکید اقسام:

تاکید پر دوه (۲) قسمه دی:

۱. تاکید لفظی.

۲. تاکید معنوی.

د تاکید لفظی تعریف:

تاکید لفظی "مَا يَكُونُ بِإِعَادَةِ الْمُؤَكَّدِ بِلَفْظِهِ أَوْ بِمُرَادِفِهِ سَوَاءً كَانَ اسْمًا ظَاهِرًا (۱) أَمْ ضَمِيرًا أَمْ فِعْلًا أَمْ حَرْفًا أَمْ جُمْلَةً".

يعني اول لفظ يا د ده مرادف دوباره ذکر کول او تاکید لفظی په اسم و فعل و حرف او په مفرد و مرکب او په مضاف و جمله او په معرفه (۲) و نکره او په ظاهر او ضمیر ټولو کي راتلای سي لېکن تاکید معنوي صرف په اسم کي راځي او تاکید چي کله په جمله سره راسي نو بيا اکثره حرف عطف راوړل کيږي لکه: "كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ... أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ ثُمَّ أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ".

او کله کله بغير حرف عطف هم راوړل کيږي لکه: د نبي کریم ﷺ فرمان مبارک دی "لَا غُرُوقَ قُرَيْشًا، لَا غُرُوقَ قُرَيْشًا، لَا غُرُوقَ قُرَيْشًا، لَا غُرُوقَ قُرَيْشًا". لېکن که چيري د حرف عطف څخه د تعدد و هم او بېره وه نو بيا د حرف عطف ترک واجب دی لکه: "ضَرَبْتُ زَيْدًا، ضَرَبْتُ زَيْدًا". دلته که چيري حرف عطف ذکر سوی وای نو بيا دا و هم کېدی چي شاید دلته مراد د دوهم وار و هل دي.

د تاکید لفظي فائده:

د تاکید لفظي فائده دا ده چي دلته مؤکد په نفس د سامع کي ټنگ سي او د ده په زړه کي قرار ونسي چي د کمي شبه خوف و بېره يې هغه شبه ختم سي.

(۱) د اسم ظاهر مثال لکه: "جَاءَ عَلِيٌّ عَلِيٌّ" د ضمير مثال لکه: "جِئْتَ أَلَيْكَ وَقُنَّا لَحْنًا" او د الله تعالی دا قول: "يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ". د فعل مثال لکه: "جَاءَ جَاءَ عَلِيٌّ". د حرف مثال لکه: "لَا، لَا أَبُوحُ بِالسِّرِّ" د جمله مثال لکه: "جَاءَ عَلِيٌّ" "جَاءَ عَلِيٌّ" "عَلِيٌّ مُجْتَهِدٌ" "عَلِيٌّ مُجْتَهِدٌ" د مرادف مثال لکه: "أَنَّ جَاءَ عَلِيٌّ". (جامع الدروس العربية)
(۲) د بصرين په نزد باندي د نکره تاکید جائز نه دی. (ضوابط نحویة)

ضابطه:

که چیری (۱) د ضمیر متصل تاکید لفظی را وړل مقصود وي نو بیا د دي دپاره اعاده د عامل یا د ده تاکید په منفصل سره را وړل ضروري دي د اعاده د عامل مثال لکه: "عَجِبْتُ مِنْكَ مِنْكَ" یا "قُمْتُ قُمْتُ" او د منفصل مثال لکه: "ضَرَبْتُ أَنَا، ضَرَبْتُ أَنْتَ نَفْسَكَ، مَرَزْتُ بِكَ أَنْتَ".

دریسه خبره:

تاکید معنوي:

دوهم قسم د تاکید څخه تاکید معنوي دی.

د تاکید معنوي تعریف:

که چیری د حروف غیر جوابیه تاکید را وړل سوی وو نو بیا په هغه کې دوه شیان لازمي دي:

۱. اول: یو داچه د مؤکد و تاکید په مینځ کې به فصل وي.

۲. دوهم: دا چې د دي حروف سره د هغه اسم اعاده او راگرځول ضروري دي کم چې د مؤکد متصل دي یا د هغه اسم د

ضمیر اعاده ضروري ده د اسم د اعاده مثال لکه: "إِنْ زَيْدًا إِنْ زَيْدًا فَاضِلٌ" د ضمیر د اعاده مثال لکه: "إِنْ زَيْدًا إِنَّهُ

قَائِدٌ" او د ضمیر راجع کول اولی دی لکه: په قرآن کریم کې راغلي دي: "فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ". لېکن که

چیری د فعل یا د "حرف جواب" تاکید را وړل مقصود وو نو بیا بلا شرط صرف د فعل یا "حرف جواب" اعاده کیږي

لکه: "قَامَ قَامَ زَيْدٌ، بَلَى بَلَى جَاءَ زَيْدٌ".

که چیری د اسم ظاهر یا د ضمیر منصوب متصل تاکید را وړل مقصود وو نو د دوی تاکید هم بلا څه شرط صرف په اعاده د مؤکد

سره را وړل کیږي د اسم ظاهر مثال لکه: په حدیث شریف کې راځي: "أَيُّهَا امْرَأَةُ زَيْدٍ كَعَتْ بِغَيْرِ إِذْنٍ وَلِيَّهَا فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ، بَاطِلٌ، بَاطِلٌ".

د منصوب متصل مثال لکه: "أَلَمْ تَرَ أَنَّكَ" او ضمیر مرفوع منفصل دا د هر ضمیر متصل خواه که مرفوع وي او که منصوب

وي او که مجرور وي تاکید واقع کېدای سي د مرفوع متصل مثال لکه: "قُمْتُ أَنْتَ" د منصوب متصل مثال لکه: "أَلَمْ تَرَ أَنَّكَ"

أَنْتَ" د مجرور متصل مثال لکه: "مَرَزْتُ بِكَ أَنْتَ" لېکن په تکلم او افراد او تذکیر او اضداد و غیره کې مطابقت ساتل ضروري

دي. (تسوی)

که چیری د تاکید الفاظ متعدد وي نو بیا دا ټوله د یوې متبوع دپاره تاکید ونه جوړیږي لېکن د تاکید دپاره تاکید هیڅکله نسبي

جوړېدای. (ضوابط نحویه)

د تاکید په لفظ کې درې وجهي ویل جائز دي:

۱. اوله وجه: تاکید په الف سره لکه: تاکید.

۲. دوهمه وجه: تاکید په همزه سره لکه: تاکید.

۳. دریمه وجه: تاکید په واو سره لکه توکید لېکن مشهوره په الف سره دی. (ضوابط نحویه)

تاکید معنوی هغه تاکید دی چې په یو څو مخصوصه الفاظو باندې راځي دپاره د دې چې د متبوع معنی مضبوطه کي لکه: "فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ".
د تاکید معنوي (۱) الفاظ:

په کلام عربي کي تاکید معنوي په اتو (۸) الفاظو باندې راځي هغه اته (۸) الفاظ دا دي: "نَفْسٌ، عَيْنٌ، كَلَامٌ، كَلْبًا، كُلُّ، أَجْمَعٌ، جَمِيعٌ، عَامَّةٌ، أَكْثَرٌ، أَتَمُّ، أَبْصَحُ".
د تاکید معنوي د الفاظو مختصره تشریح:

اول "نَفْسٌ (۱) وَ عَيْنٌ" دي په "نَفْسٌ وَ عَيْنٌ" سره د شپږو (۶) قسمو تاکید راوړل کيږي: واحد، تشنيه، جمع، مذکر او مؤنث لېکن کله چې په دوی سره تاکید بيانېږي نو دوی د مؤکد موافق د مؤکد و ضمير ته مضاف کيږي، او د دوی او د مؤکد د ضمير په مينځ کي مطابقت واجب دی په افراد، و جمعيت کي لکه: "جَاءَنِي زَيْدٌ نَفْسُهُ وَ عَيْنُهُ، جَاءَنِي الزَّيْدَانِ أَنْفُسُهُمْ وَ أَعْيُنُهُمْ". لېکن په تشنيه کي درې (۳) صورتونه جائز دي:

۱. اول صورت: دوی مفرد راوړل لکه: "جَاءَنِي الزَّيْدَانِ نَفْسُهُمَا وَ عَيْنُهُمَا".
  ۲. دوهم صورت: دوی تشنيه راوړل لکه: "جَاءَنِي الزَّيْدَانِ نَفْسَاهُمَا وَ عَيْنَاهُمَا".
  ۳. دريم صورت: دوی جمع راوړل لکه: "جَاءَنِي الزَّيْدَانِ أَنْفُسُهُمْ وَ أَعْيُنُهُمْ".
- لېکن مفرد راوړل حسن دي او جمع راوړل احسن دي او تشنيه راوړل ضعيف دي ځکه اضافت د تشنيه و خپل ضمير ته راځي.

(۱) د تاکید معنوي ټوله الفاظ معرفه دي ځکه الفاظ اصلي د اضافت الی الضمير په وجه لکه: "نَفْسٌ، عَيْنٌ، كَلَامٌ، كَلْبًا، كُلُّ، عَامٌ" او کم چې ملحقه دي لکه: "أَجْمَعٌ، أَكْثَرٌ، أَتَمُّ، أَبْصَحٌ" دا هم معرفه دي عند الجمهور دوی د علم په حکم دي ځکه دوی علم جنس دي د تاکید دپاره اعلام دی نو ځکه دوی غیر منصرف دي او دوی حال هم نسي واقع کېدای لېکن د امام سبويه او د ابن مالک په نزد باندې په دوی کي نسبت د اضافت موجود دی ځکه "أَجْمَعُونَ" په معنی د "أَجْمَعُهُمْ" سره دی او "جَمِيعٌ" په معنی "جَمِيعُهُنَّ" سره دی داغه وجه ده چې دوی د نکره دپاره تاکید نه واقع کيږي خلافاً للکوفيين ځکه دوی دلیل د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا دا حدیث پېشوي هغه وايي: "مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَامَ شَهْرًا كُنْهُ إِلَّا رَمَضَانَ". لېکن هغه جواب دا دی چې دا قسم مثالونه پر نعتيت يا بر بدليت يا پر ضرورت باندې محمول دي. (تسوير)

(۱) لفظ د "نَفْسٌ" او د "عَيْنٌ" په باء زائده سره مجروره کول هم جائز دي لکه: "جَاءَنِي زَيْدٌ بِنَفْسِهِ، بِعَيْنِهِ".

مکورو مه خبره:

دوهم "کَلَّا" (۱) وَکَلَّتَا:

"کَلَّا وَکَلَّتَا" هم د تشبیه د تاکید دپاره راځي او دوی د مؤکد موافق د مؤکد و ضمیر ته مضاف کیږي او د دوی د ذکر کولو څخه مقصد د انسان د سهر امکان ختم کول دي یعني چي د لفظ د "بعض" د مقدر کولو امکان ختم سي لکه: "جَآئِنِ الزَّيْدَانِ کَلَّا هُنَا" لېکن که چیري د لفظ د "بعض" د مقدر کولو امکان نه وو نو بیا هلته په "کَلَّا وَکَلَّتَا" سره تاکید راوړل غلط دي لکه: ته وایي: "إِخْتَصَمَ الزَّجْلَانِ کَلَّا هُنَا" یا "تَعَاهَدَ مُسْلِمٌ وَخَالِدٌ کَلَّا هُنَا" ځکه دلته د مخاصمه او د معاهده فعل صرف د دوو څخه حاصلیږي نو ځکه دلته د تاکید ضرورت نسته.

دریم لفظ د "کُلُّ" دى (۲) د ذو اجزاء د تاکید دپاره راځي او د ده د تاکید جوړېدلو دپاره هغه شرط دى کم چي په "کَلَّا وَکَلَّتَا" کي وو یعني تقدیر به د لفظ د "بعض" هلته صحیح کیږي لکه: "جَآئِنِ الْقَوْمِ کُلُّهُمْ. اشْتَرَيْتُ الْعَبْدَ کُلَّهُ" لېکن "جَآئِنِ زَيْدٍ کُلَّهُ" ویل غلط دي ځکه دلته تقدیر د "بعض" نه صحیح کیږي او داغه رنگه دلته د اجزاء په مینځ کي افتراق نسي کېدای او لفظ د "کُلُّ" د مفرد او د جمع د دواړو د تاکید دپاره استعمالیږي لېکن د تشبیه د تاکید دپاره نسي استعمالېدای او دى هم د مؤکد موافق د مؤکد و ضمیر ته مضاف کیږي د مفرد مثال لکه: "قَرَأْتُ الْكِتَابَ کُلَّهُ"، او د جمع مثال لکه: "فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ کُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ".

(۱) سوال "زَيْدٌ وَعَمْرٌو کَلَّا هُنَا قَائِمَانِ" ویل کیږي او که "زَيْدٌ وَعَمْرٌو کَلَّا هُنَا قَائِمَانِ" ویل کیږي. علامه ابن هشام ددې سوال څخه دا جواب ورکړى دى که چیري "کَلَّا هُنَا" د تاکید دپاره سي نو بیا "قَائِمَانِ" ویل کیږي ځکه په دې صورت کي "قَائِمَانِ" خبر دى او که چیري "کَلَّا هُنَا" مبتداء سي نو بیا په "قَائِمَانِ" کي دواړه وجه ویل جائز دي مگر افراد یې اولی دى.

(۲) کله کله لفظ د "کُلُّ" د مؤکد و مثل ته مضاف سي نو په دې صورت کي بیا دى صفت جوړیږي په معنی د تاکید سره لکه: "رَأَيْتُ الزَّجْلَ کُلَّ الزَّجْلِ". (مع الهوامع)

پنجمه خبره:

خلورم قسم لفظ د "أَجْعُ، جُعَاءُ، جُعُ، أَجْعِيْنَ" دی؛ داغه الفاظ که چیری د "كُلُّ" خخه وروسته واقع سی نو بیا دوی د شمولیت او د احاطه معنی ور کوي چي هغه بعینه د "كُلُّ" معنی ده لکه: "فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ" (۱)، او که چیری دوی د "كُلُّ" بغیر استعمال سی نو بیا دوی د اتحاد فی الوقت معنی ور کوي او کله کله بغیر د لفظ د "كُلُّ" هم مطلقاً د تاکید معنی ور کوي نه د اتحاد فی الوقت لکه: "وَلَا غَوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ" او داغه رنگه (۲) "أَكْتَعُ، أَبْتَعُ، أَبْصَعُ" د "أَجْعُ" تابع دي نه تر "أَجْعُ" مقدم کېدای سی او نه د "أَجْعُ" بغیره استعمالېدای سی او نه دوی خلور په اضافت سره استعمالېدای سی او دوی خلور سره د مفرد او د جمع د مذكر او مؤنث د تاکید دپاره استعمالېږي لېکن د تشبیه د تاکید دپاره نه استعمالېږي ځکه د تشبیه د تاکید دپاره "كَلَّا وَكَلْتَا" استعمالېږي چي هغه دوی د تشبیه خخه استغناء راوستلې ده، د واحد مذكر مثال لکه: "إِشْتَرَيْتُ الْعَبْدَ أَجْعَ، أَكْتَعُ، أَبْتَعُ، أَبْصَعُ"، د واحد مؤنث مثال لکه: "إِشْتَرَيْتُ الْأَمَةَ جُنْعِي، كُنْعِي، بُتْعِي، بُصْعِي"، د جمع مذكر مثال لکه: "جَاءَنِي الْقَوْمُ كُلُّهُمْ أَجْعُونَ، أَكْتَعُونَ، أَبْتَعُونَ، أَبْصَعُونَ"، د جمع مؤنث مثال لکه: "حَضَرَتِ الطَّالِبَاتُ كُلُّهُنَّ جُعُ، كَتْعُ، بُتْعُ، بَصْعُ".

(۱) ملا جيون رحمة الله عليه "فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ" مثال د هغه وهم ازاله او رفع جوړ کړی دی چي ملائکو په یوه وخت کي سجد نه ده کړي لېکن بعض حضراتو د "أَجْمَعُونَ" لفظ د اتحاد وقت دپاره جوړ کړی دی لېکن دا خبره غلطه ده ځکه د ده تعلق د اتحاد وخت سره نه دی لکه: په "وَلَا غَوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ" کي "إِغْوَاء" د شیطن په وخت واحد کي نه ده بلکه: د "أَجْمَعِينَ" معنی د لفظ د "كُلُّ" په شان ده چي تاکید علی التأكيد دی. (شرح شذور الذهب صفحه ۳۰۴)

(۲) تاکید معنوي کله کله د غیر تاکید، دپاره په حسب اقتضاء د عامل سره فاعل، مفعول، یا مبتداء یا خبر واقع کیږي لکه: "رَأَيْتُ جَوِيَنَّهُمْ، رَأَيْتُ عَامَّتَهُمْ" او داغه رنگه د تاکید معنوي په الفاظو کي حرف عطف راوړل جائز نه دی. (ضوابط نحویة)

فائدہ:

لفظ د "جَمِيعٌ وَ عَامَّةٌ" (۱) د "كُلُّ" پہ حکم کی دی لیکن پہ دوی سرہ تاکید دہر کم راخی او د لفظ د "كُلُّ" او "جَمِيعٌ" او "عَامَّةٌ" د تاکید د جوړېدلو دپاره شرط دا دی چي د دوی سرہ به ضمیر متصل وړ سرہ وي ورنه بیا دوی حال جوړېږي لکه: "هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا". او داغہ رنگہ لفظ د "جَمِيعٌ" او "عَامَّةٌ" کہ چیري بغیر اضافت مستعمل وي بیا هم دوی حال جوړېږي.

فائدہ:

کله چي د ضمیر متصل تاکید پہ "نَفْسٌ وَ عَيْنٌ" سرہ مقصود وي نو اولاً به د دہ تاکید پہ منفصل سرہ راوړل کیږي لکه: "جِئْتُ أَنَا نَفْسِي وَ عَيْنِي". نو دا دواړه د ضمیر متصل تاکید ونه دي.

شپږمه خبره:

بدل:

دریم قسم د توابع څخه بدل دی:

د بدل لغوي او اصطلاحی معنی:

بدل په لغت کی عوض ته ویل کیږي لکه: په قرآن کریم کی راخی: "عَسَى رَبُّنَا أَنْ يُبَدِّلَنَا حَيًّا مِثْلَهَا". او په اصطلاح کی بدل هغه تابع دی چي په کلام کی دی په خپله مقصود بالنسبه وي او د متبوع ذکر صرف د توطیه او د تمهید دپاره وي لکه: "جَائِنِي زَيْدًا أَخُوكَ".

د بدل اقسام:

بدل پر څلور (۴) قسمه دی:

۱. اول: بدل کل.

۲. دوهم: بدل اشتمال.

۳. دریم: بدل بعض.

(۱) په لفظ د "عَامَّةٌ" کی تاء د تانیث نه ده بلکه د مبالغې دپاره ده نو ځکه په حالت د تذکیر و تانیث دواړو کی پر خپل حال باندي پاته کیږي لکه: د "ثَانِلَةٌ" تاء په دې مثال کی "وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ثَانِلَةً". (شرح شذور الذهب)

۴. ثلورم: بدل غلط.

د بدل (۱) الكل تعريف:

بدل الكل هغه بدل دی چي په ده کي د بدل او مبدل منه مصداق یو وي يعني د بدل مصداق بعینه د مبدل منه مصداق وي لکه: "أَخُوک" په "جَائِئِي زَيْدٌ أَخُوک" کي.
د بدل بعض تعريف:

بدل بعض هغه بدل دی چي د ده معنی د مبدل منه د معنی یو جزء وي عام تر دې که جزء قليل وي یا مساوي وي یا اکثر وي مثال یې لکه: "رَأْسُهُ" په "ضَرَبَ زَيْدٌ رَأْسَهُ" کي یا لکه: "أَكَلْتُ الرَّغِيفَ ثَلَاثَةً أَوْ نِصْفَهُ، أَوْ ثُلُثَيْهِ، أَلَكِمَةُ ثَلَاثَةً أَوْ ثُلُثَيْهِ: إِسْمٌ وَفِعْلٌ وَحَرْفٌ".
د بدل اشتمال تعريف:

بدل اشتمال هغه بدل دی چي نه د مبدل منه جزء وي او نه کل وي بلکه د کلیت او جزئیت څخه علاوه د بدل او مبدل منه په مینځ کي یو بل قسم تعلق وي لکه: "ثَوْبٌ" په "سَلَبَ زَيْدٌ ثَوْبَهُ" کي دلته "ثَوْبٌ" نه د "زَيْدٌ" "جُزْءٌ" دی نه یې "کُلٌّ" دی بلکه په بل اعتبار سره یې تعلق دی چي "ثَوْبٌ" د "زَيْدٌ" ملکیت دی لکه: "أَعْجَبَنِي زَيْدٌ عَلَيْهِ أَوْ حُسْنُهُ".

اوومه خبره:

د بدل بعض او بدل اشتمال دپاره مشترک شرطونه:

(۱) صاحب دا الفیه د بدل الكل نوم بدل مطابق ایښی دی ځکه د الله تعالی نوم هم بدل الكل واقع کیږي په دې مثال کي: "إِلَّهِ صِرَاطُ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ الَّذِي لَهُ" او دا ښکاره خبره ده چي د کل اطلاق صرف پر دې اجزاء شیانو باندې کیږي حالانکه الله تعالی پاک دي د اجزاء څخه نو ځکه د دې قسم بدل نوم د بدل الكل بجای بدل مطابق ایښول بهتره دي.
په بدل الكل في البعض کي هم اختلاف دی جمهور د دې قسم بدل انکار کوي او بعض علماء د دې قائله دي او راجع هم داغه مذهب دی لکه: "لَقِينَتْهُ عَذَابٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ" دلته د "يَوْمٌ" ظرف ثاني جوړول صحیح نه دي ځکه ظرف زمان بغير د عطف څخه متلددنسي را تلای نو دا معلومه خبره ده چي دلته "يَوْمَ الْجُمُعَةِ" بدل الكل دی د "عَذَابٌ" څخه.

او علامه سیوطي رحمه الله د بدل الكل من البعض ثبوت په قرآن کریم کي پېش کړی دی لکه: "فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا جَنَّاتٍ عَذْنٍ بِالنَّارِ"، لېکن علامه خضري د دې خبرې تردید کړی دی چي دلته بدل الكل من البعض نه دی بلکه دلته بدل الكل من الكل دی او په "الْجَنَّةُ" کي الف لام د جنس دی. (معجم الهوامع جلد ۳ صفحه ۱۵۴)

د بدل بعض او د بدل اشتغال د پاره دوه (۲) شرطونه دي:

۱. اول شرط يې دا دی: چي په مبدل منه سره به استغناء صحيح کيږي.

۲. دوهم شرط يې دا دی: چي ضمير رابط به موجود وي خواه که ملفوظ وي او که مقدر وي د

بدل بعض ضمير ملفوظ مثال لکه: "ثُمَّ عَمُوا وَصَبُوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ" او د مقدر مثال يې لکه: "وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا اَنَّى مِنْهُمْ".

د بدل اشتغال ضمير ملفوظ مثال لکه: "يَسْأَلُوْكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ" او د مقدر مثال لکه: "قَتَلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُوْدِ النَّبَا: اَنَّى فِيْهِ".

او دا شرط په بدل کل کي نسته ځکه د بدل کل معنی د مبدل منه عين وي د رابط تقاضا نه کوي لکه: څنگه چي جمله خبر د مبتداء عين وي.

د بدل غلط تعريف:

بدل غلط هغه بدل دی چي د خولي څخه په غلطی کي د يو لفظ د وتلو وروسته ذکر کيږي لکه: "جَمَارٌ" په "مَرَزْتُ بِرَجُلٍ جَمَارٍ" کي او وده ته بدل مبائن هم ويل کيږي او بدل مبائن په درې (۳) شکلو سره راځي:

۱. اول شکل: بدل غلط، چي د سبقت لساني په وجه سره راځي.

۲. دوهم شکل: بدل نسيان چي متکلم اولاً د هيري په وجه د متبوع قصد کړی وي بيا د په يادېدلو څخه وروسته تابع ذکر کړي نو د بدل غلط تعلق د ژبي سره وي او د بدل نسيان تعلق د زړه سره وي، لېکن اکثره نحويانو يې فرق نه دی کړی بلکه دواړه يې يو شی شمار کړي دي يعنې بدل غلط.

۳. دريم شکل: "بَدَلُ الْإِضْرَابِ" دی چي و هغه ته "بَدَلُ الْبَدَاءِ" (۱) هم ويل کيږي "بدل

الاضراب" هغه بدل دی چي په جمله کي قصد د بدل او مبدل منه دواړو صحيح کيږي لېکن

(۱) په بدل البداء کي د نحاتو اختلاف دی لېکن صحيح خبره دا ده چي دا قسم بدل ثابت دی ځکه علامه ابن مالک رحمه الله عليه په دې مثال کي يو حديث شريف پېش کړی دی هغه حديث شريف دا دی: "إِنَّ الرَّجُلَ لَيُضِلِّي الصَّلَاةَ مَا كُتِبَ لَهُ يَضْفُهَا، ثُلُثُهَا، رُبُعُهَا" دلته "ثُلُثُهَا" بدل الاضراب دی او علامه سيوطي رحمه الله عليه فرمايلي دي چي د "بدل الاضراب" قائله امام سبويه رحمه الله عليه دی لېکن دا خبره په کتاب د سبويه کي نه ده ذکر سوې. (تثوير)

متکلم د مبدل منه د قصد خخه اعراض او عدول و کړي د بدل قصد و کړي لکه: "خُذِ الْقَلَمَ
الْوَرَقَةَ" لېکن دا بدل په کلام د بلغاء کي نه واقع کيږي بلکه هغه د اعراض دپاره کلمه د
"هَلْ" ذکر کوي.

ضابطه:

د بدل په اقسامو کي د تابع او متبوع په مینځ کي موافقت صرف په اعراب کي ضروري دی نه په
نورو شيانو کي ماسوا د بدل الکل خخه حکم په بدل الکل کي د افراد تشبیه، جمع، تذکیر، تانیث،
لحاظ سائل ضروري دي لېکن که چیري بدل الکل د مصدر خخه راغلی وو لکه: "مَفَازًا حَدَائِقُ
وَأَعْنَابًا" یا د بدل کل خخه مراد تفصیل وو لکه: "جَائِئِي دُورِ جَلِينِ رِجْلٍ صَحِيحَةٍ وَرِجْلٍ شَلَّةٍ" نو په دې
دواړو صورتو کي په بدل الکل کي هم په افراد، تشبیه، جمع کي موافقت نه دی ضروري.

جملې:

مؤن	فعل	مفعول	مفعول به	فعل مبدل	الکل مبدل	فعل مبدل	فعل مبدل	فعل مبدل	فعل مبدل
فَسَجَدَ الْوَرَقَةُ قَلَمُهُ أَجْمَعُونَ	خبریه فعلیه	سجد	فعل	سجد	فعل	سجد	فعل	سجد	فعل
قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّهِ الْقَالِبِينَ رَبِّهِ مُرْسَى وَهَارُونَ	خبریه فعلیه	قالوا	فعل	قالوا	فعل	قالوا	فعل	قالوا	فعل
وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْتَمَسْنَا صَفَا	خبریه فعلیه	جاء	فعل	جاء	فعل	جاء	فعل	جاء	فعل
يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْعَرَابِ يَتَنَالَوْنَ	خبریه فعلیه	يسألون	فعل	يسألون	فعل	يسألون	فعل	يسألون	فعل

[illegible]

التمرين:

”وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي.. أَلَا بَعْدَ الْعَادِ قَوْمُ هُودٍ.. حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ.. إِنَّ لِمُتَّقِينَ مَفَازًا حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا.. وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِي.. اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ.. وَيَجْعَلِ الْخَبِيثَ بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ.. ثُمَّ اللَّيْلُ إِلَّا قَلِيلًا نِصْفُهُ.. جَزَاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَاءٌ حِسَابًا رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ.. إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ“.

جملي:

[illegible]

بدل او مبدل منه په اعتبار د ظاهر او د ضمیر سره پر ثلور (۴) قسمه دي:

۱. اول قسم: دواړه مظهر وي.

۲. دوهم قسم: دواړه مضمر وي.

۳. دریم قسم: اول مظهر دوهم مضمر.

۴. ثلورم قسم: اول مضمر دوهم مظهر.

۱. کله کله مبدل مظهر من المظهر وي لکه: "جَائِي زَيْدًا أَخُوكَ".

۲. کله کله بدل مضمر من المضمر وي لکه: "ضَرَبْتُ زَيْدًا إِثَّاءَ" لېکن د ابن مالک رحمه الله په نزد باندې دا تاکید دې بدل نه دی.

۳. بدل المضمر من المظهر لکه: "ضَرَبْتُ زَيْدًا إِثَّاءَ" او ابن مالک رحمه الله د دې قسم هم انکار کړی دی او دايې تاکید بللی دی. لېکن دا قول يو څه محل د نظر دی ځکه د قوي تاکید په ضعیف سره نه کېږي لېکن بدل واقع کېدای سي لکه: په "زَيْدٌ هُوَ الْفَاضِلُ" کې نجاتو د "هُوَ" بدليت جائز بللی دی داغه رنگه د "هُوَ" ابتدائيت او فصل يې هم جائز بللی دی.

۴. بدل المظهر من المضمر په دې کې يو څه تفصيل دی هغه دا چې د ظاهر بدليت د ضمیر غائب څخه مطلقا جائز دي لکه: "وَمَا أَلْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ".

۲. دوهمه ضابطه: فعل د فعل څخه بدل جوړېدای سي ماسوا د بدل البعض مثال يې لکه: "وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ" اسم د اسم څخه بدل واقع کېدای سي لکه: "جَائِي زَيْدًا أَخُوكَ" جمله د جمله څخه بدل جوړېدای سي لکه: "وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ" (أَمَدَّكُمْ بِالْعَامِ وَبِالْبَيْنِ) دلته "أَمَدَّكُمْ" ټوله جمله د "أَمَدَّكُمْ" څخه بدل واقع سوی ده او د علامه ابن جني او زمخشرې په نزد باندې جمله د مفرد څخه بدل جوړېدای سي لکه: په دې شعر کې "إِلَى اللَّهِ أَشْكُو بِالْحَدِيثِ حَاجَةً وَبِالشَّامِ أُخْرَى، كَيْفَ يَلْتَقِيَانِ" دلته "كَيْفَ يَلْتَقِيَانِ" بدل دی د "مِنْ حَاجَةٍ أَوْ أُخْرَى" څخه، "عَرَفْتُ زَيْدًا أَبُو مَنْ هُوَ" لېکن ابن مالک رحمه الله د دې مثال د قرآن کریم څخه پېش کړی دی لکه: "مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ". لېکن حرف هېڅ کله بدل نسي واقع کېدای. (مع الهوامع جلد ۳ صفحه ۱۵۴)

۳. دریمه ضابطه: د بعض نجاتو په نزد باندې په بدل کې جلا مستقل عامل دی لکه: څنگه چې په متبوع کې مستقل عامل دی لېکن د جمهورو نجاتو په نزد باندې د دواړو عامل يو دی لېکن په تابع کې نوی عامل منل کېږي حکما هغه پر دې بنیاد چې متبوع مقصود بالعرض ده. (ضوابط نحویة)

داغہ رنگہ د ظاہر بدلیت د ضمیر متکلم او د ضمیر مخاطب شخہ بدل البعض و بدل الاشتعال بیا مطلقا جائز دی د ضمیر مخاطب د بدل بعض مثال لکھ: "لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ" دلتہ "لِمَن" جار و مجرور بدل د "لَكُمْ" د مخاطب د ضمیر شخہ. د ضمیر متکلم د بدل اشتعال مثال لکھ: "بَلَّغْنَا السَّمَاءَ مَجْدُنَا وَ سُنَّاءُنَا" دلتہ "مَجْدُنَا" بدل الاشتعال دی د "بَلَّغْنَا" د ضمیر متکلم شخہ. لیکن د بدل الكل د پارہ دا شرط دی چي دی به پر شمولیت او پرا حاطہ باندی دلالت کوی نو بیا دہ بدلیت جائز دی لکھ: "لَتَكُونَنَّ لَنَا أَمْثَلُهَا خَيْرًا".

دوہمہ خبرہ:

د بدل او مبدل منہ اقسام پہ اعتبار د تعریف و تنکیر سرہ:

بدل او مبدل منہ پہ اعتبار د تعریف او د تنکیر سرہ ہم پر خلور (۴) قسمہ دی:

۱. اول قسم: کلہ کلہ دوارہ معرفہ وی لکھ: "إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ" یا لکھ: "إِنِّي صِرَاطُ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ، اللَّهُ الَّذِي".

۲. دوہم قسم: کلہ کلہ دوارہ نکرہ وی لکھ: "إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا، حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا".

۳. دریم قسم: کلہ کلہ مبدل منہ نکرہ وی او بدل معرفہ وی لکھ: "إِنِّي صِرَاطُ مُسْتَقِيمٍ صِرَاطُ اللَّهِ".

۴. خلورم قسم: مبدل منہ معرفہ وی او بدل نکرہ وی لکھ: "بِالنَّاصِيَةِ، نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ" اول دري صورتونہ مطلقا جائز دی عند الكل لیکن دغہ خلورم صورت پہ نزد د جمهور و علماء کرامو باندی مطلقا جائز دی حکہ د دوی پہ نزد د بدل او مبدل منہ پہ مینع کی مطابقت پہ تعریف و تنکیر کی ضروری نہ دی لکھ: پہ دریم صورت کی لیکن پہ نزد د بعض نحواتو باندی چي پہ دی صورت کی چونکہ ادنی والی او کم والی د بدل تر مبدل منہ راخی حالانکہ مقصود بالذات بدل دی نو حکہ دہ د صحت د پارہ شرط دا دی چي د بدل صفت نکرہ راوړل ضروری دی یعنی بدل بہ نکرہ موصوفہ وی بیا یی بدلیت جائز دی لکھ: "بِالنَّاصِيَةِ، نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ" دلتہ یی صفت پہ "كَاذِبَةٍ" نکرہ سرہ راغلی دی.

دریمه خبره:

عطف بالحرف (۱):

خلورم قسم د توابع خنجه عطف بالحرف دی.

د عطف بالحرف تعریف:

(۱): عطف اقسام: عطف پر درې قسمه دی:

۱. اول قسم: اصل عطف پر لفظ یعنی پر محل قریب باندي وي لکه: "لَيْسَ زَيْدٌ بِقَائِمٍ وَلَا قَائِمٌ".

۲. دوهم قسم: کله کله عطف پر محل بعید باندي راځي لکه: "أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ" دلته "رَسُولُهُ" عطف دی پر لفظ "اللَّهُ" باندي لفظ "اللَّهُ" که څه هم لفظاً منصوب دی لېکن په محل د رفع کي دی ځکه دی په حقیقت مبتداء دی.

۳. دریم قسم: کله کله عطف پر توهم باندي راځي لکه: "لَيْسَ زَيْدٌ قَائِمًا وَلَا قَائِمٌ" دلته توهم دا دی چي د "لَيْسَ" پر خبر باندي بیا حرف جر داخله وه نو ځکه یې و "قَائِمٌ" ته جرور کړی دی. یعنی "تَوْفًيًا" بیا داخله ده نه حقیقتاً. (ضوابط نحویة)

اوله ضابطه: د یوه عامل پر متعدد معمولاتو باندي عطف د یوه حرف عطف په ذریعه باندي جائز دی لکه: "أَعْلَمَ زَيْدٌ عَنْهُ وَأَبْكُرًا مُقِيمًا وَعَبْدًا لِلَّهِ جَهَنَّمَ غَائِبًا دَاخِلًا".

دوهمه ضابطه: د دوه مختلفو عاملین پر معمولین باندي د یوه حرف عطف په ذریعه عطف جائز دی او که نه دی په دې مسئله ټوله اووه (۷) اقوال دي په دې کي مشهوره درې قولونه دي:

۱. اول قول: د امام فراء رحمه الله په نزد باندي مطلقاً جائز دی.
۲. دوهم قول: د امام سبویه رحمه الله په نزد باندي مطلقاً نا جائز دی.
۳. دریم قول: د جمهورو نحاتو په نزد باندي صرف په یوه صورت کي جائز دي هغه دا چي کله معمول مجرور مقدم وي لکه: "فِي الْبَارِزَيْدِ وَالْخَيْرَةِ عَنْهُ".

کله چي: حرف عطف په ذریعه سره د مبتداء متعدد خبرونه راسي یا د فعل متعدد مفعولات راسي یا متعدد صله جات راسي او د معطوف و معطوف علیه په مینځ کي فاصله کثیره وي نو په هغه ځای کي دوه قسمه عطف جائز دی:

۱. اول قسم: عطف د مفرد پر مفرد باندي.
۲. دوهم قسم: عطف د جمله پر جمله باندي. لکه: "الْبَاءُ لِلْإِصْطِقِ وَالْإِسْتَعَانَةِ".

کله کله معطوف علیه حذف کیږي لکه: "أَفَلَمْ تَكُنْ أَتَايَ لَثَلْ عَلَيْكَ". دلته "أَلَمْ تَأْتِكَ" محذوف وي او کله کله معطوف هم حذف کیږي لکه: "فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ" د دې خنجه وروسته "فَالْيَقْرَ" معطوف محذوف دی.

آیا د ظرف زمان عطف پر مکان باندي یا د مکان عطف پر زمان باندي جائز دی او که نه دی جائز صاحب صفی د ابو علي فارسي خنجه جواز نقل کړی دی لکه: "وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا النِّعَةَ وَتَوَمَّ الْقِيَامَةَ". (ضوابط نحویة و تشرییر)

عطف بالحرف هغه تابع دی چي تر حرف عطف څخه وروسته ذکر کيږي دی او متبوع دواړه مقصود بالنسبة وي او دواړه په نسبت کي سره شریکان وي او ده ته عطف نسق هم ویل کيږي او علامه سبویه ^{رضه} د ده نوم باب الشریکة ایښی دی لکه: "جَائِئِي زَيْدٌ وَعَمْرُو" جزء اول ته معطوف علیه او جزء ثاني ته معطوف ویل کيږي.

د معطوف او معطوف علیه د پېژندلو طریقه:

د معطوف د پېژندلو طریقه خو اسانه ده ځکه دی تر حرف عطف وروسته ذکر کيږي د معطوف علیه د پېژندلو طریقه دا ده که چیري د معطوف د معطوف علیه پر ځای باندې په درولو سره معنی صحیح کېده نو بس داغه معطوف علیه دی لېکن که چیري په درولو سره معنی خرابېده نو بیا عطف نه صحیح کيږي لکه: "قَامَ زَيْدٌ وَعَمْرُو".

خلورمه خبره:

د اسماء او د افعالو و ضمايرو او د جملو يو پر بل باندې د عطف کولو مختصره تشریح:
د فعل عطف پر فعل باندې جائز دی خواه که د ماضي عطف پر مضارع وي لېکن په دې شرط چي ماضي به د مضارع په معنی سره وي او دوهم شرط چي د فعل عطف پر فعل باندې کيږي اتحاد د زمانې شرط دی لېکن اتحاد د نوع نه دی شرط لکه: د مضارع عطف پر ماضي باندې او د دې بر عکس لکه: مثال "يَوْمَ يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ". او کله مضارع عطف سي پر ماضي باندې او مضارع د ماضي په معنی سره وي لکه: "أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً".
او د فعل عطف پر اسم باندې جائز دی په دې شرط چي دوی به سره متشابه المعنی وي لکه: "فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا فَأَنْزَلَ بِهِ نَفْعًا، أَوْلَهُمْ يَرَوْنَ إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَاتٍ وَيَقْبِضْنَ".

د اسم عطف پر فعل باندې په دې شرط چي متشابه المعنی به وي لکه: "يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ".

د جملې عطف پر مفرد باندې په دې شرط چي جمله به د مفرد په تاویل سره وي يعني دا جمله به يا صفت واقع سوی وي يا حال يا خبر يا د افعال قلوب مفعول لکه مثال: "دَعَانَا لِجَنبِهِ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا" دلته د "قَاعِدًا" عطف پر "لِجَنبِهِ" باندې راغلی دي په تقدیر د "أَوْ" مقدر سره، داغه رنگه "بَيَانًا أَوْ

هُم قَائِلُونَ“ لېکن دمازني، مبرد، او زجاج په نزد باندې د اسم عطف پر فعل باندې يا د فعل عطف پر اسم باندې ناجائز دی.

پنځمه خبره:

عطف د جملې پر جملې باندې:

دلته دوه (۲) صورتونه جوړېږي:

۱. اول صورت: عطف د جملې فعليې پر جمله اسمیه باندې يا بر عکس په دې کي درې مذهبونه دي:

اول مذهب: عند الجمهور مطلقا جائز دي او اصح قول هم داغه دی.

دوهم مذهب: د ابن جني په نزد باندې مطلقا نا جائز دی.

درېم مذهب: د ابو علي فارسي په نزد باندې عطف بالواو جائز دی.

۲. دوهم صورت: عطف د جملې انشائية پر جمله خبریه يا بر عکس عند الجمهور نا جائز دی

لېکن د علامه صفار او ابو حيان او امام سبويه او د نحويين د يو جماعت په نزد باندې جائز

دی هغه په دليل کي د قرآن کریم دا آيت پېشوي لکه: “وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ”

دا ټوله جمله پر ماقبل جمله خبریه باندې عطف ده يا لکه: دا شعر: “وَأَنْ شِفَائِي عِبْرَةٌ مُّهْرَاقَةٌ

فَهَلْ عِنْدَ رَسْمٍ دَارِسٍ مِنْ مُعَوَّلٍ” دلته عطف د انشاء چي “فَهَلْ عِنْدَ رَسْمٍ” دی پر خبر باندې

چي “وَأَنْ شِفَائِي” دی، لېکن د جمهور و د طرف څخه دا جواب دی چي دلته عطف د انشاء پر

انشاء دی ځکه دلته “قُلْ” امر حاضر مقدر دی يا عطف القصة على القصة ده.

د ضمائر و عطف:

پر اسم ظاهر او پر ضمير منفصل او متصل باندې بغير د څه شرط څخه عطف صحيح کيږي د ظاهر

مثال لکه: “قَامَ زَيْدٌ وَعَمْرٌ” د ضمير منفصل مثال لکه: “إِيَّاكَ وَالْأَسَدَ” د ضمير منصوب متصل

مثال لکه: “جَعَلْنَاكُمْ وَالْأَوَّلِينَ” لېکن پر ضمير مرفوع متصل خواه که بارز وي او که مستروي پر

ده باندې د عطف کولو دپاره شرط دا دی چي د ده تاکيد به په منفصل سره راغلی وي لکه:

“لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ” او پر ضمير مجرور متصل باندې د عطف کولو دپاره شرط دا دی: چي

اعاده د جار^(۱) ضروري ده خواه که جار حرف جروي لکه: "فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ الَّتِي تَطُوعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ". یا جار اسم مضاف وي لکه: "قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ" لېکن عند البعض اعاده د جار نه ده ضروري لکه: "وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، لِمَسَاءَ لُونٍ بِهِ وَالْأَرْضَ حَامًا".

شپږمه خبره:

عطف بیان^(۲)،

د توابع څخه پنځم قسم عطف بیان دی.

د عطف بیان تعریف:

"التَّابِعُ الْمُشَبَّهُ لِلصِّفَةِ فِي تَوْضِيحِ مَتَّبِعِهِ إِنْ كَانَ مَعْرِفَةً وَتَخْصِيصٍ إِنْ كَانَ تَكْرَرًا". عطف بیان هغه تابع غیر صفت دی چې خپل متبوع روښانه او واضح کوي که چیري دوی دواړه معرفه وه یا په متبوع کې تخصیص پیدا کوي که چیري دواړه نکره وه لکه: "أَقْسَمَ^(۲) بِاللَّهِ أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ، إِشْتَرَيْتُ حُلِيًّا سَوَازًا".

(۱) د بصرین په نزد باندي اعاده د جار واجب ده ځکه ضمیر مشابهه دی د تنوین سره لکه: څنگه چې پر تنوین باندي عطف نه دی جائز داغه رنگه پر ده باندي هم نه دی جائز ځکه د متعاطفين دپاره دا ضروري ده چې هغه به یو د بل پر ځای د واقع کېدلو صلاحیت لري چونکه ضمیر مجرور د معطوف پر ځای باندي د واقع کېدلو صلاحیت نه لري نو ځکه پر ده باندي عطف بغير د اعاده د جار نه صحیح کیږي.

لېکن ابن مالک رحمه الله علیه دا جواب ورکړی دی که چیري د ضمیر د تنوین سره د مشابهت په وجه عطف ممتنع دی نو بیا باید چې د تنوین په شان د ده تاکید او بدل واقع کېدل هم ممتنع سي حالانکه دا بالا جماع جائز دي. (تثویر)

(۲) ابو حیان د عطف بیان وجه د تسمیه دا بیان کړې ده چونکه چې په ده کې د زیادت د بیان دپاره د اول لفظ تکرار وي نو ځکه ده ته عطف بیان ویل کیږي د جمهورو بصرین په نزد باندي عطف بیان په معرفه پوري خاص دی لېکن د کوفین او د بعض بصرین لکه: ابو علی فارسي، ابن جني او د متاخرین څخه زمخشری ابن عصفور او د ابن مالک رحمه الله علیه په نزد باندي عطف بیان په معرفه پوري نه دی خاص لکه: دا قول د الله تعالی "أَوْ كَفَّارَةً لِّظُلْمٍ مِّثْلَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ" داغه رنگه دا قول د الله تعالی "مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ". جمهور بصرین وایي: چې بیان هغه شی واقع کېدای سي چې معلوم وي او نکره خو مجهوله وي او مجهول د مجهول بیان نسي جوړېدای لېکن د دې څخه بعض نحاتو دا جواب ورکړی دی چې دلته بعض نکره اخص وي او دا ښکاره خبره ده چې اخص د غیر اخص بیان کولای سي. (ضوابط نحویه)

(۳) په دې مثال کې عمر عطف بیان دی او ابو حفص مَبْنِيٌّ دی او ابو حفص د حضرت عمر رضی الله عنه کنیت دی دلته عمر د ابو حفص دپاره هغه وخت بیان جوړېدای سي چې کله عمر تر ابو حفص زیات مشهوره وي او دلته عمر در ابو حفص زیات مشهوره دی.

د عطف بیان پېژندلو طریقه:

لفظی د پېژندلو طریقه داده چې تابع او متبوع به دواړه اسمونه وي او یو به علم وي او بل به کنیت وي چې وروسته کم یو ذکر سي هغه به عطف بیان وي او مخکنی به متبوع او مُبْتَنّ وي معنا یې د پېژندلو طریقه داده چې دده په معنی کې د (یعني) لفظ راځي لکه "أَقْسَمَ بِاللَّهِ أَبُو حَفْصٍ عَمْرٌ" قسم یې خورلی وو ابو حفص یعنی عمر.

د عطف بیان شرائط:

د عطف بیان دپاره هغه شرطونه دي کم چې د صفت دپاره دي یعنی په لسو شيانو کې مطابقت غواړي او په ترکیب کې به په یوه وخت کې څلور دانې موجود وي (۱):

د عطف بیان او د صفت په مینځ کې فرق:

د عطف بیان او د صفت په مینځ کې درې (۳) فرقونه دي:

۱. اول فرق یې دا دی: عطف بیان مُؤَفِّحٌ او مُخَفِّضٌ ذات وي صفت د ذات وضاحت نه کوي.
۲. دوهم فرق یې دا دی: صفت حقیقي پر ضمیر باندې مشتمل وي او عطف بیان پر ضمیر باندې نه وي مشتمل.

دا ذکر سوي مصرع دیو اعرابي قول دی چې کله دی د حضرت عمر رضی الله عنه په خدمت کې حاضر سو او ورته یې وویل چې جناب زما کور لیري دی او زما اوښه بالکل وچه کلکه ده او ډنگره سوې ده او د دې ملا هم زخمی ده او د دې په پښو کې سوري دي نو مهرباني وکړه ماته یوه اوښه راکړه حضرت عمر رضی الله عنه دده په جواب کې قسم وخورئ چې ته درواغ وایې او د اوښې دور کولو څخه یې انکار وکړئ اعرابي چې دا واورېدل نور روان سو او د خپلې اوښې په شا پسې وه په سخته ډبرینه مخکې کې روان وو او دا شعر یې د ځانه سره وایې: "أَقْسَمَ بِاللَّهِ أَهْوُ حَفْصٍ عَمْرٌ مَا مَسَّهَا مِنْ لَقَبٍ وَلَا ذَهَبَ الْغِزْلَةُ إِلَيْهِ إِنْ كَانَ فَخْرٌ" ترجمه: حضرت عمر رضی الله عنه قسم خورلی دی چې د دې پښې نه سوري مسح کېږي او نه د دې ملا زخم مسح کېږي ده ای الله که چیرې ده ناحقه قسم خورلی وي نو ده ته مغفرت وکړې اتفاقاً حضرت عمر رضی الله عنه د یو شلې څخه راپورته کېدئ کله چې یې دا واورېدل نو یې وفرمایېل ای الله ته دا اعرابي رشتونی کړې، ځکه اعرابي د حضرت عمر رضی الله عنه مغفرت مشروط کړې وو که چیرې ده ناحقه قسم خورلی وو نو ته ده ده مغفرت وکړې نو که چیرې اعرابي رشتیا گوید سې نو د حضرت عمر رضی الله عنه قسم به ناحقه سې نو د حضرت عمر رضی الله عنه مغفرت به وسي کله چې حضرت عمر رضی الله عنه دده اوښه ولیده نو اعرابي یې رشتیا کونکی پیدا کړئ بیا یې یو اوښ او یو څه د لارې توبه یې ورکړه او رخصت یې کړئ. (نصر الخیر)

(۱) پاته سو د علامه زرخشري "مقام ابن ابيیه" د "یه آيات بزرگات" څخه عطف بیان جوړول د نجاتو د اجماع خلاف دي ځکه د بصريين او کوفيين اجماع ده چې معرفه د نکره څخه عطف بیان سې واقع کېدای داغه رنگه مفرد د جمع څخه عطف بیان نسې واقع کېدای. (ضوابط نحوید)

۳. دریم فرق یی دا دی: چي صفت اکثره مشتق راخي او عطف بیان اکثره جامد راخي.
د صفت او د عطف بیان په مینځ کي مابه الاشتراک:
عطف بیان او صفت په دوو (۲) شیانو کي شراکت سره لري.

۱. اول: دواړه مَوْضِعْ او مَخْضُص دي.

۲. دوهم: په دواړو کي قطع د متبوع څخه جائز ده.

اوومه خبره:

د بدل او عطف بیان په مینځ کي فرق:

د بدل او عطف بیان په مینځ کي فرق په یو څو شیانو کي دی:

۱. اول فرق یی دا دی: چي عطف بیان ضمیر (۱) او تابع د ضمیر نه واقع کیږي او بدل واقع کیږي.

۲. دوهم فرق یی دا دی: عطف بیان فعل او تابع د فعل نه واقع کیږي او بدل واقع کیږي.

۳. دریم فرق یی دا دی: عطف بیان جمله او تابع د جملې نه واقع کیږي او بدل واقع کیږي.

۴. څلورم فرق یی دا دی: د عطف بیان مطابقت د خپل متبوع سره په تعریف و تنکیر کي لازم دی د بدل مطابقت نه دی لازم.

۵. پنځم فرق یی دا دی: عطف بیان بعینه لفظ د متبوع نسي واقع کېدای بخلاف د بدل واقع کېدای سي په دې شرط چي په ده کي به بیان تر متبوع زیات وي.

۶. شپږم فرق یی دا دی: عطف بیان په حکم د تکرار د عامل کي نسي کېدای بخلاف د بدل.

۷. اووم فرق یی دا دی: د عطف بیان او صفت دپاره اسمیت ضروري دی بخلاف د نورو توابع.

(۱) ضمیر په اتفاق سره عطف بیان نسي واقع کېدای او د بعض نحاثو په نزد باندي د ضمیر څخه عطف بیان واقع کول جائز دي لکه: ددې مثال علامه زمخشری رحمه الله علیه دا قول پیش کړی دی "أَمَرْتُنِي بِهِ أَنْ اَعْبُدُوا اللَّهَ" دلت "أَنْ اَعْبُدُوا اللَّهَ" ده ضمیر څخه عطف بیان واقع سوی دی که څه هم اشموني دا قول رد کړی دی، لېکن بعض نحاثو ودي قول ته ترجیح ور کړې ده. (اشموني)

مضارع	خبر	مفعول	مفعول به	فعل	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع
إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِنَّا قَائِمُونَ إِنَّا كُنَّا كُنَّا	خبر	مفعول	مفعول به	فعل	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع
مَاتَ النَّاسُ حَقًّا الْأَنْبِيَاءُ	خبر	مفعول	مفعول به	فعل	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع
وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُتَكَلِّمُونَ	خبر	مفعول	مفعول به	فعل	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع
جَاءَ سَعِيدٌ لَا خَالِدٌ	خبر	مفعول	مفعول به	فعل	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع
مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولُ اللَّهِ	خبر	مفعول	مفعول به	فعل	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع
كَيْفَ تَكْفُرُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	خبر	مفعول	مفعول به	فعل	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع
وَكُنْتُمْ أَشْوَاقًا	خبر	مفعول	مفعول به	فعل	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع
فَأَخْبَاكُمُ	خبر	مفعول	مفعول به	فعل	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع
لَمْ يَبْهَتِكُمْ	خبر	مفعول	مفعول به	فعل	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع	فعل مضارع

عنوان	نوع	سند	سند الی	تصنیع حروف	الفعل ماضی	اسما ماضی	تصنیع مرفوعات	منصوبات	مجرورات	تصنیع مفعولات
لَمْ يَنْهَوْنِي عَنْهُ	فعل	(نَهَوْا)	(هَوَّ) قاع	المضارع	المضارع	المضارع	(هَوَّ) قاع	(نَهَوْا) منصوب	+	(نَهَوْا) مفعول
لَمْ يَنْهَوْنِي عَنْهُ	فعل	(نَهَوْا)	(هَوَّ) قاع	المضارع	المضارع	المضارع	(هَوَّ) قاع	(نَهَوْا) منصوب	+	(نَهَوْا) مفعول

التمرین :

”فَوَكَزَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ.. أَفَتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جِنَّةٌ.. وَلَا تَسْأَلُونَا أَنْ نَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ.. ثُمَّ قَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ ثُمَّ نَظَرَ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ.. أَمْ يُقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُمُ بِالْحَقِّ.. إِنَّا رَاٰدُوهُ الْيَنكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ.. الْعَدَدُ إِمَّا زَوْجٌ وَإِمَّا فَرْدٌ.. عَلَيْكَ النَّاسُ حَتَّى الصَّبِيَّانِ.. قَامَ بَكْرٌ لَكِنْ خَالِدٌ لَمْ يَقُمْ.. خُذِ الْكِتَابَ لَا الْقَلَمَ“.

جملی :

عنوان	نوع	سند	سند الی	تصنیع حروف	الفعل ماضی	اسما ماضی	تصنیع مرفوعات	منصوبات	مجرورات	تصنیع مفعولات
مِنْ دَرَاهِمٍ مَثَقَاتٍ	فعل	(مِنْ دَرَاهِمٍ)	(مَثَقَاتٍ) قاع	(مِنْ دَرَاهِمٍ)	(مَثَقَاتٍ) قاع	(مِنْ دَرَاهِمٍ)	(مِنْ دَرَاهِمٍ)	(مَثَقَاتٍ) منصوب	+	(مِنْ دَرَاهِمٍ)
وَمِنْ ثَمَرَاتٍ مِمَّا يَأْتِي	فعل	(مِنْ ثَمَرَاتٍ)	(يَأْتِي) قاع	(مِنْ ثَمَرَاتٍ)	(يَأْتِي) قاع	(مِنْ ثَمَرَاتٍ)	(مِنْ ثَمَرَاتٍ)	(يَأْتِي) منصوب	+	(مِنْ ثَمَرَاتٍ)
وَالَّذِينَ يَخَافُونَ	فعل	(وَالَّذِينَ)	(يَخَافُونَ) قاع	(وَالَّذِينَ)	(يَخَافُونَ) قاع	(وَالَّذِينَ)	(وَالَّذِينَ)	(يَخَافُونَ) منصوب	+	(وَالَّذِينَ)
ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا يَغَيِّرُ	فعل	(ذَلِكَ)	(يَغَيِّرُ) قاع	(ذَلِكَ)	(يَغَيِّرُ) قاع	(ذَلِكَ)	(ذَلِكَ)	(يَغَيِّرُ) منصوب	+	(ذَلِكَ)

منون	فہرہ	سند	سند الیہ	فہرہ حروف	العل مالہ	مالہ مالہ	فہرہ مرفوعات	منوعات	مکرورات	فہرہ ہمن
قَالَ سَيُؤْتِنَا مَعْنَدُ سَلَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	خبریہ علیہ	دَقَالَ، ضَلَّ	سَيُؤْتِنَا قَالَ	عَلَّ (جاء) وَا (مالہ)	دَقَالَ، ضَلَّ سَلَّمَ، ضَلَّ معروف	سَيُؤْتِنَا (اسم) مضارع	سَيُؤْتِنَا (قَالَ) مضارع مضارع مضارع	+	قَالَ، مضارع الیہ (أَفَ) مکرورات مضارع (ضَلَّ)	سَيُؤْتِنَا (سَيُؤْتِنَا) ہمن مضارع (مضارع) مضارع ہمن
جَاءَ عَبْدُ اللَّهِ أَبُو الْبِرَّكَاتِ	خبریہ علیہ	جَاءَ، ضَلَّ	عَبْدُ اللَّهِ قَالَ	+	جَاءَ، ضَلَّ معلوم	عَبْدُ اللَّهِ (اسم) مضارع	عَبْدُ اللَّهِ (قَالَ) مضارع مضارع ہمن	+	عَبْدُ اللَّهِ، الْبِرَّكَاتِ (مضارع) مضارع الیہ	عَبْدُ اللَّهِ (عَبْدُ اللَّهِ) ہمن (أَبُو) الْبِرَّكَاتِ (الْبِرَّكَاتِ) مضارع ہمن
أَوْ كَفَّارَةٌ عَقَّارُ مَسَاكِينِ	خبریہ قرنیہ	عَلَّ (جاء) مضارع خبر مضارع باضمر مضارع	كَفَّارَةٌ مضارع مؤنر	أَوْ (مالہ)	+	عَقَّارُ (اسم) مضارع	عَلَّ (جاء) مضارع مضارع خبر مضارع باضمر مضارع	+	عَقَّارُ (مضارع) مع فہرہ الموصوف مضارع خبر مضارع باضمر مضارع	كَفَّارَةٌ (كَفَّارَةٌ) ہمن (عَقَّارُ) مضارع ہمن
وَالصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِهِ مُتَعَدِّ	خبریہ اسیہ	عَلَّ (جاء) رَسُولِهِ مضارع متعلق خبر	الصَّلَاةُ مضارع	وَا (مالہ) عَلَّ (جاء)	+	رَسُولِهِ (اسم) مضارع	عَلَّ (جاء) مضارع مضارع مضارع	+	رَسُولِهِ (رَسُولِهِ) مضارع مکرورات مضارع متعلق مضارع	رَسُولِهِ (رَسُولِهِ) ہمن مضارع (مضارع) مضارع ہمن
غَضِبَ الْكَافِرُ مُؤْنِسَ عَلَيْهِ السَّلَامُ	خبریہ ہیہ	غَضِبَ، ضَلَّ	الْكَافِرُ قَالَ	عَلَّ (جاء) مضارع	غَضِبَ، ضَلَّ معلوم	+	الْكَافِرُ (اسم) مضارع مضارع مضارع	+	عَلَّ (جاء) مضارع مکرورات مضارع متعلق مکرورات	الْكَافِرُ (الْكَافِرُ) ہمن مضارع (مضارع) مضارع ہمن
جَاءَ خَالِدُ بْنُ زَيْدٍ	خبریہ علیہ	جَاءَ، ضَلَّ	خَالِدُ بْنُ قَالَ	+	جَاءَ، ضَلَّ معلوم	+	خَالِدُ بْنُ (قَالَ) مضارع مضارع ہمن	+	+	خَالِدُ بْنُ (خَالِدُ بْنُ) مضارع ہمن
إِمَامَنَا الْتَمَنَانُ أَبُو حَبِيبَةَ	خبریہ اسیہ	الْتَمَنَانُ خبر	الْتَمَنَانُ مضارع	+	+	أَبُو (اسم) مضارع	الْتَمَنَانُ (اسم) مضارع مضارع مضارع	+	الْتَمَنَانُ (الْتَمَنَانُ) مضارع ہمن مضارع خبر مضارع	الْتَمَنَانُ (الْتَمَنَانُ) ہمن (أَبُو) مضارع خبر مضارع

التمرین:

”أَمَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ.. رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ.. هَذَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي تَالِبٍ.. جَاءَ سَيْفُ اللَّهِ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ.. قَالَ
عَبْدُ الرَّحْمَنِ أَبُو هُرَيْرَةَ.. ذَهَبَ عُثْمَانُ دُو النَّوَرَيْنِ.. هَذَا عَسَجِدُ أَيْ ذَهَبَ.. جَاءَ زَيْدُ أَبُو حَارِثٍ.. وَإِلَى ثَمُودَ
أَخَاهُمْ صَالِحًا“.

فصل دوم در منصرف و غیر منصرف ال: ..... الی قولہ بحث مستثنی.

ترجمہ:

دوہم فصل د منصرف او غیر منصرف پہ بیان کی دی.

منصرف ہفہ دی چي پہ دہ کی یو سبب د اسبابو شخہ د منع صرفی نہ وی. او غیر منصرف ہفہ دی چي پہ دہ کی دوه سببہ د اسبابو شخہ د منع صرفی وی، (یا یو سبب چي قائم مقام د د و سببو وی). اسباب د منع صرفی نہ (۹) دی: عدل، وصف، تانیث، معرفہ، عجمہ، جمع، ترکیب، وزن فعل، الف و نون زائدتان.

چنانچہ پہ "عُرُو" کی عدل او علمیت دی، او "تُلْتُ مَثَلْتُ" کی وصف او عدل دی، پہ "طَلَحْتُ" کی تانیث لفظی او علمیت دی، پہ "زَيْنَبُ" کی تانیث معنوی او علمیت دی، پہ "حُبْلُ" کی تانیث دی پہ الف مقصورہ سرہ، او پہ "حَمْرَاءُ" کی تانیث دی پہ الف ممدودہ سرہ، او دا تانیث یواخی د دوو سببو قائم مقام دی، پہ "إِبْرَاهِيمُ" کی عجمہ او علمیت دی، پہ "مَسَاجِدُ" او "مَصَابِيحُ" کی جمع منتهی الجموع دہ چي قائم مقام د دوو سببو دہ، او پہ "بَغْلَبَكْتُ" کی ترکیب او علمیت دی، پہ "أَحْمَرُ" کی وزن فعل او علمیت دی، پہ "سَكْرَانُ" کی الف و نون زائدتان او وصف دی، پہ "عُثْمَانُ" کی الف و نون زائدتان او علمیت دی. د غیر منصرف نور تحقیق بہ د نور و کتابو شخہ معلوم سی.

فصل سوم د حروف غیر عالمہ:

ترجمہ:

دریم فصل د حروف غیر عاملہ پہ بیان کی دی، او ہفہ شپارس (۱۶) قسمہ دی:

اول حروف تنبیہ، ہفہ دري (۳) دی: "أَلَا، أَمَّا، هَا". دوہم حروف ایجاب، ہفہ شپرس (۶) دی: "نَعَمْ، بَلَى، أَجَلْ، إِي، جَزِير، إِنَّ". دریم حروف تفسیر دی، ہفہ دوه (۲) دی: "أَي، أَنْ"، لکہ د اللہ تعالیٰ پہ دې قول کی: "وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ" خلورم حروف مصدریہ دی، ہفہ دري (۳) دی: "مَا، أَنْ، أَنْ". او دوی پر فعل داخلیری، دپارہ د دې چي فعل پہ تاویل د مصدر و گر خوی، پنجم حروف تحضیض دی، ہفہ خلور (۴) دی: "أَلَا، هَلَّا، لَوْلَا، لَوْ مَا". شپرم حرف توقع دی، ہفہ یواخی "قَدْ"

دی. "قَدْ" د تحقیق دپاره راځي پر ماضي باندې او ماضي حال ته قریب کوي او په مضارع کې د قلت دپاره استعمالیږي. اووم حروف استفهام دي، هغه درې (۳) دي: "مَا، هُنْزَه، هَلْ". اتم حرف ردع دی، هغه یواځي "كَلَّا" دی. دراکړځول او بندولو په معنی دی، او داغه رنگه د "حَقًّا" په معنی هم استعمالیږي، لکه "كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ". نهم تنوین دی، او تنوین پر پنځه (۵) قسم دی: تنوین تمکن لکه: "زَيْدًا" تنوین تنکیر لکه: "صَه" یعنی "أُسْكُتْ سَكُوتًا مَا فِي وَقْتِ مَا" (یعني په یو وخت د وختو کې خویو څه خاموشه سه!)، تنوین عوض لکه: "يَوْمَئِذٍ"، تنوین مقابله لکه: "مُسْلِمَاتٌ"، تنوین ترنم چي د اشعارو په آخر کې راځي لکه: "أَقْلَيْ اللّٰوْمَ عَاذِلَ وَالْعِتَابَنَ وَ قَوْلِي إِنْ أَصَبْتُ لَقَدْ أَصَابَنَ"، دا تنوین په اسم، فعل او حرف درو سرو کې را تلای سي، هغه اول یواځي په اسم کې راځي. لسم نون تاکید دی، هغه د فعل مضارع په آخر کې راځي ثقیله وي او که خفیفه وي، لکه "إِضْرِبَنَّ، إِضْرِبَنَّ". یوولسم حروف زیادت دي، هغه اته (۸) دي، "إِنْ، أَنْ، مَا، لَا، مِنْ، كَأَنَّ، بَأَ، لَامَ" د دې آخري څلورو تذکره په حروف جاره وو کې سوې ده. دولسم حروف شرط دي، هغه دوه (۲) دي، "أَمَّا، لَوْ" أمّا د تفسیر دپاره راځي او "فَا" د ده په جواب کې ضرور وي، لکه: "فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فِي النَّارِ وَأَمَّا الَّذِينَ سَعِدُوا فِي الْجَنَّةِ" او "لَوْ" د انتفاء د ثاني دپاره راځي په سبب د انتفاء د اول، لکه: "لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا". دیارلسم "لَوْ لَا" دی، او دی وضع سوی دی دپاره د انتفاء د ثاني د وجه د وجود د شي اول، لکه: "لَوْ لَا عَلَيَّ لَهْلَكَ عُمْرٌ". څوارلسم "لَا" مفتوحه دی، دا د تاکید دپاره استعمالیږي، لکه "لَزِيدٌ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍو". پنځلسم "مَا" بمعنی "مَا دَامَ" دی، لکه: "أَقُومُ مَا جَلَسَ الْأَمِيرُ". شپاړسم حروف عطف دي، هغه لس (۱۰) دي: "وَ، فَا، ثُمَّ، حَتَّى، أَمَّا، أَوْ، أَمْ، لَا، بَلْ، لَكِنَّ" فقط.

الدرس الثامن والثلاثون:

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

حروف غیر عامله:

د حروف غیر عامله تعریف:

حروف غیر عامله هغه حروف دي چي په لفظو کي عمل نه کوي او د یو خاص معنی دپاره وضع سوي وي.

د حروف غیر عامله اقسام:

حروف غیر عامله پر شپاړس قسمه دي:

۱. حروف تنبيه.	۲. حروف ايجاب.
۳. حروف تفسير.	۴. حروف مصدریه.
۵. حروف تحضيض.	۶. حروف توقع.
۷. حروف استفهام.	۸. حروف ردع.
۹. تنوين.	۱۰. نون تاكيدى.
۱۱. حروف زيادت.	۱۲. حروف شرط.
۱۳. لَوْلَا.	۱۴. لام مفتوح برای تاكيد.
۱۵. مَا بِمَعْنَى مَا دَامَ.	۱۶. حروف عطف.

دوهمه خبره:

اول حروف تنبيه دي:

د حروف تنبيه تعریف:

حروف تنبيه هغه حروف دي چي د جملې په شروع کي د مخاطب د تنبيه دپاره راوړل کيږي دپاره د دې چي د مخاطب پوره توجه د کلام و طرف ته سي او دا حروف هيڅ عمل نه کوي.

د حروف تنبيه تعداد:

حروف تنبيه درې دانې دي: "أَلَا، أَمَّا، هَا".

د حروف تنبيه مختصره تشریح:

اول "أَلَا" دى:

”آ“ په لفظ کي ”هَلَا“ هم ویل کیږي د دې مثال لکه: ”أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ... أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ“.
 او ”آلَا“ د نورو (۱) معناگانو د پاره هم استعمالیږي.
 دوهم ”أَمَّا“ دى:

”أَمَّا“ په تلفظ کي ”هَمَّا، عَمَّا“ هم ویل کېدای سي اکثره د ده څخه وروسته قسم راځي لکه: ”أَمَّا وَاللَّهِ لَا عَذَابَ بْنَ زَيْدًا، أَمَّا وَالَّذِي أَبْكِي وَأَضْحَى وَالَّذِي أَمَاتَ وَأَخْيَى“.
 دریم ”هَآ“ (۲) ده:

”هَآ“ حرف تنبيه پر اسم اشاره او پر ضمير باندي داخلېږي چي کله ضمير مبتداء واقع سوې وي او د حرف نداء او د ”أَيْ“ څخه وروسته يعنې پر درې سره شيانو باندي داخلېږي لکه: ”هَآ إِنَّ عَذُوكَ بِالْبَابِ، هَآ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ، يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ“. او په قسم کي پر لفظ د ”اللَّهُ“ باندي هم داخلېږي کله چي حرف قسم محذوف وي لکه: ”هَآ اللَّهُ“.

دریمه خبره:

دوهم قسم حروف ایجاب دي:
 د حروف ایجاب تعریف:
 د ایجاب معنی ثابتول حروف ایجاب هغه حروف دي چي د هغه په ذریعه سره د یو شي اقرار یا خودي د یو شي ثابتول مقصود وي.
 د حروف ایجاب تعداد:
 حروف ایجاب شپږ دانې دي: ”نَعَمْ، بَلَى، أَجَلٌ، جَزِيرٌ، إِي، إِنَّ“. کله کله ”جَلَلٌ“، و ”لَا“ هم استعمالیږي.

(۱) ”آ“ کله کله د تمېنې د پاره هم راځي، لکه: ”أَلَا تَزُولُ عِندِي“، کله د توبيخ د پاره راځي، لکه: ”أَلَا زَيْدٌ قَائِمٌ“، کله د عرض د پاره راځي، لکه: ”أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ“ کله د تحضيض د پاره راځي، لکه: ”أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا“.(تسویر)
 (۲) ”هَآ“ اسم فعل په معنی د ”خُذْ“ سره هم راځي، او د دې تلفظ په الف مقصوره (يعني ها) او الف ممدوده (يعني هاء) دواړو سره کیږي، او د دې په آخر کي کاف خطاب هم ملحق کیږي، لکه: ”هَآكَ، هَآكَ“.
 ”هَآ“ واحد مذکر مؤنث، ”هَآءُ مَا“ تشنيه، ”هَآءُ مَر“ جمع مذکر مؤنث، لکه ”هَآءُ مَرَاتٍ وَآيَاتٍ“.(تسویر)

د حروف ایجاب مختصره تشریح:

اول "نَعَمْ" دی:

د "نَعَمْ" استعمال صورتونه:

"نَعَمْ" معنی (وه) د کلام سابق د تصدیق دپاره راځي که چیري کلام سابق مثبت وي نو بیا په "نَعَمْ" سره د هغه کلام د مثبت والي تاکید راځي لکه: یو څوک پوښتنه وکړي "أَشْرَبَ زَيْدٌ" نو په جواب کي "نَعَمْ" ورته وویل سي او که چیري کلام منفي وي نو بیا په "نَعَمْ" سره د کلام د منفي والي تاکید راځي لکه: څوک وایي: "أَمَّا جَاءَ خَالِدٌ" نو په جواب کي "نَعَمْ" ورته استعمال سي. دوهم "بَلَى" دی:

د "بَلَى" استعمال صورتونه:

د "بَلَى" معنی (ولي نه) "بَلَى" د منفي (۱) کلام په جواب کي راځي دپاره د نفي د باطلولو او ليري کولو او: کلام د مثبت جوړولو دپاره راځي لکه: "أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى... زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا حَتَّى يَكُنْ بَلَى وَرَبِّي".

دریم "أَجَلٌ، جَيْرٌ، إِنَّ" (۱) دي:

د "أَجَلٌ، جَيْرٌ، إِنَّ" استعمال طریقه:

د دې درې سره حروفو استعمال د "نَعَمْ" په شان دی او دوی د جملې خبري په شروع کي د تاکید و تصدیق دپاره راځي لکه: "هَلْ قَارَ سُلَيْمٌ فِي الْإِمْتِحَانِ" په جواب کي "أَجَلٌ، جَيْرٌ، إِنَّ" درې سره استعمال يې بل مثال لکه: د یو سړي دا قول "لَعَنَ اللَّهُ نَاقَةَ حَمَلَتْنِي إِلَيْكَ" عبد الله ابن زبیر په جواب کي ورته وویل "إِنَّ وَرَاكِبَهَا". څلورم "إِنِّي" دی:

(۱) "بَلَى" په "بَلَى" کي الف اصلي دی له کن عند البعض زائد دی؛ ځکه دا په اصل کي "بَلَى" دی.

(۱) "أَجَلٌ" د بعض نجاتو په نزد باندې په خبر پوري خاص دی، لیکن د اخفش په نزد باندې د خبر څخه وروسته "أَجَلٌ" احسن دی او د استفهام څخه وروسته "نَعَمْ" بهتر دی. "جَيْرٌ" د "أَمْسٍ" او "كَيْفَ" دواړو پږوژن باندې صحیح دی. (معجم الهوامع)

د "اِی" استعمال طریقہ:

"اِی" پہ معنی د (ہے) سرہ راخی د کلام سابق د ثابتولو د پارہ د استفہام پہ جواب کی راخی او د دہ
خخہ وروستہ جملہ قسمیہ بطور تاکید راوړل کیږي لکه: خوک ووايي: "هَلْ کَتَبَ زَيْدٌ" نو په جواب
کی وویل سي "اِی وَاللّٰهُ".

خلورمه خبره:

دریم قسم حروف تفسیر دي:

د حروف تفسیر تعریف:

حروف تفسیر هغه حروف دي چي د هغه په وجه د یو شي ابهام لیري کیږي یا د یو اجمال وضاحت
کیږي.

د حروف تفسیر تعداد:

حروف تفسیر دوه (۲) دانې دي: "اَی، اَنْ".

د حروف تفسیر مختصره تشریح:

اول "اَی" دی:

د "اَی" استعمال طریقہ:

"اَی" په معنی د (یعنی) سرہ راخی لکه: "جَاءَنِي أَبُو حَامِدٍ اَيُّ أَحَدُ" او کله کله دی د جملہ د تفسیر
د پارہ هم استعمالیږي لکه: "قُطِعَ رِزْقُهُ اَيُّ مَاتَ" او د دہ مابعد په ترکیب کی عطف بیان یا بدل واقع
کیږي معطوف نه واقع کیږي.

دوهم "اَنْ" دی:

د "اَنْ" استعمال طریقہ:

د "اَنْ" استعمال د پارہ شرط دا دی چي دی به د دوو جملو په مینځ کی وي او دی د هغه فعل د
تفسیر د پارہ راخی چي په معنی د قول سره وي یعنی د اولي جملې معنی به د قول وي لکه:
"وَنَادَيْنَاهُ اَنْ يَّا اِبْرَاهِيْمُ".

پنجمه خبره:

خلورم قسم حروف مصدریه دی:

د حروف مصدریه تعریف:

حروف مصدریه هغه حروف دي چي خپل مدخول په تاویل د مصدر سره اړوي.

د حروف مصدریه تعداد:

حروف مصدریه درې (۳) دانې دي: "مَا" (۱) "أَنْ" (۲) "أَنَّ" (۳).

د حروف مصدریه مختصره تشریح:

د "مَا" او د "أَنْ" د استعمال طریقه:

"مَا وَأَنْ" دواړه پر جمله فعلیه داخلېږي فعل په تاویل د مصدر سره اړوي لکه: "صَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ أَوْ بِرَحُبِّهَا، أَعْجَبَنِي أَنْ تَضْرِبَ زَيْدًا أَوْ ضَرْبَكَ زَيْدًا".

د "أَنَّ" د استعمال طریقه: "أَنَّ" پر جمله اسمیه داخلېږي په تاویل د مصدر سره یې اړوي، لکه: "أَعْجَبَنِي أَنَّكَ غَائِبٌ أَوْ غَيْبُوكَ يَا غِيَابُكَ".

پنجم قسم حروف تحضیض دی:

د حروف تحضیض تعریف:

د تحضیض معنی ده برانگیخته کول حروف تحضیض هغه حروف دي چي د هغه په ذریعه سره مخاطب پر یو کار باندي برانگیخته کېږي یا د یو کار ترغیب ورکول کېږي یا د زجر او توبیخ چون وچرا دپاره د کلمې په شروع کي راوړل کېږي.

د حروف تحضیض تعداد:

حروف تحضیض خلور (۴) دانې دي: "أَلَا، هَلَّا، لَوْلَا، لَوْ مَا" د دې ټولو لغوي معنی ده (ولي نه).

د حروف تحضیض د استعمال طریقه:

(۱) "مَا" مصدریه پر دوه قسمه دی: اول زمانیه لکه: "مَا دُمْتُ حَيًّا" په دې شرط چي دی به پخپله د ظرفیت پر معنی دلالت نه کوي ورنه بیا "مَا" اسمیه وي. دوهم غیر زمانیه لکه: "عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ".

۲ "أَنْ" پر ماضی او مضارع دواړو باندي داخلېږي په تاویل د مصدر سره یې اړوي لېکن عمل صرف په مضارع کي کوي.

۳ "أَنَّ" مشدد یا مخفف په هر صورت کي خپل مدخول په تاویل د مصدر سره اړوي او په دواړو صورتو کي عمل کوي. (تثویر)

که چیری دا حروف پر ماضی باندی داخل سی نو بیا دوی د زجر و توییح فائده ور کوی لکه: "هَلَّا شَقَّقْتَ قَلْبَهُ، أَلَا حَفِظْتَ الدَّرْسَ" او که چیری دوی پر مضارع باندی داخل سی نو بیا دوی په ذریعہ سرہ ترغیب او برانگیختہ کول مقصود وی لکه: "هَلَّا تَفُوزُ بِالشَّرَفِ الْأَوَّلِ، أَلَا تَنْزِلُ بِنَا فَتُصِيبُ خَيْرًا" او د حروف تحضیض خنخہ وروستہ اکثرہ جوابی جملہ رائجی پر هغه باندی "فَا" داخلیری او د دہ خنخہ وروستہ فعل مضارع منصوب ویل کیږی.

شپږمه خبره:

شپږم قسم حروف توقع دي:

د حروف توقع تعریف:

حروف توقع صرف "قَدْ" دی او "قَدْ" د پنځو معناؤ دپاره رائجی:

۱. اوله معنی: توقع یعنی "امید" عام طور په دې صورت کی دی پر مضارع باندی رائجی

لکه: "قَدْ يَقْدُمُ الْغَائِبُ الْيَوْمَ" توقع ده چي غائب به نن ورځ راسی.

۲. دوهمه معنی: تحقیق لکه: "قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ، قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى، قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ" په تحقیق

سرہ الله تعالی یې پېژنی.

۳. دریمه معنی: تقریب یعنی ماضی حال ته رانژدې کوی لکه "قَدْ دُقِ الْجَرَسُ" اوس داغه دی

کهنټی و ټکول سوه، "قَدْ قَامَ زَيْدٌ".

۴. څلورمه معنی: تقلیل: تقلیل خواه که په فعل کی وی لکه: "قَدْ يَصْدُقُ الْكَذُوبُ قَدْ يَجُودُ

الْبَخِيلُ" بخیل کله کله سخا کوی یا په متعلق د فعل کی وی لکه: "قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ".

۵. پنځمه معنی: د تقصیر دپاره لکه: "قَدْ تَرَى ثَقَلَبَ وَجْهَكَ فِي السَّمَاءِ".

اوومه خبره:

اووم قسم حروف استفهام (۱) دي:

د حروف استفهام تعريف:

استفهام په لغت کي پوښتنه ته ويل کيږي او په اصطلاح کي حروف استفهام هغه حروف دي چي

دوي د يو خبري د پوښتلو دپاره د جملې په شروع کي راوړل کيږي.

د حروف استفهام تعداد:

حروف استفهام درې (۳) دانې دي:

”هَلْ، مَا، اَ“، لکه: ”هَلْ جَاءَ زَيْدٌ، مَا شُكَّ، اَزَيْدٌ قَائِمٌ“.

فائده:

کله کله ”مَا“ د بعض حروف جاره سره بغير د الف څخه ويل کيږي لکه: د ”لِمَا“ څخه ”لِمَ“ او د

”عَمَّا“ څخه ”عَمَّ“ او د ”فِيمَا“ څخه ”فِيْمَ“ ويل.

اتم حروف ردع دي:

د حروف ردع تعريف:

ردع په لغت کي انکار ته ويل کيږي يا و غندلو ته او په اصطلاح کي حرف ردع هغه حروف دي چي د

سامع د يو خبري څخه د بندولو او يا د دهمکي ورکولو دپاره استعمال کيږي.

د حروف ردع تعداد:

حروف (۱) ردع صرف يو (۱) لفظ دی چي ”کَلَّا“ دی لکه: څوک يو پوښتنه وکړي ”زَيْدٌ يُبْغِضُكَ“

(زيد ستا سره دښمني لري) ته په جواب کي ورته ووايي: ”کَلَّا“ (هيڅکله نه).

(۱) همزه د طلب تصور او د طلب تصديق د دواړو دپاره راځي او ”هَلْ“ په طلب تصديق پوري خاص دي او دوي په استفهام کي

اصل دي او ما استفهاميه اسيله دي او دده شمول په حروف کي بنا بر مسامحت دي. (جامع الدروس العربيه)

(۱) ”کَلَّا“ حرف ردع کيږي په ابتداء کي راسي نو په دې کي درې (۳) قولونه دي:

۱. اول قول: د کسائي او دده متبعين په نزد باندې دې په معنی د ”حَقًّا“ سره دی.

۲. دوهم قول: د ابو حاتم او دده متبعين په نزد باندې په معنی د ”إِلَّا“ ابتداء سره دی.

د حروف ردع د استعمال طریقه:

حروف ردع د درو معناگانو دپاره استعمالیږي:

اوله معنی: د منع کولو دپاره لکه: یو څوک وایي: "هَلْ غَضِبْتَ عَلَيَّ" نو په جواب "کَلَّا" ورته وویل سي.

دوهمه معنی: د "حَقًّا" په معنی سره راځي لکه: "كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّا" او دا خبره حق ده چي انسان سرکښه دي.

دریمه معنی: د یو خبري د نه قبلولو دپاره استعمالیږي لکه: یو څوک وایي: "أَتَشْرَبُ الْخَمْرَ" ته ورته وایي: "كَلَّا" هیڅکله نه.

جملې:

منون	خبر	معد	معدالي	قصین حروف مال	انفعل مال	انما مال	فعلین مرفعات	مضویات	مرفعات	حروف خبر
أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ	خبر	د لا خوف	د اولیاء	د لا، د اولیاء	د یحزنون	د اولیاء	د خوف، د هم	د اولیاء، هم	د اولیاء	د اولیاء، د هم
هَآ أَشَدُّ قِتَالًا خَاجِئَةً فِيمَا لَحْزَمَهُ عَادٌ	خبر	د خاجئته	د أشد	د خا، د حرف	د خاجئته	د خا، د حرف	د أشد، د حرف	د خاجئته، د حرف	د أشد، د حرف	د خا، د حرف
أَمَّا قَدْ خَالَ وَفَتْ الرِّجَالُ	خبر	د خال	د وفات	د آما، د حرف	د خال، د حرف	د آما، د حرف	د وفات، د حرف	د خال، د حرف	د آما، د حرف	د آما، د حرف

۲. دریم قول: د نضر ابن شمیل او د فراء په نزد باندې دی د "نَعَمْ" په معنی سره دی لېکن صاحب معنی اللیبیب د ابو حاتم قول ته ترجیح ورکړې ده لکه: "كَلَّا الْقَتِيرُ". (معنی اللیبیب د تشریح)

[illegible]

فروق	الكتاب	مصدر	مصدر اليه	قيد من ماله	العلل ماله	قيد من ماله	ملاحظات	ملاحظات	حروف ماله
إذا ضاكت عليه الأرض وتنازلت	فهرس	(ضاكت) فعل (وتنازلت) فعل	(الأرض) فاعل (وتنازلت) فاعل	(إذا) حرف قرية (أقل) مصدر (أ) ماله	(ضاكت) فعل (وتنازلت) فعل معلوم	+	اينما ضاكت في الارض تنزلت	اينما ضاكت في الارض تنزلت	(ضا) حرف مصدر (أ) ماله
فما كان جواب لقد لم إلا أن قالوا أخر جواب آل نوب من فزيته	فهرس	(فما كان جواب) فعل (لقد لم) فعل (فما كان جواب) فعل (آل نوب من) فعل (فزيته) فعل	(الأن) فاعل (قالوا) فاعل (مأول) فاعل (فما كان جواب) فاعل (آل نوب من) فاعل	(فما كان جواب) فعل (لقد لم) فعل (فما كان جواب) فعل (آل نوب من) فعل (فزيته) فعل	(فما كان جواب) فعل (لقد لم) فعل (فما كان جواب) فعل (آل نوب من) فعل (فزيته) فعل	+	اينما ضاكت في الارض تنزلت	اينما ضاكت في الارض تنزلت	(أنا) حرف مصدر (أ) ماله
لولا تشتفون الله لعلكم تؤمنون	انما	(تشتفون) فعل (تؤمنون) فعل (لعلكم) فعل (تؤمنون) فعل	(تشتفون) فعل (تؤمنون) فعل (لعلكم) فعل (تؤمنون) فعل	(تشتفون) فعل (تؤمنون) فعل (لعلكم) فعل (تؤمنون) فعل	(تشتفون) فعل (تؤمنون) فعل (لعلكم) فعل (تؤمنون) فعل	+	اينما ضاكت في الارض تنزلت	اينما ضاكت في الارض تنزلت	(أنا) حرف مصدر (أ) ماله
لوما تأتينا بالتأنيك إن كنت من الصديقين	انما	(تأتي) فعل (بالتأنيك) فعل (إن) حرف (كنت) فعل (الصديقين) فعل	(تأتي) فعل (بالتأنيك) فعل (إن) حرف (كنت) فعل (الصديقين) فعل	(تأتي) فعل (بالتأنيك) فعل (إن) حرف (كنت) فعل (الصديقين) فعل	(تأتي) فعل (بالتأنيك) فعل (إن) حرف (كنت) فعل (الصديقين) فعل	+	اينما ضاكت في الارض تنزلت	اينما ضاكت في الارض تنزلت	(أنا) حرف مصدر (أ) ماله
ألا تحبون أن يغفر الله لكم	انما	(ألا) حرف (تحبون) فعل (أن) حرف (يغفر) فعل (الله) فاعل (لكم) فاعل	(ألا) حرف (تحبون) فعل (أن) حرف (يغفر) فعل (الله) فاعل (لكم) فاعل	(ألا) حرف (تحبون) فعل (أن) حرف (يغفر) فعل (الله) فاعل (لكم) فاعل	(ألا) حرف (تحبون) فعل (أن) حرف (يغفر) فعل (الله) فاعل (لكم) فاعل	+	اينما ضاكت في الارض تنزلت	اينما ضاكت في الارض تنزلت	(أنا) حرف مصدر (أ) ماله
هلا شقق قلبي	انما	(هلا) حرف (شقق) فعل (قلبي) فاعل	(هلا) حرف (شقق) فعل (قلبي) فاعل	(هلا) حرف (شقق) فعل (قلبي) فاعل	(هلا) حرف (شقق) فعل (قلبي) فاعل	+	اينما ضاكت في الارض تنزلت	اينما ضاكت في الارض تنزلت	(أنا) حرف مصدر (أ) ماله
ولقد نصركم الله بنذر وأنت أولئك	فهرس	(ولقد) حرف (نصر) فعل (الله) فاعل (بنذر) فعل (وأنت) فاعل (أولئك) فاعل	(ولقد) حرف (نصر) فعل (الله) فاعل (بنذر) فعل (وأنت) فاعل (أولئك) فاعل	(ولقد) حرف (نصر) فعل (الله) فاعل (بنذر) فعل (وأنت) فاعل (أولئك) فاعل	(ولقد) حرف (نصر) فعل (الله) فاعل (بنذر) فعل (وأنت) فاعل (أولئك) فاعل	+	اينما ضاكت في الارض تنزلت	اينما ضاكت في الارض تنزلت	(أنا) حرف مصدر (أ) ماله
قد يغدر الغالب اليوم	فهرس	(قد) حرف (يغدر) فعل (الغالب) فاعل (اليوم) فاعل	(قد) حرف (يغدر) فعل (الغالب) فاعل (اليوم) فاعل	(قد) حرف (يغدر) فعل (الغالب) فاعل (اليوم) فاعل	(قد) حرف (يغدر) فعل (الغالب) فاعل (اليوم) فاعل	+	اينما ضاكت في الارض تنزلت	اينما ضاكت في الارض تنزلت	(أنا) حرف مصدر (أ) ماله
كلا إن الإنسان كيتن	فهرس	(كلا) حرف (إن) حرف (الإنسان) فاعل (كيتن) فعل	(كلا) حرف (إن) حرف (الإنسان) فاعل (كيتن) فعل	(كلا) حرف (إن) حرف (الإنسان) فاعل (كيتن) فعل	(كلا) حرف (إن) حرف (الإنسان) فاعل (كيتن) فعل	+	اينما ضاكت في الارض تنزلت	اينما ضاكت في الارض تنزلت	(أنا) حرف مصدر (أ) ماله

التمرین:

”هَآ أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ.. أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ.. أَمَا قَدْ جَاءَ الْأُسْتَاذُ.. قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ.. هَلْ أَنْتَ صَائِمٌ نَعَمْ.. أَجَلٌ.. جَوْرٌ.. إِنْ أَنَا صَائِمٌ.. إِي وَاللَّهِ إِنَّا أَذْهَبَ إِلَى الْبَيْتِ.. وَنَادَيْنَا أَنْ يَا إِبْرَاهِيمَ.. رَأَيْتَ أَسَدًا أَيْ لَيْثًا.. وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ.. سُرِّي أَنْ تَلَا زِمَ الْفَضِيلَةَ.. عَلِمْتُ أَنَّكَ قَائِمٌ.. كَلَّا يَرْتَدُّ فَلَا عَنْ غَيْهِ.. وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ.. مَا مَنَعَكَ إِلَّا تَسْجُدَ.. أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.. قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ.. قَدْ نَرَىٰ ثِقْلَ بَٰرِئِك فِي السَّمَاءِ.. كَلَّا لَنَنْبَأَنَّكَ لَنَنْتَهِيَ لِنَسْفَعَا بِالنَّاصِيَةِ.. كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ“.

الدرس التاسع والثلاثون:

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

نهم قسم تنوين دي:

د تنوين تفصيلي بحث مخکي تېر سوی دی.

د تنوين اقسام:

تنوين پر پنځه قسمه راځي:

۱. اول قسم: تنوين تمکن.

۲. دوهم قسم تنوين تنکیر.

۳. دریم قسم: تنوين عوض.

۴. څلورم قسم: تنوين مقابله.

۵. پنځم قسم: تنوين ترنم.

تنوين تنکیر د درې قسم اسمو په آخر کي لگيږي:

۱. اول: کله د علم په آخر کي چي کله مبني وي لکه: ”سَبَوِيْهِ“ دلته تنوين قياسي دی.

۲. دوهم: کله د اسم فعل پر آخر باندي لکه: ”صَيَّ“.

۳. دریم د اسم صوت په آخر کي دا تنوين راوړل هم سماعی.

تنوين عوض:

تنوين عوض کله د جملې په عوض کي راوړل سوی وي لکه: "يَوْمَئِذٍ" په اصل کي "يَوْمَ اِذْكَانَ كَذَا" وو. کله کله د يو اسم په بدله کي راوړل کيږي لکه: "قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَى شَاكَلَتِهِ" دلته د "كُلُّ" تنوين د مضاف اليه په عوض کي راوړل سوی دی په اصل کي "كُلُّ اِنْسَانٍ يَأْكُلُ وَاحِدًا" وو. يا تنوين د يو حرف په بدله کي راسي لکه: "جَوَارٍ" په اصل کي "جَوَارِي" وو. لسم قسم نون تاكيد دی:

د نون تاكيد تعريف:

نون تاكيد پر دوه قسمه دی ثقيله و خفيفه دواړه د فعل مضارع په آخر کي د تاكيد د معنی د پيدا کولو دپاره راځي او په لفظ کي هيڅ عمل نه کوي لکه: "لَيَضْرِبَنَّ، لَيَضْرِبَنَّ".

دوهمه خبره:

يوولسم قسم حروف زيادت دي:

د حروف زيادت تعريف:

حروف زيادت هغه حروف دي چي دوی په کلام کي زائد واقع کيږي لېکن د دوی معنی نه اخستل کيږي که څه هم دوی بامعنی حروف دي بلکه دوی د تحسين د کلام دپاره راوړل کيږي که چيري دوی حذف سي په معنی کي هيڅ خلل نه راځي.

د حروف زيادت تعداد:

حروف زيادت اته (۸) دانې دي: "اِنْ، اَنْ، مَا، لَا، مِنْ، كَاف، بَا، لَام".

د حروف زيادت استعمال:

اول "اِنْ" دی:

"اِنْ" مخفف تر "مَا" نافيه "مَا" مصدریه او تر "لَنَا" وروسته زياتيږي لکه: "مَا اِنْ مَدَّخْتُ مُحَمَّدًا بِمَا لَتَيْ، لَكِنْ مَدَّخْتُ مَقَالَتِي بِمُحَمَّدٍ".

"اَنْ" په درو (۳) ځايو کي زائد راځي:

۱. اول ځای: تر "لَنَا" وروسته لکه: "فَلَمَّا اَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ".

۲. دوهم خای: د "لَوْ" او د قسم په مینځ کې چې راسي لکه: "وَاللّٰهُ اَنْ لَّوْ قَامَ بَلَدٌ قُنْتُ".

۳. دریم خای: چې تر کاف وروسته راسي لکه: "كَانَ".

دریم "مَا" دی.

"مَا" تر "اِذَا وَ مَتٰی وَ اَمِنَ وَ اَمَّی وَ اِنْ" شرطیه څخه وروسته زائد کېږي کله چې دا الفاظ د شرط په معنی

سره وي لکه: "اِذَا مَا بَثْلَيْتَ فَاصْبِرْ".

خلورم "لَا" دی:

"لَا" په درو (۳) خایو کې زیاتېږي:

۱. اول خای: د واو څخه وروسته کله چې دی تر نفي وروسته وي لکه: "مَا جَاءَنِي زَيْدٌ وَلَا

عَنْهُ".

۲. دوهم خای: در "أَنْ" مصدریه وروسته لکه: "مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذَا اَمَرْتُكَ".

۳. دریم خای: تر قسم وروسته لکه: "لَا اُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ".

پنځم قسم "مِنْ" زانده دی.

"مِنْ" په دوو (۲) خایو کې زیاتېږي:

۱. اول خای: تر "اِنْ" نافیه وروسته لکه: "وَ اِنْ مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا فَيُهَاجِرُهَا".

۲. دوهم خای: د "كَمْ" خبریه او د "كَاثِرٍ" پر تمیز باندې زیاتېږي لکه: "وَ كَمْ مِنْ قَرْيَةٍ

اَهْلَكْنَاهَا. وَ كَاثِرٍ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْاَرْضِ".

شپږم قسم کاف دی.

کاف هم کله کله زانده راځي لکه: "لَيْسَ كَيْثُلُهُ شَيْئٌ".

اووم قسم "بِأَنَّ" ده:

"بِأَنَّ" په دوو (۲) خایو کې زانده راځي:

۱. اول خای: د "مَا" مشابهه بلیس پر خبر باندې زانده راځي لکه: "وَمَا اَمْرٌ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ".

۲. دوهم خای: د "لَيْسَ" پر خبر باندې زانده راځي لکه: "اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ".

اتم قسم لام دي:

لام هم په کلام کي کله کله زياتيري لکه: "رَدِفَ لَكُمْ". دلته لام زائد دي، حکه "رَدِفَ" بنفسه خود متعدي دي.

دریمه خبره:

دولسم قسم حروف شرط دي:

د حروف شرط تعداد:

حروف شرط دوه (۲) دانې دي: "أَمَّا، لَوْ".

د "أَمَّا" استعمال طریقه:

"أَمَّا" همیشه د شرط د تاکید دپاره راځي او د تفصیل او استیناف دپاره غالباً راځي او "أَمَّا" شرطیه د "فَهْمًا" قانعیتام دي چې دده شرط همیشه محذوفه وي، دده پر جزاء باندې فاء راوړل ضروري دي لېکن دده جزاء دده سره متصلا نه وي بلکه دده او د فاء جزاء په مینځ کي فصل په یو د د پینځو شيانو (۱) سره راوړل ضروري دي لکه: "فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَبُئِيَ النَّارُ وَأَمَّا الَّذِينَ سَعَدُوا فَبُئِيَ الْجَنَّةُ".

(۱) د "أَمَّا" او جزاء په مینځ کي فاصله په پینځو شيانو سره راوړل ضروري ده:

۱. په مبتدا سره، لکه: "أَمَّا زَيْدٌ فَمَنْطَلِقٌ".

۲. په خبر سره، لکه: "أَمَّا فِي الدَّارِ زَيْدٌ".

۳. په جمله سره، لکه: "أَمَّا زَيْدٌ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَبُئِيَ النَّارُ وَأَمَّا الَّذِينَ سَعَدُوا فَبُئِيَ الْجَنَّةُ".

۴. په منصوب علی شریطة التفسیر سره، لکه: "أَمَّا زَيْدٌ فَأَضْرِبْهُ".

۵. د "أَمَّا" په مابعد منصوب لفظ سره، لکه: "فَأَمَّا بَنِي إِسْرَءِيلَ فَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ دَعْوَاهُمْ فَاعْبُدُوا اللَّهَ".

د "إِمَّا" عاطفه او "أَمَّا" شرطیه د پیرندلو او دده چي که چيري د "أَمَّا" په جواب کي "فَا" راغله نو "أَمَّا" شرطیه دي او که نه راغله نو "إِمَّا" عاطفه دي.

دوه طریقه يې داده چي که چيري د "إِمَّا" څخه وروسته یو بل "إِمَّا" راغلی وي یا "أَوْ" راغلی وي نو "إِمَّا" عاطفه دي لکه: "إِمَّا سَبَقَ أَوْ مَجَزَّ أَوْ إِقَامَ مَجَارًا" که چيري دایو هم نه وو راغلي نو "أَمَّا" شرطیه دي، لکه: "وَأَمَّا الَّذِينَ سَعَدُوا فَبُئِيَ الْجَنَّةُ".

د "لَوْ" د استعمال طریقه:

"لَوْ" راځي دپاره د انتفاء د اول په سبب د انتفاء د ثاني سره يعني "لَوْ" پر داسي جمله باندې داخلېږي چي د هغه دوي حصې وي د اولي حصې د نفي په وجه د دوهمي حصې نفي راځي لکه: "لَوْ كَانَ فِيهَا إِلَهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا". په دې مثال کي دوي حصې دي:

۱. اوله حصه: د الله څخه علاوه د بل معبود وجود.

۲. دوهمه حصه: فساد کېدل اوس چي کله د نورو معبودانو نفي وسوي نو د فساد نفي هم وسوي.

"إِمَّا" همېشه په تکرار سره دي، اول "إِمَّا" بغير د تکرار څخه او دوهم په "وَأَوْ" سره، نو اول "إِمَّا" ته تردیدیه تفصیلیه ویل کیږي او دوهم ته عاطفه ویل کیږي، او واوراند وي چي د "إِمَّا" عاطفه دپاره شرط دي.

"لَوْ" پر درې قسمه راځي:

۱. اول مصدریه، چي د "أَنْ" مرادف وي، او دی اکثره د "وَدَّ" څخه وروسته راځي، لکه: "وَدَّوْا لَوْ تَذَرُونَ قَيْدَهُنَّ".
يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ. رَبَّنَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ". که چيري دی پر ماضي داخل سي، نو دی پر خپله اصلي معنی پاته کیږي او که چيري پر مضارع داخل سي، نو بیا مضارع پر استقبال پوري خاصه وي.

۲. دوهم دی د تعلیق فی المستقبل دپاره راځي چي مرادف د "إِنْ" شرطیه دي، لکه: "وَلَوْ تَلَوْتَنِي أَصْدَاءُ نَابَعَدَ مَوْتِنَا"، په دې صورت کي که چيري دی پر ماضي باندې داخل سي، نو بیا په مستقبل پوري خاصېږي، لکه: "وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرْكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ".

۳. دریم دي د تعلیق فی الماضي دپاره راځي، او دا دده کثیر الاستعمال صورت دي، او په دې صورت کي دی پر امتناع باندې دلالت کوي.

او پاته سو دده جواب، نو د هغه تفصیل دا دي: که چيري د شرط څخه ماسوا یو بل سبب نه وو، نو جواب به یې هم منفي وي، نو ځکه د دغه وجه ویل کیږي "لَوْ لِإِنْتِفَاءِ الثَّانِي بِسَبَبِ إِنْتِفَاءِ الْأَوَّلِ"، لکه: "وَلَوْ عَلِمْنَا لَوْ فَغْنَاءُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ، لَوْ كَانَتِ الشَّمْسُ طَالِعَةً كَانَ النَّهَارُ مَوْجُودًا". او که چيري د جزا او د جواب دپاره بل سبب کېدای سو، نو بیا به جواب منفي نه وي، لکه: "لَوْ لَمْ يَخِبِ اللَّهُ لَمْ يَغْصِبْ"، په دې صورت کي که چيري دی پر مضارع راهم سي، نو د ماضي په تاویل یې گرځوي، لکه: "لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُمْ". لیکن قلیلا د فعل پر معمول چي اسم وي پر هغه داخلېږي، لکه: "تَذَهَّبَ أَخْلَايَ لَوْ غَدَرَ الْجَمَامُ أَصَابَكُمْ". (تثویر)

خلور مه خبره:

دیار لسم قسم "لَوْلَا" دی:

د "لَوْلَا" استعمال طریقہ:

"لَوْلَا" د اولی جملہ د ثبوت او وجود پہ وجه د دوہمی جملہ نفی کوی لکہ: "لَوْلَا عَلَيَّ (۱) لَهْلَکَ عَمْرٌ". چونکہ علی موجودہ وو نو حکہ د عمر خخہ د هلاکت نفی راغلی او دی پردوو جملو باندي داخلیری اولہ جملہ اسمیہ وی او دوہمہ جملہ فعلیہ وی.

خوار لسم قسم لام مفتوحہ دی:

لام مفتوحہ د تاکید دپارہ راخی لکہ: "لَزَيْدٌ قَائِمٌ، لَزَيْدٌ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍ" دی چونکہ کلہ د اسم او کلہ د فعل پہ شروع کی راخی نو حکہ وده تہ لام ابتدائیہ ویل کیږی او لام غیر عاملہ خو قسمہ راخی:

۱. اول قسم: لام ابتدائیہ.

۲. دوہم قسم: لام جوابیہ چي د "لَوْلَا" یا د قسم پہ جواب کی راخی.

۳. دریم قسم: چي محض د تاکید دپارہ راخی.

پنجمه خبره:

پنجلسم قسم "مَا" دی:

"مَا" پہ معنی د "مَا دَامَ" سرہ راخی او دی د فعل ناقص پہ معنی کی استعمالیری لکہ: "أَقُومُ مَا جَلَسَ الْأَمِيرُ أَيْ مَا دَامَ جَلَسَ الْأَمِيرُ".

شپارسم قسم حروف عطف دي:

د حروف عطف تعداد:

حروف عطف لس دانې دي: "وَ، فَا، ثُمَّ، أَوْ، إِمَّا، أَمْ، حَتَّى، لَكِنْ، بَلْ، لَا".

(۱) بیان داسی سوی دی چي یو وار حضرت عمر رضی اللہ عنہ د حاملہ ښځي چي زنا یې کړې وه د رجم حکم یې ورکړی وو نو حضرت علي رضی اللہ عنہ و فرمایل چي د حاملہ ښځي رجم د دې د وضع د حمل خخه وروسته کیږی بس د حضرت عمر رضی اللہ عنہ د زبان او ژبې مبارکي خخه دا جملہ جاری سوه "لَوْلَا عَلَيَّ لَهْلَکَ عَمْرٌ" که چیري علي نه وای عمر به هلاک سوی وای چونکہ علي موجودہ وو نو حکہ عمر نسو هلاک په دې مثال کی وجود د علي د عمر د هلاکت د انتفاء دپارہ سبب جوړ سو. (نصر النخیر)

د حروف عطف مختصره تشریح:

اول "وَ" دئی:

"وَ" د دوو شیانو په یوه حکم کې د جمع کولو دپاره راځي لکه: "جَاءَ زَيْدٌ وَعَمْرُو".

دوهم "فَ" ده:

"فَ" د جمع، ترتیب، تعقیب بلا تاخیر دپاره راځي او د سبب ورنهولو دپاره راځي لکه: "جَاءَ حَمِيدٌ فَرَشِيدٌ. اقْرَأِ الْقُرْآنَ، فَإِنَّهُ يَنْفَعُكَ".

دریم "ثُمَّ" دئی:

"ثُمَّ" د جمع و ترتیب تراخي دپاره راځي لکه: "ذَهَبَ قَاسِمٌ ثُمَّ هَاشِمٌ".

خلورم "أَوْ" (۱) دئی:

"أَوْ" د دوو شیانو څخه د یوې شي د متعین کولو دپاره راځي لکه: "خُذْ هَذَا أَوْ ذَاكَ".

پنځم "إِمَّا" دئی:

"إِمَّا" هم د "أَوْ" په معنی سره استعمالیږي او دې همپشه مکرر راځي لکه: "إِمَّا حُلُوٌّ وَإِمَّا مُرٌّ".

شپږمه خبره:

شپږم "أَمْ" دئی:

"أَمْ" پر دوه قسمه دئی: یو متصله بیا د دې دوه صورتونه دي: کله د همزه تسویه څخه وروسته وي لکه: "سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَلَذَّتْهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ. سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُكُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ". یا د طلب د یقین دپاره وي لکه: "أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خُلُقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنَاهَا. وَإِنْ أَذْرِي أَقْرَبُ أَمْ بَعِيدُ مَا تُوعَدُونَ". دوهم منقطعه په دې صورت کې دی په معنی د اضراب سرد راځي او دې غیر عاطفه وي لکه: "قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْي وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ".

(۱) "أَوْ" د طب تاخیر دپاره یا د اباحت دپاره یا د ابهام دپاره یا د تفصیل دپاره یا د تقسیم دپاره راځي او د کوفین په نزد باندې د اضراب دپاره او په معنی د رارسره هم راځي. (جامع الدروس العربیة)

اووم "حَتَّى" دئی:

"حَتَّى" چي کله عاطفه جوړیږي د دې دپاره درې (۳) شرطونه دي:

۱. اول شرطیې دادی: معطوف به اسم ظاهر وي.
  ۲. دوهم شرطیې دادی: معطوف به د معطوف علیه بعض وي حقیقتاً لکه: "أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأَيْتُهَا" یا تاویلا لکه: "أَلْقَى الضَّحِيْفَةَ كَيْ يُخَفِّفَ رَحْلَهُ وَالزَّادَ حَتَّى تُعْلَمَ الْقَاهَا".
  ۳. دریم شرطیې دادی: چي دی به تر معطوف علیه زیات یعنی اشرف وي لکه: "مَاتَ النَّاسُ حَتَّى الْأَنْبِيَاءُ" او یا به کم یعنی اخس وي لکه: "غَلَبَكَ النَّاسُ حَتَّى الصَّبِيَّانُ".
- اتم "لَكِنَّ" دئی:

د "لَكِنَّ" دپاره درې (۳) شرطونه دي:

۱. اول شرطیې دادی: معطوف به مفرد وي.
۲. دوهم شرطیې دادی: مقرون به په واو سره نه وي.
۳. دریم شرطیې دادی: تر نفی یا د نهی وروسته به وي لکه: "مَا مَوَزْتُ بِرَجُلٍ صَالِحٍ لَكِنَّ طَالِحًا".

اوومه خبره:

نهم "بَلَّ" دئی:

"بَلَّ" دپاره دوه (۲) شرطونه دي:

۱. اول شرطیې دادی: معطوف به مفرد وي.
۲. دوهم شرطیې دادی: اثبات به تر نفی نهی یا تر امر وروسته وي لکه: "مَا قَامَ زَيْدٌ بَلَّ عَنْهُ".

لسم "لَا" دئی:

د "لَا" دپاره څلور (۴) شرطونه دي:

۱. اول شرطیې دادی: معطوف به مفرد وي، یا به جمله محل د اعراب وي.

۲. دوهم شرطی دادی: اثبات به یا ترا امر یا دعاء یا تر تحضیض و روسته وی.

۳. دریم شرطیہ دادی: حرف عطف بہ متصل نہ وی.

۴. خلورم شرطی ڊاڊی: د معطوف او معطوف علیه په مینځ کي به عناد وي لکه: ”جاء رجل“

لا امرؤة.

جملے :

صنف	ثمة	مست	مسمايه	عاده غير	افعل عاده	ا. ع. عاده	مرفوعات	منصوبت	مرفوعات	اقسام حروف غير عاده
وَمَا أَفَاءَةُ قُلْ زُشْرِي وَيَنْهَضُ فَنَا أَوْ عَفْطُ عَفِي مِنْ خَيْبٍ وَلَا كَلْبٍ	حريمه	أَفَاءَةُ (فعل) (أَوْ عَفْطُ)	أَفَاءَةُ (فعل) (أَوْ عَفْطُ)	أَفَاءَةُ (فعل) (أَوْ عَفْطُ)	أَفَاءَةُ (فعل) (أَوْ عَفْطُ)	أَفَاءَةُ (فعل) (أَوْ عَفْطُ)	أَفَاءَةُ (فعل) (أَوْ عَفْطُ)	أَفَاءَةُ (فعل) (أَوْ عَفْطُ)	أَفَاءَةُ (فعل) (أَوْ عَفْطُ)	(وَا) عاده (وَا) حريمه (وَا) عاده (وَا) حريمه (وَا) عاده (وَا) حريمه (وَا) عاده (وَا) حريمه
فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَيْتُ أَلْقَا عَلَّ وَخِي فَارَزَّ بَيْتًا	خبريه	جَاءَ (فعل) (إِزْدَادُ)	جَاءَ (فعل) (إِزْدَادُ)	جَاءَ (فعل) (إِزْدَادُ)	جَاءَ (فعل) (إِزْدَادُ)	جَاءَ (فعل) (إِزْدَادُ)	جَاءَ (فعل) (إِزْدَادُ)	جَاءَ (فعل) (إِزْدَادُ)	جَاءَ (فعل) (إِزْدَادُ)	(وَا) عاده (وَا) حريمه (وَا) عاده (وَا) حريمه (وَا) عاده (وَا) حريمه (وَا) عاده (وَا) حريمه
أَيُّهَا مَنْ تَدْعُو فَلَمَّا الْأَنْتَاءُ الْعُسْرُ	خبريه	أَنْتَاءُ (فعل) (أَنْتَاءُ)	أَنْتَاءُ (فعل) (أَنْتَاءُ)	أَنْتَاءُ (فعل) (أَنْتَاءُ)	أَنْتَاءُ (فعل) (أَنْتَاءُ)	أَنْتَاءُ (فعل) (أَنْتَاءُ)	أَنْتَاءُ (فعل) (أَنْتَاءُ)	أَنْتَاءُ (فعل) (أَنْتَاءُ)	أَنْتَاءُ (فعل) (أَنْتَاءُ)	(وَا) عاده (وَا) حريمه (وَا) عاده (وَا) حريمه (وَا) عاده (وَا) حريمه (وَا) عاده (وَا) حريمه
لَا أَتَيْتُ بَعْدَ الْبَلَدِ	خبريه	أَتَيْتُ (فعل) (أَتَيْتُ)	أَتَيْتُ (فعل) (أَتَيْتُ)	أَتَيْتُ (فعل) (أَتَيْتُ)	أَتَيْتُ (فعل) (أَتَيْتُ)	أَتَيْتُ (فعل) (أَتَيْتُ)	أَتَيْتُ (فعل) (أَتَيْتُ)	أَتَيْتُ (فعل) (أَتَيْتُ)	أَتَيْتُ (فعل) (أَتَيْتُ)	(وَا) عاده (وَا) حريمه (وَا) عاده (وَا) حريمه (وَا) عاده (وَا) حريمه (وَا) عاده (وَا) حريمه
لَيْسَ كَيْفِيهِ شَيْءٌ	خبريه	كَيْفِيهِ (فعل) (كَيْفِيهِ)	كَيْفِيهِ (فعل) (كَيْفِيهِ)	كَيْفِيهِ (فعل) (كَيْفِيهِ)	كَيْفِيهِ (فعل) (كَيْفِيهِ)	كَيْفِيهِ (فعل) (كَيْفِيهِ)	كَيْفِيهِ (فعل) (كَيْفِيهِ)	كَيْفِيهِ (فعل) (كَيْفِيهِ)	كَيْفِيهِ (فعل) (كَيْفِيهِ)	(وَا) عاده (وَا) حريمه (وَا) عاده (وَا) حريمه (وَا) عاده (وَا) حريمه (وَا) عاده (وَا) حريمه

منون	خبره	مصدر	مصدر	حروف	افعال	اسماء	مرفوعات	منصوبات	مجرورات	اقسام حروف غير ماله
وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ	انكاسه عليه	لَا تُلْقُوا فعل	أَلْقُوا فعل	(وَا) ماله (لَا) نافية مجرور (ت) زائدة بها (إِلَى) بهاء مجرور	لَا تُلْقُوا فعل معلوم	اسم منصوب التَّهْلُكَةُ (مصدر غير ماله)	أَلْقُوا فعل	منصوب ماله معلوم به فعل	التَّهْلُكَةُ مجرور عرب مطلق أَلْقُوا (أَيْدِي) ماله مجرور ماله	(ت) حرف زيات (إِلَى) حرف ماله مجرور ماله (وَا) ماله (وَا) حرف
رَبِّكَ لَكُنْ	خبره عليه	رَبِّكَ فعل	هُوَ فعل	(لَا) ماله زائدة	رَبِّكَ فعل	+	هُوَ فعل	منصوب ماله معلوم به فعل	لَكُنْ مجرور بها ماله	(لَا) حرف زيات (كُنْ) حرف ماله
عَاثِرَ إِنْ زِلْزَلْ	خبره اسبه	عَاثِرَ فعل	زِلْزَلْ فعل	(عَا) ماله غير ماله (إِنْ) زائدة	+	اسم ماله عَاثِرَ (زِلْزَلْ) خبر	زِلْزَلْ فعل	+	+	(إِنْ) حرف زيات (عَا) حرف ماله
أَمَّا مَنِ اسْتَغْنَى فَأَلْهَمَ الْفَخْرَ	خبره عليه	اسْتَغْنَى فعل	فَأَلْهَمَ فعل	(أَمَّا) حرف شرط (فَ) جازية (لَ) جازية	اسْتَغْنَى فعل معلوم	اسم ماله موصول غير ماله موصول مجرور	فَأَلْهَمَ فعل	+	(أَمَّا) حرف شرط (فَ) حرف ماله (لَ) حرف ماله	(أَمَّا) حرف شرط (فَ) حرف ماله (لَ) حرف ماله
وَلَا يَخْشَى رَبِّيَ لَكُنْ مِنَ الْمُخْشِينَ	خبره عليه	وَلَا يَخْشَى فعل	رَبِّيَ فعل	(وَا) ماله (لَا) حرف (يَخْشَى) حرف (رَبِّيَ) حرف	رَبِّيَ فعل معلوم	اسم ماله موصول غير ماله موصول مجرور	وَلَا يَخْشَى فعل	+	(وَا) حرف (لَا) حرف (يَخْشَى) حرف	(وَا) حرف (لَا) حرف (يَخْشَى) حرف
أَفَرَأَيْتُم مَّا تَدْعُونَ	خبره عليه	أَفَرَأَيْتُم فعل	مَّا تَدْعُونَ فعل	(أَفَرَأَيْتُم) حرف (مَّا) حرف (تَدْعُونَ) حرف	مَّا تَدْعُونَ فعل معلوم	اسم ماله موصول غير ماله موصول مجرور	أَفَرَأَيْتُم فعل	+	(أَفَرَأَيْتُم) حرف (مَّا) حرف (تَدْعُونَ) حرف	(أَفَرَأَيْتُم) حرف (مَّا) حرف (تَدْعُونَ) حرف
قَالَ إِنْ لَيْتُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ	خبره عليه	قَالَ فعل	إِنْ لَيْتُمْ فعل	(قَالَ) حرف (إِنْ) حرف (لَيْتُمْ) حرف	إِنْ لَيْتُمْ فعل معلوم	اسم ماله موصول غير ماله موصول مجرور	قَالَ فعل	+	(قَالَ) حرف (إِنْ) حرف (لَيْتُمْ) حرف	(قَالَ) حرف (إِنْ) حرف (لَيْتُمْ) حرف
قَالَ إِنْ لَيْتُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ	خبره عليه	قَالَ فعل	إِنْ لَيْتُمْ فعل	(قَالَ) حرف (إِنْ) حرف (لَيْتُمْ) حرف	إِنْ لَيْتُمْ فعل معلوم	اسم ماله موصول غير ماله موصول مجرور	قَالَ فعل	+	(قَالَ) حرف (إِنْ) حرف (لَيْتُمْ) حرف	(قَالَ) حرف (إِنْ) حرف (لَيْتُمْ) حرف

چی دا خبره معلومه سی چی د مستثنی و طرف ته هغه حکم نه دی منسوب کم چی د مستثنی منه و طرف ته منسوب وی داپه پر دوه قسمه ده متصل و منقطع متصل هغه ده چی د متعدد څخه رانستل سوی وی د "إِلَّا" یا د "إِلَّا" د هم معنی الفاظو په ذریعه سره لکه: "جَائِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا" و گوره دلته زیر په قوم کی د نرد په حیثیت سره داخل وو لکن د راتگ د حکم څخه و ایستل سو او مستثنی منقطع هغه ته ویل کیږی چی تر "إِلَّا" او د ده د اخواتو وروسته ذکر سی لکن د متعدد څخه نه وی راوتلی په دې وجه چی مستثنی په مستثنی منه کی داخله نه وه لکه: "جَائِي الْقَوْمُ إِلَّا حَبْرًا" حمار په قوم کی نه دی داخل.

پوه سه! چی د مستثنی اعراب پر څلور (۴) قسمه دی: اول هغه مستثنی چی د "إِلَّا" څخه وروسته په کلام موجب کی واقع سی نو داسی مستثنی به همیشه منصوبه وی لکه: "جَائِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا" او کلام موجب هغه دی چی په هغه کی نفی نهی استفهام نه وی او داغه رنگه په کلام غیر موجب کی که چیری مستثنی پر مستثنی منه باندي مقدم سی نو مستثنی ته نصب ور کول کیږی لکه: "مَا جَائِي إِلَّا زَيْدًا أَحَدٌ" او مستثنی منقطع همیشه منصوبه وی او که چیری تر "خَلَا، عَدَا" وروسته واقع سی نو د اکثر و علماؤ پر مذهب باندي منصوب کیږی لکه: "جَائِي الْقَوْمُ خَلَا زَيْدًا عَدَا زَيْدًا" او تر "مَا خَلَا" او "مَا عَدَا" او "لَيْسَ وَلَا يَكُونُ" څخه وروسته همیشه منصوبه وی لکه: "جَائِي الْقَوْمُ مَا خَلَا زَيْدًا مَا عَدَا زَيْدًا لَيْسَ زَيْدًا لَا يَكُونُ زَيْدًا" دوه صورت دا دی چی استثناء په کلام غیر موجب کی د "إِلَّا" وروسته واقع سی او مستثنی منه مذکوره وی نو په دې کی دوه صورتونه ویل جائز دي: اول نصب بناء بر استثنائیت دوه هم رفع بناء بر بدلیت لکه: "مَا جَائِي أَحَدٌ إِلَّا زَيْدًا أَوْ إِلَّا زَيْدًا" دریم صورت دا دی: چی مستثنی مفرغ وی یعنی مستثنی منه مذکوره نه وی او په کلام غیر موجب کی راغلی وی نو په دې وقت کی د مستثنی اعراب په اعتبار د عوامل سره بدلیری لکه: "مَا جَائِي إِلَّا زَيْدٌ، مَا رَأَيْتُ إِلَّا زَيْدًا، مَا مَرَرْتُ إِلَّا بِزَيْدٍ". څلورم صورت دا دی چی مستثنی لفظ د "غَيْرُ سِوَى أَوْ سِوَاءَ" څخه وروسته واقع نو بیا مستثنی مجروره ویل کیږی او د "حَاشَا" څخه وروسته د اکثره علماؤ پر مذهب باندي مجروره وی او د بعض په نزد باندي نصب هم جائز دی لکه: "مَا جَائِي الْقَوْمُ غَيْرُ زَيْدٍ سِوَى زَيْدٍ".

پوه سه چي د لفظ د "غَيْرُ" اعزاب په مثل د "إِلَّا" د مستثنی سره دئ لکه ته چي وايي "جَائِنِي الْقَوْمُ غَيْرُ زَيْدٍ يَا غَيْرُ جَمَارٍ، أَوْ مَا جَائِنِي أَحَدٌ غَيْرُ زَيْدٍ يَا غَيْرُ زَيْدٍ، أَوْ مَا جَائِنِي غَيْرُ زَيْدٍ، مَا رَأَيْتُ غَيْرُ زَيْدٍ، وَمَا مَرَرْتُ بِغَيْرِ زَيْدٍ".

پوه سه! چي لفظ د "غَيْرُ" وضع سوی د صفت دپاره دئ او کله کله د استثناء دپاره راځي او "إِلَّا" د استثناء دپاره وضع سوی دئ او کله کله د صفت دپاره استعمالیږي لکه: د الله تعالی ارشاد دئ "لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا". دلته "إِلَّا" په معنی د "غَيْرُ" سره دئ یعنی "غَيْرُ اللَّهِ" او داغه رنگه په کلمه طیبه په "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" کي دئ.

الدرس الرابعون:

د نن د سبقه خلاصه اووه (۷) خبري دي:

اوله خبره:

د مستثنی بحث:

د استثناء تعریف:

استثناء مصدر دئ د افعال د باب څخه د استثناء لغوي معنی رانستل یا راجلا کول.

د مستثنی تعریف:

مستثنی د اسم مفعول صیغه ده د استثناء څخه په معنی د راجلا کړول سوی یعنی هغه شی چي هغه رانستل سوی وي یا راجلا سوی وي په اصطلاح کي مستثنی هغه اسم دئ چي دی تر حرف استثناء یعنی تر "إِلَّا" یا دده تراخوات یعنی دده هم معنی الفاظو وروسته واقع سوی وي لکه: په "جَائِنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا" کي "زَيْدًا".

د مستثنی منه تعریف:

مستثنی منه هغه اسم دئ چي دده څخه مستثنی راوتلی وي لکه: په "جَائِنِي الْقَوْمُ إِلَّا عَمْرًا" کي "الْقَوْمُ".

د استثناء الفاظ:

د استثناء دپاره يوولس (۱۱) الفاظ دي: "إِلَّا، غَيْرُ، سِوَايَ، سِوَاءَ، حَاشَا، خَلَا، عَدَا، مَا عَدَا، مَا خَلَا نَيْشَ لَا يَكُونُ".

دوهمه خبره:

د مستثنى اقسام:

مستثنى پر دوه قسمه ده:

۱. اول قسم مستثنى متصل ده.

۲. دوهم قسم مستثنى منقطع ده.

د مستثنى متصل تعريف:

مستثنى متصل هغه مستثنى ده چي دا په مستثنى منه كي داخله وي او د مستثنى منه د جنس څخه وي لكه: په "جَائِي الْقَوْمُ إِلَّا خَالِدًا" كي "خَالِدًا".

د مستثنى منقطع تعريف:

مستثنى منقطع هغه مستثنى ده چي په مستثنى منه كي نه وي داخله او نه د مستثنى منه د جنس څخه وي لكه: په "جَائِي الْقَوْمُ إِلَّا حَمَارًا" كي "حَمَارًا".

د كلام تقسيم:

په كم كلام كي چي استثناء موجوده وي هغه كلام پر دوه قسمه دي:

۱. اول قسم كلام موجب دي.

۲. دوهم قسم كلام غير موجب دي.

د كلام موجب تعريف:

كلام موجب هغه كلام دي چي په ده كي نفي، نهي، استفهام نه وي لكه: "جَائِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا".

د كلام غير موجب تعريف:

كلام غير موجب هغه كلام دي چي په ده كي نفي يا نهي يا استفهام راغلي وي لكه: "مَا جَائِي أَحَدٌ إِلَّا زَيْدًا".

دریغ خبره:

د مستثنی دوهم تقسیم:

مستثنی د دوهم تقسیم په اعتبار. رد پر دوه قسم ده:

۱. اول قسم مستثنی مفرغ:

۲. دوهم قسم مستثنی غیر مفرغ:

د مستثنی مفرغ تعریف:

مستثنی مفرغ هغه مستثنی ده چي مستثنی منه نه وي ذکر سوې او عامل و مستثنی ته فارغ وي

لکه: "مَا جَاءَنِي إِلَّا زَيْدٌ".

د مستثنی غیر مفرغ تعریف:

مستثنی غیر مفرغ هغه مستثنی ده چي په دې کي مستثنی منه ذکر سوې وي يعني عامل و

مستثنی ته نه وي ور فارغه لکه: "جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا".

خلورمه خبره:

د مستثنی اعراب:

مستثنی د اعراب په اعتبار سره پر پنځه (۵) قسمه ده:

۱. اول قسم مستثنی به منصوبه وي.

۲. دوهم قسم په مستثنی کي رفع و نصب دواړه جائز دي.

۳. دریم قسم د مستثنی اعراب په حسب د عوامل سره دی.

۴. خلورم قسم مستثنی به مجروره وي.

۵. پنځم قسم مستثنی به منصوب وي یا به مجروره وي.

د اول قسم اعراب:

اول د مستثنی د نصب صورتونه:

په پنځو (۵) ځایو کي مستثنی منصوبه راځي:

۱. اول صورت: که چيري مستثنی متصل وروسته تر "إِلَّا" په کلام موجب کي واقع سوه نو په

دې صورت کي به مستثنی همپشه منصوبه وي لکه: په "جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا" کي "زَيْدًا".

۲. دوهم صورت: که چیری مستثنی په کلام غیر موجب کی واقع سوی وو او مستثنی پر مستثنی منه باندي مقدم وه نو په دې صورت کی به هم مستثنی منصوبه وي لکه: "مَا جَاءَنِي إِلَّا زَيْدًا أَحَدٌ".

۳. دریم صورت: مستثنی منقطع همیشه منصوبه وي لکه: "جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا جَمَارًا".

۴. ثلورم صورت تر "مَا عَدَا وَمَا خَلَا، لَيْسَ، لَا يَكُونُ" وروسته به مستثنی همیشه منصوب وي لکه: "جَاءَنِي الْقَوْمُ مَا خَلَا زَيْدًا مَا عَدَا زَيْدًا، لَيْسَ زَيْدًا، لَا يَكُونُ زَيْدًا أَيْ جَاءَنِي الْقَوْمُ لَيْسَ وَلَا يَكُونُ الْجَائِي زَيْدًا".

۵. پنځم صورت: که چیری مستثنی تر "خَلَا" او تر "عَدَا" وروسته واقع سوه نو بیا د اکثره علماء په نزد باندي دا منصوبه وي لکه: "جَاءَنِي الْقَوْمُ خَلَا زَيْدًا عَدَا زَيْدًا".

پنځمه خبره:

دوهم قسم اعراب:

دوهم د مستثنی درفع او د نصب د واپړود جواز صورتونه:

۱. اول صورت: مستثنی که چیری په کلام غیر موجب کی تر "إِلَّا" وروسته واقع سوه او مستثنی منه مذکوره وه نو په دې صورت کی پر مستثنی باندي دوه اعرابه ویل جائز دي:

۱. اول اعراب: د نصب اعراب بناء بر استثنائیت لکه: "مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا زَيْدًا".

۲. دوهم اعراب: درفع دی بناء بر بدلیت لکه: "مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا بَكْرٌ".

دریم قسم اعراب په اعتبار د عوامل سره:

که چیری مستثنی په کلام غیر موجب کی تر "إِلَّا" وروسته واقع سوه او مستثنی منه نه وه ذکر سوی نو په دې صورت کی به د مستثنی اعراب په اعتبار د عوامل سره وي که چیری یې عامل د رفع وو مستثنی به مرفوع وي لکه: "مَا جَاءَنِي إِلَّا زَيْدٌ" که چیری یې عامل د نصب وو مستثنی به منصوبه وي لکه: "مَا رَأَيْتُ إِلَّا زَيْدًا" او که چیری یې عامل د جروو نو بیا به مستثنی مجروره وي لکه: "مَا مَرَرْتُ إِلَّا بِزَيْدٍ".

شپږمه خبره:

خلورم قسم اعراب د جردی:

که چیري مستثنی د لفظ د "غَيْرُ، سَوَاءُ، شَخْه وروسته واقع سوه نو په دې صورت کي به مستثنی مجروره وي ځکه په دې صورت دغه الفاظ و مستثنی ته مضاف وي او مستثنی مضاف الیه وي او مضاف الیه همپشه مجروره وي لکه: "مَا جَاءَنِي الْقَوْمُ غَيْرُ، وَغَيْرُ زَيْدٍ، سَوَاءُ زَيْدٍ".

د مستثنی د پنځم قسم اعراب چي نصب و جردی.

که چیري مستثنی د "حَاشَا" شَخْه وروسته واقع سوه نو د اکثره علماء په نزد باندي به دا مجروره وي لکه: "جَاءَنِي الْقَوْمُ حَاشَا زَيْدٍ" لېکن د بعض علماء په نزد باندي به دا منصوبه وي لکه: "جَاءَنِي الْقَوْمُ حَاشَا زَيْدًا".

خوډي د لفظ د "غَيْرُ" اعراب:

د "غَيْرُ" د لفظ اعراب په ټولو صورتو کي د هغه مستثنی د اعراب په شان دی کله مستثنی چي تر "إِلَّا" وروسته واقع سي او د "غَيْرُ" د مستثنی اعراب يعني د "غَيْرُ" شَخْه وروسته چي کم لفظ راسي هغه به د مضاف الیه والي پر بنیاد باندي مجروره وي. د کلام موجب مثال لکه: "جَاءَنِي الْقَوْمُ غَيْرُ زَيْدٍ" د مستثنی منقطع مثال لکه: "جَاءَنِي الْقَوْمُ غَيْرُ جَمَارٍ" د مستثنی منه مقدم مثال لکه: "مَا جَاءَنِي غَيْرُ زَيْدٍ" د کلام غیر موجب مثال چي کله مستثنی غیر مفرغ وي لکه: "مَا جَاءَنِي أَحَدٌ غَيْرُ زَيْدٍ، وَغَيْرُ زَيْدٍ". د مستثنی مفرغ مثال لکه: "مَا جَاءَنِي غَيْرُ زَيْدٍ مَا رَأَيْتُ غَيْرُ زَيْدٍ، مَا مَرَزْتُ بِغَيْرِ زَيْدٍ".

اوومه خبره:

د لفظ د "غَيْرُ" معنی:

"غَيْرُ" د دوو معنی دپاره راځي:

۱. اوله معنی: "غَيْرُ" د صفت په معنی کی استعمالیږي ځکه دا په اصل کی د "فَعْلٌ" د صفت
مشبهه پوزن ده.

۲. دوهمه معنی: "غَيْرُ" کله کله د "إِلَّا" حرف استثناء په معنی کی استعمالیږي او لفظ د
"غَيْرُ" په اصل وضع کی د صفت د معنی دپاره وضع سو دی نو ځکه دی د خپل مابعد
مضاف الیه سره ملاویږي د ماقبل دپاره صفت جوړیږي لکه: "جَاءَنِي رَجُلٌ غَيْرُ جَاهِلٍ".
د لفظ د "إِلَّا" معنی:

لفظ د "إِلَّا" د دوو معناؤ دپاره راځي:

۱. اوله معنی لفظ د "إِلَّا" د استثنی د معنی دپاره استعمالیږي ځکه ده وضع د داغه معنی
دپاره سوې ده.

۲. دوهمه معنی: کله کله "إِلَّا" د "غَيْرُ" صفتي په معنی کی هم استعمالیږي لکه: "لَوْ كَانَ
فِيهِمَا إِلَهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا. لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" دلته "إِلَّا" د "غَيْرُ" صفتي په معنی سره دی نه د
استثناء په معنی سره.

جدول د اقسامو د مستثنی:

نمبر	قواعد	امثله
	(۱) که چیري مستثنی مکمل د "إِلَّا" څخه وروسته په کلام موجب کی واقع وه نو مستثنی به همیشه منصوبه وي.	جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْنًا
	(۲) که چیري په کلام غیر موجب کی مستثنی پر مستثنی منه باندې مقدم وه نو بیا به منصوبه وي.	مَا جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْنًا أَحَدٌ
(۱)	(۳) مستثنی منقطع همیشه منصوبه وي	جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا جَارًا
	(۴) د "عَلَا" و "عَدَا" څخه وروسته مستثنی د اکثر علماء په نزد باندې منصوبه وي.	جَاءَ الْقَوْمُ عَلَا زَيْنًا وَ عَدَا زَيْنًا
(۲)	(۵) که مستثنی چي د "إِلَّا" څخه وروسته په کلام غیر موجب کی واقع سي او ده مستثنی منه مذکوره وي نو په دې کی دوه صورتونه جائز دي: یو خوبطور استثناء منصوبه کیږي.	مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا زَيْنًا
	(۶) دوهم دا چي د ماقبل څخه بدل وي او د مبدل منه اعراب یې وي.	مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا بَكْرٌ
(۳)	(۷) که چیري مستثنی مفرغ وه او په کلام غیر موجب کی واقع سوې وه نو بیا به د مستثنی اعراب په حسب عوامل سره وي	مَا جَاءَنِي إِلَّا زَيْنٌ مَا رَأَيْتُ إِلَّا زَيْنًا مَا مَرَرْتُ إِلَّا بَزَيْنٍ

نمبر	قواعد	امثله
(۴)	(۸) که چیري مستثنی لفظ "غُرُ، سَوای، سِوَاءَ او حَاشَا" (بر مذهب اکثره) وروسته واقع سوي وه نو بیا به مجروره وي،	جَانِبِي الْقَوْمِ غُرُ زَيْدٍ وَ سَوَى زَيْدٍ وَ سِوَاءَ زَيْدٍ وَ حَاشَا زَيْدٍ

جدول د لفظ د غیر د اعراب د صورتو

قواعد	او امثله
۱. مستثنی متصل	جَائِي الْقَوْمُ فَهِيَ زَيْدٌ
۲. مستثنی منقطع	نَاءُ الْقَوْمِ فَهِيَ جَائِي
۳. کلام غیر موجب وي مستثنی پر مستثنی منه باندي مقدم وي.	مَا جَائِي فَهِيَ زَيْدٌ أَحَدٌ
کلام غیر موجب وي او مستثنی منه مذکوره وي.	مَا جَائِي الْقَوْمُ فَهِيَ زَيْدٌ وَغَيْرُ زَيْدٍ
مستثنی مفرغ وي او په کلام غیر موجب کې واقع سوې وي.	مَا جَائِي فَهِيَ زَيْدٌ مَا زَانَتْ غَيْرُ زَيْدٍ مَا مَرَزَتْ وَغَيْرُ زَيْدٍ

جملي:

[illegible]

[illegible]

۲. دوهم مرکب دی.

مفرد پردری قسمه دی:

۱. اول اسم دی.

۲. دوهم فعل دی.

۳. دریم حرف دی.

مرکب پردوه قسمه دی:

۱. اول مفید دی.

۲. دوهم غیر مفید دی.

مفید ته جمله او کلام هم ویل کیږي.

جمله پردوه قسمه ده:

۱. اوله جمله خبریه ده.

۲. دوهمه جمله انشائییه ده.

جمله خبریه پردوه قسمه ده:

۱. اوله جمله اسمیه ده.

۲. دوهمه جمله فعلیه ده.

د اسمیه اول جزء ته مبتداء، محکوم علیه او مسند الیه ویل کیږي او دوهم جزء ته یې خبر محکوم به او مسند ویل کیږي.

او د فعلیه اول جزء ته فعل او مسند ویل کیږي او دوهم جزء ته یې فاعل او مسند الیه ویل کیږي. اسم مسند او مسند الیه دواړه را تلای سي، فعل یواځي مسند را تلای سي او حرف نه مسند را تلای سي او نه مسند الیه.

جمله انشائییه پر لس (۱۰) قسمه ده:

امر، نهی، استفهام، تمنی، ترجی، عقود، ندا، عرض، قسم، تعجب.

مرکب غیر مفید پردوه قسمه دی:

۱. اول تنقیدی دی.

۲. دوهم غیر تنقیدی دی.

تنقیدی پردوه قسمه دی:

۱. اول اضافی دی.

۲. دوهم توصیفی دی.

غیر تقیدی پردی قسمه دی:

۱. اول بنائی دی.

۲. دوهم منع صرف دی.

۳. دریم صوتی دی.

د اسم یوولس (۱۱) علامی دی، د فعل اووه (۷) علامی دی بطبق نحو میر او د حرف یوه علامه ده. معرب پرده قسمه دی:

۱. اول اسم متمکن چي په ترکیب کي واقع سوی وي.

۲. دوهم فعل مضارع چي د نون جمع مؤنث او نون تاکید څخه خالي وي.

مبني پر دوه قسمه دی:

۱. اول مبني اصل.

۲. دوهم مبني غیر اصل.

مبني اصل درې شيان دي:

۱. اول ماضي ده.

۲. دوهم امر حاضر دی.

۳. دریم جمله حروف دي.

مبني غیر اصل هم درې دی:

۱. اول اسم غیر متمکن دی.

۲. دوهم فعل مضارع سره د نون د جمع مؤنث او د نون تاکید سره.

۳. دریم اسم متمکن چي په ترکیب کي نه وي واقع سوی.

اسم غیر متمکن اته (۸) قسمه دی:

مضمرات (مضمرات پنځه دي: مرفوع متصل، مرفوع منفصل، منصوب متصل، منصوب

منفصل، مجرور متصل)، اسماء اشارات، اسماء موصولات، اسماء افعال بمعنی ماضي، اسماء

افعال بمعنی امر حاضر معروف، اسماء اصوات، اسماء ظروف، اسماء کنایات، مرکب بنائی.

اسم په عتبار د تعریف او تنکیر سره پر دوه قسمه دی:

۱. معرفه.

۲. نکره.

معرفه پر اووه (۷) قسمه ده:

(۱) اعلام. (۲) مضمرات. (۳) اسماء اشارات. (۴) اسماء موصولات. (۵) منادی. (۶) معرف باللام. (۷) مضاف الی احدها سوی المنادی.

د جنس په اعتبار سره اسم پر دوه قسمه دی:

۱. اول مذکر دی.

۲. دوهم مؤنث دی.

د تانیث علامې څلور دي: الف مقصوره، الف مدوده، تاء ملفوظه، تاء مقدره.

مؤنث پر دوه قسمه دی:

۱. اول مؤنث قیاسي دی.

۲. دوهم مؤنث سماعي دی.

بیا مؤنث پر دوه قسمه دی:

۱. اول مؤنث حقیقي دی.

۲. دوهم مؤنث لفظي دی.

د تعدد په اعتبار سره اسم پر درې قسمه دی:

۱. اول واحد دی.

۲. دوهم تشبیه ده.

۳. دریم جمع ده.

جمع د لفظ په اعتبار سره پر دوه قسمه ده:

۱. اول جمع تکسیره ده.

۲. دوهم جمع سالمه ده.

جمع سالم پر دوه قسمه ده:

۱. اول مذکره ده.

۲. دوهم مؤنثه ده.

د معنی په اعتبار سره جمع پر دوه قسمه ده:

۱. اول جمع قلته ده.

۲. دوهم جمع کثرت ده.

د جمع قلت شپړ اوزان دي.

اسم متمکن پر شپارس (۱۶) قسمه دي:

مفرد منصرف صحيح، مفرد منصرف جاري مجرای صحيح، جمع مبکسر منصرف، جمع مؤنث سالم، غير منصرف، اسماء سته مکبره، تشنيه حقيقي، معنوي، صوري، جمع حقيقي، معنوي، صوري، اسم مقصور، مضاف الی ياء المتکلم غير جمع مذکر سالم، اسم منقوض، جمع مذکر سالم مضاف الی ياء المتکلم.

مضارع د اعراب په اعتبار سره پر ثلور قسمه ده.

(۱) مفرد صحيح. (۲) مفرد معتل واوي، يايي. (۳) مفرد معتل الفي. (۴) تشنيه، جمع، واحده مؤنثه.

عامل پر دوه قسمه دي:

۱. اول لفظي دي.

۲. دوهم معنوي دي.

بيا لفظي پر دوه قسمه دي:

۱. اول حروف عامله دي.

۲. دوهم اسماء عامله دي.

حروف عامله پر دوه قسمه دي:

۱. اول عامله در اسم دي.

۲. دوهم عامله در فعل دي.

بيا عامله در اسم اووه قسمه دي:

حروف جاره (هغه اوولس دي)، حروف مشبه بالفعل (هغه شپړ دي)، "مَا" و "لَا" مشابهتان بليس،

"لَاء" نفی جنس، حروف ندا (هغه پنځه دي).

عامله در فعل پر دوه قسمه دي:

حروف ناصبه (هغه ثلور دي)، حروف جازمه (هغه پنځه دي).

افعال عامله پر شپړ قسمه دي:

فعل معروف (او د ده معمولات اووه (۷) دي: فاعل، مفعول مطلق، مفعول فیه، مفعول معه، مفعول له، حال، تمیز. که چیري فعل متعدي وي، نو مفعول به هم په معمولاتو کي شامل وي، نو د فعل متعدي اته معمولات سوه)، فعل مجهول، افعال ناقصه، افعال مقاربه، افعال مدح و ذم، فعل تعجب.

اسماء عامله یوولس (۱۱) دي:

اسماء شرطیه، اسماء افعال بمعنی ماضي، اسماء افعال بمعنی امر حاضر، اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبهه، اسم تفضیل، مصدر، اسم مضاف، اسم تام، اسماء کنایه.
عوامل معنوي دوه قسمه دي:

۱. اول ابتداء یعنی د اسم خالي والی د عوامل لفظیه ووڅخه.

۲. دوهم خلوی یعنی د فعل مضارع خالي والی د نواصبو او جوازمو څخه.

توابع پر پنځه قسمه دي:

صفت بحال الموصوف، صفت بحال متعلق الموصوف، تاکید لفظي و معنوي، بدل الكل والبعض والاشتمال والغلط، عطف بحرف، عطف بیان.

حروف غیر عامله اوولس دي:

حروف تنبيه، حروف ايجاب، حروف تفسير، حروف مصدریه، حروف تحضيض، حروف توقع، حروف استفهام، حروف ردع، تنوين، نون تاکید، حروف زیادت، حروف شرط، لولا، لام مفتوح برای تاکید، "مَا" بمعنی "مَا دَامَ" حروف عطف.

مستثنی پردوه قسمه ده:

۱. اول مستثنی متصله ده.

۲. دوهم مستثنی منفصله ده.

په دوهم اعتباره سره بیا پردوه قسمه ده:

۱. اول مستثنی مفرغه ده.

۲. دوهم مستثنی غیر مفرغه ده.

د مستثنی اعراب څلور قسمه دي:

(۱) نصب. (۲) رفع او نصب دواړه، (۳) د مستثنی اعراب په اعتبار د عواملو سره (۴) جردی.

د زنجيري ترکیب د اجراء نمونه:

[illegible]

تمت بالخیر:

كمپوز:.....عبدالوہاب ”متعلم“.

معاون:..... ملا موسیٰ کلیم "متعلم".